

په دې څوارلس ټوکيزو کلياتو کې

لومړی ټوک (پنځونې او ژباړې): مټکور، په اورونو کې سندرې، د ټولنپوهنې له نظره په افغانستان کې د واک جوړښتونه، په افغانستان کې د جگړې جنايتکارانو محاکمه، د افغانستان فرهنگي ميراثونو ته يوه کتنه، فلسفه او فلسفي بهير (۱- ۹۶۹) مخونه.

دویم ټوک (راتلونې): هيلې، نيمگړې ارمانونه، د لوونو فصل، سيندونه هم مري او د پښتو ادب لرغونې دوره (۹۷۰- ۲۱۱۳) مخونه.

درېيم ټوک (راتلونې): د نازو انا ياد، د استاد الفت نثري کليات (۲۱۱۴- ۳۲۱۰) مخونه.

څلورم ټوک (يونليکني): د اماراتو سفر، که يون دی يون دی، د پښتو تر څنډو، د کرملېن په زړه کې (۳۲۱۱- ۴۲۷۴) مخونه.

پنځم ټوک (يونليکونه): د دېلي تخت هېرومه، درې ورځې د افسانو په وطن کې، د خدای تر ګوره (۴۲۷۵- ۵۳۱۹) مخونه.

شپږم ټوک (کلتوري او څېړنيز اثار): استاد زيار د پښتني فرهنگ يو ځلاند ستوری، د ژبو او ادبياتو پوهنځي پښتو کتابښود، ساينسي پرمختياوې، هيله د خپلو سريزو په لمن کې، د کتابونو په ورمو کې (۵۳۲۰- ۶۱۳۳) مخونه.

اووم ټوک (کلتوري او څېړنيز اثار): فرهنگي فقر، له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل، د افغانستان فرهنگ ته اووښتي زياتونه، مرکه او مرکي، کلتوري يون، جنگ او فرهنگ په افغانستان کې (۶۱۳۴- ۷۱۱۹) مخونه.

اتم ټوک (سياسي او ټولنيز اثار): بېړنۍ لويه جرگه: ولسواکي او زورواکي، افغانستان په سياسي کابل کې، د سمون په لټه (۷۱۲۰- ۸۱۱۷) مخونه.

نهم ټوک (سياسي او ټولنيز اثار): ملي درسونه، د ارگ نا ويلې خبرې (۹۳۰۷- ۱۰۳۴۹) مخونه.

(پاتې د پښتې ۳ مخ)

محمد پېری یون

شپږم ټوک

(کلتوري او څېړنيز اثار)

محمد اسمعیل یون

۱۳۹۶ل

Ketabton.com

نیمه پیری یون

شپریم ٲوک

(کلٲوری او علمی اٲار)

محمد اسمعیل یون

۱۳۹۶ لمریز کال

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

نیمه پېری یون

شپږم ټوک

(کلتوري او علمي اثار)

لیکوال: محمد اسمعیل یون

خپړندوی: د افغانستان ملي تحریک

دیزاین: فیاض حمید

چاپکال: ۱۳۹۶ لمريز

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

د خپړندوی د خپرونو لړ: (۱۴۳)

وېبپاڼه: www.melitahrik.com

د دې کتاب د چاپي او افلاين خپرولو ټول حقوق له خپړندوی سره خوندي دي

ډالۍ:

د افغانيت، اسلاميت او انسانيت

رښتينو لارويانو ته!

نیولیک

مخ	سرلیک	گڼه
----	-------	-----

۵۳۲۸	د استاد یون پنځوس کلن یون	•
۵۳۴۴	زما د نیمې پېری یون	•

استاد زیار د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری

۵۳۵۵	ددې اثر دویم چاپ	۱
۵۳۵۷	سریزه	۲
۵۳۶۱	ژوند لیک	۳
۵۳۷۳	ژورنالست زیار	۴
۵۴۰۶	څېړنیال زیار	۵
۵۴۲۱	ځانگړي څېړنیز چاپي او ناچاپي اثار	۶
۵۴۲۴	کره کتونکی زیار	۷
۵۴۳۱	داستان لیکونکی زیار	۸
۵۴۴۱	ژبپوهاند زیار	۹
۵۴۵۴	ځانگړي ژبني چاپي او ناچاپي اثار	۱۰
۵۴۷۵	ژباړونکی زیار	۱۱
۵۴۸۵	یادښت (سریزه) لیکونکی زیار	۱۲
۵۴۹۶	یادونه	۱۳
۵۵۱۵	ځانپېښي	۱۴
۵۵۲۹	اخځونه	۱۵
۵۵۴۲	وروستی بشپړونه	۱۶

پښتو کتابښود

۵۵۴۷	د دې اثر د دویم چاپ په اړه خو ټکي	۱
۵۵۵۱	خو خبرې او د لیکوال پېژندگلوې	۲
۵۵۵۵	ددې اثر اړتیاوې، نیمگړتیاوې او بریاوې	۳
۵۵۵۹	د ژبو او ادبیاتو پوهنځي لنډه تاریخچه	۴
۵۵۶۷	ژبو او ادبیاتو پوهنځي چاپ کړي کتابونه	۵
۵۵۷۰	د ژبو او ادبیاتو پوهنځي استادان او د هغوی کتابونه	۶
۵۶۱۰	د ژبو او ادبیاتو پوهنځي فارغان او د هغوی کتابونه	۷
۵۶۴۶	د ژبو او ادبیاتو پوهنځي پښتو مونوگرافونه	۸

ساینسي پرمختیاوې

۵۷۲۲	د دې اثر په باب خو یادونې	۱
۵۷۲۴	لومړنۍ خبرې	۲
۵۷۲۶	پیلامه	۳
۵۷۲۷	د بخار ماشین	۴
۵۷۲۹	لېږد رالېږد (ترانسپورت)	۵
۵۷۳۲	ځمکنی ترانسپورت یا ځمکنی لېږد رالېږد وسایط	۶
۵۷۳۳	بایسیکل او موټر سایکل	۷
۵۷۳۶	موټر یا بې اسه گاډۍ	۸
۵۷۳۸	افغانستان ته لومړی موټر څه وخت راغی؟	۹
۵۷۳۹	اورگاډی	۱۰
۵۷۴۱	بحري ترانسپورت	۱۱
۵۷۴۲	کښتۍ یا بحري بېړۍ	۱۲
۵۷۴۴	اوبتل	۱۳
۵۷۴۵	هوايي ترانسپورت	۱۴

۵۷۴۶	بالون	۱۵
۵۷۴۸	الوتکه	۱۶
۵۷۵۰	فضایي بېړۍ	۱۷
۵۷۵۱	ډله ییز اړیکي (مخابرات)	۱۸
۵۷۵۲	تیلېگراف	۱۹
۵۷۵۴	تېلېفون	۲۰
۵۷۵۶	فکس	۲۱
۵۷۵۷	کمپیوټر	۲۲
۵۷۵۸	انټرنېټ	۲۳
۵۷۶۰	رسنۍ	۲۴
۵۷۶۱	کاغذ	۲۵
۵۷۶۲	چاپ ماشین	۲۶
۵۷۶۴	راډیو	۲۷
۵۷۶۶	تلویزیون	۲۸
۵۷۶۸	انرژي	۲۹
۵۷۶۹	بادي برېښنا	۳۰
۵۷۷۱	اوبو برېښنا	۳۱
۵۷۷۳	لمریزه برېښنا یا انرژي	۳۲
۵۷۷۵	اتومي برېښنا یا انرژي	۳۳

هیله د خپلو سریزو په لمن کې

۵۷۷۹	((هیله)) د ملت جوړونې فکري ځواک	۱
۵۷۸۳	د ((هیلي)) پر سریزو یوه سریزه	۲
۵۷۸۸	((هیله)) د کومو هیلو په هیله خپرېږي؟	۳
۵۷۹۲	په ((هیله)) کې د هېوادوالو هیلي انعکاس ...	۴

۵۷۹۵	((هیله)) د کومو ستونزو له پېچومو تېرېږي؟	۵
۵۸۰۰	فرهنگي رغونه د لومړیتوب حق لري	۶
۵۸۰۴	د فرهنگي چارو او اړتیاوو په باب خو وړاندیزونه	۷
۵۸۱۱	هیله یو کلنه شوه	۸
۵۸۱۴	د فرهنگي چارو سمون او ملگرتیا ته اړتیا ده	۹
۵۸۱۷	زموږ د ازادو خپرونو ستونزې	۱۰
۵۸۲۱	د هېواد ملي یووالی او د فرهنگیانو نوې هیلې	۱۱
۵۸۲۸	لویدیځ مېشتي افغان فرهنگیان او فرهنگي هیلې	۱۲
۵۸۳۲	د پښتو ژبې او ادبیاتو یو طلايي پړاو	۱۳
۵۸۳۵	هیله دوه کلنه شوه	۱۴
۵۸۳۸	د هېواد دننه فرهنگي یون او خوځون	۱۵
۵۸۴۶	((چغې مه وهی کار وکړی!))	۱۶
۵۸۴۹	د هېواد د تحصیل کړو اشخاصو بهیر ...	۱۷
۵۸۵۲	سلمې پېړۍ په مخه دې ښه!	۱۸
۵۸۵۶	د مسلک له خاوندانو یوه هیله	۱۹
۵۸۶۰	هیله درې کلنه شوه	۲۰
۵۸۶۸	راځئ چې سره کېنو په تېر د روغې جوړې	۲۱
۵۸۷۱	دا دنیا چا شل کړې ده؟	۲۲
۵۸۷۴	د اوسنیو پښتو خپرونو موضوعي وېش	۲۳
۵۸۷۸	د فرهنگي کار جغرافیایي موقیعتونه	۲۴
۵۸۸۲	یوه ملتپاله فرهنگي ستراتیژي	۲۵
۵۸۸۶	((هیله)) د خپل ژوند د نیمې لسيزې په درشل کې	۲۶
۵۸۹۴	کار خپله سخت کار دی	۲۷
۵۸۹۸	افغانستان، اسلام او پښتو؛ درې ستر ارزښتونه ...	۲۸

۵۹۰۳	بحراني شرایط او فرهنگي کار	۲۹
۵۹۰۷	که مې سل نصیحتونه ورته وکول!	۳۰
۵۹۱۳	که مطبوعات ازاد شي	۳۱
۵۹۱۸	په هېواد کې د واک انحصار څنگه له منځه تلای شي؟	۳۲
۵۹۲۴	په کابل کې څوک، څوک ساتي؟	۳۳
۵۹۳۱	په کابل کې قانوني واک او عملي واک	۳۴
۵۹۳۸	سوله، عدالت او که دواړه؟	۳۵
۵۹۴۵	افغانستان د ابهام پر لوري	۳۶
۵۹۴۹	پر دولتي خپرونو تنظیمي انحصار ...	۳۷
۵۹۵۸	په افغانستان کې بهرني ځواکونه گټې او زیانونه	۳۸
۵۹۶۱	تر چټې وتي مطبوعات	۳۹
۵۹۶۷	افغاني سفارتونه د تنظیمواکۍ مورچلونه	۴۰
۵۹۷۴	افغانستان او د ایډیالوژیو بحران	۴۱
۵۹۸۰	د مهال له مخې د هیلې د سریزو د چاپ څرنګوالی	۴۲

د کتابونو په وړمۍ کې

۵۹۸۵	ددې سریزو په باب څو ټکي	۱
۵۹۹۱	سریزه: د غشو تنده	۲
۶۰۰۰	بېکسیار	۳
۶۰۱۱	ازمون په خپل فرهنگي ازمون کې ډېر بریمن دی	۴
۶۰۲۵	یادون	۵
۶۰۳۷	له ((څیرې گربوانه)) تر ((کوثر جامه))...	۶
۶۰۴۸	د واقعیتونو یوه هنداره	۷
۶۰۵۰	د لویدیځمېشتي فرهنگي بهیر یو ((یار))	۸
۶۰۵۶	د اروا پوهنې ښوونځي	۹

٦٠٥٨	ګام پر ګام له خوشال سره	١٠
٦٠٦٣	((لاهو)) شاعر	١١
٦٠٦٥	پردېس ژوند او ((پردېسي نغمې))	١٢
٦٠٦٨	ددې اثر لیکوال او خپرندوی په باب څو خبرې	١٣
٦٠٧٣	زرین انځور او دده د لنډو کیسو دا انځوریزه ټولګه	١٤
٦٠٧٩	د استاد ستانیکزي یوه ګټوره پوهنیزه هڅه	١٥
٦٠٨١	د جنګي جنايتکارانو محاکمه یوه ملي اړتیا ده	١٦
٦٠٨٨	لغمان او اوسنی فرهنگي بهیر	١٧
٦٠٩٥	پښتو غږ پوهنه او وییپوهنه	١٨
٦٠٩٧	په ((زړه کلا)) کې یو عالم خبرې	١٩
٦١٠٣	زموږ د تاریخ یوه بله پاڼه	٢٠
٦١٠٧	د فریاد سوي فریادونه	٢١
٦١١٤	افغانستان د مکیاویلي په سیاسي فورمولونو کې	٢٢
٦١٢٣	((یوه شپه دوه خوبونه)) او د هغو تعبیرونه	٢٣
٦١٢٦	((حقیقت)) او د کوچنیانو ادبیات	٢٤
٦١٣٠	ترپالیک پورته هڅه	٢٥

د استاد یون پنځوس کلن یون

ښاغلي پوهاند دوکتور محمد اسمعیل یون زموږ د زمانې په تېره بیا د سختو حالاتو یو مخکښ فکري مبارز دی. ده د افغانستان د کورنیو او بهرنیو مخالفینو، جنگسالارانو او فسادگرو پر وړاندې د مبارزې یوه ځانگړې لاره، چې د قلم، ژبې او جرئت لاره وه، غوره کړه. دا یې د خپل ولس او خلکو د اوږدو مبارزو تر ټولو غوره، بريالی او ژغورندویه لاره او مبارزه وبلله. دی که په کابل کې و او یا هم په نورو ولایتونو کې، خپلو ملي او فرهنگي هلو ځلو ته یې دوام ورکړی، همدا علت و چې افغانانو دده د مبارزې پر حقانیت، رښتینولۍ او زړورتیا باور پیدا کړ، ډېری افغانان په ځانگړې توگه ځوانان یې تر څنګ ودرېدل او دې مبارزې ته یې لا نور ځواک وروباښه. یون ددې ځوانانو په راټولېدو سره پر ځان لا باوري شو او خپلې دې مبارزې ته یې په سیستماتیک ډول دوام ورکړ.

که وویل شي چې یون د افغاني ټولني، ملي تفکر او د مظلوم اکثریت د غږ پورته کولو یو بريالی وياند دی، نو مبالغه به مې نه وي کړي. ددې لپاره چې ښاغلی یون په بشپړه توگه وپېژنو، نو غواړم دلته یې د ژوند، اثارو او افکارو پر بېلابېلو برخو لنډه رڼا واچوم:

۱-زوکړه: محمد اسمعیل یون د حاجي محمد خان زوی او د

هدایت خان لمسی دی، پر (۱۳۴۶ل) کال د کب پر (۱۸) مه نېټه د لغمان ولایت د الینگار ولسوالۍ د (الوخېلو) په یوې روښنفرې کورنۍ کې زېږېدلی دی. یون لا د شپږم ټولگي زده کوونکی و چې پلار یې وفات شو،

نیمه پېړۍ یون / د استاد یون پنځوس کلن یون

د کور سرپرستي او د ژوند نورې چارې خپله ده ته ورپرغاړه شوې. خو په دې سختو شرایطو کې یې هم خپل هوډ قوي وساته، هم یې د کورنۍ سرپرستي کوله او هم یې خپلو زده کړو ته دوام ورکړ.

۲- زده کړې: محمد اسمعیل یون پر (۱۳۵۳ل) کال د الینگار

ولسوالۍ د (سلینگار) په لومړني ښوونځي کې، چې د یون له کوره په پلي مزله یې نږدې یو نیم ساعت واټن درلود، په لومړي ټولگي کې شامل شو، یون یو کال د سويې ازموینه ورکړه او یو ټولگي یې ارتقا وکړه، پر (۱۳۵۷ل) کال دې ښوونځي ته نوې ودانۍ جوړه شوه او د یون کور ته نږدې ساحه کې اباد شو. پر (۱۳۵۸ل) کال دا ښوونځی د حکومت د مخالفینو له خوا وسوځول شو، یون د نورو زده کوونکو په شان له ښوونځي څخه بې برخې شو، یون له درس سره د خپلې مینې او د کورنۍ د موافقې پر اساس کابل ته راغی او دلته پر (۱۳۶۱ل) کال یې د کابل په (ده خدایداد) او بیا په (ده يحيی) لېسو کې خپلې زده کړې پسې تعقیب کړې. پر (۱۳۶۲ل) کال د کابل په خوشال خان لېسه کې شامل او پر (۱۳۶۶ل) کال ترې په دویمه نومره فارغ شو، (۱۳۶۷ل) کال د کابل پوهنتون په ژبو او ادبیاتو پوهنځي کې شامل او پر (۱۳۷۰ل) کال ترې اول نومره فارغ شو، پر (۱۳۷۰ل) کال یې د یاد پوهنځي پښتو څانگې کې د کدر ازموینه ورکړه، په یاده ازموینه کې بریالی او پر همدې کال د (نامزد پوهیالي) په رتبه د پښتو څانگې د کدر غړی شو. یون پر

(۱۳۸۵ل) کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په ماسترۍ پروگرام کې شامل او پر (۱۳۸۷ل) کال کې ترې فارغ شو.

یون د (کابل پوهنتون) علمي مجلې موسس هم دی او درې کاله یې ددې مجلې مدیریت هم ورپرغاړه و.

محمد اسمعیل یون پر (۱۳۹۲ل) کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې د دوکتورا (PhD) پروگرام کې شامل شو او د تحصیل ۱۵ پړاو یې هم پر (۱۳۹۶ل) کال په بریالیتوب سره بشپړ کړ.

یون پر پورتنیو زده کړو سربېره د لنډ مهاله کورسونو، ورکشاپونو او سیمینارونو لپاره په کور دننه او بهر په ځینو برخو کې زده کړې کړې دي او لنډ مهاله کورسونه یې هم تعقیب کړي دي.

یون له (۱۳۷۰ل) کال څخه چې د کابل پوهنتون په کدر کې شامل شوی، بیا تر (۱۳۹۶ل) کال پورې په منظم ډول تدریس کړی او په دې یاده موده کې یې له (نامزد پوهیالي) څخه نیولې بیا تر (پوهاندۍ) وروستی لوړې پوهنتوني رتبې پورې ټولې رتبې په ترتیب سره بشپړې کړي او د هرې رتبې لپاره یې له پوهنتوني مقرراتو سره سم ځانگړی اثر لیکلی دی.

۳- دندې: یون چې کله په ښوونځي کې د څلورم، پنځم او شپږم ټولگي زده کوونکی و، نو د ښوونځي د ترانې د ټیم غړی و، سپورت سره یې هم مینه درلودله، په ښوونځي کې د خپل عمر په هلکانو کې د والیبال

نیمه پېړۍ یون / د استاد یون پنځوس کلن یون

تیم غړی و، یون چې کله له لغمان څخه کابل ته راغی، نو دلته په (خوشال خان) لېسه کې د ادبي انجمن مشر شو. یون د ثانوي زده کړو پر مهال (۹-۱۲) ټولګي پورې موده کې له یو شمېر اخبارونو او مجلو سره قلمي همکاري درلودله او د ځینو چاپي خپرونو له خوا ورته حق الزحمه هم ورکول کېدله. یون په کابل پوهنتون کې د تحصیل پر مهال هم د لیکوالو د ټولنې غړی، د ځوانو لیکوالو د ټولنې د مشرتابه غړی، د خوشال فرهنگي ټولنې د ځوانانو د برخې مسول او یو شمېر نورو فرهنگي ټولنو غړی پاتې شوی دی.

یون لا په (۱۲) ټولګي کې و چې د (هیلې) په نامه یې د لرو او برو افغانانو د ځوانو شاعرانو یوه شعري ټولګه راټوله او پر (۱۳۶۶ل) کال یې چاپ کړه.

د پوهنځي پر وروستي کال یې دوه اثار: د خپلو شعرونو ټولګه (میکور) او د ولسي شاعر (محمد عالم حیران) د شعرونو ټولګه (نیمګړي ارمانونه) چاپ کړل.

یون د تنظیمي جگړو پر مهال کله په کابل او ځینې وختونه په پېښور کې اوسېده، هلته په پېښور کې یې (هیله) مجله چاپوله، د (معارف) مجلې همکار و، په جرمني کې د دوو افغاني کلتوري ټولنو؛ (د افغانستان کلتوري ودې ټولنه) او (د پښتني فرهنگ د ودې او پراختیا ټولنې) استازی هم و.

محمد اسمعیل یون د طالبانو د نظام تر ړنګېدو وروسته پر (۱۳۸۱ل) کال لومړۍ په ختیزو ولایتونو کې د ملګرو ملتونو د مرستو د ځانګړي دفتر یوناما (UNAMA) مشاور او ډېر ژر په یادو ولایتونو کې د بېړنۍ لویې جرګې لپاره د انتخاباتو د دفتر مشر شو. یون دا دنده هم په ښه ډول ترسره کړه.

یون پر (۱۳۸۲ل) کال د بېړنۍ لویې جرګه چې نږدې (۱۶۰۰) تنو په کې له ټول افغانستان څخه ګډون درلود، غړی و، د جرګې د مشرتابه لپاره ټاکنې وشوې او یون د رایو په اکثریت سره د بېړنۍ لویې جرګې د لومړي منشي په توګه انتخاب شو، د منشیتوب دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه او بیا یې د یادې جرګې په باب (بېړنۍ لویه جرګه - ولسواکي او زورواکي) تر نامه لاندې یو ځانګړی اثر هم ولیکه.

یون پر (۱۳۸۵ل) کال د افغانستان او پاکستان تر منځ د (امن ګډې جرګې) لپاره د افغانستان له لوري د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

یون پر (۱۳۸۵ل) کال د جمهور رییس حامد کرزي د یوه ځانګړي فرمان له لارې د امنیت شورا دفتر د فرهنګي چارو د رییس په توګه غوره شو، اوه کاله یې دا دنده پر مخ یوړه او جمهور رییس حامد کرزي ته یې په ډېرو ملي او فرهنګي مسایلو کې خپلې مشورې ورکړې.

نیمه پېړۍ یون / د استاد یون پنځوس کلن یون

یون پر (۱۳۹۲ل) کال په حکومت کې د ولسمشر له خوا جنگسالارانو او فسادگرو ته د زیاتو امتیازاتو له ورکړې سره د مخالفت له امله له خپلې دندې استعفی ورکړه او پر همدې کال یې (د افغانستان ملي تحریک) په نامه د یو ازاد، فرهنګي، مدني، ټولنيز، ملي او سياسي حرکت بنسټ کېښود.

۴- کورنۍ ژوند:

استاد یون پر (۱۳۷۴ل) کال له (ارین مومند) سره واده وکړ، اوس څلور اولادونه لري (هیله، سمسور، سوله او ودان). (هیله) او (سمسور) د مهال (۱۳۹۶ل کال) پر لوړو زده کړو بوخت دي، (سوله) او (ودان) د ښوونځي زده کوونکي دي او مېرمن یې (ارین یون) په ولسي جرګه کې د ننگرهار د خلکو منتخبه استازې ده.

۵- فعالیتونه:

الف - ټولنیزه برخه کې: یون له (۱۳۶۶ل) کال څخه بیا تر (۱۳۹۶ل) کال پورې په ټولنیزو چارو کې زیات کارونه ترسره کړي دي، په یاده موده کې یې په سلګونو زرو هېوادوالو سره لیدني کتنې کړي دي، په سلګونو ټولنیزې غونډې یې جوړې کړي، د خلکو مشکلاتو ته یې ځان رسولی، د نورو ملګرو او ملي تحریک د ملګرو په مرسته یې مصیبت خپلو خلکو ته مرستې وررسولي. په کابل، کندوز، بغلان، بدخشان، فاریاب، بلخ، هلمند، ننگرهار، پکتیا، خوست، لغمان، کونړ او د هېواد په نورو سیمو کې

یې زلزله ځپلو، سېلاب ځپلو، جنگ ځپلو او نورو مصیبت ځپلو هېوادوالو ته د ملي پانگوالو مرستې رسولې دي، د دولت او خیریه ټولنو پام یې هغو ته وراړولی او له دې لارې یې خلکو ته په مستقیم او نامستقیم ډول د میلیونونو ډالرو مرستو د ور رسولو زمینه برابره کړې ده. د مصیبت ځپلو خلکو لپاره یې لوی رسنیز کمپاینونه هم ترسره کړي او دا کار ددې سبب شوی چې هم دولت او هم خیریه ټولنې غمځپلو سیمو ته ځان ورسوي. د جگړې ټپیانو ته د وینې د ورکړې لپاره یې څو پروگرامونه جوړ کړي او همدارنگه یې د خلکو مدني او اعتراضیه غونډو ته لاره هواره کړې ده. د مسجدونو او کلینیکونو په جوړونه کې یې ونډه اخیستې، د صحي اوبو لپاره یې د ژورو څاگانو په کیندنه او د چاپېریال د پاک ساتلو لپاره یې هم د هېوادوالو مرستې اړمنو هېوادوالو ته رسولې دي. په مجموعي ډول د ټولو هغو خیریه او ټولنیزو کارونو شمېر چې یون په تېرو (۳۰) کلونو کې ترسره کړي تر (۱۰۰۰) گټورو او مرستندویه کارونو زیاتېږي.

ب- سیاسي برخه کې: محمد اسمعیل یون سره له دې چې له

کوم سیاسي گوند سره تړاو نه لري او نه یې غړیتوب لري، خو په خپله یې له نورو روښنکرو افغانانو سره په گډه (د افغانستان ملي تحریک) په نامه د یو ملي، مدني، خدماتي، ټولنیز، ملي او سیاسي حرکت بنسټ ایښی دی. ددې تحریک له لارې یې په هېواد کې یو شمېر سیاسي فعالیتونه ترسره کړي دي.

یون له یو شمېر نورو افغانانو سره په ګډه په هېواد کې د ولسواکۍ د ټینګښت، د جنګسالارانو او فسادګرو د زور کمونې، له منځه وړنې او همدارنګه د عادلانه سیاسي نظام د ټینګښت لپاره ګڼ شمېر لاریونونه ترسره کړي او په ځینو نورو دا ډول مظاهرو کې یې ګډون کړی دی. دا مظاهرې ټولې سولیبیزې او هدفمنې وې. د ټولو هغو غونډو، لاریونونو، جرګو، مرکو، سیاسي سیمینارونو او ورکشاپونو شمېر چې یون په مستقیم او نامستقیم ډول او د نورو هېوادوالو په مرسته جوړ کړي په تېرو (۳۰) کلونو کې تر (۸۰۰) بېلابېلو غونډو اوږي.

د ملي او اسلامي هویت د خونديتابه لپاره یې ټینګه او متواتره مبارزه د ملي او سیاسي مبارزو یوه بېلګه ده.

ج- فرهنگي برخه کې: یون د یو خپلواک لیکوال په توګه په تېرو

دېرشو کلونو کې ګڼ شمېر فرهنگي، علمي او اکاډمیک خدمتونه ترسره کړي، په ګڼو چاپي، راډیويي او ټلويزیوني مرکو کې یې د واقعیتونو او حقایقو د څرګند بیان له امله د خلکو په زړونو کې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي؛ د هغه ملي او ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنگ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او مشران دي، د یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي. هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې یې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپارولي دي،

منفي غبرگونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کرکېچن سياسي بهير کې يې ډېرې نامشروع گټې ترلاسه کړي او ځانونه يې مطرح کړي دي.

مثبت غبرگونونه اکثره د ولس د مشرانو، روښنفرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو یون په دغسې سختو اغزنو او تنگو شرایطو کې بیا هم خپلو فرهنگي، سياسي او ټولنيز کارونو ته دوام ورکړی دی.

د ټولو هغو لیکنو، مرکو او ویناوو شمېر چې استاد یون په تېرو (۳۰) کلونو کې د هېواد په داخل او بهر کې له چاپي، غږيزو، لیدنيو او برېښنايي رسنيو سره کړي تر (۱۲۰۰) عنوانو لیکنو، مرکو او ویناوو اوږي.

د استاد یون اوسنی فرهنگي کارونه، چې تاسو یې اوس په مسلسل ډول گورئ، د تېرو دېرشو کلونو په بهیر کې ترسره شوي دي. استاد یون په تېرو (۳۰) کلونو کې تر (۵۰) عنوانو زیات اثار لیکلي چې نږدې ټول یې چاپ شوي، دا اثار یې هم په برېښنايي ډول، هم په کتابي ډول او هم په (CD) کې لوستونکو ته وړاندې کړي دي. استاد یون پر خپلو فرهنگي کارونو سربېره د گڼو فرهنگي ټولنو د غړي، همکار او موسس غړي په توگه هم خپل فرهنگي رول ادا کړی دی، په پېښور کې یې د دوو المان مېشتو فرهنگي ټولنو (دافغانستان دکلتوري ودې ټولني) او (د پښتني فرهنگ د ودې پراختیا ټولني) د همکار په توگه د بېلابېلو لیکوالو په لسگونو اثار، ایډیټ او چاپ کړي دي. دغه راز یې د سلگونو کورنیو مشاعرو، ادبي غونډو او سیمینارونو په جوړونه کې ونډه اخیستې ده، خپله یې هم په سلگونو مشاعرې، سیمینارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

نیمه پېړۍ یون / د استاد یون پنځوس کلن یون

په رسنیزه برخه کې یې د (ژوندون) په نامه یو رسنیز مرکز جوړ کړی چې ژوندون راډیو ټلوېزیون په کې فعالیت لري، دا راډیو ټلوېزیون د ټول هېواد په کچه نشرات لري او د ستايليت او وېسايټ له لارې یې هم ټولې نړۍ ته نشرات رسېږي.

په اکاډمیکه برخه کې یون د (کونړ) او (لغمان) پوهنتونونو په تاسیس کې اساسي نقش لوبولی دی او اوس دا دواړه پوهنتونونه په زرگونو محصلین لري، دغه راز د یو شمېر خصوصي ښوونځیو او پوهنتونونو په جوړونه کې یې هم مرسته کړې ده. یون د (هیلې، شمشاد او کابل پوهنتون) په نامه د درېو مجلو د مسول مدیر په توګه هم خپله دنده اجرا کړې ده. پر خپلو کتابونو سربېره یې د بېلابېلو لیکوالو نږدې (۴۰۰) عنوانو بېلابېلو اثارو ته د چاپ زمینه برابره او د یو شمېر نورو د سمون چارې یې هم پر مخ وړي دي.

په سیمه ییزه او ملي کچه یې د (۳۰) کلونو په بهیر کې تر (۱۱۰۰) زیاتې ادبي، علمي او فرهنگي غونډې، سیمینارونه او ورکشاپونه جوړ کړي دي.

چاپ شوي اثار یې په دې ډول دي:

الف- پنځونې:

کتاب نوم	څرنگوالی	چاپکال
• مټکور	(لومړۍ شعري ټولګه)	دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
• په اورونو کې سندري (دویمه شعري ټولګه)		دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.

ب- راتولوني:

- هیلې (گډه شعري ټولگه) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- نیمگړې ارمانونه (د حیران شعري ټولگه) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د لوونو فصل (گډه شعري ټولگه) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د نازو انا یاد (د سیمینار د لیکنو ټولگه) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د الفت نثري کلیات (د الفت نثرونه) درېیم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- سیندونه هم مري (د اسحق ننگیال شعري منتخبات) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د پښتو ادب لرغونې دوره (لومړۍ ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.

ج- ژباړنې:

- د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه، د (پوهنوال روستار تره کې) اثر دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د افغانستان فرهنګي میراثونو ته یوه کتنه (د نینسي دوپرې اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- په افغانستان کې د جگړې جنایتکارانو محاکمه (د پوهنوال روستار تره کې) اثر دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- فلسفه او فلسفي بهیر (د استاد افغانیار اثر) لومړی چاپ ۱۳۹۴ ل کال.

د- یونلیکنې:

- د اماراتو سفر (د اماراتو یونلیک) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- که یون دی یون دی (د اروپا یونلیک) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د پنتاگون ترڅنډو (د امریکا یونلیک) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د کرملین په زړه کې (د روسیې یونلیک) لومړی چاپ ۱۳۸۹ ل کال.
- د ډیلي تخت هېرومه (د هند یونلیک) لومړی چاپ ۱۳۸۹ ل کال.

- درې ورځې د افسانو په وطن کې (د هلمند یونلیک) لومړی چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
- د خدای تر کوره (د حج یونلیک) لومړی چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
- **هـ- څېړنې او شننې:**
- د محمدگل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه (څېړنیز اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- استاد زیار د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری (څېړنیز اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي پښتو کتابښود (څېړنیز اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د افغانستان فرهنگ ته اوبښتي زیانونه (څېړنیز اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د پښتو شعر هندسي جوړښت (علمي اثر) شپږم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل (څېړنیز اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- ساینسي پرمختیاوې (څېړنیز اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- بېړنۍ لویه جرگه ولسواکي او زورواکي (سیاسي څېړنیز اثر) دویم چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- اندیال خوشال (د څېړنیزو لیکنو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- هیله د خپلو سریزو په لمن کې (د تحلیلي لیکنو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- کلتوري یون (د ادبي څېړنیزو لیکنو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- فرهنگي فقر (د کلتوري څېړنیزو لیکنو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.

- مرکه او مرکې (له بېلابېلو لیکوالو سره د مرکو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- خوشال په خپل ایډیال (د څېړنیزو لیکنو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- د کتابونو په وړمو کې (پر بېلابېلو اثارو د لیکل شویو سربزو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- افغانستان په سیاسي کړلېچ کې (د سیاسي او ټولنیزو لیکنو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- پښتو لیکنی سمون (ژبني څېړنیز اثر) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- اوسنۍ رسنۍ (څېړنیز اثر) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- که نړیوال ماته وخوري؟ (د سیاسي او ټولنیزو لیکنو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۸۷ ل کال.
- جنگ او فرهنگ په افغانستان کې (د کلتوري څېړنیزو لیکنو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
- د سمون په لټه (د سیاسي او ټولنیزو لیکنو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
- کتاب الشعر (د علمي څېړنیزو لیکنو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
- کره کتنه (علمي اثر) لومړی چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
- ادب تاریخ (علمي اثر) لومړی چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
- ملي درسونه (د سیاسي لیکنو ټولگه) لومړی چاپ ۱۳۹۴ ل کال.
- د نجات څلی (څېړنیز اثر) لومړی چاپ ۱۳۹۶ ل کال.
- د ارگ نا ویلې خبرې (سیاسي څېړنیز اثر) لومړی چاپ ۱۳۹۶ ل کال.
- د زمانې په کړلېچ کې (څېړنیز او تحلیلي اثر) لومړی چاپ ۱۳۹۶ ل کال.
- ملي هویت او ملي عزت (څېړنیز او تحلیلي اثر) ۱۳۹۶ ل کال.
- د خادم نړۍ لید (څېړنیز اثر) ناچاپ ۱۳۹۶ ل کال.

استاد یون د (۱۳۹۶ل) کال د کب پر (۱۸)مه نېټه په تذکره کې د لیکل شوي عمر له مخې پوره پنځوس کلن شو، ژوند یې د نیمې پېړۍ وروستي حد ته ورساوه. خو دا نیمه پېړۍ له منډو، ترړو، ستونزو، کړاوونو، جنجالونو او همدارنگه له بریاوو سره مله وه. له لومړي ټولگي څخه مخکې دوران خو بېخي د ماشومتوب دوران وي، په هغه کې انسان له زیاترو مسوولیتونو څخه بې غمه وي. له لومړي ټولگي څخه بیا تر دولسم ټولگي پورې د زده کړې زمانه وي، یون سره له دې چې په دې دوران کې د پلرنۍ مینې له نعمته محروم شو، د کور د سرپرستۍ دروند مسوولیت ورپه غاړه شو، خو دې سره سره یې خپلو زده کړو ته یې دوام ورکړ، په همدې بهیر کې یې ادبي پنځونې وکړې او د (۱۲) ټولگي په بهیر کې یې د خپلو ادبي هڅو یا راټولونو لومړی ثمر (هیلې) گډه شعري ټولگه چاپ کړه. د ژوند درېیم پړاو یې د تحصیل دوره ده چې د څلورو کلونو په ترڅ کې یې په ښه ډول ترسره کړه. په دې بهیر کې یې (میکور)، (د لوونو فصل)، (نیمگړي ارمانونه) او (د نازو انا یاد) اثار ټولني ته وړاندې کړل. د ژوند بله مرحله یې د گڼو خدمتونو مرحله ده چې له (۱۳۷۱ل) کال څخه پیل بیا تر دې دمه (۱۳۹۶ل) کال پورې رارسېږي.

دا نو د گڼو خدمتونو مرحله ده چې پوره شپږ ویشت کاله وخت یې ونيو او ده هم په کې ښې ډېرې هلې ځلې وکړې چې موږ یې دمخه یادونه وکړه.

که یوازې په فرهنگي برخه کې د تېرو دېرشو کلونو په بهیر کې موږ د استاد یون له خوا ټول لیکل شوي، ژباړل شوي او راټول شوي اثار محاسبه کړو، نو تر (۱۵۰۰۰) کتابي مخونو یې شمېر اوږي او دا بیا که دده د لیکوالۍ پر (۳۰) کلن عمر ووېشو نو د ورځې لږ تر لږه یو نیم مخ کار کېږي. یانې استاد په (۳۰) کلونو کې یوه ورځ هم بې له لیکوالۍ نه ده تېره کړې. دا په داسې حال کې ده چې په سلگونو بېلابېل لیکل شوي پیغامونه، ویناوې، مرکې، مباحثې، مناظرې او لکچرونه لا په دې کمیت کې شامل نه دي. ددې ترڅنګ هغه په سلگونو غونډې، مظاهرو، ټولنیز او سیاسي خدمتونه ترسره کړي، چې موږ یې دمخه یادونه وکړه، هغه لا له دې فرهنگي کار څخه جلا دي، که دا ټول کارونه سره محاسبه کړو، نو رښتیا هم سړی فکر کوي چې دا دومره کارونه د هر چا په وس پوره نه دي. هغه چا چې استاد یون سره له نږدې کارونه کړي وي، هغو ته د استاد د کار اوسېله، زغم، هوډ او اراده معلومېږي. هر سړی ورسره کار هم نه شي کولای، یو سترې، ستومانه او سرگردانه خو گټور او مثمر ژوند لري، زه ورسره له (۱۳۸۳ل) کال راهیسې کار کوم، د کار او فشار کچه یې ماته تر هر چا زیاته معلومه ده. د همدغو کارونو برکت و چې افغانستان کې د ملتپالنې یوه نوې جذبه، روحیه او ولوله راپیدا شوه. داسې یو وخت هم دلته تېر شو چې د واکمنو جنګسالارانو پر وړاندې چا سون هم نه شو کولای، خو استاد یې په مقابل کې ودرېد، ځوانانو یې ملاتړ وکړ او بیا یې ولس هم ملاتړ ته راودانګل. د هېواد ملي او اعتقادي هویت په خطر کې و، د ملي هویت تذکرو کې د (دین) او (ملت) د سترو ارزښتونو د لیکلو

نیمه پېړۍ یون / د استاد یون پنځوس کلن یون

مخنیوی کېده، خو استاد یون او ملگرو یې د اسلامیت او افغانیت غږ اوچت کړ او ان د کرزي او غني حکومتونو هم د دې رسا غږ او داعیې مخه ونه شوه نیولی. په داسې حال کې چې افغانستان پرډیو ایډیالوژیو سخت زیانمن کړی و، د یوه ملي فکر رغول او ځلول اسانه کار نه و، خو د استاد یون او دده په شان د ځینو نورو شخصیتونو برکت و چې د ملي هویت، ملي فکر او ملي ویاړونو ولولې تر هرې بلې ایډیالوژۍ زیاتې ځلېږي. زه نه غواړم دا لیکنه تر دې زیاته اوږده کړم، ځکه د استاد مبارزه دده په فعالیتونو او همدارنگه د استاد په ټولو اثارو کې انځورېږي. خو ددې څو ټکو یادونه مې ځکه وکړه چې زموږ راتلونکی نسل د استاد د ملي او فرهنګي مبارزو او د هغه د زمانې له چاپېریال څخه خبر شي.

استاد یون ته د اوږد عمر او لا زیاتو بریاوو په هیله

ضیاء الرحمن ضیاء

کابل - ژوندون راډیو ټلوېزیون

(۱۳۹۶ل) کال د کب، (۲۷) مه نېټه

زما د نیمې پېړۍ یون

ژوند یو سفر دی، پیل، منځ او پای لري. د (۱۳۹۶ل) کال د کب پر (۱۸)مه نېټه زه د تذکرې د رسمي سن له مخې پوره پنځوس کلن شوم. په دې مانا چې په دې نړۍ کې مې پوره پنځوس کاله مزل وکړ. دا مزل به ګوډ و مات و، له ستونزو او کړاوونو به ډک و، هدفمن او بې هدفه به هم و، خو هر څه چې و، ژوند و نو. له کومې ورځې چې مې ښي او کين لاس پېژندلی، کونښن مې کړې چې هدفمن ژوند ترسره کړم، خو ټول کارونه د انسان په وس پوره نه دي، چاپېریال کله پر سرې داسې کانې وکا چې د ژوند بهیر او د فکر مسیر یې وربدل کا. له کومې ورځې چې مې قلم ګوتو کې نیولی، نو بیا پر ځان پوه شوی يم چې نه هر څه چې وي، هر څومره ستونزې چې وي، وي دې، ملت ته باید یو څه وکړم. د شعر په لیکلو مې شعور نور هم وده وکړه، خوشال بابا وايي چې شعر مشتق دی له شعوره، نو کېدی شي شعور مې وده کړې وي او احساس مې ځورېدلی وي چې د ژوند دې بلې نړۍ ته یې هم تمایل کړم. د ښوونځي په لسم ټولګي کې وم چې د وخت په اخبارونو کې مې شعرونه چاپ شول، دا زما د زیاتې هڅونې سبب شول. پر همدې مهال په خوشال خان لېسه کې د ادبي انجمن مسول وم. دې سره مې د خپل وخت له ځینو اخبارونو سره قلمي همکاري پیل شوه او په دې ډول مې په رسمي ډول ادبي سفر هم پیل

شو. خو له شعر او شاعرۍ سره مې مینه ان له هغه وخته وه چې په بنوونځي کې شامل شوم.

په دولسم ټولگي کې وم چې د (هیلې) په نامه مې د لرو او برو پښتو افغانانو د ځوانو لیکوالو یوه تذکره یا غورچاڼ برابر کړ او پر (۱۳۶۶ل) کال چاپ شو، د پوهنځي پر وروستي کال مې د (نیمگري ارمانونه)، (د لوونو فصل) په نامه دوه راټولونې او هم مې د خپل شعرونو ټولگه (میکور) چاپ کړې. په دې ډول نو له (۱۳۶۶ل) کال څخه بیا تر (۱۳۹۶ل) کال پورې چې پوره دېرش کاله کېږي، ما له فرهنگي دایرې بهر ژوند نه دی کړی او که د چا خبره ووايم چې یوه ورځ هم له فرهنگي کار او روزگاره بهر نه يم پاتې شوی، مبالغه به مې نه وي کړې. البته په دې تېر دېرش کلن بهیر کې ځینې سیاسي کارونه له ناچاری څخه راباندې تحمیل شوي او ځینې ټولنیز کارونه مې په خپله خوښه ترسره کړي، خو دا کارونه مې هم د خپل ولس د سوکالی، د ملي واکمنۍ د ټینګښت او د فرهنگي کارونو د ملاتړ لپاره ترسره کړي دي. په (۱۳۸۵ل) کال زه د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا دفتر د فرهنگي چارو رییس وم. دا مهال زما له منظم فرهنگي کار څخه څه باندې دوه لسیزې عمر تېر شوی و، په څنګ کې د نورو هغو ملي، سیاسي او ټولنیزو کارونو پر وړاندې چې ما یې د سرته رسولو هیله لرله، سخت خنډونه موجود وو، له خپلو ملگرو؛ ضیاءالرحمن ضیاء او وفاالرحمن وفا سره مې مشوره وکړه چې راځئ فرهنگي کار ته اړم شو، دا کارونه جاني عوارض نه لري او که لري یې هم کم دي، تنګنظره سیاسي اشخاص ورسره ژر حساسیت نه نښي او که دوی حساسیت ښکاره هم

کړي، نو موږ به خپل کار ترسره کړی وي. ددې فرهنگي کار لپاره مو یو پلان جوړ کړ، په څه باندې دوو کلونو کې مو د نږدې دوویشو کلونو په ترڅ کې شوي فرهنگي کارونه راټول او منظم کړل. زما له خوا ټول پخواني لیکل شوي کتابونه او راټولونې مې له سره منظم او تر سمون وروسته مو چاپ ته تیار کړل، دا کار که څه هم ډېر ستونزمن و، خو پخپې ارادې موږ خپل هدف ته ورسولو. ټول (۳۳) عنوانه بېلابېل اثار مو پر یوه وخت چاپ کړل. (۱۳۸۷ ل) کال زما لپاره د فرهنگي کارونو یو غوره کال و. د خوږې خاطرې په توګه مې په ذهن کې دی. هغه وخت مې هم په یادستونو کې لیکلي او ملګرو ته مې هم ویلي وو چې هېواد کې حالات ترینګلي دي، پر ژوند یوه شېبه هم باور نه شته، نو هر چا چې هر څومره فرهنگي کارونه کړي یانې اثار یې لیکلي دي، باید په خپله یې راټول او چاپ کړي.

زما کار یوه نوې تجربه وه، ځینو نورو لیکوالو هم هڅه وکړه دا تجربه تکرار کړي، خو په لاره کې ټکنې شول، خپل کارونه یې بشپړ نه کړای شول. زما د خپلې تجربې له مخې ترڅو چې کار ته کار ونه وایې او خپله یې ترسره نه کړې، کارونه په خپل سر نه خلاصېږي. کله چې مې د عمر نیمه پېړۍ مزل وواهه، نو یو ځل بیا مې زړه کې راتېره شوه چې د خوشال بابا په وینا چې د عمر اساس پر باد ایښی دی، نو بیا خو پرې اعتماد هم په کار نه دی، راځه دا ځل د خپل ټول فرهنگي ژوندانه کړي کارونه چې دا وخت پوره دېرشو کلونو ته رسېږي، بیا له سره منظم او کلیاتو په بڼه چاپ کړه. له دې کار څخه مې هدف دا و چې په ژوند کې

نیمه پېړۍ یون/زما د نیمې پېړۍ یون

مې نه دي غوښتي څوک راڅخه ازار شي او يا د چا د اوږو پېټې شم، هسې نه چې تر مرگ وروسته زما ليکنو او اثارو پسې، ښه دي، که خراب، کمزوري دي که قوي، هنري دي که ناهنري، څوک سرگردانه شي او پر راټولونې يې ځان ستړی کړي. له خدايه شکر کارم چې ژوند يې راته د نیمې پېړۍ وروستي حد پورې راوړسوه، دا د هغه لوی ذات پېرزوينه ده، که نور يې راته وغځوي، نو هم لويه مهرباني به يې وي او که نه برخليک يې راته وخته ليکلي وي، نو ژوند خو د هغه لوی ذات ډالی ده، هر وخت يې اخيستلای شي. په دې خاطر مې يو ځل بيا پر ټولو پخوانيو چاپ او وروسته پر ځينو ناچاپو اثارو گوتې ووهلې او د محتوایي وېش له مخې مې سره منظم کړل، ټول پنځوس عنوانه شول چې راټولونې، پنځونې، ژباړنې او څېړنې ټولې په کې شاملې دي. دا ټول پنځوس عنوانه بيا د شکل او محتوایي وېش له مخې په (۱۴) بېلابېلو ټوکونو کې تنظيم شول او (نیمه پېړۍ یون) نوم ورته ورکړل شو.

دا پنځوس بېلابېل اثار چې بڼه مې پورته ورته ياده کړه زما د نیمې پېړۍ په تېره بيا (۳۰) کلونو فرهنگي سفر پایله او ثمره ده چې خپلو قدرمنو هېوادوالو ته يې وړاندې کړم. که چېرې په هېواد کې جگړه او ناورين نه وای، نو کېدی شول تر دې زيات کار ترسره شوی وای، خو موږ بدمرغه نسل وو چې له ډېر تنکي زلمیتوبه مو جگړه پيل شوې او دادی تر نږدې سپينږيرتوبه لا دوام لري. زه د ښوونځي په شپږم ټولگي کې وم چې جگړې د پلار له خواږه نعمته محروم کړم. له هغې ورځې بيا تر دې ليکنې پورې (۳۸) کاله تېرېږي، خو د پلار مرگ مې د پرونۍ ورځې د ترځې

خاطري په شان په ذهن کې انځور دی. ما غوندې په میلیونونو افغانانو د جگړې تپونه او دردونه لیدلي دي.

نږدې دوه نسلونه په جگړه کې راگیر شول او لوی شول. د جنگ نسل د فرهنگ نسل نه دی. جگړه ډېره بدمرغه پدیده ده، د فرهنگ او تمدن د عمرونو مېوه او ثمره په یوه ساعت کې پوپناه کړي، نو په داسې یوه جگړه ییز چاپېریال کې چې هر څوک د توپک تر واکمنۍ لاندې د قلم د حاکمیت لپاره کار کوي، له اور سره د لوبو په مانا دي. له دې معترضه جملې څخه مې هدف دادی چې زموږ راتلونکی نسل باید پر دې پوه شي چې که ما او زما د عمر ټول پښت راتلونکي نسل ته څه ډېر بډایه فرهنگي سوغات نه دی ډالی کړي، نو په دې کې زیات قصور د زمانې دی. خدای (ج) دې وکړي چې زموږ راتلونکی پښت زموږ په شان د ډول ډول انقلابونو د ژړندو تر پلونو لاندې گیر نه شي، چې د غنم د دانې په شان یې ژوند محوه شي او یا یې هم اغزن چاپېریال د ژوند مېوه پخېدو ته پرې نه ږدي. الله تعالی دې وکړي زموږ راتلونکی پښت زموږ د زمانې له تاوجن چاپېریال څخه ښه پند او عبرت اخیستی وي او د یوه سوکاله ژوند او پرمختللي افغانستان لپاره ورته مناسب فرصتونه برابر شي.

ددې لیکنې په دې برخه کې غواړم د خپل ژوند په پنځوس کلن بهیر او په تېره بیا په (۳۰) کلن فرهنگي ژوند کې له ټولو هغو دوستانو څخه مننه وکړم چې په یو نه یو ډول یې زما د فرهنگي مبارزې لاسنیوی کړی دی. خپل مرحوم پلار ته د دعا لاسونه پورته کوم چې زما منزل یې تر شپږم ټولګي پورې راورسواوه او بیا یې د خپل ابدي سفر لمنه ونيوه، خو ما

یې د جنازې بازو ته اوږه ور نه کړای شوه او نه مې د مرگ پر مهال د هغه مبارکه خپره ولیده، د پلار قبر مې معلوم نه دی. د ژوند یو ارمان مې دا و چې کاشکې یې قبر معلوم وای چې لکه د مرغۍ د بچي په شان مې پرې وزرې غوړولای وای، خو شپې ورسره ارام غځېدلای وای، د هغه د هغو مهربانیو قدر مې کړی وای چې زه یې پر اوږو گرځولای وم. بازار ته یې بیولی وم، مېلې ته یې بیولی وم، ډاکتر ته یې بیولی وم، پټې به یې جیب کې راته پیسې ایښودلې، له نورو پټې. اوس مې نو له خدایه لویه هیله همدا ده چې تر مرگ وروسته مې لومړی ملاقات له خپل پلار سره وشي، په پښو کې ورته ورغرم راوړغرم او خپله مینه پرې ماته کړم.

مور مې راسره ډېره په تکلیف شوې، د ژوند ټول ارمان یې خپل زوی ته و، زه یې د یوازیني زوی په توگه ډېر نازولی یم، ځان یې په تکلیف کړی، خو زه یې سختو ته یې نه یم پرې ایښی، ماته یې د تعلیم زمینه برابره کړې، د ټیکري په پیڅکې پورې تړلې پیسې یې راته راډېرلې، خو زه یې بې خرڅه کړی نه یم، بختور وم چې د مور جنازې ته مې په خپله اوږه ورکړه، د وفات پر وخت مې د هغې جنازې ته ځان ورساوه، لکه د مرغۍ بچي چې د خپلې مور پښو ته رغړي، داسې ترې تاو راتاو شوم، سترگې مې ورته ښکل کړې، سترگې یې رنې وې، لکه چې د خپل یوازیني زوی لیدو ته په طمع وې، مور مې ډېر وخت غېږ کې ونیوله، داسې چې زه به یې کلک غېږ کې نیولی وم، ایا څوک به وي چې د داسې یوې صحنې پوره انځور وکارې.

له جلال اباده تر لغمانه مې د مور د تابوت سر ته ناست وم، ډېر مې ورته وکتل، په لیدو یې نه مړېدم، له حج څخه مې ورته کفن راوړی و، د خدای په کور مې موبلې او د زمزم په اوبو مې مینځلی و.

له خپلو خوږو خویندو مې هم ډېره مننه کوم چې زما په روزنه او پالنه کې یې ډېر زیات زیار گاللی، له مشرانو او کشرانو خویندو ټولو څخه ډېره مننه، خو ما یې لا د خدمت حق نه دی ادا کړی، له خپلو ټولو استادانو څخه چې له لومړي ټولگي څخه بیا د دوکتورا او پوهاندۍ تر کچې یې گام پر گام زما معنوي ملاتړ کړی، له خپلو ټولو هغو دوستانو، ملگرو، لیکوالو، د مال او عزت له خاوندانو څخه هم ډېره مننه چې په دې نیمه پېړۍ کې یې له ماسره مادي مرسته او لاسنیوی کړی دی.

له خپلې مېرمنې او اولادونو څخه ډېره مننه کوم چې په تېرو (۲۲) کلونو کې یې راسره د ژوند ډېرې سرې او تودې وگاللې او زما فرهنگي چارو کې یې له ماسره تر وروستي بریده مرستې وکړې.

له قلموالو، لیکوالو او نورو هغو دوستانو چې زما د اثارو په کمپوز، سمون او چاپ کې یې په یو نه یو ډول مرسته کړې له ټولو منندوی یم، خدای (ج) دې ټولو ته اجر و نه او ثوابونه ورکړي، که ددغو ټولو دوستانو مالي او معنوي ملاتړ نه وای، نو خدای خبر چې زه د دغومره کارونو د سرته رسونې جوگه شوی وای او یا دغه اثار تر تاسو دررسېدلې وای او هم نور فرهنگي، ټولنيز او ملي کارونه ترسره شوي وای.

له ټولو یوه نړۍ مننه

ستاسو د ټولو یون

(۱۳۹۶ل) کال د کب (۱۹)مه

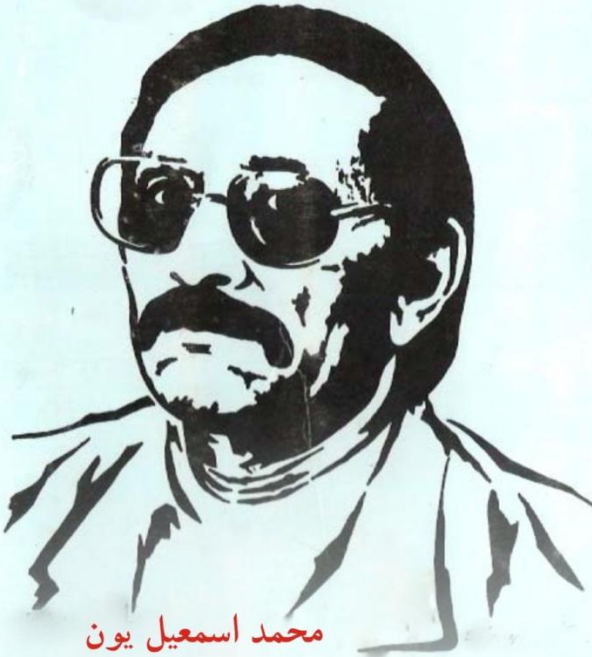
کابل - افغانستان

نیمه پېړۍ یون / استاد زیار د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری

استاد زیار

د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری

۱۳۸۷ ل

استاد زیار

د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری

لیکوال

محمد اسمعیل یون

ډالی

پخپله استاد زیار ته!

چې د پښتني مینې راکښون یې زما په

زړه کې ددغه اثر د کښلو هیله وروزله.

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم: استاد زیار د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری

لیکوال: محمد اسمعیل یون

خپرندوی: یون کلتوري یون

چاپشمبر: ۱۰۰۰ ټوکه

لومړی چاپ: ۱۳۷۸ ل کال

دویم چاپ: ۱۳۸۷ ل کال

د لیکوال

پرله پسې نومره: (۷)

د خپرندوی

پرله پسې نومره: (۷)

کمپوزر: ضیاء الرحمن ضیاء

ددې اثر دویم چاپ

دا اثر چې ستاسو په لاس کې دی، ما د خپل تحصیل په بهیر کې لیکلی دی. زه د پوهنځي د لومړي ټولګي محصل وم، چې دا کار مې پیل او تر څلورم ټولګي (۱۳۷۰ل کال) پورې مې بشپړ کړ، هغه وخت په کابل کې کتابتونو او ځینو نورو اڅوونو ته لاسرسی څه ناڅه اسانه و، نو ځکه ما وکړای شول ګڼ شمېر اړتیا وړ مواد پیدا کړم. که هغه مهال مې دا کار نه وای کړی، نو په دې اثر کې، چې د کومو اڅوونو یادونه شوې، تر جګړو وروسته یې پیدا کول ناشوني وو. ددې کتاب هر څپرکی چې ما بشپړاوه، نو استاد زیار ته مې د بیا کتنې او تدقیق لپاره سپاره، هغه په کې زیاتون او سمون راوسته او په پای کې ترې دغه اثر جوړ شو. کله چې څوک دا اثر لولي، نو لیکني سبک کې به یې، د استاد زیار د ژبني سبک سیوری څه ناڅه حس کړي، ددې علت دا و، چې ددې اثر د کتنې پر وخت زیار صیب په کې ځینې کلمې اړولي را اړولي دي.

دا اثر بیا وروسته پر (۱۳۷۲ل) کال په لاهور کې چاپ شو. ددې کتاب له لیکلو بیا تراوسه (۱۳۸۷ل) کال وروستۍ میاشت) پورې، نږدې شل کاله تېرېږي، د شلو کلونو په بهیر کې استاد زیار ګڼ شمېر نور اثار هم لیکلي، لکه پښتو سیندګی، پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼا کې، پښتو لیکلار بنود او ځینې نور څېړنیز او تخلیقي اثار، دغه راز د استاد نورې ګڼ شمېر لیکنې هم په چاپي او برېښنايي خپرونو کې خپرې شوي دي، چې ددې کتاب د دویم چاپ پر وخت پر هغو بحث او بیا دلته ددې بحث ځایونه ماته شونې نه وه، نو ځکه مې د دې کتاب د تېر شلکلن تاریخې اصالت له مخې، په خپله بڼه د هغه بیا چاپ مناسب وګاڼه. زه دا یادښت

نور نه غځوم، یوازې دومره یادونه کوم، چې ځوان لیکوال باید د خپلو
مخورو او محسنو لیکوالو زیات قدر وکړي او که غواړي د هغو په باب څه
ولیکي، نو ښه به دا وي، چې د هغوی د ژوند پر مهال، پر هغوی څه
ولیکي، ددې ډول لیکنو گټه داده، چې یو خو به زموږ مشران پر
ژوندونو، خپل قدر او ارزښت وویني او بله دا چې دا ډول لیکنه یا
لیکنې به له خپل نظره تېرې کړي، د نیمگړتیاوو او غلطیو مخه به یې
ونیسي او تېروتنې به یې په خپله سمې کړي.
د مرو ستاینې د زړې عنعنې د بدلانه، د ژوندي ستاینې د نوي دود د
پیل په هیله.

په درنښت

پوهندوی محمد اسماعیل یون

ارگ، د جمهوري ریاست ودانۍ

کابل - افغانستان

د (۱۳۸۷ ل) کال د سلواغې، (۲۶) مه

سریزه

د خوشال قدر که اوس پر هېچانه شته پس له مرگه به یې یاد کا ډېر عالم

نن راته د هغه چا د احساس تاو قلم په گوتو کې راکړی، چې ډېر کلونه دمخه ورسره په نا اشنایۍ کې اشنا وم، زه لا کوچنی وم، چې د هغه نوم مې اورېدلی و. خلکو به یې ډېره ستاینه کوله. له همغه مهاله مې په زړه کې د هغه مینې او پښتني ولولو ځای نیولی و. په زړه کې به مې دا هیله څو ځلې د خیال او خوب په شان وگرځېده، چې گوندې داسې وخت راشي چې استاد زیار مې ښوونکی شي او د هغه له اورنیو پښتني ولولو څخه مې زړه تودوخه او فکر روښانتیا ومومي.

ډېر وخت تېر شوی و، خو هیله مې لا نه وه زړه شوې. یو وخت ما په خوشال خان لېسه کې زده کړه کوله، له شعر او ادبیاتو سره مې زیاته مینه پیدا شوې وه، کله کله به زه هم هغو فرهنگي څانگو، چې ادبي غوندې او مشاعرې یې جوړولې، خبرولم.

یوه ورځ د افغانستان د لیکوالو انجمن له خوا د کره کتنې یوه غونډه جوړه شوې وه او د یوه شاعر پر شعرونو خبرې کېدلې. زه هم هلته تللی وم، له نېکه مرغه مې هلته استاد زیار هم ولید، چې له بهر څخه تر یو اوږده سفر وروسته تازه راغلی و، دده عالمانه لوبښې او کمینۍ زما هیله لا پیاوړې کړه.

څو ورځې وروسته مې ورسره د لیکوالو انجمن د ځوانو شاعرانو او لیکوالو په کانون کې بیا وکتل، دا ځل ورسره پوره بلد شوم. خپله پته یې ماته راکړه، بیا نو زه ادبیاتو پوهنځي ته ډېر ورتللم او خپلې لیکنې او شعرونه به مې وراورول او ده به په ډېره سره سینه راته اصلاح کول. زما هیله خو پوره شوې وه، ځکه چې هغه زما ښوونکی شوی و، یو ډېر خوږ او مهربانه ښوونکی.

خو زما هیلې هغه وخت لا پسې د خوښۍ په اوبو ولائېل چې زه د ژبو او ادبیاتو پوهنځي محصل شوم، لومړی ټولگی و او لومړی ساعت، کله چې ټولگی ته ننوتم، پر یوې څوکۍ کېناستم، څو شېبې لا نه وې تېرې شوې، چې استاد زیار ټولگی ته رانوت او تر پېژندگلۍ وروسته یې پر لوست پیل وکړ.

اوس نو چې زما هیله پوره شوې ده، پر ځای بولم، چې ددغه پیاوړي استاد د ژوند په باب د خپل توان په کچه یو څه ولیکم. سره له دې چې دا کار باید هغه لیکوال او څېړونکي کړی وای چې د ځواکمن قلم خاوند وای، خو هغه څه چې د استاد پر ما حق دی، باید ادا یې کړم. سره له دې چې دا کار زما لپاره ډېر گران دی او نه شم کولای څنگه چې ښایي، د استاد د ژوند او اثارو د څرنگوالي په باب وړنده معلومات وړاندې کړم او د هغه پر ټولو ادبي، هنري او علمي کارونو باندې په ټول ټال او کره ډول خپل ځان او نور خبر کړم.

زه دا کار ددې لپاره سرته رسوم، یو دا چې د استاد حق مې ادا کړی وي او بل دا چې تراوسه پورې پرته له (استثناتو) په پښتو ادب، فرهنگ او زموږ په ټولنه کې دا خبره باب ده، چې په ژوندوني د شاعر، ادیب او هنرمند درناوی نه شته. هغه د افغان سید جمال الدین خبره چې وایي: ((په شرق

کې ادیب د ژوند پر وخت مړ دی او تر مرگه وروسته ژوندی کېږي)). بېخي پرځای خبره ده (دوکتور عبدالحکیم طیبی: تلاش های سیاسی سیدجمال الدین افغان، (۱۳۵۵ل) کال (۲۰) مخ).

زما موخه داده، چې د یوه شاعر یا لیکوال د ژوند په لړ کې د هغه پر اثارو لیکنه او د هغه پر ژوند لیکنه به له څو اړخونو څخه غوره او مثبتې پرېوځي. یو دا چې شاعر یا لیکوال او یا هنرمند به په ژوندوني د خپل کار ثمره په خپلو سترگو وویني، دویم دا چې لیکوال به د خپلې دغې ثمرې د لیدلو په پایله کې لا نور هم ددې زغم او ځواک پیدا کړي، چې خپلې پنځونې او نوښتونه لا پسې زیات کړي، درېیم دا چې موږ به د لیکوال او هنرمند حق ادا کړی وي او څلورم دا چې موږ به په څېړنو او لیکنو کې له تېروتنو سره مخامخ نه شو او که مخامخ هم شو، هغه به ډېرې کمې وي.

خواوس اوس دا خبره باب ده، چې کله شاعر یا لیکوال له نړۍ څخه سترگې پټې کړي، بیا ټول د قلمونو څوکې تېرې کړي او متې راوغاړي او تر هغه چې یې له لاسه کېږي، زړونه تش کړي او داسې شیان ولیکي، چې ارواښاد په گور کې نا ارامه کړي.

په ځینو ځایو کې خو لا داسې هم لیدل شوي دي، چې د یوه شاعر یا لیکوال د ژوند او مرگ نېټې د معلومولو په باب کتابونه لیکل شوي، رسالې کښل شوي، خو بیا هم په بشپړ او جوت ډول د هغه د ژوند یا مرگ نېټه نه ده زیاته ((ثابته)) شوې.

په دې توگه به ښه دا وي، چې په خپله د لیکوال په ژوندوني د هغه د ژوند او اثارو په باب څه ولیکل شي او د تېروتنو پر وخت په خپله له هغه څخه مرسته وغوښتل شي. بیا به نو ددې اړتیا نه وي، چې یوازې د یوه شاعر یا لیکوال د ژوند او مرگ نېټې د جوتیا لپاره کتابونه او رسالې ولیکو.

بېخترته غونډې پرې جوړې کړو او له دې سره سره پرې بېځایه لگښتونه وکړو.

دا زما لومړنی کار دی، چې ښایي نیمگړتیاوې به ولري، خو زما هیله دا ده، چې نور لیکوال په دې برخه کې په پوره ځیرتیا کار وکړي او د خپلو مشرانو او نوښتگرو لیکوالو حق ادا کړي. زه په دې لیکنه کې د استاد زیار د ژوند او اثارو په باب غږېږم، هیله ده، هغه څه چې مې راټول کړي دي، څه ناڅه د استاد له اندو ژوند سره سمون ولرلای شي.

په پښتنه مینه

اسمعیل یون

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي محصل

(۱۳۶۸ل) کال، پسرلی

ژوند لیک

پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار د عجب گل زوی پر (۱۳۱۴ل) کال د سپین غر د مزینې رود پر غاړه د اخون کلي په یوه بېکوره او بې ځمکه بزگره کورنۍ کې وزېږېد. د ښوونځي په درېیم ټولگي کې یې د یوازیني گتندوی پلار سیوری له سره پرېوت. پاتې درې ټولگي یې له کوچاني بېوزله ژوند سره د یو بل په مزدورۍ پای ته ورسول. تر څلور کلنې خواری مزدورۍ وروسته ورته د کابل د لیلیه ښوونځي چانس برابر شو، له (۱۳۳۵ل) تر (۱۳۳۶ل) کال یې د زده کړې ترڅنګ د هلمند په ناوه کې کار کوه.

پر (۱۳۳۷ل) کال یې دولس کلنې زده کړې پای ته ورسولې او پر (۱۳۳۸ل) کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي کې پر زده کړه بوخت شو. پر (۱۳۴۱ل) کال یې له دغې څانګې څخه لیسانس واخیست او د همدغه پوهنځي په کدر کې پر تدریس او ژبنيو څېړنو بوخت شو. پنځه کاله یې د هېواد په غرو، رغو، ځنگلو، میرو، کلیو او بانډو کې د (۱۴) ژونديو او نیم ژوندویو ژبو (۱۰۴) ټوکه گړدودي څېړنې ترسره کړې. بیا سویس ته واستول شو او هلته یې د ((برن)) پوهنتون د ژبپوهنې، ادب پوهنې او وګړپوهنې په څانګه کې د علومو دوکتورا واخیسته. پر (۱۳۵۱ل) کال یې هېواد ته له راستنېدو سره خپلې استادۍ ته دوام ورکړ او ترڅنګه یې د څانګې (۲) میاشتنۍ مجله (ورمه) وچلوله.

پر (۱۳۵۷ل) کال ورته د استادۍ ترڅنګ د پښتو څېړنو د نړیوال مرکز ریاست دنده ورتراړې شوه. څه مهال وروسته زنداني شو. بیا یې د سولې او پیوستون د سازمان د رئیس او مرستیال په توګه دنده ترسره کړه. څلور کاله د ژبو او ادبیاتو پوهنځي رئیس پاتې شو. بیا یې د المان په هومبولت پوهنتون کې د مېلمه استاد په توګه د افغانستان پوهنې د تدریس دنده پرمخ یوړه او د (۱۳۶۵ ل) کال له مني راهیسې بیا د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په پښتو څانګه کې د ژبپوهنې او ادب پوهنې پر تدریس بوخت شو.

دوکتور زیار له ننه اووه ویشت کاله دمخه واده کړی دی، یو زوی او یوه لور لري. زوی یې په المان کې د لوړو ریاضیاتو او لور یې دلته د طب په څانګه کې زده کړه کوي او مېرمن یې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د الماني څانګې استاده ده.

استاد زیار یو ډېر کاري او څو اړخیز انسان دی. کله چې د ده د ژوند پانې اړوو را اړوو، ان له وړکینې څخه یې څو څو کاره پرمخ وړي دي، هم به یې له ځمکوالو سره مزدوري کوله او هم به یې ورسره د ښوونځي او جومات زده کړه غبرګه پرمخ وړله. لو او لور او نورې راز راز موسمي خواری او ورغ مزدورۍ خو یې په هره توګه د زیار کښې لوبښې نه بېلېدونکې توک و. د منځنیو زده کړو په دوره کې یې دغې بوختیا بیا نوې بڼه وموندله. د تعلیمي کال په بهیر کې یې د شعر لیکنې او ژباړنې له لارې مطبوعاتي فعالیت کاوه.

د ورزش په برخه کې له اووم ټولګي څخه د بېلابېلو ورزشي ډولونو لېوال و او د بایسکټبالر په توګه د کابل او ان د برن پوهنتون د اړوندې لوبډلې (تیم) رسمي غړی پاتې شوی دی. د ښوونځي په رخصتیاو کې

ددې پرځای چې کلي ته ستون شي او له خپلې کورنۍ سره په ارامه واوسېږي، د هېواد په ځینو پروژو، لکه د هلمند وادي په هغه کې پر کار بوخت شوی او په گټلو پیسو یې هم د خپل تعلیمي ژوند جیب خرڅ برابر کړی او هم یې له خپلې بېوزلې کورنۍ سره مرسته کړې ده.

د پوهنتون په دوره کې یې لږ تر لږه شپږ ډوله بوختیاوې (مصروفیتونه) پرمخ وړل. د هېواد د ورځپاڼې خبریال، د اصلاح، انیس، ژوندون، عرفان او پوهنې او د مرکز او ولایاتو د خپرونو قلمي همکار، د پوهنې مطبوعي مصحح، د رحمان بابا، بیهقي ښوونځي او پښتو کورسونو حق الزحمه یې ښوونکی، د پوهنځي د پښتو مجلې (ورمې) مرستیال، د پوهنتون د بایسکټبال د ټیم غړی، په کابل کې د مصر سفارت د عربي کورس شاگرد او د ثقیله ورزش د کلوپ غړی او داسې نور.

استاد زیار په دې گروهه دی، چې ژوند د زمانې د بهیر پر وړاندې ډېر لنډ او تنگ دی او هغه څه چې یو انسان یې باید په خپله ژوند کې ترسره کړي، نه ترسره کېږي، نو له همدې کبله تل په تلوار او منډو رامنډو کې دی او نه غواړي د ژوند یوه شپبه خوشې تېره کړي. هېڅکله یې په یاد نه دي، چې د زینې پورۍ یې یو په بل پسې تر پښو لاندې کړې وي، بلکې تل یې کله یوه او کله دوه په منځ کې پرې ایښې دي. پلي تگ یې له نورو سره توپیر لري. پر پلویو لارو هم، چې هر څومره گڼه گڼه وي، د شتۍ غونډې خپله لاره باسي او له ټولې پاملرنې سره سره یې له یو بل سره ټکر هم راځي، همداسې یې بایسکل ځغلول او موټرسایکل چلول هم درواخله.

په ژبنيو څېړنو کې یې پوره څلور کاله له دغو دوه اراڼه یي وسیلو څخه تر وروستي بریده کار اخیستی او ډېر یې ژوبل کړی هم دی. له

همدې کبله یې موټر اخیستو ته مېرمن نه پرېږدي. له دې ټولو منډو رامنډو او بېړندویۍ سره بیا هم یو روغتیايي اوډلې او مهالوېشې ژوندون لري او دا هم په دې موخه چې وخت یې هسې خوشې له لاسه ونه وځي. خوب و خوراک، کار، ورزش او هوساینه هر څه یې پر مهالوېش برابر دي.

په الکولي څښاک، ځکاک، توندو، تورشو خوراکونو او نورو ناوړو عادتونو، نه خپل اقتصاد و بجاوړي او نه روغتیا. په ټولیز (کلي) ډول یې ساده ژوند خوښ دی، خو دومره هم نه چې څوک ورته ساده ووايي. سهارنۍ کړاو (جمناسټیک) او تشناب تر وسې وسې، که پر کور وي که پر بیدیا، نه قضا کوي.

شعر او شاعري او نور زېړندویه فعالیت یې له هوساییزو (تفریحي) بوختیاوو څخه گڼل کېږي، د سفر او ان د ناروغۍ د وخت بوختیا یې همدا ده. د یادښت کتابچه یې خو ټول عمر ملگرې ده.

استاد زیار له اوډلې، بېړندویۍ، ترور، خوځندویۍ (ډینامیک) او دودپال (اخلاقي) ژوند دود سره یو سرکښ، سرغړانده او نارامه خوی خصلت لري او له هر راز دودیزو او ټولنیزو بندیزونو او اجبارونو سره نه پخلا کېدونکی دی. کله چې استاد زیار ته جوته شي، چې په یوه خبره کې د حق پر خوا دی، د دوست و دښمن ورم و پند او زور زاري پرې څه اغېزه نه لري. په سپین ویلو او گوتې نیولو کې نه ډار پېژني او نه لورو و پاس اوزره سوی او هغه هم زیاتره بیا د خپلو نژدې اړوندانو او دوستانو پر وړاندې. استاد زیار له ټول کلکوالي، ناراموالي او انتقادي او انتقامي لوبنې سره سره بیا هم د لوی زغم او سپېڅلي احساس څښتن او په دوستۍ او اشنایۍ کې ډېر ټینگ دی.

له مېرمنې، زوی او لور سره که څه هم په ټولو چارو کې مرستندوی دی، خو بیا هم ترې دومره خوشاله نه برېښي، ځکه په بدل کې ترې دا سترگې لري، چې هغوی هم دده اوډلې بېرندویه ژوند دود ومني، د ساري په توګه یې مېرمن د کور په اوډون، سمون، پاک کاري او لوښو پرېولو کې د مرستې پاسلنه پرځان نه اخلي او هغه یې زیاتره د سپېڅلتيايي او اوډلې لوښې او آر (اصل) یوه برخه بولي.

ان تر دې چې د نوي ازاد پښتو شعر او په ځانګړي ډول بیا د پښتو د لیکنې معیار لپاره د استاد زیار دا شل کلنې پرله پسې هلې ځلې یوازې دده له پښتونولۍ یا ځانګوالۍ څخه نه، بلکې زیاتره د ده له اوډونې او دینامیکې لوښې څخه سرچینه اخلي، دی وایي:

((هغه بې شمېره ځیلونه (وراینتونه) یا ګردودونه، چې په ګړنۍ (گفتاري) پښتو کې دود لري، باید په لیکنۍ پښتو کې یووالی او کره والی ومومي. یا په بله وینا- جوړښتي او ګرامري وارینتونه توحید کړ شي او لغوي وارینتونه تکثیر کړ شي. په بله وینا خولې ډېرې او بې شمېره دي او کنترول یې ناشونی، څه چې یو بې سرو بوله کار دی، مګر قلمونه هغومره ډېر نه دي، چې کنترول نه شي)). دی لکه څنګه چې د ټولو پښتنو تېرونو لپاره د یوه ملي یووالي یا (ملیت) په بله وینا د یوه لوړ ټولنیز پرمختګ او بشپړتیا غوښتونکی دی. دغسې د لیکنې ژبېووالي لپاره هم ټینګار کوي او څنګه چې لومړۍ موخه د یو واریز (اوبستون) له لارې کېدونکې ده، دغسې دغه ژبنۍ بشپړتیا هم یوې اګاهانه او ټینګر هاند او هڅې ته اړتیا لري.

د استاد دا خبره، چې ټولنیزه بشپړتیا او ژبنۍ بشپړتیا سره یو له بله نه شلېدونکي بهیرونه دي، یوه پرځای او په نوي علمي نړۍ لید کړه

شوی خبره ده. د نړۍ نورې یادې ژبې، لکه (انګلیسي، الماني، پراښي، یا روسي هغه مهال معیاري بڼې پیدا کړې، چې بېلابېلو تېرنيو او فیوډالي ډلو تپلو یې پانګوالي اړیکو ته لوړتیا موندلې ده، یا په بله وینا (ملت) ته رسېدلی دي. استاد زیار پر دې ټینګار کوي، چې (له ټولنیز-اقتصادي انقلاب سره باید فرهنگي انقلاب هم له یاده ونه ایستل شي او ژبه خو د دواړو بیخبنایي-مخبنایي جوړښتونو یو ګډ آر او اړیکې بلل کېږي (د استاد زیار ژوند لیک چې د اکبر کرګر له خوا د استاد زیار د زېږېدنې د پنځوسمې کالیزې په غونډه کې اورول شوی و).

استاد زیار تراوسه (۱۳۷۰ل) پورې (۳۰) کاله د ژبو او ادبیاتو پوهنځي او په علومو اکاډمۍ کې اکاډمیک خدمت کړی دی. د سویس له برن پوهنتون څخه یې د ژبپوهنې، ادبپوهنې او وګړپوهنې لومړۍ درجه دوکتورا اخیستې ده. په انګلیسي، الماني، روسي، عربي او نورو لرغونو هندو اروپایي ژبو هېږي.

استاد زیار د ښوونځي له نهم ټولګي (۱۳۳۴ل) راهیسې د شاعرۍ او لیکوالۍ ډګر ته راوتلی دی، د ټولو ادبي، علمي او تحقیقي اثارو شمېر یې (۱۳۰) ټوکو (کتابونو) او (۱۱۰۰) لیکنو ته رسېږي. په دې کې د ګڼو علمي، تحقیقي لیکنو ترڅنګ هغه ژورنالستيکي لیکنې هم راځي چې له (۱۳۳۸ل) کال راهیسې یې د هېواد، ننگرهار، وړانګې، اصلاح او د ثور انقلاب حقیقت (پیام) ورځپاڼو او د پوهنې مجلې د خبریال او د هېواد د نورو ټولو مهالنیو خپرونو او راډیو تلويزیون د همکار په توګه د هېواد په دننه او بهر کې په پښتو، دري، انګریزي او الماني ژبو خپرې کړې دي. د پوهاند زیار ادبي، علمي او تحقیقي اثار په لاندې ډول دي:

- ۱- نومتړنگونه یا اسمي ترکیبونه، په الماني ژبه د سویس د برن پوهنتون د (۱۹۷۴ل) کال خپرونه.
- ۲- پښتو پښویه (گرامر) د کابل پوهنتون د (۱۳۶۲ل) کال خپرونه.
- ۳- پښتو لیکلار د ننگرهار د بایزید روښان پوهنتون د (۱۳۶۰ل) کال خپرونه.
- ۵- زنداني نغمې، د چاپ او خپرونې د دولتي کومېټې د (۱۳۵۹ل) کال خپرونه.
- ۶- سوزونه او سازونه (د شعرونو غونډ)، د چاپ او خپرونې د دولتي کومېټې د ریاست د (۱۳۶۴ل) کال خپرونه.
- ۷- اور او وینې (د شعرونو غونډ) د چاپ او خپرونې د دولتي کومېټې د خپرونو ریاست د (۱۳۶۵ل) کال خپرونه.
- ۸- وینه او مینه (د شعرونو غونډ) د ملي دفاع وزارت د (۱۳۶۰ل) کال خپرونه.
- ۹- نظر کوتاهی بر زبان و زبانشناسی، د کابل پوهنتون گستر چاپ، (۱۳۶۳ل) کال.
- ۱۰- پښتانه او ورونه ملیتونه (ژباړه) د چاپ او خپرونې دولتي کومېټې د (۱۳۶۶ل) کال خپرونه.
- ۱۱- مینه د زړه په وینه (رومان) تر چاپ لاندې.
- ۱۲- اندو ژوند (شعري طرحې او څلوریزې) د سرحدونو چارو وزارت د (۱۳۶۸ل) کال خپرونه.
- ۱۳- پښتو- دري فرهنگ تر چاپ لاندې.
- ۱۴- گلکڅونه (شعري غونډ) د افغانستان د لیکوالو د انجمن د (۱۳۶۷ل) کال خپرونه.

۱۵- الماني - پښتو فرهنگ - د برلین پوهنتون په غوښتنه د (۱۳۶۷ل) کال خپرونه.

۱۶- د پښتو الماني ژباړیز پرابلمونه (په الماني) ناچاپ.

۱۷- افغان - شوروي فرهنگي اړیکي، په دوستي مجله کې یې برخه برخه چاپ شوې ده.

۱۸- سپین غر (شعري غونډ) ناچاپ.

۱۹- کارپوهه (ارگولوژي) برخه برخه په فولکور مجله کې خپره شوې ده.

۲۰- ټولنوال ریالیزم برخه برخه په هنر او ژوندون مجلو کې خپور شوی دی.

۲۱- پښتو ګردودونه (لهجې) په وړمې مجله کې چاپ شوي دي.

۲۲- پښتو آر پوهه (اتمولوژي) تر ((ژ)) پورې په وړمه مجله کې خپره شوې ده.

۲۳- پښتو بدلېچ يا پښتو شعر څنگه جوړېږي؟ د اطلاعاتو او کلتور وزارت د (۱۳۶۹ل) کال خپرونه.

۲۴- لیکونه (په پښتو- دري - انگلیسي او الماني) ناچاپ.

۲۵- ځان پېښې (په پښتو- دري - انگلیسي او الماني) ناچاپ.

۲۶- د هېواد پر (۱۴) ژبو (پښتو-دري، اوزبکي، ترکمني، بلوخي، براهوي، واخي، پشه يي، پاراسوني، کتي ((نورستاني))، گوجرو ((گجراتي))، تیرو ((تیراهي))، شغني، کشمونډي (۱۰۴) ټوکه ګردودودي (لهجوي) څېړنې، چې د سویس د ملي فونډ له خوا د یونسکو په سپارښتنه، د افغانستان (د ژبپوهنې اتلس) په نامه په برن پوهنتون کې تر کار لاندې دي.

۲۷- پښتو، دري، پشه یي فولکورې څېړنې.

۲۸- تر (۱۱۰۰) زیاتې علمي، ادبي، تحقیقي او ژورنالېستيکي لیکنې یې په پښتو، دري، انګلیسي او الماني، تر هېواد دننه او د باندې څېړنې شوي دي. دغه راز یې یو لړ ادبي اثار د شوروي اتحاد په څو ژبو او مجاري، الماني، انګلیسي، بلغاریایي او داسې نورو ژبو اړول شوي او په اړوندو هېوادو کې خپاره شوي دي.

د اثارو ټول شمېر یې له مقالو پرته:

_ ادبي (۱۰) اثره.

_ علمي (۱۶) اثره.

_ تحقیقي (۱۰۴) اثره.

_ مجموعي (۱۳۰) اثره.

(ژوندون مجله، (۱۳۶۷ل) کال د میزان او عقرب ګڼه).

استاد زیار د پورتنیو یاد شوو اثارو په درلودلو سره په ټول هېواد کې تر ټولو لوړ ملي ریکارډ ټینګ کړی دی. استاد د هېواد په نویو او زړو ژبو کې پوره تخصص لري. استاد د اروپایي او بین المللي ژبپوهانو د ټولنې، د کابل پوهنتون او د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي د علمي شوراګانو او د علومو اکاډمۍ د ژبنيو او ادبي علومو د انسجام د کومېټې غړی دی او د علامه سید جمال الدین افغان د فرهنګي ټولنې مشر هم دی.

همدارنګه استاد زیار په ګڼو ملي او بین المللي علمي او سیاسي غونډو کې ګډون کړی او لیکنې او ویناوې یې په کې اورولې دي.

دا و د استاد زیار د اندو ژوند لنډ جاج. په دې ډول استاد زیار له زیاتو ناخوالو سره سره په خپل کارو زیار او هاند وهڅې نن دې ځای ته رارسېدلی دی، چې هېڅکله یې پښتانه او پښتانه لیکوال او ادیبان نه شي هېرولای.

استاد زیار ډېرې لیکنې کړې دي، د ژبې او ادب په هره برخه کې یې هر هر څه لیکلي دي، زیار یې کښلی دی، مندې یې وهلې دي، سترې شوی او د پښتو ادب او پښتني فرهنگ هرې برخې ته یې یو څه ورکړي دي. فکر کوم، دی په خپل ټول عمر کې ډېر کم وخت او که په زغرده ووايو یوه گړۍ هم بې قلمه او بې کاغذه نه دی پاتې شوی، خو دا ټول یې د چا لپاره او د څه لپاره؟ ځواب یې روښانه دی، چې دا هر څه یې د خپلې ژبې، ادب، فرهنگ او خپلو وگړو لپاره کړي دي.

زیار د خپل ژوند زیاته برخه د خپلو خلکو ادبیاتو ته ورکړې ده، دی وایي: ((لیکنه زما د ژوند نه جلا کېدونکې توک دی، له هغې راهیسې چې خپل ښي او کین لاس مې پېژندلی دی، زه لیکنه کوم او لیکنه مې د ژوند ملگرې شوې ده)).

یو لیکوال دده په باب لیکي: ((زه استاد زیار د یو پرکاره خو دقیق لیکوال او محقق په توگه پېژنم. دی چې هر څه لیکي، په ژوره توگه یې لیکي، ښه یې لیکي، ښکلی یې لیکي او له یوه ژور احساس او پښتني احساس سره یې وړاندې کوي، دده هڅه په دې کې ده، چې په لیکنه کې د اړوندې موضوع ټولې پوښتنې اواروي او نه پرېږدي، چې لوستونکی په تیاره کې پاتې شي (د نورمحمد سهیم مقاله، د استاد زیار پنځوسمه کالیزه، ناچاپ).

د هند یو لیکوال ((سادهن مکرجي)) د خپل کتاب ((افغانستان زوال سی عروج تک))، چې پر (۱۹۸۴م) کال د هند په نوي دهلي کې چاپ شوی دی. په (۱۲۶) مخ کې د پوهاند زیار یادونه کوي او هغه د پښتو یو ستر عالم بولي. همدارنگه په ((تاریخ نوین افغانستان)) کې هم د یوه ستر فرهنگي او ټولنیز شخصیت په نامه یاد شوی دی، نو باید د داسې ستر انسان درناوی

وشي او په درنه سترگه ورته وکتل شي، چې د خپل زړه په وینو خپل فرهنگ او ادب ته د زمانې له ناخوالو سره سره کار کوي او پرمخ ځي. لکه څنګه چې د استاد زیار له لنډ نوم (تخلص) څخه څرګندېږي، دی یو زیارکښ انسان دی، له همدې امله خو یې نن تر دې ځایه ځان رارسولی دی او پر مور پښتو مینانو باندې یې د احسان سیوری پروت دی. زه دلته د استاد په باب له زیاتو خبرو تېرېږم، ځکه که هر څومره خبرې ورباندې وکړم، بیا به هم کمې وي. هغه د شاعر خبره دلته سمه راځي چې وايي:

کتاب وصف ترا آب بحر کافی نیست
که ترکنم سر انگشت و صفحه بشمارم

او یا دا پښتو لنډۍ:

ستا د بنایست گلونه ډېر دي

څولۍ مې تنګه زه به کوم کوم ټولومه

تر دې وروسته راځو، د پوهاند زیار لیکوالی، اثارو او دده اثارو څرنگوالي ته.

لکه څنګه چې دمخه مو وویل، پوهاند زیار د خپلې لیکوالۍ له پیل نه، یانې له هغه وخت نه، چې دی لا پنځلس کلن و، بیا تر ننه پورې د ادبیاتو په بېلابېلو برخو کې یې خپل قلم ازمويلي او د پښتو ادب په بڼه په هر ګوت کې یې زرغون نیالګي ایښي دي. د یوه لیکوال خبره ده چې وايي:

((استاد زیار د خپلې هغې مینې له مخې چې د خپل فرهنگ له غورږدا او سمسورتیا سره یې لري، د پوهې او ادب هېڅ یوه خوا بې برخې نه ده پرېښې او د هغې هر نیالګي یې د زړه په وینو خړوب کړی دی، روزلی یې دی، پاللی یې دی او ثمر ته یې د رسېدو په هیله پر خپل ځان باندې کړاوونه ګاللي دي او اوس هم لګيا دی، کړاوونه ګالي، پر ځان سختی تېروي

او بې خوبۍ زغمي، چې په دې توگه دغه نیالگي زموږ راتلونکو پښتونو (نسلونو) ته له خوږو او په زړه پورې مېوو سره وسپاري)).

لکه څنگه چې ښکاره ده، استاد زیار د ژبې، ادب او فرهنگ په بېلابېلو برخو کې ډېر گټور او ارزښتمن کارونه کړي دي. نو که موږ اوس د استاد ټولې لیکنې او اثار په ځیر سره وگورو، ویې څېړو او مطالعه یې کړو، نو د هغو څرنگوالی او شننه به موږ ته استاد زیار په لاندې نومونو راوپېژني:

۱- ژورنالېست زیار ۲- شاعر زیار ۳- څېړنیال زیار ۴- کره کتونکی زیار ۵- داستان لیکونکی زیار ۶- ژبپوهاند زیار ۷- ژباړونکی زیار.

دا ډلبندي ما له خپل فکره کړې ده، ښایي نور یې پر نورو برخو ووېشي، خو له دې سره سره بیا هم د استاد نورې لیکنې شته، چې د څرنگوالي له مخې د استاد په پورتنیو نومونو کې نه راځي، خو په ټولیز (عمومي) ډول یې زیاتې لیکنې په پورتنیو نومونو کې په یوه نه یوه کې راځي.

ژورنالیست زیار

استاد زیار د خپلې وینا له مخې لومړی ژورنالیستيکي کارونه پرمخ وړل او ژورنالیستيکي لیکنې به یې کولې، هغه هم په ډېره زیاته کچه. دې کار بېلابېل لاملونه (عوامل) درلودل، یو دا چې استاد زیار د هغه وخت د ځینو لیکوالو، چې دا کارونه یې پرمخ وړل، تر اغېزې لاندې و او بل دا چې د خپلو اقتصادي ستونزو له کبله دې ته اړ و، چې له ورځپاڼو سره همکاري وکړي، د هغوی د خوښې مطالب وربرابر کړي او ورسره ورسره خپله پښتني مینه خړوبه کړي.

یوه بله د یادولو وړ خبره داده، چې پر یوه مهال د ژورنالیستيکي لیکنو ترڅنګه د ده شعرونه هم چاپېدل او له راډیو خپرېدل او ځینې لا تر ژورنالیستيکي لیکنو دمخه چاپ شوي دي، یانې استاد زیار مخکې تر هغه چې ژورنالیست شي، شاعر و، خو اصلي خبره چې موږ ورباندې ټینګار کوو، هغه داده چې استاد زیار له (۱۳۳۵ل) کال راهیسې د هېواد اخبارو او مجلو ته بې کچه ژورنالیستيکي مطالب کښلي او تیار کړي دي او له (۱۳۳۸ل) کال څخه یې د (هېواد) د ورځپاڼې د لومړي خبريال په توګه دنده ترسره کړې ده.

استاد زیار پر (۱۳۳۵-۱۳۴۵لمریز) کلونو له انیس ورځپاڼې سره قلمي همکاري لرله او همدارنګه به یې اصلاح ورځپاڼې ته مطالب برابرول. له (۱۳۳۷-۱۳۴۳ل) کلونو پورې د عرفان او پوهنې مجلو خبريال او قلمي همکار و. هغه وخت او راوړوسته یې د هېواد په بېلابېلو

ورځپاڼو، جریدو او مجلو کې زیاتره مرکې، راپورتاژونه، لیدنې کتنې، هنري او ورزشي لیکنې، خبرونه، گزارشونه، یونلیکونه او داسې نورې ژورنالېستيکي لیکنې خپرې شوې دي.

سره له دې چې استاد زیار تراوسه پورې کوم ځانگړی تیوریک ژورنالېستيکي اثر نه لري، خو د ژورنالېستيکي لیکنو شمېر یې خورا زیات دی. زه یې دلته د ځینو لاسته راغلو ژورنالېستيکي لیکنو سرلیکونه له اخځونو سره راوړم او پر څرنگوالي یې غږېږم. چې استاد زیار د خپلې لیکوالۍ له پیل څخه تراوسه پورې د هېواد په مطبوعاتو کې چاپ کړي دي. خو د یوه ټکي یادول یې ضرور دي، چې استاد زیار ډېرې زیاتې ژورنالېستيکي لیکنې چاپ کړي دي او د ټولو راټولول یې لا ډېر گران کار دی او لا بېخي کېدون (امکان) نه لري، په خپله وايي: ((ما به خپل ژورنالېستيکي مطالب په خپله د مرکز ورځپاڼو او مجلو ته ورکول، چې همکاري مې ورسره لرله همدا راز مې په (۱۳۳۵ل) او (۱۳۳۶ل) کلونو کې یو زیات شمېر ژورنالېستيکي لیکنې د مطبوعاتو مستقلي ادارې ته ورکولې چې کریم ((روهینا)) یې مسوول او سلیمان لایق یې مرستیال و. هغو زما دا لیکنې د هېواد زیاترو ولایتونو او مهالنیو او ورځپاڼو ته لېږلې او ماته به یې ځای پر ځای حق الزحمه راکوله، په دې ډول زما یو زیات شمېر ژورنالېستیک مطالب د هېواد د ټولو خپرنی ارگانونو له خوا چاپ شوي دي)). خو زما هیله دا وه، چې زه د استاد ټولې لیکنې راټولې کړم، خو پر دې کار بریالی نه شوم. زه لومړی عامه کتابتون ته ولاړم هلته مې پر کار پیل وکړ، ځینې مطالب مې پیدا کړل زیاتره کلکسینونه نیمگړي وو او د ځینو کلونو خو لا هېڅ نه شته او د ولایتونو د ځینو خپرونو خو لا هېڅ پته نه لگي. بیا مې د علومو

اکاډمۍ کتابتون ته مخه وکړه، هلته مې هم دا حال ولید، په خپله له استاد زیار سره هم د هغو ورځپاڼو، مجلو او جریدو گڼې، چې د ده لیکنې په کې چاپ شوي، نه شته او له دې کبله یې د ټولو لیکنو راټولول او د هغو اخځ ورکول یو ناشونی کار دی، نو زما دلته هماغه ورځپاڼې، مجلې او جریدې چې په ځینو کتابونو کې او یا له ځینو کسانو سره خوندي دي، تر څېړنې لاندې ونیولې او پر همدې مې بسنه وکړه.

۱- د میدان کتنه:

دا د استاد زیار د هغه ژورنالېستيکي لیکنې نوم دی، چې د وردگو ولایت د یوه راپور تاز په بڼه لیکل شوی دی. په دې لیکنه کې د وردگو ولایت د میدان د خلکو دود دستور په باب معلومات ورکړ شوي دي. همدارنگه له دې لیکنې سره یوځای د کرکيلې پر وخت ځینې عکسونه چاپ شوي، چې په خپله یې اخیستي دي. دا لیکنه د وړمې مجلې د (۱۳۴۲ل) کال د ۵-۶ گڼې په ۳۵-۴۳ مخونو کې خپره شوې ده.

۲- د سړ کال د ښوونکي د ورځې گزارشونه:

د پوهاند زیار د هغه ژورنالېستيکي لیکنې نوم دی چې د یوه خورا اوږد گزارش په بڼه برابر شوی، په دې لیکنه کې یې د (۱۷) غونډو گزارشونه راغلي، چې د ښوونکي دورځې په ویاړ جوړې شوې وې. دا لیکنه د پوهنې مجلې د (۱۳۳۹ل) کال د (۹) گڼې په (۶۷-۷۴) مخونو کې خپره شوې ده.

۳- د ازموینو گزارشونه:

دا د استاد زیار د یوې ژورنالېستيکي لیکنې نوم دی، چې په هغه کې له ۹ تعلیمي موسسو څخه د نهایي ازموینو د اخیستلو گزارشونه برابر

شوي دي. دا لیکنه د پوهنې مجلې د (۱۳۳۹ل) کال د لسمې گڼې په ۵۷-۶۲ مخونو کې چاپ شوې ده.

۴- د خوښی او سوله ییز ژوند یوه بېلگه:

دغه لیکنه د المان په دیموکراتیک جمهوریت کې پر فاشیزم باندې د بري د څلوېښتمې کالیزې په ویاړ د جوړو شوو خوشالیو او جشنونو یو لنډ راپورتاژ دی، چې د ثور انقلاب حقیقت ورځپاڼې د (۱۳۶۴ل) کال د (۲۵۵)مې گڼې په (۵) مخ کې چاپ شوی دی.

۵- اگاهانه هرکلی:

دا لیکنه چې د اساسي قانون د طرحې د اعلان په اړوندتیا له ننگرهار ولایت څخه د یوه راپورتاژ په بڼه کښل شوې ده. په دې راپورتاژ کې د اساسي قانون په باب خبرې شوي دي. دا راپورتاژ د ثور انقلاب حقیقت ورځپاڼې د (۱۴-۷-۶۶) نېټې په لومړي او درېیم مخ کې چاپ شوی دی.

۶- د استاد میوندي ویرمن شهادت:

دا د پوهاند زیار بله ژورنالیستيکي لیکنه ده، چې د پوهاند میوندي د شهادت په باره کې لیکل شوې ده او په هغه کې د میوندي د ژوند او شخصیت په باب معلومات ورکړ شوي دي. دا لیکنه د وږمې مجلې د (۱۳۵۱ل) کال د (۴-۵) گڼې په (۱-۲) مخونو کې خپره شوې ده.

۷- د سویس له برن څخه لیک:

د پوهاند زیار یو لیک دی، چې د سویس له برن پوهنتون څخه یې کابل مجلې ته رالېږلی دی، دا لیک د کابل مجلې د (۱۳۴۹ل) کال د (۴) گڼې په (۵۷-۵۸) مخونو کې چاپ شوی دی.

۸- د وږمې اتلسم خپرنی کال:

د استاد زیار یوه سرلیکنه (سرمقاله) ده چې د وږمې مجلې په باب یې کښلې ده. دا لیکنه د وږمې مجلې د (۱۳۵۳ل) کال د لومړۍ گڼې په (۱-۲) مخونو کې خپره شوې ده.

۹- زموږ ملي واکمني بل الترنا تیف نه لري:

دا د هغه ژورنالېستيکي لیکنې نوم دی، چې د یوې مرکې په ترڅ کې وړاندې شوی او د کابل پوهنتون اوونیزې د (۱۳۶۷ل) کال (۱۶) گڼې په (۲) مخ کې چاپ شوې ده.

۱۰- د ثور انقلاب لسمه کالیزه د افغانانو د نېکمرغۍ

کالیزه:

دا هم یو ډول ژورنالېستيکي لیکنه ده، چې د کابل پوهنتون د اوونیزې د (۱۳۶۷ل) د ثور د اوومې نېټې په گڼه کې خپره شوې ده.

۱۱- جنگیالي ځوانان باید د پوهې او زده کړې په ډگر

کې هم مخکښ اوسي:

یوه ژورنالېستيکي لیکنه ده، چې د (درفش جوانان) جریدې د (۱۳۶۰ل) کال د (۱۱) مې میاشتې په گڼه کې خپره شوې ده.

۱۲- د ثور انقلاب او افغاني مېرمنې:

یوه ژورنالېستيکي او څېړنیزه لیکنه ده، چې د ((زنان)) مجلې د (۱۳۶۰ل) کال د (۲) گڼې په (۱۹) او (۲۰) مخ کې خپره شوې ده.

۱۳- ټول ملي او هېوادپال ځواکونه دې د یوې نوې نېکمرغې ټولنې د جوړولو لپاره سره یو موتی شي: دا هم د پوهاند زیار یوه ژورنالېستيکي لیکنه ده، چې د هېواد ورځپاڼې د ۱۳۵۹ل کال د (۱۰) میاشتې د (۲۳) نېټې په گڼه کې خپره شوې ده.

۱۴- پراخه پلار وطنه ملي جبهه:

د ملي جبهې په باب د پوهاند زیار یوه ژورنالېستيکي لیکنه ده، چې د هېواد ورځپاڼې د (۱۳۶۰ل) کال د درېیمې میاشتې د (۱۹) مې نېټې په گڼه کې خپره شوې ده.

۱۵- د شوروي لیدنه کتنه:

د استاد زیار په وینا تر یاد شوي سرلیک لاندې یې د وږمې مجلې د (۱۳۵۶ل) کال په یوه گڼه کې یو راپورتاژ خپور کړی دی. خو ددغه کال د اړتیا وړ گڼه زما لاس ته رانغله. همدارنگه استاد زیار وايي: د هېواد ورځپاڼې د (۱۳۵۹ل) کال په یوه گڼه کې یې د هند سفر په نامه یو راپورتاژ خپور کړی دی.

دیموکراتیک المان د سولې او سوسیالیزم په سنگر کې: دا هم د پوهاند زیار یو بل راپورتاژ دی، چې د المان له دیموکراتیک جمهوریت څخه برابر شوی دی او د ثور انقلاب حقیقت ورځپاڼه کې چاپ شوی دی.

دیموکراتیک المان د تېرو تاریخي خوږو ترخو د پاتوري (وارث) په توگه:

د پوهاند زیار یو بل راپورتاژ دی، چې د هېواد ورځپاڼې د (۱۳۶۱ل) کال په یوه گڼه کې خپور شوی دی.

ټولنیزه هوساینه:

د استاد زیار یو بل راپورتاژ دی، چې له ختیز المان څخه یې برابر کړی او د هېواد ورځپاڼې د (۱۳۶۱ل) کال په یوه گڼه کې خپور شوی دی.

هیتلري وژنځایونه:

د پوهاند زیار یو بل راپورتاژ دی، چې د المان له ختیځ جمهوریت څخه برابر شوی دی او د هېواد ورځپاڼې د هماغه کال په یوه گڼه کې خپور شوی دی.

شاعر زیار

شعر زموږ د ادب یوه غوره برخه ده او ځانگړې څپرکۍ تراوسه پورې په پښتو ادب کې تر نورو ټولو ادبي ژانرونو او برخو د شعر برخه زیاته ده، زیات مینه وال لري، زیات لیکونکي لري او زیات لوستونکي. استاد زیار زموږ د ادب په دغه برخه کې نه هېرېدونکي کارونه کړي دي او کوي یې. ده زیات شعرونه لیکلي، د وخت حالات یې په کې ښه تراغځور کړي دي او تل تر تله د پښتو شعر د بهیر د مخکښانو په ډله کې پاتې شوی او لا کله ترې دمخه شوی هم دی.

استاد زیار د اوسني لیکوال لیکونکي استاد ((بېنوا)) په غوښته پر (۱۳۴۱ل) کال خپل ژوند لیک داسې کښلی و:

((له لسم ټولگي څخه نوی بريالی شوی وم، چې د تېر با مشقته کړکېچن یا له خواږه سوزه ډک ژوند خاطر اتو مې د تحت الشعور له پردو څخه د شعور صحنې ته پرله پسې په راوتلو پیل وکړ، چې ورو ورو یې زما له معصومانه عشقي احساساتو سره اړخونه بدل کړل. دې احساساتو زما له فطري او کسبي انکشاف څخه الهام واخیست، لومړی یې زما ژبه و خوځوله او بیا د قلم په ژبه د (شعر) په نوم راڅرگند شول)).

(عبدالروف بېنوا: اوسني لیکوال (۳) ټوک، (۱۳۴۶ل) کال، (۱۱۰۸ مخ).)

استاد زیار په زیاته کچه شعرونه لیکلي او وخت پر وخت یې د هېواد په مطبوعاتو کې چاپ کړي دي. د ده لومړنی شعر پر (۱۳۳۵ل) کال د زیري جريدې له خوا خپور شوی او وروسته یې بیا د هېواد، انیس،

اصلاح، ننگرهار... ورځپاڼو او د پوهنې، کابل، عرفان په مجلو کې په زیاته کچه شعرونه چاپ کړي او له راډیو څخه یې خپاره کړي دي او په دې توگه د څومره والي (کمیت) له پلوه هم له خپلو هم مهالو څخه وروسته نه دی پاتې شوی. په دې ډول استاد له پښتو شاعرۍ سره یوځای - پارسي شاعري هم کړې ده، خو راوړوسته یې پرې ایښې ده. استاد لومړی پارسي شعر د (۱۳۳۳ل) کال د کب پر میاشت ویلی او د (۱۳۳۴ل) کال د نوروز پر ورځ یې د ابن سینا منځني ښوونځي له خوا په جوړه شوې غونډه کې اورولی دی. د سر مصرع یې په دې ډول ده:

اوان وقت گل رسيد بشگفت گلها تازه تر

استاد زیار په بهلابېلو برخو کې خپل قلم ازمویلی دی او د پښتو شعر په زیاتو برخو او زیاتو فورمونو کې یې شعرونه لیکلي دي. څلوریزې یې کښلې دي، نظمونه یې لیکلي او اوس خو یې په زیاته کچه د ازاد شعر د مخکښۍ دنده پر غاړه اخیستې ده.

دلته د ده د شعر پر ټولو اړخونو باندې غږېدل او خبرې کول ډېر کار غواړي او زما غونډې د کم منگي او کم از مېښتې کار هم نه دی او غټو غټو لیکوالو او کره کتونکو ته اړتیا لیدل کېږي، چې د استاد زیار د شاعرۍ د اړخونو د څرنگوالي په باب څېړنې او لیکنې وکړي، خو زه دلته یوازې دومره څه لیکم، چې نورو ته یې لږ تر لږه د شاعرانه هلو ځلو د پرله پسې بهیر یو لنډ انځور هومره وړاندې کړم.

استاد زیار له ډېر پخوا راهیسې، یانې له (۳۶) کلونو راهیسې شعرونه لیکي، خو بیا هم تر ډېره وخته پورې یې د شعرونو ځانگړې مجموعه نه وه چاپ شوې. مټې یې پر (۱۳۵۹ل) کال لومړی شعري غونډ ((زنداني نغمې)) چاپ شو. دغه کار البته ځینې عوامل لري، چې زه یې دلته له

څېړلو ډډه کوم، یوازې د ده پر شاعرانه فعالیتونو رڼا اچوم او هغه شعري غونډونه یې درېبېژنم، چې تراوسه پورې چاپ یا چاپ ته چمتو دي. یو بل ټکی هم د یادولو وړ دی او هغه دا چې استاد زیار یو زیات شمېر شعرونه په بېلابېلو وختو کې د بېلابېلو جریدو، مجلو او ورځپاڼو او راډیو له لارې خپاره کړي دي، د هغو ټولو راټولول یو ناشونی کار دی، خو یو زیات شمېر یې په شعري غونډو کې راغلي دي. له همدې کبله یې یوازې د شعري غونډونو پر پېژندنه بسنه کوو. خو تر دې مخکې، چې د هغه شعري غونډونه وښیو، ښه به وي چې د پښتو شعر او شاعرۍ په برخه کې یې ستر نوبت یانې د ازاد شعر مساله هم له یاده ونه باسو. زیار د هغو مخکښو شاعرانو سرلاری دی، چې په پښتو کې د شعر نویوالي او نړیوالي لپاره سرسخته مبارزه، هاند او هڅه کوي، کله خو دی د خپلې دغې سرسختې مبارزې او د هغې بې کچه مینې له مخې، چې د شعر له دې ځانگړي فورم سره یې لري، د ادبي چاپېریال د ځینو لنډ اندو او لنډ پارو دود پالو (عنعنه پسندانو) له ناوړه چلند او د ځینو نورو له گونگسیو سره مخامخېږي. خو زیار هغه دومره ستر خنډ نه بولي، لکه څنگه چې د ده په پېژندنه کې مو وویل، دی په ډېره گڼه گونډه کې هم خپله لار باسي او همدا راز په دې برخه کې هم د هېڅ راز خنډونو خیال نه ساتي.

دی په ځانگړې توگه زیاتره ځوان شاعران دېته هڅوي، چې ازاد شعرونو ته مخه وکړي، خو دا په دې مانا نه ده، چې گڼې زیار زموږ د ادب او په ځانگړې ډول د شعر له پخوانیو فورمونو سره دښمني ښيي، بلکې دی وايي:

((موږ باید د شعر په نورو پخوانیو جولو (فورمونو) کې داسې شعرونه ولیکو، چې تر مخکنیو غوره وي او قافیه او ردیف زموږ فکر او سوژې ته ضرر پېښ نه کړي. خو که چېرې د غزل غوندې د شعر په نورو پخوانیو چوکاټونو کې مو شعر لیکنه زموږ تر مخه شاعرانو ته نه شي رسېدی، نو ښه به دا وي، داسې یوه لاره وسنجوو، چې هم تر پخوانیو شاعرانو دمخه شو او هم زموږ لپاره نوی وي او هم په کې خپل فکر او خیال په ښه ډول ځای کړو)).

د استاد زیار پورتنۍ خبرې که ځینې غزل بول او دودیزوال شاعران راباندې راونه پارېږي، تر ډېره ځایه درستې دي. همدا اوس زه د یوه غزل بول شاعر، چې تر ټولو زیات ازاد شعر د رامنځته کېدو مخالف دی، تر ^۸ ټوټو څخه زیات تش په نامه غزلې وړاندې کولای شم، چې په یوه قافیه، یوه ردیف په یوه محتوا او مانا او هغه هم په لا ډېره زړه او سولېدلې ښه چې په سلگونو پلا زموږ په ادب کې تکرار شوې خپرې شوې دي.

خو له دې سره جوخت موږ له ښه مرغه داسې شاعران هم لرو، چې د غزل په فورم کې یې ډېر پیاوړی اندو خیال رانغښتی دی او داسې شاعران بیا د ازاد شعر د رامنځته کېدو خنډ کېږي هم نه او د هر ادبي ژانر رامنځته کېدو ته په درنه سترګه گوري. په هره توګه هر څوک چې د شعر په هر چوکاټ کې څه لیکي، باید ښه یې ولیکي او تر پخوانیو یې ډېر ښه ولیکي.

ازاد شعر په پښتو ژبه کې یوه نوې پدیده ده، نوې پدیده که هر څومره د خلکو په گټه هم وي، په پیل کې بیا هم له مخالفونو سره مخامخېږي. په هر ډول استاد زیار په پښتو کې د ازاد شعر د یوه مخکښ او زړور مبلغ په توګه باید له مخالفونو سره مخامخ شي. خو راتلونکې یې

روښانه ده او د پښتو ازاد شعر د لومړۍ مستقلې چاپي مجموعې د چاپوونکي او درلودونکي په توګه دا حق لري، چې د خپلې ټاکلې لارې دفاع وکړي او پر مخ ولاړ شي. لوی استاد ((حبیبی)) لا هغه وخت د استاد زیار په باب کښلي وو:

((د پښتو د اوسني شعر د تنکي بڼ یو بل غوړېدلی گل دوکتور زیار دی. په زړو قالبونو کې نوي موضوعات ځایوي، خو په دې وروستیو کې یې د شعر فورم هم اوښتی او د فورم او فون په لحاظ منظومي نوی والی لري...)). (د اصف بهاند مقاله – د استاد زیار پنځوسمه کالیزه، ناچاپه). اوس راځو د استاد زیار شعري غونډونو ته:

خو تر دې مخکې چې د هغه د شعري غونډونو پر پېژندنه پیل وکړم، خپله یاده شوې خبره بیا راغبرګوم، هغه دا چې استاد ګڼ شمېر شعرونه پخوا په ورځپاڼو، مجلو او جریدو کې خپاره کړي دي. د هغو ټولو راټولول یو ناشونی کار دی، ځکه چې د ورځپاڼو، جریدو او مجلو کلکسینونه نیمګړي دي، دا دی دلته بیا یو ځل د هغو خپرونو نومونه اخلم، چې د استاد شعرونه په کې په زیاته کچه په انفرادي ډول خپاره شوي دي:

د هېواد، انیس، پیام ورځپاڼې، د پوهنې او عرفان مجلې، د ننگرهار، کندهار او پکتیا مجلې، زیري جریده او نورې زیاتې خپرونې، چې له دېرشو کلونو راهیسې یې خپرونې کړې دي. اوس یې دلته یوازې پر هغه شعري غونډونو، چې تراوسه پورې چاپ او یا ناچاپ دي، رڼا اچوو:

تر ټولومخکې یې د لومړي شعر لومړۍ او وروستۍ مسره چې د زیري اوونیزې د (۱۳۳۵ل) کال په مني کې خپور شوی، راوړو:

څو به یو مورږه له کاروانه پاتې

(لومړۍ مسره)

د وطن غم کې شه کوشانه پاتې

(وروستۍ مسره)

زنداني نغمې:

زنداني نغمې د استاد زیار د شعرونو لومړۍ چاپي غونډ دی چې پر ۱۳۵۹ل) کال د بیهقي موسسې له خوا په بنکلي کچه او سکښت چاپ شوی دی. په دغه شعري غونډ کې، چې ټول (۱۰۰) مخونه لري (۳۵) ټوټې شعرونه راغلي دي. د دې مجموعې په شعرونو کې هم د استاد زیار د نورو شعرونو په شان د ده سیاسي کړنلاره او سیاسي مفکوره له ورايه ښکاري. د دې مجموعې شعرونه د فورم له مخې ازاد او ځینې نیمه ازاد او ځینې یې په نورو فورمونو کې راغلي دي. پر دغه شعري غونډ باندې د (زنداني نغمې) تر سرلیک لاندې د اکبر کرگر له خوا په (۴) مخونو کې یوه سریزه کښل شوې ده.

همدارنگه د مجموعې په پیل کې په ۶ مخونو کې د (زنداني نغمې) په نوم په خپله د استاد زیار یادښت راغلی دی. دا دی دلته له دغه شعري غونډ څخه یو دوه بېلگې را اخلو:

ازاده مینه

ستا له خوا نه بېلېدی نه شمه زه

ستا له مینې صبرېدی نه شمه زه

چې نیولې مې ده ستا د وفا لاره
له دې لارې کړېدی نه شمه زه
نا امیده ستا د سترگو له ککونه
لکه اوښکه څخېدی نه شمه زه
یم رنځور ستا د پېغلو توو کرشمه زه
بې وصال دې رغېدی نه شمه زه
له خپل ځانه تېرېدل ماته اسان دي
خو له تانه تېرېدی نه شمه زه
زه یم ستا هغه ازاده مینه زیاره
چې په جېل کې ځایېدی نه شمه زه

د زندان پسرلی

راغله مې خواته غلې غلې وږمه
د تور زندان له وسپنیزو پنجره
د ننگرهار د سپرلنیو گلوه
دلمر دورانگه و پزر زینو وزرو
دلته پراته دېر د فاشیزم دښمنه
د مېنې مینې په گناه بندیان
د یو ولس د یرغملو په نوم
د ستر بری په هیله گالي زندان
دلته بندیان د هغو زرو څښتنان
چې د وطن په عشق توپونه وهي

چې سر ترپایه یې په رگ رگ کې
انساني مینه غورځونگونه وهی.

وینه او مینه

وینه او مینه د پوهاند زیار دشعرونو هغه غوند دی، چې پر (۱۳۶۰ل) کال د ملي دفاع وزارت په چاپ خونه کې د (۱۰۰۰) ټوکو په تیراژ په ښکلي کچه او سکښت چاپ شوی دی.

په دغه شعري غونډ کې د استاد ځینې هغه شعرونه راغلي دي، چې د (۱۳۳۹-۱۳۶۰ل) کلونو په اوږدو کې یې ويلي دي. دا مجموعه په ښکلي ډیزاین او انځور ښکلي شوې ده او د نورو کتابونو په پرتله په وړوکی (جیبي) کچه له چاپه راوتلې ده.

ددې غونډ په پیل کې د (سخن کوتاهی در باره وینه او مینه) د دوکتور اسدالله حبيب له خوا په درې مخونو کې د شاعر او د دې مجموعې د شعرونو د څرنگوالي په باب یوه سریزه کښل شوې ده. په دې شعري غونډ کې چې ټول (۱۳۲) مخونه لري، (۱۱۹) ټوټې شعرونه ځای شوي دي، چې زیات شمېر یې څلوریزې او ځینې یې ازاد شعرونه او اډانې یا سپین شعرونه دي.

دا شعرونه د استاد زیار د اندو ژوند د څو اړخونو همدارې بلل کېږي. په تېره یې بیا د سیاسي ژوند، لکه چې وايي:

((زما دغه وینه او مینه زما د (۲۲) کلن ژوند او اند د بشپړتيايي بهیر یو نیمگړی غونډې انځور دی. له یوه لنډ تنگ ولسوال نړۍ لیده نیولې تر ټولنوال او پرگنوال هغه پورې...)).

دلته به له دغه شعري غونډ سره د لا بلدتیا په موخه دوه ټوټې
شعرونه را واخلو:

سم هوډ

سازېدل له زمانې سره اسان دي
زمانه سازول ځان سره زه غواړم
سازناسازې زمانې سره به نه شم
څه پروا که راغلم راغلم، لارم لارم.

چپه زمانه

زمانه راته چپه غونډې ښکارېږي
چپ ته ښي او ښي ته چپ چې ويل کېږي
(لېونی خاندي پر کلي پر ده کلی))
د هوښیارو دا متل دلته جوړېږي.

سوزونه او سازونه:

د پوهاند زیار د شعرونو یو بل ښکلی غونډ دی، چې پر (۱۳۶۴ل) کال
د چاپ او خپرونې د دولتي کومېټې له خوا په دولتي چاپخونه کې په
افسېټ ډول د (۲۰۰۰) ټوکونو په تیراژ له چاپه راوتلی دی. د استاد دا
شعري غونډ د کمیت او کیفیت له پلوه پوره بډایه دی. په دې شعري
غونډ کې (۷۳) ټوټې شعرونه راغلي دي، چې د فورم له مخې ازاد- نیمه
ازاد او یو شمېر یې په پخوانیو شعري فورمونو کې ويل شوي دي.

د دغه شعري غونډ په پیل کې د پیلامې په توګه د ((زما سوزونه او سازونه)) تر نامه لاندې په درو مخونو کې په خپله د استاد زیار یو یادښت راغلی دی، چې د دغه شعري غونډ په باب وايي:

((هسې خو د مانا او محتوا له مخې دغه شعري انځورونه د یوه رېږدلي او کرېدلي انسان د ژوند یو داستان دی، چې د رنگارنگو مهالونو او چاپېریالونو رنگارنگیو په کې اړخونه بدل کړي، هر سوز یې د یوه مهال او هر ساز یې د یو چاپېریال ښکارندويي کوي، د هر هغه مهال او چاپېریال چې زه یې ستاسې او نورو ملیونونو همغږلو (همنوعانو) د یوه استازي په توګه یو نه جلا کېدونکی توک یم او له همدې کبله یې اوس د همدغه رنگین داستان آر لوبغاړی او اتل یم)).

پر دې شعري غونډ باندې په شپږو مخونو کې د ((زیار شاعري)) په نوم د اجمل خټک له خوا یوه سریزه کښل شوې او همدارنگه (د سوزونه او سازونه په باره کې څو خبرې) تر سرلیک لاندې په درېو مخونو کې د دوست شینواري له خوا هم یوه سریزه کښل شوې ده.

اجمل خټک د استاد زیار په باب وايي:

((زیار په سینه کې د شاعر زړه هم لري او ژبه هم، د یو داسې شاعر زړه چې د ښکلا او مینې خوندونه او دردونه هم محسوسولای شي او د ژوند او محنت ارمانونه او محرومیتونه هم. دی داسې شاعر دی، چې ژبه یې د خپلو خواهشاتو له تاوه نه تاوېږي، بلکې د خپل محیط او انسانیت په غم ککړه ده، د انسان د ژوند له هرې موضوع، مضمون او کار سره خپل تعلق څرګندوي او له هر تعصب او تنګ نظری نه پرته په خلوص، بلکې لېونتوب سره خدمت کوي.)) دی همدارنگه زیاتوي: ((زیار د خپلو شخصي خواهشاتو په خوب ویده شاعر نه دی، د خپل هېواد او ولس په

غم لرلی، بیدار لیکوال دی. زه هر وخت زیار صاحب او د ده ذهن د تحقق او څېړنې په کار کې مصروف وینم. د ده شعرونه د ده د ذهن پیداوار دي...)).

یوه بله خبره چې د دغه شعري غونډ په باب د یادولو وړ ده، هغه دا ده چې په دغه شعري غونډ کې راغلي دوه سریزې د کتاب په پای کې راغلي دي، یانې د شعرونو تر پای ته رسېدو وروسته. که چېرې له دود سره سم دا سریزې د کتاب په پیل کې راغلی وای، ښه به وای او له لوستونکو سره به یې ډېره مرسته کړی وای. داستاد زیار دا یاد شوی شعري غونډ د خپل هغه دروند ارزښت له مخې چې لري یې، پر (۱۳۵۸ل) کال د خوشال خان لومړۍ درجه جایزه وگټله.

دا شعري غونډ له سریزو او وبي پانگې پرته ۲۶۵ مخونه لري. د کتاب پای ته په شعري غونډ کې د راغلو وپیونو ۲۲ مخه وبي پانگه هم راغلي ده، چې له لوستونکو سره د ستونزو په حل کې پوره مرسته کولای شي. دلته ترې یو ښکلی شعر را اخلو:

مین ارمانونه

دا مې اوبښکې ورتې ورتې...

راخوتکېږي او بهېږي

د لیمو له سرچینو نه

پر بارخو باندې مخ کښته...

که بهیر دی رانه لېږدي د نیمگرو ارزوگانو.

دا زما بېلتون ځپلې

ارمانزلي، څورپدلې

سرتړپای ناکامه مینه
اوبو ورې شاني هيله...
په ارمان د یوه څرک د چا د مخ د رنګانو.
په دې زړه د تورې شپې کې
په تورتم تورو تیارو کې
د مینو ارمانونو...
برېښنا نه شته، ځلا نه شته
ورک را ورک او راورکي
نه بنډاو د سونګ د شمعې نه کړاو د پتنگانو
گوري گوري تورې ورېڅې
چې دهسک مخ یې نیولی
پنا کړي یې له سترگو
دي د ستورو سترګونه
پلوشې د وړمکۍ...
یا که سیوري دي چې ښوري د شهیدو ارواگانو!
لار لودن راځنې ورک دی
غورځم، پرځم، تېرېږم...
لارښودنه لرم د مینې
چې مې بوځي تر درشله
د زړه سواندي خواږه یار...
پخسوي مې، څوړوي مې یاد د تېرو پېرزوگانو!

اور او وینې

د پوهاند زیار د ازادو شعرونو یو ښکلی غونډ دی، چې پر (۱۳۶۵ل) کال د چاپ او خپرونې د دولتي کومېټې له خوا د (۲۰۰۰) ټوکونو په تیراژ په دولتي چاپخونه کې په ښکلې کچه او سکېنت چاپ شوی دی. په دې غونډ کې ټول (۴۳) ټوټې شعرونه راغلي او ټول یې ازاد دي.

دا غونډ (۱۹۱) مخونه لري. د شاعر دې شعرونو هم د نورو شعرونو په څېر د ده اندو خیال په ښه ډول څرگند کړی دی، چې دا یې په شعرونو کې د بریالیتوب یوه ستره نښه ده. په پیل کې د سریزې پرځای (ازاد شعر ته رابلنه) په نوم یو ښکلی ازاد شعر راغلی دی. د اور او وینې غونډ د ازاد نوي پښتو شعر لومړۍ بېلگه ده، چې د ځوانو زېږندویانو لپاره یو گټور لارښود گڼل کېږي.

دا غونډ د ژبني سبک له پلوه د (یوې نړۍ، خوږې، لنډې، روانې او بشپړې کره) پښتو تر ټولو غوره بېلگه گڼل کېږي او نوې رغونې او ترکیبونه په کې زیات راغلي دي.

د هنري پرداز، ایماژونو او انځورونو او په تېره د اساتیرو له پلوه ډېر لوړ او د فکري محتوا له مخې ډېر ژور دی په دې توگه دلته په ټوله مانا د ژوند ((شعار)) پر ((شعر)) بدل شوی دی. دلته د هنري ارمان او ټولنیز ارمان، یا په لنډ ډول د شکل او محتوا ترمنځ ډیالتيک په رښتینې ((ډیالیکتيکي)) مانا ټینګ دی. د ترخه ټولنیز واقعیت له ځلونې سره سره په کې پر ارمان بری او ایمان هم یوځای انځورل کېږي.

استاد زیار په دغه شعري غونډ کې زیار کښلی، چې (ادب د ادب یا هنر د هنر لپاره) او بل (ادب یا هنر د ژوند لپاره) دواړو بهیرونو ته پيوند

ورکړي او په دې توگه د ښوونکي او کره کتونکي په توگه یوه نوې لاره پرانيزي. د استاد دا شعرونه د کوم اروپايي يا شرقي ازادو شعرونو پېښې نه دي، بلکې زېږندوی او نوښتگر یې په دې گروهه دی، چې دلته د فولکور او منظومو ادبي دواړو ډولو شعرونو له تونیک سیلابیک خصوصیت څخه گټه اخیستل شوې، له قافيې پرته چې د نړۍ د هېڅ کومې ژبې د شعر بنيادي شرط نه دی، نور ازاد شعر له منظوم ادبي او فولکوري هغه سره کوم توپیر نه لري، په دې مانا چې وزن او سېلاب د نړيوال بنسټيز شرط په توگه تر دا منځ یو شان واکمني لري.

دلته د شعر د څرمې (فرعي) ځانگړتيا په توگه قافيي قيد و بنديز نه شته او نه د مسرو د لنډوالي او اوږدوالي قيد. د ساري په توگه قافیه وال (يا بې قافیه ولسي شعرونه) په اوو څپیزو مسرو پیلېږي. حال دا چې په نوي ازاد شعر کې له څلورو څپیزو مسرو څخه پیل مومي او ان تر ۳۹ څپیزو رسېږي. تر دې البته زیات (جمله) او (سا) نه شي اوږدېدلای، په تېره سا ایستنه چې مسره سره ځای پر ځای دروي.

استاد زیار د دې مجموعې د نوم په باب وايي:
دا چې ما بیا هم د دې دفتر نوم شعار ډوله ټاکلی، زما د سر صفحې شعر یې ځواب وايي:

ټول دفتر مې شو د مینې اور و وینې

ستا د سرو سکروتو شونډو له غزله!

د دغه غونډ ستر نوښت په دې کې دی، چې په پښتو ژبه کې د ازادو شعرونو لومړنۍ، ځانگړې بشپړه چاپي مجموعه ده چې شعرونو یې د پوځوالي زیاتې پورۍ وهلې دي. یو شاعر د دې مجموعې په باب لیکي:
(د شعرونو سبک یې عاطفي او روښانفکرانه دی او د هنري ارمان او

ټولنیز ارمان ترمنځ یانې د شعري شکل او مضمون ترمنځ ژور ډیالیکتیکی اړیکې شتوالی لري. د رسالت دقیق او استادانه رعایت، شاعرانه مسوولیتونو (زمانی مسوولیت)، (مکانی مسوولیت)، (ټولنیز مسوولیت) او (ادبي مسوولیت) د محترم زیار شعرونه لاشتمن کړي دي)). (د ثور انقلاب حقیقت ورځپاڼه، (۱۱/۳/۱۳۶۶) گڼه، ن. سیوری، اسحق ننگیال).

په هر حال دا غوندې پښتو ژبې ته د نوي فورم او نوې محتوا په درلودلو سره د پوره ارزښت لرونکی دی. باید زموږ ژبې داسې یوه مجموعه لرلای، خو ښه ده چې لري یې.

ددغه غوندې په باب ډېر څه ویلو ته اړتیا شته او موږ ترې د خپلې لیکنې د ډېر اوږدوالي له کبله ډډه کوو. د زیاتو معلوماتو لپاره وگورئ: کابل مجله (۱۳۶۶) کال لومړۍ گڼه (اور او وینې ته یوه کتنه) د نورمحمد سهیم کره کتنه.

یوه بله خبره، چې د دې غوندې په باب د یادولو وړده، هغه داده، چې په پای کې یې له (۱۶۷-۱۸۴) مخ پورې د هغو وییونو پانگه راغلې ده، چې د دې شعري غوندې په شعرونو کې کارول شوي دي، چې بې له شکه د شعرونو په ځینو پېچلو برخو کې له لوستونکو سره مرسته کوي. دا دی، دلته له دې ښکلي شعري غوندې څخه د طلايي شگې په نامه یوه ټوټه ښکلی شعر را اخلو:

طلايي شگې

په وزرو د مینه ورو
او خوږو خوږو شېبو

کرم گلیون د سرو گلونو

گلکڅونو

دنگو دنگو چنارونو د وارنا...

د الواک نیلی مې ځغلي او راځغلي

کښته پورته

د شنه هسک و شنه درياب په همغاړې او همبریدې

ارتې ارتې

او ناپايې شنې ورشو کې

سپینې سپینې ښکلې ښکلې

او جوړه جوړه کوټرې

سره خاندې او مستي کړي

خوله پر خوله غاړه پر غاړه

پر پستو ((طلايي شگو))

تر تودو زرينو وړانگو

د لمر لاندې...

او زه ناست ورته پر غاړه

جوړوم د طلايي شگو کورونه

په پر غز، غر څپه راشي

بېړۍ ډوبه مې د اند شي

کړي را وران خيالي کورونه.

گلکڅونه:

د پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار د شعرونو هغه ښکلی غونډ دی، چې د افغانستان دلیکوالو د انجمن له خوا په دولتي مطبعه کې په ښکلی کچه او سکېنت د (۲۰۰۰) ټوکونو په تیراژ له چاپه راوتلی دی. دا غونډ ټول (۱۳۲) مخونه لري او د شاعر (۶۰) ټوټې شعرونه په کې راغلي دي. ددغه غونډ زیاتره شعرونه غزل دي. یو شمېر نیمه ازاد او یو لړ یې په نورو پخوانیو فورمونو کې لیکل شوي دي. پر دې غونډ باندې د استاد عبدالروف بېنوا له خوا په څلورو مخونو کې یوه سریزه کښل شوې ده، چې په هغه کې د استاد زیار د ژوند او د ده د شاعرۍ په هکله رڼا اچول شوې ده او په خپله د همدې غونډ په باب خبرې شوې دي. په دغه غونډ کې د استاد زیار د زلمیتوب د وخت ځینې شعرونه راغلي دي، چې استاد بېنوا په دې باب لیکي:

((ده دا خپل گلکڅونه یوازې د زلمیتوب د مینې او هوس لپاره حصار کړي نه دي، بلکې د خپل هېواد، د خپل ولس او د اوسنۍ نړۍ د ټولنیزو نابرابریو هغه نارې سورې او کوکې یې هم په کې وهلې دي، چې د ده انساني عواطف یې لروزلې او بشري احساسات یې راپارولي دي)).

دا دی، دلته یې یو ښکلی غزل را اخلو:

د استاد حمزه په ژبه

پرون دې پرېکړې د جرگو په ژبه
نن دې هر څه د ولولو په ژبه

درنه پښتو ده هېره شوې که څه
چې اوس غږېږي د وسلو په ژبه
څو به په څو یې زما وینو ته ناست
څو به مې وژني د دښمنو په ژبه
که وو تربرونه خو پردو ته یوو
ولې پردي شو د پردو په ژبه
له ولس وڅه خوله نرخ مه وڅه
درته یم سرد پښتنو په ژبه
خیر دی که کرم درته د زړه خبرې
د اوبښکو وینو د سلگو په ژبه
وايم رښتیا درته، ترخه که هم وي
د اوسمهال د اسوېلو په ژبه
پرې چې پیغام د ژوند درواستومه
د انقلا ب د پلوشو په ژبه
غم د استاد حمزه په لار درسره
ګوندي شي پوه مې د شعرو په ژبه.

ګډه نړۍ:

دا د یوې درې کسيزې مشاعرې بڼه لري، چې له (۱۳۴۰-۱۳۴۴ل) کلونو پورې د زیار، ممنون او فنا له خوا پرله پسې تر سره شوې او پر خپل وخت د مېرمن مجلې او هېواد ورځپاڼې له خوا خپره شوې ده او په راوړوسته کلونو کې سېلاب ساپي او نصرالله حافظ هم په کې برخه اخیستې ده.

دلته له دغو درې کسيزو مشاعرو څخه لومړۍ مشاعره، چې د استاد
زیار د شعرونو په دې طرحې جوړه شوې، راوړم.

بیا مې ښکلی یار په زړه ورپېړي نن

گاتې مې د سترگو پسې لوپړي نن

د محمد جان فنا شعر په دې ډول دی:

اندېښنه

ساز د محبت راته غږپېړي نن
پېغله د هنر راته نڅپېړي نن
یو نظر مې ستا د مخ ښایست ولید
یو جهان رڼا پر ما ورپېړي نن
تس چې تصور دې د بشر وکړم
تول جهان مې خیال کې نه ځایپېړي نن
خوب کې چې مې ستا سترگې لیدلې دي
څاڅکی دماتم پر ما توپېړي نن
ویې کتل په ناز راته ښو لاندې
څکه مې اغزي په سترگو کېړي نن
ښکل مې کړی خوږې سرې خندنی شونډې
زړه مې اور د مینې کې سوځېړي نن
مرگ او ژوند ((فنا)) راته جنون ښکاري
خیال چې د لیلی راته پسڅېړي نن

دا هم د ممنون شعر:

ناکامه هیله

غم مې بیا د خیال په کور گدېږي نن
هیله مې ناکامه شوه ژرېږي نن
ما د زړه په وینو چې اباده کړه
دا د محبت مانی نرېږي نن
مسته بڼه ورشو د اسماني مینې
زړه لکه هوسۍ ورنه تېرېږي نن
ستا د تصور درشل به پالمه
تېرې زماني راته غږېږي نن
ستا د مکېزونو رناگانو کې
پرېږده دا ((ممنون)) چې وسوځېږي نن

اندو ژوند:

اندو ژوند د استاد زیار د کوچنیو ټوټو د لړۍ دویمه شعري مجموعه ده، چې په هغه کې د جولې له مخې زیاتره څلوریزې او ((سپین)) شعرونه راغلي دي او انتقادي، طنزي او حماسي رنگ لري. دغه غونډ پر (۱۳۶۸ل) کال د سرحدونو چارو وزارت له خوا په اریانا چاپخونه کې چاپ شوی دی. دلته یې دوه بېلگې راوړو:

بلهاري

ما په مینه کې زده کړې له پتنگه بلهاري ده
ولوله مې پښتنه او اراده مې منصوري ده
لړم، ۴۳ کال

نکریزې او رانجه

د زړه وینې مې نکریزې
شوې د پېغلو هیلو پښو ته
شو رانجه راته گرومونه
غر مې نه رسي غوړو ته

۱۸-۹-۶۲

گلوپیونه:

د استاد زیار یو ناچاپ غونډ دی، چې په هغه کې د فورم له مخې د
گلکڅونو شعري غونډ ته ورته شعرونه راغلي، دي چې زیاتره یې غزلیز
رنگ لري.

سپین غر:

د استاد زیار هغه شعري غونډ دی، چې په هغه کې د ده له (۱۳۳۸-
۱۳۴۵) کلونو پورې ځینې شعرونه راغلي دي، چې د ((پښتونستان)) او
ټولنیزو موضوعاتو په باب یې ویلي دي. په دې شعري غونډ کې اوږده

نیمه پېړۍ یون / استاد زیار د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری

نظموڼه راغلي دي، چې یو شمېر یې په راډیويي مشاعرو کې ویل شوي
او یو شمېر یې په بېلابېلو خپرونو کې خپاره شوي دي. دلته له دغه
شعري غونډ څخه یوه بېلگه را اخلو:

پښتني غمونه

زه پښتـون د پښـتونخوا یـم
پښـتونخوا کې پښـتون غـوارم
پښـتني دردونه زـم
افغانـي غمونـه زـم

***

بیا مې وینې راخـوتېږي
د زخمـي زړه لـه پر هـاره
څور پـدلې تلوسـې مې
له درد سـوزه وهـي څرکـي..
په خوگـلن کې د گوگـل مې
د مـرو ژوانـدو ارمـانونو
آ واره واره بـڅرکـي
په ورو ورو راتـازه کېږي
اسـو پلي مې لمبـه اخلـي..
د پلرونـو او نیکونـو
د آ تېـرو پرمونـو

هغه تېرې خاطرې بیا
هغه هېرې خاطرې بیا
زما زړه باندي ورپېرې
دا لمبې به پتې پتې
نور په زړه کې څنگه نغاړم
پښتني دردونه زارم
افغانی غمونه زارم

***

په ترپکومې شي زړه کې
پښتني سپېڅلې مینه
لېونی شانې احساس مې
کومې لور ته لېږدوي بیا
د هوښ ډيارو په نړۍ کې
لېونتوب راته پیغور شي
چېرته ښه هلته به ځمه
که وي سمې او که غرونه
کور و کلی به پرېږدمه
وايم ځان مې کړای ازاد
له هر قید او له جنجاله
خپل غم چې د ځان مل کړم
پرې به پام غلطومه
مرگ ته شپې به تېرومه
څوک به نه نیسي مې ستونی

په خپل واک اختیار به ژاړم
پښتني دردونه ژاړم
افغانی غمونه ژاړم

***

چېرې مینه چې گناه ده
چېرې زړونه چې ساړه دي
چېرې ژبه او قلم چې
ښورول دار ته ختل دي
چې په نوم انسان یادېږم
او انسان نه بلل کېږم
یو موجود ددې د جهان یو
او جهان کې بې اختیاره
د شمال په یوه رېږه
لکه پانه هسې رېږه
د نانځکې غونډې هسې
له هوس سره لوبېږم
ټول کار زیار مې بل لپاره
هېڅ مې واک د خپل ځان نه شته
څومره شرم و څومره ننگ دی
که پر دې ژوندانه ویاړم
پښتني دردونه ژاړم
افغانی غمونه ژاړم

***

چې یو ځل په حقه مینه
دار په خپلو سترگو ښکل کړم
د خپل سر او مال په بیه
پښتونواله کړم ترسره
د خوشال له سپینې توري
د ایمل، دریا له ننگه
د تیارو گوگل شي څیرې
د خیبر له دنگې څوکې
د شمشاد له هسکه سره
پلوشې د ژوند خورې شي
د بارې او سوات سیندونه
اباسین لره بیا یوسي
د خپلواک ژوندانه زېری
له خپلواک پښتونستانه
څه ارمان به مې بیا نه وي
له دنیا که زیاره ولاړم
پښتني دردونه ژاړم
افغانی غمونه ژاړم.

استاد زیار د پورتني شعر په باب وايي: ((د (۴۴/۶/۹) کال د پښتونستان په راډیويي مشاعره کې وار راونه رسېد. همداسې مې د موسی شفیق په غوښتنه په سټډیو کې واوراوه. یو کال وروسته (۴۵/۶/۹) قدیر، فهیم اورولی و. په دغه کال سویس ته تللی وم. له دې

نیمه پېړۍ یون / استاد زیار د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری

سره سره دا زما تر ژباړلي شعر ((بلنه)) (۱۳۴۰ل) وروسته لومړی نیم ازاد شعر دی او تر دې راوروسته مې دغې خواته ورو ورو هڅه زیاتېږي. دغه راز د ((گلولې)) په نوم د استاد زیار د ازادو شعرونو دویم غونډ هم چاپ شوی دی.

دا شعري غونډ پر (۱۳۶۹ل) کال د افغانستان د لیکوالو د ټولني له خوا د (۲۰۰۰) ټوکونو په شمېر خور شوی دی، چې د استاد (۶۰) ټوټو په شاوخوا کې ازاد شعرونه په کې خوندي دي. دغه راز یې د ازادو شعرونو د لړۍ درېیم غونډ ((د سبرونو نڅا)) او د کوچنیو ټوټو د لړۍ درېیم غونډ چاپ ته چمتو دي.

څېړنیا ل زیار

پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار د خپلې هر اړخیزې لیکوالۍ په ترڅ کې علمي څېړنې او پلټنې هم له یاده نه دي ایستلي او په دې برخه کې یې زیاتې مقالې کښلي او لیکنې یې کړې دي. په حقیقت کې څېړنه د استاد د لیکوالۍ یوه زیاته برخه را اخلې. مور به دلته له گړدودي څېړنو پرته د ده نورې ژبنۍ څېړنې دده په ژبپوهنیزه برخه کې راوړو او دلته به یې هغه تحقیقي لیکنې له اخځ او څرنگوالي سره یادې کړو، چې په بېلابېلو برخو کې یې کړي دي او بیا به یې پر خپلواکو څېړنیزو اثارو رڼا واچوو:

په پښتو کې ازاد وگړنۍ او لیکنې شعر پر سېلابي تونیکو آرونو او ویونو ولاړ دی:

دا د هغې څېړنې نوم دی، چې د پښتو شعر او په ځانگړي ډول د پښتو ازاد شعر او د هغه جوړښت د څرنگوالي په باب په کې هر اړخیز او په زړه پورې معلومات وړاندې شوي دي. فکر کوم دا په پښتو کې د لومړي ځل لپاره د ازاد شعر په باب یوه ژوره علمي لیکنه ده.

دا لیکنه د ژوندون مجلې د (۱۳۶۷ل) کال د لومړۍ گڼې په (۲۲) مخونو کې خپره شوې ده، دغه راز یې د همدغې مجلې د همدغه کال په پنځمه گڼه کې دغې لړۍ ته دوام ورکړی دی او ترڅنګه یې د همدغه کال په کابل مجله کې یو لړ نورې ورته لیکنې هم خپرې کړې دي (دغه

لیکنه را وروسته د کتاب بڼې (پښتو شعر څنگه جوړېږي؟) ته لوړتیا موندلې ده.

راورتي او پښتو گرامر یې:

دا یوه څېړنیزه لیکنه او ژباړنه ده، چې د مستر راورتي د ژوند او د هغه د پښتو گرامر په باب معلومات په کې ورکړ شوي دي. دا لیکنه د وږمې مجلې د (۱۳۵۶ل) کال د (۴) گڼې په (۵۰-۵۷) مخونو کې خپره شوې ده او بیا پر (۱۳۵۷ل) کال د (پښتو چاپي اثار په دوو تېرو پېړیو کې) د اطلاعاتو او کلتور وزارت د مقالو په غونډ کې هم راغلې ده.

د امیر شېرعلي خان د پښتو بوليو یوه قلمي نسخه:

دا په متنپوهنه کې د استاد زیار یوه څېړنیزه لیکنه ده، چې د امیر شېرعلي خان د فرهنگ پالنې او پښتو پالنې په برخه کې په کې زیات معلومات وړاندې شوي دي، دا لیکنه د کابل مجلې د (۱۳۶۲ل) کال د (۱۱) گڼې په (۳۴-۴۲) مخونو کې چاپ شوې ده.

پته خزانة د پښتو د تاریخي گړدود څېړنې د یوه

غوره اخځ په توگه:

دغه څېړنیزه لیکنه په ((د محمد هوتک یاد)) نومي کتاب کې د علومو اکاډمۍ له خوا پر (۱۳۶۲ل) کال خپره شوې ده.

د ملا درمحمد ځاځي شاعري:

د یوې بلې څېړنیزې لیکنې نوم دی، چې د یاد شوي شاعر د شاعرۍ په باب په کې معلومات راټول شوي دي. دا لیکنه د کابل مجلې د (۱۳۴۲ل) کال د (۷-۸) گڼې په (۲۳-۳۲) مخونو کې خپره شوې ده.

نومیالی نورسیب:

دا یوه بله څېړنیزه لیکنه ده، چې له گڼو بېلگو سره په کې د نورسیب د شاعرۍ په باب هر اړخیز معلومات ورکړ شوي دي. دا لیکنه د کابل مجلې د (۱۳۴۲ل) کال د (۹) گڼې په (۱۴-۳۶) مخونو کې راغلې ده.

د لال پورې شریف:

په دې تحقیقي لیکنه کې له لاسته راوړو بېلگو سره د لال پورې شریف د ژوند او شاعرۍ په باب پوره معلومات ورکړ شوي دي. دا لیکنه د کابل مجلې د (۱۳۴۳ل) کال د (۴) گڼې په (۷-۲۳) مخونو کې خپره شوې ده.

الفت (۱۲۸۸-۱۳۵۶) د پښتو ادب د نوي ادبي سنتیز

پر پېچومي:

په دې لیکنه کې د استاد گل پاچا الفت د لیکوالۍ په باب معلومات ورکړ شوي دي. دا لیکنه د کابل مجلې د (۱۳۶۲ل) کال د (۲) گڼې په (۱۲-۱۳) مخونو کې راغلې ده.

د سید راحت الله راحت زاخيلي مهال او چاپېریال:

دا د سید راحت زاخيلي په باب د استاد زیار یوه تحقیقي لیکنه ده، چې د کابل مجلې د (۱۳۶۳ل) کال د لومړۍ گڼې په (۲۹-۳۹) مخونو کې خپره شوې ده. همدارنگه نوموړې لیکنه ((د راحت یاد)) نومي کتاب په (۵۷-۶۵) مخونو کې هم راغلې ده. چې د کابل پوهنتون د فرهنگي شورا له خوا په (۱۳۶۳ل) کال کې خپور شوی دی.

په افغانستان کې پښتو داستان لیکنه:

په دې څېړنیزه لیکنه کې په افغانستان کې د پښتو داستان لیکنې د څرنګوالي په باب معلومات وړاندې شوي دي. دا لیکنه د کابل مجلې د (۱۳۶۲ل) کال د (۱۲) گڼې په (۱-۸) مخونو کې چاپ شوې ده.

د انقلابي شاعر نورمحمد غمجن د شهادت د لومړي

تلین په درناوي:

په دې تحقيقي لیکنه کې د پوهندوی نورمحمد غمجن د لیکوالۍ او ژوند په باب معلومات ورکړ شوي دي. دا لیکنه د ژوندون مجلې د (۱۳۶۲ل) کال د لومړۍ گڼې په (۹-۱۲) مخونو کې خپره شوې ده.

مایاکوفسکي په هاوانا کې:

د مایاکوفسکي په باب د استاد زیار یوه څېړنیزه لیکنه ده چې د ژوندون مجلې د (۱۳۶۲ل) کال د (۲) گڼې په (۵۵-۶۶) مخونو کې خپره شوې ده.

مایاکوفسکي د ستر سوسیالیستي انقلاب د شاعر په

توګه:

د مایاکوفسکي په باب د استاد زیار دویمه څېړنیزه لیکنه ده، چې د ژوندون مجلې د ۱۳۶۲ل کال د ۴ گڼې په ۹-۱۵ مخونو کې خپره شوې ده. دغه ډول دا لیکنه د دوستي مجلې د ۱۳۶۲ل کال د ۳ گڼې په ۸۰-۸۴ مخونو کې هم را اخیستل شوې ده.

نومیالی انقلابي لیکواله انازیگر به خپل ادبي شاهکارونه ژوندي وساتي:

دا د یوې څېړنیزې او ژباړیزې لیکنې نوم دی، چې د یادې شوې لیکوالې د مړینې له کبله لیکل شوې ده. دا لیکنه د ژوندون مجلې د (۱۳۶۲) کال د ۲ گڼې په ۷۶-۸۰ مخونو کې خپره شوې ده.

د ټولنوال ریالیزم په رڼا کې د میتود او موضوع دیاکتیک:

یوه بله علمي لیکنه ده چې په یوې اوږدې لړۍ پورې اړه لري او د ژوندون مجلې د ۱۳۶۲ کال د ۳ گڼې په ۵-۹ مخونو کې خپره شوې ده.
کارپوهه (Ergology):

دا د پوهاند زیار د یوې بلې څېړنیزې لیکنې نوم دی، چې په هغې کې د فولکور او وگړنۍ تکنالوژۍ په باب معلومات ورکړ شوي دي او په دې لړ کې د کت اوبدنې په باب څېړنه شوې ده. دا لیکنه د فولکور مجلې د ۱۳۵۵ ل کال د ۱۱ گڼې په ۱۵۷-۱۶۶ مخونو کې خپره شوې ده.

د کرنې لوبښي او سامان او د هغوی د کارونې چمونه:

دا هم یوه څېړنیزه لیکنه ده، چې د کرنې سامان الاتو په باب په کې معلومات ورکړ شوي دي. دا لیکنه د فولکور مجلې د ۱۳۵۵ ل کال د ۳ گڼې په ۲۵-۳۹ مخونو کې خپره شوې ده.

کارپوهه (اوبدني او رغاوڼي):

په دې لیکنه کې د ولسي کارونو د یو ډول (اوبدنو او رغاوڼو) په باب معلومات ورکړ شوي دي. دا لیکنه د فولکور مجلې د ۱۳۵۶ل کال د ۲ گڼې په ۳۹-۴۳ مخونو کې خپره شوې ده.

اوبدنه او د هغې لومړۍ لارې چارې او ډولونه:

د فولکور په برخه کې یوه بله څېړنیزه لیکنه ده، چې په هغې کې د لاسي کارونو د ځینو ډولونو په باب معلومات ورکړ شوي دي. دا لیکنه د فولکور مجلې د ۱۳۵۵ل کال د ۴ گڼې په ۳۲-۳۵ مخونو کې خپره شوې ده.

پسته انځورگري یا رنگونه (رنگريزي):

په ولسي لاسرغاوې (لاسي صنعت) کې یوه بله څېړنیزه لیکنه ده، چې د فولکور مجلې د ۱۳۵۶ل کال د ۳ گڼې په ۲۸-۲۹ مخونو کې چاپ شوې ده.

کارپوهه (Ergology):

یوه بله لیکنه ده، چې په هغې کې د ولسي جامو (څادر) په باب معلومات ورکړ شوي دي. دا لیکنه د فولکور مجلې د ۱۳۵۵ل کال د ۶ گڼې په (۲۶-۲۹) مخونو کې خپره شوې ده.

اوبدنه او د هغې لارې چارې او ډولونه:

دا د تېرې یادې شوې لیکنې یوه برخه ده، چې د فولکور مجلې د ۱۳۵۵ل کال د ۵ گڼې په ۲۹-۳۲ مخونو کې خپره شوې ده.

کارپوهه:

یوه بله څېړنیزه لیکنه ده، چې د (فرهنگ خلق) جریدې د ۱۳۵۷ کال د لومړۍ گڼې په ۱۲-۱۳ مخونو کې خپره شوې ده.

په پاتکیزه (طبقاتي) جگړه کې د هنر ونډه:

د هنر په باب یوه علمي تحقیقي لیکنه ده چې د هنر مجلې د ۱۳۵۷ کال د لومړۍ گڼې په ۲۴-۲۵ مخونو کې خپره شوې ده.

ټولنوال ریالیزم د رښتینې ټولنیز هنر استازي

(رسالت) پرځای کولای شي:

یوه علمي تحقیقي لیکنه ده چې د هنر مجلې د ۱۳۵۹ کال د لومړۍ گڼې په ۵-۶ مخونو کې خپره شوې ده.

رښتیني ټولنیز هنر د وگړو زېږونه ده او د همدوی د

غوښتنو او اړتیاوو څرگندونه:

د هنر په باب یوه علمي تحقیقي لیکنه ده، چې د هنر مجلې د ۱۳۵۸ کال د ۴-۵ گڼې په ۱۸ او ۸۴ مخ کې خپره شوې ده.

د ټولني په ژغورتيايي بهير کې د ټولنوال ریالیزم

اغېزه او ونډه:

یوه علمي او تحقیقي لیکنه ده، چې د هنر مجلې د (۱۳۵۹) کال د ۵-۶ گڼې په ۱۷-۱۸ مخونو کې خپره شوې ده.

د پښتو د اوسني نظام تحلیل او څېړنه د روحياتو له

مخې:

د پورتنۍ یادې شوې لیکنې یوه برخه ده، چې د پوهنې مجلې د ۱۳۴۱ل کال د ۴ گڼې په ۳-۶ مخونو کې خپره شوې ده.

د پښتو د اوسني نظم تحلیل او څېړنه:

د یادې شوې لیکنې یوه بله برخه ده، چې د پوهنې مجلې د (۱۳۴۱ل) کال د ۵ گڼې په ۱۸-۱۹ مخونو کې چاپ شوې ده.

سپیتامه زره توشره یا سپین ځواکي زردښت د بامی

بلخ ستر نومیالی بچی:

د یاد شوي شخص په باب یوه تحقیقي لیکنه ده، چې د بلخ مجلې د ۱۳۵۷ل کال د لومړۍ گڼې په ۱۴-۱۵ او پاتې په ۵۱ او ۵۳ مخونو کې خپره شوې ده.

د ټولنوال ریالیزم په رڼا کې د میتود او موضوع

دیالتيک:

یوه علمي او تحقیقي لیکنه ده چې د ژوندون مجلې د (۱۳۶۲ل) کال د ۳ گڼې په ۵-۹ مخونو کې خپره شوې ده.

پرده پوښي او سپېڅلتیا له ټولنوال ریالیزم او ژمنتیا

څخه تېښته ده:

دا هم یوه علمي تحقیقي لیکنه ده، چې د ژوندون مجلې د (۱۳۶۱ل) کال د لومړۍ گڼې په (۱۲-۱۵) مخونو کې خپره شوې ده. **د واقعیت تشې پېښې په وزن او قافیه شعر کېدی نه شي:**

یوه تحقیقي او علمي لیکنه ده، چې د ژوندون مجلې د ۱۳۶۱ ل کال د ۳ گڼې په ۱۱-۱۴ مخونو کې خپره شوې ده. **دمعیاري لیکنۍ پښتو اړتیا، پرنسیپونه او لارې چارې:**

یوه علمي او تحقیقي لیکنه ده، چې د ژوندون مجلې د ۱۳۶۱ ل کال د ۴ گڼې په ۴۴-۴۷ مخونو کې خپره شوې ده. **د گویتې پر پلونو:**

گویتې په باب یوه علمي او تحقیقي لیکنه ده، چې د ((اجتماعي علوم)) مجلې د (۱۳۶۱ل) کال د ۳ گڼې په (۱۶۳-۱۷۲) مخونو کې خپره شوې ده.

کوشاني د یوې آرې (اصلي) باختري ژبې په توگه:
یوه تحقیقي او علمي لیکنه ده، چې د (تحقیقات کوشاني) مجلې د ۱۳۵۹ل کال د ۲ گڼې په (۱۱-۱۱۶) مخونو کې خپره شوې ده.

د افغان - شوروي گډ فرهنگي میراثونه:
یوه څېړنیزه لیکنه ده، چې د شوروي اتحاد او افغانستان د گډ فرهنگ په باب په کې معلومات ورکړ شوي دي. دا لیکنه د دوستي مجلې د ۱۳۵۹ل کال د ۲-۳ گڼې په ۴-۳۸ مخونو کې چاپ شوې ده.

د ملي سپورتونو په لړ کې (هله داد):

د ورزش په باب یوه څېړنیزه لیکنه ده، چې په هغې کې د (هله داد) لوبه بیان شوې ده. دا لیکنه د (بدني روزنه) مجلې د ۱۳۳۹ ل کال د ۳ گڼې په ۱۲-۱۴ مخونو کې خپره شوې ده.

د کېدۍ لوبه:

دا هم د کېدې ورزش په باب د استاد یوه څېړنیزه لیکنه ده، چې د بدني روزنې مجلې د ۱۳۳۹ ل کال د لومړۍ گڼې په ۱۱-۱۳ مخونو کې خپره شوې ده.

په افغانستان کې د اجباري او اختیاري ودونو

کړکېچونه:

دا په ټولنه کې په اجباري او اختیاري توگه واده کول او د هغه د راتلونکې د څرنگوالي په باب یوه څېړنیزه او تحلیلي لیکنه ده. د استاد دا لیکنه د هغه د مېرمنې په نوم ((سکینه زیار)) د مېرمن مجلې د ۱۳۴۴ ل کال د اسد گڼې په ۱۱ مخ او پاتې په ۳۳ مخ کې خپره شوې ده.

په افغانستان کې د اختیاري او اجباري ودونو

کړکېچونه:

د پورتنۍ یادې شوې لیکنې دویمه برخه ده، چې د مېرمن مجلې د ۱۳۴۴ ل کال د سنبلې او میزان گڼې په ۲۳ مخ او پاتې یې په ۵۳ مخ کې خپره شوې ده.

دغه ډول یې د هنر په باب یوه بله علمي څېړنیزه لیکنه د اجتماعي علوم مجلې په لومړۍ گڼه کې هم خپره شوې ده.

د افغان - شوروي گډ فرهنگي اړیکي د موسیقۍ په

برخه کې:

یوه څېړنیزه لیکنه ده، چې د دوستي مجلې د ۱۳۶۳ ل کال د ۴ گڼې په ۲۷-۲۹ مخونو کې خپره شوې ده.

د افغان - شوروي گډ فرهنگي اړیکي، د فلم او سینما

په برخه کې:

یوه بله تحقیقي لیکنه ده، چې د دوستي مجلې د ۱۳۶۰ ل کال د ۸ گڼې په ۴۴-۴۸ مخونو کې خپره شوې ده.

د افغان - شوروي فرهنگي اړیکي، د فلم او سینما په

برخه کې:

د یادې شوې لیکنې دویمه برخه ده، چې د دوستي مجلې د ۱۳۶۲ ل کال د لومړۍ گڼې په ۵۱-۵۷ مخونو کې خپره شوې ده.

د شوروي اتحاد په شپېته کلن پېر کې د افغان -

شوروي د دوستۍ پرمختیا:

دا هم د پوهاند زیار یوه څېړنیزه لیکنه ده، چې د دوستي مجلې د ۱۳۶۱ ل کال د ۱۱ گڼې په ۵۷-۶۳ مخونو کې خپره شوې ده.

۷۶ کلن مصري لیکوال نجیب محفوظ د نوبل سرڼۍ

جایزه وگټله:

د استاد یوه بله څېړنیزه لیکنه ده، چې د مصري لیکوال نجیب محفوظ د اثارو او ژوند د څرنګوالي په باب په کې معلومات وړاندې شوي

دې. دا لیکنه د ژوندون مجلې د ۱۳۶۷ل کال د میزان او عقرب میاشتو د گڼې په ۵۳-۵۴ مخونو کې خپره شوې ده او همغه مهال په دري ایډیشن کې د همدې له خوا په دري ژبه هم خپره شوې ده.

ارتوگرافیک ریفورم (الفبایي سمون) زموږ له ملي انقلابي هیلو سره سمون لري، نوې افغاني الفبا د ټولو افغاني ژبو لپاره:

دا یوه پیشنهادي ډوله څېړنیزه لیکنه ده. دلته استاد زیار د اوبنتون په پلمه خپلو هغو الواکونو (نظریاتو) ته یوه ټولنیزه بڼه ورکړې، چې له کلونو راهیسې یې د پښتو د اوسنۍ لیکنې یا الفبایي سیستم د ریفورم یا سمون په برخه کې خپاره کړي وو. ده په دغه وپړه څېړنیزه لیکنه کې د عربي سیستم ټولې نیمگړتیاوې په گوته کړې او دا یې زیاته کړې ده چې یو یوازینی فونیمیک الفبایي سیستم کولای شي د ټولو افغاني ژبو لپاره رامنځته شي او دود ومومي. ده د همدې موخې لپاره پر بېلابېلو لارو چارو رڼا اچولې او د دغه الفبایي اوبنتون د ترسره کولو لپاره یې یو لړپلانونه په گوته کړي دي. دغه لیکنه د عرفان مجلې د ۱۳۵۷ل کال د سرطان-اسد او عقرب-قوس په گڼو کې له یوه الفبایي جدول سره خپره شوې او ۱۶ مخه یې نیولې دي.

د حمید مومند لیکلار:

دا یوه شپاړس مخیزه څېړنیزه لیکنه ده چې استاد زیار د عبدالحمید مومند د شاه و گدا د ترجمې د دوه سوه او پایمې کالیزې په سیمینار کې

اورولې وه او بیا پر ۱۳۶۶ ل کال په اړوند غونډ کې د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوې ده.

د حمزه ژب - ښکلاييز سبک:

دا د پوهاند زیار یوه پنځه ویشتمه مخیزه علمي څېړنه ده چې د حمزه شینواري د اتیایمي کالیزې په سیمینار کې یې اورولې او بیا په ((د حمزه یاد)) غونډ کې پر ۱۳۶۶ ل کال د سرحدونو چارو وزارت د خپرونو له خوا خپره شوې ده.

د رحمان بابا لیکلار:

دا یوه پنځلس مخیزه څېړنه ده، چې د کابل پوهنتون له خوا د رحمان بابا د دوه سوه اتیایم تلین له کبله په جوړ شوي سیمینار کې اورول شوې او بیا وروسته ۱۳۶۹ ل کال په اړوند غونډ کې د نوموړي پوهنتون له خوا چاپ شوې ده.

د تاریخ مرصع لیکلار:

په دې نامه هم د استاد زیار یوه مقاله خپره شوې ده چې په هغې کې د تاریخ مرصع د لیکلار او لیکدود په باب خبرې شوي دي.

هغه انقلابي لیکوال او پوهاند چې اندو ژوند یې د

انسان ژغورتیا ته وېښل:

دا د هغې څېړنې نوم دی، چې استاد زیار د الماني لیکوال گیورک بیوخنر د یو سلو پنځوسم تلین له کبله ترسره کړې ده او د بیوخنر د لیکوالۍ په باب په کې خبرې شوي دي. دا لیکنه د ژوندون مجلې د ۱۳۶۶ کال د لومړۍ گڼې په ۴۷-۵۴ مخونو کې خپره شوې ده.

ژباړه د پښتو پښتۍ ماتوي او نامعیاریتوب یې کوپړی:
یوه علمي لیکنه ده، چې د (پښتو په ټولیزو رسنیو کې) د سیمینار په غونډ کې چې د علومو اکاډمۍ له خوا په (۱۳۶۷ل) کال چاپ شویدی راغلي ده. همدارنگه دپته ورته مقاله د ژورنالایستانو د ټولني له خوا دهمداسې یوه سیمینار په غونډ کې راغلي ده.

وگړپوهنه (اتنولوژي):

دیوې نیم څېړنيزې او نیم ژباړيزې لیکنې سرلیک دی چې د فرهنگ مجلې د (۱۳۶۸ل) کال په لومړۍ (وري-غويي) گڼه کې خپره شوې ده.

د ډگريزې څېړنې لارې چارې:

دا هم د استاد زیار دیوې علمي لیکنې نوم دی چې د افغانستان د علومو اکاډمۍ د پښتو څېړنو د نړیوال مرکز د (۱۳۶۷ل) کال په سمپوزیم کې وړاندې شوې او په اړوند غونډ کې چاپ ته سپارل شوې ده.

Jams Darmesteter:

د استاد زیار لیکنه ده، چې په پښتو مجله کې په انگلیسي ژبه د ۱۳۶۲ کال د ۳ گڼې په ۴۵-۵۰ مخونو کې خپره شوې ده.

لویه جرگه:

په الماني ژبه ((Der Rat des Jirgas)) د استاد یوه لیکنه ده چې د دیموکراتیک المان د ((ویلت بیونې)) نومي مجلې په ۱۷-۶-۱۹۸۶ گڼه کې خپره شوې ده.

" The Ethno - Linguistic
Composition of Afghanistan"

د افغانستان وګړ – ژبیز جوړښت:

دا لیکنه استاد زیار په انگلیسي ژبه د هند ((انجمن فارسي)) اورګان ((بیاض)) د ۱۹۸۳م په لومړۍ ګڼه کې خپره کړې ده او د افغانستان د علومو اکاډمۍ د پښتو مجلې د همدغه کال د درېیمې ګڼې په ۶۵-۶۷ مخونو کې هم خپره شوې ده.

نوي ازاد شعر پر وړاندې:

یوه علمي تحقيقي لیکنه ده، چې د کابل مجلې د (۱۳۶۷ل) کال د ۵ ګڼې په ۳۵-۵۴ مخونو کې خپره شوې ده. همدارنګه یې د نوي ازاد شعر په باب د همدې کال په یوه بله ګڼه کې هم یوه مخ لیکنه خپره شوې ده.

دغه راز یې دوه نورې لیکنې، یوه د سیدحسن حسن په باب او بله د سعدالله جان برق د شاعرۍ په باب د جرګې په مجله کې خپره شوې ده. همدارنګه یې د استاد خادم په باب یوه لیکنه په ژوندون مجله کې خپره شوې ده.

ځانگړي څېړنيز چاپي او ناچاپي اثار

کارپوهه:

یو علمي تحقيقي اثر دی، چې په پنځوسمو کلونو کې د اطلاعاتو او کلتور وزارت د فولکور مجلې او ((فرهنگ خلق)) له خوا برخه برخه خپور شوی دی. مگر د خپلواک یوځایي چاپ پر وخت یې ښایي دغه اوسنی نوم په ((د افغانانو وگړنۍ تخنیکپوهنه)) په نوم سمون ومومي.

ټولنوال ریالیزم:

یو علمي څېړنيز اثر دی، چې د ټولنوال یا اجتماعي (سوسیالیستي) ریالیزم په باب په کې یو لړ تیوریکي څېړنې شوي دي. د دغه اثر یوه زیاته برخه د شپېتمو کلونو له پیل سره د هنر او ژوندون په مجلو کې خپره شوې ده.

د افغان - شوروي فرهنگي اړیکي:

د پوهاند زیار یو بل څېړنيز اثر دی، چې د دوستۍ په مجله کې یې ځینې برخې خپرې شوي دي.

د پښتو، دري، پشه یي فولکورې څېړنې:

د استاد زیار یو څېړنيز علمي اثر دی، چې په هغه کې د یادو شویو ژبو فولکورې څېړنې شوي دي.

گړدودي (لهجوي) څېړنې:

د پوهاند زیار تر ټولو ستر تحقیقي علمي اثر دی چې د څلورو کلو په موده کې یې کښلی دی. دا اثر (۱۰۴) ټوکه لري چې په هغه کې د افغانستان د (۱۴) ژبو د گړدودونو په باب هر اړخیز معلومات ورکړ شوي دي او له څو کلونو راهیسې د سویس د ملي فونډ له خوا د یونسکو په سپارښتنه ((د افغانستان د ژبپوهنې اتلس)) لپاره په برن پوهنتون کې تر کار لاندې دی.

لیکونه:

لیکونه د استاد زیار یو بل اثر دی، چې په هغه کې په پښتو، دري، الماني او انگلیسي ژبو هغه لیکونه راغلي دي چې استاد ځینو کسانو ته د بهلابېلو ادبي، هنري او سیاسي موضوعاتو په باب لېرلي دي. دا اثر تراوسه چاپ ته نه دی ورکړ شوی.

پښتو بدلمیچ یا پښتو شعر څنگه جوړېږي؟

دا کتاب د استاد زیار له خورا نوښتگرانه علمي - تحقیقي اثارو څخه دی. په دغه کتاب کې د پښتو شعر ((سېلابوتونیک)) قواعد وړاندې شوي چې د لومړي ځل لپاره د همدغه له خوا را ایستل شوي او پر درې گونو پښتو وگړنیو (فولکوریکو) لکینیو یا دیوانی او اوسنیو ازادو شعرو باندې تطبیق شو یدي. دغه کتاب چې له یادښت، ویی پانگې، سمونلیک او نیولیک پرته ۱۷۸ مخونه او یو لړ کلیشي، یوه تتری او د اوستربلونو جدول لري، د اطلاعاتو او کلتور وزارت د خپرونو له خوا د ۱۳۶۹ پر اوږي په ښکلي کچه او سکښت له چاپه راوتلی دی.

د دغه کتاب د تېرۍ (واسکت) پر یوه پیڅکه داسې کښل شوي دي: ((پوهاند زیار د یوه ژبپوهاند، ادبپوهاند او ۳۳ کلن شاعر او لیکوال په توګه تر خپلو اوږدو څېړنو وروسته دې پایلې ته ورسېد، چې د هرې ژبې او بیا پښتو پویتیګس او فونیتیګس (شعر پوهه او غږ پوهه) سره نه شلېدونکي اړیکي لري او په دې توګه د پښتو شعر رغښت سېلابوتونیک (څپیز- خجیز) دی، نو دا دی د لومړي ځل لپاره د همدغه سیستم د دودونو او د ویونو (قواعد او قوانینو) پر را ایستنه بری مومي او زړو ببولالو ته د پای ټکی ږدي. څنګه چې دی شعر ((موزونه او مقفی)) نه بلکې ((موزونه او مخیله)) وینا بولي، نو ((نوی ازاد شعر)) رښتینی شعر ګڼي او د رغښت مخبیلګه یې ولسي ازاد شعر دی (لنډی، سروکي...) نه اروپایي هغه. دغه کتاب د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د ادبي فنونو، عروضو او قافیې او څه ناڅه متنپوهنې د ټکسبوکونو ځای نیولای شي)).

پوهندوی عبدالحکیم د یوې کره کتنې (کابل مجله د ۱۳۷۰ دویمه ګڼه) په ترڅ کې داسې لیکي: ((... د ژبپوهنې او ادبپوهنې د ګڼ شمېر څېړنو او تدریس په لړ کې په همدې وروستیووختو کې د ادبپوهنې د تیورۍ د شعر پوهنې په برخه کې د محترم پوهاند دوکتور زیار یو نوی اثر چې په هغه کې د پښتو شعر جوړونې تیوري وړاندې شوې ده... پوهاند دوکتور زیار د ((پښتو شعر څنګه جوړېږي؟)) د اثر په لیکلو سره د ادب تیورۍ د شعر پوهنې او شعر جوړونې په برخه کې لومړنۍ ژوره او جامع څېړنه وړاندې کړه، چې دا څېړنه د نړیوالو ادبي څېړنو په شان یوازې د پښتو ژبې د ځانګړنو او قواعدو پر بنسټ ولاړه ده...)).

کره کتونکی زیار

وايي چې: ((ادبي کره کتنه د ادبیاتو روح دی، کره کتنه د ادبیاتو د ودې او تکامل اساسي او عمده عامل دی.))^۱ او ((په حقیقت کې د ټولنیز نظارت یوه مهذبې بڼه ده چې د صمیمیت او خواخوږۍ له مخې روشن فکره ایجاد گرانه لارښوونه کوي.))^۲

((دا د ادبي کره کتونکي وظیفه ده، چې د یوه ادبي اثر محتوا، تکنیکي اړخونه او بدیعي پرابلمونه او ځانگړنې وڅېړي، په ادبي اثر کې ژور ټولنیز پرابلمونه راوسپړي، د هغه لیکوال یا شاعر ملاتړ وکړي، چې په خپل خلاقیت سره د ژوند واقعیتونو او بشري لوړ ارمانونه یې په ښکلې او عاطفي بڼه انځور کړي دي او ددې خلاف هغو کسانو ته چې اشتباه کوي د منطقي استدلال له لارې قناعت ورکړي.))^۳

استاد زیار هم زموږ د ادب دغه ارزښتناکه برخه له خپل زیاره بې برخې نه ده پرې ایښې. سره له دې چې ده تراوسه پورې په دې برخه کې کوم ځانگړی اثر نه دی خپور کړی، خو زیات کار یې پرې کړی دی، په لسگونو مقالې یې لیکلې دي، دکره کتنو په زیاتو غونډو کې یې برخه اخیستې او زیاتې ادبي غونډې او مشاعرې یې تر کره کتنې لاندې نیولې دي.

(۱) ژوندون مجله، ۳۲۵ ال کال، ۵-۶ گڼه، د پښتني څلورم مخ.

(۲) محمد صدیق روهي، ژوندون مجله، ۳۲۳ ال کال، ۵ گڼه، ۸ مخ.

(۳) محمد صدیق روهي، ژوندون مجله، ۳۲۳ ال کال، ۵ گڼه، ۱۳ مخ.

دلته به یې هغه لیکنې راوړم، چې په دې باب یې په بېلابېلو وختونو کې لیکلي او په بېلابېلو خپرونو کې خپرې شوې دي:

ځوان ژمن (متعهد) پښتو ادب ته یوه کره کتنه:

د استاد د هغې لیکنې نوم دی، چې د پښتو ادب بېلابېل فورمونه، چوکاټونه او لیکنې په کې تر کره کتنې لاندې نیول شوي دي. دا لیکنه د کابل مجلې د ۱۳۶۲ل کال د ۹-۱۰ گڼې په ۲۵-۳۷ مخونو کې خپره شوې ده.

کره کتنه:

د پوهاند زیار د هغې کره کتنې نوم دی، چې د وړمې مجلې د (۱۳۵۲ل) کال د ۱-۲ گڼې په ۱۷۴-۱۸۰ مخونو کې خپره شوې ده. په دې لیکنه کې درې کتابونه تر کره کتنې لاندې نیول شوي دي. لومړی د ((فردی او اجتماعي ژوند لارښوونکی)) د سیدحکیم کمال شینواري اثر دی.

دویم د چار گل په نوم د همېش خلیل د لنډو کیسو مجموعه ده. درېیم روسي - پښتو قاموس دی چې (نژدې ۳۲۰۰۰ لغتونه) لري.

د پښتو غزل مشاعرې ته یوه کتنه:

د کره کتنې په برخه کې د استاد زیار د یوې لیکنې نوم دی چې په هغې کې د پښتو ژبې یوه مشاعره تر کره کتنې او ارزونې لاندې نیول شوې. دغه مشاعره د همدې په هڅه د سعدالله جان برق په یوه شعر:

((بیا مې په تیارو کې ستا د خیال لمنه ونيوه

بیا یو سېلاب وړي د یو جال لمنه ونيوه))

د سرحدونو چارو وزارت د خپرونو ریاست له خوا جوړه شوې وه او د کابل مجلې د ۱۳۶۲ل کال د ۸ گڼې په ۱۵-۴۱ مخونو کې خپره شوې ده.

نوی قاموس او نوې لار:

د کره کتنې په برخه کې یوه بله لیکنه ده، چې د کابل مجلې د ۱۳۴۹ل کال د (۸) گڼې په ۴۴-۵۱ مخونو کې خپره شوې ده.

لیکنې که ژباړنې! ولې زموږ لیکنې د پردیو ژبو رنگ لري!؟

د کره کتنې په برخه کې د پوهاند زیار یوه بله لیکنه ده، چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۴ل کال د حوت گڼې په ۱۰ مخ او ۳۲ مخ کې خپره شوې ده. دغلته تر پورتنۍ کلیشې لاندې استاد د کره کتنې په برخه کې نورې لیکنې هم کړې دي.

لیکنې که ژباړنې! ولې زموږ لیکنې د پردیو ژبو یو رنگ لري!؟

د کره کتنې په برخه کې یوه بله لیکنه ده، چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۴ل کال د سلواغې د گڼې په ۱۵ او ۳۹ مخ کې خپره شوې ده.

ټولنپوهنه یا د پښتو علمي کېدو یوه غوره بېلگه:

دا هم د کره کتنې په برخه کې یوه علمي لیکنه ده، چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۳ل کال د مرغومي او سلواغې د گڼې په ۲۷ او ۳۰ مخ کې خپره شوې ده.

د ژبنيو آرونو (اصولو) په رڼا کې د ليکنې او خپرني

پښتو کره کتنه:

د کره کتنې په برخه کې د پوهاند زیار یوه علمي لیکنه ده، چې د پکتیا مجلې د ۱۳۵۶ل کال د ۳ گڼې په ۴ مخ کې خپره شوې ده. دلته تر پورتنۍ کلیشې لاندې د کره کتنې په برخه کې د استاد زیاتې لیکنې راغلي دي.

د ژبنيو آرونو (اصولو) په رڼا کې د ليکنې او خپرني

پښتو کره کتنه:

د کره کتنې په برخه کې یوه علمي لیکنه ده، چې د پکتیا مجلې د ۱۳۵۶ل کال د ۴ گڼې په ۲۲-۲۳ مخونو کې خپره شوې ده.

د ژبنيو آرونو (اصولو) په رڼا کې د ليکنې او خپرني

پښتو کره کتنه:

د کره کتنې په برخه کې یوه علمي لیکنه ده چې د پکتیا مجلې د ۱۳۵۶ل کال د ۶ گڼې په ۱۲ مخ کې چاپ شوې ده.

کره کتنه:

د کره کتنې په برخه کې د پوهاند زیار د یوې بلې لیکنې نوم دی، چې د ورمې مجلې د ۱۳۵۴ل کال د ۳ گڼې په ۱۷۳-۱۷۷ مخونو کې خپره شوې ده.

د ژبنيو آرونو په رڼا کې د لیکنۍ او خپرني پښتو کره

کتنه:

د کره کتنې په برخه کې یوه علمي لیکنه ده، چې د پکتیا مجلې د ۱۳۵۶ل کال د ۷ گڼې په ۸ مخ کې خپره شوې ده.

د ژبنيو آرونو په رڼا کې د لیکنۍ او خپرني پښتو کره

کتنه:

د یادې شوې لیکنې یوه بله برخه ده، چې د پکتیا مجلې د ۱۳۵۷ل کال د ۱-۲ گڼې په ۱۶ مخ کې خپره شوې ده.

د ژبنيو آرونو په رڼا کې د لیکنۍ او خپرني پښتو کره

کتنه:

د یادې شوې لیکنې یوه بله برخه ده، چې د پکتیا مجلې د ۱۳۵۷ل کال د ۳ گڼې په ۲۸ مخ کې خپره شوې ده.

د ژبنيو آرونو په رڼا کې د لیکنۍ او خپرني پښتو

کره کتنه:

د یادې شوې لیکنې یوه برخه ده، چې د پکتیا مجلې د ۱۳۵۷ل کال د ۷ گڼې په ۲۳ مخ کې خپره شوې ده.

د ژبنيو آرونو په رڼا کې د لیکنۍ او خپرني پښتو کره

کتنه:

د یادې شوې لیکنې یوه برخه ده، چې د پکتیا مجلې د ۱۳۵۷ل کال د ۴ گڼې په ۱۵ مخ کې خپره شوې ده.
د ژبنيو آرونو په رڼا کې د لیکنې او خپرني پښتو کره کتنه:

د یادې شوې لیکنې یوه برخه ده، چې د پکتیا مجلې د ۱۳۵۶ل کال د ۵ گڼې په ۱۵ مخ کې خپره شوې ده.

ټولپوهنه یا د پښتو د علمي کېدو یوه غوره بېلگه:

د کره کتنې په برخه کې د استاد زیار یوه علمي لیکنه ده، چې د کابل مجلې د ۱۳۵۳ل کال د مرغومي او سلواغې د گڼې په ۲۷ مخ او ۳۰ کې خپره شوې ده.
کره کتنه:

بیا هم تر دغې کلیشې لاندې د پوهاند زیار درې لیکنې راغلي، چې په هغو کې د وږمې مجلې د ۱۳۵۱ل کال د ۳ گڼې په ۱۱۱-۱۱۶ مخونو کې د پښتو لیکونه، مطبوعاتو ته یوه کتنه او برشنا کتابونه تر کره کتنې لاندې نیول شوي دي.

دغه راز یې د کره کتنې په برخه کې څو بېلابېلې لیکنې د وږمې مجلې د ۱۳۵۱ل کال د ۴-۵ گڼې په ۱۶۴-۱۷۸ مخونو کې چاپ شوي، چې په هغو کې د عصبي جهاز توصیفي تشریح، نننۍ ادبي پښتو، دویي پوهنې یادښتونه، د تورې شرنګ، مظلومه دنیا، د ملګرو ملتو منشور او مرغلرې کتابونه تر کره کتنې لاندې نیول شوي دي.

دا راز د کره کتنې په برخه کې د استاد زیار دوه لیکنې د وږمې مجلې د ۱۳۵۱ل کال د ۶ گڼې په ۱۷۶-۱۷۶ مخونو کې خپره شوې ده، چې دلته هم دوه کتابونه (کندهار او کاکړي سندرې) تر کره کتنې لاندې نیول شوي دي.

همدا راز د وږمې مجلې د ۱۳۵۲ ال کال د ۳-۴ گڼې په ۱۵۲-۱۶۴ مخونو کې بیا هم د کره کتنې په برخه کې د استاد زیار دوه لیکنې خپرې شوي، چې په هغې کې ابدالی توره او غورځنگ کتابونه تر کره کتنې لاندې نیول شوي دي.

د کره کتنې په برخه کې یې دوه لیکنې د وږمې مجلې د ۱۳۵۲ ال کال د ۵ گڼې په ۱۲۱-۱۲۹ مخونو کې خپرې شوي، چې په هغې کې د ((مزارات)) او بلې کې د ((تلوسې)) کتابونه تر کره کتنې لاندې نیول شوي دي.

د کره کتنې په لړ کې یې د نجیب دېوان او زما سندري کتابونه هم تر کره کتنې لاندې نیولي دي، دا لیکنه یې د وږمې مجلې د ۱۳۵۲ ال کال په ۶ گڼه کې خپره شوې ده.

نصر الله حافظ دودیزوال وگړنی شاعر:

د کره کتنې په برخه کې د پوهاند زیار یوه بله علمي لیکنه ده، چې په هغې کې د نصرالله حافظ د شعرونو د څرنګوالي په باب خبرې شوي دي. دا لیکنه د سباوون مجلې د ۱۳۶۶ ال کال د ۵ گڼې په ۳۵ او ۶۳ مخ کې خپره شوې ده.

پیوند د اسطورو او تلمیحو شاعر:

دا د استاد زیار هغه کره کتنه او ارزونه ده، چې پر ۱۳۶۸ ال کال یې د علي گل پیوند پر شعرونو او بیا پر ((سیلی)) نومي شعري غونډ باندې کړې وه او د لیکوالو د انجمن په کلوپ کې یې یوې غونډې ته اورولې وه. دا چې ولې ژوندون له چاپه لرې کړه او ترې تم یې له منځه یوړه، تراوسه یې کومه پته ونه لگېده.

داستان لیکونکی زیار

وايي چې: ((کیسه ژوند دی او ژوند کیسه. په ژوند کې کیسه جوړېږي او کیسه له ژونده جوړېږي. ژوند د پېښو یو بهیر دی او پېښې د کیسو اساسي شرط. ژوند پېښې جوړوي او پېښې کیسه. کیسه د ژوند یو تصویر دی او د تصویر یو اړخ په کیسو کې ژوندی کېږي او کیسه هستېږي. یون د ژوند یو نوم دی او که یون نه وي کیسه هم حرکت نه شي کولای او نه شي جوړېدلای.

ژوند او د ژوند هره شېبه تنظیم او برابری ته سخت ضرورت لري او کیسه د همدغسې یو تنظیم لپاره تلاش دی او باید وي.

ژوند د خپل وړاندې تگ په سلسلو کې قهرمانان خلقوي، قهرمانان بیا کیسه جوړوي او په کیسو کې قهرمانان باید خلق شي. ژوند د غورځو پرځو یو نوم دی او کیسه له همدغو حالاتو څخه ایجادېږي.))^۱ نو استاد زیار هم د کیسه دغومره ستر ارزښت په پام کې نیولو سره کیسه هېڅکله له یاده نه ده کښلې، تل یې په دې برخه کې کار کړی دی، د کیسو په باب یې علمي او تحقيقي لیکنې کړي، د هغو پر شکل او محتوا پوره غږېدلې دی او ان که ووايو پوره استادي په کې لري، زیاته به مې نه وي ویلي، نو ځکه یې کیسه لیکلي دي، ډېرې یې لیکلي دي او ښې یې لیکلي دي.

دلته په لنډ ډول د ده پر چاپي او نا چاپي کیسو رڼا اچوو:

(۱) زرین انځور، کابل مجله، ۱۳۴۲ کال، لومړۍ گڼه، ۱ مخ

د یوولسم پور کړکۍ (مینه د زړه په وینه):

دا یو رومان دی، چې استاد زیار په دیموکراتیک المان کې پر ۱۳۶۴ل کال کښلی دی. په دغه رومان کې له یوې المانۍ پېغلې سره د یوه مېلمه افغاني استاد مینه انځور شوې او په دې ترڅ کې د هیتلري فاشیستي جنگ ناخوالو او پایلو ته گوته نیول شوې ده. له دې سره سره په کې د افغاني ټولني جنگ ځپلی اکر هم رانغښتل شوی او په دې توگه په کې د ((ولسیتوب)) او ((ژمنتوب)) توگه له ورايه ځلېږي.

دغه رومان څه دپاسه (۲۰۰) ټاپيې مخه او (۱۶) څپرکي لري چې د سرحدونو چارو وزارت له خوا چاپ ته وړاندې شوی دی.

او خندا يې راوینښ کړم:

د استاد زیار یوه لنډه کیسه ده، چې د سباوون مجلې د ۱۳۶۷ل کال د ۲ گڼې په ۱۸-۱۹ مخونو کې خپره شوې ده. همدارنگه همدغه کیسه د مېرمن مجلې د ۱۳۶۴ل کال په ۵ گڼه کې هم خپره شوې ده.

د غرونو او ځنگلونو شپه:

د غرونو او ځنگلونو شپه د استاد زیار یوه داستاني اډانه (طرحه) یا تکل دی، چې په ښکلو الفاظو کې رانغاړل شویدی. دا داستاني طرح د کتاب مجلې د ۱۳۶۵ کال د ۷-۸ گڼې په ۷۱-۷۴ مخونو کې خپره شوې ده.

همدا ډول یې یوه بله اډانه د زېږي جریدې د ۱۳۶۵ل کال په یوه گڼه کې هم خپره کړې ده.

پته پلوشه:

پته پلوشه یو منځنی داستان دی، چې استاد د څرخي پله زندان تر اغېزې لاندې لیکلی دی. دا داستان شل مخه لري او تراوسه پورې خپور شوی نه دی.

د سترگو دروږ:

د سترگو دروږ د هغې منځنۍ کیسې نوم دی، چې د هېواد د ځوان شاعر باقي بريال ژوند په کې بیان شوی دی. دا کیسه پر ۱۳۶۵ل کال د بريال په ویاړ لیکل شوې ده او د څارندوی مجلې د ۱۳۶۷ل کال د لسمې گڼې په ۶۸-۷۲ مخونو کې له چاپه راوتلې ده. په همدې ډول یې د ۳۹-۱۳۴۰ل کلونو په اوږدو کې یو شمېر نورې لنډې کیسې لیکلي او په هېواد او اصلاح ورځپاڼو کې خپرې شوي دي. دا دی، دلته یې یوه لنډه کیسه د بېلگې په توگه وړاندې کوو:

او خندا یې راوینن کړم

د یوه لرې سفر په تکل د برلین ښار د (رنا غر) لوی تمځي ته ورسېدم. بار بستره مې ښه پوره درانه وو. شاکڅوړې مې دواړې اوږې سره ټینگې کېښکلې وې، ملا مې ورسره کړوپه کړوپه کېده او سم مې پورته ښځ کتلای نه شول.

لویو او وړو کڅوړو مې لاسونه هم خورا بې دمې کړي وو. په پښو کې مې متره پاتې نه وه او په ډېره خواری مې په ځان پسې راکښلې. دا انډېښنه هم راسره وه، چې که لږه دمه ونیسم او سا هومره واخلم، نو

خپل ټاکلی اورگادی به راڅخه و خوځېږي. په دې کې مې ناڅاپه پر یوې ښکلې نجلۍ سترگې ولگېدې، چې زما غوندې دا هم له یوه ښاري گادي څخه نوې پلې شوې وه او د اورگادي په هڅه لېږداوه غبرگ بکسونه د تمځي پر وچې کانکریتي ډیوډۍ ورو ورو کښوي او پایۍ پایۍ پلونه ورسره اخلي، په هغه گڼه گڼه کې یو زړه سواند لاروی نه پیدا کېده، چې د بکسونو په لېږد کې ورسره مرسته وکړي او تر یوې بلې ډیوډۍ یې ورسره ورسوي.

ما په دغه ښار او ټول هېواد کې وخت ډېر تېر کړی و، ډېرې رنگیزې څېرې مې لیدلې وې، مگر د دغې ښکلې پېغلې سره سپینه او زړه راکښونکې څېره یوازې ماته نه، بلکې ټولو ښاریانو ته نوې برېښېده، دومره چې تا به ویل له ارمه کومه ښاپېړۍ راغلې او یا له اسمانه کوهم پرېښته راکښته شوې ده.

زما غوندې پرې د هر چا دا اټکل راته، چې یا خو د کوم بل هېواد گرځندویه ده او ښایي د کوم یار آشنا یا خپل خپلوان تر لیدنې وروسته بېرته خپل ټاټوبي ته ځي. زړه مې ډېر غوښتل ورسره مرسته وکړم، نه یوازې د هغې د بې سارې ښکلا او بې کچه پېغلتوب په پار، بلکې د یوې پردېسې ښځمنې په توگه، مگر خپل درانه پېټي له دغه ویاړه بې برخې کړی وم. خو نورو تش لاسو او هوسا لارویانو ته مې له پخساکه بینگۍ ایشیده چې ولې پر هغې ښکلې پردېسې زړه نه سپزي او پېټي ورسره نه سپکوي.

زه هله پوه شوم، چې لودیځیان له پرمختللي کولتور سره بیا هم کلک زړي دي. خپلې پردېسۍ ته مې زړه خټه شو چې نه چېرې زه هم له داسې تنگسې سره لاس و گړېوان شم او خپل بار پر خپلو اوږو تر

منزله ونه شم رسولای. سره له دې مې هم خپل پېټی دومره نه ژاړه او ځانته مې ډاډ ورکاوه، مگر د هغې ښکلي پردېسې او بېوسې مې یوه شېبه هم له زړه نه وته او همدا سودا راسره وه، چې کېږي خپل گادۍ لاندې نه کړي او بل ورپسې گادي ته یوه گړۍ دوه سترگې پر لار پاتې شي.

زما گادۍ پر خپلې ټاکلې شېبه له تمخي و خوځېد او زړه مې له هغې پردېسې سره په تمخي کې تم پاتې شو. اورگادۍ لکه د ژوند بهیر ډېر گړندی او بېړندی له ښکلو غرونو، سیندونو او گلکڅونو څخه تېرېده. خنډ و ځنډ یې نه پېژندل او د سیمه ییزو گادو غوندې هر کلي او بانډې ته نه ودرېده په ښکاره د نورو سپرلیو غوندې ما هم پر ښکلو شا او خوا منظرو سترگې ښخې کړې وې، خو له زړه مې یو خدای خبر و. د پاتې نیمې ورځې له تېرېدو سره د کوربه هېواد تر پولو واوښتو، مگر د ((ایلبې)) ښکلی سیند مو له خپل ښکلي چاپېریال سره هماغسې ملگری و. تر څو یې د دو ناو په څپانده سیند او د الپ په ننداریزو ځنگلي گلکڅونو وسپارلو. لمر راڅخه خپلې تودې طلايي وړانگې ورو ورو لېږدولې او د اسمانڅکو غرنیو ونو د څوکو په ښکلولو یې له موږ سره هم مخه ښه کوله او بېرته راڅخه مخ پر لویديغ ستنېده، تر څو د سکني ماښام تیاره ولگېده، تورې ترورمۍ شپې رانه هر څه له سترگو پنا کړل، سپرلۍ هم په خپلو څوکیو او سفري کتونو کې ځای پر ځای شوې. ما په خپل کت کې هسې پښې غځولې وې او کمپله مې نیمکښه غوندې پر ځان راکښلې وه. هرڅه چې مې ځان تلقیناوه، د خوب نړۍ ته پناه یوسم، خو خوب چېرې و. یوازې د گادۍ د گړب گړوب له کبله

نه، بلکې د پردېسې پېغلې اندېښنې مې هم لکه ماران په زړه کې کښته پورته ځغلېدې راځغلېدې.

شپه به نیمایي ته رسېدلې وه او سترگې مې سره سمې نه وې ورغلې، چې ناڅاپه د گاډي یوې بورنوونکې کړیکې بېرته راوین کړم. کوم همخونې مې د کړکۍ پرده یوې خواته کړه او سترگې مې د پراگ د ښکلي ښار په څراغان تمخي ولگېدې. له تمخي او بیا له ټول ښار څخه له وتو سره مې چې هر څو هڅه وکړه، تښتېدلی خوب مې سترگو ته بېرته کډه راوکړي، خو بريالی نه شوم او هسې مې له نیمکښې کړکۍ څخه د تور مخي اسمان په ناپایه ورشو کې د یونیم ستوري ننداره کوله. په همدې همدې کې ورو ورو د ختیځ له خوا د شلمې یا دوه ویشتمې سپوږمۍ نیمزالي غوندې رڼا د کړکیو ښینېښې راوبرېښولې او له یوه اوږده تورتم تونل څخه له وتلو سره بیا د شپې نوراني پېغله د اسمان نیمایي ته رانېغه شوې وه او د هسک په ارته ورشو کې یې راسره تېز تېز ځغاستل. زما لپاره دا رومانتيکه شاعرانه او شپېنۍ ننداره تر ورځنۍ هغې هم ډېره په زړه پورې وه، ځکه له کومه راهیسې چې د یو گڼ مېشتي اروپايي ښار په اسمانڅکو کې مېشت شوی وم. سپوږمۍ ته مې هډو پام شوی نه و او د چا خبره بېخي یې راڅخه ونکه هېره شوې وه.

شپه به متی پار نیمه پاتې وه، چې سخت خوب راغلی و، یو له ډېرو رنگینو ډک خوب چې له ډېرو خوږو خوږو خوبونو سره ملگری و. له زړه مې هغه ټولې ورځینۍ اندېښنې او سترپاوې لښېدلې وې او د یوه زړه راکښونکي روښان سباوون هیله منو ولولو مې په زړه کې غځونې کولې. خدایزده چې نور به مې څه خواږه خواږه خوبونه کتل او خپلې مرورې او

تمبېدلې هیلې او اسرې مې پرې غولولې او پخلا کولې، چې یو ناڅاپه یوې مستې زړه وړونکې خندا راوینن کړم.

له کته مې ورو ورو ځان راښوی کړ، د کړکۍ هنداره مې په بیره بیره راکښی ایسته او د باندې مې سر وکښن. گورم چې لمر نوی څرک راوهلی او د پسرلني سباوون خوشبویه او پسته وږمه د غرنیو گلانو عطرونو زموږ پر گادي راشیندي.

ترور ترور مې گاونډیو کړکیو ته غلچکي غلچکي وکتل او سم مې په هماغسې پرونی پېغلې سترگې ولگېدې، چې سپینه نری غاړه یې له کړکۍ راکښلې وه او اوږدې ورېښمینی تلایي څنې او اوریل یې د اورگادي د توند باد له څپو سره شیند پر شیند اخوا دېخوا اوښتل را اوښتل.

همدا چې یې هوسۍ وږمه ترندې او برندې سترگې پرما ولگېدې، نو ما پرې هم بېواکه غږ وکړ: سهار مو نېکمرغه! هغې هم لکه ټول عمر چې لیدلی او کتلی اوسم، په یوه پېژندویه او مینه وړي شان گږدود زما د سلام غبرگون وکړ او بېرته د لمر څرک په ښکلې ننداره بوخته شوه، زه هم ترې را شا کوچ شوم. یخ پخ پرځای کېناستم، تندي ته مې یو تس ورکړ او په زړه کې مې له ځان سره وویل: ((هغه مې چې پر اسمان غوښتله، خدای پر ځمکه راکړه!)).

هو، ما نوره خپله ورکه او د لارې مله موندلې وه، داسې مې انگېرله چې د لمر وړانگې او د سباوون زړه راکښونکې وږمه او بیا شاوخوا غرونه، ځنگلونه، سیندونه او گلکڅونه تلایي کورونه او پرمین ښارونه راسره یوځای ځغلي او د لمرین ختیځ پر لور زما د پردېسو هیلو بدرگه

کوي. نور مې نو د ارمانونو غوتې. باغ باغ غورېدلې وې او ټوله نړۍ راته د گل په څېر موسکۍ موسکۍ کېده.

له کیسه لیکنې پرته استاد زیار یو زیات شمېر ادبي ټوټې هم لیکلي چې ځینې د تکلونو بڼه لري او چاپ کړي یې دي. دلته یې د لاسته راغلو ټوټو یادونه کوم.

د ټوټې ورونه:

د ټوټې ورونه د استاد زیار د هغې ادبي ټوټې نوم دی، چې (افراطینو ته) تر سرلیک لاندې د کابل پوهنتون اوونیزې د ۱۳۶۶ کال د ۵ میاشتې د ۲۱ نېټې په گڼه کې خپره شوې ده.

تلک:

د پوهاند زیار یوه بله ادبي ټوټه ده، چې د وږمې مجلې د ۱۳۵۱ کال د ۳ گڼې په ۶۹-۷۱ مخونو کې خپره شوې ده. دغه ډول د زېري جریدې د ۶۵-۶۶ کلونو په گڼو کې د استاد زیار ځینې نورې ادبي ټوټې هم خپرې شوې دي.

خوب کالي:

خوب کالي د پوهاند زیار د یوې بلې ادبي ټوټې نوم دی چې لاندې به یې متن په بشپړ ډول راوړو:
زه په ختیځ کې وم،
ته په لویديځ کې

لومړی
پر ما ورځ راغله
او بیا پر تا
خو ته،
تر ما دمخه راوینن شوې
او دمخه ولښېدې
او زه
ځای پر ځای ویده پاتې شوم
ستا د کاروان د غږو غوږ
زما په غوږو کې
هسې خوبولې انگازې شوې
او زما خوب یې نور هم پسې لا درون کړ
تا
زما له خوبولتیا ناوړه گټه واخیسته
بېرته راپسې راستون شوې
په خوب کې دې رانه هر څه ولجه کړل
او زه دې
پر وچ ډاگ
میرات او کور گدی
ویده پرېښودم...
هو
تر څو چې زما د راوینښېدو وار راسپده
او عقل مې سرته راته
بیا پېړۍ اوښتې وې
او پړاوونه پړاوونه

تر تا لري پاتې وم
اوس نو
که یو خوا
له ډېرې بېوسۍ او نهیلی نه
زما د پښو سپینې غوتې شوې
نو بل خوا
تا هم راباندې داسې کوډې کړې دي
چې په سپېره خاورینه کنډواله کې
پر سپینه رڼا ورغ
په غږېدلو سترگو
خوب وړی یم
له کار او ژوند سره هماغسې مرور یم
او خوب کالي مې لا
پر کار کالیو نه دي بدل کړي!!؟

ژبپوهاند زیار

وايي چې ((ژبپوهنه هغه علم دی، چې د یوې ژبې داخلي ساختمان او جوړښت تر څېړنې لاندې نیسي)).^۱ پوهاند زیار هم په دې برخه کې دومره زیات کار کړی دی، چې کله په هېواد کې څوک د ژبې یا ژبنيو مسایلو په باب غږېږي، نو د استاد زیار نوم به یې تر ټولو لومړی په خوله کې وي.

ده تراوسه پورې په سلگونو علمي او تحقيقي مقالې د ژبپوهنې په برخه کې په ملي او هم بین المللي کچه لیکلې دي او ځکه خو یې باید لیکلی وای، چې د ده رسمي څانګه او مسلک همدا ژبه ده او په دې برخه کې یې لومړۍ درجې او علمي رتبې هم اخیستې دي.

ده د ژبپوهنې په برخه کې دومره زیات کار کړی دی، چې گرد یې د ده پر نورو ادبي کارونو او نوښتونو هم پرېوتی دی. ټول خلک لومړی دا فکر کوي، چې د یو ستر ژبپوهاند نوم اخلي او د هغه په باب خبرې کوي، خو ځینې خلک لا په دې پوه نه دي، چې استاد زیار نه یوازې په ژبپوهنه کې استاد دی، بلکې په شعروشاعری او داستان لیکنه کې هم استادي لري. موږ دلته دده په باب له زیاتو خبرو څخه تېرېږو. د ده کار ټولو ته ښکار او څرګند دی، زموږ ډېرو خبرو او نه خبرو ته حاجت او اړتیا نه شته، هغه د خوشال بابا خبره:

(۱) پوهندوی نوراحمد شاکر، ژبني څېړنې، ۱۳۵۰ کال، مخ

لمر په گوته پتاوه نه شي خوشاله

هېڅ منکر مه شه له خپلې عاشقۍ

اوس به دلته لومړی د پوهاند زیار هغه ژبنی لیکنې چې پر بېلابېلو وختو یې په بېلابېلو جریدو، مجلو او ورځپاڼو کې خپرې کړې دي له اخځ سره یادې کړو او د هغو پر څرنگوالي به لنډه رڼا واچوو او بیا د هغه په ځانگړو ژبنيو اثارو وغږېږو.

د ژبپوهنې نومونې:

د ژبپوهنې نومونې د استاد زیار د یوې اوږدې ژبنۍ لیکنې نوم دی، چې د وږمې مجلې په بېلابېلو گڼو کې خپره شوې ده. استاد زیار د دې لیکنې د لومړۍ برخې په پیل کې وايي:

((د لوی څښتن په نامه د ژبپوهنې په نومونو لاس پورې کوم او په دې توگه په پښتو کې لومړی پلا د نومونپوهنې (Terminology) بنسټ ږدم دا ځکه یوه اړتیا گڼم، چې زموږ ژبه نن سبا د نړۍ له سترو ژبو سره سیالۍ ته ملا تړلې ده.))^۱

په دې لیکنه کې د ژبپوهنې نومونې (اصطلاحات) په پښتو، دري، الماني او انگلیسي ژبو کښل شوي دي. د دې اوږدې ژبنۍ لیکنې لومړۍ برخه د وږمې مجلې د ۱۳۵۰ل کال د ۵-۶ گڼې په ۱۱۲-۱۱۵ مخونو کې خپره شوې ده.

(۱) دوکتور زیار، د وږمې مجله، ۱۳۵۰ل کال، ۶-۵ گڼه، ۱۱۲ مخ

ترکیبات اسمی در زبان دری:

ترکیبات اسمی در زبان دری د هغې ژبني ليکنې نوم دی چې په دري ژبه کښل شوې ده. په دې ليکنه کې د دري ژبې د نومونو د جوړښت او څرنگوالي په باب گټور معلومات وړاندې شوي دي. دا ليکنه د خراسان مجلې د ۱۳۶۰ل کال د ۵ گڼې په ۱۵۰-۱۵۳ مخونو کې خپره شوې ده.

د ژبپوهنې نومونې:

د پورتني يادې شوې لړۍ بله برخه ده، چې د وړمې مجلې د ۱۳۵۱ل کال د ۶ گڼې په ۴۷-۴۸ مخونو کې خپره شوې ده.

د ژبپوهنې نومونې:

د يادې شوې ليکنې يوه برخه ده، چې د وړمې مجلې د ۱۳۵۲ل کال د ۶ گڼې په ۵۵-۵۶ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو گړدودونه ((لهجې)):

پښتو گړدودونه د هغې اوږدې ليکنې نوم دی چې د پښتو ژبې د بېلابېلو گړدودونو (لهجو) په باب په کې گټور معلومات وړاندې شوي دي. دا ليکنه چې تر ۷۰ څخه زيات مخونه لري، د پښتو څېړنو د نړيوال مرکز د نړۍ وال سيمينار د مقالو په مجموعه کې، چې پر (۱۳۵۴ل) کال جوړ شوی و، راغلي ده.

د ژبپوهنې نومونې:

د يادې شوې ليکنې بله برخه ده، چې د وړمې مجلې د ۱۳۵۲ل کال د ۵ گڼې په ۵۷-۵۹ مخونو کې خپره شوې ده.

د ژبپوهنې نومونې:

د یادې شوې لیکنې بله برخه ده چې د وږمې مجلې د ۱۳۵۱ ال کال د ۱-۲ گڼې په ۱۳۹-۱۴۰ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو آړپوهه:

پښتو آړپوهه د استاد زیار د هغې ژبنۍ علمي څېړنېزې اوږدې لیکنې نوم دی، چې د وږمې مجلې په زیاتو گڼو کې په پرله پسې توگه خپره شوې ده. په دې لیکنه کې د هغو لغتونو ریښې له نورو ژبو، لکه هندي، پارسي، بلوڅي، مونجی، سوغدي... سره څېړل شوي دي، چې اوس په پښتو کې کارول کېږي. دا لیکنه د وږمې مجلې د ۱۳۵۱ ال کال د ۱-۲ گڼې په ۹۸-۱۰۲ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو آړپوهه:

د یادې شوې لیکنې څلورمه برخه ده، چې د وږمې مجلې د (۱۳۵۱ ال) کال په (۶) گڼه کې په (۸) مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو آړپوهه:

د یادې شوې لیکنې اوومه برخه ده، چې د وږمې مجلې د (۱۳۵۲ ال) کال د (۵) گڼې په (۶۳-۷۲) مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو آړپوهه:

د یادې شوې لیکنې اتمه برخه ده، چې د وږمې مجلې د (۱۳۵۲ ال) کال د ۶ گڼې په ۸ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو آرپوهه:

د یادې شوې لیکنې بله برخه ده، چې د وږمې مجلې د ۱۳۵۲ ل کال د ۱-۲ گڼې په ۸۹-۹۶ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو آرپوهه:

د یادې شوې لیکنې بله برخه ده، چې د وږمې مجلې د ۱۳۵۱ ل کال د ۶ گڼې په ۴۷-۴۸ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو آرپوهه:

د یادې شوې لیکنې یوه برخه ده، چې د وږمې مجلې د ۱۳۵۱ ل کال د ۴-۵ گڼې په ۱۱۷-۱۲۶ مخونو کې خپره شوې ده.

د زیات پیاوړتوب په هیله یوه نوې هڅه:

دا د استاد زیار د هغې لیکنې نوم دی، چې هغې کې ده پر خپلې نوې وظيفې باندې د ټاکل کېدو له امله خپل هوډ ښوولی او د لیکلار په برخه کې یې لږ و ډېر معلومات وړاندې کړي دي. دا لیکنه د وږمې مجلې د ۱۳۵۱ ل کال د ۳ گڼې په ۱-۳ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو آرپوهه:

د یادې شوې لیکنې یوه بله برخه ده چې د وږمې مجلې د ۱۳۵۱ ل کال د ۳ گڼې په ۸۶-۸۸ مخونو کې خپره شوې ده.

ارتوگرافیک ریفورم (الفبایي سمون) زموږ له ملي انقلابي هیلو سره سمون لري، نوې افغاني الفبا د ټولو افغاني ژبو لپاره:

د ژبپوهنې په برخه کې د پوهاند زیار یوه علمي لیکنه ده چې د عرفان مجلې د ۱۳۵۷ ال کال د ۴-۵ گڼې په ۶۱-۶۷ مخونو کې یې یوه یوه برخه خپره شوې ده. همداسې یې یوه وړه لیکنه کال دوه دمخه په جمهوري پلوشه کې هم وړاندې شوې ده (زیاته څرگندونه: د لومړي څپرکي وروستی برخه).

د تذکره الاولیا ژبني خوا:

د تذکره الاولیا ژبني خوا د پوهاند زیار د یوې بلې ژبني لیکنې نوم دی، چې په ((د امیر کروړ یاد)) نومي کتاب کې چې د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا پر ۱۳۴۶ ال کال خپور شوی، په ۳۹۰-۳۹۹ مخونو کې راغلي ده.

پښتو آړپوهه:

د یادې شوې لیکنې یوه برخه ده، چې د وږمې مجلې د ۱۳۵۲ ال کال د ۳-۴ گڼې په ۱۲۵-۱۳۲ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو څنگه په پښو ودرېږي او څنگه پل واخلي:

یوه ژبني علمي لیکنه ده چې د کابل مجلې د ۱۳۴۶ ال کال د ۹ گڼې په ۲۰-۳۰ مخونو کې خپره شوې ده.

ژبپوهنه د پښتو په چوپړ کې:

یوه ژبني لیکنه ده، چې د کابل مجلې ۱۳۵۷ ل کال د ۲ گڼې په ۱۶۰-
۱۷۰ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو ویي پوهنې ته یوه لنډه کتنه:

یوه علمي ژبني لیکنه ده، چې د کابل مجلې د ۱۳۵۹ ل کال د ۳ گڼې
په ۱۳-۱۸ مخونو کې خپره شوې ده.

لنډون د لیکنې پښتو د یوه معیار په توگه:

یوه علمي ژبني لیکنه ده، چې د کابل مجلې د ۱۳۵۵-۱۳۵۶ ل کال د
۲ گڼې په ۱-۵ مخونو کې چاپ شوې ده. همدارنگه د زېري جريدې د
۱۳۵۵-۱۳۵۶ ل کال په گڼو کې هم خپره شوې ده.

مختصری پیرامون و جه تسمیه خراسان:

دا یوه علمي ژبني څېړنه ده، چې په پارسي ژبه کښل شوې او د
خراسان مجلې د ۱۳۶۲ ل کال د ۱۲ گڼې په ۵۴-۸۲ مخونو کې خپره شوې
ده.

د ویي پانگې په پراختیا کې د کر نومونو (فعلي

مشتقاتو) ونډه:

یوه ژبني مقاله ده، چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۳ ل کال د لومړۍ
گڼې په ۳۰ مخ کې خپره شوې ده.

د وبي پانگې په پراختیا کې د کر نومونو (فعلي مشتقاتو) ونډه:

د یادې شوې لیکنې یوه بله برخه ده، چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۳ل کال د غويي میاشتې د گڼې په ۲۸ مخ کې خپره شوې ده.

په وبي پانگه کې د ستاینومونو (صفتونو) ونډه:
یوه ژبنۍ لیکنه ده، چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۳ل کال د غبرگولي د گڼې په ۳۷-۳۸ مخونو کې خپره شوې ده.

د پکتیا گردودونه:

په دې لیکنه کې د پکتیا گردودونه تر څېړنې لاندې نیول شوي دي دا ژبنۍ لیکنه د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۵ د وږي میاشتې گڼې په ۱۵ مخ کې خپره شوې ده.

د پښتو وبي پانگې په پراختیا کې د بیا ځلي ترنگونو (تکراري ترکیبونو) ونډه:

یوه ژبنۍ لیکنه ده چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۳ل کال د لړم د میاشتې د گڼې په ۲۹ او ۳۶ مخ کې خپره شوې ده.

د گډې لیکنې معیاري پښتو پرېکړه د نوې تاریخي اړتیا په توگه:

یوه ژبنۍ لیکنه ده چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۶ل کال د لیندۍ د گڼې په ۱۳ مخ کې خپره شوې ده.

**د پښتو ویي پانگې په پراختیا کې د جوړه ترنگونو
(جفتو ترکیبونو) ونډه:**

یوه ژبنۍ لیکنه ده چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۳ ال کال د لیندۍ د
گڼې په ۲۳ مخ کې خپره شوې ده.

**د پښتو ویي پانگې په پراختیا کې د ټاکنترنگونو (تعیني
ترکیبونو) ونډه:**

یوه ژبنۍ څېړنه ده چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۳ ال کال د مرغومي او
سلواغې د گڼې په ۴۸ مخ کې خپره شوې ده.

د پښتو دایره المعارف بشپړېدل:

یوه علمي او ژبنۍ لیکنه ده، چې د عرفان مجلې د ۱۳۵۶ ال کال د
لومړۍ گڼې په ۱۴۱-۱۴۶ مخونو کې خپره شوې ده.

**راځئ کلیو، بانډو او غرو رغو ته ووځو او خپله هېره
کړې پښتو بېرته یاده کړو:**

یوه ژبنۍ مقاله ده، چې د پکتیا مجلې د ۱۳۵۶ ال کال د لومړۍ گڼې
په ۱۶ او ۳۷ مخ کې خپره شوې ده.

گړدودونه (لهجې):

د استاد زیار د گړدودونو د مقالې دویمه برخه ده، چې د پکتیا مجلې
د ۱۳۵۵ ال کال د ۲ گڼې په ۶ مخ کې خپره شوې ده.

اسمي مشتقات (نوم بېلنگونه) زموږ د لیکنۍ پښتو

ستره برخه ده:

یوه علمي ژبنۍ لیکنه ده، چې د پکتیا مجلې د ۱۳۵۶ ال کال د ۲ گڼې په ۱۸ مخ کې خپره شوې ده.

موږ او ژبه:

دا یوه بله ژبنۍ څېړنه ده، چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۲ ال کال د وږي د گڼې په ۳۷-۳۹ مخونو کې خپره شوې ده.

خپلسري معیاري پښتو به څنگه وي؟ پښتو که

ناپښتو؟

یوه علمي ژبنۍ لیکنه ده، چې د وږمې مجلې د ۱۳۵۳ ال کال د لومړۍ گڼې په ۱۲۲-۱۲۴ مخونو کې خپره شوې ده.

له ثور انقلاب راهیسې په پښتو کې نوې ويي رغاونه

(نیولوگیزم):

دا یوه بله ژبنۍ لیکنه ده، چې د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا په یوه جوړ شوي سیمینار کې اورول شوې او بیا په (پښتو څېړنې) نومي غونډ کې پر ۱۳۶۷ ال کال په ۴۱۲-۴۵۹ مخونو کې خپره شوې ده.

د سویس له برنه رالېږل شوی لیک:

کابل مجلې ته د پوهاند زیار رالېږل شوی لیک دی، چې په هغه کې د ژبپوهنې د اصطلاحاتو په باب خبرې شوي دي. دا لیک د کابل مجلې د ۱۳۴۷ ال کال د ۱۱-۱۲ گڼې په ۱۰۹ مخ کې خپور شوی دی.

د پښتو پرمختګ د هغې د پرابلمونو په حل کې نغښتی دی:

دا د هغې ژبنۍ لیکنې نوم دی، چې د ننگرهار مجلې د ۱۳۵۳ل کال د وږي د میاشتې د گڼې په ۲۳مخ او پاتې په ۳۳ مخ کې خپره شوې ده. **سم یې لیکئ او سم یې لولئ، (په) او (پر) یو د بل پر ځای مه کاروئ:**

دا هم یوه ژبنۍ لیکنه ده چې د دوو سربلونو (په) او (پر) د کارولو د څرنگوالي په باب په کې څرگندونې شوې دي. دا لیکنه د هېواد ورځپاڼې د وږي په ۱۳ گڼه کې خپره شوې ده. دا لیکنه د هغې لړۍ یو ټوک دی چې په نوموړي ورځپاڼه کې کله نا کله خپرېده.

سربلونه او ستربلونه:

دا هم د استاد زیار د یوې ژبنۍ لیکنې نوم دی، چې د پښتو ژبې د لیکلار په باب لیکل شوې ده. دا لیکنه د یوې مرکې په ترڅ کې د ((جوانان امروز)) مجلې د ۱۳۶۶ل کال په گڼه کې راغلې ده او هم په ځانگړي ډول په یوه جلا پاڼه کې هم چاپ شوې ده.

((په اوسنۍ لیکنۍ پښتو کې د نوې ویي رغاوڼي اړتیا)):

د استاد یوه ژبنۍ لیکنه ده، چې د پښتو مجلې د ۱۳۶۰ل کال د ۱ گڼې په ۴۵-۴۷ مخونو کې په الماني ژبه خپره شوې ده.

((پښتو ژبې او ادب ته یوه لنډه کتنه)):

د استاد زیار لیکنه ده، چې د ۱۳۵۸ل کال په کالنی کې خپره شوې، په الماني ژبه عبدالغفار ژباړلې او د پښتو مجلې د ۱۳۵۹ل کال د ۴ گڼې په ۱۱۸-۱۳۰ مخونو کې خپره شوې ده.

(پښتو ژبې او ادب ته یوه کتنه):

دا هغه لیکنه ده، چې د عطار له خوا په الماني ژباړل شوې او د پښتو مجلې د ۱۳۵۹ل کال لومړۍ گڼې په ۹۶-۱۰۵ مخونو کې خپره شوې ده. نومترنگونه - د پښتو وپي رغاونې یو خورا ډېر زېږی ډول:

د استاد زیار یوه بله لیکنه ده، چې د پښتو مجلې د ۱۳۶۰ل کال د ۳ گڼې په ۶۵-۷۱ مخونو کې خپره شوې ده.

وپی پانگه (لغوي ذخیره):

یوه ژبنۍ لیکنه ده، چې د کابل مجلې د ۱۳۵۹ل کال د ۳ گڼې په ۱۳-۱۸ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو لیکلار:

یوه ژبنۍ لیکنه ده، چې د پلوشې مجلې د ۱۳۵۷ل کال د ۱-۲ گڼې په ۲۴-۲۶ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو لیکلار:

یوه ژبنۍ لیکنه ده، چې د پلوشې مجلې د ۱۳۵۷ل کال د ۳ گڼې په ۳۲-۳۵ مخونو کې خپره شوې ده.

پښتو لیکلار:

یوه ژبنۍ لیکنه ده، چې د پلوشې مجلې د ۱۳۵۶ل کال د ۴ گڼې په ۲۹-۳۲ مخونو کې خپره شوې ده.

زموږ لیکنې او جمله رغاوڼې:

دا یوه ژبنۍ لیکنه ده، چې د کابل مجلې د ۱۳۶۱ل کال د ۱۰-۱۲ گڼې په ۷۵-۸۰ مخونو کې خپره شوې ده.

له اساطیري ضحاکه تر رښتیني تاریخي سهاکه:

دا یوه ژبنۍ او تاریخي څېړنه ده، چې استاد د ابوالقاسم فردوسي تلمین په ویاړ د جرگې مجلې د ۱۳۷۰ل کال په لومړۍ گڼه کې خپره کړې ده.

افغاني فرهنگ د پلورالیزم په رڼا کې:

دغه لیکنه د وخت د فرهنگي او په تېره د هنري زېږونو د یوې ارزونې په توگه د وطن میاشتني د ۱۳۷۰ل کال په دویمه گڼه کې خپره شوې ده.

زموږ په هنري زېږندویۍ کې د نویو هڅو یو لنډ جاج:

دغه لیکنه هم پاسنۍ لیکنې ته ورته منځپانگه را اخلې او د وطن مجلې د ۱۳۷۰ل کال په څلورمه گڼه کې چاپ شوې ده.

ځانگړي ژبني چاپي او ناچاپي اثار

ويي رغاونه:

ويي رغاونه د پوهاند زیار یو ژبني اثر دی چې په هغه کې ځینې ژبني مسایل په ځانگړي ډول پښتو وییونه (لغتونه) څېړل شوي دي. دا اثر د کابل پوهنتون له خوا په ۱۳۵۵ل کال کې په گستتډر ډول خپور شوی او په ادبیاتو پوهنځي کې د درسي مضمون په توگه ورڅخه گټه اخیستل شوې ده.

د ژبپوهنې بنسټونه:

دا هم د استاد یو ژبني اثر دی، چې د کابل پوهنتون له خوا په ۱۳۵۳ل کال کې په گستتډر ډول چاپ شوی دی. له دغه اثر څخه د ژبو او ادبیاتو پوهنځي کې د درسي مضمون په توگه گټه اخیستل شوې ده.

نظر کوتاهی بر زبان و زبانشناسی:

((نظر کوتاهی بر زبان و زبانشناسی)) د پوهاند زیار یو بل ژبني اثر دی، چې پر ۱۳۵۶ل کال د کابل پوهنتون له خوا په گستینډر ډول په دري ژبه کښل شوی، په عمومي ډول په کې د ژبې او ژبنيو مسایلو او ژبنيو کورنیو په باب معلومات راغونډ شوي دي او د فلسفې ځانگړې شاگردانو ترې د درسي مضمون په توگه گټه اخیستې ده.

پښتو - دري فرهنگ:

پښتو دري فرهنگ یو علمي او سیستماټیک فرهنگ دی که څه هم دغه فرهنگ د دولس زرو (۱۲۰۰۰) پښتو وییو په درلودلو سره منځنۍ کچه لري، خو نژدې ټوله پښتو ویي پانگه په بنسټیزه او کلیدي توگه را اخلې. دا اثر ټایپستي ۱۵۰۰ مخونه لري.

دغه فرهنگ له ۱۳۵۳ل کال راهیسي حروفی چاپ ته چمتو دی، خو استاد زیار نه غواړي، د چاپي تېروتنو بلهاري شي او داسې کښاند (خطا) هم ډېر کم پیدا کېږي، چې د غږیزې (فونیمیکي) ابېڅې له توغه یې ووتلای شي.

ویي پوهنه:

ویي پوهنه یا علم اللغت د پوهاند زیار د هغه کتاب نوم دی، چې پر ۱۳۶۰ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له خوا د لوړو او مسلکي ښوونو د وزارت په چاپخونه کې د شوکت حسینی په خطاطۍ په افیست ډول او په ښکلې کچه او ډیزاین د ۱۰۰۰ ټوکونو په تیراژ له چاپه راوتلی دی. دا کتاب د استاد زیار له خوا د پښتو ویي پوهنې او ملي ژغورنې د لارې شهید عبدالرحمن لودین ته ډالی شوی دی.

نوموړی کتاب ټول ۳۵۱ مخونه لري او د استاد د څو کلونو د کار بیبیره (نمره) ده. په دې کتاب کې د پښتو ژبې یو گڼ شمېر وییونه (لغتنه) له پارسي انډول سره یوځای راغلي دي. په یاد شوي اثر کې د پښتو ژبې د لغتونو د جوړښت او څرنگوالي په باب پوره پوره معلومات وړاندې شوي دي. ددغه کتاب په پیل کې په درېو مخونو کې د دوکتور زیار یو یادښت

راغلی او وروسته بیا په دوو مخونو کې د پوهندوی نوراحمد شاکر یوه کتنه راغلي ده.

پوهندوی شاکر د دغه اثر په باب لیکي:

((دغه کتاب د دوکتور زیار د څو کلونو د څېړنو او پلټنو محصول دی او د پښتو ویي پوهنې (لیکزیکولوژۍ) په برخه کې یو لومړی جامع او سیستماتیک اثر دی. نوموړی همدارنگه زیاتوي: ((زیار دا عیني مساله په خورا ښه توګه دلته څېړلې او شرح کړې ده چې پښتو غوندې د یوې نوې علمي کېدونکې ژبې کار باید د لغوي زېرمې له برسېروني، ټولوني او پر کار اچونې څخه بېل شي او په دې توګه د محاورې، د متني، مصنوعي او مستعارو برخو ترمنځ یو انډول ټینګ شي)).

د نور احمد شاکر تر کتنې وروسته په دوو مخونو کې د هغه وخت د انگلیسي ژبې او ادبیاتو د رشتې استاد پوهندوی محمد عمر زاهدی تقریظ راغلی دی، چې ددې کتاب د څرنګوالي په باب یې رڼا اچولې ده. ښه به وي چې د دغه ارزښتمن کتاب د زیاتې پېژندنې په هڅه د هغه نیولیک (فهرست) راوړو:

د ویونو ډولونه:

— ویي پانګه (لغوي ذخیره)

— ویي پیدایښت، ویي جوړښت، ویي جوړونه

— د پښتو کولتوري کولو ليار...

— پلټنه، ټاکنه، پورونه

— نیولوګیزم یا لغت جوړونه

— د لیکنۍ پښتو یوه تاریخي اړتیا

- د خپلې پانگې ترویج، تصفیه نه گنل کېږي.
- هممانیز (مترادف) وییونه
- پور وییونه (مستعار لغات)
- وییکی (ادوات)
- گړنې یا اصطلاحات
- د ویی رغاونې له مخې د کر ډولونه
- (کر نومونه (فعلي مشتقات)
- نوم بېلنگونه (اسمي مشتقات)
- ستاینومونه (صفتونه)
- چار نومونه
- اړیکنومونه (نسبتي اسماء
- لوبښومونه
- ځاینومونه
- مانا نومونه
- وور نومونه
- وور نوم ډوله، څیزنومونه
- ډېر گړي (جمع) څیز نومونه
- ترنگونه
- ستاینوم ترنگونه
- جوړه ترنگونه (بشپړاند، هممانیز، کرول، څیزنوم، ستاینوم)
- ټاکنترنگونه (لوبښوم، څیزنوم، ستاینوم، څیزنوم)
- بیاځلي ترنگونه
- یومخیز

- بر خیز
- بر خیز سمغړي
- ورته مانيز- مقفی
- ورته مانيز- مقفی
- مقفی- مهمل
- نوې نومونې (اصطلاحات)
- راز راز ترنگونه.

د یادونې بل ټکی دا دی، چې ځینې خلک داسې فکر کوي چې گنې دکتور زیار یوازې داسې سوچه پښتو غواړي، چې بېخي د بلې ژبې یوه کلمه هم په کې راغلې نه وي، خو په حقیقت کې داسې نه ده. دا دی ددغه ټکي د روښانیتا په موخه د یاد شوي کتاب څو مخونه را اخلو:

د خپلې پانگې ترویج تصفیه نه بلل کېږي:

زموږ غوندې په یوه وروسته پاتې ټولنه کې هر نوی گام زوړ عنعنې دهنیت پاروي، که څه هم دا نوی گام د نوي ژوند زېږی وي او د نړۍ والې سیالۍ سریزه. دلته د نوي گام اخیستونکي ته یوازې زغم نه، چې سربښندنه او قرباني په کار ده چې یې د خپلې ټولنې د نوي کولو په خاطر د بري شرط او آر وگني، دلیل او منطق په دلیل او منطق ځواب کړي او هسې بې منطقي او سر زوري په ((قالو سلاما))، نو ځکه مو دغه د تخنیکي خبرو پرځای د پښتو لیکلار په برخه کې د نوي گام دفاع غوره وگنله.

لیکونکي په ژبپوهنه کې لوړو زده کړو او په هېواد کې د پښتو گړدودونو (لهجو) اوږدو څېړنو تر هر څه لومړی دپته ځیر کړي چې پښتو بڼه نوي علمي او کلتوري ژوند ته ورتمبول کېږي او گړۍ پر گړۍ او ورځ پر ورځ د بې کچه عربیزم په منگولو کې په لوی لاس وربښکېل کېږي، تر دې چې یې کور ته هستي له ډار سره مخامخوي او په ډېره لنډه موده کې یې د گډوله کېدو او بیا د بېخي پردي کېدو کېدون رامنځته کوي.

ددغه ستر خطر د مخنیوي لپاره د څو نورو خواخوږو پښتو لیکوال په ننگه او ملاتړ مې وپتېپله چې په همدې (نوي علمي او کلتوري ژوند) پیل کې چې په منځوال (اوسط ډول) لا د شلمې پېړۍ په یوه پوهنه او فن کې هم یو لیکلی یا ژباړلی اثر نه لري او د چا خبره کار له کاره تېر نه دی، په ډېره چټکۍ او هر اړخیزه توگه د پښتو آره او اصیله پانگه رابرسېره خوندي او جوته شي او د دودولو او کارولو لپاره یې سیخه شي.

د نورې علمي او کلتوري نړۍ ازمېښتونه او چمونه هم په واک کې وو، هغه دا چې دلته له مور سره د نوي ژبپوهنې د بنسټونو او څېړندودونو ترڅنګه لکه څنګه چې انگرېزي، جرمني، پرانسي، روسي او نورو یادو ژبو د خپل علمي ژوند په پیل او اغاز کې له درو، په بله وینا څلورو لارو څخه خپله پانگه رابشپړه کړې او هغه دا چې لومړی خپله آره پانگه له گړدودو (لهجو) څخه راترلاسه کړي، بیا یوازې په علمي تخنیکي او مدني ډگر کې د پښتو د ويي پوهنې او ويي رغاونې بنسټونو له مخې نوې ټاکنې وکړي او تر ټولو وروسته بیا پردیو ژبنيو (وارداتو) ته غېږ پرانیځي.

په دې هڅه مو تر دا منځ د یوه انډول او تناسب د ټینګولو لپاره سمدلاسه د (یوې - نګه بشپړې - کره لیکنۍ یا علمي پښتو) د رامنځته کولو لپاره د فیصدي آر او معیار وټاکه:

— په سلو کې (۲۵) له اوسنیو ګرډودو (لهجو)، (۲۵) له زړو ادبي متنو، (۲۵) له ټاکنو او (۲۵) له نورو ژبو څخه د پورونو په توګه. هو، د هرې عصري ژبې پانګه پر دغو څلور ګونو بنسټونو ولاړه ده. (لهجوي، متني، مصنوعي، عاريتي).

پښتو هم حق لري له نړیوال دود سره سم د پردۍ پانګې ترڅنګه خپله پانګه په کار واچوي او د نورو ژبو غوندې علمي او مدني اصطلاحات وټاکي.

— پښتو د خپلې پانګې ترویج غواړي، نه تصفیه او د نورو ژبو غوندې د علمي اصطلاحاتو ټاکنه.

ژبنۍ خبرې په ژبپوهانو پورې اړه لري. یو ژبپوهاند پوهېږي چې کوم اړخ ولسي دی او کوم علمي.

— د پښتو پانګې تثبیت د نوي علمي ژوند لپاره د وخت اړتیا ده، ټولونه او پکار اچونه.

— پښتو هم حق لري، همدومره د غریبزم او عربیزم مخنیوی وکړي چې له خپلې ټولنې پردۍ نه شي.

او تر ټولو وروسته پښتو پردۍ پانګې ته په سلو کې (۲۵) زیاته اړه نه ده او د خپلې پانګې ترویج تصفیه نه ګڼل کېږي.

دا شعارونه د هغو بې منطقيو او بې ځایه توروغو غبرګون دی، چې له علمي، عیني او افایي حقایقو څخه سترګې پټې کړي او څه یې چې پر خوله ورځي، هغه ووايي:

له تنگ نظرو، ځان ساتو او ځان ښکارو سره لومړۍ درسته او حربیه داده، چې گوندې زموږ دغه کار تصفیه او پیاوړیزم دی او دا یو زوړ رتلی او فاشیستي مسلک دی.

یوه ډله داسې پوهېدلې ده، چې موږ گوندې د خلکو (گړني) پښتو سمو، نه د لیک او علم پښتو، ځینې دا سپسته رامنځته کوي، چې د نړۍ ژبې او بیا زموږ د گاونډ دا دغه کار نه کوي، نوي څیزونه نه دودوي، موږ یې ولې دود کړو؟ او له دې ناخبره چې که نورو ژبو یو څو پېړۍ مخکې دا هڅه کړې او زموږ گاونډیانو (تورکي او ایران) که پخوا دومره نه وه کړې، همدا اوس یې کوي او روان دي او حق هم لري، ځکه یو هېواد چې هر څومره ځان نړیوال او بشروال گڼي، خپله ژبه او کلتور سل په سلو کې پردي کول نه غواړي، ځینو دا اورېدلي دي چې ژبه په دې ډول سوچه کول د ژبې عامه استفاده راتیتوي او زموږ په راډیويي او اخباري پښتو باید هر سړی پوه شي. حال دا چې دلته د هر سړي پوهېدل په یوې داسې بې لیک لوسته ټولنه کې بې له هغې کوم امکان نه لري، نه د لهجوي لغاتو له پلوه او نه د علمي لغاتو له پلوه او یو څه لږ پراخ الواکي بیا په داسې حال کې چې د آرو ویونو او ټاکنو دودول د یوه آر (اصل) په توگه مني، مگر ټوکونه او جزئیات یې نه. دا نو په رښتیا هماغه ډله ده چې دلیل او منطق ته غوږ نیسي او سړی ورسره یوې روغې ته رسېدای شي.

پښتو نومترنگونه (اسمي ترکیبونه):

پښتو نومترنگونه یا (اسمي ترکیبونه) د استاد زیار د دوکتورا تیزس دی، چې د سویس د برن پوهنتون له خوا پر (۱۹۷۴م) کال خپور شوی

دی. دغه علمي ژبني اثر چې په الماني ژبه کښل شوی او ۱۱۶ مخونه لري، د هند و اروپایي زړو او نویو ژبو د ویي رغاوڼې (لغوي ساختمان) په رڼا کې د پښتو ویي رغاونه او بیا نومترنگونه تر څېړنې لاندې نیسي او بېلابېل ډولونه یې په بېلابېلو څپرکو او لښتلیکونو (جدولونو) کې وړاندې کوي پر دغه کتاب باندې د سویسي، الماني، فرانسې او امریکایي پوهانو له خوا ارزونې او کره کتنې شوې دي، چې یو لړ یې زموږ په خپرونو کې هم انگازه موندلې ده.

الماني - پښتو فرهنگ:

دغه فرهنگ د استاد زیار د یوه شپږ ژبیز فرهنگ یوه برخه ده چې په ختیز المان کې د برلین د هومبولت پوهنتون د ایرانپوهنې او افغانپوهنې د څانګې له خوا د څو کلونو راهیسې تر کار لاندې دی او تراوسه لا چاپ ته استول شوی نه دی. دا اثر څه د پاسه ۱۵۰ مخونه لري.

پښتو لیکلار:

پښتو لیکلار د دوکتور مجاور احمدزیار یو بل دروند ژبني اثر دی، چې د ۱۳۶۰ ل کال د کب پر میاشت د ننگرهار پوهنتون د ښوونې او روزنې د پوهنځي له خوا په ښکلې کچه او صحافت له چاپه راوتلی دی. دا اثر ټول ۲۶۷ مخونه لري او د پښتو ژبې د لیکنې لپاره یو گټور اثر دی. په دې اثر کې د پښتو ژبې د معیاري لیکنې لارې چارې په مفصله توګه څېړل شوې دي. دغه اثر ((د یوې یوازیڼۍ کره (معیاري) لیکنۍ پښتو)) ((مانیفیسټ)) بلل شوی دی (د هیله من د ماسترۍ تیزس). د کتاب په پیل کې په درو مخونو کې په خپله د پوهاند زیار یادښت راغلی

دی. نوموړی اثر د غلام محی الدین افغان د شپېتم تلین په ویاړ خپور شوی دی.

د کتاب له ۱۷۹-۲۰۲ مخونو پورې هغه لغتونه راغلي دي، چې په پارسي او پښتو کې کارول کېږي او د پارسي مانا ترڅنګ یې د پښتو درسته او نادريسته مانا هم راغلي ده.

له ۲۰۳-۲۱۰ مخونو پورې ځینې هغه لغتونه راغلي دي چې د دري او پښتو ژبې ترمنځ ګډ دي او په پښتو کې یې سمه او ناسمه کارونه ښوول شوي ده.

تر دې وروسته بیا له ۲۳۷-۲۶۲ مخونو پورې د ځینو لغتونو ویاړ پانګه راغلي، چې په پارسي ژبه هم مانا شوي، دلته له دغه با ارزښته اثر سره د زیاتي بلدتیا په هڅه د هغه نیولیک او یو مطلب را اخلو:

— څو نومونې (ترنومونه)

— یوه نګه، بشپړه او کره لیکنۍ پښتو.

— معیاري کېدنه د پښتو لومړنۍ رېږه

— لندون د لیکنۍ پښتو د یو معیار په توګه

— پښتو پردۍ پانګې ته په سلو کې...

— نیولوګیزم (ویي رغاونه)

— هممانیز (مترادف) وییونه

— همجولیز او ډېر مانیز وییونه

— وییکی (ادوات)

— ګرڼې (اصطلاحات)

— (څو) یا (تر څو)

— له (چې) سره (کوم، چا...، مه ملګري کوئ!)

— سم، سوچه، لنډه، روانه او اسانه پښتو

— د معیاري لیکنۍ پښتو اړتیا

— ټکي پر ټکي یې مه راژباړئ!

— ويي پانگه (لغتنامه)

دا دی، ددې کتاب له ۶۱-۶۴ مخونو پورې یو مطلب را اخلو:

له (چې) سره (کوم-څوک-چېرې...) بې ځایه مه

یوځای کوئ!

لکه څنگه چې په کابلۍ پښتو کې د دري ژبې ((تا)) تر اغېزې لاندې (څو) او (ترڅو) یا (څو چې) او (تر څو چې) بې ځایه دود موندلی، دغه راز په پېښورۍ پښتو کې د اردو ژبې له لوري د انگرېزي اړیکو مخرو (ارتباطي ضمیر) تر اغېز لاندې (کوم چې)، (څوک چې)، (څومره چې)، (کله چې)...، هسې بې ځایه کارېدنه موندلې ده. ښايي دلته له انگرېزي پرته د نورو اروپايي ژبو مخامخ اغېزه هم بې ځه نه وي او کوم پښتانه لیکوال، چې تر زده کړې وروسته خپل هېواد ته راستنېږي او تازه په پښتو لیکنه یا ژباړنه پیل کوي، نو په ناځانڅېرې (غیر شعوري) ډول د خپلې زده کړې ژبې په پېښو د پښتو له آر (اصیل) او ساده ارتباطي ضمیر (چې) سره (کوم)، (څوک)، (چا)، (چېرې) او داسې نور استفهامیه ضمیرونه ملگري کوي او په دې توگه خپله پښتو کړکېچنوي، لکه په دې وروسته جملو کې:

۱- ما هغه نجلی ولیده (څوک) چې په کابل نندارې کې کار کوي.

۲- نن مې هغه سړی ولید، (چا) چې له ما سره مرسته کړې وه.

۳- زه په داسې کور کې اوسېږم، (کوم) چې دوه ورونه لري.

په سمه پښتو:

- ۱- ما هغه نجلی ولیده چې په کابل نندارې کې کار کوي.
  - ۲- نن مې هغه سړی ولید چې له ما سره یې مرسته کړې وه.
  - ۳- ما یو کتاب واخیست چې له چاپه نوی راوتلی دی.
  - ۴- زه په داسې کور کې اوسېږم چې دوه وروڼه لري.
- د پورتنیو تقلیدي مرکبو ارتباطي ضمیرونو داسې نورې بېلگې له پېښور، مسکو او بی بی سي راډیو څخه اورېدل کېږي چې دوی خپلواکې جملې سره په وچ زور یوځای کوي، لکه په دې وروسته بېلگو کې:

- ۱- د هند د بهرنیو چارو وزیر شوروي اتحاد ته ولاړ، څوک چې د هغه هېواد له مشرانو سره خبرې کوي.
- ۲- ما پښتو گرامر ولیکه، کوم چې اوس تر چاپ لاندې دی.
- ۳- زه ژمی په ننگرهار کې تېروم، چېرې چې هوا ډېره په زړه پورې وي.

۴- زه ماښام کورته راغلم، کله چې هوا خرابه وه.

په سمه پښتو:

- ۱- د هند د بهرنیو چارو وزیر شوروي اتحاد ته ولاړ، دی به هلته د هغه هېواد له مشرانو سره خبرې اترې وکړي.
- ۲- ما پښتو گرامر ولیکه، دغه کتاب اوس تر چاپ لاندې دی.
- ۳- زه ژمی په ننگرهار کې تېروم، هلته ژمی ډېر په زړه پورې وي.
- ۴- زه ماښام کورته راغلم، دغه مهال هوا خرابه وه.

له ښه مرغه دغه ډول جملو لا زموږ لیکنو او خپرونو ته لاره نه ده پیدا کړې او هیله ده پښتو لیکونکي ترې مخکې له مخکې ډډه وکړي. ددې بې ځایه پېښو په لړ کې دا وروسته بېلگې هم د پاملرنې وړ دي:

۱- ما هغه سپری ولید د چا په باره کې چې ما ډېر څه اورېدلي وو.

۲- د نړۍ پرمختللي ځواکونه به د نړیوال امپرایلیزم هغه ټولې دسیسې شنډې کړي د کومو له مخې چې د اتومي جنگ خطر رامنځته کېږي.

۳- توریالی له کندهاره په هغه الوتکه کې راغی، په کومه کې چې ځلمی هم و.

۴- زه له لغمانه راغلم، له کوم ځایه چې ډېرې ښې وریجې راځي.

۵- زه په کابل کې اوسېږم، له کله راهیسې چې په کار گومارل شوی

یښم.

په دې توگه پښتو (چې) پر بیانیه، علنیه، ارتباطیه او داسې نورو دندو سربېره لکه د (ترڅو) په برخه کې یې چې یادونه شوې، د اروپایي ژبو د ټولو ارتباطي ضمیرونو دنده هم پرځای کوي، هغه هم په دې شرط چې په ملگرې جمله کې ورسره بل ارتباطي ادات (اړیکویيکي) هم راغلی وي، لکه (یو، هغه، داسې...) لکه په پورتنیو پنځو لومړیو جملو کې. که نه، (چې) په ځانته ډول د نورو ژبو غوندې هېڅکله د دوو خپلواکو جملو د یوځای کولو لپاره د ارتباطي ضمیرونو په توگه کارېدلای نه شي، لکه په تېرو دویم ډول پنځه گونو جملو کې. همدا خبره ده چې په پښتو کې ډېرې جملې سره لرې کول یا په بله وینا ډېرې پېچلې مرکبې او مختلطې (گډې او گډلې) جملې جوړول سم نه دي او که څوک یې له

نورو ژبو نه په پېښو جوړې هم کړي، یو نادوده کار به وي، لکه د (څو)،
(ترڅو)، (کوم چې)، (چا چې) او داسې نورو څیزونو بې ځایه کارونه.
که کوم لیکوال نه غواړي یو مطلب په بېلابېلو خپلواکو جملو کې
څرگند کړي، بلکې د دوو یا زیاتو جملو ته سره اړیکې ورکړي، نو ورته په
کار دي چې پورتنی ارتباطي شرطونه پرځای کړي او که وغواړي، گرد
سره د دوو یا زیاتو خپلواکو مطلبونو لپاره سره دوی یا زیاتې خپلواکې
جملې وټړي هم کولای شي، د پښتو د ګرامري جوړښت دننه له راز راز
ارتباطي ویکو (صله او موصول) څخه کار واخلي، بې له دې چې د
اروپایي ژبو تقلید وکړي، لکه په دې وروسته جملو کې:
(زه د سپین غر په لمن کې زېږېدلی يم (چېرې چې) څپاند رودونه
بهېږي او سمسور کڅونه خړوبوي)). دلته ګران لوستونکي ښه قضاوت
کولای شي چې کومه بېلګه له پښتو رغاوني سیستم سره ښه تراړخ
لګوي؟ د اجمل خټک په دې لاندې شعر کې که څه هم د (څوک چې) د
کارونې یو شرط پرځای شوی نه دی او هغه دا چې د هغې فرعي جملې
په سر کې یې ځای نیولی دی چې تر اصلې جملې وروسته راغلې ده،
مګر د شعري اړتیا له مخې دومره نادوده نه برېښي، که نه په نثر کې باید
د پښتو ګرامر له دود سره سم دغسې څرمه جملې تل تر آرې دمخه
راشي.

ځی هغو خوارو ته جنت وګتو
څوک چې له موره دوزخیان پیدا دي

د پښتو الماني ژباړيز پرابلمونه:

دا هم د پوهاند زیار یو علمي ژبني اثر دی، چې استاد زیار له ۱۳۶۳ل کاله تر ۱۳۶۶ل کال پورې د برلین په هومبولت پوهنتون کې د استادۍ د دندې د ترسره کولو پر وخت لیکلی دی او اوس چاپ ته تیار دی، په دې اثر کې د پښتو او الماني ژبې پرتله شوې ده. دا اثر په الماني ژبه کښل شوی او تر ۱۰۰ زیات مخونه لري.

پښتو پښویه (گرامر):

پښتو پښویه (گرامر) د استاد زیار یو ژبني اثر دی، چې په ۱۳۶۲ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له خوا په ښه ډیزاین او کچه د لوړو او مسلکي ښوونو په چاپخونه کې چاپ شوی دی. دا اثر د نوې علمي ژبپوهنې پر بنسټ لیکل شوی دی او په پښتو ژبه کې د گرامر په برخه کې یو نوی او ستر اثر گڼل کېږي.

دا اثر له یوه یادښت او دوو کتنو پرته ټول ۲۷۴ مخونه لري. دا اثر د پښتو گرامر بنسټ ایښودونکي پیرمحمد کاکړ ته اهدا شوی دی. د کتاب په پیل کې د استاد زیار خپل څلور مخیز یادښت راغلی دی، چې یوځای لیکي: ((ما د ژبپوهنې د یوه نوي زده کوونکي او پښتو گړدود څېړونکي په توگه د سویس له زده کړو نه له بهرته راستنېدو سره له زړې ژبپوهنې او زړې ژبښودنې سره یو مخیز نه پخلا کېدونکي سر غړاوي ته راودانگل او خپله لومړنۍ دنده مې دا وبلله چې له پښتو څانگې څخه نور د زړې ژبښودنې تغیر وبلېږدوم...)).

پر دې اثر باندې د استاد زیار تر یادښت وروسته په ۳ مخونو کې د پوهاند محمد رحیم الهام یوه کتنه راغلي ده چې وايي: ((پښتو پښویه

(گرامر) د پښتو په تشریحي ژبپوهنه کې یو نوی د پام وړ او گټور اثر دی. له دې گرامر نه رومبې د پښتو ځینې گرامرونه د بهرنیو ژبپوهانو او کورنیو څېړونکو له خوا لیکل شوي دي، خو زیاتره یې عنعنوي څېړندود لري او معاصر علمي څېړندود په کې نه دی کارول شوی او ځینې یې چې علمي څېړندود لري، مکمل او مشرح نه دي. نوموړی زیاتوي: ((دغه کتاب اوس د ازموینې له ډگر څخه په هسکه غاړه راوتلی دی او بله دا چې په دې کتاب کې د ژبپوهنې معاصر بین المللي اصطلاحات ټول پر پښتو اړول شوي دي)).

د محمد رحیم الهام تر کتنې وروسته په دوو مخونو کې د پوهنمل محمد صابر خویشکي له خوا یوه کتنه شوې ده، چې نوموړی په یوه برخه کې وایي:

((ددې کتاب په تالیف کې چې د لیکوال د اوږدو مودو د څېړنې او مطالعاتو نتیجه ده، له ډېرو سترو معتبرو کورنیو او بهرنیو اثارو څخه استفاده شوې او په ډېر دقت او د یوه منظم پلان له مخې او زموږ د زمانې د علمي مقتضیاتو په پام کې نیولو سره لیکل شوی دی او د محصلانو او نورو څېړونکو لپاره یو ارزښتناک او گټور اثر دی...)).

په پښتو پښویه (گرامر) اثر کې په درو څپرکو کې تر دغو لاندې سرلیکونو لاندې بېلابېل ژبني مسایل څېړل شوي دي:

– ژبه

– غږ او لیک

– ژبه او گډه

– نومونې

– ځنځیري واحدونه

- اواز
- د اواز ډولونه
- بلغړ - فشار
- څپه
- گړ
- ویی - غونډله
- نومونه
- کړ
- وییکی
- ژبونه
- گړدود پوهه - پښویه
- غړ پوهه
- مورفولوژیکي اوبښتنې
- ویناییز غړي
- ویند غړي
- زېږ ډولونه
- پورويي
- زیرځي - وتوځي
- پښتو اواز پوهه
- تم بېواک
- د خپلواکو لښتلیک
- نیمواک غړونه
- غبرگغړونه

- _ د بېواکو لښتلیک
- _ کوچنۍ ترینه جوړه
- _ پښتو گړپوهه (صرف)
- _ نوم گړپوهه
- _ د نوم اوړون اړخونه
- _ ترینه نوم - بنځینه نوم
- _ د گڼې نښې
- _ پېر (حالت)
- _ ناوښتوني نومونه
- _ څیز نوم
- _ ستاینوم
- _ شمېر نوم
- _ نومڅړی (ضمیر)
- _ ځانگړنومڅړي
- _ ټولنومڅړي
- _ پوښتنومڅړي
- _ پلوي نومڅړي
- _ اړیکنومڅړي
- _ غبرگون - ناتیکنومڅړي
- _ گډ ټولنومڅړي
- _ ټول - ځانگړي نومڅړي
- _ کړ گړپوهه
- _ د مصدر جوړښت او دنده

- کړ اوړون توکونه
- کم اوړوني (حکمي متعدي)
- اوړونونه – تېرمهال
- لنډ تېرمهال
- لر تېرمهال
- گوماني تېرمهال
- ارمني تېرمهال
- اړوتی تېرمهال
- تواني او ټينگاري تېرمهال
- نالېږند کړ – خبري
- لنډ او لر تېرمهال
- روږدني او ارمني تېرمهال
- تواني تېرمهال
- ټينگاري تېرمهال
- گوماني تېرمهال
- پوښتني تېرمهال
- هيښني او اړوتی تېرمهال
- د اوسمهال کړاوون – لېږند
- اړوتی، ارمني او پوښتني...
- هېښني او تاني
- امري – ټينگاري او غوښتني
- نالېږند – بشپړ وسمهال
- د اوستر مهال کړاوون

- _ د کړ رغاونې ډولونه
  - _ ناوړېدني گرونه
  - _ وييکي
  - _ سربلونه او اوستربلونه
  - _ وينا واښتني
  - _ د پښتو گرونو انځور ليک
  - _ غونډله پوهه - غونډله
  - _ د غونډلې رغنده ټوکونه
  - _ اوډون
  - _ د ايښي او ايښوني سمون
  - _ نومواله او کړواله غونډله
  - _ يوه ستوي غونډله
  - _ غبرگغونډله
  - _ گډه غونډله
  - _ گډلې غونډله
  - _ گړنې يا اصطلاحات
  - _ غونډله پوهيزه شننه.
- همدارنگه د کتاب په پای کې له ۲۵۷-۲۷۳ مخونو پورې د هغو نويو نومونو (اصطلاحاتو) او ويونو مانا راغلې ده چې په نوموړي اثر کې کارول شوي دي.
- ددې کتاب د چاپ يا د ټوکونو شمېر ناڅرگند دی، خو د استاد زیار په وينا ۱۰۰۰ ټوکه چاپ شوی دی.

پښتو گړدودونه:

پښتو گړدودونه د استاد زیار یو بل ژبني اثر دی، چې څه د پاسه ۷۰ مخونه لري. دا اثر یو ځل د ((پښتو څېړنې)) د ۱۳۵۶ کال په غونډ کې خپور شوی. همدارنگه د وږمې مجلې په ځینو گڼو کې یې ځینې برخې خپرې شوې دي په دې اثر کې د بېلابېلو پښتو گړدودونو په باب معلومات ورکړل شوي دي.

پښتو آر پوهه:

پښتو آر پوهه د استاد زیار یو بل ژبني اثر دی، چې د وږمې مجلې په ځینو گڼو کې یې ځینې برخې خپرې شوي، خو د ځانگړي اثر په توگه لا تراوسه نه دی چاپ شوی.

دري - پښتو فرهنگ:

دري پښتو فرهنگ د استاد زیار یو بل ژبني اثر دی، چې تراوسه نه دی خپور شوی.

ژباړونکی زیار

ژباړه سره له دې چې په خپله هغې ژبې ته چې ژباړه پرې کېږي، گتوره نه پرېوزي، بلکې ژبې ته لا ډېر زیان او تاوان پېښوي. په خپله د استاد زیار خبره ((ژباړه د پښتو پښتۍ ماتوي)) او له همدې کبله پر پردو بهرنیو ژبو له لاسبري سره سره ژباړې ته زړه نه ښه کوي او پرځای یې څېړنې او پنځونې ته زیات ارزښت ورکوي. خو بیا هم د ژباړې له لارې کېدی شي، موږ له نړیوالې پوهې او فرهنگ سره اړیکې ټینګ کړو، نور له خپل فرهنگ څخه خبر کړو او د نورو له هغه څخه خپل ځان. بیا هم استاد زیار د ژباړنې په برخه کې د کتنې وړ کار کړی دی، خو د ده ژباړه هسې ژباړه نه ده چې گنې زموږ د ژبې پښتۍ به ماتې کړي. ده چې له هرې ژبې څخه پښتو ته څه راژباړلي دي، ښه یې ژباړلي دي، په ښه پښتو یې ژباړلي دي، په معیاري پښتو او سوچه پښتو. دا ځکه چې ژبه د ده رسمي څانگه ده، دی په ژبه کې استاد دی. د هېواد پر لرغونو او اوسنیو څوارلسو ژونديو او نیم ژونديو ژبو یې څېړنې کړي دي او په علمي ډول پر الماني، روسي، انګلیسي، عربي او نورو بهرنیو ژبو پوهېږي او باید هم د ده په ژباړنه کې د ((خو)) ځای نه وي.

په ژباړه کې هر گوره له هغو کسانو څخه زیاته تېروتنه کېږي، چې په پردۍ او بیا په ځانګړي ډول پر خپله ژبه علمي لاسبری ونه لري. دا دی، دلته د استاد زیار پر ژباړیزو فعالیتونو رڼا اچوم:

پوهاند زیار له خپل ژورنالېستیک فعالیت سره سم په ژباړنه لاس پورې کړی دی، چې له ۱۳۳۵ څخه تر ۱۳۳۷ل پورې یې له دري څخه او بیا راوړوسته له انگریزي او الماني څخه راز راز موضوعگانې د مقالو او کتابو په بڼه په پښتو ژباړلې دي.

دلته د استاد د ژباړو یو لنډیز راوړم، خو بیا هم یادونه کوم، چې د ده د ټولو ژباړو موندل اوسمهال یو ناشونی کار دی، ځکه چې ده له دې پر پخوا څخه په ژباړو لاس پورې کړی دی او لکه څنګه چې د ژورنالېستیک فعالیت په برخه کې یې یادونه شوې ده، دمخکې کلونو د جریدو، مجلو او ورځپاڼو کلکسینونه په کتابتونونو کې نیمګړي دي. د ده د خپلې وینا له مخې له دري ژبې څخه یې لومړنۍ ژباړې پر ۱۳۳۵ ل کال په انیس ورځپاڼه کې خپرې شوې دي.

له انګلیسي څخه یې لومړنۍ ژباړه پر ۱۳۳۷ل کال د هېواد په ورځپاڼه کې خپره شوې ده، چې د دغو کلونو د یادو شویو ورځپاڼو کلکسینونه اوس په کتابتونونو کې نه پیدا کېږي. دا یې هم د لاسته راغلو ژباړو لنډیز:

طب او حکمت په اسلام کې:

((طب او حکمت په اسلام کې)) د هغه اثر نوم دی، چې استاد زیار پر ۱۳۳۶ل کال کله چې د ښوونځي د یوولسم ټولګي زده کوونکی و، له پارسي ژبې څخه ژباړلی دی او پر ۱۳۳۷ل کال د ښوونې او روزنې موسسې له خوا د خپلواکې رسالې په توګه افسیت شوی دی، د مخونو شمېر یې څه د پاسه ۶۰ ته رسېږي.

د سره کوتل ډبر لیک:

د سره کوتل ډبر لیک یوه بله ژباړه ده، چې استاد زیار له الماني ژبې څخه کړې ده. دا ژباړیز اثر د علومو اکاډمۍ له خوا د ۱۰۰۰ ټوکو په تیراژ پر ۱۳۶۹ل کال له چاپه راوتلی دی، چې د مخونو شمېر یې ۱۰۰ ته رسېږي.

پښتانه او وروڼه ملیتونه:

پښتانه او وروڼه ملیتونه د دیموکراتیک المان د یوه ختیځپوهاند ((بورخارد)) اثر دی چې استاد زیار هغه په پښتو ژباړلی دی. دا اثر پر ۱۳۶۶ل کال د چاپ او خپرونې د دولتي کومېټې له خوا په ښکلې کچه او سکېټ له انځورونو او عکسونو سره د ۲۰۰۰ ټوکونو په تیراژ په دولتي چاپخونه کې چاپ شوی دی.

د نوموړي اثر متن ۹۲ مخونه لري او څه د پاسه ۲۰۰ عکسونه، انځورونه او نقشي لري. له دې پرته یې په ۱۷ مخونو کې ویي پانگه راغلې، یو مخ یې د تېروتنو سمونلیک او یو مخ یې نیولیک(فهرست) نیولی دی. د کتاب سرته په دوو مخونو کې په خپله د ژباړن یادښت راغلی دی. دلته د ده د پېژندگلوی لپاره ددغه اثر نیولیک راوړم:

مخنی خبرې	مخگنه
لومړی څپرکی: د اسیا ناسپړلې غوټې	۳
دویم څپرکی:	پښتانه، تاجک او نورستانیان
درېیم څپرکی:	د غرنیو هېوادونو لرغونی مهال
څلورم څپرکی:	د زرتشت په هېواد کې
پنځم څپرکی:	د اسلام په څپان کې
شپږم څپرکی:	د افغانستان پر لوري لار

دلته به د استاد له ژباړې سره د پېژندگلوی په موخه د دغه اثر له اووم څپرکي څخه ۹۵ مخ راواخلو:

((یوه گرانه پاتمړې (میراث):

کله چې ((وسپنيز امير)) پر ۱۹۰۱م کال ومړ، افغانستان تر بخارا هم وروسته پاتې و، دلته د راپاتې دوديزې (عنعني) ښوونې ترڅنگه اروپايي فرهنگ او پوهې پښې هومره ټينگې کړې وې. انگرېزانو هم د کرگري فيودالي تېرينو ډلو تپلو په کچه (سطح) د خپل ((سرحدي ولايت)) پښتانه او د سويل بلوڅان له ځان سره وساتل.

د رنگېدونکې قاجاري واکمنۍ ختيځ چې بلوڅو او پښتنو په کې ژوند کاوه، له هر راز پرمختگه لرې پاتې و. په دې توگه منځنۍ اسيا په يوه بد اکر (حالت) په شلمه پېړۍ کې پل کېښود، چې تاريخ يې په کې د نړيوال تاريخ هغه برخه راخيسته چې د جنگ جگړو او اړپېچونو له لاسه څيرې وپرې وه، دا هغه برخه ده چې سپرڼه يې زموږ ددغه کتاب له موخو (هدفو) څخه تېرې کوي او هغه زموږ د شپو ورځو د جنگ جگړو دمخه تاريخ انځورول وو او دا دی زموږ د پېړۍ په پای کې د خوشال خان هغه ارمان رښتياينه مومي چې درې سوه کاله مخکې يې داسې انځورلی و:

تر مغولو پښتانه په توره ښه دي
که په پوهه پښتانه وای څه هوبسيار

ولسونه چې سندوبله وکا
پادشاهان ورته سجود کاندې اختیار
که نفاق که اتفاق که جهل پوهه
د هر چا د خدای په لاس ده هره چار

دا چې نن سبا د هندوکش پر گنډو له شاهانو سره نوره شلولې ده، نو دا هیله غځونې کوي چې دوی به یوځل بیا د خوشال خان شعرونه په نوې مانا راواخلي...)).

بلنه:

بلنه د انگلیسي شاعر الفرید د شعر پښتو ژباړه ده، چې د شعر په نیم ازاد کالب کې اچول شوې او دوه درې کاله وروسته د کابل مجلې د ۱۳۴۳ل کال په ۳ گڼه کې خپره شوې ده او په ((گلکڅونه)) نومي شعري غونډ کې یې هم راغلې ده. داسې ښکاري چې دا د استاد زیار د ازاد شعر لومړۍ ازمېښتې بېلگه ده. دلته یې بشپړ متن وړاندې کېږي، چې د کابل مجلې د یادې شوې گڼې ۴۷-۴۸ مخونه یې نیولي دي.

بلنه

پرېږدئ

پرېږدئ

زور جرس د نهیلو مه کرنګوئ نور

راشئ یه د نړۍ خلکو

دا نغمې مه غږوئ نور

پرېږدئ

پرېږدئ

بدمرغۍ او ناخوالي چې تېرېږي

وروستۍ شپه د زاړه کال ده

ورته گورئ سبا کېږي

***

په ناوړه فکر مه ځئ

نوي نوي شيان واخلي

د خوښۍ په شور و زوږ کې

نور په سر دا جهان واخلي

***

پرېږدئ

ځئ پر خپله مخه

کال زوږ شوی اوس تېرېږي

رښتیا مل کړئ د خپل ځان

چې:

په درواغ کلي وړانېږي

***

پرېږدئ، پرېږدئ

چې تېر شوي

زاړه شوي

او ترې نه وینو هېڅ اوس

آ چې غل و پرېږدئ درومي

چې اوس خلاص شو له هغه اوس

***

نور بې هېر کړئ

اخ و ډب د نیستمناو، بې شتو پرېږدئ

پر ناسورو پرهرونو د همخپلو ملهم کېږدئ

***

راشئ بس کړئ

د مړ ژواندي حال څه فکر مه کوی نور

پرېږدئ پرېږدئ

زور جرس د نهیلو مه کړنگوی نور

***

مه کړئ

مه کړئ

یو د بل مخ ته گوزار

خپلو منځو کې

راشئ وکړئ تل لپاره

ښه روزگار خپلو منځو کې

***

په ښه خوی او ښو کړو وړو او

په خوږو پښتو خبرو

شئ راپورته په جگړه

د تورو تېو سره لرو

تنگ نظر کړئ لږ پراخه

له بېځای خوشې کارونو

نور مو ژوند په هوسایۍ کړئ

په زرو زرو کلونو

***

د زرگونو کلو جنگ او

هم نفاق مه یادوئ نور

پرېږدئ پرېږدئ

زور جرس د نهیلو مه کړنگوئ نور

راشئ

په دنړۍ خلکو

دا نغمې مه غږوئ نور

(کلکڅونه، ۳۴-۳۷ مخونه).

د کنېشکا د سره کوتل ډبرليک:

دا د استاد زیار بل ژباړيز اثر دی، چې پر ۱۳۶۹ل کال د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا په ښکلې قطع او صحافت د پوهنې په چاپخونه کې چاپ شوی دی.

د افغان شوروي فرهنگي اړيکي (د ورزش په برخه

کې):

له روسي منابعو څخه د استاد زیار ژباړه ده، چې د دوستي مجلې د ۱۳۶۰ل کال د ۷ گڼې په ۴۳-۵۲ مخونو کې خپره شوې ده.

د افغان شوروي فرهنگي اړیکي (د ورزش په برخه کې):

د استاد یوه ژباړه ده چې له روسي منابعو څخه شوې ده او د دوستۍ مجلې د ۱۳۶۲ ال کال د ۲ گڼې په ۵۲-۵۸ مخونو کې خپره شوې ده. له انگلیسي ژبې څخه چې استاد کومې ژباړې کړي دي، د هېواد ورځپاڼې د ۱۳۳۷ او ۱۳۳۸ کلو په گڼو کې خپرې شوې دي، خو د یادو شویو کلونو گڼې اوس په کتابتونو کې نه شته.

د استاد بله ژباړه یو چيني داستان دی، چې یې د چيني اخځونو له انگلیسي متن څخه په پښتو ژباړلی دی، چې د اصلاح ورځپاڼې د ۱۳۳۹ ال او یا د ۱۳۴۰ ال کال په څو گڼو کې خپور شوی، خو ما د اړتیا وړ دا گڼې پیدا نه کړای شوې.

د واخي ژبې ټولنيز دريغ:

دا د فرانسې افغانپوهاند (شارل کيفر) د هغې وينا پښتو ژباړه ده، چې په الماني ژبه یې د ۱۳۵۷ ال کال د تلې پر څلورمه د ژبو او ادبياتو په پوهنځي کې اورولې وه. په دې لکینه کې د واخي ژبې پېژندگلوې، له نورو ژبو سره د هغې اړیکي او همدارنگه د ژبې د جوړښت او څرنگوالي په باب معلومات ورکړل شوي دي. دغه ژباړه د وږمې مجلې د ۱۳۵۷ ال کال د ۳ گڼې په ۱۱۸-۱۳۰ مخونو کې خپره شوې ده.

د هنري تندي د ماتولو لپاره چوپړ وهل:

دا د هغې ژباړې نوم دی، چې پوهاند زیار له یوې امریکايي خپرونې ((ریډر ډایجست)) څخه په پښتو کړې ده او د پوهنې مجلې د ۱۳۳۹ ال کال د لومړۍ گڼې په ۳۳-۳۶ مخونو کې خپره شوې ده.

د ساو ژبه په ختیځ افغانستان کې:

دا یوه ژبنۍ څېړنیزه لیکنه ده، چې د الماني افغانپوهاند گیورگ بودروس له ځواکښل شوې او استاد هغه په پښتو ژباړلې ده. دا ژباړه د کابل مجلې د ۱۳۵۳ل کال د ۲ گڼې په ۱۰-۱۵ مخونو کې خپره شوې ده.

په زړه پورې خبرونه:

په زړه پورې خبرونه د پوهاند زیار هغه ژباړې دي، چې له الماني ژبې څخه په پښتو ژباړل شوي دي او د کابل پوهنتون (پوهنتو کابل) اوونیزې د ۱۳۶۶-۱۳۶۷ کلونو په ځینو گڼو کې خپرې شوې دي. دغه راز د پوهنې مجلې د ۱۳۳۸-۱۳۴۰ل کلونو په ځینو گڼو کې هم له بهرنیو سرچینو څخه د استاد زیار ځینې ژباړې خپرې شوې دي. همدارنگه یې د (گوند) لپاره له الماني او انگلیسي څخه ځینې ځانگړې لیکنې په پښتو ژباړلي دي، په تېره بیا د ۱۳۵۵-۱۳۵۷ل کلونو ترمنځ د گوند ((د ژباړې بورډ)) د غړي په توگه ((تاریخي ماتریالیزم)) په پښتو ژباړلی، چې یو نقل یې د ((انقلاب)) له راتگ سره له منځه تللی او بل یې له ځانه سره ساتلی دی او همدا ډول یې د گوند په سپارښتنه وخت ناوخت له ((واشنگتن پوست) او ((زویدد ایجلند ځایتونگ)) څخه یو لړ مطالب په پښتو او دري را اړولي دي. دغه راز یې یوه بله ژباړه د زېري جريدې د ۱۳۶۴ل او یا ۱۳۶۵ل کال په یوه گڼه کې خپره شوې ده.

یادښت (سریزه) لیکونکی زیار

د غرونو څوکي:

دغرونو څوکي کتاب د عبدالکریم پتنگ له خوا اوډل شوی او پر ۱۳۵۹ل کال د کابل پوهنتون د هغه وخت د ژبو او ادبیاتو بشري علومو د پوهنځي له خوا خپور شوی دی چې په درېو مخونو کې یې د کتاب د ارزښت او د لیکوال د هڅې په باب د استاد زیار یو یادښت راغلی دی.

نومورکي مؤرخین:

نومورکي مؤرخین د لوی استاد پوهاند عبدالحی حبیبی اثر دی، چې پر ۱۳۵۹ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له خوا چاپ شوی او په دوو مخونو کې پرې د استاد زیار یو یادښت راغلی دی.

د میا فقیرالله جلال ابادي فواید فقیرالله:

دا کتاب د پوهاند استاد عبدالشکور رشاد په سریزه، تعلیقاتو او لغتنامې پر ۱۳۵۹ل کال د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له خوا چاپ شوی او د استاد زیار له خوا پرې یو یادښت کښل شوی دی.

د پتې خزاني فرهنگ:

د پتې خزاني فرهنگ د پوهاند استاد عبدالشکور رشاد یو ژبني اثر دی، چې په هغه کې د پتې خزاني د ځینو لغتونو څرنگوالی ښوول شوی

دی. دا اثر پر ۱۳۶۲ ال کال د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له خوا چاپ شوی دی او د استاد زیار له خوا پرې په دوو مخونو کې یو یادښت کښل شوی دی.

د میا فقیرالله پېژند لیک:

د میا فقیرالله پېژند لیک د پوهاند عبدالحی حبیبی اثر دی چې پر ۱۳۵۹ کال د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له خوا خپور شوی دی. پر دې اثر باندې د پوهاند زیار له خوا په درېو مخونو کې یو یادښت کښل شوی دی.

د احمد شاه بابا د دېوان غورچاڼ:

دا د هغه کتاب نوم دی، چې د پوهاند استاد عبدالشکور رشاد له خوا ترتیب شوی دی. په دې کتاب کې د احمدشاه بابا د دېوان د ځینو شعرونو انتخاب راغلی دی. دا کتاب پر ۱۳۵۷ ال کال د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی او د پوهاند زیار له خوا پرې په دوو مخونو کې یادښت راغلی دی.

د چینیانو یونلیکونه:

دا کتاب د عبدالکریم محب له خوا ژباړل شوی دی او د علومو اکاډمۍ له خوا پر ۱۳۵۷ ال کال خپور شوی دی. په دې کتاب کې په دوو مخونو کې د پوهاند زیار یو یادښت راغلی دی.

دا لیکوال دا څېرې:

((دا لیکوال دا څېرې)) د هېواد د شاعرانو او لیکوالو تذکره ده، چې د ځوان شاعر او لیکوال افضل ټکور له خوا ترتیب شوې ده. دا اثر د

قومونو او قبایلو چارو وزارت د نشراتو او فرهنگي چارو د ریاست له خوا پر ۱۳۶۶ل کال خپور شوی او د استاد له خوا پرې په څلورو مخونو کې یو یادښت راغلی دی.

مقدمه یی بر زیانشناسی:

د پروفیسور دوکتور عبدالظهور او پوهنمل عین الدین نصر له خوا لیکل شوی او د کابل پوهنتون له خوا پر ۱۳۶۳ل کال چاپ شوی دی. پر دې اثر باندې د استاد زیار له خوا په ۴ مخونو کې یوه پارسي سرریزه کښل شوې ده.

زړه پانگه:

د دوست شینواري اثر دی، چې پر ۱۳۶۳ل کال خپور شوی دی او د استاد له خوا پرې په ۴ مخونو کې د (زړه پانگه د نوې پانگې د یوه بشپړاند توک په توگه) په نوم یوه سرریزه کښل شوې ده.

د خوشال خټک فراقنامه:

د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له خوا پر ۱۳۶۳ل کال خپره شوې ده او د استاد له خوا پرې په ۲ مخونو کې یو یادښت کښل شوی دی.

د کوشنیانو ژبه:

د پروفیسور سیال کاکړ یو اثر دی، چې پر ۱۹۷۹م کال په کوټه کې خپور شوی دی. پر دې اثر باندې په ۶ مخونو کې د (کوچنیانو ژبه) تر سرلیک لاندې د استاد یو یادښت راغلی دی.

ټولنپوهنه:

دا اثر له الماني څخه د عبدالروف خپلواک له خوا په پښتو ژباړل شوی او پر ۱۳۵۲ل کال د کابل پوهنتون د اقتصاد پوهنځي له خوا خپور شوی دی. پر دې اثر باندې د استاد له خوا یو تقریظ کښل شوی دی.

مینه نه مري:

د باقي بريال د شعرونو دویم غونډ دی، چې پر ۱۳۶۷ل کال خپور شوی دی. پر دې شعري غونډ باندې د (تلپاتې بريال او شعر یې) په نوم په ۷ مخونو کې د استاد سریزه راغلي ده.

پوځ د پېړیو په پوړیو کې:

دا د محبوب سنگر اثر دی، چې پر ۱۳۶۵ل کال خپور شوی دی. پر دې اثر باندې د استاد زیار له خوا یو یادښت کښل شوی و، خو له چاپه پاتې شوی دی.

پښتو روزنه:

د استاد عبدالروف بېنوا اثر دی، چې پر ۱۳۵۷ل کال د پښتو څېړنو د نړۍ وال مرکز له خوا خپور شوی دی. پر دې اثر باندې په ۶ مخونو کې د استاد زیار له خوا یو یادښت کښل شوی دی.

د غلام محی الدین افغان افکار او اثار:

د هغه کتاب نوم دی، چې پر ۱۳۶۰ل کال د کابل پوهنتون له خوا خپور شوی او په ۴ مخونو کې پرې د استاد زیار یادښت راغلی دی.

ستا د چم گلونه:

((ستا د چم گلونه)) د ښاغلي نصرالله حافظ د شعرونو مجموعه ده، چې پر ۱۳۶۵ل کال د چاپ او خپرونې د دولتي کومېټې له خوا خپره شوې ده. پر دې مجموعه باندې د استاد له خوا په ۵ مخونو کې د حافظ او د ده نظم او غزل) په نوم سریزه کښل شوې ده.

د افغان یاد:

د محی الدین افغان د شپېتم تلین د سیمینار د لیکنو مجموعه ده، چې پر ۱۳۶۰ل کال د کابل پوهنتون له خوا خپره شوې ده او د استاد زیار له خوا پرې یو یادښت کښل شوی دی.

شگې او گلونه:

دا د صدیق کاوون د یوه شعري غوند نوم دی، چې پر ۱۳۶۸ل کال د افغانستان د لیکوالو انجمن له خوا خپور شوی او استاد پرې یو اته مخیزه سریزه (ازمېښتونه او نوښتونه) کښلې ده.

د پښتني قبایلو اصطلاحي قاموس:

د ابراهیم عطایي اثر دی، چې د پښتو څېړنو د نړیوال مرکز له خوا پر ۱۳۵۷ل کال خپور شوی دی او د استاد زیار له خوا پرې یو یادښت کښل شوی دی.

د کوزې پښتونخوا په معاصر شعر کې دملي او مترقي

افکارو انعکاس:

دا د بريالي باجوړي اثر دی، چې د ماسترۍ د پوهنليک (تیزس) لپاره یې کښلی و، چې د استاد له خوا پرې یوه ارزونه کښل شوې ده. دا اثر

تراوسه پورې ناچاپ دی.

ادبي ژانرونه او مکتبونه:

دا د دوکتور محمد گل نورزي اثر دی، چې پر ۱۳۶۲ ال کال یې کښلی او پر ۱۳۷۰ ال کال د کابل پوهنتون له خوا افسیټي چاپ شوی دی. پر دې اثر باندې د استاد له خوا یوه اوږده ارزونه کښل شوې ده.

(A Camparison of Tani dialect with the standard

Pashto)

دا د تنیو د گړدود په برخه کې په انگرېزي ژبه د سید کریم شاه نېکمل دماستری او پوهنملۍ تیزس دی، چې په ۱۳۶۷ ال کال کې پرې دلارښود استاد په توگه د استاد له خوا یو یادښت کښل شوی دی. همدارنگه یې د نوموړي د ترفیع لپاره یوه جلا ارزونه هم کښلې ده.

گیتا نجلي:

دا د بنگالي لیکوال رابندرانات ټاگور د اثر پښتو ژباړه ده چې د استاد عبدالروف بېنوا له خوا ترسره شوې ده. دا اثر پر ۱۳۳۶ ال کال د راډیو د نشراتو د څانگې له خوا خپور شوی او استاد زیار پرې یو یادښت کښلی دی.

د لمر شغلو ته:

د لمر شغلو ته د کمال الدین مستان د شعرونو غونډ دی، چې پر ۱۳۶۷ ال کال خپور شوی او د استاد زیار له خوا پرې یو ارزونه کښل شوې ده.

ارمانونه:

ارمانونه د حبیب الله زړه سواند د شعرونو مجموعه ده، چې پر ۱۳۶۷ ال کال خپره شوې ده. پر دې غونډ باندې د استاد زیار له خوا یوه

سرریزه کښل شوې وه، خو په مجموعه کې چاپ شوې نه ده.

نوي ځنډونه:

نوي ځنډونه د فاروق فردا د شعرونو غونډ دی چې لا تراوسه چاپ شوی نه دی. پر دې غونډ باندې د استاد زیار له خوا یوه سرریزه کښل شوې ده.

په انگلیسي ژبه د حبیب الله تېري گرامري اثر:

په انگلیسي ژبه د حبیب الله تېري گرامري اثر دی، چې پر ۱۳۵۶ل کال د پښتو څېړنو د نړیوال مرکز له خوا چاپ شوی او استاد زیار پرې په انگلیسي ژبه یو یادښت کښلی دی.

تلوسې:

د برکت الله کمین د شعرونو غونډ دی، چې استاد زیار پرې یوه وړه سرریزه کښلې ده. دا اثر پر ۱۳۵۲ل کال خپور شوی دی.

خاوره:

د امین افغانپور داستاني غونډ دی، چې استاد پرې یوه وېره سرریزه کښلې، که څه هم دغه کتاب پر ۱۳۶۷ل کال چاپ شوی، خو سرریزه له آره پر ۱۳۵۳ل کال هغه مهال کښل شوې وه چې افغانپور غوښتل، دغه داستاني غونډ چاپ ته وسپاري. لکه څنګه چې په خپله په غونډ کې کمی زیاتې راغلی، نو پر سرریزه کې هم وړنده بدلون او سمون راوړل شوی دی.

ډولۍ:

دا د پوهنمل خالق رشید داستاني غونډ دی چې پر ۱۳۶۸ل کال د

افغانستان د لیکوالو انجمن له خوا خپور شوی دی. استاد زیار پر دغه اثر یوه هر اړخیزه سریزه کښلې ده چې په هغه کې د پښتو پر اوسني داستاني بهیر هم یوه لنډه کتنه شوې ده.

همدارنگه استاد د عزیز رویش پر شعري غونډ په دري ژبه یوه وېره سریزه کښلې ده. دغه غونډ پر ۱۳۶۸ ال کال د کورنیو چارو وزارت د خپرونو په لړ کې له چاپه راوتلی دی. دغه راز استاد زیار یو گڼ شمېر تقریظونه د (کتنه، ارزکتنه، ارزونه، یوه لنډه ارزونه...) په نومونو د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي، اقتصاد پوهنځي، انجنیري پوهنځي، د ننگرهار د بایزید روښان پوهنتون د ښوونې او روزنې او پښتو ادبیاتو پوهنځي د لوستلیکیو (درسي کتابونو)، علمي ترفیعاتو او د ماسټرۍ پر اثارو کښلي دي، چې یو شمېر یې په کې په دري ژبه هم دي.

پر دغو ټولو لیکنوسرېره یې یو گڼ شمېر ازادې او لیکلې راډیويي مرکې او ویناوې کړي، چې زیاتره یې چاپ شوي نه دي، چې زه یې دلته د څو بېلگو لنډه یادونه کوم.

راډیويي مرکې:

له ۱۳۵۱-۱۳۵۳ ال کال پورې یې په ((مور او اورېدونکي)) پروگرام کې هره اوونۍ یو ځل د ژبنيو مسالو په باب رسېدلو پوښتنو ته ځوابونه ویلي دي.

همدا ډول یې له ۱۳۵۱ ال کال راهیسې تراوسه په ((کره کتنه))، بوډۍ ټال، ولولو او داسې نورو پروگرامونو کې لږ و ډېره په لیکنۍ یا گڼۍ توگه برخه اخیستې ده.

په تلویزیوني پروگرامونو کې یې د ۱۳۵۸ل کال له مرغومي څخه تراوسه پورې په ځینو ادبي او سیاسي مرکو او ((گرد مېزونو)) کې برخه اخیستې ده.

د کابل پوهنتون، د علومو اکاډمۍ او د اطلاعاتو او کلتور وزارت، د لیکوالو انجمن او ژورنالستانو ټولنې په یو لړ علمي کنفرانسونو، سیمینارونو او سمپوزیمونو کې یې د لیکنو ترڅنګه ځینې ازادې ویناوې هم کړي دي.

همدا راز د ژوندون او هنر مجلو، هېواد، انیس او کابل ټایمز ورځپاڼو او ځینو نورو مهالنیو خپرونو په گردیو مېزونو او مرکو کې یې برخه اخیستې ده. د ((یوې یوازینۍ، بشپړې، نګه او کره لیکنۍ پښتو)) په برخه کې یې له ۱۳۵۱ل کال څخه تراوسه پورې د مخامخ خبرو اترو، لکچرونو او ویناوو له لارې د باختر اژانس، راډیو، تلویزیون او د هېواد د زیاترو مهالنیو چاپي خپرونو پښتو لیکونکو او ژباړونکو ته وخت پر وخت لارښوونې کړي دي.

پر ۱۳۶۶ل کال یې د اساسي قانون، ملي سولې او پخلاینې په تبلیغ کې کارنده ونډه اخیستې او په کابل او ننگرهار کې یې په یو لړ کولکتیفونو، فرهنگي، علمي او ټولنیزو سازمانونو کې ویناوې کړي دي. همدا راز یې د افغانستان د سولې، پیوستون او د دوستۍ سازمان د رئیس او مرستیال او د لیکوالو د ټولنې د استازي په توګه په بېلابېلو سیاسي ادبي او ټولنیزو غونډو کې ویناوې اورولې دي.

تر هېواده د باندې:

۱- پر ۱۳۴۹ل کال چې په سویس کې یې د لوړو زده کړو وروستۍ

شپې ورځې تېرولې او په خپل هېواد (افغانستان) کې یې د وچکالی له کبله سخته ولېږه رامنځته شوې وه، د سویسیانو د انساني مرستو او خواخوږیو د هڅونو لپاره یې د برن ښار په یو کلیسا کې گڼو لمونځغاړو ته په الماني ژبه لیکلې او ازاده وینا کړې ده.

۲- د ۱۳۵۹ل کال د غبرگولي پر درېیمه یې د افغانستان د سولې او پیوستون د سازمان د مشر او فوق العاده استازي په توگه په هغه نړۍ واله غونډه کې په انگلیسي لیکلې وینا اورولې ده چې د ناپیلو هېوادونو د غورځنگ د پنځه ویشتمې کالیزې د نمانځنې لپاره د سريلانکا په مرکز کولمبو کې جوړه شوې وه.

۳- د ۱۳۵۹ل کال د تلې پر اتلسمه یې د افغانستان د سولې او پیوستون د سازمان د پنځه کسيز هئیت د مشر په توگه د مجارستان په مرکز بوداپست کې د صنفي اتحادې یوې غونډې ته دوه ساعته اوږده وینا کړې ده.

۴- د ۱۳۶۰ل کال دورې له پنځمې تر اتلسمې یې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د رئیس په توگه د هند د اتلس ورځني سفر په ترڅ کې د ډیلي پوهنتون، جواهر لال نهرو پوهنتون، پنجاب پوهنتون، حیدرآباد پوهنتون او ممبېي پوهنتون او ځینو فرهنگي موسسو او سازمانونو د کتنې پر وخت ویناوې او مرکې کړې دي. ددغه سفر یو گزارش یې هماغه مهال په هېواد ورځپاڼه کې هم خپور شوی دی.

۵- پر ۱۳۶۵ او ۱۳۶۰ل کال یې د شوروي اتحاد د علمي او فرهنگي سفرونو په ترڅ کې د اذربایجان په رادیو او د ازبکستان په تلویزیون کې خبرې اترې او مرکې کړې دي او دغه راز یې د ((شوروي ادبیات) او ((نوویستي)) له خبریالانو سره یو لړ مرکې کړې دي.

نیمه پېړۍ یون / استاد زیار د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری

۶- د ۱۳۶۵ کال د زمري میاشتې پر شلمه یې په برلین کې د المان دیموکراتیک جمهوریت د متحد سوسیالیست گوند خپرنی اورگان ((نوايزددايچلند)) پازوالو ته د افغانستان د وخت د بدلونونو په باب په الماني ژبه یونیم ساعته لکچر ورکړی دی.

۷- د المان متحد سوسیالیستي گوند په یوولسمه کنگره کې یې ((دثور انقلاب حقیقت ورځپانې)) د افتخاري خبریال په توگه گډون کړی دی، چې د ۱۹۸۶م د اپریل له ۱۸-۲۰ د برلین په جمهوري مانی کې جوړه شوې وه.

یادونه

لکه څنگه چې ښکاره ده او موږ هم دمخه ورته گوته ونيوله، د پوهاند زیار د لیکنو شمېر پرته له ځانگړو اثارو (۱۱۰۰) ټوټو ته رسېږي او کېدی شي له دغو څخه لا زیاتې وي. استاد زیار خپلې دا لیکنې له ۳۰-۳۵ کلونو راهیسې په هېواد او بهر کې په پښتو، دري، انګلیسي او الماني ژبو د بېلابېلو مهالنیو (چاپي، راډیويي او تلویزیوني) خپرونو له لارې خپرې کړې دي. د دغو لیکنو یو شمېر مې د خپلو نژدې ملگرو او په خپله د استاد په مرسته پیدا کړي، هغه هم په ډېره ستونزه، هغه جریدې، مجلې او ورځپانې چې د علومو اکاډمۍ، عامه کتابتون او د کابل پوهنتون په مرکزي کتابتون کې موجودې وې، پوره پوره مې ورڅخه گټه واخیسته، چې یو اوږد زماني واټن یې ونيو، خو بیا هم زه په دې بریالی نه شوم، چې د استاد زیار یو لړ چاپي لیکنې له اخلیک سره دلته راوړم دا ځکه چې په کتابتونونو کې د دېرشمو کلونو د جریدو، مجلو او ورځپانو کلکسینونه نیمگړي دي او په تېره بیا د هېواد ورځپاڼه چې ۳۷-۴۳ کلونو پورې په کې د خبريال په توگه د استاد ډېرې لیکنې او راپورتاژونه خپاره شوي دي او د ځینو خو لا هېڅ نه شته. استاد زیار د خپلو چاپي لیکنو یو اخبار هم له ځانه سره نه دی ساتلی. زه له ځینو نورو لیکوالو سره چې ځانگړي کتابتونونه لري هم په تماس کې شوم، له هغوی سره هم زما د اړتیا وړ مواد نه وو. نو په دې وجه مې ونه شو کړای، چې د پوهاند زیار ټولې چاپي لیکنې دلته راوړم.

دا دی دلته د هغو جریدو، مجلو او ورځپاڼو یادونه کوم چې د استاد د لیکنو یوه زیاته برخه په کې خپره شوې ده، خو په کتابتونونو کې نه پیدا کېږي او په یوځایي ډول یې موندل ډېر زیات زماني واټن غواړي او ځینې بیا هم بنایي هېڅ پیدا نه شي:

- ۱- د ثور انقلاب حقیقت ورځپاڼې ځینې اړتیا وړ گڼې.
- ۲- د (هېواد) ورځپاڼې د ۴۰-۴۱ او ۴۲ ځنې اړتیا وړ گڼې.
- ۳- د اصلاح ورځپاڼې د ۳۵-۴۳ کلونو گڼې.
- ۵- د ننگرهار ورځپاڼې د ۴۳ او ۴۴ کلونو د حمل او ثور د میاشتو گڼې.
- ۶- د (پکتیا وړانګه) ورځپاڼې د ۴۲ کال گڼې.
- ۷- د (پلوشه) مجلې د ۵۲-۵۷ کلونو گڼې.
- ۸- د زېري جریده د ۳۵ کال گڼې او ځینې نورې اړتیا وړ گڼې.
- ۹- د مېرمن مجلې ځینې اړتیا وړ گڼې.
- ۱۰- د (پوهنتون کابل) اوونیزې د ۱۳۶۶ کال ځینې اړتیا وړ گڼې.
- ۱۱- د کابل پوهنتون خبرونه د ۱۳۳۸-۱۳۴۱ کال گڼې.
- ۱۲- د (بدني روزنه) مجلې د ۱۳۴۱ کال گڼې.
- ۱۳- د کهول مجلې ځینې اړتیا وړ گڼې.
- ۱۴- د رفس جوانان اوونیزې ځینې اړتیا وړ گڼې.
- ۱۵- د حقیقت سرباز جریدې ځینې اړتیا وړ گڼې.
- ۱۶- د (ننداره) مجلې ځینې اړتیا وړ گڼې.

ما په خپله دغه څېړنیزه لیکنه کې له خپل واک و وس سره سم هڅه وکړه، چې د استاد زیار پر اند وژوند او فرهنگي شخصیت، د لاسته راغلو اڅخونو او توکونو له مخې رڼا واچوم، خو بیا هم هاغسې چې ما غوښتل او ښایي نور یې هم وغواړي، ونه شو کړای او ډېر څه نا سپرلي او ناجوت پاتې شول. له دې کبله مې غوره وگڼله، په خپله له استاد زیار سره هم یو لږ خبرې اترې او مرکې وکړم، چې گوندې له دغې لارې زما د څېړنې پاتې تشې او نیمگړتیاوې څه ناڅه بشپړوالی او کره والی ومومي. دا هم زما پوښتنې او د ده غبرگونې:

۱- پوښتنه: ښاغلی استاد زیار! ما څو ځایه ستا د ژوند لیکنو په ترڅ کې چې ستا د چاپ شویو کتابونو پر دوتنو (پښتو) او ژوندون مجلې د ۱۳۶۷ل کال په ۴ گڼه کې خپاره شوي دي، ستا د خپلواکو څېړنیزو، ژباړیزو او زېږندویزو (تخلیقي) اثارو شمېر ۱۳۰ او د لیکنو (مقالو) هغه ۱۱۰۰ ښوول شوی دی، خو زما د لږو ډېرې پلټنې له مخې لومړی شمېر تر ۱۳۰ توکو هم تېری کوي، مگر ستا د بېلابېلو لیکنو ټول شمېر مې د ورځپاڼو، جریدو او مجلو د کلکسینونو د نشتوالي او نیمگړتیا له کبله پوره نه شو کړای په دغه برخه کې ستا غبرگون څه دی؟

ځواب: څنگه چې زما د بېلابېلو لیکنو (مقالو) شمېر هم زیاتره په ژورنالستیک فعالیت پورې اړه لري او په تېره بیا دا چې له ۱۳۳۸ل څخه مې تر ۱۳۴۵ل کال پورې د هېواد ورځپاڼې د خبريال په توگه زښتې ډېرې لیکنې خپرې شوي، نو دا کومه هېښنده خبره نه ده، چې د کلکسینونو نشتوالی او نیمگړوالی یې تا دغې پوښتنې ته اړ باسي. زه

پوره باور لرم چې که دغه کلکسینونه په لاس درغلي وای، هرو مرو دې زما ((شمېر)) ته د مننې سرخوځاوه، ځکه ښه مې په یاد دي چې د ۱۳۳۸ ال کال له ژمي بیا د ۱۳۴۱ ال کال تر پایه د هېواد ورځپاڼې یوه گڼه هم بې زما له لیکنې خپره شوې نه ده. ان داسې وخت راغلی چې په بېلابېلو پورنومو (لکه مزینه وال، اخترخېل...) مې په کې تر درو لیکنو هم خپرې شوې دي: یو راپورتاژ، یوه مرکه او یا هم ورزشي او هنري تبصره، که نه یو ښاري خبر خو به مې بې نومه هم په کې خپرېده. نو که په منځنۍ کچه مې یوازې په هېواد ورځپاڼه کې د کال ۳۰۰ لیکنې خپرې شوي وي، نو یوازې مې په نوموړو درو کلونو کې د ژورنالېستیکو لیکنو شمېر نهو سوو ته رسېږي او همزمان ورسره په نورو ورځپاڼو او مهالنیو کې هم لږ تر لږه ۵۰ لیکنې ورسرباري شوي دي او دغه راز ژورنالېستیک فعالیت مې لږ و ډېر تر دې دمه رارسېږي.

زه دا باتې نه وهم چې گوندي زما ټولې (۱۱۰۰) لیکنې دې یو مخیزه علمي او څېړنيزې وي، دغه راز په پورتني شمېر کې زما ځینو هغو لیکنو هم غبرگون (دوبلکیت) موندلی چې په علمي سیمینارونو او غونډو کې مې اورولي او بیا وروسته په اړوندو غونډونو (مجموعو) کې چاپ شوي دي او یا لکه ژبنۍ هغه چې یوه زیاته برخه یې په (لیکلار) او (ویي پوهنه) کې راغلي ده.

نور واړه واړه مطلبونه لکه سريزې، یادښتونه، کتنې، ارزونې یا تقریظونه هم په پورتني شمېر کې راځي چې پر ځینو علمي تیزسونو، څېړنيزو اثارو، پوهنتوني لوستلیکیو (درسي کتابونو) او یا شعري او

داستاني غونډونو مې کښلي دي او دا هم باید ووايم چې زما د لیکنو شمېر په دوه مخکې کلو اړه لري او نورې لیکنې مې همداسې روانې دي. هوگوره، زما ادبي زېږندویۍ (تخلیقات) تر نوموړي شمېر د باندې دي چې تا هم ورته ځانته جلا څپرکي ورکړی دی.

۲- پوښتنه: ستا د ((ملي ریکارډ)) خبره ښايي پر ځینو کسانو دومره ښه ونه لگي، په دغه باب مو څه نظر دی؟

ځواب: ((اختر څه پټ مېړه نه دی)) ترڅو چې پوهاند حبیبی ژوندی و، دا حق مې ځانته نه ورکاوه، ځکه هغه د یوه افغاني لیکوال او پوهاند په توګه په ټول افغاني فرهنگي تاریخ کې نه یوازې د مقالو او کتابونو د څومره والي له پلوه یو ملي ریکارډ ټینګ کړی و، بلکې په ځینو علمي څانګو، لکه تاریخ لیکنه او متن پوهنه کې یې څرنگوالی (کیفیت) هم په برخه و. خو تر ده وروسته په ټوله پازوالۍ (مسوولیت)، په نورو مړو او ژونديو لیکوالو او څېړنوالو کې په څه دپاسه ۱۳۰ خپلواکو اثارو او ۱۱۰۰ مقالو سره ځان د ((ملي ریکارډ)) څښتن بولم، که څوک یې نه مني، ((دا گز او دا میدان))، ((که شپه تیاره ده، منې په شمار دي)) په دې کې شک نه شته چې زما په خپلواکو ((کتابي)) اثارو کې ۱۰۴ ټوکه هغه ډگر څېړنې (فیلډ ریسرچونه) هم راځي چې د هېواد د ۱۰-۱۴ ژبو پر ۱۰۴ ګرډودونو مې ترسره کړي دي او د چا خبره یوازې څېړنیزه او دیتایي بڼه لري، همداسې مې څرمه (ضمیمي) فولکوریکي څېړنې هم درواخله! خو بیا هم دا په زغرده ویلای شم چې ما د دغو اومو توکونو د علمي اوډون په لومړني پړاو کې هم هغه مهال کارنده

برخه اخیستې چې د برن پوهنتون د شپږ کلنې زده کړیزې استوګنې په ترڅ کې مې له خپل استاد پروفیسور ژارژ ردار او دوکتور شارل کیفر سره پرځای کړې ده او هر ټوک به یې تر بشپړ اوډون وروسته زما په نامه له چاپه راووځي (د افغانستان د ژبپوهنې اتلس د پروژې په باب خو مې په خپل ځای کې څرګندونه کړې ده). له بلې خوا مې په خپلو ورځنیو لیکنو، څېړنو او کتابونو کې هم له پورتنیو دیتاوو څخه تل ګټه اخیستې او زما د ژبنيو او فولکوریکو څېړنو یوه غوره سرچینه بلل کېږي.

که ځینې راسره رخه لري او د ((ملي ریکارډ)) خبره پرې بده لګي، نه یې ته خوله تړلای شې او نه زه. دغه رخه یوازې له دې سرچینه نه اخلي چې ګوندې د چا خبره اړوندو کسانو ته زور ورکوي، بلکې له هغه ناباندیوالي تومنه اخلي چې دوی یې زما له خوا د ((پښتو لیکنې معیار)) او ((ازاد شعر)) له راپیل کړي غورځنګ او بیا نه ایلېدونکې انتقادي لوبښې سره یې لري. له ارواښاد استاد حبیبې سره زما د پرتلې په باب ستا بله پوښتنه هم دلته ځواب موندلای شي.

۳- پوښتنه: له ډېرو ښاغلو مې اورېدلي دي، چې ته د ځانګړي سیاسي او فرهنگي تګلارې له کبله تل ((چپي)) پاتې شوی یې او همدا نارامه او نه ایلېدونکې چپي دريځ دې د لوړو دولتي څوکیو لپاره خنډ ګرځېدلی دی، ایا دا خبره سمه ده؟

ځواب: زه به دا هم زیاته کړم، کله چې په ناڅاپي توګه یوې لوړې څوکی ته رسېدلی هم یم، د همدغه دريځ له کبله ترې نه یوازې بېرته ژر لرې شوی یم، بلکې جزا مې هم لیدلې ده، یا زندان ته تللی یم او یا بهر ته. د خپلې گروهې او دريځ، یا په بله وینا له ټاکلو ژوند آرونو

(پرنسیپونو) د څوکۍ، بلکې د ژوند پروا مې هم ساتلې نه ده. زه به هېڅکله داسې شرایطو ته سر کېښته نه کړم چې زما د ځانگړې سیاسي او فرهنگي تگلارې او ټاکلي دریغ په بیه پرېوځي. ښایي ډېر فرهنگیان لږ و ډېر دغه راز نه ایلېدونکي دریغ ولري، مگر ما په کړن کې زباته کړې ده او چاته مې شک او خرخشه پرې ایښي نه دي. له بلې خوا په ټوله مانا د ټولني او ژوند د رښتینې څېرې په ځلونه کې زما نارامه او بې پروا ((زروتیا او رښتینتیا)) بس دي چې د وخت واکمنان راباندې کومه پورۍ او څوکۍ ونه لوروي.

۴- پوښتنه: لکه څنګه چې تا ویلي دي ((لیکوالي زما د ژوند یو نه جلا کېدونکی ټوک دی)) همدا اوس زما د منګ په اندول ستا روغتیايي حالت ښه برېښي، ایا کېدی شي، دا خبره د عمر تر پایه پورې پر ځان ومنی؟!

ځواب: هسې خو هر څوک دا هیله لري، په پوره روغتیا سره یو اوږد ژوند په مخ کې ولري او خپلې نیمگړې هیلې او ارمانونه د بري تر بریده ورسوي، مگر له ما سره د روغتیا او ژوند اوږدتیا هیله د همدې لپاره ملگري ده چې وکړای شم، د ژوند تر وروستۍ ساه پورې لږ تر لږه نوموړی شمېر اثار په چاپ ورسوم او د خپل پښتني، افغاني او بیا یې د جهاني فرهنگ تاریخ ته وسپارم.

هو گوره، له دې سره به زما ټوله کازمني (ازمندی) خړوبتیا ونه مومي او غواړم د دغه اوږدوني (تدویني) کار تر څنګه په درو گونو (څېړنیزو، ژباړیزو او زیږندویزو) ډگرونو کې هم خپل نه ستړي کېدونکي کار و زیار

پرمخ یوسم. په ځانگړي ډول په ناپیلې (منثورې) زېږندویزی برخه کې همدا اوس بې شمېره ادانې (طرحې) او یادښتونه له ځان سره کښلې لرم چې په کور ناستۍ سره ورته د لنډ، منځني او اوږد داستان (رومان) په بڼه رښتاینه وښم، هغه هم په دې آر (شرط) چې تر هغې مې د ((پښتو لیکنې معیار)) او هم ((پښتو آزاد شعر)) غورځنگ یو غوڅ بشپړتیايي پړاو ته رسولی وي، د اگاهانه او نا اگاهانه ((مخالفینو)) غوږونه دې کانه وي.

۵- پوښتنه: ځینې کسان وايي: ((استاد زیار په خپله علمي- ادبي او همدارنگه سیاسي تگلاره کې له ښنډې (افراط) څخه کار اخلي)) ته په دې کې څه وایي؟

ځواب: په یوه وروسته پاتې ټولنه لکه افغاني او په تېره پښتني ټولنه کې هر نوی ټولنیز او فرهنگي بدلون او غورځنگ هرومرو له ناباندۍ سره مخامخېږي او ذهنیتونه راپاروي که به څه هم د دغې ناباندۍ او پارونې آر لاملونه (اصلي عوامل) ساده او نالوستې پرگنې نه، بلکې تش په نامه ((روښاندان)) وي، چې د خپلو ارتجاعی گټو په پار د دغو پرگنو له ساده گۍ او نالوستۍ ناوړه گټه اخلي. د ساري په توگه د ثور اوښتون ضد پارونې له آره له همدغه راز شاتگ پالو او ځانساتو ((روښاندانو)) څخه سرچینه اخلي او فرهنگي بدلون یا اوښتون خو چې د ټولنیز اوښتون یو نه جلاکېدونکی ټوک بلل کېږي، بیا په ځانگړي او سیده ډول د همدوی په خپل لاس له خنډو ځنډ سره مخامخېږي. له کلو راهیسې چې ما د ((پښتو لیکنې معیار)) د رامنځته کولو لپاره غږ پورته کړی او ټولې هاندو هڅې مې ورته راگومارلې دي، د وخت د پښتو ټولني

ټیکه والو راپسې د مخالفت بیرغ راپورته کړی او هماغومره پلویان یې د ځان ملگري کړي، لکه څومره چې ما د ځان ملگري کړي دي. نو دا څرگنده وه، چې هغوی دغه غورځنگ د خپلې ټیکې لپاره خطر انگېره او څه یې چې له لاسه کېدل، ډډه یې ترې ونه کړه.

د دوی همدومره پروپاگند بس و، چې د ((ژبني معیار)) جاج له ((ژبني تصفيې (پيوريزم)) سره په سپسته یې توگه گډ کړي او د وخت واکمن ځواکونه او ځان ساتي توکونه اگاهانه يا نااگاهانه زما او زما د لارویو پر ضد راوپاروي. (ددغې رېرې په باب زما اړوندې لیکنې او کتابونه هم په پام کې ونیسئ، همداسې د نوي او ازاد پښتو شعر هاندو هڅې هم درواخله چې په را وروستو څو کلونو کې مې ورته اوږه ورته کړې ده او ته یې گورې چې تر پایه پورې مې څومره ځوان استعدادونه ملگرتیا کوي او یوازې څو زور خوښي مې مخې ته درېږي. د پښتو ټولني د وخت ټیکه وال چې له لږو ډېر واک و ځواک سره د افغانستان د علومو اکاډمۍ ته په میراث پاتې دي، سره له دې چې له شعر او شاعرۍ سره دومره سرو کار هم نه لري، خو بیا هم له دغو زور خوښیو سره خپل پخواني گرومونه (کمپلکسونه) گډوي. نو ته سوچ وکړه چې که دغه راز کسان راته ((افراطي)) ونه وایي، نور به راته څه ووايي. په سیاسي برخه کې هم د هر راز ((افراط)) تور بیا هم تر بل هر چا زیات له همدغو څخه آره اخلي او تصادفي نه ده چې دوی بېلابېلې سیاسي ډلې ټپلې سره اچوي، ما له تا سره او تا له ما سره او خپله د ((اپولوټیستانو)) په توگه د خیر پر غونډۍ کېني. پاچاخان (عبدالغفار خان) چې په خپل ژغورنده

سیاسي غورځنگ کې د ((عدم تشدد)) لار نیولې وه، بیا هم گوداگانو ورته همدغه ټکی پلمه کاوه.

زه له دې هم منکر نه یم چې نژدې شل کاله ((د افغانستان د خلکو دیموکراتیک گوند)) غړی پاتې شوی یم او د دوران سازې ایدیولوژی- یو سخت پلوی، مگر کله چې دغه گوند دولتي ځواک په واک کې راوست، له لومړۍ ورځې یې په بېلابریو پیل وکړ او زه یې هم په زندان وسپارلم. تر شل میاشتني زندیو او زندانونو وروسته چې د گوند شړل شوې څانگه ((پرچم)) ډگر ته راغله او له ((خلق)) څانگې سره یې په سمه سمیا (فیفتي - فیفتي) کې درېیم ځلې نیم بند یووالی وکړ، زما پر سترگو هم یو څه رڼا راغله او ازاده ساه مې واخیسته. د لومړي ځل لپاره مې د خپلو کتابونو په چاپولو لاس پورې کړ او ۳-۴ کاله مې یوه نیمه څوکی هم وچلوله. دلته پرچمیانو د ((امینیانو- تره کیانو) ضد سیاست د ټولو پښتنو پر وړاندې راواخیست او د انټي پښتونیزم او پرو تاجکیزم بازار یې تود کړ. ما ولیدل چې نورې دواړې ډلې راته د زغم وړې نه دي، ((نه اشه ښه ده نه گله، دوی دې وځوري یو تر بله)) او په برلین کې مې د استادۍ په پلمه خپله استوگه غوره وگڼله. پر ۱۳۶۵ل کال مې له راستنېدو سره چې دوکتور نجیب د گوند و دولت مشرتابه ته رسېدلې و، بیا هم په گوند کې خپل غړیتوب وساته، خو کومه ورته څپه چې د مخه راپیل شوې وه، نوره هم پسې تونده شوه او ورسته د شتو ټولونې سیالي د بدو او چور، غلا او خیانت، جاسوسي، هېواد پلورنې او په پای کې د هېواد د ټوټه کېدو پلان په خپله د مشرتابه د غړیو له خوا شورو زور وموند، نور راته په گوند کې پاتې کېدل په همدغو جرمنو کې

شریکېدل وېرېښېدل او د همدغو لاسوندونو په راوړنه مې خپله استعفا وړاندې کړه. مگر د ((ایډیولوژی)) د مثبتو او انساني اړخونو پلوی به مې د ژوند ترپایه کومه وټه ونه مومي.

له دې کبله بې سیاسته ژوند، په ژوند کې نه شمېرم او هنر و ادب هم د ژوند د یوه ټوک په توګه په سیاست پورې تړلی بولم.

۶- پوښتنه: پر تا باندې تل دا انتقاد هم دی چې ستا لیکلار ډېره ګرانه ده او په اسانه پرې څوک نه پوهېږي ایا دا انتقاد تر کوم ځایه سمون لري؟

ځواب: لکه پاس مې چې وویل، ما په خپله د ((یوې، یوازینۍ، نګه، بشپړه، کره لیکنۍ پښتو)) یا په لنډ ډول ((معیاري پښتو)) غورځنګ راپیل کړی دی، نو باید زما لیکلار د همداسې پښتو یوه څرګندویه بېلګه وي او جوته ده چې زما لیکنۍ پښتو د نورو غونډې یوه لنډه تنګه سیمه ییزه پښتو نه ده، بلکې د ټولو سیمو، تاریخي متنونو او نویو رغاونو استازي کوي او یوازې په سلو کې پنځه ویشټ پورویښونه (دخیل لغات) را اخلې. ځکه د نورو سترو نړیوالو ژبو غونډې د معیاري پښتو لیکلار هم باید پر جوړښتي (ګرامري) یووالي او لغوي رنګارنګوالي ولاړه وي. دا هم باید ووايم چې ددغه انتقاد آره چېرې ده ((که ملحد يم د دښنه يم)) په ادبي زېږونو کې پر دغه ژبنۍ خوا سربېره فکري او بدیعي پېچلتیا هم کېدی شي، د انتقاد لپاره پلمه شي خو دا پلمه هم بې سرو بوله ده په دې چې هنر زېږونه له گزارش سره همدا توپیر لري.

۷- پوښتنه: د نوي ازاد شعر په باب ځینې پسي شا او ځینې لا
مخامخ ستا هلې ځلې انتقادوي، ستا په نظر د دوی دغه کار زموږ ادب
ته زیان نه رسوي؟

ځواب: لکه څنگه مې چې ستا د مخنی پوښتنې په غبرگون کې پر
دغه باب رڼا واچوله، له عیني پلوه هېڅ رښتیني پرمختللي غورځنگ
بې گټې نه وي او جوته ده چې هر راز ناباندي یې بې ځایه او بې گټې
وي. دلته له دې پرته چې دغه متل رایاد کړم، بل وړ ځواب ورته نه گورم:
(کاروان به تېرېږي او سپي به غپېږي.) هيله ده چې زما دغه غبرگون
ته په خپله ((افراط)) ونه بولې.

۸- پوښتنه: ستا په نظر د یوه لیکوال هغه هم ستا غوندې د یوه
ستر لیکوال لپاره په سیاست کې سیده گډون ښه برېښي او که څه
ډول؟

ځواب: که یو لیکوال او بیا ادیب غواړي، پر گڼو ته لار پیدا کړي او
ټولنیز گرانښت او منښت یې په برخه شي، باید د خپلې ټولنې په
پرمختللي مبارزه کې کارنده گډون ولري او لا هڅه یې تل دا وي چې په
مخکښانو کې یې ځای ونيسي. ((ادب د ادب لپاره)) نن سبا هډو هېڅ
ارزښت نه لري او ((ادب د ژوند لپاره)) په خپله سیاست دی. دا خبره
چې ځینې لیکوال وايي ((له سیاست سره کار نه لرو یا مو سیاست نه
خوښېږي)) په خپله یوه سیاسي خبره ده. داسې کسان هم له سیاسي
گروهي ځان پاکولای نه شي، هر ورو یوه سیاسي لار او تگلار لري او په
کړن کې لیدل شوي دي، چې تل د پرمختللي سیاست او مبارزې په

مخالف سنگر کې ټیکاو لري او د دې لپاره چې د خپل ارتجاعي سياسي دريځ د پټولو هڅه يې کړې وي، سياست او ادب سره نه پخلاکېدونکي بولي او له دې انگروزې سره سوچ کوي، نور به وغولوي، له دې ناخبره چې خپل ځان غولوي. هره ادبي زېږنده که شعر دی يا داستان، نندارليک دی، که فلمليک، هرورویو سياسي، يا په بله وينا يو ټولنيز ارمان او پيغام لري، خو که دغه ارمان او پيغام يو خوا له له هنري ارمان سره اخېښلی را اخېښلی وي او بل خوا د ټولني له پرمختگ او پرمختيايي بهير سره سمون ولري، داسې چې د اندو جاج (فکرو مفهوم) له پلوه پوره ژور او د ژبنۍ او هنري جولې له پلوه له يوه ښکلاييز خوند او راکښون څخه ډک وي او له دې سره سره يې د انساني ټولني او ژوند په انځورنه او ځلونه کې پوره رښتینولي نغښتې وي، هغه زېږندې به په رښتيا سره منښت او گرانښت ولري او له دې سره به يې زېږندوی هم له دغه وياړ څخه برخمن وي.

د نړۍ نوميالي شاعران او ليکوال تل پرمختللي او جنگيالي وي. دلته د سيده او ناسيده پوښتنه سمه نه ده که ستا موخه گوندي غړيتوب وي، نو ((شنې په غلانه چېچل کېږي))، د يوه تش ((اپولوټيست)) ليکوال يا په بله وينا د يوه ارتجاعي دريځ ليد توگې او نړۍ ليد لرونکي ليکوال پرمخ د پرمختگ ورشو ډېره لنډه تنگه ده او کوم ارت او په زړه پورې ځنډونه او لر ليدونه په مخ کې نه لري او د چا خبره ((د جولا غوندي يې منډه تر مړوي پورې وي)) او بس.

۹- پوښتنه: ځینې کسان وايي چې ((د استاد زیار د پښتو پالنې روحیه د ده له سیاسي تگلارې سره تکر خوري)) ستا په اند دا خبره سمه ده؟

ځواب: دا چې زما پښتو پالنه د ټولني له کوم ناپښتو ملیت یا ډلې تپلې په تاوان نه ده، بلکې د افغان ولس د ټولنیز او فرهنگي پرمختګ په ګټه ده او له بلې خوا زما له سیاسي تگلارې او اند پوهې سره پوره اړخ لګوي، نو ولې تر دا منځ تکر پېښ شي او که کوم تکر دلته لیدل کېږي، آره (منشا) یې له ما سره نه، بلکې له هماغو لنډ اندو پښتنو او نا پښتنو یا ګوندیانو او ناګوندیانو سره ده چې پښتنو ته د مشر ورور یا اکثریت په سترګه نه ګوري، کاشکې دوی له ما سره، نه یوازې د مارکسیستي - لینیستي آرونو (اصولو) له مخې، بلکې لږ تر لږه د ټولمنلیو نړیوالو آرونو پر بنسټ استدلال کولای، هسې بې آرو بې دلیلې ادعاوې ماته کوم ارزښت درلودای نه شي.

۱۰- پوښتنه: لکه څنګه چې څرګنده ده، ته د نورو ټولو مخینه والو او ازمېښتکارو لیکوالو په انډول له ځوانو شاعرانو او لیکوالو سره زیات نږدېوالی او لورپینه لرې او له همدې کبله در نه ډېر ګڼ شمېر تاو راتاو هم دي، علت څه دی؟

ځواب: ما د (نوي - زور) د مبارزې سختې شېبې لیدلې او تر اوسه یې لا ګورم، له دې کبله زه نه غواړم زور خوښی پاتې شم او د ((زور)) د خوشالوني په بیه ((ځوانان)) له ځانه بېزاره کړم. ما له هغو ((زرو)) څخه ستر لوست اخیستی، چې تل یې پر خپلو ((زرو)) تینګار کړی او د نوي

پښت د نوښتونو پر ضد درېدلي، یا په بله وینا د نوي او ځوان استعداد په غورېدا کې خپله نیستي ویني. دا سې زاړه خپل ځانونه په خپله منفوروي او کوم درناوی چې ځوانان یې ورته باید وکړي، په لوی لاس له لاسه ورکوي. زه د همدغه رمز په پوهېدو سره دې پایلې ته رسېدلې یم چې نه یوازې ځوانانو ته په کمه سترګه ونه گورم، بلکې د استعداد د غورېدا او هڅونې مرسته یې وکړم. همدا سبب دی چې تر ((زړو)) مې له ځوانانو سره ناسته پاسته زیاته ده، لیکنې ورسوم او سمه لارښوونه یې کوم، نو ښکاره ده چې تر بل هر چا پر ما ډېر تاو راتاو وي او هماغومره پرې گران یم، لکه څومره چې دوی پر ما گران دي. زه که هرڅومره زوړ شم، فکرو خیال، هیله او ارمان به مې زړښت ته پرې نږدي او په دې ډول به تر مرګه له ځوان پښت سره واټن ونه لرم. د نوي ازاد شعر لپاره زما هاند وهڅه د همدې لوبښې ښکارندوی دي. زه ددې څه پروا نه ساتم چې زوړ خوښي زاړه دې رانه خوښ وي یا ناخوښ، ځکه بې له هغې دوی د گور پر څنډه ولاړ دي او له دې سره سره یې بې گټې اندونه او ازمېښتونه هم یوځای ورسره له منځه تلونکي دي.

حال دا چې ځوانان یوه وپړه راتلونکې په مخ کې لري او زما د پښت د نورو لیکوالو او فرهنگیانو ورمندون (قضاوت) او ارزونه (ارزیابي) د همدوی په لاس کې دي.

۱۱- پوښتنه: لکه څنګه چې ښکاره ده، اقتصادي حالت د ژوند په ټولو برخو کې خپلې اغېزې ښندي، ستا اقتصادي اکر پر اوس وخت څه ډول دی؟

ځواب: زما اقتصادي اکر سمدلاسه په دې بد نه دی چې کار دېر کوم او له دې سره مې ورځنۍ اړتیاوې هم خړوبېږي. د زېرمې خیال دومره نه ساتم، تش همدومره بو بچت هومره په پام کې نیسم چې زما او زما د کورنۍ غړيو کومې نابېرې پېښې ته ځواب وویلاي شي. زه په دې برخه کې د المانیانو نه ، بلکې د فرانسیانو لپاره خوښوم، لکه چې وایي: ((المانیان ددې لپاره ژوند کوي چې کار وکړي او فرانسیان ددې لپاره کار کوي چې ژوند وکړي)).

۱۲- پوښتنه: لکه څنګه چې برېښي، ستا روغتيايي حالت دېر ښه دی او لا تراوسه ځوان ښکاري او د همدغې روغتيا په برکت دې په ۳۵- ۳۶ کلن لیکوالي ژوند کې دا دومره کار کړی دی، نو که همداسې روغ پاتې شي او یو اوږد ژوند ولري، کله دې دا هیله هم په زړه کې غځونې کوي، چې په لیکوالۍ کې پر ملي کچه سربېره نړیوال ریکارډ هم ټینګ کړای شي؟

ځواب: لکه چې وایي: ((نړۍ په امید خورل کېږي))، نو زه هم د خپلو ټاکلو ژوند آرونو (پرنسیپونو) د چوکاټ دننه له یوه امید سره ژوند کوم او هغه امید هم دا دی چې په خپل ژوند کې ستر فرهنگي بري او بریاوې ترلاسه کړم. لومړی مې په ملي او بیا په نړیواله کچه، یا مې لږ تر لږه د خپل ملي او بیا جهاني فرهنگ په تاریخ کې نوم په غټو تورو وکښل شي. زه په همدغه هیله او ارمان د یوه روغتيايي اوږده ژوند پلوی یم او له همدې لامله په پرتلیزه توګه تر دېرو همزولو ځوان پاتې یم. زه د بې خرته دماغي کار ترڅنګه جسمي کار او ورزش، پلي ګرځېدل او هوساییز پروګرام او بیا سم او ارام خوب او وړنده خوراکي

رژیم هم له یاده نه باسډ سويس شپږ کلنې تحصيلي استوگنې زما د مادي او مانيز ژوند کچې په لوړونه کې خورا ستر نقش لوبولی دی او همدغه شپږ کاله مې په خپل ژوند کې شمېرلي دي چې هغه هم د خرخي زندان یو کلن بند راته بېرته له صفر سره ضرب کړل، خو بیا هم د ناخوالو او بېلابېلو رواني فشارونو او اندېښنو زغم مې د رواني تلقین له لارې تل لوړ ساتلی او د ((خوږو)) په پرتله ((ترخه)) ژر ژر هېروم. زما زیات شعرونه له همدغه تلقین څخه رنگ اخلي، که نه هسې خو مې ژوند سر ترپایه رنځ او کړاو، درد او څړیکې دي او د چا خبره هسې ځان غولوم او زړه خوشالوم.

((چې په ناز لوی شي په زیار زړه پېرې))

زه په زیار لوی شوم، په ناز زړه پېرېم

۱۳- پوښتنه: لکه څنگه چې وایي، د لوړ استعداد او ذکاوت خاوندان، یا په بله وینا نابغه د ښکاره کړو وړو او ناستې پاستې له پلوه زیاتره نارمل نه وي، یا په ډاگه ووايم له نبوغ سره یو راز لېونتوب هم ملگری وي، نو ته له دغه پلوه د خپل ځان په باره کې څه نظر لرې، ایا لومړی ستا دا دومره فرهنگي او علمي بریاوې د همداسې لوړ استعداد یا ((نبوغ)) ښکارندويي نه کوي او دویم دا چې که دا خبره سمه وي، نو ستا ځینې نارامۍ او نه سازښتونه یو ډول (لېونتوب) نه گڼل کېږي او باور لرې چې ته هېڅ راز جسمي او رواني یا دماغي ناروغي نه لرې؟

ځواب: زه څنگه چې د لوړ استعداد، ذکاوت یا نبوغ دعوا نه لرم، نو د لېونتوب تور راباندې هم لگېدای نه شي. زه گومان نه کوم، زما د

ذکاوت کچ و مېچ یا (I.Q) دې دومره لوړه وي او دومره نومرې وورلای شم چې زما د فوق العاده ذکاوت یا نبوغ تر بریده ورسې. زه د نژدې دېرش کلنو رسمي او نا رسمي زده کړو په اوږدو کې هماغه مهال د لوړې درجې یا لومړۍ درجې په اخیستلو بريالی شوی يم چې زیاته خواري او زیار مې گاللی دی، که نه کله کله د بې پروايۍ او ناغېړۍ له کبله مې نه یوازې اول نمره گي بايللې چې لا بېخي په منځنۍ او تېته درجه کامياب شوی يم. زه د کرکتر لوژۍ د آرونو له مخې ((دماغی)) کرکتر ارزول شوی او دلبندي شوی يم (د پوهاند سيد بهاولدين مجروح د شننې له مخې) او له همدې کبله چې له هر څومره گراني او پېچلې علمي موضوع او مسالې سره مخامخ شوی يم، د پوهېدنې او شننې له توغه يې پوره وتلی يم، خو بيا هم د پرله پسې هاندو زیار په پایله (نتیجه) کې. زه همدومره پوهېږم چې دومره تېز هوشه نه يم او يو څه وخت ته اړتيا لرم چې يوه علمي يا فلسفي پوښتنه او مساله په هر اړخيزه توگه حل کړم او هرو مرو پرې بريالی کېږم. زما پرتليزه روغتيا زما د خپلې پاملرنې او اوډلي ژوند زېږنده ده. يوه نیمه روغتيايي ستونزه به هرومرو ولرم چې يا خو به مور زېږې وي او يا خو به مې د ژوند په لومړنيو پنځلسو کلونو کې راپېښه شوې وي، ځکه دغه کلونه مې له سختې بېوزلۍ او بدويت سره ملگري وو. زه له څو کلو راهيسې پوه شوی يم چې ښي غوږ او کينه سترگه مې کمزوري دي او له دې سره متې پر دې هم ورسېدم چې دا دومره عمر او بيا د زده کړو په بهير کې هرومرو زیانمن شوی يم او ډېر څه مې چې بايد لاسته راوړي وای او ژر مې لاسته راوړي وای، له لاسه وتلي دي. حافظه مې هم دومره پياوړې نه ده او د ټولو په پای کې له ارثي پلوه زما د پزې د څوکې يو څه کړوالی هم تل زما د ناپامۍ او نه

ځیرتیا سبب شوی دی. زما نه ژبورتیا هم ښایي د پاسنیو طبیعي او کسبي روغتیايي نیمگړتیاوو زېږنده وي او له همدې کبله مې د زده کړو په گړنیو ازموینو کې تل پوره نومرې نه دي اخیستې او په لیکنیو (تحریري) هغو کې مې بیا پوره پوره وړې دي. اوس هم زه تر وینا په لیکنه کې ځان ډېر پیاوړی ننگیرم که دا خبره سمه وي چې د هر چا د استعداد او ذکاوت له لوړوالي سره هماغومره د لېونتوب لوړوالی هم وي، نو کېدای شي، دغه غبرگ ویاړ زه هم ولرم. خو رښتیا رښتیا دا ده چې زه ټول فرهنگي او علمي بري او بریاوې د خپل لوړ استعداد زېږنده نه، بلکې تر هر څه دمخه د خپلو هاندو هڅو او خولې تویونو پیېره بولم، زه دلته د نومیالي مخترع اډیسن د خبرې پخلی کوم چې د اختراعاتو په باب یې د یوې پوښتنې په ځواب کې کړې وه:

((ښوونکي په سلو کې ۹۹ په خولې توینه اړه لري او یوازې یو په الهام)).

ځانپېښي

(Autobiography)

د ځانپېښو ثبت د لیکوال د ځاني، ټولنيز، سياسي او فرهنگي ژوندانه په څېړنه او سپړنه کې ډېر رول لري، په تېره بيا دا چې دا پېښې په خپله د لیکوال په قلم ثبت شوي وي. دا لیکنه یا ځانپېښې، چې دلته یې لولئ، پوهاند استاد زیار په خپل قلم لیکلي، نو ځکه دده د ژوند په تشریح کې ډېره مرسته کوي.

کله چې سړی د هېمېشه بهار ننگرهار له منځي جلال اباد څخه مخ پر سویل یو دېرش څلوېښت کیلومتره د مزیڼې په ښکلي او سمسوره دره کې پورته ولاړ شي او د سپین غر شني لمنې ته ورنژدې کېږي، په هر نیم کیلومتری واټن کې یوې لویې ویالې ته رسي چې لوی لوی کلي او لوړې برجورې کلاوې، شني کروندې، ښې دېرې او ښېرازې باغچې ورباندې لکه د مرغلو لږ پرله پسې پرتې دي. دغه ویالې له پسرلي نیولې، د اوړي تر وروستيو شپو ورځو له مست څپاند ((مزیڼې)) رود څخه د لویو لویو دودیزو بندونو له لارې اوبه را اخلې او ډکې ډکې بهېږي او بیا وروسته یې د چینو او کارپزونو نری نری اوبه ځای نیسي؛ له همدې کبله یې د لرنیو (وروستي ورځو) برخو منگني کښتونه د برنیو (سر ورځو) هغو هومره گڼ سمسور او ښېرازه نه وي - مزیڼې رود له خپلې ښکلي او اوږدې درې سره د سپین غر له هغو سویلي سر درو

څخه سرچینه اخلي، چې د شینوارو او خوگیانو ترمنځ تېرنی او اداري برید جوړوي او شمالي هغه یې د کورمې سیند سرچینه؛ د مزینې رود پر نویو اوبو (باریکاب) باندې پر کابل سیند پای ته رسي.

دغه رود له کوټ او چپرهار هغو سره د ((روداتو ولسوالۍ)) رغوي چې لومړی ترې په ((تور راغه)) او دویم ترې په ((سپین راغه)) جلا کېږي.

د همداسې یوې ویالې له سر ورځ څخه پر شمال د ((اخون کلی)) د کلاوو لړۍ رانښلي چې څلورمه یې د ملک میرسید کلا نومېږي او ځینې یې د ملا رحمت الله کلا هم بولي، ځکه د دواړو مخورو ترمنځ سمه پر دوو برخو وپشل شوې او دواړه یو برابر اړوندان او ګاونډیان لري. دغه کلا تر ټولو هملرو کلاوو ډېره لوړه او برجوره ده او مخه یې د تلبهاندې ویالې له کبله تل په شنو کروندو، بڼو ډېرو او بڼکیو ښکلي او ښېرازه برېښي. د مزینې رود منځ لار چې اوس سرک شوی دی، د دغې کلا له سویلي اړخه تېرېږي.

زما مور وپلار تر یوه لانجمن واده دولس - دیارلس کاله وروسته له یو زوی لور سره له پاسني حصارک، میدانک او بیا روغانیو څخه دغې کلا ته رالېږدېدلې وو او د ملک میرسید د ګاونډي په توګه یې په یو خونیز کور کې استوګنه غوره کړې وه، چې له څارویو سره په کې یوځای اوسېدو. زه د خپلې مور د وینا له مخې په همدغه کورګي کې د ۱۳۱۵ ال کال پر دویمه یا درېیمه میاشت زېږېدلې یم، چې د صفرې له میاشتې او د مندتو (زردالو) له موسم سره یې سمون درلود؛ دا ځکه چې دغه تازه راوتې مېوه یې راباندې وپشلې وه دا هغه شپې ورځې وې چې زما د دوو خویندو ترمنځ یوازینی اووه - اته کلن ورور د کوي د ناروغۍ له کبله له

نړۍ څخه تازه سترگې پټې کړې وې. له دې لامله زما زېږېدنې دغې کوچنۍ کورنۍ ته نوې رڼا وېښله او له ټولې بېوزلۍ سره سره یې د ناز او هوسایۍ په غېږ کې رالویدلې او په مینه مینه یې پاللم او روزلم. پلار به مې په هر اختر کې په ښایسته کالیو پټولم او په کال کې به یې د سیالیۍ په توګه د ولسوالۍ بازار (شیرشاهي) ته پر شا لېږدولم او یوه ښکلې چرمه یې تتری (سدرۍ) به یې راته پر درزي باندې ګنډله. د پلار د ځوانۍ د ځواکمنو متو او نه ستومانېدونکي کارو زیار په برکت مو یو شډل، مګر څه ناڅه هوسا او بسیا ژوند درلود. له کرګرۍ او جولانګرۍ سره یې د غوا خوشي او مېړې وزې ساتنه پالنه هم کوله. له همدې کبله مو د شودو، شرومبو کوچو او غوړیو کمی نه و او هېڅ ژمی مو بې لاندې نه تېراوه.

له فرهنگي پلوه میرسید کلا تر نورو کلاوو پوره دمخه وه، هسې خو ټول اخون کلی، لکه څنګه یې چې له نامه ښکاره وه، یو دیني - فرهنگي کلی و او د سیمې د یوه مخور او ستر ځمکوال اخون په نامه نومول شوی و چې شاهي دربار ته یې هم لار درلوده او امیر حبیب الله خان ورته د ورځې تر اوو وژنو (قتلونو) فرمان ورکړی و. خو کله چې ورباندې د اوبیخري (حقابې) د بلوسنې له کبله یو سر تېر بزګر غلیلاک راوړ او له غټو زمانو سره یې یوځای بلې نړۍ ته ولېږه او ساتندوی امیر یې هم هممهال د خپلو چرچو بلهاري شو، نو یوې نوې را لېږدېدلې فرهنگي ((قاضي امین جان)) کورنۍ یې ځای ونيو. دغې کورنۍ هم نژدې شل کاله پر اسکیرلي ولس باندې د یوه څېښناګر په توګه خپله واکمني وچلوله، تر څو یې د جاسوسۍ په تور له چوچو پوچو سره د کابل دهمزنگ ځای شو او ترې راپاتې سمسور باغ او دېره یې د یوه لومړني ښوونځي د

پرانیسټنې لپاره په زړه پورې انګېزه شوه چې د مزینې حصارک ښوونځي په نامه یې د تېر فرهنگي برم یوازیني پاتوړی او ځای ناستی وگرځېد.

زموږ کوچنۍ کورنۍ د نورو دوه درو ګاونډیو کورنیو غوندې د کلا د دواړو ځمکوالو دیني فرهنگي کورنیو له اغېز سره سره زما نورو خويندو ورونو له لیک لوست سره کومه لېوالتیا نه درلوده. خو کله چې زه تر شپږ کلنۍ واوښتم او د کال مخکې جوړ شوي ښوونځي پلټونکي راپسې راغلل، نو پلار مې له ټولو هلو ځلو سره ونه شو کړای، ما ترې د کلا د یوازیني ښوونځي منگي هلک په توګه وژغوري. له دې سره یوه اندېښنه دا وه چې زه نه چېرې د یوه نارامه هلک په توګه کوم سرکاري کتاب څیرې کړم او ده ته خطر په پېښه شي. یوه همداسې ورته اندېښنه ورته بله هغه مهال پیدا شوه چې ما ترې د سرښوونکي په سپارښتنه د یوې بغدادۍ سپارې د رانیونې غوښتنه وکړه. دا یې بیا داسې انګېرله، ګوندې چې هغه راڅخه څیرې یا تر پښو لاندې شي، غاړه به یې راسره بنده شي، خو مور مې دغه کار یو ستر ثواب ګاڼه، سپاره یې راته پیدا کړه. د هغې له پای ته رسولو سره یې راته (عم) سپاره او بیا یې په هغې پسې قران شریف هم د ملا او ملک له کورنیو څخه راته په سوال وغوښتل او د هماغو کورنیو له ښځمنو سره مې لوستل. پلار مې له دغه کار څخه متې هماغه مهال خبر شو چې زما تربور استاد ترې د مبارکۍ ویلو په ترڅ کې د پگړۍ غوښتنه وکړه، بیا یې نو په هسکه غاړه هغه ته پگړۍ ورکړه او زه یې ونازولم. مګر تر څو چې ژوندی و، د ښوونځي د یوې سلېت تختې اخیستنې یې را باندې ونه لوروله. دریم ټولګي ته نوی بریالی شوی وم چې د پلار سیوری مې له سره پرېوت او ما ددې لپاره

چې متې راته مور سلیت تخته واخیسته، مړینې یې دومره اندېښمن نه کړم. له دې ناخبره چې یوازینی رزمنه وال (نفقه رسان) مو له لاسه ورکړ او د مشروتي نړینه غړي په توګه د درو نورو غړو (مور او دوو کشرانو ورونو) کالخوايي همدا زما تر غاړې شوه. زه اړوم چې په هماغه نه کلنۍ کې تر ژرندي او لو و لور پورې ټولې بهرنۍ چارې پرمخ یوسم. له پلاره راته دومره پانګه پاتې وه چې متې مو پرې یوه وزه واخیسته، نور نو د خدای اسرې ته کېناستو. له بده مرغه هماغه ژمی له سختو واورو سره ملګری و او بل کال ته ورپسې پر ټوله سیمه د یوې بېسارې وچکالی او قحطۍ ناتار راخپور شو. ځوانې جانې کونډې مور مې نوره اړووته چې د کور څلور دېوالي پرېږدي، تور ټیکری پر سر کړي او له مورې درو سرو زامنو سره په کوچیانې ژوند پیل وکړي؛ دواړې مشرې خویندې مو خو لا د پلار پر ژوند په خپل بخت پسې تللې وې. مور به مې د لو و لور او مزدوری لپاره کشروتی درې کلن ورور په غېږ کې ونیو او مور دوه لږ شان غوټکي (نه کلن او شپږ کلن) وروڼه به یې له لاسه ونیوو او د کامې، جلال اباد او نورو لریو نژدیه سیمو په تکل به مو خپل ((عاريتي)) کورو کلی پرېښوول. یا به مو د غنمو وږي ټولول، یا کودی، یا به مو د جوارو وږي سپینول، یا به مو پومبه اونله او یا خو به مو له چا سره په یوه خېته مزدوري کوله.

ما له دغو ټولو خوارو مزدوریو او لولنګریو سره سره بیا هم د زده کړې لړۍ نه پرېښووه او له څلورم ټولګي څخه مې تر شپږمه څه پر مزینه او څه پر کامه د یوه او بل په مزدوری پرمخ بوتله. دغه مهال (۱۳۲۸ل) مو له میرسید کلا څخه خپل پلرني کلي حصارک ته کډه وکړه. هلته مو د خپل پخواني ځای ځایګي او پولې پټي څه نښه نښانه او قباله

پاتې نه وه او تر کلونو کلونو گاونډیتوب وروسته مو متې په خپلو متو ځانته کلاگۍ جوړه کړه او جریب نیم ځمکه مو ورسره هم وپېرله. د ښوونځیوالې زده کړې ترڅنګه مې هر سهار او مازیګر دیني هغه هم پرې نه ښووه او تر شپږم ټولګي وروسته راته د همدې مزدکي زده کړې کېدون راترلاسه شو او د چرې په توګه مې پوره څلور کاله د ننگرهار په بېلابېلو لړیو نژدیو سیمو کې عربي او پارسي زده کړې پرمخ یووړې، ترڅو راباندې د کوم زړه سواند فرهنگيالي زړه وسوه او په جلال اباد کې یې تر ازموینې وروسته د ۱۳۳۲ل تعلیمي کال لپاره د کابل لیلیه ښوونځي ((دارالمعلمین)) ته راواستولم. دا زما په ژوند کې لومړی اوږون ټکی و چې هم یې له بېوزلۍ او لولنګرۍ وژغورلم او هم یې له ناپوهۍ او بې لیک لوستۍ.

کابل د هېواد د یوازینۍ غورې فرهنگي منځۍ په توګه زما د هر اړخیزې روحي او ذهني ودې او غږېدا لپاره لپاره اواره کړه او زما پرمخ یې د پراخو علمي - فرهنگي پرمختیاوو روښانه څنډونه او لرلیدونه پرانیستل. په ابن سینا ښوونځي او دارالمعلمین کې زما شپږ کلنې زده کړې له ډېرو بریو او بریاوو سره ملګرې وې. له اتم ټولګي څخه مې د شاعرۍ او لیکوالۍ وړتیا غځونې وکړې او زه یې دېته وهڅولم چې په ټولو پوهنتوني څانګو کې له چانس درلودنې سره سره ژبې او ادب ته مخه وکړم او همدا مې تر پایه د ژوند یو نه بېلېدونکی ټوک وګرځي. له دې سره سره مې له لسم ټولګي څخه تر دولسمه د ژمنۍ رخصتۍ له خوا د هلمند ناوې په پروژه کې له امریکایانو سره لومړی کال د ډیزاینر او پر دویم کال د افسیس انجنیر په توګه کار کاوه چې پر جیب خرڅ سربرېره مې خپله انګلیسي زده کړه هم پراخواله د تعلیمي کال په اوږدو

کې مې هر گوره ادبي او ژورنالیستي لړۍ هم پرمخ وړه او د بایسکتبال د تیم د غړي او مشر په توگه مې وزگار وخت هم هسې وزگار نه تېراوه. پر ورځپاڼو، مهالنیو او اوونیزو سربېره مې سر له دولسم ټولگي ۱۳۳۷ ال څخه له راډیو افغانستان سره د همکارۍ لړۍ هم رانښلولې وه او په پوهنتوني دوره کې مې پرې د څو ورځپاڼو او مجلو پرله پیلې خبریالي هم ورزیاته شوه.

پر ۱۳۴۱ ال کال له پوهنځي څخه له وتلو سره سم له سمونې په علمي کدر کې ونيول شوم او د ژبپوهنې د نوې پرائیستل شوې څانگې (موسسې) په چوکاټ کې راته ((د افغانستان د ژبپوهنې اتلس)) لپاره د ژبنيو څېړنو کار را تر غاړې شو چې پر ۱۹۶۰م کال په ویانا کې د یونسکو د ختیځپوهنې د څلیرویشتمې کانگرې له خوا یې سپارښت شوی و او د اروپایي ژبپوهانو په علمي تخنیکي او مالي مرسته د یوې اوږد مهالې پروژې په توگه پرمخ وړل کېده. ما نژدې پنځه کاله د هېواد په غرو رغو او کلیو باندو کې د هېواد د څوارلسو ژبو څه دپاسه سل گړدوده د جلا جلا اثارو په بڼه وڅېړل او وکښل. دغه ډگر څېړنې (فیلډ ریسرچونه) چې د هېواد او سیمې په کچه یې مخینه نه درلوده، زما د راتلونکو لورو څانگیزو زده کړو په بریالۍ پرمخوړنه او علمي فرهنگي بشپړتیا کې یو بېساری غوره نقش ولوباوه.

ما په دغه ترڅ کې د نورو دوه درو ملگرو په توپیر یوازې د گړدودو پر څېړنه، کښنه او ټولونه بسنه نه کوله، بلکې ورسره ورسره مې د هرې اړوندې ژبې او سیمې فولکور او دودونه جالونه هم کښل او راتولول. له دې سره سره مې ژورنالیستي هڅې هم پرمخ وړې او د بېلابېلو خپرونو د همکار او په تېره د هېواد ورځپاڼې د لومړني او همېشني خبریال په

توگه مې د هر څېړنیز سفر یو اوږد انځوریز راپورتاژ هم را برابر اوه. د علمي او فولکوریکو څېړنو یوه برخه مې علمي څېړونو لکه کابل مجلې او وږمې مجلې ته سپارله او بله مې له ځان سره په ځانگړو څرمه کتابچو کې راخوندي کوله؛ ثبت کړې هغه خو مې له ژبنيو څېړنو سره یوځای د پروژې د امانت په توگه د اړوندو ځانگو په واک کې ورکوله چې آر (اصل) یې سویس ته استول کېده او کاپي یې د پوهنځي د ژبپوهنې په موسسه کې خوندي کېدله.

زما د علمي - فرهنگي بشپړتیا دویم اوړون ټکی د لوړو ځانگیزو زده کړو لپاره هغه بورس و چې د نوموړو پنځه کلنو څېړنو د پاداش په توگه د سویس ملي فونډ راپه برخه کړ. ما ددغه هېواد د پایتخت برن په دولتي پوهنتون کې شپږ کاله د ټولیزې (عمومي) ژبپوهنې هندو اروپایي او هندو اریاني فیلولوژۍ او په څرمه توگه د وگړ پوهنې (اتنولوژۍ) او ادبپوهنې زده کړې پرمخ بوتلې. چې لومړي درې کاله مې د الماني او انگلیسي ژبو زده کړې او پیاوړتیا او ماسټرۍ ونیول او درې وروستي مې د یفل دوکتورا. ما د سویس په بنکلي هېواد کې له شپږ کلني استوگنې څخه نه یوازې د خپلې ځانگیزې پرمختیا او بشپړتیا لپاره گټه واخیسته چې لا تر څنګه مې له خپل استاد پروفیسور ژارژردار سره د افغانستان د ژبپوهنې اتلس د تیارونې په بهیر کې هم خپله مرسته ونه سپموله، په تېره د خپلو څیړلیو او کنسلیو گړدودو په برخه کې. پروفیسور ژارردار د سویس د ناسیونال فونډ درې - څلور ټوکه چاپ ته چمتو کړي او پاتې کار ته له کور ناستې سره سره دوام ورکوي. له هېواد سره مې پرله پیلې ژورنالیستي او ادبي اړیکي دپخوا په څیر پالل. د شعر په برخه کې مې بېخي یوه نوې لپاره ونیوله او دا نه یوازې له

دې لامله چې د اروپایي ادبي او شعري بهیر تر اغېزې لاندې راغلی وم، هغه هم زیاتره له جولیز (فورمال) پلوه، بلکې نوي طبیعي، ټولنیز او فرهنګي چاپېریال راباندې نوې اغېزې وښدلې، په تېره د سویس بېساري ښکلي او الهام بښونکي پنځ زما پر شاعرانه ولولو یو نه اټکلېدونکی اثر واچاوه. ما په وزگار او ازادو ورځو کې له غر ګرځیو اوسکي لوبغاړو سره یوځای پر واورینو الپونو او ښپرازو ځنگلونو، سیندګیو او سیندونو او ټولو جنتي منظرو ګرځېدم او د ایشیا د جنت ((افغانستان)) په یاد به مې ترې شاعرانه الهامونه اخیستل، په سویس او نورو اروپایي هېوادو کې زما د شعرونو بېلګې په بېلابېلو غونډونو کې له ځای او نېټې سره راخوندي شوې دي. ما د سویس له دیموکراسۍ څخه په ګټه اخیستنه د خپل یوه شعر الماني ژباړه د پوهنتون په یوه کین لاسي اوونیزه ((برنرستوډنټ)) کې خپره کړه چې ډېره هنګامه او انگازه یې پیدا کړه او د اړوندو زده کړیالو (محصلینو) د ټولنې ((فوروم پولیتیکوم)) له تاوده هر کلي سره سره راباندې په وروستیو دوو کلو کې یو نیم زریز بورس پر پنځه سویز بدل شو. هماغه وو چې له سیاسي شعرونو سره مې هغه پخوانۍ لېوالتیا کمه شوه او له ټولنوال ریالیزم سره مې د رومانټیسیم او سمبولیزم راګډولو ته هڅه ډېره شوه، یا د چا خبره د ((شعريت)) په هڅه کې شوم. که څه هم زما دغه هڅه هېواد ته له راستنېدو او ګوندي فعالیت سره نیمزالي غوندې پاتې شوه او متې یې د شپېتمو کلونو له پیل سره بېرته ساه واخیسته. هسې خو سیاست زما له شعر سره نه بېلېدونکی پیوند لري. ځکه زه شعر او هر هنر په ژوند پورې تړلی بولم او سیاست ور پورې د ژوند د یوه واقعیت په توګه اړوند ګڼم خو دومره نه چې هغه د شعار تر بریده ورسوي. ما د همدې

وروستۍ لسيزې په سر کې پاسني آر ته خپله پاملرنه زياته كړه او په پای کې هم كره كتونكو ته زياته كړه چې نور مې وچ او سپېره شعار ته پای ټكي ايښی دی او دا دی د همدې لړۍ تر دوه گونو غوندونو (اور او وينې - گلولې) پسې مې درېيم غونډ چاپ ته چمتو دی چې په يو مهال کې د ازاد پښتو شعر لومړنۍ بشپړې بېلگې هم گڼل کېږي او له دې سره سره زما د شل کلن ازاد شعر غورځنگ له عملي او لارښودو بېلگو څخه شمېرل کېدای شي. د ۱۳۵۱ل په درشل کې مې له سويس څخه له راستنېدو سره د ژبو او ادبياتو پوهنځي د پښتو څانگې د ژبپوهنې د استاد په توگه خپله رسمي او مسلکي دنده له سره پيل كړه او د تدريس ترڅنگه مې د څېړنو او ليكنو او له دې سره د ژورناليستي فعاليت لړۍ هم په نوي دود او سبك راوښلوله. د پوهنځي د دوې مياشتنۍ مهالنۍ (وږمې) را تر غاړه کېدل مې د دوو غبرگو غورځنگونو د سيستماتيكلو او رښتياينې لپاره ښه فال وگانه چې لومړی مې د ((يوې يوازينۍ گډې نړه بشپړې كره ليكنۍ پښتو)) او دويم مې د ((نوي ازاد پښتو شعر)) په نامه ان د سويس د استوگنې په وروستيو كلو كې د كابل مجلې او ځانگړو ليكونو له لارې اعلام كړی و. په دغه (وږمې) مجله كې مې ټولې رارسېدلې ليكنې له پورتنې آرو معيار سره سمې كره كولې او بيا مې چاپ ته سپارلې او همداسې يې د ازادو او نيم ازادو شعري بېلگو خپرول درواخله. له هماغې لومړۍ گڼې څخه مې پر وړاندې ټينگار (مقاومت) پيل شو، خو ما خپله درسته پر ځمكه ونه غورځوله، كتونكې ډله او همكاران مې په منطق او استدلال له ځان سره ملگري كړل او د پښتو ټولني رسمي او نيم رسمي گواښونه مې د پوهنتوني اتاريټې او علمي ځوابيه ليكنو سره شنډ كړل.

هغه مهال چې لومړۍ ډله ییز ټکر مې پر ۱۳۵۴ل کال د پښتو څېړنو د نړیوال مرکز په پرائیستونکي نړیوال علمي سیمینار کې له دودیزو پښتو پوهانو او ټیکه والو سره پېښ شو او ځوان زده کړوال پښت او د ارواښاد نارویژي استاد پروفیسور مورگن ستیرن تر مشرۍ لاندې مې ټول مېلمانه اروپایي ژبپوهان او ختیځپوهان پر خوا ودرېدل او د چا خبره هغو ته مې علمي او رواني ماته ورکړه. نور مې زور اندو بدانو له ډاگیزې (علني) مخامختیا څخه لاس واخیست او له هغې ورځې راهیسې یې چې له سرکاري واک وویسا څخه په گټه اخیستنه زما مخې ته هر څومره کرکندې راغورځولې، له پښو یې غورځولای نه شوم، که څه هم توکیز او مانیز زیانونه یې ډېر راوړسول، نه مې کوم اثر جایزه وړای شوه او نه یې د چاپ کابو پیدا کوله، مگر یو مخیزه یې زما د علمي او ژورنالیستي هلو ځلو مخه نیولای نه شوه. هغه ټول څېړلي او لیکلي اثار مې پرله پسې زېرمه کول او متې مې د ثور اوښتون له دویم پړاو راهیسې د هغو د چاپ لړۍ راوښلوله چې اوس یې شمېر ۱۶ ته رسېږي. دا زما د گوندیتوب یوازینی گټه وه چې د نورو لیکوالو او پوهانو غوندې زما اثارو ته هم د چاپ لاره اواره شوه. نور خو یې تر اوښتونه پوره اووه کاله د سر په کاسه اوبه راکړې او را وروسته مې هم یو کلن څرخي زندان د همدغه گوند پر سر وگاله چې په جنتي سویس کې یې زما د رښتیني ژوند شپږ کاله بېرته له صفر سره برابر کړل او دا باید اعتراف وکړم چې گوندیتوب زما د ((معیاري پښتو)) او ((ازاد پښتو شعر)) د غبرگو غورځنگونو د خنډ و ځنډ تل یو غوره لامل بلل شوی دی. په علمي، ژورنالیستي او زېږندويي (ایجادې) ډگر کې هر گوره زه ډېر لږ د گوند د دیکتې او دوکتورین اړوند شوی یم او که په یوه لیکه کې ورسره راغلی

یم، هغه مې ورسره له ښه یا بدمرغه اند پوهیز (ایډیولوژیکي) گډوالی و. اوس چې مې د واکمن گوند له لیکو څخه د وتو دوه کاله تېر شوي هم دي، د خپل پاتکیز رغښت او د افغان ولس د وروسته پاتېوالي په غوښتنه له خپلې اند پوهې او نړۍ لید څخه تېرېدونکی نه یم. زه د یوه نړیوال سیستم په توگه د ستالیني سوسیالیزم د راپرځېدنې هر کلی کوم، خو کپیټالیزم یې هېڅکله یوازینی الترناتیف او ځایناستی نه بولم او د یوه منځگړي هومانستي ژغورنده نړیوال غورځنگ منځته راتگ ته سترگې پر لار یم له دې سره په زېږندويي ډگر کې هم د سوسیالیستي ریالیزم پر ځای د یوه رښتیني هومانیزم لاروي خوښوم او د هېڅ بېلارې کوونکي پانگوالي (ایزم) لاره به ونه نیسم.

زه ځان پوره بريالی ننگیرم چې زما شل کلنو غبرگو غورځنگونو نن سبا خپلې بیبرې او اغېزې ښندلې له یوې یوازینۍ کره پښتو سره په لره بره پښتونخوا کې ((ازاد)) یا په بله وینا ((نوي ازاد پښتو شعر)) نور له هغې کرغېړنتیا (ابتداله) را ژغورل شوی دی چې تر شپېتمو کلونو دمخه ورسره لاس و گرېوان و. دا کومه پوچه او بې سرو بوله ادعا نه ده، بلکې د زبات لپاره یې عیني لاسوندونه لرم. د ساري په توگه د نوي او نوي ازاد شعر او ان نوي داستان هېڅ یو ځوان نوښتگر زما له سیده او ناسیده شاگردۍ او لارښوونې څخه انکار نه شي کړای. دا ماته نور کوم ارزښت نه لري چې څوک مې د شاگردۍ یا لارښوونې پاسلنه مني یا نه مني مگر د غورځنگ ویاړ راځني هېڅکله اخیستلای نه شي.

زما ټولې لیکنې، څېړنې، علمي، ژورنالیستيکي او زېږندويي کارونه په لومړي سر کې په خپله مورنۍ ژبه دي او کله نا کله مې په کې له پارسي، انګلیسي او الماني څخه هم کار اخیستی. لومړی شعري ازمېښت مې

هم په پارسي ژبه و چې د اتم ټولگي په پای کې مې ویلی و او د ۱۳۳۴ کال د ابن سینا ښوونځي په پسرلني غونډه کې مې اورولی و. همدارنگه له پارسي څخه زما لومړۍ پښتو ژباړه له لسم ټولگي، له انگلیسي څخه له دولسم ټولگي او له الماني څخه له ماسترۍ مهاله راپیلېږي دا چې پارسي شعر مې دومره نه دی پاللی، ښایي چې چا به ورهڅولی نه یم، خو هڅه مې کړې چې په هر شعري غونډ کې یې یوه نیمه شعر ډوله بېلگه را واخلم. په کتابي بڼه زما لومړۍ ژباړه هم له دري څخه په پښتو وه چې د ((طب او حکمت په اسلام کې)) تر سرلیک لاندې مې په یوولسم ټولگي کې پر ۱۳۳۶ کال تر سره کړی او پر ۱۳۳۷ کال د وخت د ښوونې او روزنې د موسسې له خوا په افسیت چاپ خپره شوې ده.

زما ادبي ژباړې له انگلیسي څخه پر ۱۳۳۹ کال د الفردو موسس د یوه شعر او د یوه چيني لیکوال د داستان له پښتو کولو سره پیل کېږي او له الماني څخه پر ۱۳۴۸ کال د سویسي گتهیلف، الماني گویتې، برتولت برېښت او داسې نورو شاعرانو د شعرونو له ژباړې سره. د پارسي شعر را اړونه مې خو ټیک له هماغه شپږم ټولگي څخه رانښلي چې په جومات کې مې د سعدي گلستان او بوستان، د جامي یوسف و زلیخا، د نظامي سکندر نامه او د داسې نورو کلاسیکو شاعرانو او نثرانو اړوند اثار د یوه ټاکلي دودیز کریکولم په چوکاټ کې له عربي هغو سره یوځای یو بل پسې لوستل او ورسره ورسره مې پارسي لیک زده کاوه. د همدغه کار له برکته مې وکړای شول، کابل ته له رسېدو او د اووم ټولگي له پیلونې سره مې پر پارسي باندې د لاسبري بهیر تر نورو پښتو ژبیو ډېر گړندی

و، تر دې کچې چې دوه کاله وروسته مې په کې خپل لومړی شعر هم وکښه.

زه دا خپله ستره نېکمرغي گڼم، تر هغې مخکې چې له بهرنیو ژبو سره مې پېژندويي پیدا شي، د مورنۍ ژبې ((پښتو)) تر څنگه دغې دویمې غورې هېوادنۍ ژبې زما په علمي - فرهنگي بشپړتیا کې یوه نه هېرېدونکې اغېزمنه ونډه اخیستې ده او پر دې ډېر ویاړم او ښاخم چې د ناپليون له خبرې سره سم دغې دویمې زده کړې ژبې ماته دویم شخصیت رابښلی دی.

ما په ۲۹ کلنۍ کې د یوې اوږدې سوځنده مینې تر بریالۍ پایلې وروسته واده کړی او د همدغه بریالیتوب له کبله یې راته د ((پښتیا)) او ((پښتیا)) په نومونو دوه غبرگ ښانونه د مینه وړې برخلیک پر تتر راڅرولي دي.

دا دی، په څرمه ډول خپل ژوند لیک له یوې لنډې کرونولوژۍ سره د خپلو لیکنو څېړنو، ژباړو او ادبي زېږونو بشپړ لیکلو ستاسې مخ ته ږدم چې په لنډ ډول زما له پېچلي، مگر ویاړلي اندو ژوند سره پېژندگلوي پیدا کړئ.

په ټوله فرهنگي او شاعرانه مینه

پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار

کابل، مرغومی، ۱۳۷۰

اخځونه

- د دغه اثر په کښلو کې له دغو لاندې اخځونو او یادښتونو څخه گټه اخیستل شوې ده:
- ۱- دوکتور عبدالحکیم طیبی، تلاشهای سیاسی سید جمال الدین افغاني، ۱۳۵۵ ال کال، ۲۰ مخ.
  - ۲- د پوهاند زیار پنځوسمه کالیزه، د اکبر کرگر له خوا د استاد زیار اوړول شوی ژوند لیک.
  - ۳- ژوندون مجله ۱۳۶۷ ال کال، د میزان-عقرب گڼه، ۷۸-۸۰ مخونه او د پښتۍ څلورم مخ.
  - ۴- د نورمحمد سهیم مقاله، د استاد زیار پنځوسمه کالیزه، ناچاپه.
  - ۵- وږمې مجله، ۱۳۴۲ ال کال، ۹ گڼه، ۳۵-۴۳ مخونه.
  - ۶- پوهنې مجله، ۱۳۳۹ ال کال، ۹ گڼه، ۶۷-۷۴ مخونه.
  - ۷- پوهنې مجله، ۱۳۳۹ ال کال، ۱۰ گڼه، ۵۷-۶۲ مخونه.
  - ۸- د ثور انقلاب حقیقت ورځپاڼه، ۱۳۶۴ ال کال ۲۵۵ گڼه، ۵ مخ.
  - ۹- د ثور انقلاب حقیقت ورځپاڼه، ۱۳۶۶ ال کال د ۷ میاشتې د ۱۴ نېټې گڼه، لومړی مخ او درېیم مخ.
  - ۱۰- وږمه، ۱۳۵۱ ال کال، ۴-۵ گڼه، ۱-۲ مخونه.
  - ۱۱- کابل مجله، ۱۳۴۹ کال، ۴ گڼه، ۵۷-۵۸ مخونه.
  - ۱۲- وږمه، ۱۳۵۳ ل کال، لومړۍ گڼه، ۱-۲ مخونه.

- ۱۳- پوهنتون کابل (اوونیزه)، ۱۳۵۳ ال کال، ۱۶ گڼه، ۲ مخ.
- ۱۴- درفش جوانان (اوونیزه) ۱۳۶۰ ال کال، د ۱۱ میاشتي د ۲۷ نېټې گڼه.
- ۱۵- پوهنتون کابل (اوونیزه) ۱۳۶۷ کال د ثور د اوومې نېټې گڼه.
- ۱۶- زنان مجله، ۱۳۶۰ ال کال، ۲ گڼه، ۱۹ مخ او ۳۳ مخ.
- ۱۷- هېواد (ورځپاڼه)، ۱۳۶۰ ال کال، ۱۰ میاشت، ۲۳ نېټې گڼه.
- ۱۸- هېواد (ورځپاڼه)، ۱۳۶۰ ال کال، ۳ میاشت، ۱۶ نېټې گڼه.
- ۱۹- عبدالروف بېنوا، اوسنی لیکوال، ۳ ټوک، ۱۳۴۶ کال، ۱۱۰۸ مخ.
- ۲۰- د اصف بهاند مقاله، د پوهاند زیار پنځوسمه کالیزه، ناچاپه.
- ۲۱- وینه او مینه (شعري غونډ) پوهاند زیار، ۱۳۶۰ ال کال.
- ۲۲- اور او وینې (شعري غونډ) پوهاند زیار، ۱۳۶۰ ال کال.
- ۲۳- د ثور انقلاب حقیقت ورځپاڼه، د ۱۳۶۶ ال کال، ۳مه میاشت، د ۱۱ نېټې گڼه، د ن. سیوري یا (اسحق ننگیال) لیکنه.
- ۲۴- زیار، مجاور احمد: گلکڅونه (شعري غونډ)، ۱۳۶۷ ال کال.
- ۲۵- پوهاند زیار: زنداني نغمې (شعري غونډ)، د چاپ او خپرونې د دولتي کومېټې خپرونه، ۱۳۶۴ ل کال.
- ۲۶- سوزونه او سازونه (شعري غونډ)، د چاپ او خپرونې د دولتي کومېټې خپرونه، ۱۳۶۴ ال کال.
- ۲۷- پوهاند زیار: اند و ژوند (شعري طرحې او څلوریزې) د سرحدونو چارو وزارت، ۱۳۶۸ ال کال.
- ۲۹- ژوندون مجله، ۱۳۶۷ ال کال، ۱ گڼه، ۵-۲۲ مخونه.
- ۳۰- وږمه، ۱۳۵۶ ال کال، ۴ گڼه، ۵۰-۵۷ مخونه.

- ۳۱- د عبدالحمید مومند یاد، د علومو اکاډمۍ خپرونه، ۱۳۶۶ ل کال.
- ۳۲- ژوندون مجله، ۱۳۶۶ ل کال، لومړۍ گڼه، ۴۷-۵۴ مخونه.
- ۳۳- د حمزه یاد، ۱۳۶۶ ل کال، ۱۱ گڼه، ۲۹-۶۸ مخونه.
- ۳۴- کابل مجله، ۱۳۶۲ ل کال، ۱۱ گڼه، ۳۴-۴۲ مخونه.
- ۳۵- د محمد هوتک یاد، ۱۳۶۲ ل کال، ۱۴۵-۱۵۲ مخونه.
- ۳۶- کابل مجله، ۱۳۴۲ کال، ۷-۸ گڼه، ۲۳-۳۲ گڼه.
- ۳۷- کابل مجله، ۱۳۴۲ ل کال، ۹ گڼه، ۱۴-۳۶ گڼه.
- ۳۸- کابل مجله، ۱۳۴۳ ل کال، ۴ گڼه، ۷-۲۳ مخونه
- ۳۹- کابل مجله، ۱۳۶۲ ل کال، ۲ گڼه، ۱۲-۱۳ مخونه
- ۴۰- کابل مجله، ۱۳۶۳ ل کال، لومړۍ گڼه، ۲۹-۳۹ مخونه
- ۴۱- کابل مجله، ۱۳۶۲ ل کال، ۱۲ گڼه، ۱-۸ مخونه
- ۴۲- ژوندون مجله، ۱۳۶۲ ل کال، لومړۍ گڼه، ۹-۲۱ مخونه
- ۴۳- ژوندون، ۱۳۶۲ ل کال، ۲ گڼه، ۵۵-۶۶ مخونه
- ۴۴- ژوندون، ۱۳۶۲ ل کال، ۲ گڼه، ۷۶-۸۰ مخونه
- ۴۵- ژوندون، ۱۳۶۲ ل کال، ۳ گڼه، ۵-۹ مخونه.
- ۴۶- ژوندون، ۱۳۶۲ ل کال، ۴ گڼه، ۹-۱۵ مخونه.
- ۴۷- فولکور مجله، ۱۳۵۵ ل کال، ۱۱ گڼه، ۱۵۷-۱۶۶ مخونه.
- ۴۸- فولکور، ۱۳۵۵ ل کال، ۶ گڼه، ۲۶-۲۹ مخونه
- ۴۹- فولکور، ۱۳۵۵ ل کال، ۳ گڼه، ۳۵-۳۹ مخونه.
- ۵۰- فولکور، ۱۳۵۵ ل کال، ۲ گڼه، ۳۹-۴۲ مخونه.
- ۵۱- فولکور، ۱۳۵۵ ل کال، ۴ گڼه، ۳۲-۳۵ مخونه.

- ۵۲- فولکور، ۱۳۵۶ ال کال، ۳ گڼه، ۲۸-۲۹ مخونه.
- ۵۳- فولکور، ۱۳۵۵ ال کال، ۵ گڼه، ۲۹-۳۱ مخونه.
- ۵۴- فرهنگ خلق مجله، ۱۳۵۷ ال کال، لومړۍ گڼه، ۲۴-۲۵ مخونه.
- ۵۵- هنر مجله، ۱۳۵۷ ال کال، لومړۍ گڼه، ۲۴-۲۵ مخونه.
- ۵۶- هنر، ۱۳۵۹ ال کال، لومړۍ گڼه، ۵-۶ مخونه.
- ۵۷- هنر، ۱۳۵۸ ال کال، ۴-۵ گڼه، ۱۸ او ۸۴ مخ.
- ۵۸- هنر، ۱۳۶۱ ال کال، قوس، حوت، گڼه، ۳-۶ مخونه.
- ۵۹- هنر، ۱۳۵۹ ال کال، ۴ گڼه، ۵-۷ مخونه.
- ۶۰- هنر، ۱۳۵۹ ال کال، ۵-۶ گڼه، ۱۷-۱۸ مخ.
- ۶۱- پوهنې مجله، ۱۳۴۱ ال کال، ۴ گڼه، ۶۳ مخ.
- ۶۲- پوهنې مجله، ۱۳۴۱ ال کال، ۳ گڼه، ۲۰-۲۳ مخونه.
- ۶۳- پوهنې مجله، ۱۳۴۱ ال کال، ۳ گڼه، ۱۸-۱۹ مخونه.
- ۶۴- بلخ مجله، ۱۳۵۷ ال کال، لومړۍ گڼه، ۱۴-۱۵ مخونه.
- ۶۵- ژوندون مجله، ۱۳۶۲ ال کال، ۳ گڼه، ۵-۹ مخونه.
- ۶۶- ژوندون، ۱۳۶۱ ال کال، لومړۍ گڼه، ۱۲-۱۵ مخونه.
- ۶۷- ژوندون، ۱۳۶۱ ال کال، ۳ گڼه، ۱۱-۱۴ مخونه.
- ۶۸- ژوندون، ۱۳۶۱ ال کال، ۴ گڼه، ۴۴-۴۷ مخونه.
- ۶۹- اجتماعي علوم مجله، ۱۳۶۱ ال کال، ۳ گڼه، ۱۶۳-۱۷۲ مخونه.
- ۷۰- تحقیقات کوشاني مجله، ۱۳۵۹ ال کال، ۲ گڼه، ۱۱-۱۱۶ مخونه.
- ۷۱- دوستي مجله، ۱۳۵۹ ال کال، ۲-۳ گڼه، ۴-۳۸ مخونه.
- ۷۲- بدني روزنه مجله، ۱۳۳۹ کال، لومړۍ گڼه، ۱۲-۱۴ مخونه.
- ۷۳- بدني روزنه، ۱۳۳۹ کال، لومړۍ گڼه، ۱۱-۱۳ مخونه.

- ۷۴- مېرمن مجله، ۱۳۴۴ کال، د اسد د میاشتي گڼه، ۱۱ او ۱۳ مخونه.
- ۷۵- مېرمن، ۱۳۴۴ ال کال، د سنبلې- میزان گڼه، ۲۳ او ۵۳ مخ.
- ۷۶- دوستي مجله، ۱۳۶۲ ال کال، ۳ گڼه، ۸۰-۸۴ مخونه.
- ۷۷- دوستي، ۱۳۶۳ ال کال، ۴ گڼه، ۲۷-۲۹ مخونه.
- ۷۸- دوستي، ۱۳۶۰ ال کال، ۸ گڼه، ۴۴-۴۸ مخونه.
- ۷۹- دوستي، ۱۳۶۲ ال کال، لومړۍ گڼه، ۵۱-۵۷ مخونه.
- ۸۰- دوستي، ۱۳۶۱ ال کال، ۱۱ گڼه، ۵۷-۶۳ مخونه.
- ۸۱- ژوندون مجله، ۱۳۶۷ ال کال، میزان-عقرب گڼه، ۵۳-۵۴ مخونه.
- ۸۲- ژوندون، ۱۳۶۵ ال کال، ۵-۶ گڼه، د پښتني څلورم مخ.
- ۸۳- محمد صديق روحي، ژوندون مجله، ۱۳۶۳ ال کال، ۵ گڼه، ۸ مخ.
- ۸۴- محمد صديق روحي، ژوندون مجله، ۱۳۶۳ ال کال، ۵ گڼه، ۱۳ مخ.
- ۸۵- کابل مجله، ۱۳۵۲ ال کال، ۱-۲ گڼه، ۲۵-۳۷-۱۸۰ مخونه.
- ۸۶- وږمې مجله، ۱۳۵۲ ال کال، ۱-۲ گڼه، ۱۷۴-۱۸۰ مخونه.
- ۸۷- کابل مجله، ۱۳۴۹ ال کال، ۸ گڼه، ۴۴-۵۱ مخونه.
- ۸۸- کابل مجله، ۱۳۶۲ ال کال ۸ گڼه، ۴۱-۵۱ مخونه.
- ۸۹- ننگرهار مجله، ۱۳۵۴ ال کال، د حوت میاشتي گڼه، ۱۰ او ۳۲ مخ.
- ۹۰- ننگرهار مجله، ۱۳۵۴ ال کال، د سلواغې گڼه، ۱۵ او ۳۹ مخ.
- ۹۱- ننگرهار، ۱۳۵۴ ال کال، د مرغومي او سلواغې گڼه، ۲۷ او ۳۰ مخ.
- ۹۲- پکتیا مجله، ۱۳۵۶ ال کال، ۴ گڼه، ۴ مخونه.
- ۹۳- پکتیا، ۱۳۵۶ ال کال، ۴ گڼه، ۲۲-۲۳ مخ.
- ۹۴- پکتیا، ۱۳۵۶ ال کال، ۶ گڼه، ۱۲ مخ.
- ۹۵- وږمه، مجله ۱۳۵۴ ال کال، ۳ گڼه، ۱۷۳-۱۷۷ مخونه.

- ۹۶- پکتیا مجله، ۱۳۵۶ ال کال، ۷ گڼه، ۸ مخ
- ۹۷- پکتیا، ۱۳۵۶ ال کال، ۸ گڼه، ۱۲ مخ
- ۹۸- پکتیا، ۱۳۵۶ ال کال، ۹ گڼه، ۸ مخ.
- ۹۹- پکتیا مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۱-۲ گڼه، ۱۶ مخ.
- ۱۰۰- پکتیا مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۳ گڼه، ۲۸ مخ.
- ۱۰۱- پکتیا مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۷ گڼه، ۲۳ مخ.
- ۱۰۲- پکتیا مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۴ گڼه، ۱۵ مخ.
- ۱۰۳- پکتیا مجله، ۱۳۵۶ ال کال، ۵ گڼه، ۱۵ مخ.
- ۱۰۴- ننگرهار مجله، ۱۳۵۳ ال کال، مرغومي-سلواغې گڼه، ۲۷ او ۳۰ مخ.
- ۱۰۵- وږمه مجله، ۱۳۵۱ ال کال، ۳ گڼه، ۱۱-۱۱۶ مخونه.
- ۱۰۶- وږمه مجله، ۱۳۵۱ ال کال، ۴-۵ گڼه، ۱۶۴-۱۷۸ مخونه.
- ۱۰۷- وږمه مجله، ۱۳۵۱ ال کال، ۶ گڼه، ۱۷۶-۱۷۶ مخونه.
- ۱۰۸- وږمه مجله، ۱۳۵۲ ال کال، ۳-۴ گڼه، ۱۵۲-۱۹۴ مخونه.
- ۱۰۹- وږمه مجله، ۱۳۵۲ ال کال، ۵ گڼه، ۱۲۱-۱۲۹ مخونه.
- ۱۱۰- وږمه مجله، ۱۳۵۲ ال کال، ۶ گڼه.
- ۱۱۱- سباوون مجله، ۱۳۶۶ ال کال، ۵ گڼه، ۳۵ او ۶۳ مخ.
- ۱۱۲- زرین انځور، کابل مجله، ۱۳۶۴ ال کال، لومړۍ گڼه، ۱ مخ.
- ۱۱۳- سباوون مجله، ۱۳۶۷ ال کال، ۲ گڼې، ۱۸-۱۹-مخونه.
- ۱۱۴- مېرمن مجله، ۱۳۶۷ ال کال، ۲ گڼې، ۱۸-۱۹ مخونه.
- ۱۱۵- کابل مجله، ۱۳۵۵ ال کال، ۷-۸ گڼه، ۷۱-۷۴ مخونه.
- ۱۱۶- پوهنتون کابل، (اوونیزه)، ۱۳۶۶ ال کال، ۵ میاشت، ۲۷ نېټې گڼه.

- ۱۱۷- وږمه مجله، ۱۳۵۱ کال، ۳ گڼه، ۶۹-۷۱ مخونه.
- ۱۱۸- ژبنی څېړنې، نوراحمد شاکر، ۱۳۵۲ کال.
- ۱۱۹- وږمه مجله، ۱۳۵۰ کال، ۵-۶ گڼه، ۱۱۲-۱۱۵ مخونه.
- ۱۲۰- خراسان مجله، ۱۳۶۰ کال، ۵-۶ گڼه، ۱۵۰-۱۵۳ مخونه.
- ۱۲۱- وږمه مجله، ۱۳۵۲ کال، ۶ گڼه، ۴۷-۴۸ مخونه.
- ۱۲۲- وږمه، ۱۳۵۲ کال، ۶ گڼه، ۵۵-۵۶ مخونه.
- ۱۲۳- پښتو څېړنې، (د مقالو مجموعه) د علومو اکاډمۍ خپرونه، ۱۳۵۶ کال.
- ۱۲۴- وږمه مجله، ۱۳۵۲ کال، ۵ گڼه، ۵۷-۵۹ مخونه.
- ۱۲۵- وږمه مجله، ۱۳۵۲ کال، ۱-۲ گڼه، ۹۰-۹۱ مخونه.
- ۱۲۶- وږمه مجله، ۱۳۵۱ کال، ۱-۲ گڼه، ۹۸-۱۰۲ مخونه.
- ۱۲۷- وږمه مجله، ۱۳۵۱ کال، ۶ گڼه، اته مخیزه.
- ۱۲۸- وږمه مجله، ۱۳۵۲ کال، ۶ گڼه، اته مخیزه.
- ۱۲۹- وږمه مجله، ۱۳۵۲ کال، ۵ گڼه، ۶۳-۶۷ مخونه.
- ۱۳۰- وږمه مجله، ۱۳۵۲ کال، ۱-۲ گڼه، ۱۱۳-۱۲۲ مخونه.
- ۱۳۱- وږمه مجله، ۱۳۵۱ کال، ۱-۲ گڼه، ۱۳۹-۱۴۰ مخونه.
- ۱۳۲- وږمه مجله، ۱۳۵۱ کال، ۶ گڼه، ۸۹-۹۶ مخونه.
- ۱۳۳- وږمه مجله، ۱۳۵۱ کال، ۶ گڼه، ۴۷-۴۸ مخونه.
- ۱۳۴- وږمه مجله، ۱۳۵۴ کال، ۴ گڼه، ۸۷-۱۶۰ مخونه.
- ۱۳۵- وږمه مجله، ۱۳۵۱ کال، ۴-۵ گڼه، ۷۳-۷۶ مخونه.
- ۱۳۶- وږمه مجله، ۱۳۵۱ کال، ۴-۵ گڼه، ۱۱۷-۱۲۶ مخونه.
- ۱۳۷- وږمه مجله، ۱۳۵۱ کال، ۳ گڼه، ۱-۳ مخونه.

- ۱۳۸-۳ گڼه، ۸۶-۸۷ مخونه.
- ۱۳۹-عرفان مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۴-۵ گڼه، ۶۱-۶۷ مخونه.
- ۱۴۰-د امیر کروړ یاد، د علومو اکاډمۍ خپرونه، ۱۳۶۴ ال کال، ۳۹۰-۳۹۹ مخونه.
- ۱۴۱-وږمه، ۱۳۵۲ ال کال، ۳-۴ گڼه، ۱۲۵-۱۳۲ مخونه.
- ۱۴۲-وږمه مجله، ۱۳۵۲ ال کال، ۶ گڼه.
- ۱۴۳-وږمه، ۱۳۵۲ ال کال، ۳-۴ گڼه، ۶۹-۷۰ مخونه.
- ۱۴۴-کابل مجله، ۱۳۴۶ ال کال، ۹ گڼه، ۲۰-۳۰ مخونه.
- ۱۴۵-کابل مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۲ گڼه، ۱۰۶-۱۰۷ مخونه.
- ۱۴۶-کابل مجله، ۱۳۵۹ ال کال، ۲ گڼه، ۱۹-۳۵ مخونه.
- ۱۴۷-کابل مجله، ۱۳۵۹ ال کال، ۳ گڼه، ۱۳-۱۸ مخونه.
- ۱۴۸-کابل مجله، ۱۳۶۱ ال کال، ۲ گڼه، ۵۴-۸۲ مخونه.
- ۱۴۹-خراسان مجله، ۱۳۶۲ ال کال، ۱۲ گڼه، ۵۴-۸۲ مخونه.
- ۱۵۰-ننگرهار مجله، ۱۳۵۳ ال کال، لومړۍ گڼه، ۳۰ مخ.
- ۱۵۱-ننگرهار مجله، ۱۳۵۳ ال کال، د ثور میاشتې گڼه، ۲۸ مخ.
- ۱۵۲-ننگرهار مجله، ۱۳۵۳ ال کال، د غبرگولي میاشتې گڼه، ۳۷-۳۸ مخونه.
- ۱۵۳-ننگرهار مجله، ۱۳۵۵ ال کال، د وږي میاشتې گڼه، ۱۵ مخ.
- ۱۵۴-ننگرهار مجله، ۱۳۵۳ ال کال، د وږي میاشتې گڼه، ۳۴ مخ.
- ۱۵۵-ننگرهار مجله، ۱۳۵۵ ال کال، د لړم میاشتې گڼه، ۲۹ او ۳۶ مخ.
- ۱۵۶-ننگرهار مجله، ۱۳۵۶ ال کال، د لیندۍ میاشتې گڼه، ۱۳ مخ.
- ۱۵۷-ننگرهار مجله، ۱۳۵۳ ال کال، د لیندۍ میاشتې گڼه، ۲۳ مخ.
- ۱۵۸-ننگرهار مجله، ۱۳۵۳ ال کال، د مرغومي او سلواغې میاشتو گڼه، ۴۸ مخ.
- ۱۵۹-عرفان مجله (میاشتنۍ)، ۱۳۵۶ ال کال، لومړۍ گڼه، ۱۴۱-۱۴۶ مخونه.

- ۱۶۰- عرفان مجله، ۱۳۵۵ ال کال، ۱۱ گڼه، ۱۵۷-۱۶۶ مخونه.
- ۱۶۱- پکتیا مجله (مياشتنۍ)، ۱۳۵۶ ال کال، لومړۍ گڼه، ۱۶ او ۳۷ مخ.
- ۱۶۲- پکتیا مجله، ۱۳۵۵ ال کال، ۲ گڼه، ۶ مخ.
- ۱۶۳- پکتیا مجله، ۱۳۵۶ ال کال، ۲ گڼه، ۱۸ مخ.
- ۱۶۴- وږمه مجله (درې مياشتنۍ)، ۱۳۵۴ ال کال، ۴ گڼه، ۸۷-۱۰۸ مخونه.
- ۱۶۵- وږمه مجله، ۱۳۵۱ ال کال، ۶ گڼه، ۳۷-۴۲ مخونه.
- ۱۶۶- وږمه مجله، ۱۳۵۱ ال کال، ۶ گڼه، ۸۵-۹۲ مخونه.
- ۱۶۷- ننگرهار مجله (مياشتنۍ)، ۱۳۵۲ ال کال، د وړي مياشتنۍ گڼه، ۳۷-۳۹ مخونه.
- ۱۶۸- ننگرهار مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۶ گڼه، ۲۶ مخ.
- ۱۶۹- ننگرهار مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۴ گڼه، ۲۶ مخ.
- ۱۷۰- ننگرهار مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۱-۲ گڼه، ۱۵ او ۴۹ مخ.
- ۱۷۱- ننگرهار مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۳ گڼه، ۱۳ او ۲۸ مخ.
- ۱۷۲- ننگرهار مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۵ گڼه، ۱۳ مخ.
- ۱۷۳- وږمه مجله، ۱۳۵۳ ال کال، لومړۍ گڼه، ۱۰۴-۱۰۶ مخونه.
- ۱۷۴- وږمه مجله، ۱۳۵۳ ال کال، لومړۍ گڼه، ۱۲۲-۱۲۴ مخونه.
- ۱۷۵- وږمه مجله، ۱۳۵۳ ال کال، لومړۍ گڼه، ۱۳۱-۱۴۰ مخونه.
- ۱۷۶- وږمه مجله، ۱۳۵۳ ال کال، ۳ گڼه، ۱۲۹-۱۳۱ مخونه.
- ۱۷۷- وږمه مجله، ۱۳۵۳ ال کال، ۴ گڼه، ۱۵۹-۱۶۲ مخونه.
- ۱۷۸- وږمه مجله، ۱۳۵۳ ال کال ۱۲۱-۱۳۵ مخونه.
- ۱۷۹- پښتو څېړنې، د علومو اکاډمۍ خپرونه، ۱۳۶۷ کال، ۴۱۲-۴۵۹ مخونه.
- ۱۸۰- کابل مجله، ۱۳۴۷ ال کال، ۱۱-۱۲ گڼه، ۱۰۹ مخ.
- ۱۸۱- ننگرهار مجله، ۱۳۵۳ ال کال، د وړي مياشتې گڼه، ۲۳ او ۳۳ مخ.

- ۱۸۲- بیاض، فارسي هندوستانی خپرنی اورگان، ۱۹۸۳م کال، لومړۍ گڼه،
۱۸۳- هېواد ورځپاڼه، ۱۳۵۹ل کال، وړۍ، ۱۳۱ نېټې گڼه.
۱۸۴- پوهاند زیار: ویي پوهنه، کابل پوهنتون خپرونه، ۱۳۶۰ل کال.
۱۸۵- پوهاند زیار: ویي رغاونه، د کابل پوهنتون گستر چاپ، ۱۳۵۵ل کال.
۱۸۶- پوهاند زیار: د ژبپوهنې بنسټونه، د کابل پوهنتون گسترچاپ،
۱۳۵۳ل کال.
۱۸۷- پوهاند زیار: نظر کوتاهی بر زبان و زبانشناسی، د کابل پوهنتون
گستر چاپ، ۱۳۵۶ل کال.
۱۸۸- پوهاند زیار: پښتو لیکلار، ننگرهار پوهنتون خپرونه، ۱۳۶۰ل کال.
۱۸۹- پوهاند زیار: پښتو نوم‌پنځگونه، د سویس د برن پوهنتون خپرونه،
۱۹۷۴م کال.
۱۹۰- وږمه مجله، ۱۳۵۷ل کال، ۳ گڼه، ۱۱۸-۱۳۰ مخونه.
۱۹۱- پوهنې مجله، ۱۳۳۹ل کال، لومړۍ گڼه، ۲۳-۳۶ مخونه.
۱۹۲- کابل مجله، ۱۳۵۳ل کال، ۲ گڼه، ۱۰-۱۵ مخونه.
۱۹۳- پوهاند زیار: پښتانه او ورونه ملیتونه، ژباړه، ۱۳۶۶ل کال.
۱۹۴- کابل مجله، ۱۳۴۳ل کال، ۳ گڼه، ۴۷-۴۸ مخونه.
۱۹۵- دوستي مجله، ۱۳۶۰ل کال، ۷ گڼه، ۴۳-۵۲ مخونه.
۱۹۶- دوستي مجله، ۱۳۶۲ل کال، ۲ گڼه، ۵۲-۵۸ مخونه.
۱۹۷- عبدالکریم پتنگ: د غرونو څوکي، د کابل پوهنتون خپرونه، ۱۳۵۹ل کال.
۱۹۸- عبدالحی حبیبی: نومورکي مورخین، د ژبو او ادبیاتو پوهنځي
خپرونه، ۱۳۵۹ل کال.

نیمه پېړۍ یون / استاد زیار د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری

۱۹۹- میا فقیر الله جلال ابادي: فواید فقیر الله، د ژبو او ادبیاتو پوهنځي خپرونه، ۱۳۵۹ ال کال.

۲۰۰- عبدالشکور رشاد: د پټې خزاني فرهنگ، د ادبیاتو پوهنځي خپرونه، ۱۳۶۲ ال کال.

۲۰۱- عبدالحی حبیبی، د میا فقیر الله پېژند لیک، د ادبیاتو پوهنځي خپرونه، ۱۳۵۹ ال کال.

۲۰۲- عبدالشکور رشاد: د احمد شاه بابا د دېوان غورچاڼ، ۱۳۵۷ ال کال.

۲۰۳- عبدالکریم محب: د چینیانو یونلیکونه، ژباړه، د علومو اکاډمۍ خپرونه، ۱۳۵۷ ال کال.

۲۰۴- افضل ټکور: دا لیکوال دا څېرې، د قومونو او قبایلو چارو وزارت د نشراتو او فرهنگي چارو د ریاست خپرونه، ۱۳۶۶ ال کال.

۲۰۵- عبدالروف خیلواک: ټولنپوهنه، ژباړه، ۱۳۵۲ ال کال.

۲۰۶- پروفیسور دوکتور عبدالظهور او پوهنمل عین الدین نصر: مقدمه بر زبانشناسی، د کابل پوهنتون خپرونه، ۱۳۶۳ ال کال.

۲۰۷- دوست شینواری، زړه پانگه، د افغانستان د علومو اکاډمۍ ۱۳۶۳ ال کال.

۲۰۸- پروفیسور سیال کاکړ: د کوشنیانو ژبه، د کوټې چاپ، ۱۹۷۹ م کال.

۲۰۹- باقی بریال: مینه نه مري، شعري غونډ، ۱۳۶۷ ال کال.

۲۱۰- عبدالروف بېنوا: پښتو روزنه، د پښتو څېړنو د نړیوال مرکز خپرونه، ۱۳۵۷ ال کال.

۲۱۱- د غلام محی الدین افغان افکار او اثار، د کابل پوهنتون خپرونه، ۱۳۶۰ ال کال.

کال

- ۲۱۲- نصر الله حافظ: ستا د چم گلونه، د چاپ او خپرونې د دولتي کومیتې خپرونه، ۱۳۶۵ ال کال.
- ۲۱۳- کاوون توپاني: شگې او گلونه، د چاپ او خپرونې د دولتي کومیتې خپرونه، ۱۳۶۶ ال کال.
- ۲۱۴- ابراهیم عطایي: د پښتني قبایلو اصطلاحی قاموس، د پښتو څېړنو د نړیوال مرکز خپرونه، ۱۳۵۷ ال کال.
- ۲۱۵- دوکتور گل محمد نورزی: ادبي ژانرونه او مکتبونه، ۱۳۷۰ ال کال.
- ۲۱۶- پوهاند زیار: گلکڅونه، د لیکوالو انجمن خپرونه، ۱۳۶۷ ال کال.
- ۲۱۷- کابل مجله، ۱۳۴۳ ال کال، ۳ گڼه، ۴۷-۴۸ مخونه.
- ۲۱۸- د خوشال خټک فراق نامه، د کابل پوهنتون خپرونه، ۱۳۶۳ ال کال.
- ۲۱۹- د راحت یاد، د کابل پوهنتون خپرونه، ۱۳۶۳ ال کال، ۵۷-۶۵ مخونه.
- ۲۲۰- پښتو بښویه (گرامر)، پوهاند زیار، د کابل پوهنتون خپرونه، ۱۳۶۲ ال کال.
- ۲۲۱- مېرمن مجله، ۱۳۶۴ ال کال، ۵ گڼه.
- ۲۲۲- څارندوی مجله، ۱۳۶۷ ال کال، ۱۰ گڼه.
- ۲۲۳- پوهنتون کابل اوونیزه، ۲۱-۵-۱۳۶۶ ال نېټې گڼه.
- ۲۲۴- وږمه مجله، ۱۳۵۱ ال کال، ۳ گڼه، ۶۹-۷۱ مخونه.
- ۲۲۵- پښتو مجله، ۱۳۶۰ ال کال، لومړۍ گڼه، ۴۵-۴۷ مخونه.
- ۲۲۶- پښتو مجله، ۱۳۵۹ ال کال، ۴ گڼه، ۱۱۸-۱۳۰ مخونه.
- ۲۲۷- پښتو مجله، ۱۳۵۹ ال کال، لومړۍ گڼه، ۹۶-۱۰۵ مخونه.
- ۲۲۸- پښتو مجله، ۱۳۶۰ ال کال، ۳ گڼه، ۶۵-۷۰ مخونه.
- ۲۲۹- پښتو مجله، ۱۳۶۲ ال کال، ۳ گڼه، ۴۵-۵۰ مخونه.
- ۲۳۰- کابل مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۲ گڼه، ۱۰۶-۱۰۷ مخونه.

- ۲۳۱- کابل مجله، ۱۳۵۹ ال کال، ۳ گڼه، ۱۳-۱۸ مخونه.
- ۲۳۲- پلوشه مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۱-۲ گڼه، ۲۴-۲۶ مخونه.
- ۲۳۳- پلوشه مجله، ۱۳۵۷ ال کال، ۳ گڼه، ۳۴-۳۵ مخونه.
- ۳۳۴- پلوشه مجله، ۱۳۵۶ ال کال، ۴ گڼه، ۲۵-۳۲ مخونه.
- ۲۳۵- پلوشه مجله، ۱۳۵۵ ال کال، ۲ گڼه، ۲۳-۲۸ مخونه.
- ۲۳۶- برکت الله کمین: تلوسې، شعري غونډ، ۱۳۵۲ ال کال،
- ۲۳۷- کابل مجله، ۱۳۶۷ ال کال، ۵ گڼه، ۳۵-۵۴ مخونه.
- ۲۳۸- زیار: د کنیشکا د سره کوتل ډبرلیک (ژباړه)، ۱۳۶۹ ال کال.
- ۲۳۹- خاوره، امین افغانپور، ۱۳۶۷ ال کال.

یادښت: ما په پورتنیو یاد شویو اڅونو کې د هغوی ټول یاد شوي
مخونه نه دي را اخیستي، یوازې مې د لیکنو څرنگوالی او د هغوی
سرلیکونه را اخیستي دي او په ځینو ځایو کې مې د هغوی ټول مخونه
هم را اخیستي دي. د پوره مخونو راوړنه مې په دې خاطر کړې ده، چې
شمېر او نومره والی یې څرگند شي.

وروستی بشپړونه

د کتاب د چاپ چمتو کېدنې په وروستیو شېبو کې د استاد زیار د تازه زېږونو او خپرونو دا لنډیز برابر کړای شو:

۱- په ادبي برخه کې یې څلور شعري غونډونه (د سېرونو نڅا، گلوپیونه، رزم و بزم، څڅواکي) او یو داستاني اثر (مینډ د زړه په وینه) له چاپه راووتل. همدارنگه یې یو نندارلیک (ډرامه) چې پر ۱۳۵۷ کال یې کښلې وه او چاپ و نندارې ته لا نه ده وړاندې شوې، دلته د یاد وړ ده.

۲- په څېړنیزه برخه کې یې یوه نوې څېړنه ((د پټې خزاني لیکزیکي شننه)) چې برخه برخه د ((وفا)) په اوونیزه کې خپره شوې ده، په همدغه روان کال کې په کتابي بڼه چاپ ته سترگې پر لار ده. د پېښور پوهنتون پښتو څانگې او پښتو اکېډمۍ د باره گلی د تېر او سپر کال په غبرگو سیمینارونو کې یې اوږدې اوږدې څېړنې وړاندې کړې دي. همدا راز یې د بېلابېلو غونډو او خپرونو لپاره یو لړ لیکنې څېړنې، کره کتنې او سریزې کښلې دي او د لوی احمد شاه بابا د ۲۲۰ تلین په نمانځنه کې یې یوه لیکنه په وفا اوونیزه او بله د خلیل ولسي ادبي جرگې د اړوند سیمینار په غونډ کې چاپ شوې ده.

نیمه پېړۍ یون / استاد زیار د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری

۳- په ژباړیزه برخه کې یې ((د هند و اروپایي ژبو لرغونی تاریخ)) د یادونې وړ دی چې له الماني سرچینو څخه یې را ژباړلې او د کابل مجلې د ۱۳۷۰ کال د درېیمې گڼې برابر ۳۴ مخه یې پرې نیولې دي.

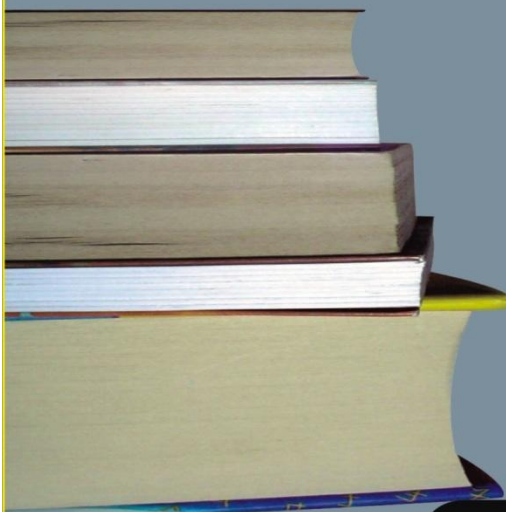
د فرانسې افغانپوهاند کیفر لپاره یې ((د پتې خزاني الماني ژباړه او گرامري شننه)) خو تراوسه کورته هېره وه، همداسې یې په څلورو ژبو لیکلې ((ځانپېښې)) هم درواخله.

یون، ۱۳۷۲ل کال، مرغومی

د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي:

پښتو کتابښود

۱۳۸۷ ل کال

محمد اسمعیل یون

د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي

د پنځوسو (۱۳۷۳-۱۳۲۳) کلونو

پښتو کتابښود

لیکوال

محمد اسمعیل یون

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه

د کتاب نوم: ادبیاتو پوهنځي پښتو کتابښود

لیکوال: پوهیالی محمد اسمعیل یون

خپرندوی: یون کلتوري یون

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

لومړی چاپ: ۱۳۷۶ ل کال

دویم چاپ: ۱۳۸۷ ل کال

د لیکوال

پرله پسې نومره: (۹)

د خپرندوی

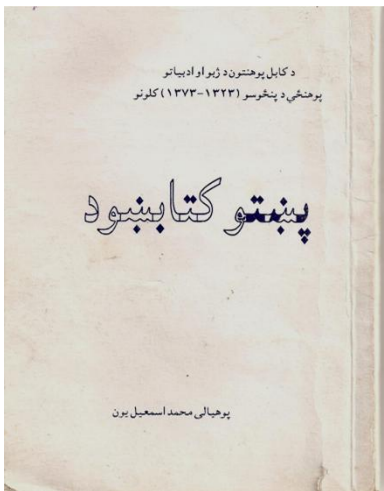
پرله پسې نومره: (۹)

کمپوزر: ضیاء الرحمن ضیاء

د دې اثر د دویم چاپ په اړه خو ټکي

دا اثر ما پر (۱۳۷۳ل) کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي، د پنځوسمې کلیزې په ویاړ لیکلی و، هغه وخت کابل کې سخت جنگونه وو، پوهنتون په واقعیت کې تړلی و او یوازې په کابل ښار کې شپږ اووه ځله له یوه ځایه بل ځای ته مهاجر شوی و. درې کاله وروسته ددې زمینه برابره شوه، چې دا اثر چاپ کړم، هغه وخت په ټول کابل کې یو کمپیوټر هم نه و، چې ما پرې دا اثر کمپوز کړی وای، نو ځکه مې له گران ورور او

خوږ ژبي شاعر صديق الله بدر څخه هیله وکړه چې که دا راته په خپلو مبارکو گوتو وليکي، بدر چې زما د فرهنگي مبارزې یو پخوانی ملگری او د سختې ورځې یار دی، په ورین تندي یې زما غوښتنه ومنله، دا اثر یې د څو میاشتو په بهیر کې خطاطي کړ، هغه هم یوازې د ثواب په بدل کې، دا کتاب درې کاله له ما سره پاتې شو، ځکه چې مالي لگښت ورته نه

برابرېده، بیا مې د همدې پوهنځي له خپل یو ټولگیوال (احمدالله) څخه هیله وکړه چې دا کتاب چاپ کړي، د هغه اقتصاد ښه و، په تاجکستان او نورو هېوادونو کې یې تجارت هم کاوه، هغه هم زما خبره په خلاصې

ټنډې ومنله. کله چې مې کتاب پېښور ته یووړ، نو له نورو کاغذونو سره مې په یوه ځانگړې پلاستيکي کڅوړه کې خوندي کېښود، خو ورځې راسره په گل حاجي پلازا کې و، له ځان سره به مې گرځاوه، ددې اثر همدا یوازېنې خطاطي شوې نسخه راسره وه، هغه کاغذونه چې بدر ورڅخه دا کتاب خطاطي کړې و، هغه متفرقه کاغذونه وو، ډېر منظم نه وو او د همدې څو کلونو په بهیر کې مې له لاسه وتي وو.

پر هغه ورځ چې مې دا اثر له گل حاجي پلازا څخه قصه خوانۍ کې دانش چاپخونې ته ورووړ، نو سخته گرمي هم وه، ددې ترڅنگ ما سره نورې کڅوړې هم وې، چې نور ناچاپ کتابونه او یادښتونه هم په کې وو. گل حاجي پلازا کې مې یوه سیوري ته پر کتاره ډډه لگولې وه، کله چې تلم نو کڅوړې مې ځان سره واخیستې، موټر کې کېناستم، ((گوره قبرستان)) ته لا نه وم رسېدلی چې زړه کې مې څه ټکه پرېوته، ما ویل راځه دا کڅوړې وگوره، نه چې څه شی پاتې نه وي، کله چې مې کڅوړې راجگې کړې، لږ سپکې رابښکاره شوې، دننه مې ولټولې اخوا دېخوا مې ښې وارولې، هر څومره چې گورم کتاب نه شته، زړه مې ډیپ ولوېد، ما ویل لکه چې د څو کلونو خواري مې اوبو یووړه، حیران وم چې چېرته به رانه لوېدلی وي، ځان سره مې فکر وکړ راځه گل حاجي پلازا ته لاړ شه، د هیلې یوازېنې ځای همغه دی، که هلته نه و نور نو زړه صبر کړه، له (صدر بازار) نه بېرته راوگرځېدم، گرمي نو دومره زور اخیستی و، چې د چا خبر خوله یې لگوله، خو زه پر داسې غم اخته وم، پوه نه وم، چې پر څومره وخت بېرته گل حاجي پلازا ته رسېدلی يم. همغه ځای کې چې ساعت دمخه ولاړ وم، څو ځله کښته و پورته تېر شوم، بیا هملمته غلی ودرېدم، وروستی امید مې هم له لاسه ورکړ، لس پنځه لس دقیقې همداسې ځای پر ځای ولاړ وم، چورت وړی وم، چې ترڅنگ مې یو ځوان ودرېد، ماته یې وویل یون صیب خو به نه یې؟ ما ویل ولې نه یون يم، بیا یې راته وویل څه خو به درنه پاتې نه وي؟ ما ویل والله چې دغسې

یو کتاب مې چاپ ته وړه، تیار په ترس کې خطاطي شوی و، هغه راڅخه ورک شوی دی، ځکه بېرته راغلم، دې وخت کې هغه لږ موسکې غونډې شو، کڅوړه یې رابښکاره کړه، دا خو به نه وي، ما ویل ولې نه والله همدا دی، د کڅوړې منځ مې وکوت، کتاب په کې ایښی و، پر سترگو مې رڼايي راغله، وجود مې یخ شو، آرام شو، ما ویل کور دې ودان چې پر ما دې څومره غټ زېږی وکړ. هغه وویل: زه همدلته په هغه دفتر کې کار کوم، پر دې لاره تېرېدم چې دا کڅوړه مې ولیده، راجکه مې کړه، چې ومې کتل، کتاب په کې و او بیا ستا نوم پرې لیکل شوی، نو ځکه مې ځان سره وساته، ما ویل حتمي بېرته همدلته ورپسې راځې، زه خپله کتابونه کمپیوزوم، ماته د کتاب درد او ستونزې معلومې دي، چې څومره سخت کار دی، خو څه ښه شو چې کوم بل ځای کې درنه نه دی پاتې شوی، ما ویل ډېره مننه وروړه ما سره دې ډېره زیاته نېکي وکړه، څه خدمت درته وکړم، هغه ویل نه مننه، ښه کار دا وشو چې کتاب پیدا شو، ما ویل خفه ورته په دې وم، چې دا یې یوازېنې نسخه ده او بله یوه پاڼه هم ما سره نه شته. هغه ځوان نه مې یو ځل بیا مننه وکړه، کڅوړې مې ټولې ځان سره ښې چک کړې او ژر د قصه خوانۍ پر لوري رهي شوم، د دانش چاپخونې مسئول اسدجان ساپي ته مې وویل: دا کتاب راته ژر چاپ کړه، هغه خپل ماشین ورپسې راووبست، ماته یې وویل: څومره او په کوم کاغذ؟ ما ورته وویل مه په کاغذ پسې گرځه او مه یې شمېر پسې، همدا اوس یې چاپ ته ورکړه، دا ټوله کیسه مې ورته وکړه، هغه ویل خدای درسره ډېره نېکي کړې ده، سملاسي یې نورزي ته وویل، ژر دا کتاب یوسه چې پښتنگ یې کړي او سبا اول همدا چاپ کړه. دا و ددې اثر یو داستان. اوس چې له هغه وخته نږدې دولس کاله تېرېږي، زه یو ځل بیا خپل اثار په دې نیت چاپوم، چې د مرگ له خطرې یې وژغورم. طبیعي خبره ده، چې دا اثر څرگندې نیمگړتیاوې لري، خو د هغه وخت ظرفیتونه هم باید په پام کې ونیول شي، لکه د انساني مغز محصول هر اثر چې له نیمگړتیاوو خالي نه وي، دا اثر هم خپلې نیمگړتیاوې لري، خو اوس چې یې زه بیا

چاپوم، د همدې مشخص کلکتيف د پنځوس کلن فعاليت د څرنگوالي په انعکاس کې ماته يې گټې نه ښکاري. تر چاپ وروسته به (که ژوند مو ملگرۍ و) طبعاً ددې اثر ياد شمار گڼې د کابل پوهنتون ادبياتو پوهنځي ته هم ورکوم، هلته به له دې اثر څخه گټه اخيستل کېږي، په تېره بيا د مونوگرافو په تنوع کې به مرسته وکړي؛ تر يوه حده به د تکراري او کليشه يي مونوگرافو مخنيوی وکړي. دا اثر به د ادبياتو پوهنځي د محصلينو او استادانو مخ ته پروت وي، کله چې ددې پوهنځي لسيزې او يا شليزې پوره کېږي، کېدی شي څوک پرې نور څه زيات کړي او سمونې په کې وکړي. اوس چې د کمپيوټر زمانه ده او د لاس خواري کمپيوټر ته انتقال شوې، نو ټولو ليکوالو ته بويه چې خپل اثار نه يوازې د بياچاپ له لارې خوندي کړي، بلکې د انټرنېټ څپو ته يې هم وروسپاري، چې هم د مرگ له خطرې خوندي شي او هم يې گټه اخيستنه عامه او اسانه شي. ما د خپل کار د بشپړاوي او خونديتوب لپاره همداسې يو لړۍ پيل کړې او له نورو ليکوالو هم هيله لرم، چې خپل کارونه په خپله تنظيم کړي او خپل اثار له ټولو احتمالي خطرونو څخه وژغوري، که چېرې دوی په خپلو اثارو کې د بيا سمون او زياتون غوښتونکي هم وي، نو د خونديتوب په حالت کې ورته دا کار لا اسانه کېږي. له ټولو افغان ليکوالو د همدې فرهنگي هيلې د تطبيق په هيله.

په درناوي

پوهندوی محمد اسمعيل یون

ارگ، د جمهوري رياست ودانۍ

کابل - افغانستان

د ۱۳۸۷ ال کال د کب ۲۰مه نېټه

خو خبرې او د لیکوال پېژندگلوې

دغه رساله (د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پنځوسو کلونو پښتو کتابښود) د (۱۳۷۵ل) کال په لومړنیو ورځو شپو کې، یون صاحب د کتابت په خاطر ماته راکړه، ما هم په خوشالی سره د کتابت پر چارو پیل وکړ او تر څه مودې ځنډ وروسته مې خپل کار سرته ورساوه. کله چې د کتاب چارې ترسره شوې، رساله مې د هغه لیکوال ته ور وسپارله. د رسالې د ورسپارلو په جریان کې یون صاحب پر خپلې رسالې د څه لیکنې پېرزوینه راباندې وکړه، چې دا دی د همدغې پېرزوینې له مخې غواړم خو شپې د یادې شوې رسالې او بیا د گران یون پر پېژندگلوې درسره وغږېږم.

تر دغې رسالې دمخه دوه نور کتابونه په دغه برخه کې د چاپ له ډگره راوتلي دي. لومړنی کتاب د ښاغلي لیکوال رازمحمد وینس دی، چې (پښتو کتابونه) نومېږي. په دغه کتاب کې د برتښ موزیم د پښتو کتابونو د معرفي ترڅنگ دننه په هېواد کې د چاپ شویو کتابونو یو فهرست هم ورکړل شوی دی. دویم کتاب د هېواد نومیالي لیکوال او محقق ښاغلي حبیب الله رفیع په دوو ټوکونو کې لیکلی، چې (پښتو پانگه) نومېږي. همدارنگه په دغه برخه کې عتیق الله پڙواک هم یوه بریالی هڅه کړې ده، چې په خپل وار د یادونې وړ ده.

دغه رساله چې اوس ستاسو په لاس کې ده له یادو شویو کتابونو څخه یو څه توپیر او نوی والی لري او هغه دا چې دا رساله د یو مشخص کلکتیف د استفادې په غرض لیکل شوی او هم په ځانگړې ډول د پنځوسو کلونو په بهیر کې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د استادانو او فارغانو له پېژندگلوی سره سره د هغوی د اثارو او هم د مونوگرافونو بشپړه معرفي نامه ده.

دغه رساله په داسې وخت او حالاتو کې لیکل شوې ده، چې په وطن کې د اور او وینو سیندونه جاري وو، د ډاډ او اطمینان هېڅ څرک نه لگېده او د پوره نهیلیو ورځې شپې وې، خو ک چې په هغو حالاتو کې دلته مېشت وو، سره له ډېرې وېرې او ترهې یې د ورځني ژوند بارونه کارېدل. زموږ لیکوال د هغې اورنۍ مینې له مخې چې له خپلې ژبې او خپل فرهنگ سره یې لري، په همدغو اور وړینو شېبو کې خپله رساله ولیکله او د هغه د بشپړتیا په خاطر د گولینو، راکټونو او بمونو په باران کې کتابتون په کتابتون وگرځېد او ډېر کتابونه یې پسې وکتل.

ددغې رسالې ژبه ډېره خوږه او روانه ده، بې ځایه حاشیه روي په کې نه را ترسترگو کېږي، په ډېرو لنډو او وړو جملو کې ډېر څه په کې بیان شوي دي. کومه وروستی خبره چې غواړم ددغې درنې رسالې په باب وکړم، هغه داده چې کېدی شي د ځینو تخنیکي ستونزو له امله لا هم د ډېر شمېر لیکوالو او د هغو د اثارو او هم مونوگرافونو یاد په دې رساله کې راغلی نه وي.

په پای کې هیله څرگندوم، چې دغه رساله لکه څنګه چې ښایي همداسې ډېره ګټوره او اغېزمنه ثابته شي او هغه ستونزې چې له دې امله راپېښې دي له دې سره له منځه لاړې شي.

یون صاحب په خپلې رسالې کې د ګڼ شمېر وتلو او نوميالیو لیکوالو او د هغو د پښتو اثارو پېژندګلوي درسره کوي او زه غواړم چې د یون صاحب د ژوند هېنداره درته وځلوم.

پر افغانستان او افغاني فرهنگ او خپلې ژبې اورنی مین پوهیالی محمد اسمعیل یون د ارواښاد محمدخان زوی د ۱۳۴۶ل کال پر کب میاشت د لغمان ولایت د الینګار ولسوالۍ د نیازيو په یوې روښنفرې کورنۍ کې زېږېدلی دی. لومړنۍ زده کړې یې په الینګار ولسوالۍ کې سرته رسولي، پر ۱۳۶۶ل کال کې له خوشال خان لېسې نه فارغ شوی دی. تر فراغت وروسته پر ۱۳۶۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي پښتو څانګې ته لاړ او پر ۱۳۷۰ل کال له نوموړې څانګې فارغ او پر همدې کال د پښتو څانګې د علمي کادر غړی شو.

یون صاحب تراوسه پورې دا لاندې ادبي فعالیتونه ترسره کړي دي:

- ۱- هیلې، ګډ شعري جونګ، راټولونه، ۱۳۶۷ل کال چاپ.
- ۲- نیمګړي ارمانونه، د حیران د شعرونو جونګ، سریزه او راټولونه، ۱۳۶۹ل کال چاپ.
- ۳- د لوونو فصل، ګډ شعري جونګ، راټولونه، ۱۳۶۹ل کال چاپ.
- ۴- د استاد الفت نثري کلیات، سریزه او راټولونه، ۱۳۷۰ل کال چاپ.

۵- استاد زیار د پښتني فرهنگ یو ځلاند ستوری، څېړنیز اثر، ۱۳۷۳ل کال چاپ.

۶- متکور، د شعرونو مجموعه، د لیکوالو انجمن، ۱۳۶۹ل کال چاپ.

۷- د نازو انا یاد، سریزه او د مقالو راټولونه، ۱۳۷۰ل کال چاپ.

۸- د محمدگل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه، ۱۳۷۳ل کال چاپ.

۹- د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پنځوسو کلونو پښتو کتابښود، همدا رساله.

همدارنگه د شعرونو دویمه مجموعه یې هم چاپ ته تیاره ده، چې یوه

زیاته برخه یې په ځینو پښتو خپرونو کې چاپ او خپره شوې ده.

په سپېڅلي پښتني مینه

صدیق الله بدر

ددې اثر اړتیاوې، نیمگړتیاوې او بریاوې

د (۱۳۷۳ل) کال پر لړم میاشت، چې پوهنتون د خووم ځل لپاره د پرله پسې جگړو له امله، له تجارت، جمهوریت، زرغونې لېسو، له پلان وزارت، کابل پولیتخنیک او د امام زمان له تکیه خانې څخه د خیرخانې مېنې په درېیمه برخه کې د سرور کاینات مسجد ته په مهاجرت مجبور شوی و، نو په همدې ترینګلي او جگړه ییز حالت کې د پوهنځي د هغه وخت د مشرتابه له خوا وپتېیل شوه، چې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي (پنځوسمه کلیزه) ونمانځل شي.

په همدې نیت ما ته هم بلنه راکړل شوه، چې د ادبیاتو پوهنځي د ټول ژوند په بهیر کې د دې پوهنځي د ځینو نامتو استادانو پر ادبي خدمتونو په ځانگړې ډول پر اثارو لیکنه وکړم. ما چې کله په دې باب د کتابونو پانې وارولې نو خدای (ج) شاهد دی، چې لیکنه وار په وار اوږدېدلې. یو ځل بیا راته هغه اړتیا رادمخه شوه، چې مور ورسره په پوهنځي کې د زده کړې پر وخت مخامخ وو. زموږ د تحصیل په وخت کې د محصلینو غټه ستونزه دا وه، چې هېڅ داسې کیلي موجود نه وه، چې د هغې په زور دې محصلین د ادبیاتو د لویې نړۍ ور پرانيزي او په دې لویې دنیا کې دې د خپل اند، ذوق او موخې نیلي وځغلي.

هر چا چې به کومه وړه لیکنه هم کوله، نو اخځونو او کتابونو پسې به سرگردانه و، ان دا چې استادانو به په رسمي توگه سیمینار او کورنۍ دنده وروسپارله، بیا به هم د کتابونو په لټون او پیداکېدن کې پاتې راغلل، کله کله خبره تر دې بریده هم رسېدله چې استادان به هم د پوره اخځونو په ورکړه کې له ستونزو سره مخامخېدل.

دا ستونزه د پای لیکونو (مونوگرافونو) د لیکلو پر وخت لا ډېره څرگندېدله، فارغان به یو او بل ماخذ پسې لالهنده وو. څرنگه چې په پښتو څانگه کې د تېرو کلونو د مونوگرافونو بشپړ کتابښود او نومښود موجود نه و، نو داسې هم شوي چې یوه ټاکلې موضوع څو تنو فارغانو ته ورکړل شوې ده. د کتابونو او یا هم د اخځونو نشتوالي له کبله ځینو استادانو خپلو فارغانو ته ډېره ساده او بسیطه موضوع هم ټاکله، چې له آره به یو پایلیک لیکلو نه ارزې.

ځینې داسې اشخاص هم له ادبیاتو پوهنځي څخه فارغېدل، چې په پای کې یې د (شلو) ادبي کتابونو نومونه هم په پرله پسې ډول اخیستلي نه شول، هغه چا چې له ادبیاتو سره یې پوره مینه لرله، د هغو لپاره هم دا امکان موجود نه و، چې په خپله ټاکلې څانگه کې تېر شوي کارونه ترسترگو تېر او پر نورو کېدونکو باندې غور وکړي.

همدغو نیمگړتیاوو ما کې دا ولوله پیاوړې کړه، چې لږ تر لږه په دې برخه کې داسې یوه هڅه وکړم، چې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي ځانگړي

ډول په پښتو څانګه کې دغه تشه که پوره ډکه نه شي، نو د محصلینو یو څه اړتیا خو حل کړي.

لکه څنګه چې ددې رسالې له نامه څخه ښکاري په دې کتابګوتې کې هڅه شوې، چې د پښتو کتابونو پېژندنه وشي، خو ځای نیم په کې د ځینو لیکوالو د یو نیم فارسي کتاب یادونه هم راغلې. داسې ټاکل شوې وه، چې د یو بشپړ کتابښود په څېر به د هر کتاب څه ناڅه پوره پېژندنه راځي، خو د تخنیکي ستونزو او د ځینو تذکرو د نابشپړ ثبت په وجه دا هیله پوره نه شوه. ځینو ځایونو کې د کتاب د چاپ کلونه او خپرندوی ارګانونه هم پاتې شول. یوازې د لیکوالو په همغښې پېژندنې بسنه وشوه چې په ادبیاتو پوهنځي پورې اړه لري. څرنګه چې د ادبیاتو پوهنځي تراوسه پورې بېلابېل پړاوونه وهلي او بېلابېل نومونه یې غوره کړي، ځینې څانګې یو وخت په ادبیاتو پوهنځي پورې تړلې، خو وروسته بیا خپلواک پوهنځي ورڅخه جوړ شوي، دلته هم د هغو د استادانو او نورو لیکوالو د هغو اثارو یادونه شوې، چې دوی د ادبیاتو له پوهنځي سره وخت ناوخت تړنست لری دی.

د یو شمېر هغو استادانو د یادون امکان هم میسر نه شو، چې په بېلابېلو وختونو کې یې په پوهنځي کې د استادۍ دنده سرته رسولې او اثار یې لیکلي، همدارنګه د ځینو هغو فارغانو یاد چې د اثارو خاوندان دي. دا ددې اثر بله نیمګړتیا ده. له علمي او د کتابښودنې له میتود سره سم هم د دې کتاب محتویات برابر شوي نه دي. یوازې د وخت اړتیا په پام کې نیول شوې ده او همدا ډول نورې ډېرې نیمګړتیاوې، خو د پښتو مل

دی: ((تور توتان- له یاره قربان)) خو زه په دې خوښ یم، چې ما د خپل احساس بار تر دې دمه راورسوه، د علمي نیمگړتیاوو د بشپړاوي لپاره نورو ته خپله هیله ورغځوم. خو له دې سره سره که زما دا نیمگړی زیار د پښتو ژبې او ادب مینانو، پالونکو په ځانگړي ډول د ادبیاتو پوهنځي د راتلونکو محصلینو د گټې اخیستنې، د هغوی د ادبي کړاو په اسانۍ او نورو ادبي چارو کې په درد ولگي او له اړتیاوو یوه اړتیا پوره کړي، نو دا به زما ددې او هغې بلې نړۍ د روحي آرامتیا او ډاډ سبب شي .

په ټوله انساني او پښتني مینه

پوهیالی محمد اسمعیل یون

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي لنډه تاریخچه

((د ژبو او ادبیاتو پوهنځی د ۱۳۲۳ ال کال د لړم (عقرب) پر میاشت جوړ شو. پر دې وخت د ژبو او ادبیاتو پوهنځی ((د ادبیاتو فاکولته)) په نامه یادېده. دغه مهال په کابل پوهنتون کې یوازې درې پوهنځي (طب، حقوق او ساینس) جوړ شوي وو.

پر ۱۳۲۷ ال کال بنځینه قشر ته هم ددې زمینه برابره شوه چې په ادبیاتو پوهنځي کې زده کړې وکړي. پر دې مهال دې برخې د نارینه وو له برخې څخه جلا او بېلې خپلې درسي چارې پرمخ وړلې.

پر ۱۳۲۹ ال کال د ادبیاتو د فاکولتې د محصلینو شمېر تر (۸۰) تنو څخه زیات و، پر ۱۳۶۵ کال دا شمېر (۱۴۰۰) تنو ته ورسېده، پر ۱۳۵۹ کال د هغو کسانو لپاره چې د ورځې یې د ځینو ستونزو له کبله نه شول کولای درسي چارو ته حاضر شي، د ادبیاتو د شپې پوهنځي جوړ شو.))^(۱)

د ادبیاتو پوهنځي د جوړولو موخه دا وه، چې د هېواد ځوان نسل د فرهنګپالنې او فرهنګیالی په روحیه وروزي، د خپل هېواد له تاریخ او ثقافت څخه یې خبر کړي او په دې ډول د خپل هېواد له فرهنګ څخه بهرنيان او د هغو له فرهنګ او ژبو سره خپل هېوادوال اشنا کړي. له دې پرته د مسلکي ښوونکو روزنه او په بېلابېلو پوهنيزو او ادبي برخو کې د مسلکي کادرونو، څېړونکو او لیکوالو روزنه د پوهنځي بله موخه وه.

^(۱) اسدالله حبيب: د اجتماعي علومو مجله، کابل پوهنتون، ۱۳۲۵ ال کال، (۱-۱۸)

((د ۱۳۴۰ او ۱۳۴۴ ل کلونو ترمنځ د ژورنالیزم، الماني او فرانسوي ژبو څانگې هم په دې پوهنځي کې جوړې شوې. څرنگه چې پر دې وخت په ادبياتو پوهنځي کې پر ژبو او ادبياتو سربېره نور علوم، چې بشري علوم هم په کې شامل وو، تدریسېدل، نو پر ۱۳۴۴ لمريز کال ((د ادبياتو او بشري علومو پوهنځي)) په نوم ونومول شو او پر ۱۳۵۸ ل کال ((د ژبو او ادبياتو پوهنځي)) په نوم یاد شو.

د ۱۳۵۲-۱۳۶۲ ل کلونو په واک کې په ادبياتو او بشري علومو پوهنځي کې یو لړ بدلونونه رامنځته شول، پر ۱۳۵۳ ل کال کله چې د تعلیم او تربیې پوهنځي لغوه شو، نو د هغه پوهنځي د انگلیسي ژبې او ادبياتو څانگه، د اجتماعي علومو ډیپارټمنټ، د تعلیم او تربیې ډیپارټمنټ او نور تشکیلات د ادبياتو او بشري علومو په پوهنځي پورې وتړل شول او په دې ډول ددې پوهنځي علمي فعالیتونه نور هم زیات شول.

وروسته ډیپارټمنټونو او ځینو نورو څانگو زیاته پراختیا وکړه او ځینې ډیپارټمنټونه له دغه پوهنځي څخه بېل شول او د یوه ځانگړي پوهنځي بڼه یې غوره کړه.

پر ۱۳۵۸ ل کال د ادبياتو او بشري علومو له پوهنځي څخه د جغرافیه ډیپارټمنټ بېل او د علومو پوهنځي له جیولوژي او سرولوژي ډیپارټمنټ سره یوځای شو او په گډه یې له ځمکپوهنې څخه د ژورنالیزم، تاریخ او اجتماعي علومو ډیپارټمنټونه بېل او پر ۱۳۵۸ ل کال یې د ((اجتماعي علومو پوهنځي)) جوړ کړ، وروسته پر ۱۳۶۵ ل کال د تاریخ او فلسفې پوهنځي پر کار پیل وکړ، دغه راز د ۱۳۶۳ ل کال د چنگاښ پر ۱۸مه نېټه د ښکلو هنرونو اختصاصي ډیپارټمنټونه له ژبو او ادبياتو پوهنځي څخه بېل او ((د ښکلو هنرونو پوهنځي)) په نوم یې مستقل پوهنځي جوړ کړ.^(۱)

^(۱) پوهنتون کابل در ده سال اخیر، ۱۳۲۷ ل کال، کابل پوهنتون، ۱۲-۱۴ مخونه.

تر ۱۳۷۰ل کاله پورې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په تشکيلاتي جوړښت کې (۹) ډیپارټمنټونه: (پښتو، دري، اوزبکي، روسي، هسپانوي، فرانسوي، الماني، عربي او انگليسي) موجود وو.

پښتو څانگه د ۱۳۳۵ل کال په وروستيو کې ((د فلسفې او ادبیاتو له څانگې څخه بېله او مستقله څانگه شوه)).

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د خپل عمر د (۵۰) کلونو په واټن کې په زرگونو علمي او کادميک کادرونه ټولني ته وړاندې کړي دي.

((یوازې په یوه لسيزه (۵۷-۶۷) کې په ادبیاتو پوهنځي کې (۴۵۹۲) تنه محصلين شامل شوي او (۱۷۱۷) تنه فارغ التحصيلان يې هېواد ته وړاندې کړي دي.

دلته به د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د فارغانو یو لښتلیک (جدول) راوړو، چې د هغو فارغانو د څرنگوالي څرگندويي کوي:

د فارغانو شمېر

د فراغت کال

۳ تنه	((۱۳۲۷ل کال لومړۍ دوره
۷ تنه	۱۳۲۸ل کال
۹ تنه	۱۳۲۹ل کال
۱۹ تنه	۱۳۳۰ل کال
۱۴ تنه	۱۳۳۱ل کال
۲۰ تنه	۱۳۳۲ل کال
۲۶ تنه	۱۳۳۳ل کال
۲۵ تنه	۱۳۳۴ل کال
۱۵ تنه	۱۳۳۵ل کال
۱۸ تنه	۱۳۳۶ل کال

٢٧ تنه	١٣٣٧ ال کال
٢٦ تنه	١٣٣٨ ال کال
٣٢ تنه	١٣٣٩ ال کال
٣٥ تنه	١٣٤٠ ال کال
٤١ تنه	١٣٤١ ال کال
٦٢ تنه	١٣٤٢ ال کال
٥٦ تنه	١٣٤٣ ال کال
٦٣ تنه	١٣٤٤ ال کال
٥٨ تنه	١٣٤٥ ال کال
٧١ تنه	١٣٤٦ ال کال
٩٥ تنه	١٣٤٧ ال کال
١٤٢ تنه	١٣٤٨ ال کال
١٤٣ تنه	١٣٤٩ ال کال
٧١ تنه	١٣٥٠ ال کال
٦٧ تنه	١٣٥١ ال کال
٧٧ تنه	١٣٥٢ ال کال
١٥٨ تنه	١٣٥٣ ال کال
١٤٤ تنه	١٣٥٤ ال کال
٢٥٦ تنه	١٣٥٥ ال کال
١٦٧ تنه	١٣٥٦ ال کال
٢٣٥ تنه	١٣٥٧ ال کال
١٨٤ تنه	١٣٥٨ ال کال
١٢٨ تنه	١٣٥٩ ال کال
١٥٥ تنه	١٣٦٠ ال کال

۱۴۹ تنه	۱۳۶۱ ال کال
۱۸۴ تنه ^(۱)	۱۳۶۲ ال کال
۱۲۰ تنه	۱۳۶۳ ال کال
۸۸ تنه	۱۳۶۴ ال کال
۱۶۴ تنه	۱۳۶۵ ال کال
۱۴۴ تنه	۱۳۶۶ ال کال
۹۱ تنه	۱۳۶۷ ال کال
۱۵۲ تنه	۱۳۶۸ ال کال
۱۱۹ تنه	۱۳۶۹ ال کال
۱۸۵ تنه	۱۳۷۰ ال کال
؟	۱۳۷۱ ال کال
؟	۱۳۷۲ ال کال
؟	۱۳۷۳ ال کال *

((پر ۱۳۶۷ ال کال د ادبیاتو پوهنځي د استادانو شمېر (۱۳۶) تنه ته رسېده، چې له هغې جملې څخه (۱۰) تنه د دوکتورا د درجې لرونکي، (۴۵) تنه د ماسټرۍ درجې لرونکي او پاتې یې لیسانس و))^(۱)

د ۱۳۶۳ ال کال په دویمه نیمايي کې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په پښتو او دري څانگو کې د ماسټرۍ پروگرام پیل شو، چې د یو څو دورو تر فراغت وروسته دا پروگرام له خنډ سره مخامخ شو. پښتو، دري او روسي

^(۱) پوهاند عبدالرزاق زهیر، پوهنځي ادبیات در (۴۰) سال اخیر، ۱۳۶۴ ال کال، ۳۰-۳۱ مخونه.

^(۱) پوهنتون کابل در ده سال اخیر، ۱۳۶۷ ال کال، کابل پوهنتون، ۱۲-۱۴ مخونه.
* ۱۳۷۱-۱۳۷۳ کلونو کې د جگړو له امله د پوهنځي د فارغانو شمېر دقیق معلوم نه دی.

څانگو د یو ټاکلي وخت په جریان کې د ماسټرۍ پروگرام پر مخ وړی دی.

تر ۱۳۷۰ ل کال پورې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په منځني ډول هر کال (۶۰) تنه فارغان ټولني ته وړاندې کړي دي.

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له ۱۳۵۸ ل کال څخه تر ۱۳۶۵ ل کاله پورې پر مستقلو کتابونو سربېره د لیسانس دورې لپاره (۱۷۰) عنوانه لکچرنوټونه چاپ او خپاره کړي دي، دغه راز د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د خپل (۵۰) کلن فعالیت په بهیر کې یو شمېر بهرني محصلین هم روزلي، دا محصلین اکثراً له بهر څخه د پښتو او دري ژبو د زده کړې په خاطر راتلل، هغو بهرنيانو چې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په پښتو څانګه کې زده کړې کړي دادي:

ګڼه	نوم	په پوهنځي کې د شاملېدو نېټه	ملت	څانګه
۱	عارف عثمانوف	۱۳۳۷ ل کال	ازبک-شوروي	پښتو
۲	حسن الشیخ	//	مصري	//
۳	فنگ گواتای	۱۳۳۸ ل کال	چینایي	//
۴	وانګ خوځای	//	//	//
۵	تونګ شن یانګ	//	//	//
۶	چن مین	//	//	//
۷	تولی کن	//	//	//
۸	چي ده ون خای	//	//	//
۹	ناکشی کتو فوجي	۱۳۳۸ ل کال	جاپاني	پښتو
۱۰	دلترفل لاوس فیشراړکیالوجسات	//	المانی	//
۱۱	نواته	۱۳۳۹ ل کال	جاپاني	//
۱۲	عبدالرحیم	۱۳۴۰ ل کال	شوروي	//
۱۳	بیک مراد	//	//	//

۱۴	پریت پتنگه کتیوریا	۱۳۴۳ ال کال	هندي	//
۱۵	مگنی گراس نید	۱۳۴۴	امریکايي	//
۱۶	لین چانگ پاو	//	چینايي	//
۱۷	شنگ توشینگ	//	//	//
۱۸	موتی فو	//	//	//
۱۹	توسترالیس راس موسنت	//	ډنمارکی	//
۲۰	مسن راسه مارکو ویس	۱۳۴۵ ال کال	یوگوسلاويي	//
۲۱	هرلندنا ایالیز	۱۳۴۶ ال کال	امریکايي	//
۲۲	جی پل کوپریت لویز	//	//	//
۲۳	سموت پتریس	//	انگلیډی	//
۲۴	جني کانیا	//	شوروي	//
۲۵	جی پوسو روزبا	//	//	//
۲۶	کارنیکوف	//	//	//
۲۷	میرزاگیرا	۱۳۴۶ ال کال	//	//
۲۸	کرولیف	//	//	//
۲۹	میکولویچ ترنول ولیکي	//	//	//
۳۰	ولادیمیر کولویویچ دوکوف	//	//	//
۳۱	نانچینکو	//	//	//
۳۲	یارکو	//	//	//
۳۳	اسپرنا لینا	//	//	//
۳۴	د-ن جیوا	۱۳۴۷ ال کال	بلغاریي	//
۳۵	جناسولیتیر	//	چلکوسلواکیايي	//
۳۶	پخلینا تانیا نیکو لینا	۱۳۴۹ ال کال	شوروي	//
۳۷	میکرون حرکالینا چولیا	//	بلغاریي	//
۳۸	گولډ یکرویز	//	امریکايي	//

//	//	//	مگنی گوردن کی	۳۹
//	مصري	۱۳۵۱	عضاف السید زیران	۴۰
//	فنلندي	//	کونیکن اینا ماروتا	۴۱
//	برتانیایي	//	انترابرت ستي چن ارتر	۴۲
//	فنلندي	//	اینابما ریانا	۴۳
//	بلغاریايي	۱۳۵۲ ال کال	ماریانا	۴۴
//	بلغاریايي	۱۳۵۲ ال کال	الین	۴۵
//	بلغاریايي	۱۳۵۴ ال کال	برناردس کنگه	۴۶
//	امریکايي	۱۳۵۲ ال کال	گنرین ای نوراس	۴۷
//	کانادايي	//	رونالد چترنگی	۴۸
//	کانادايي	//	ماریاشستز	۴۹
//	امریکايي	۱۳۵۲ ال کال	اسکره شنیده	۵۰
//	//	//	فلپ هرزیچ	۵۱
//	//	//	وېر اپاستواله	۵۲
//	بلغاریايي	//	وزیلا زخاراوايا	۵۳
//	برازیلی	//	کارتیرو	۵۴
//	پولندي	۱۳۵۳ ال کال	یادویکه	۵۵
//	برتیانیایي ^(۱)	۱۳۵۵ ال کال	برنارد گنگ	۵۶

^(۱) پوهنځی ادبیات در چهل سال اخیر.

ژبو او ادبیاتو پوهنځي چاپ کړي کتابونه

له (۱۳۲۳-۱۳۷۰ ل) کاله پورې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له خوا یو زیات شمېر علمي، ادبي او هنري غونډې او سیمینارونه جوړ شوي، دغه راز د ادبیاتو پوهنځي له خوا یو شمېر علمي موضوعات تحقیق او خپرل شوي او یو لړ کتابونه خپاره شوي، چې موږ به دلته ددې ډول اثارو نومونه واخلو:

- ۱- د پشه یانو شفاهي ادبیات.
- ۲- په افغاني ټولنو کې د بنځو اجتماعي وضع.
- ۳- انګېرنې، کرکې او کړنې: زبورالدین زبور او سپوږمۍ نوري، ۱۳۴۶ل کال چاپ.
- ۴- د خوشال د کلیاتو انساني قاموس.
- ۵- پښتو ویي پوهنه؛ مجاور احمد زیار، ۱۳۵۷ل کال چاپ.
- ۶- پښتو پښویه (گرامر)، مجاور احمد زیار، ۱۳۶۲ل المریز کال چاپ.
- ۷- د غلام محی الدین افغان افکار او اثار، ۱۳۶۲ل کال چاپ.
- ۸- د پښتو ادبیاتو تاریخ (دویم ټولګي لپاره)، ډاکټر زبورالدین زبور، ۱۳۵۸ل کال.
- ۹- د پښتو ادبیاتو تاریخ (درېیم ټولګي لپاره)، ډاکټر زبورالدین زبور، ۱۳۶۸ل کال چاپ.
- ۱۰- د پښتو ادبیاتو اوسنی دوره، (درېیم ټولګي لپاره)، ډاکټر زبورالدین زبور، ۱۳۶۰ل کال چاپ.
- ۱۱- اوسني ادبیات، ډاکټر زبورالدین زبور، ۱۳۶۱ل کال.

- ۱۲- د پښتو اصطلاحی قاموس، ډاکټر زېورالدين زېور، ۱۳۶۱ ال کال چاپ.
- ۱۳- د پښتو گرامر، زرغونه زېور، ۱۳۶۰ ال کال چاپ.
- ۱۴- د پښتو نحو، زرغونه زېور، ۱۳۶۶ ال کال چاپ.
- ۱۵- د پټې خزاني فرهنگ، پوهاند عبدالشکور رشاد.
- ۱۶- د پښتو ادبي سبکونه،
- ۱۷- د پښتو ادبياتو تاریخ، لومړی ټوک، پوهاند حبيبي، ۱۳۵۴ ال کال چاپ.
- ۱۸- د گولې شتیت پښتو فرهنگ، پوهاند رشاد، ۱۳۵۶ ال کال چاپ.
- ۱۹- د جبر او اختیار ډيالکتیک، پوهاند مجروح، ۱۳۵۶ ال کال چاپ.
- ۲۰- ژبنی څېړنې، پوهندوی شاکر.
- ۲۱- د ورمې مجلې د تاریخي مضامینو فهرست، تدوین لمان مراد.
- ۲۲- تاریخي پېښې، عبدالروف بېنوا.
- ۲۳- پښتو متون، لومړی ټوک، عبدالرزاق زهیر.
- ۲۴- پښتو متون، دویم ټوک، عبدالرزاق زهیر.
- ۲۵- د بايزيد روښان خیرالبیان.
- ۲۶- پښتو مصادر، محمد اعظم ایازی.
- ۲۷- انشا او پښتو ادب، پاینده محمد زهیر.
- ۲۹- د تاریخ په باره کې، محمد حسن ضمیر ساپی.
- ۳۰- د پښتو گرامر، هربرت پنزل، د محمد رحیم الهام ژباړه.
- ۳۱- خلاصة المریدن، شمس الدین کاکړ، د پوهنوال میرحسین شاه اهتمام او مقدمه.
- ۳۲- د افغان یاد
- ۳۳- د خلکو تجربې

۳۴- د غرونو څوکې، عبدالکریم پتنگ.

۳۵- پښتو نوی مصدر.

۳۶- نومورکي مورخین، پوهاند حبیبی

۳۷- فواید فقیر الله.

۳۸- د میا فقیر الله پېژند لیک.

۳۹- اسماء الحسنی.

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي پر پښتو کتابونو سربېره د وړمې مجله هم په پښتو ژبه تر ۱۳۳۶ ل کال راهیسې بیا تر شپېتمو کلونو پورې خپره کړې ده.

((د وړمې مجلې لومړۍ ګڼه د ۱۳۳۶ ل کال د تلې پر میاشت چاپ شوه))^(۱). همدغه راز دغه پوهنځي د علمي، ادبي او هنري مسایلو په باب په لسګونو سیمینارونه جوړ کړي او یو زیات شمېر لکچرنوټونه او نور درسي مواد یې چاپ او خپاره کړي دي.

---

^(۱) پوهنځی ادبیات در چهل سال اخیر، ۱۲۳ مخ

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي استادان او د هنوي کتابونه

۱- پوهاند عبدالحی حبیبی:

لوی استاد پوهاند عبدالحی حبیبی زموږ د هېواد د معاصر فرهنگ او ادب د لویو خدمتکارانو له جملې څخه دی. استاد له یوې خوا د هېواد د فرهنگ د پرمختګ او زرغونتیا لپاره ګڼ شمېر اثار ولیکل او له بلې خوا یې د فرهنگي او علمي مرکزونو په جوړولو کې هم کارنده ونډه واخیستله، استاد د یو شمېر نورو فرهنگي بنسټونو ترڅنګ د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د رغبت په کار کې هم خپلې هلې ځلې نه دي سپمولي او د هېواد ددغه فرهنگي بنسټ په جوړښت او فعالیت کې یې ستړیاوې ګاللي دي. استاد پر ۱۳۲۳ل کال (د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د تاسیس له کال څخه) تر ۱۳۲۵ل کال پورې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د رئیس په توګه پاتې شوی^(۱)) او تر دې وروسته یې هم پر بېلابېلو وختونو د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو او دري ژبو او ادبیاتو استاد پاتې شوی دی.

تراوسه پورې د هېواد په دننه او بهر کې د استاد تر (۱۰۰) زیات ادبي او علمي اثار چاپ شوي دي، د استاد زیات اثار په دري ژبه خپاره شوي دي او یو شمېر یې هم په عربي او اردو ژبو خپاره شوي دي.

^(۱) پښتانه شعرا، پنځم ټوک، ۱۲۲۹ مخ.

څرنگه چې مور دلته د پښتو اثارو کتابښود ترتیبوو، نو دلته به د استاد د هغو کتابونو نومونه واخلو، چې په پښتو ژبه لیکل شوي او پر بېلابېلو وختونو خپاره شوي دي.

((۱- د خوشال خټک مرغلرې (د خوشال خټک کلیات) سمون مقابله، تعلیقات او مقدمه، کندهار، ۱۳۱۶ل کال چاپ.

۲- د عبدالقادر خټک دېوان؛ سمون، مقابله، تعلیقات او مقدمه، کندهار، ۱۳۳۷ل کال چاپ.

۳- پښتو او پښتونواله: کندهار، ۱۳۳۷ل کال چاپ.

۴- پسرلنی سندر، پښتو منظومه: کندهار، ۱۳۱۷ل کال چاپ.

۵- د احمدشاه بابا دېوان: سمون، مقابله او مقدمه، کابل، ۱۳۲۲ل کال چاپ.

۶- پټه خزانه: تصحیح، تعلیق او دري ترجمه، کابل، ۱۳۲۲ل کال چاپ، تهران، ۱۳۴۰ل کال چاپ، کابل، ۱۳۵۴ درېیم چاپ، کابل، ۱۳۵۷ل کال څلورم چاپ، کابل پوهنتون.

۷- د پښتو ادبیاتو تاریخ لومړی ټوک.

۸- د پښتو ادبیاتو تاریخ دویم ټوک، کابل ۱۳۲۴ل کال چاپ.

۹- پښتانه شعرا لومړی ټوک؛ کابل، ۱۳۲۰ل کال چاپ.

۱۰- د پښتو ادبیاتو تاریخ: د ادبیاتو پوهنځي د درېیم ټولگي لپاره، ۱۳۴۷ل کال چاپ.

۱۱- د افغانستان پېښلیک (کرونولوجي) کابل، ۱۳۵۳ل کال چاپ.

۱۲- د پښتو ادبیاتو تاریخ: د ادبیاتو پوهنځي د څلورم ټولگي لپاره، ۱۳۴۷ل کال چاپ.

۱۳- د البیروني کتابښود: کابل ۱۳۵۲ل کال چاپ.

۱۴- په اوسني پښتو شعر کې د ژوند څپې: کابل ۱۳۶۰ل کال چاپ.

- ۱۵- پیر روښان، د خیرالبیان مقدمه: کابل ۱۳۵۳ ال کال چاپ.
- ۱۶- د پښتو ادب په تاریخ کې قصیده: کابل ۱۳۵۷ ال کال چاپ.
- ۱۷- پښتو د تاریخ او لغت په رڼا کې: کابل ۱۳۴۷ ال کال.
- ۱۸- د پښتو ژبې او ادب موقف د مرکزي اسیا د خلکو په تمدونونو کې: (په پښتو او انگلیسي) ژبه خپور شوی، کابل، ۱۳۵۶ ال کال چاپ.
- ۱۹- د شیخ الاسلام عبدالله انصاري سیرت او شخصیت: کابل ۱۳۴۱ ال کال چاپ.
- ۲۰- د خوشال سواتنامه: مقدمه او تعلیقات، کابل ۱۳۵۸ ال کال چاپ.
- ۲۱- د امیر علي شېر فکري او سیاسي شخصیت: کابل ۱۳۶۰ ل کال چاپ.
- ۲۲- پښتو نثر ته کره کتنې: کابل، ۱۳۶۰ ال کال چاپ.
- ۲۳- اسماني نغمې او لاهوتي سرودونه: کابل ۱۳۶۱ ال کال چاپ.
- ۲۴- تذکره الاولیا، کابل ۱۳۶۲ ال کال چاپ. (۱)
- دغه راز د استاد حبیبی یو شمېر نورې لیکنې د هېواد په بېلابېلو خپرنیو ارگانونو کې لکه: وږمه، کابل، عرفان مجلو، زېږي، ازاد افغانستان جريدو او ځینو نورو خپرونو کې خپرې شوي دي او هم یې د یو شمېر لیکوالو پر ادبي، تاریخي او نورو اثارو لیکنې، حاشیې، تعلیقات او سريزې لیکلي دي.

۲- غلام جیلاني جاللي:

نوموړی هم د هېواد د ملي فرهنگ له لویو خدمتگارانو څخه و، پر خپل وخت یې یو زیات شمېر اثار لیکلي، د اثارو زیاته برخه یې په پارسي

(۱) پښتانه شعرا، پنجم ټوک، (۱۲۷۰-۱۲۷۵) مخونه.

ژبه لیکلې، خو په پښتو ژبه کې یې هم د یادونې وړ اثار لیکلي دي. نوموړی ((پر ۱۳۲۵ ل کال په ادبیاتو پوهنځي او منځني دارالمعلمین کې د پښتو او دري ژبو استاد پاتې شوی دی ^(۱))). دا دی دلته ددغه استاد د پښتو اثارو یادونه کوو:

- ۱- د مصر مختصر تاریخ له ۵۰۰ ق م څخه تراوسه: د کابل کالني ۳ گڼه کې چاپ شوی دی.
- ۲- د اولي اعدادې تاریخ، ناچاپ.
- ۳- د افغانستان د طبیعي جغرافیې په باب یوه رساله: د ۱۳۱۳ ل کال د کابل کالني چاپ.
- ۴- د پنځم ټولگي حساب: د پوهنې د وزارت له خوا چاپ شوی دی.
- ۵- د پښتو ادبیاتو اجمالي تاریخ: ۳ ټوک (اریانا دایرة المعارف) کې پر ۱۳۳۷ کال چاپ شوی دی.
- ۶- د پښتو ځانتنی ادب او موسیقي: پر ۱۳۶۰ ل کال چاپ شوی دی.
- ۷- د اندلس مدنیت: د پوهنې وزارت له خوا چاپ شوی دی.
- ۸- د پښتو ملي ادب او موسیقي: ناچاپ.
- ۹- د علم صوت رساله: په کابل مجله کې خپره شوې ده. ^(۲)

۳- استاد گل پاچا الفت:

استاد گل پاچا الفت ((پر ۱۳۳۵ ل کال په لومړۍ رتبه د پښتو ټولني رئیس شو او د پوهنې (ښوونې او روزنې) وزارت د عالي شورا په غړیتوب

^(۱) پښتانه شعرا، پنځم ټوک، ۱۲۱۳ مخ.

^(۲) پښتانه شعرا: پنځم ټوک، ۱۳۲۷ ل کال چاپ، ۱۲۱۴-۱۲۱۵ مخونه.

- ومنل شو، همدارنگه د کابل پوهنتون د حقوقو او ادبیاتو پوهنځیو د پښتو استادې هم ورپه غاړه شوه.^(۱)) د استاد الفت اثار په دې ډول دي:
- ((۱- د پسرلي نغمه: د شعرونو لومړۍ مجموعه، ۱۳۲۰ل کال چاپ.
- ۲- ښه لمسون: د شعرونو دویمه مجموعه، چې د هغه په خپل لیک ملي ایشیف کې خوندي ده.
- ۳- عالی افکار: د شعرونو درېیمه مجموعه، د ننگرهار مطبعه، ۱۳۲۷ل کال چاپ.
- ۴- د ازادۍ پیغام: د شعرونو څلورمه مجموعه، کابل افیست چاپ.
- ۵- غوره اشعار: د شعرونو پنځمه مجموعه، کابل، ۱۳۴۱ل کال چاپ.
- ۶- د زړه وینا: د شعرونو شپږمه مجموعه، کابل، ۱۳۴۱ل کال چاپ.
- ۷- بله ډیوه: د نثرونو لومړنۍ مجموعه، د پښتو قرائت درسي مرستیال مجموعه، کابل، ۱۳۲۰ل کال.
- ۸- نوی سبک او نوی ادب: د هنري نثرونو دویمه مجموعه، کابل چاپ.
- ۹- غوره نثرونه: د ادبي نثرونو درېیمه او بشپړه مجموعه، کابل، ۱۳۳۶ل کال چاپ.
- ۱۰- څه لیکل یا لیک پوهه: څېړنه، ننگرهار مطبعه، ۱۳۳۸ل کال چاپ.
- ۱۱- املا او انشاء: څېړنه، کابل ۱۳۳۸ل کال چاپ.
- ۱۲- لیکوالي، (املا او انشاء: کابل، ۱۳۳۹ل کال چاپ.
- ۱۳- لغوي څېړنه: کابل ۱۳۲۱ل کال .
- ۱۴- پښتو سندري: څېړنه، کابل، ۱۳۲۵ل کال.
- ۱۵- ملي قهرمان: (د خوشال خټک په باره کې)، کابل ۱۳۴۴ل کال چاپ.
- ۱۶- منطق: علمي اثر، کابل، ۱۳۳۵ل کال.

^(۱) پښتانه شعرا: پنځم ټوک، ۱۳۲۷ل کال چاپ، ۷-۱۵ مخ.

- ۱۷- پښتو کلي پنځم جلد، لومړی ټوک: درسي، کابل، ۱۳۲۱ ال کال.
- ۱۸- پښتو کلي پنځم جلد، دویم ټوک: درسي، کابل، ۱۳۲۱ ال کال چاپ.
- ۱۹- لوړ خیالونه او ژور فکرونه: د ادبي نثرونو ترجمه، کابل ۱۳۳۵ ال کال.
- ۲۰- احمدشاه بابا: له دري نه پښتو ته ترجمه، کابل مجله، ۱۳۲۳ ال کال.
- ۲۱- نوی څرک: (د پښتو لغاتو مقایسه له نورو ژبو سره).
- ۲۲- څه گورم او څه اورم؟
- ۲۳- اجتماعي نظریات: په پېښور کې چاپ شوی دی.
- ۲۴- د ټولني علم: (ترجمه)
- ۲۵- د موفقیت لار: (ترجمه) ^(۱)
- ۲۶- اسلام او د اسلام نقش د فرد او جامعي په جوړولو کې: پر ۱۳۵۸ ال کال په لاهور کې چاپ شوی دی.
- ۲۷- د استاد الفت نثري کلیات: پر ۱۳۷۰ ال کال په کابل کې چاپ شوی دی.

۴- استاد عبدالروف بېنوا:

استاد عبدالروف بېنوا هم یوه موده د ادبیاتو پوهنځي استاد پاتې شوی دی.

پښتو اثار یې دادي:

- ۱- پښتو کلي: څلورم جلد، لومړی ټوک، ۱۳۲۰ ال کال، پښتو ټولنه.
- ۲- پردیس: د علامه اقبال د ((مسافر)) نومي منظوم کتاب، په پښتو نظم ترجمه ده، پر ۱۳۲۱ ل کال په انیس ورځپاڼه کې خپره شوې ده.

^(۱) پښتانه شعرا، پنځم ټوک، ۱۳۷۰-۱۳۷۲ مخونه.

- ۳- پښتو د شاهانو په دربار کې: (رساله)، ۱۳۲۲ ال کال، کابل کالني.
- ۴- پښتني مېرمنې: (تذکره) ۱۳۲۳ ال کال، د مطبوعاتو ریاست.
- ۵- د هوتکو په دوره کې پښتو: (رساله)، ۱۳۲۴ ال کال، کابل مجله کې خپره شوې ده.
- ۶- میرویس نیکه: ۱۳۲۵ ال کال، پښتو ټولنه.
- ۷- اریایي، فارسي، پښتو مرثیې او وېرني: تحقيقي رساله، ۲۶-۱۳۲۵ کلونه، کابل کالني.
- ۸- د غنمو وړی: تاریخي منظومه رساله ده، په دې رساله کې د احمد شا بابا د جلوس د ورځې منتظره ترسیم شوې ده، ۱۳۲۵ ال کال چاپ.
- ۹- د پیرمحمد کاکړ د دېوان تدوین، تصحیح او مقابله، ۱۳۲۵ ال کال پښتو ټولنه.
- ۱۰- ادبي فنون: دا کتاب پر ۱۳۲۶ ال کال د پښتو ټولني له خوا چاپ شوی دی او دا لاندې ادبي فنون یې په پښتو بیان کړي او په پښتو کې یې تطبیق کړي دي: معاني بیان، بدیع، عروض، قافیه، خطابه او د لیکنې اصول، دا کتاب دهغو درسونو مجموعه ده، چې استاد بېنوا د ادبیاتو پوهنځي دافتتاح پر لومړي کال د هغه پوهنځي لومړي ټولگي ته ورسېدلي وو.
- ۱۱- ویني زلمیان: ۱۳۶۶ ال کال پښتو ټولنه.
- ۱۲- د ډارمستر پښتو څېړنې: دا کتاب فرانسوي مشهور لیکوال او مستشرق جیمس ډارمستر، په فرانسوي ژبه لیکلی، بناغلی سیدقاسم رښتیا په پارسي ترجمه کړی او استاد حبیبی او استاد بېنوا په پښتو ترجمه کړی دی، پر ۱۳۴۶ ال کال د پښتو ټولني له خوا چاپ شوی دی.
- ۱۳- د رحمان بابا د دېوان تدوین، تصحیح او مقابله، وره جیبی قطع، ۱۳۲۸ ال کال چاپ.

- ۱۴- خوشال خټک څه وايي؟ یو وار په هند کې چاپ شوی او دویم ځل پر ۱۳۲۹ل کال د مطبوعاتو دمستقل ریاست له خوا چاپ شوی دی.
- ۱۵- پښتونستان: ۱۳۳۰ل کال، د مطبوعاتو مستقل ریاست.
- ۱۶- د کاظم خان شیدا د دېوان تدوین، تصحیح او مقابله، ۱۳۳۳ل کال، پښتو ټولنه.
- ۱۷- پرېشانه افکار: د شعرونو مجموعه، ۱۳۳۵ل کال، د کابل راډیو نشراتي خانګه.
- ۱۸- گیتانجلي: د رابندرناټ ټاګور اثر، پښتو ترجمه، ۱۳۳۶ل کال، د کابل راډیو نشراتي خانګه.
- ۱۹- لنډۍ: یو شمېر پښتو منتخبې لنډۍ له پارسي او انګرېزي ترجمې سره، انګرېزي ترجمه يې بناغلي شريقي کړې ده، دغه ترجمه له ښو رنگه تابلوګانو سره پر ۱۳۳۷ل کال د کابل راډیو له خوا چاپ شوې ده.
- ۲۰- خوشال او پسرلی: پر ۱۳۳۷ل کال د کابل راډیو د پښتون رغ مجلې له خوا چاپ شوې ده.
- ۲۱- د زړه خواله: ادبي نثرونه، پر ۱۳۳۸ل کال په اصلاح ورځپاڼه کې خپاره شوي او هم د یومستقل اثر په توګه چاپ شوي دي.
- ۲۲- پښتو قرائت: د لسم ټولګي لپاره، ۱۳۳۹ل کال چاپ.
- ۲۳- زوړ ګڼهکار: ۱۳۳۶ل کال چاپ.
- ۲۴- اشتباه: (ډرامه)
- ۲۵- اوسني ليکوال، لومړی ټوک، ۱۳۴۰ل کال، د مطبوعاتو مستقل ریاست.
- ۲۶- اوسني ليکوال، دویم ټوک، د مطبوعاتو مستقل ریاست.

۲۷- اوسني ليکوال، درېيم ټوک، ۱۳۴۶ ال کال، د پښتو د تعميم او انکشاف لوی مدیریت^(۱).

۵- قیام الدین خادم:

استاد قیام الدین خادم هم د یوې مودې لپاره په ادبیاتو پوهنځي کې تدریس کړی دی، اثار یې دادي:

چاپ شوي اثار:

- ۱- معلم پښتو: د کندهار چاپ.
- ۲- پښتو کلی: ۱- ۴ ټوکونه (له مگرو سره).
- ۳- د کوچنیانو اخلاقي پالنه: (ترجمه)
- ۴- نوی ژوندون: (د ادبي نثرونو مجموعه)
- ۵- پښتونولي: (د پښتو دودونه او اخلاق).
- ۶- بايزيد روښان: (تاريخي، تحقيقي رساله)
- ۷- د شريف سرگذشت: (له اردو نه ترجمه شوی ناول)
- ۸- د مرغلو امېل: (د شعرونو لومړۍ مجموعه)
- ۹- څاروان: (د شعرونو دويمه مجموعه)
- ۱۰- خيالي دنيا: (د ادبي نثرونو دويمه مجموعه)
- ۱۱- نبوغ او عبقریت: (اجتماعي فلسفي څېړنه)
- ۱۲- نوې رڼا: (د مقالو مجموعه)
- ۱۳- د پښتو ننني ليکوال: تذکره پر ۱۳۱۷ او ۱۳۱۸ ال کال په کابل کالنۍ کې چاپ شوې ده.
- ۱۴- د پښتو د تاريخ يوه سره پاڼه.

^(۱) اوسني ليکوال، ۳ ټوک، ۱۵۱۰-۱۵۱۲ مخونه.

- ۱۵- د خوشال او رحمان موازنه.
  - ۱۶- مکارم الاخلاق: (له عربي څخه ترجمه)
  - ۱۸- پښتانه شعرا: د لومړي او دویم ټوک ځینې برخې.
  - ۱۹- پارسیان څوک وو؟: (تاریخي څېړنه)
  - ۲۰- په تذکره الاولیا تبصره.
  - ۲۱- کوشانیان څوک وو؟: (تاریخي څېړنه).
  - ۲۲- د بابا نصیحت نامه: (منظومه).
  - ۲۳- سیدکمال او ببوجانه: (داستان).
  - ۲۴- د پښتو پتی: (د پښتو الف بی په باره کې).
  - ۲۵- لوی اصحابان: (مذهبي تاریخ او سیره).
  - ۲۶- نشنلیزم او انتر نشنلیزم: (ملیت او بین الملیت).
  - ۲۷- افغاني حکومت.
  - ۲۸- د پښتو نثر تاریخي تطورات او د نثر لیکونکو تذکره: کابل کالني ۱۳۱۹-۱۳۲۰ کلونه.
  - ۲۹- معیاري پښتو.
  - ۳۰- لرغوني پښتانه قومونه.
  - ۳۱- پښتو قرائت د دویم ټولگي لپاره.
  - ۳۲- پښتو قرائت د درېیم ټولگي لپاره.
- ناچاپ اثار:**
- ۱- د پښتونخوا قیصې.
  - ۲- مکالمات.
  - ۳- عزیزه حب خیر.
  - ۴- سورگل.
  - ۵- کانفرانسونه.

- ۶- کره پښتو.
- ۷- پښتو زده کړه.
- ۸- نصوص الحکم.
- ۹- د پښتو شاعري.
- ۱۰- پښتو په غربي لیکدود.
- ۱۱- پښتني پور.
- ۱۲- پېری او پښتانه.
- ۱۳- د پښتنو قامولي.
- ۱۴- غوره سندري.
- ۱۵- د پښتو مشاعري.
- ۱۶- اينده پښتنو ته.
- ۱۷- د تنقيد حق.
- ۱۸- ساتلې خزاني.
- ۱۹- د پښتو ولسي ادب.
- ۲۰- د شعرونو درېيمه مجموعه.
- ۲۱- د ادبي نثرونو مجموعه
- ۲۲- د داستانونو مجموعه
- ۲۳- مجلسي شاعران.
- او نور...^(۱)

۶- پوهاند صديق الله رښتين:

^(۱) پښتانه شعرا، پنځم ټوک، ۱۶۰۰-۱۶۰۳ مخونه.

پوهاند صدیق الله رښتین د پښتو ادب یو لوی خدمتگار او عالم دی. رښتین صاحب زیاته موده د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې استاد پاتې شوی او زموږ د ځوان نسل د روزنې لپاره یې د یادونې وړ هلې ځلې کړي دي. د استاد رښتین آثار په دې ډول دي:

- ۱- پښتانه شعرا: دویم ټوک.
- ۲- پښتو کلي لومړی ليار ښوونکی.
- ۳- پښتو کلي شپږم سمستر
- ۴- د پښتو ادب تاریخ.
- ۵- پښتو اشتقاقونه او ترکیبونه.
- ۶- د پښتو لومړی گرامر (فارسي)
- ۷- نوی ژوند: (د پښتونستان په باره کې)
- ۸- د پښتنو مجاهدې: (تاریخي اثر)
- ۹- د مومند عبدالحمید ډېوان.
- ۱۰- د پښتو قيصې.
- ۱۱- پښتونيار.
- ۱۲- د میوند هنداره: (ژباړه)
- ۱۳- دهند سفر.
- ۱۴- د خوشال خټک بازنامه.
- ۱۵- دمعارف د دویم او درېیمو ټولگيو قرائت.
- ۱۶- د معارف د شپږم ټولگي دینیات.
- ۱۷- د پښتونستان واقعات: (رساله).
- ۱۸- پښتو ادبیات: (رساله)
- ۱۹- پښتو نثر.
- ۲۰- د پښتو ادب درې مشهورې کورنۍ.

- ۲۱- د پښتو او سانسکریت نزدېوالی .
- ۲۲- پښتو ژبښودنه .
- ۲۳- نومیالی شاعران .
- ۲۴- ادبی او تاریخي سمونې .
- ۲۵- گرامري اصطلاحات .
- ۲۶- دیني هنداره: (له عربي نه ژباړه)
- ۲۷- د خوشال طب نامه: (چاپونه، کتنه او سمونه)
- ۲۸- د حمید نیرنگ عشق: (چاپونه، کتنه او سمونه).
- ۲۹- د میا شرف عروض: (چاپونه، کتنه او سمونه).
- ۳۰- پښتنې مېرمنې: (ډرامه، ناچاپ).
- ۳۱- د ژوند وظیفې: (ترجمه، ناچاپ)
- ۳۲- ځلاندي پلوشې: (ترجمه، ناچاپ).
- ۳۳- د پښتو اشعارو قسمونه: ناچاپ
- ۳۴- پښتو څېړنه: ناچاپ
- ۳۵- د ننگرهار او قطغن سفر: ناچاپ
- ۳۶- د پښتونستان مقالې: ناچاپ
- ۳۷- د معارف د دویم ټولگي پښتو قرائت: ناچاپ.
- ۳۸- د ژوند سندره: ناچاپ
- ۳۹- د مصر سفر: ناچاپ.
- ۴۰- د شوروي اتحاد سفر: ناچاپ.
- ۴۱- د قلمي نسخو د څېړنې لار: ناچاپ
- ۴۲- پښتو پېژندنه: ناچاپ
- ۴۳- روښان ستوري: ناچاپ
- ۴۴- سبک پېژندنه: ناچاپ

- ۴۵- د هېواد نندارې: ناچاپ
۴۶- نوميالي پوهان: ناچاپ
۴۷- پښتني لارښود: ناچاپ
۴۸- د هند کتابخانې: ناچاپ
۴۹- د پښتو قلمي نسخې: ناچاپ
۵۰- د مهتمم پېژندنه: ناچاپ
۵۱- د خپلواکۍ هڅې: ناچاپ
۵۲- د پښتو تاريخي څېړنه: ناچاپ
۵۳- تاريخي ليکونه: ناچاپ
۵۴- د فکر پلوشې: ناچاپ
۵۵- د شعرونو مجموعه: ناچاپ
۵۶- پښتو گرامر: ناچاپ، دوه ټوکه کې.
۵۷- خوږه وږمه: ناچاپ
۵۸- نړۍ وال کنفرانسونه: ناچاپ
۵۹- رنگارنگ گلونه: ناچاپ
۶۰- د پښتو نثر هنداړه: چاپ.^(۱)

۷- اکاډميسين پوهاند عبدالشکور رشاد:

استاد عبدالشکور رشاد د هېواد له نومياليو پوهانو څخه يو پوه دی. ډېره موده د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د پښتو څانگې د استاد په توگه پاتې شوی دی او زموږ د اوسني ادبي بهير زيات ليکوال د استاد له پوهنيزو وړانگو څخه برخمن شوي دي. دا دی دلته د استاد د پښتو اثارو يادونه کوو:

^(۱) اوسني ليکوال: عبدالروف بېنوا، لومړی ټوک.

- ۱- لودي پښتانه: پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ ل کال چاپ.
- ۲- د تولستوي درې نکلونه: ژباړه، د هېواد ورځپاڼې له خوا پر ۱۳۳۹ کال کې چاپ.
- ۳- د زړه وینې: شعرونه، ۱۳۷۰ ل کال چاپ.
- ۴- د بېلتون غږ: ناچاپ.
- ۵- لاله: ناچاپ
- ۶- روڼې اوبښکې: ناچاپ
- ۷- ملحد شاهي او ملاشاهي: شعرونه، ناچاپ.
- ۸- پښتو قرائت: د (۱۱) ټولگي لپاره، د ښوونې او روزنې وزارت له خوا چاپ شوی دی.
- ۹- پښتو قرائت: د (۱۲) ټولگي لپاره، د ښوونې او روزنې وزارت له خوا چاپ شوی دی.
- ۱۰- د احمدشاه بابا د شهنامې تحشیه او تعلیق.
- ۱۱- د قیصه خوانۍ خونړۍ پېښه: د سرحدونو چارو وزارت له خوا چاپ شوی دی.
- ۱۲- مکتبي قاموس چې له (۶-۱۲) ټولگي پورې د ښوونځیو د پښتو کتابو د پنځو او شپږو زرو لغاتو تشریح کوي.^(۱)
- ۱۳- ډیلی د پښتنو په وخت کې: ۱۳۳۹ ل کال چاپ.
- ۱۴- دامیر خسرو دهلوي هندي شاعري: ۱۳۵۳ ل کال
- ۱۵- دخیرالبیان په سریزه کې درې مقالې: ۱۳۵۳ ل کال
- ۱۶- دخیرالبیان لغتونه: په ۱۲۲ مخونو کې د ۱۳۵۳ ل کال چاپ.
- ۱۷- د دولت لوانې د دېوان سریزه: د ۱۳۵۳ ل کال چاپ.

^(۱) اوسنی لیکوال، لومړی ټوک.

- ۱۸- د واصل روښاني د څو شعرونو سریزه او سموونه، د ۱۳۵۳ ال کال چاپ.
- ۱۹- پاني نبي، اښت او هييايي او په هغه کې پښتو کلمې، د ۱۳۵۴ ل کال چاپ.
- ۲۰- گيتانجلي سریزه په ۱۰۴ مخونو کې د ۱۳۵۴ ال کال چاپ.
- ۲۱- دتاج سریزه: د ۱۳۵۴ ال کال چاپ.
- ۲۲- د گولپن شتت د فرهنگ سریزه، د ۱۳۵۶ ال کال چاپ
- ۲۳- د گلشن روه سریزه، په ۱۹۲ مخونو کې د ۱۳۵۶ ال کال چاپ.
- ۲۴- د احمدشاه بابا د څو اشعارو د پښتو شرحې سریزه، د ۱۳۵۶ ال کال چاپ.
- ۲۵- د احمدشاه بابا د دېوان غورچاڼ د ۱۳۵۷ ال کال چاپ
- ۲۶- بديع: درسي کتاب د دارالمعلمين له خوا پر ۱۳۵۹ ال کال کې چاپ شوی دی.
- ۲۷- د پښتو تجديدونو تاريخچه، په ۷۴ مخونو کې د ۱۳۵۹ ال کال چاپ.
- ۲۸- د ابن سينا د مخارج الحروف پښتو ژباړه.
- ۲۹- د اسما الحسنی سریزه، د ۱۳۵۹ ال کال چاپ.
- ۳۰- د ځمکنو ميا عمر، د ۱۳۶۰ ال کال چاپ.
- ۳۱- د حاجي جمعه بارکزي د دېوان سریزه او لغتنامه د ۱۳۶۱ ال کال چاپ.
- ۳۲- پر افغانستان او هند برتانوي څو خبرې، د ۱۳۶۱ ال کال چاپ.
- ۳۳- د پتې خزاني فرهنگ.
- ۳۴- درباره ظفرنامه اکبري و ناظم ان، د ۱۳۶۵ ال کال چاپ.
- ۳۵- لس مقالې.

۳۶- سوبه‌یاش چند رابوس.

د استاد ناچاپ آثار:

۱- پښتانه شعرا (په اردو کې): په دغه اثر کې هغه په خټه پښتانه شاعران معرفي شوي، چې په اردو ژبه یې شعرونه ويلي دي، په دغه اثر کې (۳۸۳) تنه شاعران راغلي دي.

۲- پښتانه شعرا: (په فارسي ژبه کې) په دغه اثر کې (۲۰۰) تنه شاعران معرفي شوي دي.

۳- ایا؟، په دغه اثر کې هغه تېروتنې په گوته شوي، چې هغه په پښتو او فارسي ادبیاتو او تاریخ کې د پاملرنې وړ دي.

۴- غالب جنگ نواب احمدخان بنگین او د هغه کورنۍ.

۵- د پښتني قومونو او قبایلو په باب یادابستونه، په ۲۰۰ مخونو کې.

۶- مستشرقین: په دغه اثر کې (۲۰۰) ختیځپوهان چې د افغانستان پښتو او فارسي ژبو په باب یې خپرنې کړي، معرفي شوي دي.

۷- امین الملک گل محمدخان غوریاخېل باپر او د هغه کورنۍ (چې د استاد له نیکونو څخه دی).

۸- ملي قهرمان غازي محمد اکبرخان.

۹- سوري پښتانه (لکه لودي پښتانه چې مخکې مو یاد کړل).

۱۰- د کندهار د مدرسو تدریسي نصاب.

۱۱- حضرت ابوبکر صدیق (رض) په پښتو ژبه، ۱۴۰ مخونو کې.

۱۲- په زړه فارسي او اوستا کې پښتو کلمې (د ماسټرۍ دورې لپاره).

۱۳- د کندهار زیارتونه.

۱۴- ادبي قاموس: دغه اثر شپږ ټوکه دی:

لومړۍ ټوک: (۱۰۰۰) مخه.

دویم ټوک: (۵۰۰) مخه

- درېیم ټوک: (۱۰۰۰) مخه
څلورم ټوک: (۴۷۰) مخه
پنځم ټوک: (۴۸۰) مخه
شپږم ټوک: (۹۲) مخه، چې تراوسه هم تر لاس لاندې دی.
۱۵- جغرافیایي یادښتونه: دغه اثر دوه ټوکه دی.
۱۶- د کندهار تاریخي یادښتونه: په دوه ټوکه کې:
لومړی ټوک: تر مغولو دمخه د کندهار په باب.
دویم ټوک: تر مغولو وروسته د کندهار په باب.
۱۷- د احمدشاهي عصر نومیالي، په دوه ټوکه کې:
لومړی ټوک: هغه برخه ده، چې د احمدشاهي شاهنامې د تعلیقاتو په نامه راغلي دي.
دویم ټوک: له احمدشاهي شاهنامې پرته نور نومیالي دي.
۱۸- پښتانه مشاهیر: دا اثر درې ټوکه دی:
لومړی ټوک: (۱۵۰) مخه، دویم ټوک (۲۰۰) مخه او درېیم ټوک تر لاس لاندې دی.
۱۹- د طریقت شجرې: د هغو طریقو په باب دی، چې په افغانستان او پښتنو کې مشهورې دي.
۲۰- نسبي شجرې: دغه شجرې څلور ټوکه دي:
لومړی ټوک: په هندوستان کې د پښتنو نوابی او مشهورې کورنۍ.
دویم ټوک: د سدوزیو پاچهانو او شهزاده گانو په باب.
درېیم ټوک: د محمدزیو پاچهانو او شهزاده گانو په باب.
څلورم ټوک: د پښتنو قومونو په باب عمومي شجرې.

۲۱- سل متله په اوو ژبو: دغه اثر په څلورو ټوکو کې تراوسه کښل شوی دی. دغه متلونه، په پښتو، فارسي، عربي، روسي، انگرېزي او اردو ژبو لیکل شوي دي.

۲۲- دوه زره (۲۰۰۰) پښتو متله په روسي ژبه.

۲۳- د خوشال فرهنگ: دغه اثر په اوو ټوکو کې دی:

لومړی ټوک: طب نامه، دویم ټوک: بازنامه، درېیم ټوک: رباعیات او قطعات، څلورم ټوک: دستارنامه، پنځم ټوک: غزلیات او قصاید، شپږم ټوک: رباعیات او قطعات، اووم ټوک غزلیات او قصاید.

۲۴- د پټې خزانې فرهنگ دویمه برخه.

۲۵- د گلشن روغ لغتنامه.

۲۶- د خیرالبیان لغتنامه.

۲۷- د فرهنگونو په باب: په دغه اثر کې ټول هغه فرهنگونه چې په ختیز

کې کښل شوي دي، معرفي شوي:

_ پښتو فرهنگونه د الفبا په ترتیب.

_ پارسي فرهنگونه د الفبا په ترتیب.

_ عربي فرهنگونه د الفبا په ترتیب.

_ ترکي فرهنگونه د الفبا په ترتیب.

_ هندي فرهنگونه د الفبا په ترتیب.

۲۸- بديع: په (۲۷۱) مخونو کې.

۲۹- بیان: په (۳۱۷) مخونو کې.

۳۰- قافیه: په (۳۰۰) مخونو کې.

۳۱- عروض: په دوو ټوکو کې، لومړی ټوک (۷۶۷) او دویم ټوک (۳۵۰)

مخونو کې.

۳۲- معاني: په (۳۸۳) مخونو کې.

۳۳- نقد: د پښتو، پارسي او عربي ادبیاتو په تاریخي او علمي برخو کې په (۲۹۳) مخونو کې.

۳۴- په گلشن روه کې د بابوجان منتخباب نثر نه دی (دپوهاندۍ اثر).

۳۵- لوی احمدشاه بابا د خلکو له نظره)).^(۱)

۳۶- د کارنامو مېرمنې، ناچاپ.

۸- حبیب الله تېری نیازی:

حبیب الله تېری یوه ټاکلې او یوه د یادونې وړ موده د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې د استاد په توگه پاتې شوی دی.

پښتو اثار یې په دې ډول دي:

۱- ژبه خپله سرته پرېږدئ: د کارنل پوهنتون د پروفیسور ښاغلي جان هال تالیف دی، چې استاد تېری ترجمه کړی، خو چاپ شوی نه دی.

۲- د شعرونو یوه مجموعه: چاپ شوې نه ده.

۳- د لیک تاریخ او تحول: په متفرق ډول په کابل مجله کې چاپ شوی دی.

۴- معاصر افغاني ادب: ډېره مختصره برخه یې د ۱۳۳۹ل کال په کابل کالۍ کې خپره شوې ده.^(۱)

۹- پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار:

پوهاند دوکتور مجاور احمد زیار د هېواد له مخکښو لیکوالو او وتلو ژبپوهانو څخه دی. استاد د خپل ژوند یوه زیاته برخه د کابل پوهنتون د

^(۱) خالق رشید، قلم جریده، ۱۳۷۰ل کال د لیندۍ ۳۴-۳۵ ګڼه، ۷-مخونه.

^(۱) اوسنی لیکوال، عبدالروف بېنوا، لومړی ټوک، ۱۹۲ مخ.

ژبو او ادبیاتو پوهنځي پښتو څانګه کې د استاد په توګه تېره کړې ده او تر اوسه یې یو زیات شمېر اثار او لیکنې د هېواد په دننه او بهر کې خپرې شوي دي، دلته یې د ځانګړو اثارو یادونه کوو:

۱- نومېرنگونه یا اسمي ترکیبونه: په الماني ژبه د سویس د برن پوهنتون د ۱۹۷۴م کال خپرونه.

۲- پښتو پښویه (ګرامر): د کابل پوهنتون د ۱۳۶۲ل کال خپرونه.

۳- پښتو ویي پوهنه (لکزیکولوژي): د کابل پوهنتون د ۱۳۶۰ل کال خپرونه.

۴- پښتو لیکلار: د ننگرهار د بایزید روښان پوهنتون د ۱۳۶۰ل کال خپرونه.

۵- زنداني نغمې: د شعرونو مجموعه، ۱۳۵۹ل کال چاپ.

۶- سوزونه او سازونه: شعري غونډ، د چاپ او خپرونې د دولتي کمېټې ریاست، ۱۳۶۴ل کال چاپ.

۷- اور او وینې: د شعرونو غونډ، د چاپ او خپرونې د دولتي کمېټې ریاست، ۱۳۶۴ل کال چاپ.

۸- وینه او مینه: شعري غونډ، د ملي دفاع وزارت، د ۱۳۶۰ل کال خپرونه.

۹- نظر کوتاهی بر زبان و زبان شناسي: د کابل پوهنتون گستر چاپ ۱۳۶۳ل کال.

۱۰- پښتانه او ورونه ملیتونه: ژباړه، د چاپ او خپرونې د دولتي کمېټې ریاست، ۱۳۶۶ل کال.

۱۱- مینه د زړه په وینه: رمان، ۱۳۷۲ل کال چاپ، لاهور.

۱۲- اندو ژوند: شعري طرحې او څلورځي، د سرحدونو چارو وزارت، ۱۳۶۸ل کال چاپ.

- ۱۳- پښتو-دري فرهنگ: د برلين د پوهنتون په غوښتنه کښل شوی دی.
- ۱۴- گلکڅونه: شعري غونډ، د افغانستان د ليکوالو د انجمن خپرونه، ۱۳۶۷ل کال.
- ۱۵- الماني- پښتو فرهنگ: د برلين پوهنتون په غوښتنه کښل شوی دی.
- ۱۶- د پښتو الماني ژباړيز پرابلمونه (په الماني ژبه، ناچاپ
- ۱۷- سپين غر: شعري غونډ، ناچاپ.
- ۱۸- کارپوهه (رارگولوژي): برخه برخه په فولکور مجله کې خپره شوې
- ۵۵.
- ۱۹- ټولنوال رياليزم: برخه برخه په هنر او ژوندون مجلو کې خپور شوی دی.
- ۲۰- پښتو گړدودونه (لهجې): په وړمې مجله کې چاپ شوی دی.
- ۲۱- پښتو آر پوهه (اتمولوژي): تر ((ژ)) پورې په وړمه مجله کې خپره شوې ۵۵.
- ۲۲- پښتو بدلمېچ يا پښتو شعر څنگه جوړېږي؟! د اطلاعاتو او کلتور وزارت، ۱۳۶۹ل کال.
- ۲۳- ليکونه (په پښتو،دري،الماني او انگليسي) ناچاپ.
- ۲۴- ځان پېښې (په پښتو، دري، الماني او انگليسي، ناچاپ
- ۲۵- د هېواد پر ۱۴ ژبو (پښتو، دري، ازبکي، ترکمني، بلوخي، براهوي، ورخي، پشه يي، پاراسوني، کتي (نورستان)، گوجرو، ((گجراتي)) تيرو ((تيراهي))، شغني، کشموني، ۱۰۴ ټوکه گړدودي (لهجوي څېړنې چې د سويس د ملي فونډ له خوا د يونسکو په سپارښتنه د افغانستان (د ژبپوهنې اتلس) په نامه په برن پوهنتون کې ترکار لاندې دي.
- ۲۶- پښتو، دري، پشه يي فولکوري څېړنې.

- ۲۷- د سبرونو نڅا: شعري غونډ، د سید جمال الدین افغان فرهنگي ټولنه، ۱۳۷۲ ال کال.
- ۲۸- گلوبیونه: شعري غونډ، د سید جمال الدین افغان فرهنگي ټولنه، ۱۳۷۲ ال کال.
- ۲۹- رزم و بزم: شعري غونډ، د سید جمال الدین افغان فرهنگي ټولنه، ۱۳۷۲ ال کال.
- ۳۰- څڅواکي: شعري غونډ، د سید جمال الدین افغان فرهنگي ټولنه، ۱۳۷۲ ال کال.
- ۳۱- نندارلیک (ډرامه): پر ۱۳۵۷ ال کال کښل شوې، خو چاپ او نندارې ته نه دی وړاندې شوی.
- ۳۲- د پټې خزاني لیکزیکي شننه (پټه خزانه، لغوي خزانه)، ۱۳۷۵ ال کال چاپ.
- ۳۳- د هندو اروپايي ژبو لرغونی تاریخ (له الماني سرچینو څخه ژباړه)، دکابل مجلې د ۱۳۷۰ ال کال د ۳ گڼې برابر ۳۴ مخونه یې نیولي دي.
- ۳۴- د پټې خزاني الماني ژباړه او گرامري شننه، دا ژباړه د فرانسوي افغانپوهاند (کیفر) لپاره شوې ده.
- ۳۵- سیندگی (جیبي قاموس) ۱۳۷۳ ال کال چاپ.
- ۳۶- تر ۱۱۰۰ زیاتې علمي، ادبي، تحقیقي او ژورنالستيکي لیکنې په پښتو، دري، انګلیسي او الماني د هېواد دننه او د باندې خپرې شوي دي. دغه راز یې یو لړ ادبي اثار (د شوروي اتحاد) په څو ژبو او مجاري، الماني، انګلیسي، بلغاریايي او داسې نورو ژبو اړول شوی دی.
- د ژوندون مجلې د ۱۳۶۷ ال کال د میزان او عقرب د گڼې له مخې د زیار صیب د اثارو شمېر په دې ډول ښوول شوی دی: داټارو ټول شمېر

یې له مقالو پرته ادبي (۱۰) اثره، علمي (۱۶) اثره، تحقيقي (۱۰۴) اثره، مجموعي (۱۳۰) اثره.))^(۱)

۱۰- پوهاند محمد رحيم الهام:

استاد محمد رحيم الهام د علومو اکاډمۍ د غړي او يوه زياته موده د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د دري او پښتو څانگو د استاد په توگه پاتې شوی دی. استاد خپلې زياتې ليکنې په دري ژبه کړي دي. مور به يې دلته د پښتو اثارو پېژندنه وکړو:

۱- په اسلامي تصوف يوه مقدمه، ناچاپ.

۲- د تشریحي ژبپوهنې مقدمه، په کابل مجله کې چاپ شوې ده.

۳- د ژبڅېړنې مقدمه، په کابل، ورمه او رهبر مجلو کې خپره شوې ده.

۴- د پښتو ژبې فونيمې جوړښت تحليل (د پوهندوی علمي رتبې ته) ناچاپ.

۵- د پښتو گرامر طرح: په ورمه مجله کې چاپ شوی دی.

۶- د پښتو گرامر، هربرت پنزل، ژباړه، د ادبياتو پوهنځي له خوا چاپ شوی دی.

۷- تطبيقي ادب: (پښتو ژباړه) په کابل مجله کې چاپ شوی دی.

۸- د پښتو او انگرېزي مقابله يي فونيم پېژندنه (د ماسټرۍ تيزس) ناچاپ.

۹- د سانسکریت د دوو ټوټو شعرونو ترجمه او تحليل، ۲ ټوکونو کې، ناچاپ.

۱۰- ادبي مسالې: د ليکوالو انجمن خپور کړی دی.

^(۱) استاد زيار د پښتني فرهنگ يو ځلانده ستوری. محمد اسماعيل يون، ۱۳۷۲ل کال، لاهور.

۱۱- پښتو خجڅپڅنه، یرژي پیچکا، ژباړه، ۱۳۶۸ل کال چاپ.

۱۱- پوهاند سید بهاولدین مجروح:

استاد مجروح پر ۱۹۵۹م کال د ادبیاتو پوهنځي رئیس او هم پر ۱۹۷۰م کال د دویم ځل لپاره د نوموړي پوهنځي رئیس و. همدا راز استاد مجروح زیاته موده د ادبیاتو پوهنځي د تاریخ او فلسفې د څانگې استاد پاتې شوی دی.

د مجروح صیب پښتو اثار دادي:

- ۱- د جبر او اختیار ډیالکتیک: د ادبیاتو پوهنځي چاپ.
  - ۲- ځانځاني ښامار: د ادبیاتو د پوهنځي چاپ.
  - ۳- د مور پیغام: پښتو منظومه، د پېښور چاپ.
  - ۴- دښمن وپېژنئ: یوه تحلیلي لیکنه ده، د پېښور چاپ.
  - ۵- نا اشنا سندري: د پېښور چاپ.
- استاد مجروح په دري او فرانسوي ژبو هم یو شمېر اثار لیکلي دي.

۱۲- پوهاند عبدالرزاق زهیر:

عبدالرزاق زهیر هم یو وخت د ژبو او ادبیاتو پوهنځي استاد پاتې شوی دی، دلته یې د اثارو یادونه کوو:

- ۱- د اروپا ادبي لیکنه: پر ۱۳۳۵ل کال یې تالیف کړی او ادبیاتو پوهنځي ته یې سپارلی دی.
- ۲- د پښتو ادب سخنوران: پر ۱۳۳۶ل کال یې د مطبوعاتو په کالنیو جایزو کې د خوشال خټک جایزه اخیستې.
- ۳- د انشا فن او لیکوالي: په عرفان مجله کې، پر ۱۳۴۱ل کال خپور شوی دی.

- ۴- پښتو ادب: پر ۱۳۴۱ ال کال په پوهنې مجله کې خپور شوی دی.
۵- شهلا: ټولنیز- اقتصادي داستان، ۱۳۳۲ ال کال په انیس کې خپور شوی دی.
۶- پښتو متلونه: چاپ شوي نه دي))^(۱)

۱۳- پوهاند دوکتور محمد حسن کاکړ:

- ((ښاغلی محمد حسن کاکړ هم یو وخت د ادبیاتو پوهنځي د بهرنیو زده کوونکو په کورس کې ښوونکی و. دغه لاندې اثار یې لیکلي دي.
۱- سود او زیان: ناچاپ
۲- د لرغوني یونان ژوند او فکر: ناچاپ
۳- پښتو د باندنیو لپاره: ناچاپ
۴- د ماکسیم گورګي ادبي نکلونه: (ژباړه) پر ۱۳۳۹ ال کال د پښتو ټولني له خوا چاپ شوی دی.
۵- د برتانیې سیاسي سیستم: ژباړه، ناچاپ،
۶- اوسنی سیاسي فلسفې: ژباړه، ناچاپ))^(۱)

۱۴- عبدالباري اشنا:

- نوموړی هم ((یو وخت د ادبیاتو پوهنځي استاد پاتې شوی دی تر اوسه یې دغه اثر لاسته راغلی دی:
۱- ادبیات: پر ۱۳۶۶ ال کال په طلوع افغان اوونیزه او هم په ځانګړي ډول خپور شوی دی))^(۲)

^(۱) اوسنی لیکوال، ۲ ټوک، ۱۳۴۱ ال کال، ۵۷۱-۵۷۲ مخونه.

^(۱) اوسنی لیکوال، درېیم ټوک، ۱۳۴۲ ال کال، ۱۰۶۹-۱۳۷۰ مخونه.

^(۲) اوسنی لیکوال، درېیم ټوک، ۱۳۴۲ ال کال، ۱۰۶۹-۱۰۷۷ مخونه.

گل محمد نورزی:

د زیات وخت لپاره د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو ځانگې استاد پاتې شوی دی، دغه لاندې اثار یې لاسته راغلي دي:

۱- د مغلو په دولت کې د وروستیو کودتاوو تاریخ: له روسي ژبې نه پښتو ته ژباړل شوی او په دوو ټوکو کې پر ۱۳۵۲ ال کال، د کابل پوهنتون له خوا چاپ شوی دی.

۲- د درانیانو امپراتوري: ژباړه، ۱۳۵۸ ال کال، پښتو ټولنه.

۳- مفتش: د گوگول د یو اثر ژباړه، د لیکوالو ټولنه.

۴- د ماشومانو قيصې: د ماشومانو لپاره دوه واړه کتابونه دي چې له روسي ژبې څخه ژباړل شوي او دواړه په شوروي کې چاپ شوي دي.

۵- خوشال پېژندنه: درسي نوټ دی، لنډيز يې په گستر ډول چاپ شوی دی.

۶- د پښتو ادبیاتو ژانرونه: ناچاپ

۷- ادبي مکتبونه: ناچاپ

سعدالدین شپون:

سعدالدین شپون د ادبیاتو پوهنځي فارغ التحصیل دی او هم په نوموړي پوهنځي کې استاد پاتې شوی دی، تراوسه یې دغه اثار لیکلي دي:

۱- پرڅه په ترڅه: د شعرونو جونگ، په پېښور کې چاپ شوی دی.

۲- د بنگي غاړه ((ناول)): په سپېدې مجله کې یې ځینې برخې خپرې شوي دي.

۳- لیکوالي: ۱۳۵۲ ال کال، د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې له خوا.

نور احمد شاکر:

استاد نور احمد شاکر څه د پاسه پنځه ویشتمه کاله د ادبیاتو پوهنځي استاد پاتې شوی دی. دغه اثار یې تراوسه چاپ شوي دي:

- ۱- بديح او بیان: د لسمو او دولسمو ټولگيو لپاره، د ښوونې او روزنې د وزارت له خوا، پر ۱۳۶۵ ال کال خپور شوی دی.
- ۲- ژبنۍ څېړنې: د ادبیاتو پوهنځي له خوا چاپ شوی دی.

_ پاینده محمد زهير:

یوه موده د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د استاد په توگه پاتې شوی دی. اثار یې په لاندې ډول دي:

- ۱- د افغانستان د معارف تاریخ: پاینده محمد زهير او ډاکتر محمدیوسف علمي په گډه ترتیب کړی او پر ۱۳۳۹ ال کال د پوهنې وزارت له خوا چاپ شوی دی.
- ۲- پښتو خبرې: کابل، ۱۳۱۴ ال کال چاپ.
- ۳- د پښتولغات: (۴۰۰ لغات)، ۱۳۱۴ ل کال چاپ.
- ۴- د پښتو زر متلونه: کابل مطبوعات، ۱۳۱۷ ال کال چاپ.
- ۵- د پښتو یو زر لنډۍ.
- ۶- پښتو فولکورې مجموعه: (په درېیو رسالو کې)، ۱۳۲۷ ال کال چاپ.
- ۷- د پښتو ادب او انشاء: ادبیاتو پوهنځي، ۱۳۲۵ ال کال.
- ۸- د پښتو تحلیلي او مقایسوي گرامر.
- ۹- پښتو منثورې ادبي ټوټې.

- ۱۰- د پښتنو یرغل: (ژباړه).
- ۱۱- په پښتو ژبه د معارف وزارت لپاره د ځینو درسي کتابونو لکه: (فزیک، کیمیا، جغرافیه، ریاضي، هندسي، دینیاتو، تاریخ او بیولوژي ژباړه).
- ۱۲- د راډیو درسونه: په پښتون ژغ مجله کې چاپ شوي دي.
- ۱۳- د پښتو رهنما: په نوي طرز د پښتو زده کوونکو لپاره.
- ۱۴- د پښتو بول چال: په پښتو او فارسي په نوي طرز.
- ۱۵- د کلیوالو ښوونځیو لومړی کتاب: په نوي طرز، ۱۳۲۸ ال کال، کابل.
- ۱۶- د پښتو قرائت: د لومړیو ښوونځیو لپاره.
- ۱۷- د پښتو قرائت: د منځنیو ښوونځیو لپاره.
- ۱۸- د پښتو قرائت: د ثانوي ښوونځیو لپاره.
- ۱۹- د دایرة المعارف د رسالو ژباړه: ټولې ۱۴ رسالې.
- ۲۰- د مرحوم مستغني د کلیاتو تدوین او د سربزې لیکنه.
- ۲۱- د پښتو الفباء: د مجلې او تحلیل په اصولو د لومړیو ټولگیو لپاره پر ۱۳۲۶ ال کال لیکل شوې ده))^(۱)

محمد اعظم ایازی:

- محمد اعظم ایازی یو وخت د ادبیاتو پوهنځي استاد پاتې شوی دی، پښتو اثار یې دادی:
- ۱- قواعد پښتو: په کابل کې چاپ شوی دی.
- ۲- الفاروق: له اردو څخه ژباړل شوی، ناچاپ.

^(۱) اوسنی لیکوال دویم ټوک، ۵۵۸-۵۵۹ مخونه.

۳- ریاضي او جغرافیه له لومړي څخه بیا تر څلورم جماعته پورې چاپ شوی دی.

۴- الانسان: له اردو څخه ژباړه، ناچاپ.

۵- لس زره لغاتونه: کابل چاپ.

۶- د پښتو گرامر: چاپ. (۲)

ظاهر علمي:

د ادبیاتو پوهنځي استاد پاتې شوی دی. اثار یې دادي:

۱- د روښانیانو د تصوف په باب: ناچاپ.

۲- د پښتو معاصر ادب: لکچر نوټ.

نصر الله سوېمن:

نوموړی هم یوه موده د ژبو او ادبیاتو پوهنځي استاد پاتې شوی. اثار یې دادي:

۱- د لرې شرق او جنوبي شرقي اسیا جغرافیه: پر ۱۳۵۲ ال کال د کابل پوهنتون له خوا چاپ شوی دی.

۲- د کابل سلطنت بیان (ژباړه): د پښتو څېړنو بین المللي مرکز، ۱۳۵۹ ال کال چاپ.

۳- دراني احمدشاه: ژباړه، د علومو اکاډمۍ، ۱۳۶۶ ال کال چاپ.

عبدالروف خیلواک:

پوهندوی خیلواک د یو وخت لپاره د ادبیاتو پوهنځي د تاریخ خانگي استاد پاتې شوی دی.

(۲) اوسنی لیکوال، لومړی ټوک، ۱۱۵ مخ.

۱- د پرمختیایي هېوادونو ټولنیز، اقتصادي او سیاسي تحلیل: له الماني ژبې څخه ژباړه، ۱۳۵۸ل کال چاپ.

نورمحمد غمجن:

ارواښاد نورمحمد غمجن زیاته موده، د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې استاد و. نوموړي استاد د خپل لنډ عمر په بهیر کې د یادونې وړ ادبي فعالیتونه ترسره کړي دي، دلته یې د پښتو اثارو یادونه کوو:

۱- د پشه یانو د محیط ژبې، خلکو، د ځینو شاعرانو او متلونو معرفي (مونوگراف).

۲- د پشه یانو شفاهي ادبیات.

۳- د پښتو او پشه یي ژبو د گرامر نړدېوالی (د پوهنملي علمي ترفیع لپاره).

۴- پشه یي-پښتو قاموس (چې تر لسو زرو زیات لغتونه لري).

۵- د پشه یانو متلونه (ناچاپ).

۶- د پشه یانو پیداوار (ناچاپ).

۷- د پشه یانو د جغرافیایي محیط معرفي (ناچاپ).

۸- د پشه یي ژبې د ادبیاتو تاریخ.

۹- پشه یي کیسې، روایتونه، (ناچاپ).

۱۰- د پښتو شعرونو مجموعه. (ناچاپ)

۱۱- په پښتو ژبه مقالې، (ناچاپ)

۱۲- پښتو خواږه نثرونه. (ناچاپ)

۱۳- د پشه یي ژبې تاریخچه: (ناچاپ)

۱۴- د نورستاني ژبې تاریخچه: (ناچاپ)

- ۱۵- د روښاني دورې منظوم متون، د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د درېیم ټولگي لپاره درسي کتاب. گستسر چاپ.
- ۱۶- د روښاني دورې منظوم او منثور ادب تاریخ: د پښتو د دویم ټولگي لپاره (د دوکتور زبورالدین په گډون).
- ۱۷- پښتو متلونه، راټولونه. ^(۱)

سرمحقق محمد صدیق روهي:

کانديد اکاډميسين سرمحقق محمد صدیق روهي يوه زياته موده د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي استاد و. د استاد اثار په لاندې ډول دي:

- ۱- د خپرنې لارښود: د ۱۳۵۴ ل کال چاپ.
- ۲- پښتو په بېلگه يي جملو کې: د ۱۳۵۷ ل کال چاپ.
- ۳- ادبي خپرنې: ۱۳۶۰ ل کال چاپ.
- ۴- د ژبښودنې مسلې: د ۱۳۶۰ ل کال چاپ.
- ۵- د ادب او فلکور په باره کې: د ۱۳۶۵ ل کال چاپ.
- ۶- فلکور پېژندنه: د ۱۳۶۵ ل کال چاپ.
- ۷- پښتو معاصر ادبیات: دوه جزوې: د ۱۳۶۶ ل کال چاپ.
- ۸- د روښاني غورځنگ ماهیت: ناچاپ
- ۹- شعر پېژندنه:
- ۱۰- د نصیحت اکسیر: یو علمي، انتقادي اثر، ناچاپ.
- ۱۱- د دولسم ټولگي لپاره د ادبیاتو تاریخ: ناچاپ.

^(۱) پښتانه شعرا، پنځم ټوک، عبداللہ بختانی خدمتگار، ۱۶۴۴-۱۶۴۶ مخونه.

بایزید اخک:

ډېره زیاته موده د ادبیاتو پوهنځي د پښتو خانگي استاد پاتې شوی دی.

۱- پښتو فونولوژي او مورفولوژي (پوهنملی رتبې لپاره): ژباړه.

دوکتور زېورالدین زېور:

پوهنوال دوکتور زېورالدین زېور هم ډېره زیاته موده د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو خانگي استاد پاتې شوی دی، دغه اثار یې تراوسه پورې لیکلي دي:

۱- پښتو ادبیاتو تاریخ: د پښتو خانگي د دویم ټولگي لپاره، کابل پوهنتون، ۱۳۵۹ ال کال چاپ.

۲- پښتو ادبیاتو تاریخ اوسنی دوره: د پښتو خانگي څلورم ټولگي لپاره، کابل پوهنتون، ۱۳۶۰ ال کال چاپ.

۳- پښتو معاصر ادبیات: د ماسټرۍ دورې د محصلینو لپاره، کابل پوهنتون، ۱۳۶۵ ال کال چاپ.

۴- انګېرنې: یو درسي کتاب دی، چې پر ۱۳۶۴ ال کال چاپ شوی دی.^(۱)

۵- پولاد څنگه کلکېده: په دوو ټوکو کې د نامتو لیکوال استروفسکي د رومان ژباړه، ۱۹۷۷م کال د مسکو چاپ.

۶- پښتو ادبیاتو تاریخ: د پښتو خانگي د درېیم ټولگي لپاره، کابل پوهنتون، ۱۳۵۷ ال کال.

^(۱) د لیکوال او دا خبرې: افضل ټکور، ۱۳۶۶ ال کال، ۲۲۲ مخ.

۷- د ښاغلي ډزه: دا د مختار عوزوف رومان دی، چې په پښتو ژباړلی شوی، مسکو چاپ.

۸- د ادبیاتو اصطلاحي قاموس: کابل پوهنتون خپور کړی دی.

ډاکتره زرغونه زېور:

نوموړې هم له ډېرو کلونو راپدېخوا د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې استاده پاتې شوې او تراوسه د پوهندوی علمي رتبې ته رسېدلې ده، دغه اثار یې کښلي دي:

۱- د پښتو ژبې گرامر، لومړۍ برخه (فونولوژي) لومړی چاپ، ۱۳۶۱ل کال، دویم چاپ، ۱۳۶۳ل کال گستر.

۲- پښتو ژبه کې د لرې او برې پښتونخوا د لهجې خصوصیات او د اجمل خټک ژبه، د ډاکترۍ تېزس، ناچاپ.^(۱)

۳- د پښتو ژبې نحوه: (گسترچاپ).

پوهندوی عبدالخالق رشید:

استاد عبدالخالق رشید تر ۱۳۵۸ل کال راهیسې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې استاد دی. دغه لاندې اثار یې تراوسه پورې لیکلي دي:

۱- پښتني لنډۍ: دا د پښتو لنډیو یوه کوچنۍ رساله ده، چې چاپ شوې ده.

۲- د پښتو ژبې تاریخي متون: یو درسي کتاب دی، چې په گستر ډول چاپ شوی دی.

^(۱) د الیکوال دا څېرې: افضل ټکور، ۱۳۲۲ل کال، ۲۰۳ مخ.

- ۳- ډولۍ: د لنډو کیسو مجموعه ده، پر ۱۳۶۷ل کال د لیکوالو انجمن خپره کړې ده.
- ۴- د پښتو هنري کره کتنې تاریخچه: پر ۱۳۶۹ل کال د لیکوالو انجمن خپور کړی دی.
- ۵- د خطر زنگ: ناچاپ.
- ۶- مخکښه هیله: ناچاپ.
- ۷- مرسله (ناول):
- ۸- بارانونه او سېلابونه: ناچاپ.^(۱)
- ۹- استوگن او نا استوگن ادبي بهیر: (د پوهندوی علمي ترفیح لپاره)، ناچاپ.
- ۱۰- کنگل ژمی، کنگل لاسونه (د لنډو کیسو مجموعه) دغه مجموعه د خوشال فرهنگي ټولني له خوا پر ۱۳۷۳ل کال په پېښور کې چاپ شوې ده.

پوهنوال جلال الدین:

- استاد جلال الدین خان هم له ډېرو کلونو راهیسې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي استاد دی، دغه اثار یې تراوسه پورې لیکلي دي:
- ۱- پښتو مثنوي: ناچاپ، (د پوهندوی علمي ترفیح لپاره)
  - ۲- د پښتو نظم شکلي ډولونه، (د پوهنوالۍ علمي ترفیح لپاره).

پوهنمل محمد رفیق:

---

^(۱) د الیکوال او دا خبرې، افضل ټکور، ۱۳۶۲ل کال، ۱۹۴ مخ.

- پوهنمل محمد رفیق له ۱۳۵۸ ال کال راهیسې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې استاد دی. تراوسه یې دغه لاندې اثار لیکلي دي:
- ۱- وزن پوهنه، درسي نوټ، ۱۳۶۱ ال کال، گستتتر.
  - ۲- د بدیع علم څېړنه او اوډنه، درسي نوټ، ۱۳۶۲ ال کال، گستتتر.
  - ۳- ادبي فنون، درسي نوټ، ۱۳۶۳ ال کال، گستتتر.
  - ۴- قافیه، درسي نوټ، ۱۳۶۲ ال کال گستتتر.
  - ۵- د عبدالحي حبيبي د ژبنيو ادبي چاپي اثارو څېړنه، د پوهنپاڼې تیزس.
  - ۶- د پښتو اوسني شعر سبک، د پوهنملی علمي ترفیع لپاره.
  - ۷- د پښتو هنري نثر.

بخت میر وزیري:

- بخت میر وزیري د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې استاد دی. تراوسه یې دغه لاندې لیکنې کړي دي:
- ۱- د وزیرو د لهجې مقایسه له معیاري لهجې سره (د ماسټرۍ تیزس).
  - ۲- د وزیرستان د وزیرو پېژندل، (د لیسانس دورې مونوگراف).

محمد صابر خویشکی:

- نوموړی هم له شلو کلونو راهیسې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي استاد دی او تر دې وخته د پوهندوی علمي رتبې ته رسېدلی دی.
- ۱- په پښتو ادبیاتو کې ریالیزم. (د ماسټرۍ تیزس).

بریالی باجوړی:

- پوهنمل بریالی باجوړی له ۱۳۶۰ ال کال راهیسې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې استاد دی. تراوسه یې دغه اثار لیکلي دي:
- ۱- تښتېدلی خوب: د لنډو کیسو مجموعه ده، چې پر ۱۳۶۴ ال کال د لیکوالو انجمن خپره کړې ده.
  - ۲- منزلونه: (تدوین او سریزه) د مصري خان خاطر د شعرونو مجموعه، ۱۳۶۵ ال کال چاپ.
  - ۳- گیلې: د لنډو کیسو دویمه مجموعه، د قومونو او قبایلو وزارت له خوا چاپ شوې ده.
  - ۴- سندریز شفقونه: (تدوین او سریزه) د سیف الرحمن سلیم د شعرونو مجموعه ده، چې پر ۱۳۶۵ ال کال د چاپ او خپرولو د دولتي کمېټې له خوا چاپ شوې ده.^(۱)
  - ۵- د خاطر د شعر څېړنه او تحلیل له ژوند لیک سره (د پوهنپلارۍ تیزس).
  - ۶- د کوزې پښتونخوا د معاصر شعر څانگړنې (د پوهنملۍ تیزس).
  - ۷- زما د کلي لېوني بادونه (د خان بهادر حسرت د شعرونو مجموعه).
  - ۸- د ناپښتو څانگو لپاره د پښتو ژبې گرامر او ادب، د آصف بهاند په گډون.

احمد شاه وینښ:

احمد شاه وینښ له ۱۳۶۴ کال راهیسې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې استاد دی. تراوسه د پوهنملۍ علمي رتبې ته رسېدلی دی، دا یې اثار دي:

^(۱) د الیکوال او دا څېرې، افضل ټکور، ۱۳۲۲ ال کال، ۵۹-۶۰ مخونه.

- ۱- پښتو ازاد شعر، د پوهنپلاري علمي رتبې ته، ناچاپ.
- ۲- د شعرونو لومړۍ مجموعه، ناچاپ.
- ۳- د شعرونو دويمه مجموعه، ناچاپ.
- ۴- د شعرونه درېيمه مجموعه، ناچاپ او هم يو شمېر نورې ادبي ټوټې او طنزونه.

لطيف بهاند:

- پوهنپلار لطيف بهاند هم د يو وخت لپاره د ژبو او ادبياتو پوهنځي استاد پاتې شوی دی. نوموړي تراوسه پورې دغه اثار کښلي دي:
- ۱- ناول د ماه رخې: (د راحت زاخيلي)، دغه اثر پر ۱۳۶۳ ال کال کابل پوهنتون خپور کړی دی.
  - ۲- د اشرف خان هجري منتخبات: دا د هجري د شعرونو منتخب دی، چې پر ۱۳۶۴ ال کال د اشرف خان هجري د علمي سيمينار په وياړ د قومونو او قبایلو وزارت د نشراتو او فرهنگي چارو د رياست له خوا چاپ شوی دی.
  - ۳- د رڼا ناوې: د کوزې پښتونخوا د نامتو شاعرانو د شعرونو منتخب، ليکوالو انجمن، ۱۳۶۵ ال کال.
  - ۴- د پښتو ژبې گرامر: دغه اثر پر ۱۳۵۹ ال کال د کابل پوهنتون له خوا چاپ او خپور شوی دی.
  - ۵- څلور اورني کلونه: دا د کورنيو چارو وزارت له خوا پر ۱۳۶۵ ال کال خپور شوی دی.
  - ۶- د خيرالبيان منتخبات: پر ۱۳۶۱ ال کال چاپ شوی دی.
  - ۷- رياليزم او د رياليزم ضد (پښتو ژباړه) په گستر ډول د قومونو او قبایلو وزارت د نشراتو او فرهنگي چارو د رياست له خوا چاپ شوی دی.

- ۸- پل: د شعرونو مجموعه ۵۵، چې پر ۱۳۶۹ل کال د لیکوالو انجمن له خوا چاپ او خپره شوې ده.
- ۹- ماتې کړۍ: د کوزې پښتونخوا د نامتو شاعرانو د ازاد شعر منتخب، ناچاپ.
- ۱۰- د هنر ټولنپوهنه: ژباړه، ناچاپ.
- ۱۱- لس مقالې: د مقالو مجموعه، ناچاپ.^(۱)

محمد آصف بهاند:

- محمد آصف بهاند له ۱۳۶۵ل کال راهیسې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو خانګې استاد دی. تراوسه یې دا لاندې اثار لیکلي دي:
- ۱- د پښتو ژبې ګرامر، دویم کتاب، د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د ناپښتو خانګو درسي کتاب.
- ۲- د پښتو ژبې ګرامر، درېیم کتاب، د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د ناپښتو خانګو درسي کتاب.
- ۳- د پښتو ادبیاتو د لرغونې دورې منظوم متون، د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو خانګې درسي کتاب، ۱، ۲، ۳، گستنر چاپ.
- ۴- د کوچنیانو ادبیات: د لیکوالو انجمن له خوا پر ۱۳۳۶ل کال کې چاپ شوی دی.
- ۵- شعر د پښتو د کلاسیکو شاعرانو له نظره: د پوهنپلارۍ تیزس، ناچاپ.
- ۶- پښتو ادبیات له ۱۲۵۰ څخه تر ۱۲۹۷ پورې، د لیسانس مونوګراف، ناچاپ.^(۱)

^(۱) د لیکوال او دا څېرې، افضل تکور، ۱۳۲۲ل کال، ۷۵-۷۲ مخونه.

^(۱) د لیکوال او دا څېرې، ۱۳۲۲ل کال، ۸ مخ.

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي فارغان او د هغوی کتابونه

زلمی هېوادمل:

زلمی هېوادمل پر ۱۳۵۲ل کال د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځي د ژورنالیزم له څانگې څخه فارغ شوی دی او تراوسه پورې یې دغه لاندې اثار پښتو ادب ته وړاندې کړي دي.

الف- لیکنې: زاړه متون:

۱- حکایت رسول: د ارزاني روښاني یوه منظومه رساله ده، چې له څرگندونو او یادونو سره پر ۱۳۵۵ل کال د ورمې مجلې له خوا چاپ شوې ده.

۲- د قلندر دېوان: ترتیب، سریزه او تعلیقات، ۱۳۵۶ل کال چاپ، پښتو ټولنه.

۳- د سره غره گلونه: د جانان هوتک او جان محمد کاکړ منتخبات او اثار دي (له حبيب الله رفیع سره یې په گډه ترتیب کړی دی) د زېږي کالۍ لومړۍ گڼه، ۱۳۵۷ل کال چاپ.

۴- اسماء الحسنی: میافقیرالله جلال ابادی (تدوین او د متن لارښود) ۱۳۵۹ل کال، کابل پوهنتون.

۵- فواید فقیرالله: (تدوین)، ۱۳۵۹ل کال، کابل پوهنتون.

- ۶- د حاجي جمعه بارکزي دېوان: (سريزه او تدوين)، ۱۳۶۰ ال کال چاپ، پښتو ټولنه.
- ۷- د خانگل خليل څو شعرونه: (تدوين، سريزه، لغتنامه او شرح)، ۱۳۶۰ ال کال، پښتو ټولنه.
- ۸- حسن و دل، مسافر مروت، (مقدمه، لغتنامه او فهرست)، ۱۳۶۱ ال کال، پښتو ټولنه.
- ۹- د عبدالحميد مومند دېوان: (سريزه، لغتنامه او فهرست)، ۱۳۶۱ ال کال، پښتو ټولنه.
- ۱۰- د خوشال منظومه بازنامه: (سريزه او فهرست)، ۱۳۶۲ ال کال، پښتو ټولنه.
- ۱۱- د خوشال فراقنامه: (شرح او تعليق)، ۱۹۸۴ م کال، د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي چاپ.
- ۱۲- نافع المسلمین، نور محمد علي: (سريزه او تعليق) ۱۳۶۳ ال کال، د کلتور دولتي کمېټې چاپ.
- ۱۳- د مست منتخبات: د ملا مست له سلوک الغزات او نورو رسالو څخه د ده د اثارو انتخاب (له سريزي او تعليقاتو سره)، ۱۳۶۴ ال کال د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی.
- ۱۴- د سکندر خان خټک شمایل نامه او پند نامه: (سريزه، شرح او تعليقات)، ۱۳۶۴ ال کال.
- ۱۵- د شمس الفلک دېوان: پښتو اکاډمۍ پېښور، ۱۹۹۳ م کال.
- ۱۶- د خوشال پارسي منثوره بازنامه: (سريزه، ترتيب، شرح او تعليقات)، ۱۳۶۵ ال کال، خراسان مجله.
- ۱۷- رابعه او بکتاش: ۱۳۷۱ ال کال، پېښور چاپ.
- ۱۸- د واصل روښاني دېوان: (تدوين)، ۱۳۶۵ ال کال چاپ.

- ۱۹- رستم او سهراب: د ملا نعمت الله نوبناري د رستم او سهراب د متن چاپ ته برابرول له سریزې سره، ۱۳۶۱ ال کال، ناچاپ.
- ۲۰- د عبدالرحیم هوتک دېوان: د موجودو معلومو خطي او چاپي منتخبو نسخو له مخې چاپ ته تیارول.
- ۲۱- هدایت المبتدي: د پیرمحمد کاکړ د هدایت المبتدي د متن چاپ ته تیارول له سریزې او شرحې سره، ناچاپ.
- ۲۲- یاقوت السیر: د محقق العلما عبدالحق خروټي د یاقوت السیر د لومړي ټوک چاپ ته تیارول، پر ۱۳۶۰ ال کال چاپ شوی دی.

ب- د معاصرو ادبیاتو پر مجموعو کار:

- ۱- د غلام محی الدین افغان افکار او اثار: د سراج الاخبار له پاڼو څخه د غلام محی الدین افغان د اثارو راټولونه، د ده ژوند، اثارو افکارو په باب له یوې څېړنې سره، ۱۳۶۰ ال کال، د کابل پوهنتون چاپ.
- ۲- د عقیدت گلونه: د ارواښاد محمد نواز خټک پر مزار د یوې مشاعرې د نظمونو ترتیب له سریزې سره، ۱۳۶۳ ال کال.
- ۳- داغستان، راحت زاخیلی، (سریزه او راټولونه) د هېواد ورځپاڼې له خوا، ۱۳۶۳ ال کال (د عبدالله بختاني خدمتگار مقدمه هم ورسره مله ده).
- ۴- د غني کلیات: (تدوین)، ۱۳۶۴ ال کال، د قومونو او قبایلو وزارت د نشراتو ریاست.
- ۵- خوشال نامه: د مرحوم سرفراز خان عقاب د څلورو لیکنو مجموعه له سریزې او تعلیق سره چاپ ته برابرول، پر ۱۳۶۵ ال کال چاپ شوی دی.
- ۶- د کره کتنې ډولونه، د لیکوالو انجمن، ۱۳۷۰ ال کال.

ج- د کتابپوهنې او ادبي تاریخ په باب اثار:

۱- فرهنگ زبان و ادبیات پښتو، ۱ ټوک، ۱۳۵۶ ال کال چاپ، د ښوونې او روزنې وزارت.

۲- د محمد هوتک ژوند او مزار: ۱۳۶۲ ال کال، د بایزید روښان پوهنتون.

۳- بیدياني گلونه: (تذکره)، ۱۳۶۲ ال کال چاپ، پښتو ټولنه.

۴- د هند د کتابخانو پښتو خطي نسخې: د هند په کتابتونونو کې د پښتو د اثارو یوه بېلېوگرافي ده، له سریزې او تعلیقاتو سره، ۱۳۶۳ ال کال، پښتو ټولنه.

۵- فرهنگ زبان و ادبیات پښتو، ۲ ټوک، ۱۳۶۵ ال کال، د چاپ او خپرولو دولتي کمېټه.

۶- فرهنگ زبان و ادبیات پښتو، ۳ ټوک، کابل چاپ.

۷- په هند کې د پښتو ادبیاتو د ایجاد او ودې پړاوونه، ۱۳۷۰/۱۳۷۳ ال کال چاپ، پېښور.

۸- د پښتو د ادبي تاریخ خطي منابع: (د تاشکند، دوشنبې، ماسکو، لینگراد او ایران) په کتابتونونو کې د پښتو خطي فهرست، د ۱۳۶۶ ال کال په نشراتي پلان کې شامل و.

۹- د پښتو شاعرانو تذکره: هېوادمبل صیب وايي: ((دا تذکره اوس زما تر کار لاندې ده، نوم مې ورته نه دی خوښ کړی، د چاپ او خپرونو د دولتي کمېټې د ۱۳۶۶ ال کال په نشراتي پلان کې شامل وه)).

۱۰- د جاج په تله: د قومونو او قبایلو وزارت د نشراتو د ریاست له خوا، ۱۳۶۵ ال کال چاپ.

د- د مقالو مجموعې چې ښاغلي هېوادم ل راټولې کړې دي:

۱- د پښتو ټولنې تاریخچه: پر ۱۳۵۶ ل کال د پښتو ټولنې له خوا چاپ شوی دی.

۲- تاریخي پلټنې: پر ۱۳۵۷ ل کال د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوی دی.

۳- امیرعلي شېر نوايي: د نوموړي پر ژوند او اثار د مقالو مجموعه، ۱۳۶۰، پښتو ټولنه.

۴- د افغان یاد: د غلام محی الدین افغان د مړینې د شپېتمې کالیزې په درنښت د مقالو مجموعه، ۱۳۶۰ ل کال، کابل پوهنتون.

۵- شیخ بوستان پرېڅ: د شیخ د څلورم سوم تلین په مناسبت مقالې، ۱۳۶۰ ل کال، د اطلاعاتو او کلتور وزارت.

۶- د الفت یاد: د استاد الفت د پنځم تلین په مناسبت د مقالو مجموعه، ۱۳۶۱ ل کال، د قبایلو وزارت خپرونه.

۷- د زرغونې یاد: د مقالو مجموعه (تدوین)، ۱۳۶۲ ل کال، پښتو ټولنه.

۸- د محمد هوتک یاد: د محمد هوتک د نمانځنې د غونډې په ویاړ د مقالو مجموعه، ۱۳۶۲ ل کال، پښتو ټولنه.

۹- د نوري یاد: د محمدگل نوري د لسم تلین په ویاړ د مقالو مجموعه، ۱۳۶۲ ل کال، پښتو ټولنه.

۱۰- د راحت یاد: د نوموړي د زوکړې د سلیمې کالیزې په ویاړ د مقالو مجموعه، ۱۳۶۳ ل کال، کابل پوهنتون.

۱۱- د استاد یاد: د علامه لوی استاد پوهاند حبیبی د مړینې په مناسبت د مقالو مجموعه، ۱۳۶۴ ل کال، پښتو ټولنه.

۱۲- د امیر کروړ یاد: د امیر کروړ سوري د دولس سوه پنځوسم تلین په مناسبت مقالې، ۱۳۶۴ ال کال چاپ.

۱۳- د ننگونو شاعر: د ارواښاد محمد اکبر خادم د زوکړې د سلمې کالیزې په مناسبت مقالې، ۱۳۶۴ ال کال چاپ.

۱۴- غني او اجمل: د نوموړو د زوکړې دکلیزو په مناسبت مقالې، د قبایلو وزارت، ۱۳۶۵ ال کال چاپ.

۱۵- تاریخ مرصع د څېړنو په بهیر کې: کابل پوهنتون، ۱۳۶۶ ال کال چاپ.

۱۶- د حمزه یاد: د قومونو او قبایلو وزارت د نشراتو او فرهنګي چارو ریاست، ۱۳۶۹ ال کال چاپ.

۱۷- د عبدالحمید مومند یاد: د پښتو څېړنو نړیوال مرکز، ۱۳۶۵ ال کال چاپ.

ح- د نورو پر اثارو مقدمې:

۱- فولکورې مرغړې: مولف یې عبدالکریم پتنگ دی او هېوادم پری یوه اوږده سریزه کښلې، ۱۳۵۶ ال کال چاپ.

۲- د خلکو تجربې: ۱۵ اثر هم ښاغلي پتنگ لیکلی چې هېوادم صیب پری اوږده سریزه کښلې، کابل پوهنتون، ۱۳۵۷ ال کال.

۳- پښتو روزنه: د استاد بېنوا اثر دی، د هېوادم (۳۸) مخه مقدمه یې په پیل کې راغلې ده، ۱۳۵۷ ال کال چاپ.

۴- نومورکي مورخین: د لوی استاد حبیبی صاحب اثر دی، د هېوادم پر سریزه، کابل پوهنتون، ۱۳۵۹ ال کال چاپ.

۵- د غرونو څوکې: مولف یې عبدالکریم پتنگ دی، په (۵۰) مخونو کې هېوادم پری سریزه کښلې ده، کابل پوهنتون، ۱۳۵۹ ال کال چاپ.

- ۶- غرنۍ سندرې: د ښاغلي (م، ع، غ) اثر دی، هېوادمېل پرې (۷۰) مخه سریزه کښلې ده، پښتو ټولنه، ۱۳۶۰ ال کال.
- ۷- قصې او افسانې: د سلیمان لایق اثر دی، هېوادمېل پرې سریزه کښلې ده، پښتو ټولنه، ۱۳۶۱ ال کال چاپ.
- ۸- د ښکارندوی غوري پر قصیده مشاعره: د استاد الفت ټولونه ده، هېوادمېل پرې سریزه کښلې، ۱۳۶۲ ال کال چاپ.
- ۹- اریایي، پارسي، پښتو ویرنې: د استاد بېنوا اثر دی، هېوادمېل پرې سریزه کښلې، پښتو ټولنه، ۱۳۶۲ ال کال چاپ.
- ۱۰- د رضواني منتخب نثرونه: ښاغلي خدران ټول کړي دي، هېوادمېل پرې سیزه کښلې، پښتو ټولنه، ۱۳۶۲ ال کال.
- ۱۱- د خوشال په باب د خارجي پوهانو اثارو ته ژوره کتنه: د استاد کامل مومند د یو اثر پښتو ژباړه ده، چې ډگروال کریمي ترسره کړې ده، هېوادمېل پرې سریزه کښلې ده، پښتو ټولنه، ۱۳۶۳ ال کال چاپ.
- ۱۲- امیرکروړ سوري اور چند پښتو شاعران: د اردو رساله ده ښاغلي متین چاپ ته تیاره کړې ده، هېوادمېل پرې سریزه کښلې ده، د قومونو قبایلو وزارت، ۱۳۶۳ ال کال چاپ.
- یادونه: پر ۴، ۵، ۶، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱ او ۱۲ نومرو کتابونو چې د هېوادمېل کومې سریزې راغلي، بې نومه چاپ شوي دي، پر ۱۱، ۱۰، ۹، ۸ او ۱۲ نومرو کتابونو چې کومې سریزې راغلي په پای کې د امیرکروړ سوري د بین المللي سیمینار د علمي سکرتریت امضا لیدل کېږي دا ځکه چې ددغه سیمینار علمي سکرتر ښاغلی هېوادمېل و.
- ۱۳- د هجري انتخابات: لطیف بهاند تدوین کړی، هېوادمېل پرې سریزه کښلې، ۱۳۶۴ ال کال چاپ.

- ۱۴- د زنجیرونو شاعر: زرین انځور لیکلی او هېوادم ل پرې سریزه کښلې، پښتو ټولنه، ۱۳۶۴ ال کال چاپ.
- ۱۵- د پټې خزانې پر څلورم چاپ یوه مقدمه (د کتابپوهنې)، ۱۳۵۷ ال کال، کابل پوهنتون.
- د هېوادم ل صیب د سریزو یادون مې ځکه وکړ چې دده سریزې هم د یوې رسالې یا کتابگوټې، په انډول او تناسب دي.
- ط- د شفاهي ادبیاتو او فولکور په باب لیکنې:
- ۱- په ولسي شعرونو کې اړونه: دا رساله په فولکور مجله کې پرله پسې نشر شوې ده، ۱۳۵۶ ال کال.
- ۲- پښتو سندري د تاریخ د یوې منبع په توګه: د دې رسالې څو برخې متفرقې چاپ شوي دي، ۱۳۵۶ ال کال.
- ۳- ولسي سندري: لومړی ټوک یې پر ۱۳۶۱ ال کال د پښتو ټولني له خوا چاپ شوی دی، په دې مجموعه کې د ۲۲۰ په شاوخوا کې سندري له مقدمې او تعلیقاتو سره راغلي دي.
- ۴- په پښتني فولکور کې د تصنیف مساله: ددې رسالې لنډیز د جاج په تله نومي اثر کې چاپ شوی دی.
- ۵- د پښتني فولکور ټولوني رېږې: ددې رسالې لنډیز (د افغان یاد) نومي مجموعه کې چاپ شوی دی.
- ۶- پښتني هنداره: د ختیز ولایت (لغمان) دودونه دي (له زانګو تر هدیرې) چاپ ته تیاره ده.
- ۷- ولسي سندري: دویم ټوک، ۱۳۶۶ ال کال چاپ.
- ۸- پښتو ځانتني ادب او موسیقي: دا د مرحوم جلالی یوه رساله ده، چې هېوادم ل پرې یوه هر اړخیزه مقدمه او حاشیه لیکلې او اصلي متن یې هم ایډېټ کړی او چاپ ته تیار کړی دی.

ی- ژباړې:

- ۱- د پټې خزاني د درېیم چاپ د مقدمې پښتو ژباړه: لوی استاد حبیبی په پارسي کښلې او هېواد مل په پښتو ژباړلی او پر ۱۳۵۴ ال کال د پټې خزاني د درېیم چاپ په سريزه کې چاپ شوې ده او ژباړه یې پر ۱۳۵۷ ال کال د څلورم چاپ د سريزې په توگه راغلې ده، کابل پوهنتون چاپ.
- ۲- د بوعلی سینا ژوند لیک: دا د (زنده گی نامه بوعلی سینا) پښتو ژباړه ده، چې لوی استاد حبیبی یې پارسي متن ترتیب کړی او پښتو ژباړه یې هېوادمل کړې ده، اصل پارسي متن او پښتو ژباړه یې پر ۱۳۵۹ ال کال د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوې ده.
- ۳- د میا فقیرالله ژوند لیک: دا رساله هم د (شناخت نامه فقیرالله) پښتو ژباړه ده، پارسي متن یې استاد حبیبی تهیه کړی دی. ۱۳۵۹ ال کال، کابل پوهنتون چاپ.
- ۴- امیرکروړ او دده کورنۍ: دا رساله د (امیر کروړ و دودمان او) پښتو ژباړه ده، چې لوی استاد حبیبی په پارسي ژبه کښلې ده، دا ژباړه له پارسي متن او انگرېزي ژباړې سره یوځای پر ۱۳۶۱ ال کال د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوې ده.
- ۵- متن پوهنه: هېوادمل د متن پوهنې او نسخه پوهنې د بېلابېلو څانگو په باب له اردو ژبې څخه تر شلو زیاتې مقالې راژباړلي دي، چې په کابل مجله، عرفان مجله، کتاب مجله او زېري جریده کې نشر شوي دي.
- ۶- دملتان لودي شاهي کورنۍ: د لوی استاد حبیبی یوه اردو رساله ده، چې هېوادمل یې لنډیز په پښتو ژباړلی دی.
- ۷- خوشال خان خټک: دا ژباړه د ننگرهار مجلې په څو گڼو کې خپره شوې ده.

۸- د شوروي د مطبوعاتو سیستم: د پوهاند حبيب الرحمن هاله د پوهندوی اثر، پښتو ژباړه. د لیسانس دورې مونوگراف، ۱۳۵۲ ال کال.

ک- مقالې:

هېوادمل تراوسه پورې تر دوو سو زیاتې اخباري او تحقيقي مقالې کښلي، چې دغو لاندې خپرونو کې خپرې شوي دي: اصلاح، هېواد، جمهوریت، ژوندون، (پخوانی، اوسنی) وږمه، پلوشه، اریانا، کابل، زېږی، ننگرهار مجله، کندهار مجله، پکتیا مجله، کتاب، عرفان، فولکور او خراسان.

ل- تخليقي اثار:

۱- بېوزلي گوجر (لنډه کیسه) وږمه مجله، ۱۳۵۰ ال کال، ۶ گڼه.

م- د کتابونو چاپ.

کومو موسسو ته چې هېوادمل کتابونه چاپ کړي دي دادي:

۱- بايزيد روښان پوهنتون: درې کتابونه.

۲- د اطلاعاتو او کلتور وزارت او کلتور کمېټه: درې کتابونه.

۳- د قومونو او قبايلو وزارت: دېرش کتابونه.

۴- پښتو ټولنه او د علومو اکاډمۍ: تر اتياوو زيات کتابونه او رسالې.

۵- کابل پوهنتون: دېرش کتابونه.

۶- د هېواد ورځپاڼه: دوه کتابونه.

۷- د چاپ او خپرونې دولتي کمېټه: دوه کتابونه.

ټول تر (۱۲۰) څخه زيات بېلابېل عنوانه کتابونه.

ن- د جغرافيا په باب خپرني:

۱- د نعمان اقتصادي جغرافيا: دا رساله پر ۱۳۵۱ ال کال د ننگرهار

ورځپاڼې د يوې مياشتې په گڼو کې پرله پسې نشر شوې ده.

- ۲- د لغمان تاریخي جغرافیا: دا رساله پر ۱۳۶۴ ال کال د کابل پوهنتون د اجتماعي علومو د پوهنځي له خوا چاپ شوې ده.^(۱)
- ۳- د ننگرهار تاریخي جغرافیه: پر ۱۳۶۷ ال کال د کابل پوهنتون له خوا چاپ شوې ده.

خالد روښان:

نوموړی د ادبیاتو پوهنځي فارغ دی او د لسو په شاوخوا کې اثار یې لیکلي دي. روښان خپل اثار په انگرېزي او ترهغي وروسته په پارسي ژبه لیکلي دي. دلته به یې د پښتو اثر یادونه وکړو:

۱- د شېر شاهي پېښه (پښتو ډرامه).^(۲)

محمد حسن ساپی:

- محمد حسن ساپی هم د ادبیاتو پوهنځي ليسانسه فارغ التحصيل دی او ددغو اثارو نومونه یې مور ته د مطبوعاتو له لارې رارسېدلي دي:
- ۱- سلطان شهاب الدين غوري: (د ليسانس دورې مونوگراف).
- ۲- د تاریخ په باره کې: د ادبیاتو پوهنځي له خوا په ۱۳۷ مخونو کې پر ۱۳۳۸ ال کال چاپ شوی.
- ۳- برېښنا: د برېښنا په باب یوه رساله ده، چې له انگرېزي څخه ژباړل شوې ده.^(۱)

^(۱) د الیکوال او دا څېرې، افضل ټکور، ۴۴۹-۴۶۳ مخونه.

^(۲) اوسنی لیکوال، لومړی ټوک، ۵۱۳ مخ.

^(۱) اوسنی لیکوال، دویم ټوک، ۲۰۴ مخ.

محمد ظاهر افق:

دی هم د ادبیاتو پوهنځي فارغ التحصیل دی او تراوسه یې دا لاندې

اثر لیکلي دي:

۱- لیک نښې:

۲- هنر او ښکلا پېژندنه:

سلیمان لایق:

ښاغلی لایق هم د ژبو او ادبیاتو پوهنځي فارغ دی، اثر یې دادي:

۱- کېړدی: د شعرونو مجموعه، چاپ.

۲- چونغر: د شعرونو مجموعه، چاپ.

۳- ساحل: د شعرونو مجموعه، چاپ.

۴- یادونه او درموندونه: د شعرونو مجموعه، د اطلاعاتو او کلتور وزارت،

۱۳۵۷ ال کال.

عبدالرحیم هاتف:

ښاغلی هاتف هم له ژبو او ادبیاتو پوهنځي څخه فارغ شوی دی، پښتو

اثر یې دادي:

۱- د حمید ماشوخیل احوال او اشعار: ناچاپ.

۲- د روزني د نفسیاتو اساس: ناچاپ.^(۱)

عبدالقدوس تندر:

د ادبیاتو له پوهنځي فارغ شوی دی او د (مینی سوغات) په نوم یې د

لنډو کیسو یوه مجموعه لیکلې ده، چې تراوسه چاپ شوې نه ده.

^(۱) اوسني لیکوال، دویم ټوک، ۱۳۵۰-۱۳۵۱ مخونه.

محمد اسماعیل زاehl:

د ادبیاتو له پوهنځي څخه فارغ شوی دی او د (کلي ژوند) په نوم يي يو اثر ليکلی دی، چې تراوسه چاپ شوی نه دی.

محمد زرین انځور:

پر ۱۳۵۶ ال کال کې د ژبو او ادبیاتو د ژورنالیزم له څانگې څخه فارغ شوی او دا لاندې اثر يي ليکلي دي:

۱- دا سرونه او دا رسمونه: د لنډو کيسو مجموعه، ۱۳۶۳ ال کال، د ليکوالو انجمن.

۲- د غزل په انگو کې: (تدوين او سريزه)، ۱۳۶۴ ال کال، د قومونو او قبایلو چارو وزارت د نشراتو او فرهنگي چارو ریاست.

۳- د شريف دېوان: راتولونه او سريزه، ۱۳۶۳ ال کال، کتاب مجله.

۴- اشرف خان هجري د زنجیرونو شاعر: ۱۳۶۴ ال کال، د علومو اکاډمۍ.

۵- اباسين کيسې کوي: (تدوين او سريزه)، ۱۳۶۴ ال کال، د ليکوالو انجمن.

۶- شعرونه او نقدونه: ۱۳۶۵ ال کال، د ليکوالو انجمن.

۷- د افغانستان د ژورنالیزم مخکښان: ۱۳۶۵ ال کال، د چاپ او خپرونې دولتي کمېټه.

۸- د مهدي داستاني کلیات: (تدوين او سريزه) د ليکوالو انجمن.^(۱)

۹- ترورمۍ: د لنډو کيسو مجموعه، پېښور چاپ.

۱۰- د ثور په تراژيدي کې ادبيات: ...

^(۱) د ليکوال او دا خبرې، ۳۳-۳۴ مخونه.

۱۱- زمور د کلي پانې: د لنډو کيسو مجموعه، پېښور چاپ.

۱۲- د پښتو کيسو تاريخ: په دوه ټوکه کې، ناچاپ.

نورالله ولسپال:

نوموړی هم د کابل پوهنتون له ادبياتو پوهنځي څخه پر ۱۳۵۱ ال کال

فارغ شوی، اثار يې دادي:

۱- د خوشال کلیات: ۱، ۲، ۳ ټوکونه تيارول او چاپ ته برابرول (گډه

پروژه) لومړی ټوک يې پر ۱۳۵۸ ال کال چاپ شوی دی.

۲- د عبدالقادر خان خټک دېوان. (۲)

عزيزي تحریک:

عزيز تحریک د ادبياتو پوهنځي له انگليسي څانگې څخه فارغ شوی

دی او تراوسه يې دغه لاندې اثار ليکلي دي، خو د مجموعې په شکل نه

دي چاپ شوي:

۱- رنگينه شعرونه، د شعرونو مجموعه.

۲- اوښتون: د شعرونو مجموعه.

۳- انقلابي تحفه: د شعرونو مجموعه.

۴- د اوبسکو باران: د شعرونو مجموعه. (۱)

۵- الينگاري شاعران: (ادبي تذکره).

(۲) د الیکوال او دا خبرې، ۴۱-۴۲ مخونه.

(۱) د الیکوال او دا خبرې، ۹۸ مخ.

شاه محمود حسین:

شاه محمود حسین د ادبیاتو پوهنځي له تاریخ خانگې نه فارغ شوی دی، نوموړي په پښتو او دري ژبو یو شمېر اثار لیکلي، پښتو اثار یې په دې ډول دي:

۱- د هیلو غوتۍ: (د شعرونو مجموعه)، ۱۳۶۳ ل کال، د لیکوالو انجمن.

بسم الله حقل:

نوموړی هم د ادبیاتو پوهنځي فارغ التحصیل دی، اثار یې په دې ډول دي:

۱- لنډې کیسې: دا رساله د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا خپره شوې ده.

۲- د څارندوی غږ: دا رساله پر ۱۳۶۲ ل کال کې د څارندوی مجلې له خوا چاپ شوې ده.

۳- حماسه هستوونکي: دا رساله هم د څارندوی مجلې له خوا خپره شوې ده.

۴- د خوست د خلکو اتنوگرافیک جوړښت، ناچاپ.

۵- ورکه دې وي وسله او جنگ: ناچاپ.

۶- هغه انسان چې د ځان دښمن دی: ناچاپ.

۷- د شعرونو مجموعه: ناچاپ.^(۱)

^(۱) د لیکوال او دا خبرې، ۱۲۸ مخ.

عبدالرحیم حُدران:

حُدران هم د ادبیاتو پوهنځي فارغ دی، تراوسه یې یو شمېر اثار لیکلي دي:

- ۱- په خارج کې پښتو خپرونکي: ۱۳۶۵ ال کال، پښتو ټولنه.
- ۲- روھيله پښتانه: ۱۳۵۷ ال کال، پښتو ټولنه.
- ۳- په ملي ازادي ښونکو نهضتونو کې د ښځو برخه: پر ۱۳۵۴ ال کال په کابل مجله کې په پرله پسې توګه چاپ شوې ده.
- ۴- دشعر او شاعرۍ په باب یې یوه رساله هم پر ۱۳۵۶ ال کال د کابل مجلې له لارې چاپ شوې ده.
- ۵- شېرشاه افغان: دغه رساله پر ۱۳۵۷ ال کال په زېري کالنۍ مجله کې چاپ شوې ده.
- ۶- د شرق د تمدن تاریخ: پر ۱۳۶۴ ال کال یې ژباړلې او د ادبیاتو پوهنځي د درسي کتاب په توګه د کابل پوهنتون له خوا چاپ شوی دی.
- ۷- د ادب مطالعه: دا د لیکوال ژباړل شوی اثر دی، د قومونو او قبایلو وزارت چاپ.
- ۸- د رضواني منتخب نثرونه: د افغانستان د علومو اکاډمۍ چاپ.
- ۹- پښتو-پښتو تشریحي قاموس، ګډه پروژه، د افغانستان د علومو اکاډمۍ چاپ.
- ۱۰- پښتو کلي، درېیم، څلورم او پنځم ټوک کې یې هم له یو درې کسيزهئیت سره کار کړی دی.
- ۱۱- خوشال او د هغه ادبي کورنۍ: ژباړه، د کابل مجلې له لارې چاپ شوی دی.
- ۱۲- د ملا لتار دېوان: په کابل کې چاپ شوی دی.
- ۱۳- نژادي توپیر: ناچاپ.

- ۱۴- د نړۍ د غوره لیکوالانو او ادبیاتو معرفي: ناچاپ.
۱۵- مادي او معنوي کلتور: ناچاپ.
۱۶- د لنډې کیسې فني او تخنیکي خواوې، پر دې سربېره یې یو شمېر لیکنې او مقالې هم د هېواد په مطبوعاتو کې چاپ شوي دي.^(۱)

سهراب دیدار:

دیدار پر ۱۳۵۶ل کال له پښتو خانګې څخه فارغ شوی دی، اثار یې دادي:

- ۱- د لنډو کیسو مجموعه، ناچاپ.
۲- د فولکورې کیسو مجموعه، ناچاپ.
۳- ولسي لوبې: ناچاپ.^(۱)

داد محمد راسا:

راسا پر ۱۳۶۴ل کال د ادبیاتو له شپې پوهنځي څخه فارغ شوی دی او د (رڼا استازی) په نوم یې د شعرونو یوه مجموعه خپره شوې ده.

محمد نعیم سالارزی:

سالارزی پر ۱۳۴۶ل کال له ادبیاتو پوهنځي څخه فارغ شوی دی او دا لاندې اثار یې لیکلي دي:

- ۱- پښتو-پښتو تشریحي قاموس، ګډه پروزه، پنځه ټوکه، ۳ ټوکه چاپ شوی دی.

^(۱) د الیکوال او دا څېرې، ۱۲۳-۱۲۴ مخونه.

^(۱) د الیکوال او دا څېرې، ۱۷۲ مخ.

۲- شیخ ملي او د ځمکو وېش: ۱۳۶۳ ال کال، د قومونو او قبایلو وزارت چاپ.

۳- د خوشال فرهنگ: ۱۳۶۵ ال کال چاپ.

۴- پخوانیو پښتو چاپي دېوانونو کې متلونه او اصطلاحات، د کابل مجلې له لارې په متفرق ډول خپور شوی دی.^(۱)

محمد اسماعیل سره بن:

سره بن پر ۱۳۴۵ ال کال له ادبیاتو پوهنځي څخه فارغ شوی دی او دغه اثار یې تراوسه پورې پښتو ادب ته وړاندې کړي دي:

۱- د خوشال رباعیات: چاپ.

۲- د دولت لوانې دېوان، چاپ.

۳- د خوشال خټک دېوان لومړی او دویم ټوک، چاپ.

۴- پښتو لنډۍ، چاپ.

۵- فولکورې طب، چاپ.

۶- د خوشال خټک فرهنگ، چاپ.

۷- د پښتو ادب په تاریخ کې د اخوند دروېزه او دده د پېروانو ادبي مقام، چاپ.

۸- د امانې دورې ریفورمونه، چاپ.^(۱)

^(۱) د الیکوال او دا څېرې، ۲۳۰ مخ

^(۱) د الیکوال او دا څېرې، ۲۴۳ مخ

نور محمد سهیم:

سهیم پر ۱۳۵۵ ال کال د کابل پوهنتون د ادبیاتو پوهنځي د ژورنالیزم له څانگې څخه فارغ شوی دی، اثار یې په دې ډول دي:

۱- د څراغ ارمان: د لنډو کیسو مجموعه، ۱۳۶۴ ال کال، د لیکوالو انجمن.

۲- په پښتو لنډو کیسو کې ریالیستيکي افکار، چاپ.

۳- څلور مقالې پر فردوسي او شهنامه (ژباړه).

۴- د محمد رسول د جغتو د دېوان تحقیقي متن، ناچاپ.

۵- د برې پښتونخوا اوسنیو لنډو کیسو ته کره کتنه، ناچاپ.

۶- په پښتو اوسني شعر کې د نوبت مسئله، ۱۳۶۹ ال کال، د لیکوالو

انجمن.^(۲)

شریفه شریف:

نوموړې پر ۱۳۵۴ ال کال د کابل پوهنتون له ادبیاتو پوهنځي فارغه شوې ده، دغه اثار یې لیکلي دي:

۱- د ژوند انځور (د پښتو د نثر او شعر منتخب)، ۱۳۵۶ ال کال، پښتو

ټولنه.

۲- د لنډې کیسې تیوري (ژباړه).^(۱)

^(۲) د الیکوال او دا خبرې، ۲۲۲ مخ

^(۱) د الیکوال او دا خبرې، ۲۸۱ مخ

محمد نبي صلاحی:

صلاحی پر ۱۳۶۱ ال کال له ادبیاتو پوهنځي څخه فارغ شوی او اثار یې دادي:

۱- نوې ادبي تیوري، پر ۱۳۶۹ ال کال د علومو اکاډمۍ له خوا چاپ شوې ده.

۲- ادبي گلشن (شعرونه او مقالې) ناچاپ.

۳- د حافظ کانی، د لنډو کیسو مجموعه.

۴- په پښتو شعر کې د انځور مسئله: ناچاپ.^(۲)

فرهاد ظریفی:

ظریفی پر ۱۳۵۶ ال کال له ادبیاتو پوهنځي څخه فارغ شوی، اثار یې دادي:

۱- حیات افغاني: لطیف طالبي او ظریفی په گډه ژباړلی، د قومونو او قبایلو وزارت چاپ.

۲- د غازي امان الله خان سقوط، له اردو نه په پښتو ژباړل شوی دی.

۳- د صفاري کورنۍ تر مشرۍ لاندې د افغانستان د خلکو د ازادۍ

غوښتلو مبارزه، (رساله) ناچاپ.

۴- همدا ډول یې د پکتیا د دودونو په باب یو څه معلومات راټول کړي

دي، چې تراوسه لا چاپ شوي نه دي.^(۱)

^(۲) د الیکوال او دا خبرې، ۳۰ مخ.

^(۱) د الیکوال او دا خبرې، ۳۲۰ مخ.

محمد عیان عیان:

عیان پر ۱۳۴۹ ال کال د ادبیاتو پوهنځي د ژورنالیزم له خانګې څخه فارغ شوی دی، اثار یې په لاندې ډول دي:

۱- علمي سوسیالیزم: په پښتو یې ژباړلی او تر ۱۳۵۷ کال دمخه چاپ شوی دی.

۲- چپه کښ: یوه کیسه ده، چې پر ۱۳۵۷ ال کال چاپ شوې او په روسي ژبه ژباړل شوې ده.

۳- کوچی: د لنډو کیسو مجموعه ده، چې پر ۱۳۶۴ ال کال د لیکوالو انجمن له خوا خپره شوې ده.

۴- د دیالکتیکي ماتریالیزم لنډ کورس په نوم یې یو اثر هم ژباړلی، چې تراوسه چاپ شوی نه دی.^(۱)

غوتی خاوري:

غوتی خاوري پر ۱۳۶۲ ال کال د کابل پوهنتون له ادبیاتو پوهنځي څخه فارغه شوې او دا یې اثار دي:

۱- د ننگرهار نکلونه، چاپ.

۲- د پښتو په شفاهي ادب کې شکل او مضمون.^(۱)

عاشق الله فریاد:

فریاد پر ۱۳۶۴ ال کال د ژبو او ادبیاتو له شپې پوهنځي څخه فارغ شوی دی، اثار یې په دې ډول دي:

۱- ډیوي: د شعرونو مجموعه، د لیکوالو انجمن چاپ.

^(۱) د لیکوال او داخبرې، ۳۲۲ مخ

^(۱) د لیکوال او داخبرې، ۳۳۰ مخ

۲- د چاربيتو د پيداينست او جوړښت په باب يې تحقيقي څېړنه هم کړې ده، چې تراوسه چاپ شوې نه ده.

۳- د لغمان د ځينو شاعرانو شعرونه يې هم راټول او د مجموعې په شکل ترتيب کړي دي.^(۲)

محمد اکبر کرگر:

کرگر پر ۱۳۵۶ ال کال د ادبياتو پوهنځي له فلسفې څانگې څخه فارغ شوی دی او تراوسه يې لاندې اثار ټولني ته وړاندې کړي دي:

- ۱- کيسې او حماسې (څېړنه او ژباړه)، چاپ.
- ۲- د اگست يودېر شمه يا بلشويکا: چاپ.
- ۳- شېبې: د لنډو کيسو مجموعه، ۱۳۶۴ ال کال چاپ.
- ۴- ليننيزم په تيورۍ او عمل کې (ژباړه) چاپ.
- ۵- غني د شگو په محل کې: ۱۳۶۵ ال کال چاپ.
- ۶- څو ادبي يادونې، ۱۳۶۶ ال کال چاپ.
- ۷- سينده څه، سينده بهېره، د لنډو کيسو مجموعه، چاپ.
- ۸- استتیک مقولې، چاپ.
- ۹- په حالنامه کې د بايزيد روښان عرفاني افکار، چاپ.
- ۱۰- د ثور انقلاب او د ملي او قبایلي مسايلو مقدماتي څېړنه، ناچاپ.
- ۱۱- د پښتو گړنې يا اصطلاحات، ناچاپ.
- ۱۲- منځنۍ پېړۍ او سکولاستيکي افکار، ناچاپ.^(۱)

^(۲) دا ليکوال او دا څېرې، ۳۲۴-۳۲۷ مخونه.

^(۱) دا ليکوال او دا څېرې، ۳۵۹ مخ.

فضل الهي گران:

- گران پر ۱۳۶۰ل کال د ادبیاتو پوهنځي له پښتو خانگي څخه فارغ شوی دی، اثار یې دادي:
- ۱- د هیلو گودرونه: د شعرونو مجموعه، د لیکوالو انجمن.
  - ۲- د برېښنا پرک: ناچاپ.
  - ۳- افغاني غورځنگ، ناچاپ.
  - ۴- د ننگرهار غږ: ناچاپ.
  - ۵- شپي لوخوړې: ناچاپ.
  - ۶- لگېدلی اور: ناچاپ.
  - ۷- سرې سکروتې: ناچاپ.
  - ۸- د خپگان څپې: ناچاپ.
  - ۹- د پیوستون نغمې: ناچاپ.
  - ۱۰- د گران شاهیکوتي شاعري (حالنامه).
  - ۱۱- لاسنیوی.
  - ۱۲- د شاهیکوت دودونه او رواجونه.
  - ۱۳- د پښتنو د تاریخ میتودولوژي.^(۱)

میر احمد گوربز:

نوموړی پر ۱۳۴۸ل کال له ادبیاتو پوهنځي څخه فارغ شوی او (د گوربزو نکلونه) په نوم یې اثر لیکلی، چې د افغانستان د علومو اکاډمۍ له خوا خپور شوی دی.

^(۱) د لیکوال او دا څېرې، ۳۷۱مخ.

عبدالمتین متین:

- متین پر ۱۳۴۵ ل کال له ادبیاتو پوهنځي څخه فارغ شوی او دغه لاندې اثار یې ټولني ته وړاندې کړي دي:
- ۱- د کامگار خټک دېوان انتقادي متن: ۱۳۵۸ ل کال چاپ.
  - ۲- د خوشال کلیات لومړی ټوک: ۱۳۵۸ ل کال چاپ.
  - ۳- د خوشال خان خټک سوانامه.
  - ۴- د خوشال خان خټک دستار نامه.
  - ۵- امیر کروړ اور چند شاعران، یوه کوچنۍ رساله ده، چې د نوموړي په زیار چاپ شوې ده.^(۱)

کمال الدین مستان:

- مستان پر ۱۳۶۴ ل کال د ژبو او ادبیاتو له شپې پوهنځي څخه فارغ شوی دی، دغه یې اثار دي:
- ۱- ولسي پانگه: د فرهنگ مجلې له لارې خپره شوې ده.
  - ۲- ولسي شاعران: د هنر مجلې له لارې یې ځینې ولسي شاعران معرفي کړي دي.
  - ۳- د خوږ ژبي شاعر بهايي جان ژوند لیک: د رسالې په شکل چاپ شوی دی.
  - ۴- توفان: د گورکي د لنډو کیسو ژباړه ده، ۱۳۶۳ ل کال چاپ.
  - ۵- د لمر شغلو ته: د شعرونو لومړۍ مجموعه، چاپ.
  - ۶- د شهادت پانې: د شعرونو دویمه مجموعه، چاپ.
  - ۷- زما پوهنځي: د گورکي د یو اثر ژباړه ده، چې چاپ شوی دی.^(۱)

^(۱) د الیکوال او دا څېرې، ۳۹۸ مخ

نصر الله خان ناصر:

نوموړی پر ۱۳۵۷ل کال د ادبیاتو پوهنځي له پښتو خانگي څخه فارغ شوی دی او (د پښتني فولکور د ترجمو تاریخي سیر ته یوه کتنه) تر نامه لاندې یو اثر لیکلی چې چاپ شوی نه دی.

نظري اریانا:

له ادبیاتو پوهنځي فارغ شوی دی او تراوسه یې د (لیکوال) په نامه یو اثر په پښتو ژبه ژباړلی دی او چاپ کړی دی.

تاج محمد یاري:

نوموړی د ژبو او ادبیاتو له شپې پوهنځي څخه فارغ شوی دی او د (ستوری او سیوری) تر نامه لاندې یې د شعرونو یوه مجموعه د لیکوالو د انجمن له خوا چاپ شوې ده.

سیدالشاه پولاد:

نوموړی پر ۱۳۶۰ل کال د ادبیاتو پوهنځي له پښتو خانگي څخه فارغ شوی دی او د (بنکلاپېژندنه) په نوم یې یوه رساله د زېري جریدې له خوا په متفرق ډول خپره شوې ده.

نورالله ولسپال:

ولسپال پر ۱۳۵۱ل کال له ادبیاتو پوهنځي څخه فارغ شوی دی او دغه ادبي کارونه یې ترسره کړي دي:

(۱) د لیکوال او داڅېرې، ۳۹۸ مخ

- ۱- د خوشال کلیات، ۳،۲،۱ ټوک (گډه پروژہ) چې لومړی ټوک یې پر ۱۳۵۸ل کال چاپ شوی دی.
- ۲- د عبدالقادر خان خټک دېوان، د علومو اکاډمۍ چاپ.

معروف شاه خان:

- نوموړی له ادبیاتو پوهنځي څخه فارغ شوی او اثار یې دادي:
- ۱- د حمید په دېوان کې د تلمیح صنعت ډولونه (د پوهنپلارۍ تیزس) ناچاپ.
  - ۲- په پښتو کې د فاعلي جملو د استعمال جوړښت او ځانگړتیاوې (د ماسټرۍ تیزس) ناچاپ.
  - ۳- پښتو پښویز سمونونه یا پښتو گرامري مطابقتونه (د پوهندوی رتبې ته)، ناچاپ.

خان سلام:

- د ادبیاتو له پوهنځي پښتو څانگې څخه فارغ شوی او دا لاندې اثار یې لیکلي دي:
- ۱- د میرزاخان انصاري د دېوان قافیوي نیمگړتیاوې (پوهنپلارۍ رتبې ته) ناچاپ.
  - ۲- د حمید په دېوان کې د استعارې او کنایې ادبي صنعتونو لټونه او تحلیل، ناچاپ.

محبوب شاه ارزومند:

د ادبیاتو پوهنځي له پښتو خانگي څخه فارغ شوی دی، اثار یې دادي:

- ۱- د امانت او اور لمبې: د داستانونو نقد (د پوهنپاری تیزس) ناچاپ.
- ۲- د پښتو نظم کلاسیک ژانرونه (د پوهنملی تیزس)، ناچاپ.

شاه ولي خان:

نوموړی د ادبیاتو پوهنځي له پښتو خانگي څخه فارغ شوی دی او دا لاندې اثار یې لیکلي دي:

- ۱- پښتو وبي پانگه (د پوهنملی تیزس) ناچاپ.
- ۲- د پښتو نثر ډولونه او بشپړتیايي پړاوونه (د پوهندوی تیزس) ناچاپ.

پري اقبال:

د ادبیاتو پوهنځي له پښتو خانگي څخه فارغه شوې ده او اثار یې دادي:

- ۱- د خوگیاڼو د وزیرو گړدود (د ماسټری تیزس)، ناچاپ.
- ۲- د لوی ننگرهار نومورکي شاعران، ناچاپ.

فیاض:

نوموړی د ادبیاتو پوهنځي د پښتو خانگي فارغ التحصیل دی، اثار یې دادي:

۱- په پښتو لنډو کیسو کې د ریالیزم څرنگوالی (د پوهنملی تیزس) ناچاپ.

۲- د روښاني ادبیاتو په هنداره کې د روښاني نهضت په باب د بېلابېلو نظریو کره کتنه (د پوهندوی تیزس) ناچاپ.

عزیز الله جبارخېل:

جبارخېل د ادبیاتو پوهنځي د پښتو خانګې فارغ التحصیل دی او د (غلاجیي حصارک ګرډوډونه) په نوم یې یو اثر لیکلی، خو چاپ شوی نه دی.

سید محی الدین هاشمي:

هاشمي پر ۱۳۶۱ ال کال د کابل پوهنتون له ژبو او ادبیاتو پوهنځي څخه فارغ شوی دی، اثار یې دا دي:

۱- ابدی ژوند، چاپ.

۲- د سردرو توتیان، (د ولسي شاعرانو تذکره) چاپ.

۳- پښتو ګرامر (ژباړه) چاپ.

۴- د ادبي- هنري او کلتوري اصطلاحاتو تشریحي فرهنگ (دوه ټوکه) ناچاپ.

۵- په پښتو لنډیو کې انګېرنې، چاپ.

۶- لیدلی خوب (د اشعارو مجموعه) ناچاپ.

۷- د سرمنزل په لور، د ادبي ټوټو مجموعه، ناچاپ.

۸- د کونړ سادات، ناچاپ.

۹- په کوز کونړ کې د جهاد پیلامه او ادا مه، ناچاپ.

۱۰- د روسانو د مزدور رژیم په زندانو کې لیدلي او اوربدلي حالات، ناچاپ.

۱۱- د ادب پوهنې بنسټونه (درسي کتاب).

- ۱۲- د هجرت پر لار او دیار (سفرنامه) ناچاپ.
- ۱۳- د پښتو معاصر ادب تاریخ (د ادبیاتو درسي کتاب)
- ۱۴- د لیکوالۍ فن، چاپ.
- ۱۵- د جهاد او مقاومت فرهنگي مرکزونه او خپرونې.^(۱)

توریالی حَاحی:

- پر ۱۳۵۳ ال کال د ادبیاتو پوهنځي له ژورنالیزم خانگي څخه فارغ شوی دی، اثار یې دادي:
- ۱- د شعرونو مجموعه: چاپ.
  - ۲- جهادي لنډۍ: چاپ.
  - ۳- د لنډو کیسو مجموعه: چاپ.

سید گلاب سباوون:

- پر ۱۳۵۵ ال کال د ادبیاتو پوهنځي له ژورنالیزم خانگي نه فارغ شوی دی:
- ۱- د حمزه ژوند و اند: ناچاپ.

محمد نسیم ستانیزی:

- پر ۱۳۵۵ ال کال له ادبیاتو او بشري علومو پوهنځي څخه فارغ شوی دی. پښتو اثار یې دادي:
- ۱- خاله او طوفان (د لنډو کیسو مجموعه).
  - ۲- د لارې مشال (ژباړه).

^(۱) د لیکوالۍ فن: سید محی الدین هاشمي، پېښور، چاپ.

- ۳- دمارکسيزم اشتباه، چاپ.
- ۴- د اسلام څلور ستر فاتحين.
- ۵- د توحید، نبوت او له مرگه وروسته ژوند عقلي ثبوت، ژباړه.
- ۶- جونگره او مانې (دلنډو کيسو مجموعه) چاپ.
- ۷- د اسلامي انقلاب هنداره: (ژباړه) چاپ.
- ۸- هغه ټول پسرې ليواله وو: د لنډو کيسو مجموعه. چاپ.
- ۹- تورې حاشيې: د لنډو کيسو مجموعه، چاپ.
- ۱۰- ځلايي کونجې: د لنډو کيسو مجموعه، چاپ.
- ۱۱- د اسلامي دعوت اصول: (ژباړه).
- ۱۲- سور بنامار: (ژباړه).
- ۱۳- د ايشيا په زړه کې طوفان، چاپ.
- ۱۴- د اسلام اقتصادي اصول، ناچاپ.
- ۱۵- څلور زندانونه، ناچاپ.

محمد آصف صميم:

- پر ۱۳۵۶ل کال د ادبياتو او بشري علومو پوهنځي عربي څانگې څخه فارغ شوی دی. اثار يې دا دي:
- ۱- رښتيانۍ کيسې (ژباړه) چاپ.
  - ۲- د رحمان بابا دېوان نوم ښود، چاپ.
  - ۳- مړه يې مه بولئ ژوندي دي، ۲ ټوکه، چاپ.
  - ۴- توحیدي ټولنه او ټولنيز عدالت، (ژباړه) ناچاپ.
  - ۵- د حضرت علي (رض) لنډې ويناوې (ژباړه)، ناچاپ.
  - ۶- رښتيا خبرې، درې جلدې، (ژباړه) ناچاپ.
  - ۷- خوشال او قران.

- ۸- خوشال یاد کړي شاعران.
- ۹- شاعر د شاعر په هنداره کې.
- ۱۰- خوشال نومښود.
- ۱۱- د رحمان بابا فرهنگ.
- ۱۲- پښتو درسي کتاب د ۴ او ۶ ټولگي لپاره.
- ۱۳- وهابیت د قران او سنتو په رڼا کې (ژباړه) چاپ.
- ۱۴- د اسلام په جامه کې د استعمار مزدوران، چاپ.
- ۱۵- د پټې خزاني میزان رښتیا میزان دی (گډ اثر) چاپ.
- ۱۶- په کلاسیکو ادبیاتو کې پښتو گړنې، ناچاپ.
- ۱۷- زندان خوړلي یادونه (ژباړه). ناچاپ.
- ۱۸- گام پر گام له خوشال سره، (پوهه) مجله کې چاپ شوی دی.
- ۱۹- د شعرونو مجموعه (سانگې).
- ۲۰- پښتو نامې.
- ۲۱- زړه ويې پانگه.
- ۲۲- د خوشال د ژبې ټوپک.
- ۲۳- د لرغونې شاعرۍ غورچاڼ.
- ۲۴- په پښتو لرغونې شاعرۍ کې متلونه.
- ۲۵- شعرونه ایاتونه.
- ۲۶- شعرونه حدیثونه.
- ۲۷- د پښتو د لیکنې ژبې د معیاري اړخ یوجاج.
- ۲۸- رښتیني اتلان (ژباړه).
- ۲۹- د ملا لتار د دېوان د چاپي او خطي نسخو مقابله.
- ۳۰- خوشال یاد کړي کتابونه.
- ۳۱- د حمزه لیکونه.

- ۳۲- په انساني غړو پورې اړوند گړنې.
- ۳۳- روهیلې په هندوبار کې.
- ۳۴- ځان پېښې له (۹۴-۸۴) پورې.
- ۳۵- روښاني روحاني فرهنگ.
- ۳۶- رښتیاڼی خبرې.

محمدعارف غروال:

- پر ۱۳۴۷ ال کال د ادبیاتو پوهنځي له پښتو څانگې څخه فارغ شوی دی. اثار یې دادي:
- ۱- د دولت لوانې د دېوان انتقادي متن، چاپ.
  - ۲- د رحمان بابا د دېوان انتقادي متن، چاپ.
  - ۳- د خوشال خټک د کلیاتو د لومړي ټوک انتقادي متن، چاپ.
  - ۴- د سید جمال الدین افغان العروة الوثقی، چاپ.
  - ۵- د حبیب الله دېوان، چاپ.
  - ۶- غرنۍ سندرې، چاپ.
  - ۷- د بنگرو شرنګ (د معاصرو شاعرانو د اشعارو مجموعه) چاپ.
  - ۸- د وینو فوارې، د جهادي شعرونو مجموعه، چاپ.
  - ۹- تورزن تورن افغان، د جهادي شعرونو مجموعه، چاپ.
  - ۱۰- بمونه او غمونه، د جهادي شعرونو مجموعه، چاپ.
  - ۱۱- راه عمل فارسی ترجمه، چاپ.
  - ۱۲- منظر مرگ، فارسی ترجمه، چاپ.
  - ۱۳- انگلیسي پښتو ورځنۍ خبرې (ژباړه) چاپ.
  - ۱۴- د خوشال خټک د کلیاتو د دویم ټوک انتقادي متن، ناچاپ.
  - ۱۵- اختیارات بدیعي د پښتو یوناني طب، ناچاپ.

۱۶- د پکتیا ولسي شاعران، ناچاپ.

۱۷- د وطن مینه د شعرونو مجموعه، ناچاپ.

۱۸- کورنی طب، (ژباړه). ناچاپ.

۱۹- غوتی نامه د شعرونو مجموعه، ناچاپ.

۲۰- قصص الانبياء (ژباړه)، ناچاپ.

فدا محمد فايض:

پر ۱۳۵۶ل کال د ادبياتو پوهنځي له دري خانگي څخه فارغ شوی دی، یوه د شعرونو مجموعه لري، چې تراوسه نه ده چاپ شوې.

ذکريا ملاتړ:

پر ۱۳۵۶ل کال د ادبياتو او بشري علومو پوهنځي له پښتو خانگي څخه فارغ شوی دی، اثار يې دا دي:

۱- د پښتو متلونو او اصطلاحاتو قاموس لومړی ټوک، (تالیف).

۲- په پښتو ادب کې د طالب په نوم شاعرانو تذکره، (تالیف)

۳- چې نه غواړم مه يې راپېښوي، دزدان کيسه، (تالیف).

۴- د پښتو په ولسي ادب کې د ماشومانو شاعري، (تالیف)

۵- تیرایان او تیرایي ژبه، (تالیف).

۶- پر افغانستان باندې د روسانو د تېري اساسي علتونه، (تالیف).

۷- عملي لار او علمي فلسفه، (ژباړه).

فضل ولي ناگار:

د ادبياتو پوهنځي له پښتو خانگي څخه فارغ شوی دی، ((دا هغه بالا حصار دی)) په نوم يې د شعرونو یوه مجموعه خپره شوې ده.

محمد حسن ولسمل:

پر ۱۳۴۲ ل کال له ادبیاتو پوهنځي فارغ شوی دی.

- ۱- ظاهر شاه د قضاوت په تله کې، (د گډو مقالو مجموعه)، چاپ.
- ۲- زنداني سوغات، چاپ.

محمد معصوم هوتک:

پر ۱۳۶۶ ل کال د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له پښتو څانگې څخه فارغ شوی دی. اثار یې دادي:

- ۱- پاشلې ویناوې، د مولوي صالح محمد هوتک، ترتیب، سریزه، تحشیه او تعلیقات، ۱۳۶۹ ل کال چاپ.
- ۲- سرامنې اونیکې، (شعرونو مجموعه)، ۱۳۶۹ ل کال چاپ.
- ۳- د میرزا حنان بارکزي دېوان، ترتیب، سمون، سریزه، مقابله او وېي پانگه، ۱۳۷۰ ل کال چاپ.
- ۴- میرزا عبدالودود هوتک، ناچاپ.
- ۵- ښکار او کندهار، ناچاپ.
- ۶- احمدشاهي کندهار، ناچاپ.
- ۷- پښتنې قبیلې او روایتې شجرې، ناچاپ.
- ۸- بحرالعلوم، دوست محمد خټک، ۱ ټوک، ترتیب، سریزه، سمون او حاشیه، ناچاپ.
- ۹- خیرالبیان او درېیم قرائت، چاپ، (گډ هېواد).
- ۱۰- د ملا امیر دېوان، ترتیب او سریزه، ناچاپ.
- ۱۱- د غره او دوره (ژوند لیک)، ناچاپ.

۱۲- د زره ایشناو، د شعرونو مجموعه، ناچاپ.^(۱)

وسیع الله سیار:

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له پښتو څانگې څخه فارغ شوی دی.
۱- په پښتو کې د مسجع نثر د پیدایښت او پایښت مسئله، پر ۱۴۱۳هـ ق کال لیکل شوی.

افضل شېرزاد:

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له انگلیسي څانگې څخه فارغ شوی دی، د شعرونو یوه مجموعه لري، چې تراوسه لا چاپ شوي نه ده.

عبداللہ محک:

محک د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي انگلیسي څانگه لوستي، نوموړی په پښتو او دري ژبو یو شمېر اثار لیکلي دي، پښتو اثار یې دادي:
۱- د نیمو شپو چغې: د لنډو کیسو مجموعه، د لیکوالو انجمن، کابل چاپ.
۲- گل په جبه زار کې (ناول)، ۱۳۷۰ل کال چاپ.

^(۱) پوخ کانی، محمد معصوم هوتک، تورنتو، کاناډا، ۱۳۷۵ل کال چاپ د پښتۍ څلورم مخ.

لعل پاچا ازموڼ:

ازموڼ تر درېیم ټولگي پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي پښتو څانگه لوستې او بیا یې د جگړو له امله خپل وروستی کال د ننگرهار په پوهنتون کې بشپړ کړ، تراوسه یې دغه ادبي فعالیتونه ترسره کړي دي:

۱- د ملنگ جان خورې نغمې له نویو زیاتونو سره، ۱۳۷۰ ال کال چاپ.

۲- د سیند غاړې گلونه، د محمد نور د شعرونو راټولونه او سریزه، لاهور چاپ.

۳- پرهرونه دي چې خاندی: د شعرونو مجموعه، پېښور، ۱۳۷۲ ال کال چاپ.

۴- کابل د وینو او لمبو په سین کې: د کابل په باب د شعرونو مجموعه، راټولونه، پېښور، ۱۳۷۳ ال کال چاپ.

۵- د خسرو شعرونه: سریزه او راټولونه، ناچاپ.

غلام نبي فراهي:

غلام نبي فراهي د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي له پښتو څانگې فارغ شوی او بیایې له همدې څانگې ماسټري هم ترلاسه کړې ده. د لیسانس دورې پر مونوگراف سربره (د استاد بېنوار ژوند او اثار په نامه یې د ماسټرۍ دورې د تیزس په توگه یو بل اثر هم لیکلی دی.

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي پښتو مونوگرافونه

۱- د رحمان بابا او خوشال شعر او شاعري:

د شریفې خوگیانې (اسلمې) له خوا پر ۱۳۴۲ ال کال د پوهاند صدیق الله رښتین تر لارښوونې لاندې لیکل شوی، د مخونو شمېر یې (۲۴) دی. په دغه مونوگراف کې د رحمان بابا د اشعارو پر اخلاقي، ټولنیزو، تصوفي او د خوشال د اشعارو پر اخلاقي، ټولنیزو، عشقي او حماسي خواوو لنډې خبرې شوي دي.

۲- بلوڅ او بلوڅي:

عبدالرحمن بلوڅ د پوهاند صدیق الله رښتین تر لارښوونې لاندې پر ۱۳۴۳ ال کال لیکلی دی، د مخونو شمېر یې (۴۴) دی. دغه مونوگراف پر شپږو څپرکو وېشل شوی، چې په هره برخه کې یې د بلوڅو او بلوڅي ژبې په باب لنډه رڼا اچولې.

۳- د باختري او ایرانیو تاریخي انکشاف:

د محمد کریم اڅکزي له خوا پر ۱۳۴۳ ال کال لیکل شوی، لارښود استاد یې حبیب الله جاج پښتون زوی دی، د مخونو شمېر یې (۲۰) ته رسېږي.

۴- د کوچنیانو شفاهي ادب یا د کوچنیانو فولکور:

د شاه ولي له خوا پر ۱۳۴۴ ال کال په ۹۷مخونو کې لیکل شوی، په مونوگراف کې د کوچنیانو شفاهي ادب ته پر کتنې سربېره د هغو پر روزنيز اړخ هم رڼا اچول شوې ده.

۵- پښتني شاعرانې:

د زرغونې زېږور له خوا پر ۱۳۴۵ ال کال په (۷۵) مخونو کې د لوی استاد علامه عبدالحی حبيبي تر لارښوونې لاندې لیکل شوی دی. په دغه مونوگراف کې ټولې (۳۳) پښتني شاعرانې معرفي شوي او د شعرونو بېلگې یې راوړل شوي دي.

۶- د ننگرهار د سیمې ولسي شاعران:

د زېږوالدين زېږور له خوا پر ۱۳۴۵ ال کال په (۵۱) مخونو کې لیکل شوی، لارښود استاد یې پوهاند عبدالحی حبيبي دی، په دغه مونوگراف کې د (۳۶) تنو شاعرانو ژوند لیک او د شعرونو بېلگې خوندي دي.

۷- د ادبي تاریخ تیوري:

پر ۱۳۴۶ ال کال په (۴۸) مخونو کې د حبيب الله ټري له خوا لیکل شوی دی. په دې مونوگراف کې د ادب تاریخ تیوري، تاریخي سیر او د تیوري د میتود په باب خبرې شوي دي.

۸- د تګاب د سیمې ولسي شاعران:

لیکوال یې سیدامیر دی، پر ۱۳۴۶ ال کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې لیکل شوی دی. د مخونو شمېر یې (۸۱) ته رسېږي، په

دې مونوگراف کې د تګاب د څلورو تنو شاعرانو ژوند لیک او د شعرونو بېلګې راغلي دي.

۹- د ننگرهار مجله:

دا مونوگراف د شاه ولي قرار له خوا پر ۱۳۴۶ ال کال د استاد محمد حسين راضي تر لارښوونې لاندې ليکل شوی، د مخونو شمېر يې (۴۷) ته رسېږي. دا مونوگراف شپږ څپرکي لري او د ننگرهار مجلې د موضوعي نيولیک (فهرست) په باب په کې خبرې شوي دي.

۱۰- د کونړ د سيمې اجتماعي دودونه:

د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې د جلال الدين کونړي له خوا پر ۱۳۴۶ ال کال په (۶۷) مخونو کې ليکل شوی دی. په دې مونوگراف کې د کونړ د خلکو په ځينو دودونو او رواجونو لنډه رڼا اچول شوې ده.

۱۱- بازارک او څڅوبی:

د عبدالباقي (شينواري) له خوا پر ۱۳۴۶ ال کال ليکل شوی، د مخونو شمېر يې (۲۷) دی. یاد شوی مونوگراف دوه برخې لري، په لومړۍ برخه کې يې د بازارک او په دويمه برخه کې يې د څڅوبي سيمو په باب خبرې شوي دي.

۱۲- د افغانستان په تاريخ او ادبياتو کې د روښانيانو د نهضت مقام:

د عبدالقيوم نورزي له خوا په (۶۴) مخونو کې پر ۱۳۴۷ ال کال ليکل شوی، په دغه مونوگراف کې د روښانيانو د نهضت ماهيت، اصولو او عقايدو په باب خبرې شوي دي.

۱۳- د شگې پخواني شاعران:

عبدالمجید زاخېل د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې پر ۱۳۴۸ل کال لیکلی، د مخونو شمېر يې (۵۱) ته رسېږي. په دې مونوگراف کې د شگې د څو تنو شاعرانو ژوند لیک او د شعرونو بېلگې راوړل شوي دي.

۱۴- پښتني دودونه-کړنې او فالونه:

د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې علي محمدمنگل پر ۱۳۴۸ل کال لیکلی دی. دغه مونوگراف (۷۰) مخونه لري او د پکتیا د خلکو د ځينو دودونو په باب په کې لنډه رڼا اچول شوې ده.

۱۵- د نغمان بشري جغرافیه:

اسدالله (رويا) پر ۱۳۴۸ل کال په (۲۷) مخونو کې لیکلی دی. لارښود استاد يې حميدالله امين دی، په یاد شوي مونوگراف کې د نغمان ولایت پر ځينو دودونو، رواجونو او ځينو سپورتې لوبو لنډه رڼا اچول شوې ده.

۱۶- مېرمن حمیده او د هغې ژوند او اشعارو ته يوه کتنه:

عبدالصبور مليار په (۴۰) مخونو کې پر ۱۳۴۸ل کال د حبيب الله جاج تر لارښوونې لاندې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د مېرمن حمیدې ژوند لیک او د شعرونو نمونې راوړل شوي دي.

۱۷- د شیدا په فکر او شعر لنډه څېړنه:

خيرمحمد شينواري پر ۱۳۴۹ل کال لیکلی دی، (۳۸) مخه لري د کاظم خان شیدا د ژوند پر حالاتو او د شعر پر ځينو ځانگړنو خبرې شوي دي.

۱۸- د پکتیا ولایت د گوملې پېژندنه:

محمدعلم نواب خېل د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې پر ۱۳۴۹ل کال لیکلی دی، (۷۹) مخونه لري. په دې مونوگراف کې د پکتیا ولایت د گوملې د سیمې پر لنډې پېژندنې سربېره د نوموړې سیمې پر ځینو قوانینو او دودونو هم لنډې خبرې شوي دي.

۱۹- د پکتیا ولایت د ځایو ولسي شاعران:

دسید محمد کارگر له خوا د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې پر ۱۳۴۹ل کال لیکل شوی دی. (۵۵) مخونه لري، په نوموړي مونوگراف کې د پکتیا ولایت د هاشم خېلو او عمرخېلو د سیمو (۷۶) تنه شاعرانو پېژندگلوي او شعري بېلگې راغلي دي.

۲۰- د نوزاد رواجونه:

نصر الله نوزادي پر ۱۳۴۹ل کال په (۲۸) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې په دريو برخو کې د نوزاد د خلکو پر ځینو رواجونو خبرې شوي دي.

۲۱- خوشال خان او د پښتنو د ازادۍ تحریک:

عبدالمالک شهبازخېل پر ۱۳۵۰ل کال د پوهاند میرحسن شاه تر لارښوونې لاندې لیکلی، (۵۰) مخونه لري. په نوموړي مونوگراف کې د خوشال خان پر ژوند، اقتصادي او ټولنيزو حالاتو باندې لنډه رڼا اچول شوې ده.

۲۲- د راډیو افغانستان د پروگرامونو شکل او څرنگوالي ته یوه

کتنه:

شاه محمود زیارمل پر ۱۳۵۰ ال کال په (۲۰) مخونو کې لیکلی، په نوموړي مونوگراف کې د کابل راډیو د پروگرامونو او دهغو د نشر او خپرېدو د وختونو په باب معلومات ورکړل شوي دي.

۲۳- د پشه یي د خلکو محیط او د ژبې معرفي:

نورمحمدغمجن الینگاري په (۶۸) مخونو کې پر ۱۳۵۰ ال کال لیکلی، په یاد شوي مونوگراف کې د پشه یي ژبې او د پشه یانو د محیط په باب رڼا اچول شوې ده.

۲۴- د افغانستان کالنۍ د مضامینو فهرست:

سید عبدالستار رازي پر ۱۳۵۰ ال کال په (۵۵) مخونو کې لیکلی، لارښود استاد یي محب الله رحمتي دی.

۲۵- د اندرو دودونه:

د محمد اسلم قربانخېل له خوا د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۵۱) مخونو کې پر ۱۳۵۰ ال کال لیکل شوی دی، په یاد شوي مونوگراف کې د غزني د اندرو ولسوالۍ دخلکو د ټولنیزو دودونو په باب خبرې شوې دي.

۲۶- د احمدشاه بابا لښکر کشي او دده د امپراطورۍ حدود:

امان الله ایازي پر ۱۳۵۱ ال کال د پوهاند میرحسین شاه تر لارښوونې لاندې بشپړ کړی دی. په دغه مونوگراف کې د احمدشاه بابا د واکمنۍ د

حدودو او لښکر کشیو په باب په لنډیز سره خبرې شوي دي.

۲۷- د پښتونستان مسئله د تاریخ په اوږدو کې:

عبدالشاه ظفرخېل پر ۱۳۵۱ل کال د پوهنوال حبیب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې لیکلی دی. (۵۲) مخونه لري.

۲۸- پښتونستان:

لیکواله یې حفیظه ده، پر ۱۳۵۱ل کال یې د پوهاند میرحسین شاه تر لارښوونې لاندې بشپړ کړی دی. (۸۲) مخونه لري، په یاد شوي مونوگراف کې د پښتونستان پر جغرافیایي موقعیت خبرې شوي او د پښتونستان د ځینو ملي مبارزو لکه خان عبدالغفار خان پېژندگلوي په کې راغلي ده.

۲۹- عربي ژبه د پېړیو په بهیر کې:

عبدالغفور رسول پر ۱۳۵۲ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې بشپړ کړی دی، (۳۰) مخونه لري. مونوگراف درې برخې لري او د عربي ژبې د پرمختګ او څرنگوالي په باب په کې خبرې شوي دي.

۳۰- د قره باغ پښتني دودونه:

محمد حسن پر ۱۳۵۲ل کال په (۵۸) مخونو کې لیکلی، د غزني ولایت د قره باغ د سیمې د پښتنو د ځینو دودونو په باب په کې معلومات وړاندې شوي دي.

۳۱- د لغمان ولایت د ملي شاعرانو په شعرونو کې د حایونو

نومونه:

محب الدین محب پر ۱۳۵۲ ل کال په (۵۱) مخونو کې لیکلی، په دې مونوگراف کې د یادې شوې سیمې د اتو تنو شاعرانو د شعرونو له مخې سیمه ییزو نومونو ته ګوته نیول شوې ده.

۳۲- وړانګې ورځپاڼه:

محمدانور پر ۱۳۵۲ ل کال د حبیب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې لیکلی، (۳۶) مخونه لري. په دغه مونوگراف کې د یادې شوې خپرونې او د هغې د مضامینو په باب معلومات وړاندې شوي دي.

۳۴- د قرغیو د ولسوالۍ جغرافیه:

محمداعظم حیدري پر ۱۳۵۲ ل کال کې د پوهاند حمیدالله امین تر لارښوونې لاندې بشپړ کړی دی، (۷۵) مخونه لري، په دې مونوگراف کې د لغمان ولایت د قرغیو سیمې د یو شمېر غرونو او سیندونو په باب معلومات وړاندې شوي دي.

۳۵- ۱۸۹۳م څخه راپدېخوا د تاریخ په اوږدو کې د پښتونستان

مسئله:

د جان محمد، دوړ له خوا پر ۱۳۵۲ ل کال لیکل شوی دی. لارښود استاد یې برهان الدین حساس دی، مخونه یې (۴۸) دي. مونوگراف څلور څپرکي لري او په هر څپرکي کې د پښتونستان په باب معلومات وړاندې شوي دي.

۳۶- په افغاني ټولنه کې د ښځو دريځ:

لطيفې پر ۱۳۵۲ل کال د زرغونې زبور تر لارښوونې لاندې ليکلې، (۳۵) مخونه لري. په دغه مونوگراف کې په افغاني ټولنه کې د ښځو د دريځ په باب خبرې شوي او هم د ځينو افغاني ښځمنو شاعرانو پېژندگلوې او د شعرونو بېلگې راغلې دي.

۳۷- د خوست لهجې او مروج ليکدود:

حضرت محمد وياړ پر ۱۳۵۲ل کال د شيريندل گرديوال تر لارښوونې لاندې ليکلې دي. دغه مونوگراف (۲۷) مخونه لري.

۳۸- د پروفيسور ډاکتر برنارډورن د پښتو منتخباتو او د رحمان

بابا د چاپي دېوان مقايسه:

د ميرزامحمد له خوا پر ۱۳۵۲ل کال په (۷۹) مخونو کې ليکل شوی دی.

۳۹- په کندهار کې د ډله ييزو مفاهيمو وسايلو تاريخي سير:

احمدالله پر ۱۳۵۲ل کال د عنايت الله تر لارښوونې لاندې ليکلې دي، (۶۲) مخونه لري. په دې مونوگراف کې د کندهار د مطبوعاتو او خپرو شويو مطالبو په اړه خبرې شوي دي.

۴۰- پښتني جرگې او دودونه:

سهراب مومند پر ۱۳۵۲ ال کال د مجاور احمد زیار تر لارښوونې لاندې لیکلی، (۲۶) مخونه لري. په دغه مونوگراف کې د پښتني جرگې پر اهمیت او په اولسمه او اته لسمه پېړۍ کې د پښتنو د ځینو دودونو په باب خبرې شوې دي.

۴۱- د سراج الاخبار او هېواد مقایسوي مطالعه:

نعل پاچا حُدران پر ۱۳۵۳ ال کال د حبیب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې لیکلی، (۴۲) مخونه لري. په دغه مونوگراف کې د سراج الاخبار او هېواد د ورځپاڼو پرتلنه شوې ده او د دواړو ورځپاڼو توپيرونو ته ګوته نیول شوې ده.

۴۲- د هسکې مېنې جغرافیه:

د سیدبادشاه له خوا پر ۱۳۵۳ ال کال د حمیدالله امین تر لارښوونې لاندې لیکل شوی، (۳۰) مخونه لري. په دغه مونوگراف کې د شینوارو د هسکې مېنې د ولسوالۍ پر جغرافیه لنډه رڼا اچول شوې ده.

۴۳- د پښتو فولکور او ادب:

حفیظ الله جمالي پر ۱۳۵۳ ال کال د دوکتور مجاور احمد زیار تر لارښوونې لاندې لیکلی، (۳۶) مخونه لري. په دغه مونوگراف کې د پښتني فولکور پر ځینو اړخونو رڼا اچول شوې ده.

۴۴- پښتونستان وپېژنئ:

محمد نعیم پر ۱۳۵۳ ل کال د دوکتور مجاور احمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۳۰) مخونو کې بشپړ کړی دی. په مونوگراف کې د پښتونستان د سیمې په باب ځینې معلومات راغلي دي.

۴۵- د جمعې مفاهیمې وسایل په کندهار کې:

حبیب الله حبیب پر ۱۳۵۳ ل کال د استاد حبیب الله تر لارښوونې لاندې په (۲۶) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د کندهار د خپرونو په باب یو لړ معلومات وړاندې شوي دي.

۴۶- د پښتونستان په مسئله کې د هېواد ورځپاڼې رول:

شیخ محمد پر ۱۳۵۳ ل کال د پوهنوال حبیب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې په (۴۹) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې هغو لیکنو ته نغوته شوې ده، چې د پښتونستان په باب په هېواد ورځپاڼه کې خپرې شوې دي.

۴۷- د انګولا مسئله:

رحیم داد همزولي پر ۱۳۵۳ ل کال د حبیب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې په (۳۷) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د نوموړي هېواد جغرافیا او تاریخ ته لنډه کتنه شوې ده.

۴۸- د مطبوعاتو رول د هېواد او ازادۍ په برخه کې:

خان زمان پر ۱۳۵۳ ل کال د حبیب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې په (۲۸) مخونو کې بشپړ کړی دی. دغه مونوگراف پر څلورو برخو وېشل او

د هېواد د ازادۍ په برخه کې د مطبوعاتو پر اغېز او تاثیر خبرې کوي.

٤٩- تربگني:

د استاد عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې (وزیر) لیکلی دی، د لیکلو کال يې ١٣٥٣ ال دی، (٣٨) مخونه لري او د لنډې کيسې، ډرامې او تربگني په باب په کې معلومات راغلي دي.

٥٠- له جغرافيايي نومونو سره د رواياتو تړون:

د وزير محمد له خوا پر ١٣٥٣ ال کال ليکل شوی، (٣٥) مخونه لري، په دغه مونوگراف کې د ځينو رواياتو په باب خبرې شوي دي.

٥١- ژبه او د ژبې د پيدا کېدو سرچينه:

د الله باز له خوا د دوکتور مجاور احمدزيار تر لارښوونې لاندې پر ١٣٥٣ ال کال په (٢٦) مخونو کې ليکل شوی دی. په دغه مونوگراف کې د ژبې د پيدا کېدو پر علتونو او عواملو لنډې خبرې شوي دي.

٥٢- د پښتو څېړنو بين المللي مرکز:

عبدالهادي هاند پر ١٣٥٣ ال کال په ٢٣ مخونو کې ليکلی دی، په دغه مونوگراف کې د پښتو ژبې د بين المللي مرکز په باب معلومات وړاندې شوي دي.

٥٣- د تصوف اغېز پر ټولنه باندې:

مصرخان پر ١٣٥٣ ال کال د زيورالدين زيور تر لارښوونې لاندې په ٣٣ مخونو کې بشپړ کړی دی او د روښانيانو د غورځنگ په باب په کې خبرې شوي دي.

۵۴- د ملنگ جان ورک اشعار:

اخذخان پر ۱۳۵۳ل کال د مجاور احمدزیار تر لارښوونې لاندې بشپړ کړی دی. ۲۵ مخونه لري، په نوموړي مونوگراف کې د ملنگ جان پر پېژندگلوې سربېره د هغه ځینې شعرونه او د هغه په باب د کورنیو او بهرنیو لیکوالو ځینې اشعار راغلي دي.

۵۵- د کندهار د سیمې فکاهیات:

د بريالي پکتا له خوا پر ۱۳۵۳ل کال د حبيب الله جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې ليکل شوی. دغه مونوگراف (۲۶) مخونه لري او په کې د کندهار د سیمې ځینې ټوکې ټکالې راټولې شوې دي.

۵۶- د پښتو ټولني نشراتي فعالیتونه:

زمرې محقق پر ۱۳۵۴ل کال د حبيب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې بشپړ کړی. دغه مونوگراف (۳۰) مخونه لري او په کې د پښتو ټولني لنډه تاریخچه بیان او ددې ټولني پر خپرنیو فعالیتونو رڼا اچول شوې ده.

۵۷- د پښتونستان د مطبوعاتو وضع د صدر بوټو د حکومت په

دوره کې:

محمد زمان پر ۱۳۵۴ل کال د حبيب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې ليکلی دی. نوموړي مونوگراف کې د ذوالفقار علي بوټو د واکمنۍ پر وخت د پښتونستان د غورځنگ او د پښتنو د مطبوعاتو د څرنگوالي په باب خبرې شوې دي.

۵۸- د کټواز د سیمې دودونه:

محمدنواز پر ۱۳۵۴ ال کال د دوکتور مجاوراحمد زیار تر لارښوونې لاندې بشپړ کړی، (۳۴) مخونه لري. په دغه مونوگراف کې د غزني د کټواز د سیمې پر ځینو دودونو او پښتني رواجونو لنډه رڼا اچول شوې ده.

۵۹- مقلوبې پښتو کلمې:

محمد قاسم سالمې پر ۱۳۵۴ ال کال د استاد عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۱۹) مخونو کې لیکلې. په دغه مونوگراف کې د پښتو د مقلوبو کلمو په باب معلومات راغلي دي لکه: اغزی agzay ، ازغی azgay

۶۰- د مومندو ورزشي لوبې:

د سرفراز له خوا د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې پر ۱۳۵۴ ال کال په (۶۱) مخونو کې لیکل شوی دی. په یاد شوي مونوگراف کې د مومندو پر ځینو سیمه ییزو لوبو رڼا اچول شوې ده.

۶۱- په افغانستان کې د مطبوعاتو لوړ او ځوړ او د هغو

پرمختیا:

نام حق ځیرک پر ۱۳۵۴ ال کال د حبیب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې لیکلې دی، (۴۲) مخونه لري. په دغه مونوگراف کې په افغانستان کې د مطبوعاتو پر څرنګوالي او همدارنګه پر ځینو اقتصادي، فرهنگي، سیاسي، مذهبي او ټولنیزو حالاتو هم لنډه رڼا اچول شوې ده.

۶۲- د جمهوري پلوشه د مطبوعاتو په لمن کې:
پر ۱۳۵۴ ال کال د حبيب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې عبدالشکور
لیکلی دی، (۳۵) مخونه لري. په نوموړي مونوگراف کې د پلوشې جریدې
د مضامینو او همدارنگه له کابل مجلې سره د نوموړې جریدې پرتله شوې
۵۵.

۶۳- د پښتو په گړني (شفاهي) ادب کې د بنخو ونډه:
شريفې شريف پر ۱۳۵۴ ال کال د مجاور احمد زيار تر لارښوونې لاندې
بشپړ کړی دی، (۵۵) مخونه لري. په دغه مونوگراف کې په لنډيو کې د
بنخو پر ونډې او دريځ خبرې شوې دي.

۶۴- د زده کوونکو د درسي وروسته والي علتونه:
محمد نسيم قسيمي پر ۱۳۵۴ ال کال د ډاکتر گل جانان ظريف تر
لارښوونې لاندې لیکلی دی، ۶۴ مخونه لري. دا مونوگراف اته څپرکي
لري، چې د زده کوونکو پر درسي ستونزو او د هغو پر د عواملو خبرې
شوي.

۶۵- د سرخورد په پارسي کې د پښتو گډون او اغېزه:
جمال الدين وطنمل پر ۱۳۵۴ ال کال د استاد عبدالشکور رشاد تر
لارښوونې لاندې په (۱۶) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف
کې په ورځنيو خبرو کې په یاد شوې سيمه کې پر پارسي باندې د پښتو
ژبې اغېزې ته نغوټې شوې دي.

۶۶- د میرویس هوتکي او احمدشاه دراني زمام داري ته مقایسوي کتنه:

محمد صدیق خالقي پر ۱۳۵۴ل کال د پاینده محمد (سرهنګ) تر لارښوونې لاندې لیکلی او (۳۶) مخونه لري. په دغه مونوګراف کې د میرویس نیکه او احمدشاه بابا د جګړو، اتلولیو او واکمنیو په باب لنډه رڼا اچول شوې ده.

۶۷- د خوشال خان خټک عصر ته یوه کتنه او د هغه معاصرین:

ذکریا پر ۱۳۵۴ل کال لیکلی دی، (۳۱) مخونه لري، په دغه مونوګراف کې د خوشال خان خټک پر پېژندګلوی سربرېره د هغه وخت پر حالاتو هم لنډه رڼا اچول شوې ده.

۶۸- د ماشومانو د بد اخلاقي سببونه:

زرشاه حق یار پر ۱۳۵۵ل کال د پوهاند محمد فاضل تر لارښوونې لاندې لیکلی، نوموړی مونوګراف شپږ څپرکي لري او د ماشومانو د روزنې او همدارنګه پر ناوړه چارو د هغو د اخته کېدو پر سببونو خبرې شوي دي.

۶۹- د افغانستان د ثانوي ښوونځیو ازموینې:

شېر خان رښتین پر ۱۳۵۵ل کال د پوهندوی عطاالله روف تر لارښوونې لاندې په ۴۲ مخونو کې لیکلی دی. پر دغه اثر کې د افغانستان د ثانوي

ښوونځیو په درسي میتود خبرې شوې دي.

۷۰- ښوونه او روزنه د اسلام له نظره:

عبدالقیوم وزیر پر ۱۳۵۵ ال کال د استاد دانش تر لارښوونې لاندې په (۷۹) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د اسلام له نظره پر ښوونه او روزنه خبرې شوې دي.

۷۱- د وردگو د قبیلې د واده او مړي دودونه:

محمد مبارک پر ۱۳۵۵ ال کال د دوکتور مجاوراحمد زیار تر لارښوونې لاندې په ۴۹ مخونو کې لیکلی دی. په یاد شوي مونوگراف کې د ودرگو د قبیلې د مړي او ژوندي او د واده پر دودونو او رواجونو رڼا اچول شوې ده.

۷۲- په ننگرهار کې فولکوریکې کیسې:

عبدالروف پت یار پر ۱۳۵۵ ال کال د دوکتور مجاوراحمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۱۲۰) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د ننگرهار ولایت (۹) فولکوریکې کیسې راټولې شوې دي.

۷۳- سرې لمبې:

سعدالله فیضی پر ۱۳۵۵ ال کال لیکلی دی، (۸۳) مخونه لري او په دغه مونوگراف کې د ملا عبدالحنان حیرت پر ژوند او ټولنیزو شرایطو او اشعارو خبرې شوې دي.

۷۴- د امانی دولت د سقوط سببونه:

غلام احمد واک پر ۱۳۵۵ ال کال د پوهندوی سید سعدالدین هاشمی تر لارښوونې لاندې لیکلی دی. (۶۳) مخونه لري، په نوموړي مونوگراف کې د امانی دولت د ظهور په مقابل کې د بریتانوي ښکېلاک د مخالفتونو عوامل ترکتنې لاندې نیول شوي دي.

۷۵- زیتون په افغانستان کې:

بخت جمال پر ۱۳۵۵ ال کال لیکلی دی. لارښود استاد یې محب الله رحمتي دی. په دغه مونوگراف کې په افغانستان کې د زیتون د حاصلاتو په باب معلومات راټول شوي دي.

۷۶- د لغمان ولایت د کلمان د سیمې معرفي:

عبدالمومن پر ۱۳۵۵ ال کال د استاد عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۴۶) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د کلمان د سیمې، اقتصادي څرنگوالی او جغرافیایي موقعیت او د سیمې د ځینو دودونو په باب څرگندونې شوې دي.

۷۷- د امان افغان جریدې خپرونې په سیاسي، اقتصادي،

اجتماعي او کلتوري ساحه کې:

محمد صفر خواریکین پر ۱۳۵۶ ال کال لیکلی، لارښود استاد یې حبیب الرحمن هاله دی. (۳۹) مخونه لري. په نوموړي مونوگراف کې د (امان افغان) جریدې د خپر شوو لیکنو په باب ځینې معلومات راټول شوي دي.

۷۸- سیکان او د هغوی دودونه:

شفیق الله دردمل پر ۱۳۵۶ل کال د حبیب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې په (۷۲) مخونو کې لیکلی دی. په یاد شوي مونوگراف کې د هندوستان سیکانو د کلتور او د هغو د دودونو په باب ځینې معلومات راټول شوي دي.

۷۹- د مرکخېلو دود او دستور:

محمد صابر پر ۱۳۵۶ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۲۷) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د مرکخېلو دود او دستور په باب په لنډه توګه رڼا اچول شوې ده.

۸۰- د پاینده محمد کره وال ژوند او ځینې شعرونه:

محمد سراب پر ۱۳۵۶ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۳۵) مخونو کې لیکلی دی. په یاد شوي مونوگراف کې د پاینده محمد کره وال د ژوند او شاعرۍ په باب څرګندونې راغلې دي.

۸۱- د غزني د قره باغ د سیمې منطقوي جغرافیه:

د قیوم داد حکیمزي له خوا پر ۱۳۵۶ل کال لیکل شوی، لارښود استاد یې پوهنوال حمیدالله امین دی. د یادې شوې سیمې جغرافیایي موقعیت یې څېړلی دی.

۸۲- د گوجري ژبې لغوي ذخیره:

عبدالطیف دلسوز پر ۱۳۵۶ل کال د استاد عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۳۶) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف

کې د گوجرو د ژبې (گوجري) په باب لنډ معلومات راغلي دي.

۷۳- په افغانستان کې د ښوونې او روزنې د ښه والي لپاره
لازمې طريقې:

گلبدین نېکمل پر ۱۳۵۶ل کال د عطاالله روف تر لارښوونې لاندې
لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د یادې شوې موضوع په باب
څرگندونې شوې دي.

۸۴- د پکتیا ولایت د سید کرم ولسوالۍ عمومي جغرافیه:
اشرف شریفی پر ۱۳۵۶ل کال د پوهنوال حمیدالله امین تر لارښوونې
لاندې لیکلی دی، چې د سیدکرم ولسوالۍ عمومي جغرافیه په کې
تشریح شوې ده.

۸۵- د منځنۍ پېړۍ او اسکولاستیکي افکار:
د محمد اکبر ارینمل له خوا پر ۱۳۵۶ل کال په (۳۲) مخونو کې لیکل
شوی دی. په دغه مونوگراف کې د افغانستان د منځنیو پېړیو د ټولنیز،
اقتصادي جوړښت او د ښوونې او روزنې په باب لنډ معلومات وړاندې
شوې دي.

۸۶- د ساووحي ژبې لغات:
محمد نادر مشواني پر ۱۳۵۶ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر
لارښوونې لاندې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د ساووحي ژبې
ځینې وییونه (لغات) د هغو فونیتیک شکل او پښتو ماناوې راغلي دي.

۸۷- خبر په امان افغان کې:

سیدامین مجاهد پر ۱۳۵۶ ل کال د محمد کاظم اهنګ تر لارښوونې لاندې بشپړ کړی دی، (۳۴) مخونه لري. په نوموړي مونوګراف کې د امان افغان جریدې د ځینو لیکنو فهرست او د نوموړي جریدې لنډه تاریخچه راغلي ده.

۸۸- د مزار درې د ادیت او شماش دودونه:

رحمت سید پر ۱۳۵۶ ل کال د دوکتور مجاوراحمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۳۴) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوګراف کې د مزار درې د ادیت او شماش د جغرافیې پېژندګلوي او د هغو د ځینو دودونو په باب معلومات راغلي دي.

۸۹- د گوشتې ولسوالۍ دودونه:

عبدالجبار پر ۱۳۵۶ ل کال د پوهنمل محمد طاهر علمي، تر لارښوونې لاندې په (۱۹) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوګراف کې د گوشتې ولسوالۍ د ځینو دودونو په باب خبرې شوي دي.

۹۰- د خوست محلي ګرني:

شازالي پر ۱۳۵۶ ل کال د محمد طاهر علمي تر لارښوونې لاندې په (۳۶) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوګراف کې د خوست د خلکو یو شمېر عامیانه ګرني څېړل شوي دي.

۹۱- د ښاغلي محمد داود سفرونه بهرنیو هېوادونو ته:
محمد شریف شاذ پر ۱۳۵۶ل کال د محمدکاظم اهنګ تر لارښوونې
لاندې په (۳۲) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوګراف کې د
سردارمحمدداود د سفرونو یادونه راغلي او هم د دې سفرونو د موخو په
باب رڼا اچول شوې ده.

۹۲- د سید عبدالخالق کندهاري پېژندګلوي او د اشعارو
مجموعه:

عبدالطيف پر ۱۳۵۶ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې
لاندې لیکلی دی، (۶۸) مخونه لري. په نوموړي مونوګراف کې د سید
عبدالخالق کندهاري ژوند لیک او د هغه د شعرونو بېلګې راغلي دي.

۹۳- د چپرهار د سیمې د ولسي شاعر اميرزاده (خاکسار) د
اشعارو مجموعه:

شېرزاده پر ۱۳۵۶ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې
په (۳۰) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوګراف کې د اميرزاده لنډ ژوند
لیک او د هغه د شعرونو بېلګې خوندي دي.

۹۴- د کونړونو ولایت بشري جغرافیه:
سیداحمد پر ۱۳۵۶ل کال د پوهنمل دوکتور عبدالله (روحاني) تر
لارښوونې لاندې په (۴۶) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوګراف

کې د کونړونو د عمومي جغرافیې، ټولنیز څرنگوالي او د اداري تشکیلاتو په باب یو لړ معلومات راغلي دي.

۹۵- د محمد باقي بادل (بارکزي) اشعار:

د عوذ بالله له خوا پر ۱۳۵۶ ال کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۵۱) مخونو کې لیکل شوی دی. په نوموړي مونوگراف کې د یاد شوي شاعر لنډه پېژندنه او د کلام بېلگې خوندي دي.

۹۶- په شینوارو کې د کونه تیر غزا:

معروف شاه خان پر ۱۳۵۶ ال کال د استاد رشاد تر لارښوونې لاندې په (۴۳) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د شینوارو د غزا علتونه او د غزا د گډون کوونکو په باب معلومات راغلي دي.

۹۷- د محمد نواب اشعار:

محمد ظاهر (همت) پر ۱۳۵۶ ال کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۵۰) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د محمد نواب پېژندگلوې، دهغه اشعارو په باب تبصره او د شعرونو بېلگې راغلي دي.

۹۸- د شینوارو د سیمې اصطلاحات:

سید عیسی نېکمل پر ۱۳۵۶ ال کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۵۵) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د شینوارو د سیمې یو لړ عامیانه اصطلاحات ځای شوي.

۹۹- د اشرف خان هجري په شعر کې ادبي تصلفات (باتې):
محمد گل کوچي پر ۱۳۵۶ ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر
لارښوونې لاندې په (۳۳) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې د
اشرف خان هجري په شعر کې تصلفات خپرل شوي دي.

۱۰۰- د یوه ولسي شاعر پېژندنه:

د عبدالاحد ښکاره له خوا پر ۱۳۵۶ ل کال د دوکتور مجاور احمد زيار
تر لارښوونې لاندې ليکل شوی دی. په نوموړي مونوگراف کې د ولسي
شاعر حاجي محمد پر ژوند ليک او شاعرۍ رڼا اچول شوې ده.

۱۰۱- د حضرت ولي پېژندنه او نظمونه يې:

فضل ولي ناگار پر ۱۳۵۶ ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې
لاندې په (۳۶) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې د حضرت
ولي پېژندنه او د هغه د نظمونو په باب معلومات راغلي دي.

۱۰۲- د ارچې تجارت د کونړونو په ولايت کې:

د غلام قادر جليلي له خوا پر ۱۳۵۶ ل کال د عبدالله روحاني تر
لارښوونې لاندې په (۲۸) مخونو کې ليکل شوی دی. په نوموړي
مونوگراف کې د کونړونو ولايت پېژندنه، د ولايت جغرافيايي موقعيت او د
ارچې د لرگيو د سوداگرۍ په باب معلومات راغلي دي.

۱۰۳- د تگاب د سيمې نوي او زاړه شاعران:

گلداد بېزني پر ۱۳۵۶ ل کال ليکلی دی. لارښود استاد يې پوهاند
عبدالشکور رشاد دی، (۶۸) مخونه لري. په نوموړي مونوگراف کې د تگاب

د سیمې د څلورو تنو شاعرانو پېژندنه او د شعرونو بېلگې راغلې دي.

۱۰۴- د جانان فدوي هوتک پېژندنه او اثار:

محمد حنيف پر ۱۳۵۶ ال کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۵۰) مخونو کې ليکلې. په دغه مونوگراف کې د جانان فدوي پېژندگلوې او د شعرونو بېلگې خوندي دي.

۱۰۵- د زابل ولايت د بادامو او انگورو توليد او تجارت:

د سيد علي هوتک له خوا پر ۱۳۵۶ ال کال د حميدالله امين تر لارښوونې لاندې په (۳۶) مخونو کې ليکل شوی دی. په دغه مونوگراف کې لومړی د زابل ولايت د جغرافيه په باب خبرې شوي، بيا د اوسېدونکو د اقتصادي حالت او هم په اقتصاد کې د بادامو پر اهميت او د هغو پر تجارت خبرې شوي دي.

۱۰۶- د ولسي شاعر بهاوگان پېژندنه:

محمدعارف پېژاند پر ۱۳۵۶ ال کال د استاد عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې ليکلې دی، چې په کې د سيدبهاوگان پېژندگلوې او د شعرونو بېلگې خوندي دي.

۱۰۷- د پښتو ادب طالبان:

ذکريا ملاتړ پر ۱۳۵۶ ال کال د پوهندوی دوکتور گل محمد نورزي تر لارښوونې لاندې په (۲۳) مخونو کې ليکلې دی. په دغه مونوگراف کې د پښتو ادب (۲۲) طالبانو په باب معلومات راغلي دي.

۱۰۸- د پښتو ژبې د ځینو ولسي شاعرانو پېژندگلوي:

محمد معین باجوړي پر ۱۳۵۶ل کال د گل محمد نورزي تر لارښوونې لاندې لیکلی دی، چې (۴۱) مخونه لري. په نوموړي مونوگراف کې د پښتو ژبې د (۱۸) تنو شاعرانو پېژندگلوي او د کلام بېلگې راغلي دي.

۱۰۹- د کندهار په سیمې کې کرکې:

محمد رحیم سلطاني پر ۱۳۵۷ل کال د حبیب الله جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د کندهار د خلکو په فولکور کې کرکې خپرل شوې دي.

۱۱۰- د بېسوادۍ د مسلې حل په افغانستان کې:

خوشحال یاسيني پر ۱۳۵۷ل کال لیکلی دی. دا مونوگراف پنځه برخې لري، په هره برخه کې یې د سواد د گټې او د بېسوادۍ د له منځه وړلو لارې چارې څه نا څه په گوته شوې دي.

۱۱۱- د نوم صرف (نوم گرپوهه):

نصراالله ناصر پر ۱۳۵۷ل کال د پوهاند دوکتور مجاوراحمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۳۹) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د نوم پر صرف باندې خبرې شوې دي او د نوم ډولونه هم په گوته شوې دي.

۱۱۲- د شینوارو ولسي ادب:

تاج محمد پر ۱۳۵۷ ال کال د نورمحمد غمجن تر لارښوونې لاندې په (۵۵) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د شینوارو ولسوالۍ پر ولسي ادب رڼا اچول شوې ده.

۱۱۳- د ګرښک د خلکو ګرڼی ادب:

سخیداد هلمندي پر ۱۳۵۷ ال کال د پوهاند دوکتور مجاوراحمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۴۱) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د ګرښک د خلکو ولسي اصطلاحات خپل شوي او بېلګې یې راوړل شوي دي.

۱۱۴- ټولنیزه پراختیا:

فیض محمد فیاض پر ۱۳۵۷ ال کال د حبیب الله جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۳) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې ټولنیزه پراختیا له علمي نړۍ لید او د هغه د مخالف فکر دواړو له مخې خپل شوې ده.

۱۱۵- اجتماعي انقلابونه او ښوونې روزنې سره د هغو اړیکې:

سراج الدین پر ۱۳۵۷ ال کال د رڼا گل رڼا تر لارښوونې لاندې په (۲۱) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې پر ښوونه او روزنه باندې د ټولنیزو بدلونونو اغېزې خپل شوې دي.

۱۱۶- د تره خېلو گړدود:

مصطفی نژدې پر ۱۳۵۷ ال کال د دوکتور مجاور احمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۳۱) مخونو کې لیکلی دی، چې د تره خېلو د گړدود په باب معلومات په کې راغونډ شوي دي.

۱۱۷- د شوروي اتحاد د مطبوعاتو سیستم:

زلمي هېوادمېل پر ۱۳۵۷ ال کال د حبيب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې په (۱۷) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د شوروي اتحاد د مطبوعاتو، راډيو او ټلويزيون په باره کې په لنډيز سره معلومات راوړل شوي دي.

۱۱۸- د ممتاز کارگر اشعار:

نادرخان پر ۱۳۵۷ ال کال د دوکتور مجاور احمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۴۴) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د ممتاز کارگر ژوندلیک او د شعرونو بېلگې راغلې دي.

۱۱۹- د حیات الله بشري اشعار:

نور محمد پر ۱۳۵۷ ال کال د مجاور احمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۲۱) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د شاعر پېژندگلوې او د شعرونو بېلگې راغلې دي.

۱۲۰- د حصارک د ځانپېښو ثبت د لیکوال د ځاني، ټولنيز، سياسي او فرهنگي ژوندانه په څېړنه او سپړنه کې ډېر رول لري، په تېره بيا دا چې دا

پېښې په خپله د لیکوال په قلم ثبت شوي وي. دا لیکنه یا ځانپېښې، چې دلته یې لولئ، پوهاند استاد زیار په خپل قلم لیکلي، نو ځکه دده د ژوند په تشریح کې ډېره مرسته کوي.

غلجایي د ولسوالۍ بشري جغرافیه:

زلمي داد پر ۱۳۵۷ل کال د لطف الله ساپي تر لارښوونې لاندې په (۳۶) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د حصارک د ولسوالۍ پر ټولنیز ژوند، اداري تشکیلاتو، دود او دستور باندې رڼا اچول شوې ده.

۱۲۱- بنځه په پښتو منثورو ادبیاتو کې:

امیرمحمد پاڅون پر ۱۳۵۷ل کال د حبیب الله جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۴) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د بنځې د ټولنیز او طبقاتي ژوند په باب معلومات راغلي دي.

۱۲۲- د شغني ژبې فولکور (گړنی ادب):

دلبرشاه سرچشمه پر ۱۳۵۷ل کال د مجاوراحمدزیار تر لارښوونې لاندې په (۴۱) مخونو کې لیکلی دی. نوموړی مونوگراف درې څپرکي لري، چې په هر څپرکي کې یې د شغنان د خلکو د ولسي ادب او ټولنیز ژوند په باب معلومات راغلي دي.

۱۲۳- د تگاو ولسوالۍ د خلکو گړنی ادب:

محمد ابراهیم پر ۱۳۵۷ل کال د حبیب الله جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۴۱) مخونو کې لیکلی دی. نوموړي مونوگراف کې د

تګاو ولسوالۍ جغرافیایي موقعیت، ټولنیزه او اقتصادي بڼه او پر ولسي ادب رڼا اچول شوې ده.

۱۲۴- د حمید د شاه ګدا په مثنوي کې د قافیې د عیبونو

مطالعه:

خان اباد پر ۱۳۵۷ل کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۲۷) مخونو کې لیکلی دی. دې مونوګراف کې د حمید د یاد شوي اثر د قافیې نیمګړتیاوې په ګوته شوې دي.

۱۲۵- د غلام حسین پېژندګلوي او اشعار:

محمد عمر دایمي پر ۱۳۵۷ل کال د نورمحمد غمجن تر لارښوونې لاندې په (۵۱) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوګراف کې د غلام حسین ژوند لیک او د شعرونو بېلګې راغلې دي.

۱۲۶- په پکتیا کې ډله ییزه مفاهمه او د هغې وسایل:

عزیزخان عدلي پر ۱۳۵۷ل کال د حبيب الرحمن هاله تر لارښوونې لاندې په (۳۸) مخونو کې لیکلی دی. نوموړی مونوګراف پنځه څپرکي لري او د پکتیا ولایت د مطبوعاتو په باب په کې معلومات راغونډ شوي دي.

۱۲۷- د سید اباد د ولسوالۍ انګېرنې او کړنې:

محمد اصف پر ۱۳۵۷ل کال د دوکتور مجاوراحمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۳۱) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوګراف کې د سید

آباد د ولسوالۍ لنډه پېژندنه او د هغې سیمې د کړنو او انگېرنو په باب معلومات راغلي دي.

۱۲۸- د گلستان د ولسوالۍ جغرافیایي خپرنه:

عبدالعزيز اکرمي پر ۱۳۵۷ل کال دمحمد ظريف ظريفي تر لارښوونې لاندې په (۶۰) مخونو کې ليکلې دی. په نوموړي مونوگراف کې د گلستان د ولسوالۍ جغرافیایي موقعیت او بشري او اقتصادي بڼې په باب معلومات راغلي دي.

۱۲۹- د ننگرهار ولایت د غني خېلو د ولسوالۍ اصطلاحات:

داودشاه خوشال پر ۱۳۵۷ل کال د حبيب الله جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې ليکلې دی، چې د غني خېلو د ولسوالۍ عاميانه اصطلاحات په کې راغلي دي.

۱۳۰- کيسې:

عاصم شرر پر ۱۳۵۷ل کال د زبورالدين زبور تر لارښوونې لاندې په (۳۸) مخونو کې ليکلې دی. په نوموړي مونوگراف کې څلور فولکوریکي کيسې راټولې شوې دي.

۱۳۱- د دولت تطبيقي شکل په افغانستان کې:

د مسافر له خوا پر ۱۳۵۷ل کال د لطف الله ساپي تر لارښوونې لاندې په (۳۵) مخونو کې ليکلې شوی دی. په دغه مونوگراف کې د دولت د تاسيس، مشا، ماهيت او بڼو په باب معلومات راټول شوي دي.

۱۳۲- د نجونو او هلکانو روابطو د پوهنتون په ساحه کې:
عاليې تنوير پر ۱۳۵۷ل کال د حبيب الله جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۴۱) مخونو کې ليکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د تحصیل په دوره کې د پوهنتون په ساحه کې د هلکانو او نجونو، يا ښځو او نارينه وو اړيکي تر بحث لاندې نيول شوي دي.

۱۳۳- د محمد عثمان د اشعارو مجموعه او ژوند پېښې:
نظام الدين پر ۱۳۵۷ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۵۷) مخونو کې ليکلی دی، چې د شاعر ژوندليک او د شعرونو بېلگې په کې خوندي دي.

۱۳۴- بالابلوک د ولسوالۍ گړنی ادب:
غلام سخي پر ۱۳۵۸ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۲۸) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې د يادې شوې ولسوالۍ پر جغرافيايي موقعيت، ټولنيزو اړخونو او ځينو عاميانه اصطلاحاتو خبرې شوې دي.

۱۳۵- د وزيرستان د برملې پښتني دودونه:
الياس وزيري پر ۱۳۵۸ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۸) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې د وزيرستان د برملې ځينې پښتني دودونه معرفي شوي دي.

۱۳۶- د تاریخي ماتریالیزم د څلورو مفاهیمو لنډه توضیح:
داود سرلوپي پر ۱۳۵۸ ال کال په (۵۵) مخونو کې لیکلی دی. په دغه
مونوگراف کې د ماتریالیزم ځینې موضوعات خپرل شوي دي.

۱۳۷- د چک ولسوالۍ شفاهي ادبیات:
خرم دل پر ۱۳۵۸ ال کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په
(۲۸) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د وردگو د ولایت
پېژندنه، د چک ولسوالۍ پېژندنه او همدارنگه د نوموړي ولسوالۍ د خلکو
پر شفاهي ادبیاتو خبرې شوې دي.

۱۳۸- د حمید په دېوان کې تلمیح:
رحمت الله پر ۱۳۵۸ ال کال د زبورالدین زبور تر لارښوونې لاندې په
(۶۴) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د حمید مومند پر
پېژندنې سربېره د هغه په شعرونو کې د تلمیح ادبي صنعت په گوته شوی
دی.

۱۳۹- د کارگرې طبقې نوی ډول گوند:
مثل خان نثار پر ۱۳۵۸ ال کال د توریالي (دایم) تر لارښوونې لاندې په
(۵۲) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د کارگرې طبقې گوند
په باب معلومات راغلي دي.

۱۴۰- په سراج الاخبار کې د پښتو ادبیاتو ونډه:
حبیب الرحمن زلمي پر ۱۳۵۸ ال کال د زبورالدین زبور تر لارښوونې
لاندې په (۵۷) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د سراج

الاخبار لنډه تاریخچه او په دې جریده کې د پښتو لیکنو نیولیک راغلی دی.

۱۴۱- مېرمن حمیده او د هغې اشعار:

بريالي زهير باجوړي پر ۱۳۵۸ ال کال د زېورالدين زېور تر لارښوونې لاندې په (۴۶) مخونو کې ليکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د مېرمن حمیدې د نثر او نظم بېلگې راغلي دي.

۱۴۲- د بنځینه لنډيو غنايي عشقي برخه:

د سپوږمۍ له خوا پر ۱۳۵۸ ال کال د نورمحمد عمجن تر لارښوونې لاندې په (۴۴) مخونو کې ليکل شوی دی. په نوموړي مونوگراف کې د بنځینه لنډيو عشقي برخه د الفبا په ترتيب (بېلتون، وصال، د يار خاطر، سپوږمۍ او د مینانو دنيا) په باب معلومات وړاندې شوي دي.

۱۴۳- د الينگار ولسوالۍ د نيازيو د قوم کليوالي لوبې:

د صديق راشوجان له خوا پر ۱۳۵۸ ال کال د نورمحمد غمجن تر لارښوونې لاندې ليکل شوی، چې د نيازيو د قوم يو شمېر سيمه ييزې لوبې يې تشریح کړي دي.

۱۴۴- د شوروي اتحاد د ځينو معاصرو ليکوالو بيوگرافي:

شاه صنم پر ۱۳۵۸ ال کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۵۲) مخونو کې ليکلی دی. په ياد شوي مونوگراف کې د ((شوروي اتحاد) د څوارلسو ليکوالانو بيوگرافي راغلي ده.

۱۴۵- د کونړ ولایت د نرنګ علاقه داری کلیوالي ورزشي

لوبې:

غلام حسین پر ۱۳۵۸ل کال دنورمحمد غمجن تر لارښوونې لاندې په (۵۶) مخونو کې لیکلی دی او د یادې شوې علاقه داری ځینې ورزشي لوبې یې په کې راوړې دي.

۱۴۶- د خراسانیانو نهضت د عربو په مقابل کې:

ظابط الله پر ۱۳۵۸ل کال د پاینده محمد سرهنگ تر لارښوونې لاندې په (۸۴) مخونو کې لیکلی دی، چې د عربو پر وړاندې د خراسانیانو د مبارزو څرګندونه په کې شوې ده.

۱۴۷- دنارینه وو له خوا بنځو ته غنایي لنډۍ:

وړانګې پر ۱۳۵۸ل کال د نورمحمد غمجن تر لارښوونې لاندې په (۶۱) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوګراف کې د الفبا په ترتیب د نارینه وو له خوا بنځو ته غنایي لنډۍ راوړل شوې دي.

۱۴۸- وزیرستان وپېژنئ:

بخت میر وزیري پر ۱۳۵۸ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۲۰) مخونو کې لیکلی دی، چې د وزیرستان جغرافیایي موقعیت، د هغه ځای ژبه، کرنه او ځینې دودونه په کې بیان شوي دي.

۱۴۹- د گیلان په ورځنیو خبرو اترو کې ځینې نادر لغتونه:

عبدالرزاق پر ۱۳۵۸ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په

(۴۵) مخونو کې لیکلی دی، چې د گیلان د سیمې ځینې نادر لغتونه په کې راغلي دي.

۱۵۰- پښتو ادبیات له ۱۴۵۰ څخه تر ۱۲۹۷ پورې:

آصف بهاند پر ۱۳۵۸ ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۴۳) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د یاد شوي عصر عمومي وضعې ته یوه کتنه، د پښتو د نثر او نظم ځانګړتیاوې، د صنعتي انقلاب اغېزې او د ځینو لیکوالو د نظم او نثر بېلګې راوړل شوي دي.

۱۵۱- د خوشال خان سیاسي موضع:

محمد اسمعیل پر ۱۳۵۸ ل کال د زبورالدین زبور تر لارښوونې لاندې په (۵۲) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د خوشال خان ژوند لیک، د بند دوره، د ځوانۍ دوره، مبارزې، د بند علتونه، له مغلو سره جنگ او د خوشال سیاسي او ټولنیز موقف بیان شوي دي.

۱۵۲- د شیکل په شینوارو کې د ځمکې د وېش سیستم:

شېرزمین پر ۱۳۵۸ ل کال د حکیم تڼیوال تر لارښوونې لاندې په (۳۹) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د کونړ ولایت د شیکل د سیمې جغرافیایي موقعیت تاریخچه او د ځمکو د وېش سیستم خپرل شوی دی.

۱۵۳- پښتو ادبیاتو ته د ثور انقلاب په رڼا کې یوه کتنه:

خالق رشید پر ۱۳۵۸ ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې لیکلی دی، (۴۴) مخونه لري. دا مونوگراف دوه برخې لري چې له لرغونې

دورې څخه تر ۱۳۵۷ ل کال او بیا له ۱۳۵۷ څخه تر ۱۳۵۸ کاله پورې پښتو ادبیاتو ته په کې کتنه شوې ده.

۱۵۴- د ورگون د ولسوالۍ سیمه ییزه جغرافیه:

حفیظ الله وزیر پر ۱۳۵۸ ل کال د محمد ظریف تڼیوال تر لارښوونې لاندې په (۷۲) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د ورگون بشري، فزیکي او اقتصادي بڼې بیان شوي دي.

۱۵۵- د خلق په جریده کې د علمي مضامینو فهرست:

مکمل پر ۱۳۵۹ ل کال دجاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۳) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې په یاد شوې جریده کې د علمي لیکنو عنوان، لنډیز او د لیکوال نوم راوړل شوي دي.

۱۵۶- د تعلیمي نصاب په رڼا کې د پښتو ژبې تاریخي سیر ته

یوه کتنه:

گل محمد پر ۱۳۵۹ ل کال د نوراحمد شاکر تر لارښوونې لاندې په (۳۴) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د تعلیمي نصاب په باب خبرې شوي او هم د ځینو لیکوالو د تعلیمي نصاب کتابونه معرفي شوي دي.

۱۵۷- د پښتو په شفاهي ادبیاتو کې د حماسي لنډیو یوه برخه:

د ورمې یوسفی له خوا پر ۱۳۵۹ ل کال د نورمحمد غمجن تر لارښوونې لاندې په (۲۰) مخونو لیکل شوی دی، چې په کې یو شمېر حماسي لنډۍ او د هغو د ځینو لغتونو مانا راوړل شوې دي.

۱۵۸- د پښتني ښځې تصوير په لنډيو کې:

زرغونې عزيز وردگ پر ۱۳۵۹ل کال په (۵۸) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې هغه لنډۍ راوړل شوي چې د ښځو د ژوند څېره په کې ځلېږي.

۱۵۹- د پښتنو ښځو مبارزې:

الينيس قيوم پر ۱۳۵۹ل کال په (۵۳) مخونو کې ليکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د افغانستان د ښځو ټولنيز موقف، په ملي مبارزو کې د هغوی ونډه او بيا د (۱۳) مبارزو ښځو معرفي د دوی فکري او ادبي کارونه او د هغوی د شعرونو بېلگې راغلي دي.

۱۶۰- پښتني شاعرانې:

حبيبي پر ۱۳۵۹ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۲۰) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې (۱۷) تنه پښتني شاعرانې معرفي شوي دي.

۱۶۱- په کندهار کې پښتني دودونه:

د زينب فروغ له خوا پر ۱۳۵۹ل کال د نورمحمد غمجن تر لارښوونې لاندې په (۵۱) مخونو کې ليکلی شوی دی، چې د کندهار ولايت ځينې پښتني دودونه په کې معرفي شوي دي.

۱۶۲- د فراه د سمبې پښتني دودونه:

پر ۱۳۵۹ل کال د عبدالرزاق له خوا په (۳۵) مخونو کې ليکل شوی دی، چې د فراه ولايت ځينې دودونه په کې معرفي شوي دي.

۱۶۳- د خوشال په غزلیاتو کې ښکلا:

غلام مصطفی نرډې پر ۱۳۵۹ ل کال د ډاکټر زبورالدين زبور تر لارښوونې لاندې په (۵۸) مخونو کې ليکلی دی، چې د خوشال په شعرونو کې حسن، مینه، عشق، هنر او اقتصادي موقف په کې خپرل شوی دی.

۱۶۴- د دولت لوانی په دېوان کې د نومونو برخه:

محمدصابر حقل پر ۱۳۶۰ ل کال د زبورالدين زبور تر لارښوونې لاندې په (۵۳) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې د دولت لوانی په دېوان کې د راغلیو نومونو لکه د مېړيو، گلانو او مرغانو یادونه شوې ده.

۱۶۵- سترگې:

فاطمې اسد حسيني پر ۱۳۶۰ ل کال د نورمحمد غمجن تر لارښوونې لاندې په (۴۶) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې هغه لنډۍ د الفبا په حساب راوړل شوي، چې سترگې په کې یادې شوې دي.

۱۶۶- د خوست په خبرو اترو کې نادر لغات:

غلاب خان پر ۱۳۶۰ ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۳) مخونو کې ليکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې په ورځنيو خبرو کې د خوست ځینې نادر لغات په گوته شوي او بیا تشریح شوي دي.

۱۶۷- یو لړ هغه لنډۍ چې د ښځو له لوري په محرومیت کې

ویل شوي:

هما اختري پر ۱۳۶۰ ال کال د نورمحمد غمجن تر لارښوونې لاندې په (۳۵) مخونو کې لیکلی دی او هغو لنډیو ته په کې اشاره شوې، چې د ژوند د ځینو برخو د محرومیت په نتیجه کې د ښځو له خوا ویل شوي دي.

۱۶۸- دکونړ ولایت په باره کې عمومي معلومات:

محمدقدیر پر ۱۳۶۰ ال کال د نورمحمد غمجن تر لارښوونې لاندې په (۳۴) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د کونړ ولایت جغرافیایي موقعیت، د خلکو پېژندنه، تاریخي سوابق، زراعت، کرنې، اداري تشکیلات او ټولنیزو دودونو په باب ځینې معلومات راغلي دي.

۱۶۹- د کرکو او کرو د پیدایښت عوامل او ډولونه:

نواز پر ۱۳۶۰ ال کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۳) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د کرکو او کرو په باب ځینې معلومات راغلي دي، لکه: له یو چا څخه کرکه، له ناروغۍ څخه کرکه او داسې نورې بېلگې.

۱۷۰- فولکورې طب:

حضرت گل احساس پر ۱۳۶۰ ال کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۴۴) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د فولکورې طب په باب یو لړ معلومات راغلي دي.

۱۷۱- د مقر د گیلان علاقه داری د واده دودونه:

محمد عمر گیلاني مقري پر ۱۳۶۱ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۲۸) مخونو کې لیکلی دی او د یادې شوې سیمې د واده دودونه په کې بیان شوي دي.

۱۷۲- په پښتو لنډیو کې شونډې، خوله، خالونه او مخ:

نظیفې پر ۱۳۶۱ل کال د بايزيد اخک تر لارښوونې لاندې په (۲۷) مخونو کې لیکلی دی او هغه لنډۍ په کې راغلي دي، چې یاد شوي موضوعگانې په کې یادې شوې دي.

۱۷۳- د محمدجان فنا ادبي ټوټې:

کاملې پښېمان پر ۱۳۶۱ل کال د لطيف بهاند تر لارښوونې لاندې په (۴۰) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې دمحمد جان فنا ژوند لیک د هغه اثار او تالیفاتو پېژندنه او د هغه یو لړ ادبي ټوټې راغلي دي.

۱۷۴- د لوگر دودونه:

آصفې احمدزی پر ۱۳۶۱ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۰) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د لوگر جغرافیایي موقعیت او د هغه ځای ځینې پښتني دودونه بیان شوي دي.

۱۷۵- د کونړونو ولسي شاعران:

سیدمحي الدين پر ۱۳۶۲ل کال د زبورالدين زبور تر لارښوونې لاندې په (۵۰) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د کونړ د سیمې یو شمېر ولسي شاعران او د هغوی د ځینو شعرونو بېلگې راوړل شوي دي.

۱۷۶- د کلیوالو پر ورځني ژوند د فولکور اغېزه:

غوثی خاورې پر ۱۳۶۲ ال کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۱۶) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د کلیوالو د مېراني، اتلولی، زپورتیا او ټولنیز ژوند په باب معلومات راغلي دي.

۱۷۷- په فولکور کې د کیسې ماهیت او وظیفه:

زرغونې احمدزی پر ۱۳۶۲ ال کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۲) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د اتلانو د کیسو په باب یو لړ معلومات راغلي دي.

۱۷۸- خوشال خان د پخوانیو او اوسنیو شاعرانو په نظر کې:

خدایداد پر ۱۳۶۳ ال کال د زېورالدین زېور تر لارښوونې لاندې لیکلی دی، (۵۳) مخونه لري. په دغه مونوگراف کې لومړی د خوشال د ملي مبارزو په باب یو لړ معلومات راغلي او بیا د خوشال په باب د پخوانیو او اوسنیو شاعرانو نظرونه راوړل شوي دي.

۱۷۹- د دولت لوانی په دېوان کې قافیوي نیمگړتیاوې:

عزیزالله پاک جبارخېل پر ۱۳۶۳ ال کال د جلال الدین خان تر لارښوونې لاندې په (۵۰) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د دولت لوانی د دېوان ځینو قافیوي نیمگړتیاوو ته نغوته شوې ده.

۱۸۰- په اندرو کې د واده دودونه:

مهتاب الدین وحدت پر ۱۳۶۴ ال کال د پوهنیار جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۴۰) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د

غزني ولايت د اندرو ولسوالۍ د واده دودونه تشریح شوي دي.

۱۸۱- کلمه داره روپۍ:

عزيزې شېرزاد پر ۱۳۶۴ ال کال د دوکتور زېورالدين زېور تر لارښوونې لاندې په (۲۲) مخونو کې ليکلې دی. په دغه مونوگراف کې کلمه داره روپۍ (پرامې) خبرې شوي.

۱۸۲- د خوشال په دېوان کې د ځينو ځايونو نومونه:

ذکريا پر ۱۳۶۴ ال کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۲۹) مخونو کې ليکلې دی. په دې مونوگراف کې د خوشال په غزلونو، رباعياتو او قصایدو کې د مهمو ځايونو نومونه په گوته شوي دي.

۱۸۳- د روښاني نهضت بېل بېل اړخونه:

محمد رسول باوري پر ۱۳۶۴ ال کال د استاد ضمير ساپي تر لارښوونې لاندې په (۳۵) مخونو کې ليکلې دی. په دغه مونوگراف کې د بايزيد روښان ژوند ليک، مبارزې، اثار، مذهبي عرفاني اړخ او ملي فکر بيان شوي دي.

۱۸۴- د خوشال خان ژوند ليک:

محمد قدوس پر ۱۳۶۴ ال کال د گل محمد نورزي تر لارښوونې لاندې په (۴۰) مخونو کې ليکلې دی. په دغه مونوگراف کې د خوشال د کوچنيوالي دوره، د ژوند ځينې پېښې او د کورنۍ په باب معلومات راغلي دي.

۱۸۵- د خوشال خان په اشعارو کې د ازادۍ انعکاس او د ازادۍ له اوسني مفهوم سره د هغه پرتله:

حکیم محمد خاورین پر ۱۳۶۴ ال کال د گل محمد نورزي تر لارښوونې لاندې په (۵۵) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د خوشال خان په شعرونو کې د ازادۍ موضوع خپل شوې ده او د هغه یو شمېر حماسي شعرونه هم راوړل شوي دي.

۱۸۶- د تاریخ په پوړیو کې د پښتو هنري ادبیاتو ته یوه کتنه: دادمحمد راسا پر ۱۳۶۴ ال کال د جلال الدین خان تر لارښوونې لاندې په (۲۶) مخونو کې لیکلی دی. په یاد شوي مونوگراف کې د لرغونې دورې د ادبیاتو او شاعرانو او همدارنگه د معاصرې دورې د ادبیاتو او شاعرانو په باب یو لړ معلومات راغلي دي.

۱۸۷- د سید جمال الدین افغان ژوند او مبارزې: پر ۱۳۶۴ ال کال محمد عارف طاهر د محمد صابر خویشکي تر لارښوونې لاندې په (۳۱) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د سیدجمال الدین افغان د ژوند او مبارزو په باب یو لړ معلومات راغلي دي.

۱۸۸- د لرغوني مصر، یونان او روم په افسانو کې د خلقت مفکوره:

محمدقاسم هیله من پر ۱۳۶۴ ال کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۹) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د لرغوني مصر تاریخچه او په افسانو کې د ارباب الانواعو خلقت خپل شوی دی.

۱۸۹- په پښتو معاصرو ادبیاتو کې ځینې ریالستيکي موضوعات:

د شمس الله مجمر له خوا پر ۱۳۶۴ ال کال د محمد صابر خویشکي تر لارښوونې لاندې په (۳۶) مخونو کې لیکلی شوی دی. په دغه مونوگراف کې د ریالیزم په هکله، د ریالستيکي هنر او د رنساس د دورې د ریالیزم په باب معلومات لیکل شوي دي، دغه راز د استاد الفت، اجمل خټک او سلیمان لایق په اثارو کې ځینې ریالستيکي افکار څېړل شوي دي.

۱۹۰- په پښتو ادب کې د مولوي صالح محمد ونډه: اسدالله کاروان پر ۱۳۶۴ ال کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۵) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د مولوي صالح محمد ژوند لیک او اثارو په باب معلومات راغلي دي.

۱۹۱- دلعل گل شاعر پېژندنه: محمدنذیر بري پر ۱۳۶۴ ال کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۱) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د لعل گل د کورني ژوند او د شعر د ویلو د عواملو په باب معلومات راغلي دي او هم د شاعر د شعرونو بېلگې په کې راوړل شوي دي.

۱۹۲- د حمید په دېوان کې بدیع صنایع: حضرت یوسف افتخار پر ۱۳۶۴ ال کال د جلال الدین خان تر لارښوونې لاندې په (۴۲) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د حمید

په دېوان کې بدیع صنایع په ترتیب سره ښوول شوي دي.

۱۹۳- پښتو منظومې کیسې:

عبدالغني اقبال پر ۱۳۶۴ ال کال د جلال الدين خان تر لارښوونې لاندې په (۳۲) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې (۹) منظومې او مشهورې فولکورې کیسې لیکل شوي دي.

۱۹۴- په پښتو منظوم ادب کې د نظم شکلي ډولونه:

سیدکریم ملګري پر ۱۳۶۴ ال کال د جلال الدين خان تر لارښوونې لاندې په (۴۷) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې ځینې شعري فورمونه لکه: مربع، رباعي، مثنوي، قصیده، مخمس او داسې نور تشریح شوي دي.

۱۹۵- چاربيتته او د هغې ډولونه:

عاشق الله فرياد پر ۱۳۶۴ ال کال د جلال الدين خان تر لارښوونې لاندې په (۳۹) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د چاربيتو پر فورم باندې رڼا اچول شوې ده او هم د چاربيتو بېلګې راوړل شوي دي.

۱۹۶- د لنډ داستاڼ پيدا ايښت:

نفيسي طوطاخېل پر ۱۳۶۴ ال کال د زېورالدين زبور تر لارښوونې لاندې په (۳۵) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د لنډې کيسې ځانگړنې او پړاوونه بيان شوي دي او اوسنۍ لنډې کيسې ته په کې هم کتنه شوې ده.

۱۹۷- د ادیپوس افسانه او پر هغې یوه انتقادي تبصره:

گل غوثی نایب خېل پر ۱۳۶۴ ال کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۴۱) مخونو کې لیکلی دی، په دغه مونوگراف کې د یونان لنډه تاریخچه او د ادیپوس پاچا د کیسې مضمون لیکل شوی دی.

۱۹۸- په ولسي ادب کې د جمعه گل د اشعارو دريځ:

د احمدشاه وینې له خوا پر ۱۳۶۴ ال کال د زېورالدین زېور تر لارښوونې لاندې په (۳۷) مخونو کې لیکل شوی دی. په نوموړي مونوگراف کې د شاعر پېژندگلوې، د هغه چاپېریال، د هغه په شعر کې انځورونه بیان او د شعرونو بېلگې راوړل شوي دي.

۱۹۹- په پښتو ادبیاتو کې د ناول پیدایښت:

شریفې احمدزی کوچی پر ۱۳۶۴ ال کال د زېورالدین زېور تر لارښوونې لاندې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د ناول ډولونه، ځانگړنې او په پښتو ادب کې د ناول په باب خبرې شوي دي.

۲۰۰- پښتو د امیر شېرعلي خان په دوره کې:

مامور مموزي پر ۱۳۶۴ ال کال د جلال الدین خان تر لارښوونې لاندې په (۳۰) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې پښتو ژبه د امیر شېرعلي خان په دوره کې د پوځي او رسمي ژبې په توگه خپل شوې ده او د هغه وخت سياسي او اقتصادي اوضاع هم تر خپرنې لاندې نیول شوي ده.

۲۰۱- یوسفزي د خوشال بابا په نظر:

عبدالغني بشردوست پر ۱۳۶۴ ال کال د محمد صابر خویشکي تر لارښوونې لاندې په (۳۵) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د خوشال د ژوند حالات، د سوات یوسفزي او د هغوی ژوند او د خوشال او یوسفزيو ترمنځ مناسبات څېړل شوي دي.

۲۰۲- د پرامېته داستان ته یوه انتقادي کتنه:

جانانې ځاځی پر ۱۳۶۴ ال کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۵۵) مخونو کې لیکلی دی او د پرومېټې پر داستان یې یوه انتقادي تبصره کړې ده.

۲۰۳- مومن خان او شیرینو:

هنگامې ظاهر پر ۱۳۶۴ ال کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۴۰) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د داستان اصلي متن، د لغتونو څېړنه، د ځایونو نومونه او د فولکورې عباراتو څېړنه راغلي ده.

۲۰۴- نمر و تاج محمد:

ماه جبینې لمر پر ۱۳۶۴ ال کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۷) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د دغه منظوم داستان د نظم د برخې وزن و قافیه، د لغتونو څېړنه، د ځایونو نومونه، د شعر ساده گي او د داستان د موضوع څېړنه راغلي ده.

۲۰۵- د قصیدې وده او پیدایښت:

محبوبې پر ۱۳۶۴ ال کال د جلال الدین تر لارښوونې لاندې په (۴۳) مخونو کې لیکلې دی. په دغه مونوگراف کې د قصیدې تعریف او د غوریانو روښانیانو او خوشال په دوره کې د قصیدې په باب معلومات راټول شوي دي.

۲۰۶- د الفت په نثر کې د لنډې کیسې بېلگې:

نفس گل شریفې پر ۱۳۶۴ ال کال د محمد صابر خویشکي تر لارښوونې لاندې په (۳۰) مخونو کې لیکلې دی. په دغه مونوگراف کې د الفت ژوند لیک، د الفت په نثر کې دلنډو کیسو ځانگړتیاوو او د نثر بېلگې راوړل شوي دي.

۲۰۷- اویرجل د اینیا د تحلیل او د روم شکل:

د راحلې احمدي وردگ له خوا د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې پر ۱۳۶۴ ال کال لیکل شوی، چې (۳۱) مخونه لري. په دغه مونوگراف کې د تړای او سپارټا ترمنځ د لس کلن جنگ علتونه بیان شوي دي.

۲۰۸- په فولکور مجله کې د پښتني فولکور انعکاس:

زرلښتې اوریاخېلې پر ۱۳۶۵ ال کال د پوهنمل بایزید اخک تر لارښوونې لاندې په (۴۰) مخونو کې لیکلې دی. په نوموړي مونوگراف کې هغو لیکنو ته اشاره شوې، چې د پښتني فولکور په باب په فولکور مجله کې خپرې شوې دي.

۲۰۹- په سراج الاخبار کې د پښتو شعر:

محمدشاه پور احمدزي پر ۱۳۶۵ ال کال د دوکتور زبورالدين زبور تر لارښوونې لاندې په (۷۸) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې په سراج الاخبار کې د پښتو شعر د خپرېدو او څومره والي په باب معلومات راغلي دي.

۲۱۰- د کندهار مجلې فهرست د تاسيس له وخته تر ۱۳۵۶ ال

کال پورې:

سردار محمد راستمل پر ۱۳۶۵ ال کال د دوکتور زبورالدين زبور تر لارښوونې لاندې په (۴۱) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې د کندهار مجلې نيولیک راغلی (د ليکوال نوم او د ليکنې سرليک).

۲۱۱- د روښان د مبارزې تصوفي اړخ:

نسيمې فقير پر ۱۳۶۵ ال کال د پوهنمل محمدصابر خويشکي تر لارښوونې لاندې په (۴۰) مخونو کې ليکلی دی. دا مونوگراف دوه څپرکي لري، په لومړي څپرکي کې يې د روښان پېژندنه او په دويم کې يې د روښاني تصوف د اتو مرحلو په باب خبرې شوي دي.

۲۱۲- د بي بي نېکبختې مموزۍ ژوند او ادب:

صاحب گل مموزي پر ۱۳۶۵ ال کال د دوکتور زبورالدين زبور تر لارښوونې لاندې په (۴۷) مخونو کې ليکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د بي بي نېکبختې پر ژوند ليک سربره د هغې پر ادبي ژوند هم رڼا اچول شوې ده.

۲۱۳- د گیلگه مېش حماسه او د هغې خپرنه:

مصري خان کلیوال پر ۱۳۶۵ ال کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۴) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د گیلگه مېش د حماسې پیدایښت او مضمون شامل دی.

۲۱۴- د چغه سرای نرخونه او دودونه:

مرسلین روغوال پر ۱۳۶۵ ال کال د پوهندوی جلال الدین تر لارښوونې لاندې په (۳۳) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د چغه سرای د پېژندگلوی او دودونو په باب معلومات راغلي دي.

۲۱۵- د کوهدامن د داودزو اجتماعي، تاريخي او ادبي

فعالیت:

وجیهې داودزی پر ۱۳۶۵ ال کال د زېورالدین زېور تر لارښوونې لاندې په (۲۶) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د سیمې د داودزیو ټولنیز، تاريخي او ادبي فعالیتونه یاد شوي دي.

۲۱۶- د مستورې شال شاعري:

سیدمحقق پر ۱۳۶۵ ال کال د پوهندوی ډاکټرې زرغونې زېور تر لارښوونې لاندې په (۴۷) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د پښتنې شاعرې (مستورې شال) پر ادبي ژوند رڼا اچول شوې ده.

۲۱۷- د خوشال په کلیاتو کې ادبي صنایع:

فهیمې هاشمي پر ۱۳۶۵ ل کال د پوهندوی جلال الدین تر لارښوونې لاندې په (۳۴) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د خوشال ژوند لیک، اثار او د هغه په کلیاتو کې ادبي صنایع په گوته شوي دي.

۲۱۸- د ماشوم ادبیات:

سدو ټکني پر ۱۳۶۵ ل کال د جلال الدین خان تر لارښوونې لاندې په (۴۰) مخونو کې لیکلی دی. د ماشومانو د ادبیاتو په باب معلومات په کې راغلي دي.

۲۱۹- پر نظم باندې ختیځې کیسې او اسطوري:

میاجان مشفق پر ۱۳۶۵ ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۰) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې (۱۲) افسانوي کیسې راغلي دي.

۲۲۰- د پښتو ژبې باقاعده او بې قاعده مصدرونه:

نورس امرخېل پر ۱۳۶۵ ل کال د نوراحمد شاکر تر لارښوونې لاندې په (۳۴) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د پښتو باقاعدي او بې قاعدي مصدرنو ته گوته نیول شوي ده.

۲۲۱- د پښتو ژبې د باقاعده او بې قاعده لغاتو مجموعه چې
مصدر یې په (یدل) ختمېږي:

زرغونې برېښ پر ۱۳۶۵ ال کال د پوهندوی نوراحمد شاکر تر لارښوونې
لاندې په (۳۱) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د پښتو
ژبې د باقاعده او بې قاعده لغتونو تشریح راغلي ده.

۲۲۲- د بهايي جان په اشعارو کې ادبي صنایع:
محمد داود ساپي پر ۱۳۶۵ ال کال د پوهندوی جلال الدین تر
لارښوونې لاندې په (۴۸) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف
کې د بهايي جان پر ژوند لیک سرېره د هغه په شعرونو کې ادبي صنایع
هم ښوول شوي دي.

۲۲۳- په معاصرو هنري پښتو ادبیاتو کې د وینځ ځلمیانو د
خپرونو او اثارو تحلیل:
زرغونې درانی پر ۱۳۶۵ ال کال د پوهنوال گل محمد نورزي تر
لارښوونې لاندې په (۴۲) مخونو کې لیکلی دی. نوموړي مونوگراف کې د
وینځ ځلمیانو له جملې څخه د بېنوا د اثارو تحلیل او په دویمه برخه کې
د گل پاچا الفت د اثارو تحلیل راغلی دی.

۲۲۴- د ماه رخې ناول ته لنډه انتقادي کتنه:
پروین منگل پر ۱۳۶۵ ال کال د پوهنوال گل محمد نورزي تر لارښوونې
لاندې په (۵۴) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د سیدراحت
زاخېلي د (ماه رخې ناول) ته یوه انتقادي کتنه شوې ده.

۲۲۵- د ننگرهار د مجلې فهرست:

شاه ولي پر ۱۳۶۵ ال کال د دوکتور زيورالدين زيور تر لارښوونې لاندې په (۵۰) مخونو کې ليکلې دي. په دغه مونوگراف کې د ننگرهار مجلې د ليکنو فهرست (د ليکوال نوم او د ليکنې سرليک) برابر شوي دي.

۲۲۶- د رحمان بابا په دېوان کې ادبي صنايع:

بي بي حيا خلازی پر ۱۳۶۵ ال کال د پوهندوی جلال الدين تر لارښوونې لاندې په (۴۷) مخونو کې ليکلې دي. په دغه مونوگراف کې د رحمان بابا پر پېژندگلوی سربېره د هغه په دېوان کې ادبي صنايع هم په گوته شوي دي.

۲۲۷- په معاصر پښتو شعر کې ملي او مترقي افکار:

محمد حکيم تڼيوال پر ۱۳۶۵ ال کال د پوهنوال زبورالدين زبور تر لارښوونې لاندې په (۸۰) مخونو کې ليکلې دي. نوموړی مونوگراف درې څپرکي لري، چې د پښتو د معاصرو ادبياتو په ځانگړي ډول د شعر د فکري خوا (مترقي افکارو) په باب په کې خبرې شوي دي.

۲۲۸- په پښتو لنډيو کې تاريخي پېښې:

محمد قسيم پر ۱۳۶۶ ال کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې ليکلې، چې په لنډيو کې تاريخي پېښې په کې خپرل شوي دي.

۲۲۹- په پښتو ادب کې ټوکې ټکالي:

میراجان غروال پر ۱۳۶۶ل کال د پوهنوال زبورالدين زبور تر لارښوونې لاندې په (۳۴) مخونو کې ليکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د پښتو ژبې يو شمېر ټوکې او عاميانه اصطلاحات راغلي دي.

۲۳۰- د سراجي دورې پښتو منظوم ادبيات:

محمد علي قريشي پر ۱۳۶۶ل کال د پوهنوال زبورالدين زبور تر لارښوونې لاندې په (۴۵) مخونو کې ليکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د پښتو ادبياتو د نظم او شعر پر برخې يو څه خبرې شوي او بيا په ياد شوې دوره کې ځينې پښتو نظموه راوړل شوي دي.

۲۳۱- پښتانه په بلخ کې:

عبدالقيوم پر ۱۳۶۶ل کال د جلال الدين خان تر لارښوونې لاندې په (۶۴) مخونو کې ليکلی دی. نوموړی مونوگراف شپږ څپرکي لري او د بلخ د پښتنو په باب معلومات په کې خوندي شوي دي.

۲۳۲- په پښتو ادبياتو کې سفرنامه:

حيات الله صبور پر ۱۳۶۶ل کال د پوهنوال زبورالدين زبور تر لارښوونې لاندې په (۴۹) مخونو کې ليکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د پښتو ژبې يونليکونو (سفرنامو) په باب معلومات راغلي دي.

۲۳۳- په بره او کوزه پښتونخوا کې ادبي تاریخ لیکنه:

غلام نبي فراهي پر ۱۳۶۶ل کال د پوهنوال زېورالدين زېور تر لارښوونې لاندې په (۴۶) مخونو کې ليکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د يادې شوې موضوع په باب يو لړ معلومات راټول شوي دي.

۲۳۴- شعر او شاعري د لرغوني يونان د پوهانو له نظره:

غلام مصطفی رحيمي سلگري پر ۱۳۶۶ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۹۶) مخونو کې ليکلی دی. نوموړی مونوگراف شپږ څپرکي لري، چې د موضوع په باب معلومات په کې راغلي دي.

۲۳۵- مهمې فولکورې شپې او ورځې:

ډاکتر خان پر ۱۳۶۶ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۰) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې د فولکورې رواياتو له مخې مهمې شپې او ورځې په گوته شوې دي.

۲۳۶- د منگلو د پښتونولۍ نرخ:

گلات منگل پر ۱۳۶۶ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۲) مخونو کې ليکلی دی. په دغه مونوگراف کې د منگلو د قوم د پښتونولۍ، دود او دستور په باب معلومات راټول شوي دي.

۲۳۷- په پښتو ژبه کې د باقاعده او بې قاعده مصدرونو ډیټا:

شيرين شاه پر ۱۳۶۶ل کال د نوراحمد شاکر تر لارښوونې لاندې په (۳۱) مخونو کې ليکلی دی.

۲۳۸- د گودر په باره کې لنډۍ:

محمد اسحق پر ۱۳۶۷ ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۴) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د الفبا په ترتیب هغه لنډۍ راټولې شوي چې د (گودر) په باب ویل شوي دي.

۲۳۹- لازمي افعال او د هغوی مورفولوژیکي خصوصیات:

گل غونډی پر ۱۳۶۷ ل کال د زرغونې زیور تر لارښوونې لاندې په (۳۷) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د فاعلي کتگوری او لازمي فعلونو په باب معلومات راغونډ شوي دي.

۲۴۰- د افغانستان د لیکوالو انجمن له تاسیس (۱۳۵۹-۱۳۶۶)

کلونو پورې د پښتو چاپ شویو اثارو فهرست:

تاج محمد یاري پر ۱۳۶۷ ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۵۹) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د هغو پښتو کتابونو یادونه شوې، چې په یاد شوي زماني واټن کې د لیکوالو ټولني خپاره کړي دي.

۲۴۱- د ملگرو ملتو منشور او زموږ ملي روغه جوړه:

میرزا محمد توتاخېل پر ۱۳۶۷ ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۱) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د یاد شویو موضوعگانو فکري نږدېوالي تر بحث لاندې نیول شوی دی.

یادښت: پر ۱۳۷۰ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو خانګې په امریت کې یو زیات شمېر پښتو مونوګرافونه خوندي وو، په دې لړ کې یو شمېر داسې مونوګرافونه هم وو، چې د کابل پوهنتون په مرکزي کتابتون کې یې کاپۍ نه وې، ددې خبرې یوه وجه شاید دا وي، چې مرکزي کتابتون ته یې کاپۍ نه وې استول شوې او یا هم د کتابتون د کارکوونکو د تخنیکي ستونزو او ځینو نورو لاملونو له امله د دغو مونوګرافونو نقل د پوهنتون په مرکزي کتابتون کې نه وي خوندي شوی. په هر حال دلته به د کال په ترتیب د دغو مونوګرافونو یادونه هم وکړو. د پېژندنې لپاره (د پوهنتون په مرکزي کتابتون کې د هغو د کتلاک نومره هم ثبت شوې وه خو څرنگه چې د مرکزي کتابتون اکثره خطي نسخې چور او یا سیزل شوي چې دې کې پښتو مونوګرافونه هم شامل وو، نو ځکه د کتلاک نومره یې رانه وړل شوه، اوس ددې مونوګراف یو شمېر د زیاتو سیلاوونو او ناتارونو له بلاوو سره سره په پښتو خانګه کې خوندي پاتې دي او ځینې یې کېدی شي د هغو له خپلو لیکوالو سره هم خوندي وي.

۲۴۲- غرځستان:

بسم الله څیرمن پر ۱۳۳۹ل کال لیکلی، چې (۵۹) مخونه لري او د یاد شوې سیمې سیاسي، ټولنیز او اقتصادي حالات په کې خپرل شوي دي.

۲۴۳- د خوشال خان ادبي لار:

عزیزالله پښتونمل پر ۱۳۳۹ل کال، په (۱۶۷) مخونو کې لیکلی او د خوشال د ادبي ژوند په باب په کې معلومات ورکړل شوي دي.

۲۴۴- د غرب اوسنی تمدن:

نوراحمد پر ۱۳۳۹ل کال په (۴۰) مخونو کې لیکلی، چې د غرب د تمدن په باب یې یو لړ معلومات وړاندې کړي دي.

۲۴۵- د افغانستان د لمر ختیځو او مرکزي برخو کوچیان:

محمد عزیز کاکړ پر ۱۳۴۰ل کال په (۱۷۵) مخونو کې لیکلی او د یاد شوي موضوع په هکله په کې یو لړ معلومات ورکړل شوي دي.

۲۴۶- د نغمان محلي شاعران:

عبدالرشید پر ۱۳۴۱ل کال لیکلی، (۱۰۵) مخه لري او د نغمان د ځینو محلي شاعرانو ژوند لیک او د شعرونو بېلگې په کې راوړل شوي دي.

۲۴۷- ابدالیان:

امین الله پر ۱۳۴۱ل کال په (۵۹) مخونو کې لیکلی او د پښتنو د یوه نامتو ټبر (ابدالیانو) په باب معلومات په کې راټول کړي دي.

۲۴۸- د بنځې تاریخي او محیطي موقف:

صفورا پر ۱۳۴۱ل کال په (۶۴) مخونو کې لیکلی او د تاریخ په اوږدو کې او بیا تر نوي عصره پورې په ټولنه کې د بنځې پر ژوند او دريځ خبرې شوي دي.

۲۴۹- د پکتیا ولایت یو لړ ملي او اجتماعي دودونه:

پر ۱۳۴۳ ال کال محمدرحیم شملزي په (۷۰) مخونو کې لیکلی او د یاد شوي ولایت یو لړ ملي او ټولنیز دودونه په کې بیان شوي دي.

۲۵۰- د پښتو اصطلاحات:

حبیب الله جاج پښتو زوی پر ۱۳۴۳ ال کال په (۳۰) مخونو کې لیکلی دی او د پښتو ژبې ځینې اصطلاحات یې په کې راټول کړي دي.

۲۵۱- د نباتاتو او مرغانو په باب تحقیق:

محمد اسمعیل پر ۱۳۴۵ ال کال په (۳۵) مخونو کې لیکلی او د یاد شوي موضوع په باب په کې یو لړ معلومات راغونډ شوي دي.

۲۵۲- د هلمند ولایت د مارجي د ناقلو حوزه:

پایاب پر ۱۳۴۸ ال کال د استاد احمدي تر لارښوونې لاندې په (۳۱) مخونو کې لیکلی او د یاد شوي موضوع په باب په کې یو لړ معلومات راټول شوي دي.

۲۵۳- د پښتو پخوانیو گرامرونو ته یوه کتنه:

جانباڼ پر ۱۳۴۸ ال کال په (۵۹) مخونو کې لیکلی او د پښتو د ځینو پخوانیو گرامرونو پر معرفۍ سربېره یې پر هغوی یو لړ خبرې کړي دي.

۲۵۴- د لوگر ولایت د فیض اخوندزاده سوانح او اشعار:

شاه الله احمدزي پر ۱۳۴۹ل کال د استاد عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۳۸) مخونو کې لیکلی او د یاد شوي شخص پر ژوند لیک سربره یې د شعرونو بېلگې هم راوړي دي.

۲۵۵- د سپرې ولسوالۍ دودونه:

عبدالودود پر ۱۳۵۰ل کال د پوهاند عبدالحی حبيبي تر لارښوونې لاندې په (۱۵) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې لومړی د سپرې ولسوالۍ موقعیت، دکلیو نومونه او د همغه ځای د ځینو پښتني دودونو په باب معلومات لیکل شوي دي.

۲۵۶- د کندهار سیاسي او اجتماعي اوضاع:

حیات الله رفيقي پر ۱۳۵۰ل کال د پوهاند عبدالحی حبيبي تر لارښوونې لاندې په (۴۲) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د کندهار تاریخي اهمیت، د هغه ټولنیزه وضع، اقتصادي اوضاع او جغرافیایي حالت څېړل شوي دي.

۲۵۷- ولسي ادب:

محمد صابر خویشکي پر ۱۳۵۱ل کال د مجاوراحمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۳۲) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې پښتو لنډۍ، ناول او د ولسي ادب ځینې نور ډولونه بیان شوي دي.

۲۵۸- د باجوړ متلونه:

پذیرگل سالارزي پر ۱۳۵۱ل کال د استاد عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۴۳) مخونو کې لیکلی او د الفبا په حساب یو شمېر هغه متلونه په کې راټول شوي، چې د باجوړ دخلکو په خبرو اترو کې کارول کېږي.

۲۵۹- ژوند او هنر:

محمدجان گیاني پر ۱۳۵۲ل کال د گل محمد نورزي تر لارښوونې لاندې په (۳۶) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د هنر او ادبیاتو ارزونې، شعر او هنر، فن او ژوند او د خلکو او هنر په باب یو لړ معلومات راټول شوي دي.

۲۶۰- په لغمان کې لاسي صنایع او د هغو اقتصادي ارزښت:

عبدالظاهر نوري پر ۱۳۵۲ل کال په (۵۲) مخونو کې لیکلی او د لغمان ولایت د جغرافیایي موقعیت او لاسي صنایعو په باب په کې معلومات ځای کړای شوي دي.

۲۶۱- په افغانستان کې د ښځو د عصري تربیې تاریخ:

فاطمې ساپۍ پر ۱۳۵۳ل کال د مجاوراحمدزیار تر لارښوونې لاندې په (۵۷) مخونو کې لیکلی او په افغانستان کې یې د ښځو د عصري تربیې او تعلیم په باب رڼا اچولې ده.

۲۶۲- د راډیو افغانستان د پروگرامونو شکل او څرنگوالي ته

یوه کتنه:

شامحمود زیارمل پر ۱۳۵۳ل کال په (۳۰) مخونو کې لیکلی. په دغه مونوگراف کې د ۱۳۵۲ل کال او تر هغه وړاندې د راډیو پروگرامونه معرفي شوي او هم د دغو پروگرامونو پر مطالبو خبرې شوې دي.

۲۶۳- د کیسو په باره کې:

پر ۱۳۵۳ل کال د محمود ساپي له خوا د استاد عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۵۷) مخونو کې لیکل شوی. په دغه مونوگراف کې د کیسې تعریف، مرام او بیا په بېلابېلو سیمو کې د کیسو ویل خپرل شوي او هم یې د ویلو طرز بیان شوی دی.

۲۶۴- د ننگرهار ولایت د برینې د سیمې فولکور:

سیمین پر ۱۳۵۶ل کال د استاد عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۴۰) مخونو کې لیکلی او د یادې شوې سیمې پښتني دودونه لکه: واده، کوژده او ځینې نور دودونه بیان شوي دي.

۲۶۵- د زین الله لنډه پېژندگلوې او اشعار یې:

عزیزالله پر ۱۳۵۶ل کال د مجاوراحمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۴۷) مخونو کې لیکلی او د یاد شوي شاعر پر ژوند لیک سرېبره یې د هغه پر اشعارو خبرې کړي او د شعرونو بېلگې یې ورته راوړي دي.

۲۶۶- د لال پورې څو وگړني شاعران:

خیبر برم پر ۱۳۵۶ ال کال د مجاور احمد زیار تر لارښوونې لاندې په (۷۰) مخونو کې لیکلی او د لال پورې څلور تنه ولسي شاعران په کې معرفي شوي او د شعرونو بېلگې یې راوړل شوي دي.

۲۶۷- د تعلیمي نصاب په رڼا کې د پښتو ژبې تاریخچې ته یوه

لنډه کتنه او د هغو د لیکوالانو پېژندگلوې:

گل محمد شینزي پر ۱۳۵۹ ال کال د پوهاند عبدالشکور رشاد تر لارښوونې لاندې په (۳۴) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د پښتو ژبې د تعلیمي نصاب میتود، د پښتو ادبیاتو د لیکوالو پېژندگلوې او د ځینې درسي کتابونو پر میتود رڼا اچول شوي ده.

۲۶۸- د خوشال په اشعارو کې مېرانه:

الله نظر پر ۱۳۶۱ ال کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۵۴) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د خوشال پر پېژندگلوې سربېره د هغه مبارزې او هم خوشال د نورو له نظره څېړل شوي او بیا یې د کلام بېلگې راوړل شوي دي.

۲۶۹- ادبي کره کتنه او گټې یې:

شاه محمود زرمي پر ۱۳۶۳ ال کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۶) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د پوهانو له نظره کره کتنه څېړل شوې، د کره کتنې تعریف وړاندې شوی او هم د کره کتنې ډولونه په گوته شوي دي.

۲۷۰- د حضرت یوسف علیه السلام قیصه:

شریفی یونس وردگ پر ۱۳۶۴ ال کال د حبیب الله جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې لیکلی. په نوموړي مونوگراف کې لومړی د اتلانو او پیریانو کیسې او بیا د حضرت یوسف علیه السلام د کیسې بیان شوی دی.

۲۷۱- د خوشال په اشعارو کې د غیر لفظي مفاهموي خپلونو

انعکاس:

زرغونې حلیمې پر ۱۳۶۶ ال کال د حبیب الله جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۹) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د سر، وچولې، وروځو، سترگو، شونډو او داسې غړو په واسطه د غیر لفظي مفاهمې ډولونه ښوول شوي دي.

۲۷۲- په پښتو معاصرو ادبیاتو کې د (منان ملگري) ادبي او

هنري دریځ:

عبدالشکور قیومي د زبورالدين زبور تر لارښوونې لاندې پر ۱۳۶۷ ال کال په (۴۵) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د پښتو په اوسنیو ادبیاتو کې د منان ملگري پر ادبي څېرې او مقام خبرې شوي دي.

۲۷۳- په پښتو لنډیو کې د مسافر څېره:

میرزاحمد گړندي پر ۱۳۶۷ ال کال د جلال الدين خان تر لارښوونې لاندې په (۳۱) مخونو کې لیکلی دی. په دغه مونوگراف کې د لنډیو

محتوا، وېش او بېلگې راغلي دي او بیا په پښتو لنډیو کې د مسافر خېرې ته گوته نیول شوې ده.

۲۷۴- د ماه رخې ناول او ټولنیز ارزښتونه:

زرغونې شهۍ پر ۱۳۶۷ل کال د خالق رشید تر لارښوونې لاندې په (۳۱) مخونو کې لیکلې دی. په دغه مونوگراف کې د راحت زاخېلي پېژندگلوې او د هغه د اثارو د پېژندنې په باب معلومات راغلي دي او بیا د ماه رخې ناول اړتیا، ټولنیز او هنري ارزښت او د ناول ټولنیز پیغام بیان شوی دی.

۲۷۵- پښتو ترانې:

حبیبیې پر ۱۳۶۷ل کال د زرغونې زېور تر لارښوونې لاندې په (۶۴) مخونو کې لیکلې دی. په دغه مونوگراف کې د پښتو ژبې یو شمېر ترانې راټولې شوې دي.

۲۷۶- په پښتو لنډیو کې د (جانان) خېره:

راحلي بابکرخېل پر ۱۳۶۷ل کال د محمد صابر خویشکي تر لارښوونې لاندې په (۳۲) مخونو کې لیکلې او هغه پښتو لنډۍ په کې راوړل شوې، چې د (جانان) یاد په کې راغلی دی.

۲۷۷- د پښتني پېغلو او مېرمنو ادبي او ژبني هلې ځلې:

صالحې سروري پر ۱۳۶۷ل کال د زرغونې زېور تر لارښوونې لاندې په (۳۲) مخونو کې لیکلې دی. په نوموړي مونوگراف کې د ځينو هغو پښتنو

پېغلو او مېرمنو پېژندگلوې راغلې، چې د پښتو ژبې او ادب په پراختیا او بډاینه کې یې برخه اخیستې ده.

۲۷۸- د ویښتیایي پېر سیاسي، ملي جریدو پښتو برخې ته یوه کتنه:

محمد حسن مطع پر ۱۳۶۷ل کال د خالق رشید تر لارښوونې لاندې په (۸۰) مخونو کې لیکلی. په دغه مونوگراف کې د ویښتیایي پېر د جریدو پر پښتو برخې یو لړ خبرې شوي دي.

۲۷۹- د ازاد افغانستان پښتو برخه:
خیرمحمد شېرزي پر ۱۳۶۷ل کال د خالق رشید تر لارښوونې لاندې په (۵۳) مخونو کې لیکلی دی.

۲۸۰- د انگرېزي استعمار پر ضد د پښتنو د لیکنې او گړني ادب ونډه:

نورمحمد پر ۱۳۶۸ل کال د آصف بهاند تر لارښوونې لاندې په (۵۰) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د انگرېزانو راتگ، د انگرېزانو پر وړاندې د خلکو کرکه او پر هغه وخت د پښتو ادب پر څرنگوالي رڼا اچول شوي ده.

۲۸۱- د لرغوني یونان او روم نامتو پوهان او لیکوالان:

عاطفي حرکت پر ۱۳۶۸ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۴) مخونو کې لیکلی او د یونان او روم (۲۹) نامتو پوهان او لیکوالان په کې معرفي شوي او د هغوی پر ځینو اثارو خبرې شوې دي.

۲۸۲- د خوشال په کلیاتو کې تلمیحات:

نسیمې ارغندیوال پر ۱۳۶۸ل کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۴۰) مخونو کې لیکلی دی او د خوشال په کلیاتو کې د تلمیح ادبي صنایع په گوته شوې دي.

۲۸۳- په فولکوریک ولسي ادب کې د پښتنو د واده دود او

دستور:

عمر گل پر ۱۳۶۸ل کال د جلال الدین تر لارښوونې لاندې په (۳۲) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې په پښتو ادبیاتو کې د فولکور اهمیت په باب خبرې شوي او ځینې پښتني دودونه بیان شوي دي.

۲۸۴- د شپون تحقیقي او نوبتي اثار:

نفیسي هاشمي پر ۱۳۶۸ل کال د خالق رشید تر لارښوونې لاندې په (۴۹) مخونو کې لیکلی او د سعدالدین شپون پر پېژندگلوی سربېره د هغه پر ادبي اثارو یې هم رڼا اچول شوې ده.

۲۸۵- د ادب مجلې پښتو برخه:

اصفې اندرې پر ۱۳۶۸ ال کال د خالق رشید تر لارښوونې لاندې په (۳۰) مخونو کې لیکلې او د ادب مجلې د پښتو برخې نیولیک یې په کې ترتیب کړی دی.

۲۸۶- د پټې خزانې د تاریخي متونو بېلگې: منشور، منظوم

متن:

د اسې رحمانې له خوا پر ۱۳۶۸ ال کال د خالق رشید تر لارښوونې لاندې په (۳۷) مخونو کې لیکل شوی دی. په نوموړي مونوگراف کې د پټې خزانې د تاریخي متونو پر بېلگو خبرې شوي دي.

۲۸۷- د استاد زیار معرفي او د هغه اثار:

پلوشې جبارخېلې پر ۱۳۶۹ ال کال د آصف بهاند تر لارښوونې لاندې په (۵۱) مخونو کې لیکلې او په هغه کې یې د استاد زیار پر پېژندگلوي سربرېه د هغه د اثارو په باب هم یو لړ معلومات وړاندې کړي دي.

۲۸۸- د خوشال په اثارو کې د سواتنامې ارزښت:

سپوږمې پر ۱۳۶۹ ال کال د آصف بهاند تر لارښوونې لاندې په (۵۹) مخونو کې لیکلې او په هغه کې د خوشال پر پېژندگلوي سربرېه پر (سواتنامې) هم خبرې شوي دي.

۲۸۹- ټوټکې:

د لیلما وردگ له خوا پر ۱۳۶۹ ال کال د آصف بهاند تر لارښوونې لاندې

په (۳۳) مخونو کې لیکل شوی او په هغه کې بېلابېلې ټوټکې لکه پر زوم باندي ټوټکې، د ابرو او سپېلنو ټوټکې او داسې نورې راټولې شوې دي.

۲۹۰- د لرغونې دورې د شعر شکل او مضمون:

د جلات خان له خوا پر ۱۳۶۹ ال کال د آصف بهاند تر لارښوونې لاندې په (۳۳) مخونو کې لیکل شوی. په دغه مونوگراف کې په لرغونې دوره کې پر ملي اوزانو برابرو شعرونو، لکه: د امیر کروړ پر ویاړنې، د بېټ نیکه، شیخ تیمن او داسې نورو پر شعرونو خبرې شوې دي.

۲۹۱- خوشال ولې دستار نامه ولیکله:

محمد نعیم پر ۱۳۶۹ ال کال د آصف بهاند تر لارښوونې لاندې په (۳۷) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې پر دستارنامه او د هغې د لیکلو پر علتونو خبرې شوې دي.

۲۹۲- د کاظم خان شیدا په شعر کې د غربت او مساپرۍ

انعکاس:

پلوشې عمر پر ۱۳۶۹ ال کال د خالق رشید تر لارښوونې لاندې په (۳۷) مخونو کې لیکلی دی. په نوموړي مونوگراف کې د کاظم خان شیدا پېژندنه، د شیدا شاعري او د شیدا د مسافرۍ او غربت علتونه بیان شوي او هم د بېلگې په توګه د شیدا ځینې غزلونه، څلوریزې، مخمسات او قطعات راوړل شوي دي.

۲۹۳- د پخواني یونان او روم وتلي اثار:

عبدالرسول جبارخېل پر ۱۳۶۹ ال کال د حبیب الله جاج پښتون زوی

تر لارښوونې لاندې په (۴۰) مخونو کې لیکلی او د لرغوني یونان او روم یو شمېر اثار په کې معرفي شوي دي.

۲۹۴- د میر مهدي شاه د لنډو کیسو مهم موضوعات:

شريفې پر ۱۳۶۹ ال کال د خالق رشید تر لارښوونې لاندې په (۶۵) مخونو کې لیکلی او د مهدي پر ژوندلیک سربېره یې د هغه د لنډو کیسو مهمو موضوعاتو ته ګوته نیولې ده.

۲۹۵- د سید بهاوالدین مجروح ژوند او دده د پښتو اثارو

معرفي:

نصیرې نوري پر ۱۳۶۹ ال کال د خالق رشید تر لارښوونې لاندې په (۳۸) مخونو کې لیکلی او د سیدبهاوالدین مجروح پر ژوند او پښتو اثارو یې رڼا اچولې ده.

۲۹۶- د رحمت شاه سایل د شعر رنگین اړخونه:

امنې پر ۱۳۶۹ ال کال د خالق رشید تر لارښوونې لاندې په (۳۹) مخونو کې لیکلی او د رحمت شاه سایل د ژوند او اثارو پر پېژندنه سربېره یې د هغه د شعر پر ځینو محتوايي اړخونو رڼا اچولې ده.

۲۹۷- د پخواني یونان پنځه اتلان:

ناجیب مقبلې پر ۱۳۶۹ ال کال د جاج پښتون زوی تر لارښوونې لاندې په (۳۰) مخونو کې لیکلی او د پخواني یونان د پنځو اتلانو په باب یې معلومات په کې راټول کړي دي.

۲۹۸- د دولت لوانی په دېوان کې د توجیه تغیر:
جمیلې پر ۱۳۶۹ ال کال لیکلې، لارښود استاد یې جلال الدین خان
دی. دا مونوگراف (۳۶) مخونه لري او د دولت لوانی د دېوان په قافیه کې
یې یاده شوې موضوع خپرلې ده.

۲۹۹- د محمد گل خان مومند اند و ژوند ته یوه لنډه کتنه:
د محمد اسمعیل یون له خوا لیکل شوی دی. په دغه مونوگراف کې د
وزیر محمد گل خان مومند د ژوند، مبارزو او افکارو په باب څرگندونې
شوي دي. دا مونوگراف پر ۱۳۷۳ ال کال چاپ شوی دی.

۳۰۰- لنډیو ته یوه لنډه کتنه:
د ارین مومندې له خوا پر ۱۳۷۰ ال کال لیکل شوی، چې د لنډیو د
جوړښت او د هغو د ځینو اړخونو په باب په کې څرگندونې شوې دي.

۳۰۱- پښتو ډرامه:
د گل غوتې له خوا پر ۱۳۷۰ ال کال لیکل شوی، په دغه مونوگراف کې
لومړۍ په تاریخي لحاظ د ډرامې په باب معلومات راغلي او بیا د پښتو
ډرامې په باب څرگندونې په کې شوې دي.

۳۰۲- د راحت زاخیلی ژوند او اثار:
بلقیس اندر پر ۱۳۷۰ ال کال لیکلې دی. په دغه مونوگراف کې د راحت
زاخیلی د ژوند او اثار په باب معلومات راغلي دي.

۳۰۳- د عبدالروف بېنوا ژوند او اثار:

د شېما جبارخېلې له خوا پر ۱۳۷۰ ل کال لیکل شوی دی، د مرحوم بېنوا ژوند لیک او د هغه اثارو په باب معلومات په کې راغلي دي.

۳۰۴- د محمد صدیق روھي ژوند او اثار:

د محمد رحیم له خوا پر ۱۳۷۰ ل کال لیکل شوی او د کانديد اکاډميسين محمد صدیق روھي د ژوند او د هغه د ادبي فعالیتونو په باب معلومات په کې راغلي دي.

ساینسی پرمختیاوې

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ ج

ساینسی پرمختیاوی

(د لومرنيو بنوونځيو د زده کوونکو لپاره مرستندوی)

لیکوال

محمد اسمعیل یون

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پڙندنه

د کتاب نوم: ساینسی پرمختیاوی

لیکوال: محمد اسمعیل یون

خپرنډوی: یون کلتوري یون

چاپشمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

لومړی چاپ: ۱۳۸۰ ل کال

دویم چاپ: ۱۳۸۷ ل کال

د لیکوال

پرله پسې نومره: (۱۸)

د خپرنډوی

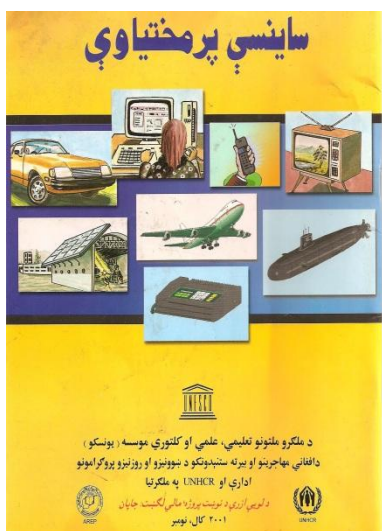
پرله پسې نومره: (۱۸)

کمپوزر: ضیا الرحمن ضیا

د دې اثر په باب څو یادونې

پر (۱۳۷۹ل - ۲۰۰۱م) کال د یونېسکو د ځینو افغان مامورینو له خوا په پېښور کې له ځینو لیکوالو څخه وغوښتل شول، چې د ښوونځیو د زده کوونکو لپاره ځینې داسې درسي مرستندویه اثار ولیکي، چې هغوی د اوسنیو درسي کتابونو ترڅنګ له دې اثارو هم ګټه پورته کړي. په دې لیکوالو کې یو تن زه هم شامل وم. کوم اثار چې ولیکل شول، د هغوی نومونه په دې اثر کې یاد شوي دي. هغه وخت د طالبانو نظام واکمن و. هغوی خپل تعلیمي نصاب درلود، چې ساینسي مضامینو او تجربه یي

علومو ته یې په کې چندان توجه نه وه کړې، نو ددې ډول کتابونو چاپ هغه وخت ډېر ګټور او مرستندوی و. پر یوه اثر باید دوو تنو لیکوالو کار کړی وای، یو د اصلي لیکوال او بل د همکار په توګه. اغلې زرغونه جبارخېله ما سره په دې کتاب کې د مرستندویې لیکوالې په توګه په پام کې ونیول شوه او زه بیا په بل اثر کې له هغې سره د مرستندوی لیکوال په توګه،

ددې ترڅنګ مې دوه اثار نور هم ورسره ایډېټ کړل. خوددې اثر په سرکې زما او د هغه بل اثر په سرکې د اغلې زرغونې جبارخېل نوم د تعامل

او مخکنۍ موافقې له مخې ولیکل شو. نو اوس چې دا اثر زه بیا له سره چاپوم، د کتاب لیکنې او ترتیبونې د اصلي حقیقت او واقعیت له مخې غوره گڼم، چې هغه بل اثر یوازې د اغلې زرغونې جبارخېل په نوم چاپ شي او دا هغه زما په نوم. په دې اثر کې چې له کومو معلوماتو څخه گټه اخیستل شوې وه، ما هغه هم یاد کړي وو، خو د ایډېټ پړوخت ددې اثر په متن کې دومره تغیر او تبدیل راوستل شو، چې له گټه اخیستل شویو کتابونو د متن اصلي بڼه په کې بېخي له منځه لاړه، یوازې له محتوا څخه کار واخیستل شو. ددې علت دا و، چې د ښوونځیو ماشومانو ته باید په داسې ساده ژبه اثر ولیکل شي، چې دوی ته ترې گټه اخیستنه اسانه وي. په هر حال په پای کې همدغه متن سم وگڼل شو، چې همدا اوس ستاسو په لاس کې دی. د دویم چاپ پر وخت هم ما کوم خاص بدلون په کې نه دی راوستی، زه هیله من اوپر دې باوري یم، چې دا کتاب اوس هم د ښوونځیو په تېره بیا د لومړنیو ښوونځیو له زده کوونکو سره د یوه درسي مرستندوی اثر په توگه مرسته کولای او د هغوی په ذهني ارتقا کې تاثیر لرلای شي.

په ټول هېواد کې د تعلیم د غورږېدو په هیله

په درنښت

پوهندوی محمد اسمعیل یون

ارگ- د جمهوري ریاست ودانۍ - کابل افغانستان

د ۱۳۸۷ ال کال د سلواغې ۲۹مه نېټه

لومړنۍ خبرې

په افغانستان کې د زده کړې شرایط ډېر کمزوري شوي دي. د یونېسکو اوسنیو خپرونو په گوته کړې ده، چې په دې جنگ خپلي هېواد کې، د ښوونځیو زده کوونکي پوره درسي کتابونه نه لري. نه یوازې درسي کتابونه کم دي. زاړه اونیمګرې هم دي، نو له همدې امله په ۲۱مه پېړۍ کې د ماشوم اړتیاوې نه شي پوره کولای. په افغانستان کې ټلويزیوني خپرونې، ورځپاڼې او د معلوماتو د لاس ته راوړلو نورې سرچینې نه شته، نو له همدې امله افغان ماشومان، په عام ډول له هغو پرمختیاوو څخه بې خبره دي، چې په بهرنۍ نړۍ کې منځته راځي. د لوستنې مرستندویو موادو دغه لړۍ د یونېسکو په نوبت خپرېږي. دا لړۍ به د افغان ماشومانو د معلوماتو هغه برخې پیاوړې کړي، چې خورا مهمې دي او په درسي کتابونو کې نه شته. دلوستنې مرستندویو موادو ددغې لړۍ موضوعګانې په لاندې ډول دي.

۱- ساینس- د ساینس اعجاز (نوې اختراعاتګانې)

۲- روغتیايي ښوونه او روزنه- د ماشوم د سالمې ودې او د لومړنیو مرستو لارښوونې.

۳- اجتماعي کېدنه- ګډ ژوند (کورنۍ، همزولي او د سولې ښوونه او روزنه)

۴- د نفوسو چاودنه- د ژوندانه پر کچې د نفوسو د چټکې ودې اغېزې.

دلوستنې دغه مواد په پښتو او دري ژبو خپاره شوي دي. دغه کتابونه د افغانستان د ښوونې او روزنې د پیاوړو پوهانو او لیکوالو له خوا لیکل شوي دي. د افغان کډوالو \ وطن ته بېرته ستنېدونکو ښوونیزه او روزنیزه اداره (AREP) چې یوه افغان نادولتي موسسه ده، له یونېسکو سره په ګډه کار وکړ او ددې کتابونو د مسودې د لیکنې، مخکیني ازموینې، کمپوز او نهایي کولو لپاره یې اسانتیاوې برابرې کړي. دغه فعالیت او هڅې د لویې ازرې د پروژې د نوبت له مخې، چې مالي لګښت یې د جاپان د حکومت له خوا ورکړ شوی دی، ترسره شوي دي.

موږ د افغان متخصصینو له مرستې او د (AREP) له ملاتړ څخه د زړه له کومې مننه کوو. هیله کوو، چې دغه کتابونه به افغان ماشومانو ته هغه کړنلارې او بهیر روښانه کړي، چې په نړۍ کې نوی منځته راځي. دغه کتابونه به همدارنگه د زده کوونکو د پوهې افق پراخه کړي. لوستنې مواد په ازموینې ډول خپرېږي او د سمون لپاره ستاسې وړاندیزونو او کره کتنو ته هر کلی ویل کېږي.

مېرمن انګېبورګ براینس

د یونېسکو دفتر مدیره

اسلام اباد

د ۲۰۰۱م کال د اکتوبر ۳۰مه نېټه

پیلامه

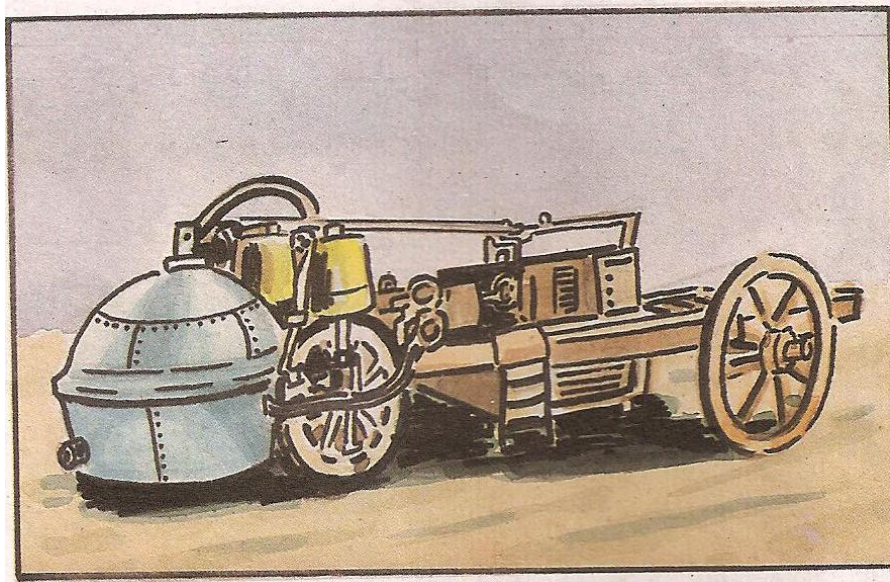
لکه څنگه چې پوهېږئ (ضرورت یا احتیاج د نوښت مورده). انسان وخت پر وخت د خپل احتیاج د پوره کولو لپاره هڅه او هاند کړی او کوي یې.

انسان د خپل پیدایښت او گډ ژوند له پیله خورو، جامو او استوگنځي ته اړتیا لرله. دوی ددې لپاره د کار ابتدایي وسایل لکه یوم، تبر، کولنگ، غشي، لیندی، جغ او سپاره او نور جوړ کړل، چې خپلې اړتیاوې پوره کړي. د همدې وسیلو په مرسته یې وکولای شول، د طبیعت له پراخو سرچینو څخه دخپل ځان لپاره گټه پورته کړي او کانونه راوباسي. خو له دې ټولو کارونو او بریاوو سره سره بیا هم تر هغه وخته پورې چې په نړۍ کې د بخار ماشین او صنعتي انقلاب ته لاره اواره شوې نه وه، د انسان په ژوند کې په یو ځایي ډول ډېر ستر بدلون نه و رامنځته شوی. خو کله چې د بخار ماشین رامنځته شو، تر هغه وروسته بیا په بېرني (چټک) ډول کارخونې جوړې شوې، د تولید سطحه اوچته شوه او د انسان په ژوندانه کې لوی بدلون پېښ شو.

د بخار ماشین

گرانو او خوړو زده کوونکو!

په نړۍ کې د بخار ماشین تر جوړېدو او د صنعتي انقلاب تر راتلو دمخه، له صنعتي پلوه د انسان په ژوندانه کې لوی بدلون نه و رامنځته شوی، صنعتي انقلاب او بدلون دېته وایي، چې د ماشین ګراری جوړه شوه او دې سره کار له لاس څخه ماشین ته ولېږدېده او زیات کارونه ماشيني شول.

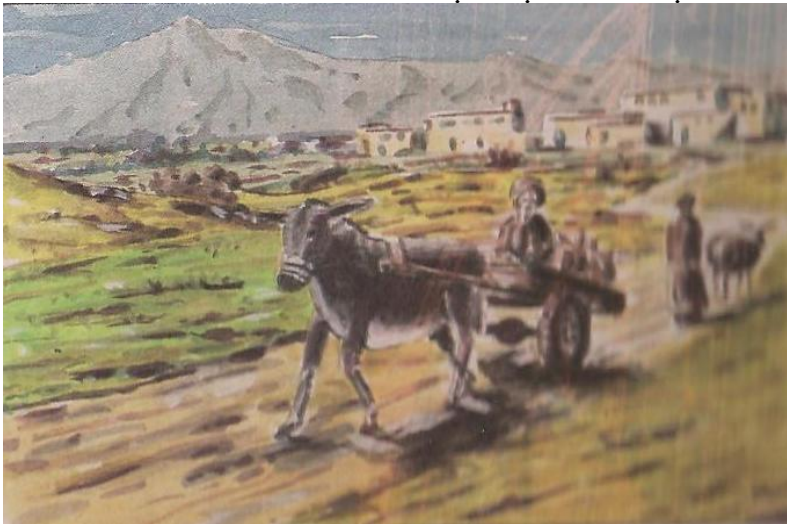
اشکل : د بخار ماشین

د بخار ماشین نظریه لومړی ځل د یوه پوه (لیوناردو داوینچی) له خوا په ۱۶مه میلادي پېړۍ کې وړاندې شوه. په اولسمه پېړۍ کې د هغه ماشین یوه بېلگه جوړه شوه، چې د بخار د فشار په واسطه به یې اوبه له کان (معدن) څخه پورته کولې. په همدې پېړۍ کې بیا یوه ایټالوي مخترع (جیووانی) یوه اوبه گرموونکې (اب گرمي) جوړه کړه، خو تر ټولو مهم شخص، چې په همدې اولسمه پېړۍ کې یې ستر کار وکړ، هغه (ینیس پاپن) دی. ده د بخار هغه دېگ جوړ کړ، چې د نړۍ په پخلنځیو کې استعمالېږي او لومړی ځل یې په کې د غوږي څخه غوښه پخه کړه، ښه خوندوره غوښه او شوروا یې ترې جوړه کړه. خو (پاپن) هم د بخار انجن جوړ نه کړای شو.

تر نوموړي وروسته بیا (توماس نیوکومن) د بخار انجن جوړ کړ. (جیمز واط) ورته نوره وده ورکړه، وروسته بیا د بخار ماشینونه هم ډېر شول او ډېر ډولونه یې رامنځته شول، چې بیا ورڅخه د ټوکر اوبدلو، د کانونو په راوبستلو او د نورو ډول ډول فابریکو په جوړولو کې کار واخیستل شو او نړۍ د صنعتي کېدو پر لوري وخوځېده.

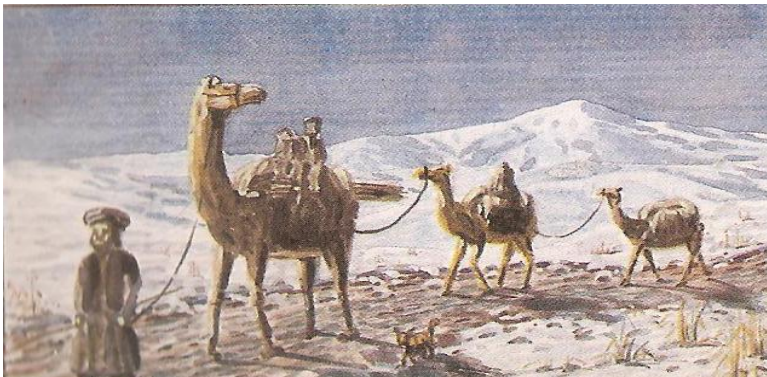
لېږد رالېږد (ترانسپورت)

خوږو زده کوونکو! تاسې چې اوس په نړۍ کې دا هر نوی څیز لکه موټر، الوتکه، راډیو، اوبتل، کمپیوټر او نور گورئ! دا خو نو پر یوه وخت او یو ځایي توگه نه دي رامنځته شوي. دا د انسان د پېړیو پېړیو کار و زیار، تجربې، فکر، مطالعې، هڅې او هاند محصول دي.

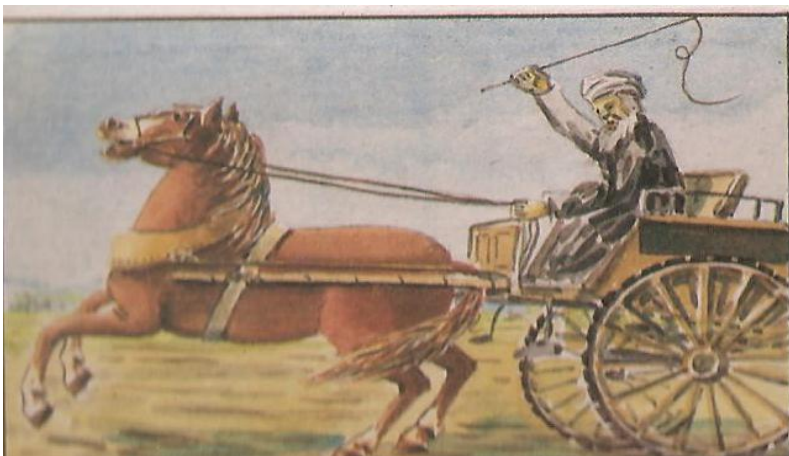
شکل ۲: خرگاډی

انسان چې د خدای (ج) په لوی طبیعت کې یو شي ته متوجه شوی، نو تر هغه وروسته یې هغه ته د ورته شي د جوړولو هڅه کړې، لکه انسان په اوبو کې له کب یا مرغابی څخه د کښتۍ جوړولو، له مرغۍ یا الوتونکو څخه د الوتکې او همدارنگه له نورو موجوداتو څخه د نورو مصنوعاتو جوړولو الهام اخیستی دی.

۳ شکل: پر اوشانو بار وړل

مور او تاسې چې اوسنی ترانسپورت یا د لېږد رالېږد وسایل وینو، دا هم پخوا داسې نه وو. پخوانیو زمانو کې به انسان زیاتره خپل بارونه خپله

۴ شکل: گاډۍ

وړل، له غویو، خرو، اوشانو، اسونو، کچرو او نورو ډول ډول څارویو څخه یې کار اخیسته، لکه څنگه چې اوس هم په یو زیات شمېر وروسته پاتې هېوادونو کې له همدې څارویو څخه کار اخلي، خو په پرمختللو ټولنو

کې اوس له څارویو څخه څوک د ترانسپورت د واسطې په توګه چندان
ګټه نه اخلي، ځکه چې هغوی ښه ښه او ډول ډول وسایط جوړ کړي دي.
لکه ځمکنی لېږدېدونکي وسایط، بحري لېږدوونکي وسایط او هوایي
لېږدوونکي وسایط، چې د هر یوه بیا په سلګونو نور ډولونه جوړ شوي
دي. تاسوته به دلته ددې ډول وسایطو ځینې بېلګې در وپېژنو!

حُمكنی ترانسپورت یا حُمكنی لېږد رالېږد وسایط

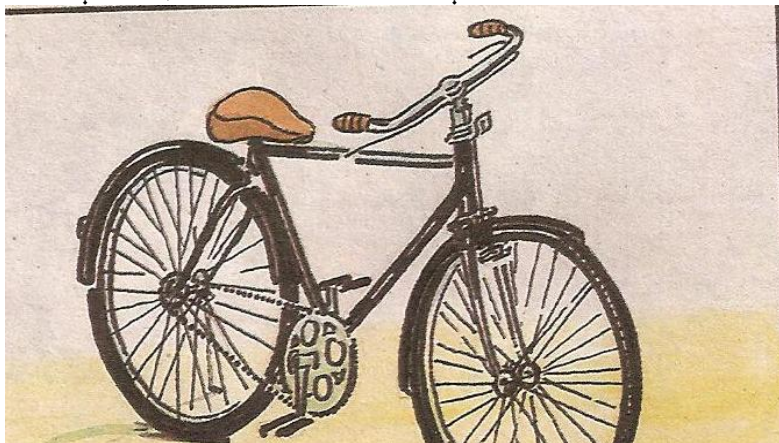
حُمكنی ترانسپورت هغه ته وايي، چې د حُمكنې پر مخ ترې د لېږد او رالېږد لپاره کار اخلي. لکه بايسیکل، موټرسایکل، موټر (کرولا، بسونه، نیمه بسونه او ګرندې موټر)، اورگاډی او د هغو بېلابېل ډولونه.

کله چې دا وسایط رامنځته شول، نو د چا خبره د حُمكنې تنابونه سره رالڼد شول، مانا دا چې د ورځې فاصله ساعت، د میاشتې ورځې او دکال میاشتې ته راتیټه شوه او هم یې انسانانو ته ددې وس ورکړ، چې ډېر درانه شیان، چې پخوا یې له یوه ځایه بل ځای ته د وړلو وس نه درلود، اوس له کومې سټرپیا پرته له یوه ځای څخه بل ځای ته ولېږدوي.

ترانسپورت ډېرې اقتصادي ګټې لري، ان تردې چې ځینې پوهان ترانسپورت ته د یوه هېواد یا ټولني د اقتصاد د ملا تیر وايي، یانې څومره چې دا تیر مضبوط او قوي وي، همدومره به دټولني اقتصاد هم قوي وي، خلک به هم ارامه او سوکاله وي او هم به زیاته ګټه تر لاسه کوي. له نورو ټولنو سره به یې سوداګریز اړیکي هم ښه او ټینگ وي، دلته به د حُمكني ترانسپورت یوه یوه بېلګه په لنډه توګه دروپېژنو!

بایسیکل او موټر سائیکل

بایسیکل ډېره کارېدونکې ځمکنۍ ترانسپورتي واسطه ده. گرانو زده کوونکو! تاسو ته به خندا درشي، چې مور څنگه تر ټولو کوچنۍ لېږدوونکې واسطې ته ډېره لویه او ډېره کارېدونکې ترانسپورتي واسطه وایو! هو دا به ومانو چې بایسیکل ډېره کوچنۍ لېږدوونکې واسطه

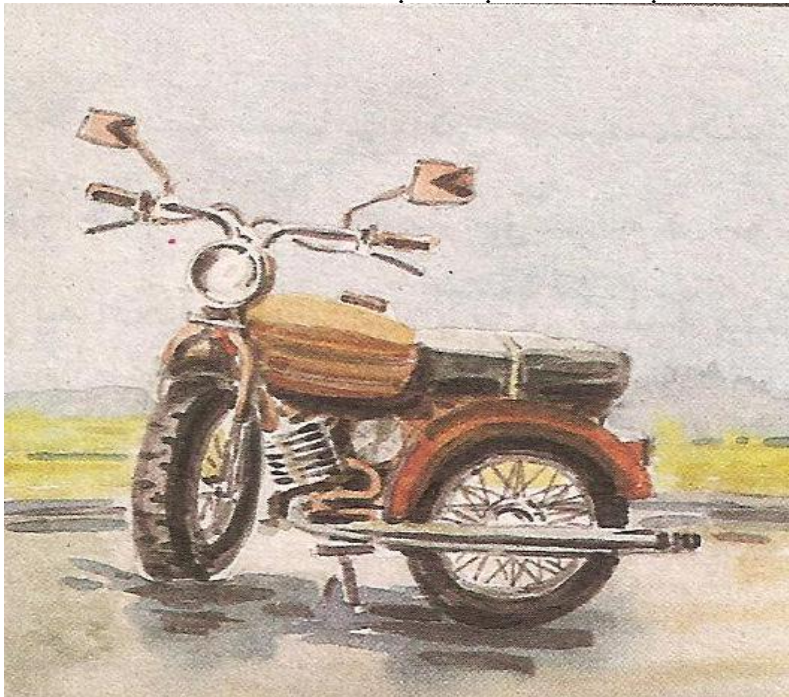

شکل: بایسیکل

ده، خو دا خبره باید هم څرگنده کړو، چې بایسیکل په نړۍ کې داسې یوه واسطه ده، چې په سلگونو ملیونه خلک یې هره ورځ استعمالوي، خو نورې لېږدوونکې واسطې بیا دومره نه استعمالوي، نو ځکه ورته لویه او ډېره کارېدونکې لېږدوونکې واسطه وایي.

بایسیکل لومړی ځل د یوه انګلیسي پوه (کنت دوسواک) په وسیله پر ۱۷۹۰م کال اختراع شو، چې دوه څرخونه او یوه تنه یې درلوده. پر ۱۸۱۸م کال د (شارل فردیک سایویی برون) په نامه یوه الماني په کې نور بدلون راوست، (فتر لرونکی) زین یې پرې کېښود او یو څه نور بدلون یې هم په کې راوست. (میک بلان) سکاټلنډي پر ۱۸۴۲م کال یو بل بایسیکل جوړ کړ، چې په دوو ورځو کې یې (۷۰) کیلو متره واټن وواکه. پر ۱۸۵۲م کال یو بل الماني عالم (فلیپ موريس فيشر) یو بایسیکل جوړ کړ، چې له مخنی اړایې سره یې دوه پایدلونه نښتي وو.

شکل ۶: موټر سايکل

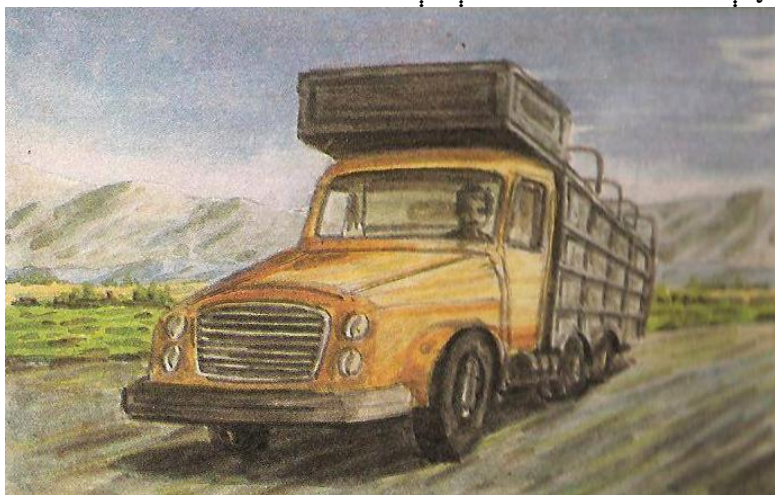
په پای کې پر ۱۸۹۰م کال د (مېشلن ورونو) د بایسیکل څرخونو ته پوښ ورکړ او د بایسیکل کار بشپړ شو. اوس په نړۍ کې په لسګونو ډوله

بایسیکلونه جوړېږي، چې سپورتي، تفريحي، سورلی والا اود ماشومانو ډول ډول بایسیکلونه په کې شامل دي. بایسیکل نه یوازې ترانسپورتي واسطه ده، بلکې یوه گټوره سپورتي واسطه هم ده. د بایسیکل بله گټه داده، چې دسون مواد نه خوري، لگښت نه لري او چاپېریال هم نه ککړوي.

یوه بله واسطه چې بایسیکل ته ورته ده، خو د ماشین په مرسته فعالیت کوي او تېل لگوي موټر سایکل دی. موټر سایکل ډېر کم تېل لگوي او ډېر خلک ورڅخه گټه اخلي.

موتر یا بی اسه گاډی

لومړنی سړی، چې یوه څلور ارابه یی واسطه یی جوړه کړه، یوهالندی (سیمون ستوین) نومېده، ۱۵ واسطه یی په یوه بادبان پورې تړلې وه او په دوو ساعتونو کې یی (۶۸) کیلومتره مزل کاوه.

شکل ۷: لاری

بیا (جان هوتزس) یوه داسې ارابه جوړه کړه، چې د یوه لوی فتر په وسیله یی کار کاوه. ورپسې (اسفان ملر) پر ۱۶۸۵م کال داسې یوه بگی (ټانگه) جوړه کړه، چې بی اسه یی حرکت کاوه، ورپسې پر ۱۷۴۰م کال یوه فرانسوي پوه داسې یوه لېږدوونکې واسطه جوړه کړه، چې د یوه لوی فتر په واسطه یی حرکت کاوه، خو د فرانسې دولت یی په دې منطق، چې گړندیتوب یی زیات دی او خطر پېښوي، د گرځېدومخه ونیوله.

نیمه پېری یون / ساینسي پرمختیاوې

د اتلسمې پېرې په دویمه نیمايي کې (سیمینګټن) داسې نقلیه واسطه جوړه کړه، چې په بخار چلېدله، چې همدا واسطه دموترو بابا گڼل کېږي.

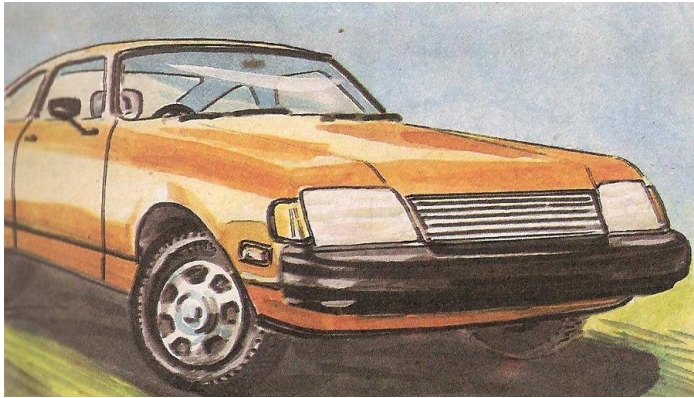

۸ شکل: سرویس

په نولسمه پېرې کې په انگلستان کې ډېرې نقلیه واسطې جوړې شوې، خو څرنگه چې د ډبروسکاره په کې سوځېدل، ډېر لوگی یې کاوه او هم یې ډېر ټکر کاوه، نو ځکه یې پرمختگ ونه کړ. د نولسمې پېرې په دویمه نیمايي کې په نفتو (تېلو) تلونکي موټر جوړ شول.

افغانستان ته لومړی موټر څه وخت راغی؟

کله چې د برتانوي هند د باندنيو چارو سکرتیر (مستیر دین) د ۱۹۰۴م کال د دسمبر پر لسمه نېټه کابل ته راغی، نو د نورو سوغاتونو تر څنگ یې د وخت پاچا امیر حبیب الله خان ته یو موټر هم راوړی و، چې اووه سوه سترلنگ پونډه بیه یې درلوده. افغانستان ته لومړی راغلی موټر هغه بخاري موټر و، چې د ډیزلو پر ځای لرگي په کې سوځېدل او دموټر ماشین به یې څرخاوه.

۹ شکل: تېز رفتار (گړندی)

اوس د نړۍ په زیاترو هېوادونو کې په سلگونو ډوله موټر جوړېږي، چې بار وړونکي، سپورتي، تفريحي او نور دي. لاری، بسونه او گړندي (تېز رفتار) یې غوره نمونې بلل کېږي.

اورگاډی

ثابت رېل گاډي، چې د لرگیو پرکوندو باندې ودرېدل، پر ۱۵۵۶م کال په المان کې ترې گټه پورته شوه اود (۱۷) پېری په پیل کې، دملکې الیزابېت په دوره کې د انگلستان کارگرانو هم له هغو څخه گټه پورته کړه. لومړني ریل گاډي، له لرگیو، بیا چدنو، بیا له اوسپنې او وروسته له پولادو څخه جوړېدل. د ۱۸۲۵م کال د سپټمبر پر ۲۷مه نېټه یو لوی بخاري انجن، چې (۳۴) واگونونه ورپورې تړلي وو او شپږ سوه تنه په کې سواره وو، پر اوږده سفر پیل وکړ. په دې ډول په نړۍ کې د لېږد رالېږد یوه لویه واسطه جوړه شوه.

اورگاډی افغانستان ته څه وخت راغی؟

پر ۱۳۰۵ل کال په کابل ښار کې له دارالامان څخه د شاه دوشمشیره تر زیارته د رېل یوه پټلۍ وغځول شوه، چې د یوه بخاري انجن په وسیله به یې څو واگونونه له ځان سره کښول. ددې کرښې اوږدوالی (۸-۹) کیلومتره و، تر سقاوي دورې پورې دا کرښه جوړه وه، وروسته بیا له منځه ولاړه. کله چې اعليحضرت امان الله خان پر ۱۳۰۷ل کال د اروپا په سفر تللی و، له فرانسې او جرمني سره یې په افغانستان کې د ریل کرښې په باب تړونونه وکړل، چې په دې کې له کشک نه تر کندهاره، له کندهاره تر کابله او له کابله تر تورخمه پورې د رېل کرښې غځول شامل وو، خو د امان الله خان د پاچاهۍ د له منځه تلو له امله دا پروژه عملي نه شوه.

۱۰ شکل: اورگاډۍ

اوس په نړۍ کې ډول ډول رېل گاډي جوړ شوي، چې برېښنايي (برقي) گاډي هم په کې شامل دي. داسې رېل گاډي هم شته، چې په یوه ساعت کې تر (۳۰۰) کیلومترو زیات واټن وهي.

بحري ترانسپورت

بحري ترانسپورت يا لېږدوونکې واسطې هغه دي، چې په اوبو کې د انسان د کاليو د لېږد لپاره ورڅخه ګټه اخيستل کېږي.

تاسو به خبر یئ، چې د نړۍ له څلورو برخو څخه درې برخې اوبو نیولې دي. په نړۍ کې داسې هېوادونه هم شته، چې ټول د اوبو ترمخ پراته دي او وچې پورې هېڅ نښلېدلي نه دي. داسې هېوادونه هم شته، چې یوه برخه یې په بحر پورې وصل ده او نوره په وچې پورې نښتې ده. ځینې داسې هېوادونه هم شته، چې په وچه کې پراته دي او د دویم او یا درېیم هېواد له لارې بحر ته لار لري. بحري ترانسپورت یو بل سره ددغو هېوادونو په همکارۍ، تجارتي پیوستون او د شیانو په لېږد رالېږد کې ډېره مرسته کوي او په زرګونه کیلو متره واټن لندوي. د اوږد واټن لپاره بحري ترانسپورت تر نوور ترانسپورتي واسطو ارزان، اسان او دزیاتو شیانو د لېږد رالېږد ځواک لري، ځکه خو هغه هېوادونه چې بحر ته لار لري، تر هغو نورو، چې نه یې لري، په تجارت او ځینې نورو برخو کې ډېر پرمختللي دي.

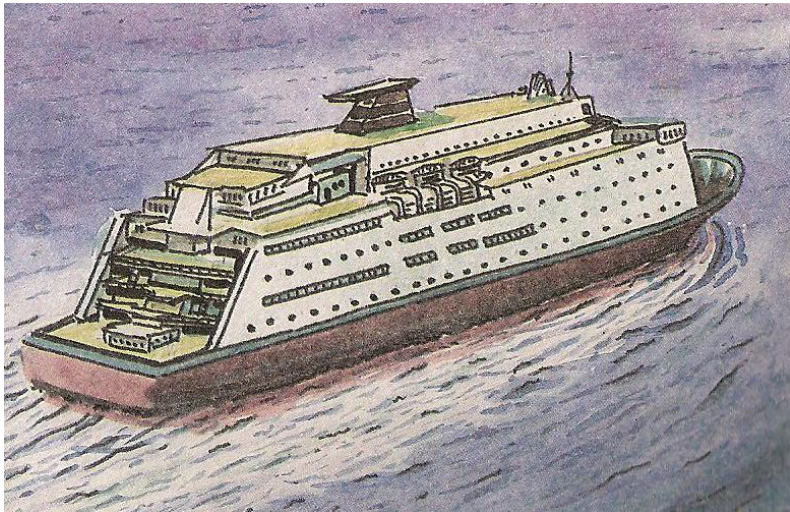
دلته به د بحري ترانسپورت پر څو بېلګو لنډه رڼا واچوو او تاسو ته به

یې دروپېژنو!

کښتۍ یا بحري بېړۍ

کښتۍ یا بېړۍ د بحري ترانسپورت اساسي برخه ده. د اسلامي روایاتو له مخې نوح (ع) لومړنی شخص و، چې د یوې کښتۍ پر جوړولو یې لاس پورې کړ. تر نوح (ع) وروسته بیا انسانانو د خپلې اړتیا د پوره کولو او په اوبو کې د تگ راتگ لپاره د لرگیو د وړو وړو کښتیو پر جوړولو پیل وکړ. وروسته بیا همدا کښتۍ لویې شوې اود خو تنو په قوت به یې د لرگیو په خپېرو حرکت کاوه. کله چې د بخار ماشین رامنځته شو، نو بیا په کښتیو کې هم له همدې ماشین څخه ګټه واخیستل شوه او کښتیو به د انساني قوې پر ځای د بخار د فشار په وسیله حرکت کاوه. د بخار تر انجن وورسته د کښتیو لپاره لکه دموټرو په شان داسې انجن جوړ شو، چې په نفتو به په حرکت راته. اوس په نړۍ کې په سلګونو ډوله لویې او وړې کښتۍ جوړېږي، چې له لرګینې یو نفري کښتۍ څخه نیولې تر داسې کښتۍ پورې، چې لسګونو الوتکې په کې ناستې وي، جوړېږي. داسې کښتۍ هم شته، چې هوایي ډګرونه لري او دسلګونو الوتکو د لېږد وس لري، په کې ناستې وي. له همدې کښتۍ څخه پرواز کوي او بېرته همدلته کېږي، په همدې یوې کښتۍ کې له هوټل او سینما نیولې د ژوند تر نورو اړتیا وړ شیانو پورې، هر ډول وسایل شته.

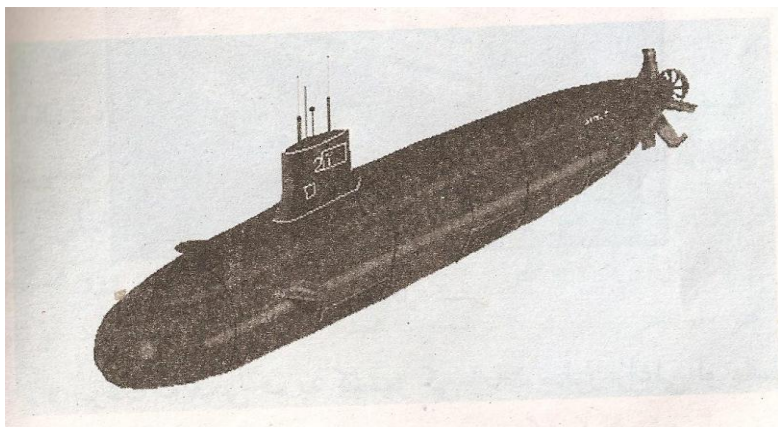

۱۱ شکل: کښتۍ

د سرعت له مخې هم په کښتو کې زیات بدلون راغلی اوداسې کښتۍ هم شته، چې په ډېر چټک سرعت سره حرکت کولای شي. له بېړیو څخه نه یوازې د ترانسپورت د یوې وسیلې په توګه کار اخلي، بلکې د بحري څېړنو، لارښوونې او نورو چارو لپاره هم ورڅخه ګټه پورته کوي. د افغانستان او تاجکستان ترمنځه سوداګري هم په امو سیند کې د بېړیو په واسطه تر سره کېږي او همدا بېړۍ شېرخان بندر ته، چې د افغانستان په شمال کې د تاجکستان پولې ته څېرمه پروت دی، مالونه راوړي..

اوبتل

اوبتل یا تحت البحري هغه ډول بېړۍ ده، چې په بحر کې تر اوبو لاندې حرکت کوي. دا ډول بېړۍ تر نورو بېړیو ډېره وروسته جوړه شوې ده.

۲ شکل: اوبتل

په دې بېړۍ کې داسې وسایل او سامان الات ځای پر ځای شوي، چې تر اوبو لاندې ټوله ځمکه، شیان، حیوانات، نباتات او ټولې لارې گودرې لیدلای شي. له دې بېړیو څخه د بحري موجوداتو د څېړنې او پلټنې لپاره کار اخلي، خو زیاتره د پوځي او سیاسي هدفونو لپاره کارول کېږي او ان داسې اوبتلونه هم شته، چې د اټومي وسلو د وړلو قابلیت لري.

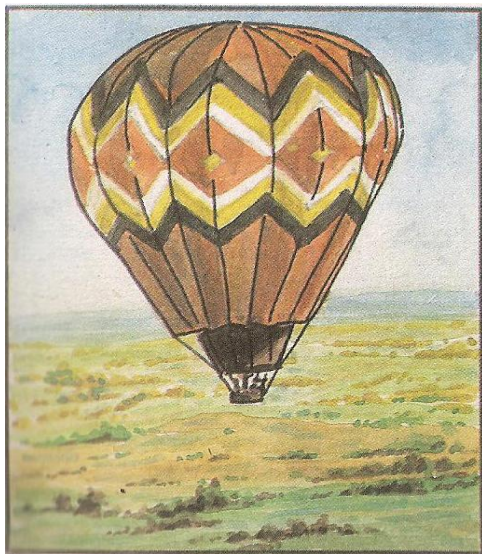
هوایي ترانسپورت

هوایي ترانسپورت یا لېږد رالېږد وسایط هغه دي، چې د هوا له لارې د انسانانو او شیانو په لېږدولو کې مرسته کوي، چې هوایي بالون، الوتکې، فضايي بېرې او مصنوعي سپوږمۍ په کې شامل دي.

بشر د الوتکو په جوړولو سره وکړای شول، فضايي لارې تر خپل کنټرول لاندې راوړي. د هېوادونو او ټولنو تر منځ په زرگونو کیلومتره واټن له منځه یوسي اود میاشتو میاشتو سخت او له خطر ډک سفرونه خو گړيو او ورځو ته رالند او د داسې سفر زمينه برابره کړي، چې دانسان لپاره آرام وي.

په هوایي ترانسپورت وکولای شول، خپل تولیدات په ډېر لږ وخت کې له یوه ځای څخه بل ځای ته ولېږدوي او زیاته گټه ترلاسه کړي، په تېره بیا د قیمتي شیانو او تازه مېوو دانتقال لپاره ډېره ښه وسیله ده. دلته به د هوایي ترانسپورت بېلگې دروپېژنو.

بالون

دبالون تخیل د
الوتونکو له وزرونو او
پروازونو څخه پیدا شو.
انسان لومړی د مصنوعي
وزرونو پر جوړولو پیل
و کړ او ویې کولای شول،
له یوه کمره څخه توپ
کړي او تر یوه ځایه ځان
ورسوي.

۱۳ شکل: بالون

وروسته د یوه بالون د جوړولو په لټه کې شو، پر ۱۷۰۹م کال یې یو
بالون جوړ کړ، خو بریالی نه شو، خو پر ۱۹۰۰م کال د بل بالون الوتنه
بریالی شوه.

فضا ته د بالون د جگېدو لپاره یې د لوگي، بیا د هایډروجن او
وروسته د هیلیم په نامه یو گاز څخه گټه پورته کړه. نوموړي گازونه به یې
په داسې کلکې پلاستيکي یا تیکه یي کڅوړه کې چې سوری یې نه درلود،
ځایول. بالون هم د هیلیم گاز په مرسته، چې په بالون یانې پلاستيکي

کڅوره کې خوشې کېږي، هوا ته پورته کېږي او یو شخص کولای شي، د هغو تنستو په مرسته، چې بالون له ټوکړۍ سره نښلوي او د مسافرینو یا سپرلیو د وړلو راوړلو لپاره وي، د هغه تگلوري ته بدلون ورکړي او هرځای ته یې، چې زړه غواړي هلته لاړ شي.

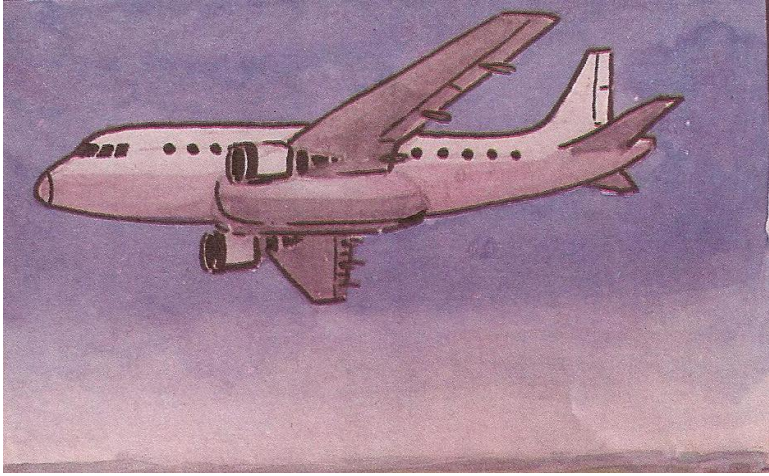
بالون یوه ښه تفریحي او لېږدوونکې واسطه ده، چې یو تن یا دوه تنه لېږدولای شي، خو کومه لویه ترانسپورتي واسطه نه ده.

الوتکه

بشر له ډېرې پخوا زمانې راهیسې دا هیله لرله، چې بهرنۍ فضا تسخیر کړي او ځان پرې حاکم کړي. دا خیال د مذهبي کیسو، اساطیرو او افسانو په شکل د دوی په ذهن کې راپیدا شو. خو د الوتکې جوړولو تصور لومړی ځل په ۱۶مه پېړۍ کې د (لیوناردو داوینچي) له خوا وړاندې شو، خو عملي بڼه یې ونه نیوله. پر ۱۷۰۹م کال یو پرتگالي پوه (گوسمایو) یو بالون جوړ کړ او هغه یې هوا ته خوشې کړ، خو الوتنه یې بریالی نه شوه.

د ۱۹مې پېړۍ په پای کې د (فرډینادفون زپلین) په نامه یوه الماني پوه یو ډېر لوی بالون جوړ کړ او پر ۱۹۰۰م کال یې لومړۍ الوتنه ترسره کړه. پر ۱۹۰۳م کال د رایټ ورونو (ویلبور او ارویل) په موټر لرونکې الوتکې، په شمالي کارولینا کې لومړنۍ الوتنه تر سره کړه او په دې کار سره د الوتکې اصلي مخترعین وگڼل شول. لومړۍ او دویمې نړیوالې جگړې د الوتکې جوړونې په پرمختگ کې ستر رول ولوباوه. په دویمه نړیواله جگړه کې المانیاڼ اړ شول، داسې الوتکې جوړې کړي، چې په یوه ساعت کې (۵۱۰) کیلومتره واټن ووهي.

دافغانستان حکومت لومړی ځل پر ۱۹۱۹م کال له جرمني حکومت څخه دوه الوتکې واخیستلې او تر (۱۳۰۷ل کال) پورې په افغانستان کې دټولو الوتکو شمېر (۷۰) الوتکو ته ورسېد.

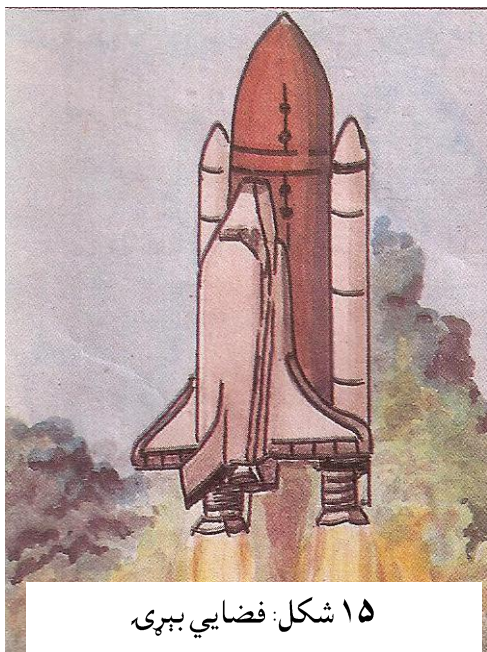

۱۴ شکل: الوتکه

اوس په نړۍ کې په لسگونو ډوله الوتکې جوړېږي. چې سپورتي،
عسکري، ترانسپورتي او اکتشافی دندې ترسره کوي، داسې الوتکې هم
شته، چې سرعت یې تر خپل اواز څخه چټک دی.

فضايي بېری

۱۵ شکل: فضايي بېری

انسان د الوتکې تر جوړولو وروسته په دې فکر کې شو، چې داسې یوه وسیله جوړه کړي، چې ډېر خنډ په هوا کې پاتې شي او د خارجي فضا حال و احوال ځمکې ته راولېږي او هم د ځمکې د لوړو ژورو، سمندرونو او غرونو عکاسي وکړي. د کلونو کلونو څېړنو په نتیجه کې انسان د داسې یوې

فضايي بېری پر توغولو بريالی شو، چې یوه ټاکلې موده په خارجي فضا کې پاتې شي. لومړنی شخص، چې خارجي فضا ته یې سفر وکړ، هغه یو روسي کیهانگرځی (یوري گاگارین) و، چې پر ۱۹۶۱م کال یې خارجي فضا ته سفر وکړ او هلته یو ساعت او ۴۸ دقیقې پاتې شو.

تر هغه وروسته بهرنۍ فضا ته سفرونه پیل شول او هلته داسې فضايي بېری او مصنوعي سپوږمۍ ولېږل شوې، چې هملته پاتې دي او د ځمکې پر مخ له جوړو شویو فضايي څېړنیزو مرکزونو سره همېشه تماس لري.

ډله ییز اړیکي (مخابرات)

مخابرات د خبر، حال و احوال د رسولو وسیله ده. مخابراتو ته د ټولني اعصاب هم وايي، ځکه چې په ټولنه کې د فکر د لېږد رالېږد مهمه وسیله ده. په هره ټولنه او هېواد کې، چې مخابرات ښه فعال وي، دامانالري، چې د ټولني اعصاب ښه کار کوي. کله چې اعصاب ښه کار وکړي، بدن ښه اداره کېږي او کله چې بدن ښه کار وکړي، نو ټولنه ورسره ښه پرمختگ کوي.

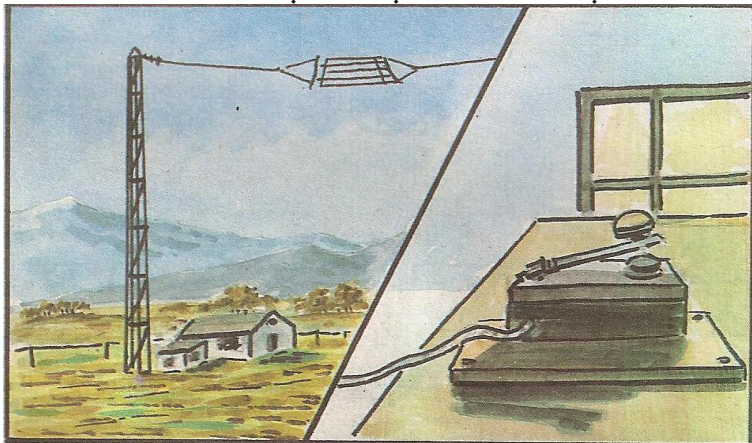
پوسټ، ټیلیگراف، ټېلفون، هرډول مخابراتي، فکس او انټرنېټ ټول د مخابراتو په څانگې پورې اړه پیدا کوي، چې ټول یې د حال و احوال د لېږلو او رالېږلو دنده سرته رسوي.

په پخوانیو وختونو کې به له یوه ځای څخه بل ځای ته د اشخاصو او سړیو په واسطه خبر لېږل کېده او رالېږل کېده. خو بشر تر پېړیو پېړیو زیار وروسته لومړنۍ پرمختللي وسیلې جوړې کړې، چې کولای شي، په څو ثانیو کې د نړۍ گوټ گوټ ته خبر ورسوي او یایې را ورسوي.

تیلېگراف

تر میلاد (۶۰۰) کاله وړاندې اریایان پر دې بریالي شول، چې په دوو ورځو کې د (۴۰۰) کیلومترو په واټن خپل خبر ورسوي. دوی به په یوه ټاکلې فاصله کې یو یو تن پر جگ ځای ودراره او بل پر بل ځای، هغه به خبر په لوړ اواز اواره او هغه به بیا بل ته رساوه، په دې ډول به فاصله لنډېدله. تر ټولو دمخه د یوه پوه (هوک) په وسیله ځینې علامې جوړې شوې، چې د الفبې ځای یې ونيو. دا علامې به یوه په بلې پسې جنګېدلې او مخاېره به ترسره کېده.

وروسته (کلودشاپ) فرانسوي پر (۱۷۹۰م) کال یوه نسبتاً بشپړه وسیله اختراع کړه، چې له پاریس سره یې د فرانسي نور ښارونه وصل کړل.

۱۶ شکل: تیلېگراف

د تیلېگراف یو بل مخترع د (موريس) په نامه یو امریکایي دی، چې پر ۱۸۳۷م کال یې تیلېگراف پر کار واچوه. ده تورو ته له ټکیو او خطونو

څخه اشارې جوړې کړې، چې په برقي څپو اوښتې. ټیلېگراف لېرونکې (مرسله) او اخیستونکې دستگاه درلوده او بېرته یې په توور اړول او پر کاغذ یې لیکل.

افغانستان ته ټیلېگراف پر ۱۹۱۴م کال راغی او په بابر بن کې نصب شو. دا دستگاه په مارکنی کمپنی جوړه شوې وه او په دوه کیلو واټه قوه یې کار کاوه.

دا دستگاه د څارویو په وسیله له یوه ځای څخه بل ځای ته لېږدول کېده. اساساً د عسکري مخابراتې لپاره وه، چې د اړتیا پر وخت له کابل څخه پغمان او جبل السراج ته پرې مخابره کېده. خو سیم لرونکې ټیلېگراف تر بېسیم وروسته اختراع شو او افغانستان ته هم وروسته راوړسېد.

تېلفون

ویل کېږي، چې تېلفون د انگلیسي پوه (هوک) له خوا اختراع شو. همدا رنگه پر ۱۷۸۲م کال یوتن کشیش یوه غږیزه لوله جوړه کړه، چې تر ۸۰۰مې پورې یې د ویاند غږ لېږداوه. پر ۱۸۸۳م کال (چالز میچ) امریکایي د خالصې اوسپنې میلې مقناطیسي کړې او یوه یې د بلې ترڅنګ کېښوده، چې دې کار غږ تولید کړ او وروسته دغه دستګاه نوره هم اصلاح شوه، تر هغه چې (ګراهام بل) امریکایي په خپلو زیاتو هڅو پر ۱۸۸۵ز کال تېلفون اختراع کړ، خو بیا هم د ګراهام بل تېلفون بشپړ نه و، وروسته د (اډیسون) او نورو پوهانو له خوا بشپړ شو او تر لرې واټن پورې یې غږ ولېږداوه.

۱۷ شکل: تېلفون

په افغانستان کې د تېلفون د لین غځول پر ۱۸۹۹م کال پیل شول.

د ټلېفون لومړی لین، چې په یولینه مسی سیم یې کار کاوه، د سردار حبیب الله خان او سردار نصرالله خان د استوګنځیو تر منځ چې یو کیلومتر واټن یې درلود، وغځول شو. دویم لین د سردار حبیب الله خان له استوګنځي څخه د کوټوالی قوماندانی ته تېر شو. درېیم لین د ارګ له دروازي څخه دبابر تر باغه پورې تمديد شو او په دې ډول د ټلېفون کار وغځېد. اوس په نړۍ کې ټلېفون ډېره وده کړې، بېسیم ټلېفونونه په هرځای کې فعال دي، داسې ټلیفونونه هم جوړېږي، چې د غږ پر انتقال سربېره د تصویر د انتقال قابلیت هم لري.

فکس

د ټیلبېگراف او ټېلفون تر اختراع وروسته انسان په دې لټه کې شو، داسې یوه دستگاه جوړه کړې، چې پیغام په لیکلې بڼه کټ مټ انتقال او را انتقال کړي.

انسان تر څو لسيزو پرله پسې هلو ځلو وروسته پر دې بریالی شو، چې د فکس په نامه د خبر رسولو یوه بله عصري وسیله جوړه کړي. اوس تقریباً د نړۍ ټول هېوادونه او یوزیات شمېر اشخاص له دې وسیلې څخه گټه پورته کوي.

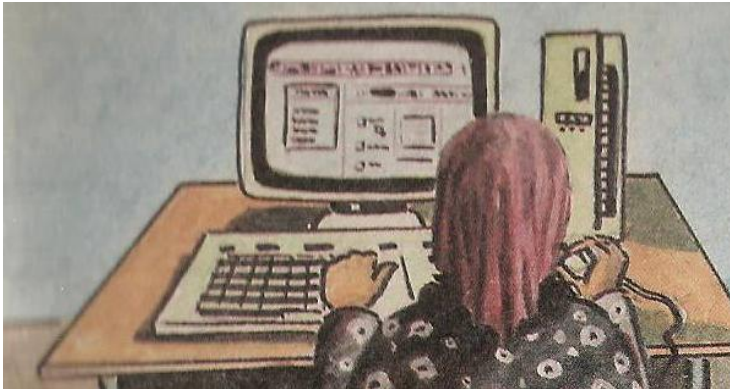
ددې دستگاه یا ماشین خصوصیات دادي، چې مقابل لوري ته کټ مټ د اصل متن کاپي لېږدوي. فکس ماشین د مهمو اسنادو په لېږد رالېږد او دزیات شمېر ضروري پاڼو او مراسلاتو په لېږدولو کې خورا زیاتي اسانتیاوې راوستي او زیات وخت پرې سپما کېږي.

۱۸ شکل: فکس

کمپیوتر

۱۹ شکل: کمپیوتر

کمپیوتر هغه پرمختللی ماشین دی، چې د بشر یې شمېره اړتیاوو ته ځواب وايي. کمپیوتر لومړی ځل پر (۱۹۴۲)م کال په امریکا کې د (الاتا سوټ بری) له خوا جوړ شو او تر هغه وروسته یې ډېره ترقي وکړه. کمپیوتر اساساً له څلورو برخو څخه جوړ شوی دی:

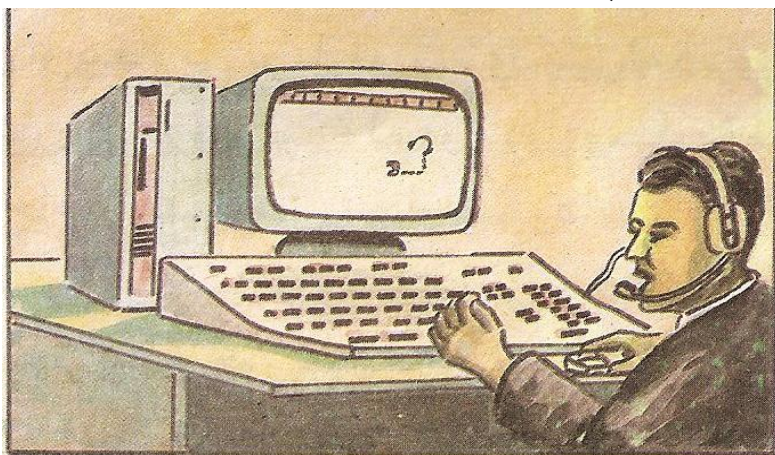
یوې برخې ته سکرین یا مانیتر وايي. دویمې برخې ته یې (CPU) وايي، چې د کمپیوتر اساسي برخه ده او بله برخه یې کیبورډ ده، چې توري په کې ځای پر ځای شوي دي. څلورمه برخه یې موس (مورک) دی، چې کمانډونه پرې اجرا کولای شو. کمپیوتر زموږ ټول کار په خپله حافظه کې خوندي کوي او کله چې موږه کار وي، هغه ترلاسه کولای او بدلون په کې راوستلای شو.

اوس معمولاً دوه ډوله کمپیوترونه زیات کارول کېږي، چې یو ته ډېسکټاپ وايي او بل ته لاسي کمپیوتر یا لپ ټاپ.

انټرنېټ

انټرنېټ د معلوماتو یوه بې شانه نړۍ ده، چې د هر چا لپاره هرڅه لري. انټرنېټ پر ۱۹۶۹م کال د امریکامتحدو ایالتونو د دفاع څانگې کمپیوټرونو تر خپلمنځي تړنست اوبیا له یو بل سره د نورو اړوندو ادارو کمپیوټرونود نښلېدو له کبله رامنځته شو.

۲۰ شکل: انټرنېټ

انټرنېټ ته تر اوسه پورې ډېر پروگرامونه جوړ شوي او لا جوړېږي، چې ایمېل (برېښنالیک) د انټرنېټ ترټولو لویه سرچینه گڼل کېږي. وخت پر وخت په انټرنېټ کې نوې اسانتیاوې راځي. څو کاله مخکې (انټرنېټ په پیل کې) یوازې پیغامونه ورباندې لېږل کېدل، اوس خو ټلېفون، ټلويزيون، راډيو او هرڅه ورباندې راځي. انټرنېټ په حقيقت کې د هغه نړيوال سيستم يا شبکې نوم دی، چې د نړۍ ټولې کمپيوټرې شبکې يوه له بلې سره تړي.

انټرنېټ په کم وخت کې له یوه ځای څخه بل ځای ته، خبرونه، انځورونه، معلوماتي لیکنې او پروگرامونه لېږدوي او ډېر کم لگښت پرې راځي. پر انټرنېټ پوهېدل له مور سره په ژوند، مسلک، اداري او سوداگریزو چارو کې ډېره مرسته کوي.

د انټرنېټ له گڼو گټو څخه یوه گټه دا ده، هغه لیک چې به مو پخوا نورو هېوادونو ته د پینځه لسو ورځو او یا یوې میاشتې په موده کې د (۳۰-۵۰) زرو افغانیو په قیمت لېږه، اوس به یې په ډېرو کمو پیسو په (۵-۱۰) ټانیو کې لېږو.

پر ۲۰۰۰م کال (۳۰۰) ملیونو خلکو له انټرنېټ څخه گټه اخیستله او اټکل دی، چې په ۲۰۰۵م کال کې به یو ملیارد خلک له انټرنېټ څخه گټه واخلي.

رسنۍ

(خپرونې او مطبوعات)

رسنۍ (خپرونې یا مطبوعات) په هره ټولنه او هېواد کې د خبرونو، معلوماتو، علمي بریاوو اود خلکو د نظر د خپرولو ډله ییزه وسیله ده، چې په هره ټولنه کې زیات اغېز لري.

ځینې کسان خو رسنیو (خپرونو یا مطبوعاتو) ته په یوه هېواد کې څلورم ځواک یا قوه وایي. په دې مانا چې دولت له درېیو قوو څخه جوړ دی، قضائیه، مقننه او اجرائیه. ځینې ورسره مطبوعات هم یو ځای کوي او دا څلورمه قوه بولي. دا په دې خاطر چې خپرونې د خلکو د ذهني سطحې د لوړتیا او د هغو د فکرونو په وده او روښانتیا کې زیاته برخه لري. د ټولني او دولت د ودې، استحکام اود خلکو د اصلاح او سمون لپاره وړ لارې چارې، انتقادونه او نظرونه خپروي. د خلکو او حاکم نظام ترمنځ اړیکي ټینګوي او پیغام یې یو بل ته رسوي. بشر له ډېرې پخوا زمانې له حالاتو څخه د نورو دخبرولو لپاره له ډول ډول وسیلو څخه کار اخیست، خو کله چې د چاپ ماشین جوړ شو او مطبوعات رامنځته شول، نو دا خبرتیا ډله ییزه او عامه شوه. وروسته بیا نو خپرنیز وسایل لکه راډیو، ټلويزیون، کمپیوټر او نور جوړ شول، چې دخپرونو کار یې اسانه کړ.

دلته به پورتنی پرمختګونه په لنډ ډول دروېښنو، خو تر ټولو دمخه د کاغذ جوړونه.

کاغذ

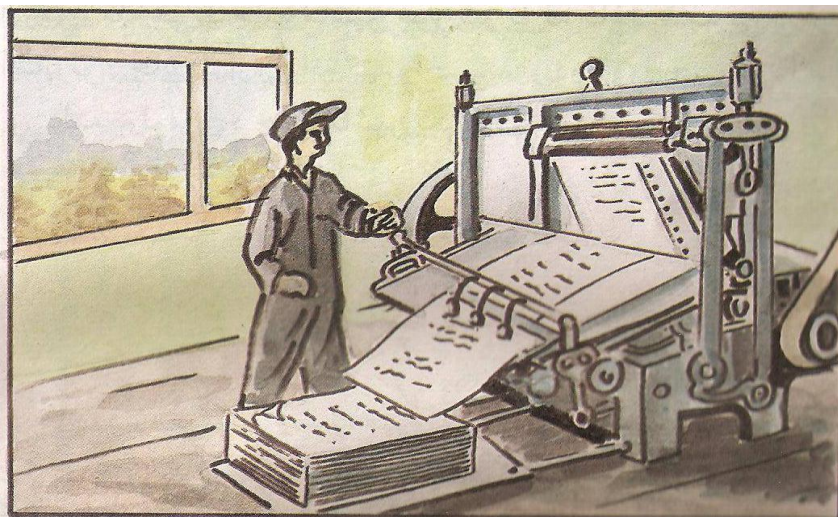
په طباعتي خپرونو کې کاغذ تر ټولو ستر رول او زیاته ونډه لري، ځکه چې هر څه پر همدې کاغذ چاپېږي. که کاغذ نه وي، نو چاپي خپرونې به هم طبعاً نه وي او یا به ډېرې لږې وي.

کاغذ اصلاً چینایانو اختراع او جوړ کړ. له چین څخه د عربو سیمې ته ورسېد او له عربو څخه بیا اروپایانو د هغه د جوړولو طریقه زده کړه. په اسیا کې کاغذ له پنبې څخه جوړېده، خو په اروپا کې د پنبې د کمښت له کبله له زړو کالیو څخه جوړېده، تر هغه پورې چې یو پوه (کرسټاشافر) را پیدا شو او کاغذ یې د لرگي له مغز څخه جوړ کړ. اوس په عمومي ډول په ټوله نړۍ کې کاغذ له لرگي څخه جوړېږي.

په جاپان او ځینو نورو اروپایي هېوادونو کې لرگي ډېر زیات دي، دوی له همدې لرگیو څخه ډول ډول کاغذونه جوړوي او نورو هېوادونو ته یې صادروي. کله چې د چاپ ماشین جوړ شو، نو له کاغذ څخه یې د خپرونو او کتابونو د چاپ لپاره زیاته گټه واخیسته او ډول ډول خپرونې رامنځته شوې. دلته به لومړی د چاپ ماشین په اړه درسره وغږېږو.

چاپ ماشین

د چاپ ډېره لرغونې وسیله مهرونه او ټاپې وې، چې نقشونه به په کې کیندل شوي وو او رختونه به پرې نسکلي کېدل. چینایانو تر ۸۶۸ م کال وروسته کتابونه هم د خپلې ژبې په مهر شویو جملو ټاپه کول. پر ۱۰۵۴ م کال ((بي سنگ)) نومي چيني ددې ډول چاپ لپاره نوې لاره جوړه کړه. د چيني لیک بېلابېلې تختې یې په لرگیو کې کیندلې وې، څنگ تر څنگه به یې کېښودې. جمله به یې ترې جوړه کړه او بیا به یې پر کاغذ ټاپه کړه. په دې ترتیب یې له یوه متن څخه په اسانۍ ډېر نقلونه ټاپه کولای یا چاپولای شول.

۲۱ شکل: چاپ ماشین

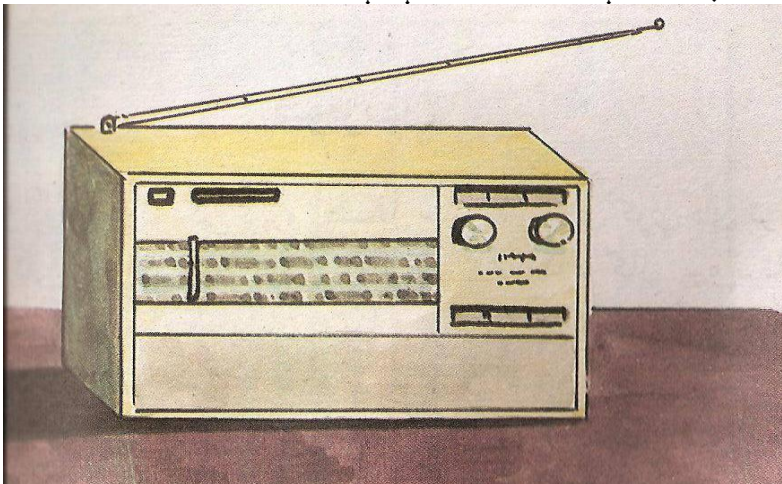
خو الماني (گوتنبرگ) پر دې بريالی شو، چې د لرگي پر ځای له فلز څخه چپه توري جوړ کړي او پرکاغذ باندې په چاپولو سره هغه راسته ولولي.

ده لومړی پر ۱۴۴۴م کال انجيل شريف په خپلو جوړو کړو حروفو چاپ کړ او له دې سره په علمي نړۍ کې ژور بدلون راغی. وروسته بيا د چاپ نورې لارې چارې جوړې شوې.

افغانستان ته لومړی ځل پر ۱۸۷۰م کال د امير شېرعلي خان پر وخت يوه چاپخونه راوړل شوه او يو شمېر کتابونه يې خپاره کړل.

راډیو

د بېسیم ټیلېگراف تر پرمختگ وروسته راډیو رامنځته شوه، الماني (هرتس) د ریاضي د معادلو له مخې ثابتې کړه، چې په فضا کې د برېښنا قوه د څپو په بڼه لېږل کېدی شي او د انسان یا نورو غږونو څپې برېښناییزې کولای شي، چې نورو ځایونو ته ورسېږي. د همدې تجربې پر بنسټ بېسیم ټیلېگراف جوړ شو. بیا ایټالوي پوه (مارکني) د همدې تجربې په رڼا کې پر ۱۸۹۵م کال راډیو جوړه او په لندن کې یې د خلکو نندارې ته وړاندې کړه، چې په شلمه پېړۍ کې یې چټکه پراختیا وکړه.

۲۲ شکل: راډیو

د اعلیحضرت غازي امان الله خان حکومت پر ۱۳۰۴ل کال، عطاالله خان د راډیو تخنیک د زده کړې لپاره المان ته ولېږه، چې پر ۱۳۰۵ل کال له څو تنو المانیانو او د راډیو له دوو لېږدوونکو دستگاوو سره بېرته

نیمه پېری یون / ساينسي پرمختياوې

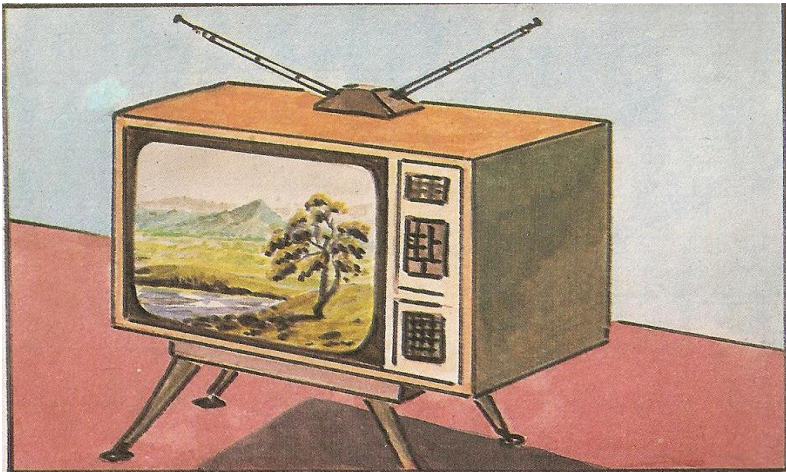
هېوادته راستون شو. دلته په چټکۍ د راډيو د سټېډيو او مرسلې د جوړولو کار پيل شو. د ۱۳۰۶ ل کال په تله کې راډيو خپل قانوني پړاوونه ووهل او پر همدې کال يې د خپلې ځانگړې لايحې له مخې پر خپرونو پيل وکړ.

مدیر يې محمد حسن نومېده، وياند يې ښاغلی سرور گويا و او استاد غلام حسين، استاد نتو، قربان علي ربابي او نورو به سندرې په کې ويلې او ربابونه يې په کې غږول.

تلویزیون

د تلویزیون په جوړولو کې ډېرو کسانو ځانونه ستړي کړي دي، تر هغه چې دې پړاو ته یې را ورساوه. لومړی ځل پر ۱۸۷۳ل کال یوه برتانوي ټیلیگرافر (می) په برېښناييز جريان د رڼا د بدلون مفکوره رامنځته کړه.

۲۳ شکل: تلویزیون

پر ۱۸۸۸م کال (هالواچس) د فوتو برېښنا پر اغېزو تجربې وکړې او د انگلیسي (برډ) او امریکایي (جنکنز) په هڅو پر ۱۹۲۵م کال د برېښنا په څپو کې د عکس لېږدولو تجربه کامیابه شوه او بیا یو شمېر نورو پوهانو ددې کار په بشپړتیا کې هڅې وکړې او لومړنۍ تلویزیوني تجربې وشوې. د تلویزیون اساسي او عمومي ننداره لومړی ځل پر ۱۹۳۶ل کال په لندن کې وښودل شوه.

په امریکا کې پر ۱۹۴۱ز کال له یوې دنګې مانې څخه د ټلويزیوني خپرونې پیل شوې اود رنگه ټلويزیون لومړنۍ خپرونه هم په همدې هېواد کې پر ۱۹۵۱م کال پیل شوه او ورپسې نورو هېوادونو ته ټلويزیوني خپرونې وغځېدې.

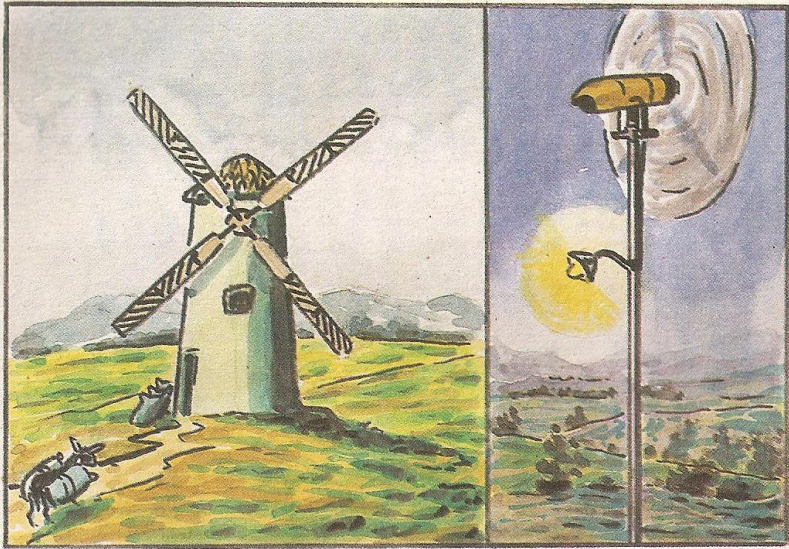
په افغانستان کې د ټلويزیون لپاره پر ۱۳۵۰ل کال هڅې پیل شوې، خو اساسي کار یې د سردار محمد داود خان په جمهوریت کې پیل شو. دا کار د جاپان په تخنیکي او علمي مرستو ترسره شو اود ۱۳۵۶ل کال د کب پر ۲۵مه نېټه یې پر امتحاني خپرونو پیل وکړ.

انرژي

کله چې انسانانو په خپل ټولنيز ژوندانه کې پرمختگ وکړ، د طبیعت له سرچینو څخه یې ګټه اخیستنه زیاته شوه، نو د داسې انرژۍ په لټه کې شول، چې زیاته ګټه او کار ترې واخیستل شي او انساني قوه په کې کمه مصرفه شي. ځکه خو یې داسې وسایل جوړ کړل، چې د هغو په واسطه نوې انرژي تولید کړي. د بېلګې په توګه دوی باد ته متوجه شول، بادي ژرندې یې جوړې کړې او تر هغه وروسته یې د هغو په واسطه د برېښنا د تولید هڅه وکړه. دغه راز د اوبو په واسطه د اوبو برېښنا، د لمر په واسطه د لمريزې انرژۍ او دیورانیمو په مرسته د اټومي انرژۍ یا اټومي برېښنا د تولید په لټه کې شول او د کلونو کلونو څېړنو په نتیجه کې پر دې بريالي شول، چې دا ډول انرژي لاسته راوړي.

بادي برېښنا

بادي برېښنا دبادي ژړندو په و اسطه توليدېږي. بادي ژړندې د غمڼو وړو کولو لپاره په لرغونو زمانو کې رامنځته شوي او له ۱۲-۱۸ پېړۍ پورې په ټول غرب کې دود شوې دي. څرنگه چې په هالنډ کې زيات باد لگېږي، زياتې بادي ژړندې په کې جوړې شوې دي، نو ځکه خو دې هېواد ته د بادي ژړندو هېواد وايي. د ۱۹مې پېړۍ په پيل کې په انگلستان کې (۱۰۰۰۰) بادي ژړندې وې.

۲۴ شکل: بادي ژړنده او برېښنا

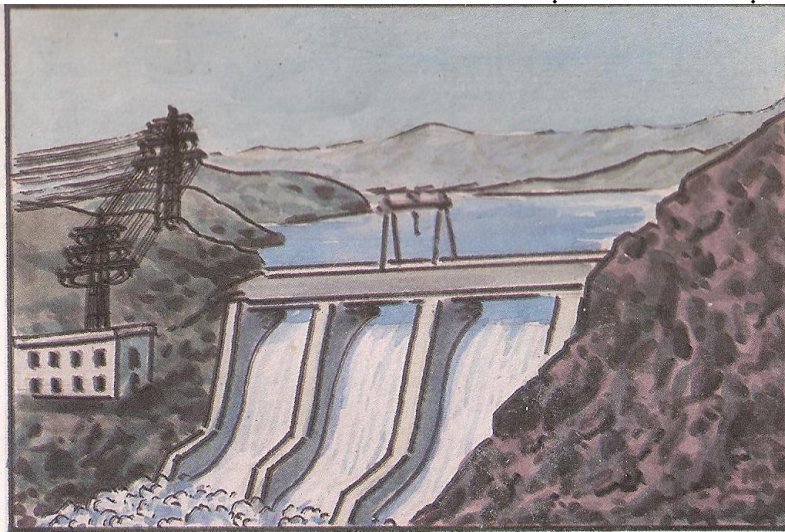
وروسته یې دې ژرندو ته توربینونه ولگول او دبادي قوې په واسطه دا توربینونه په حرکت راغلل او د برق د تولید سبب شول. تر څو کلونو وړاندې هم په انگلستان کې (۱۰۰۰) بادي ژرندې وې، چې د برېښنا له پلوه د ټول هېواد په سلو کې یوه برخه اړتیا یې پوره کوله.

د امریکا د متحده ایالتونو په لوړو سیمو کې هم داسې بادي ژرندو ته ماشینونه نصب شوي وو او دټول هېواد دبرېښنا په سلو کې پینځه برخې اسانتیاوې یې پوره کولې.

بادي ژرندې ډېرې پخوا د افغانستان د هرات په ولایت کې هم جوړې شوې وې او خلکو به غنم او جوار په کې اوږه کول. په هرات ولایت کې د کال په څلورو میاشتو کې ډېر باد لگېږي، چې د ۱۲۰ ورځنیو بادونو په نامه یادېږي. دغه بادونه د بادي ژرندو د فعالیت لپاره ښه منبع گڼل کېږي، خو د هرات د ولایت بادي ژرندې د برېښنا د تولید لپاره نه وې.

اوبو برېښنا

په اتلسمه پېری کې د اسماني برېښنا(برق) او مقناطیس د اغېزو کشفېدلو، پر برېښنا باندې علمي تجربې چټکې کړې. د نولسمې پېری په درېیمه لسیزه کې د برېښنا له ځواک څخه په پراخه کچه گټه واخیستل شوه او راز راز ماشینونه پرې وخرخېدل او هم د برېښنا د تولید ماشینونه جوړ شول او بیا (اډیسون) د برېښنا د ځواک په وسیله د گروپ روښانه کول هم ایجاد کړل. دې کار سره د برېښنا ارزښت نور هم زیات شو او د گټې اخیستلو ساحه یې هم ورځ پر ورځ پراخه شوه.

شکل ۲۵: اوبو برېښنا

افغانستان ته برېښنا څه وخت راغله؟

امیر عبدالرحمن خان د برېښنا لپاره لومړنی هڅی کړې وې او یوه داسې ډاینمو یې پر کاراچولی و، چې څلوېښت څراغونه یې بلولای شول. د امیر حبیب الله خان پر وخت له بتزیو څخه دومره برېښنا تر لاسه کېده، چې د شپې به یې ارگ روښانه کاوه.

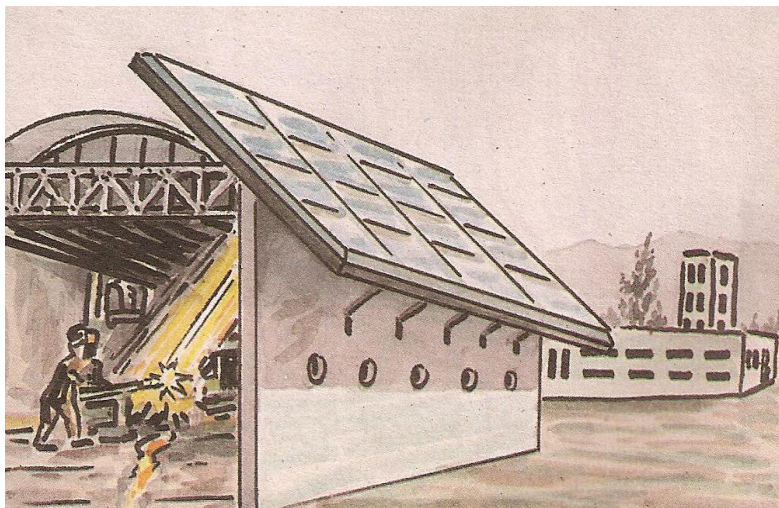
پر ۱۲۹۲ل کال (۱۹۱۳م کال) په جبل السراج کې د برېښنا د فابریکې کار پیل شو او پر ۱۹۱۹ز کال بشپړ شو.

بیا د برېښنا د تولید لپاره د کجکي، دهلي، نغلو، سروبي، درونټې، ماهیپر، د وردگو دچک او پلخمرې بندونه جوړ شول او د کابل، کندهار، جلال اباد، پلخمرې، چاریکارو، گرشک او سروبي ښارونو او ښارگوټو ته یې برېښنا ورسوله.

لمريزه برېښنا يا انرژي

له لمريزې انرژۍ څخه دگټې اخيستنې ابتدايي بڼه دا ده، چې يو څو نلونه په داسې بڼه سره څنگ تر څنگ ايښودل کېږي، چې په هغو کې اوبه جريان ولري. دا نلونه لمر ته ايښودل کېږي، د يوې ځانگړې بنسټې له لارې لمر د حرارت په نتيجه کې دا اوبه گرمېږي. ددې ډول لمريزو اوبو گرموونکو شمېر يو وخت يوازې د امريکا په فلوريډا ايالت کې (۵۰۰۰۰) کوره وو، چې خپلې گرمې اوبه يې په دې ډول تر لاسه کولې. په اسرئيلوکې خو ان په ډېرو نويو ودانيو کې هم له همدې ډول وسيلو څخه کار اخيستل کېده.

۲۶ شکل: لمريزه انرژي

له لمريزې انرژۍ څخه د گټې بله لاره دا ده، چې په نلونو کې پر اوبو باندي د لمر دزيات حرارت په نتيجه کې اوبه پر بخار بدلېږي. دا اوبه

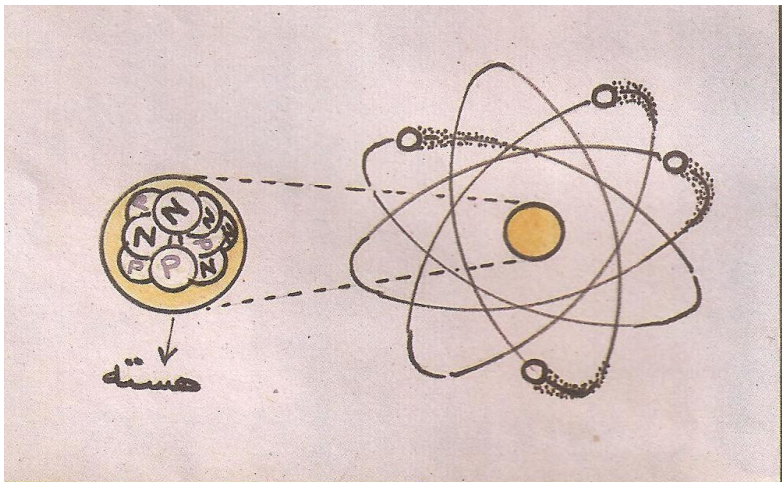

بېرته خپل حرارت خوشې کوي او پر مایع بدلېږي. په همدې ډول هم
اوبه گرمېدی شي او هم کور.

لمریزه انرژي پر برقي انرژي هم بدلېدی شي. ۱۹۵۰م کال امریکا د
لومړي ځل لپاره یوه لمریزه بټری جوړه کړه. خو انجنیرانو وروسته داسې
یوه مصنوعي سپورمی جوړه کړه، چې په فضا کې دځمکې پر مدار
څرخي او دلمر له انرژي څخه تولید شوی برق ځمکې ته لېږدوي.

اتومي برېښنا يا انرژي

ټول اجسام له ډېرې وړو وړو ذرو څخه جوړ شوي، چې هغو ته اټوم وايي، پخوا داسې فکر کېده، چې اټوم د وېش وړ نه دی، خو اوس يې وېش امکان لري.

شکل ۲۷: اټومي برېښنا

کله چې اټوم ووېشل شي، له هغه څخه ډېره انرژي ازادېږي. اټومي انرژي له یوې ډېرې قوي سرچینې (غني شویو یورانیمو) څخه جوړېږي. دا په طبیعت کې د انرژۍ تر ټولو قوي ماده ده. له اټومي انرژۍ څخه د زیاتې برېښنا د تولید لپاره کار اخلي، چې د همدې برېښنا په واسطه گڼ شمېر فابریکې چلېږي او ښارونه روښانه کېږي، خو له اټومي انرژۍ څخه ځینې هېوادونه د پوځي موخو (مقصدونو) لپاره هم کار اخلي.

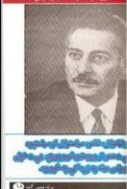
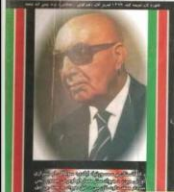
هیله

د خپلو سريزو په لمن کې

(د هیلې مجلې سريزې)

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ ل

هیله

د خپلو سریزو په لمن کې

محمد اسمعیل یون

بسم الله الرحمن الرحيم

د کتاب ځانگړنې

نوم:	هیله د خپلو سریزو په لمن کې
لیکوال:	محمد اسمعیل یون
خپرندوی:	یون کلتوري یون
لیکال:	۱۳۸۰ل
چاپکال:	۱۳۸۷ل
چاپشمېر:	۱۰۰۰ ټوکه
د لیکوال	
پرله پسې نومره:	(۲۲)
د خپرندوی	
پرله پسې نومره:	(۲۲)
کمپوزر:	ضیا الرحمن ضیا

((هیله)) د ملت جوړونې فکري ځواک

د هیلي مجلې چلوونکو ددې مجلې د لومړۍ گڼې د چاپ پر مهال له خپل ولس سره ژمنه کړې وه، چې دوی به د هېواد پالنې، اسلامپالنې، ژبپالنې او انسانپالنې لپاره هلې ځلې کوي، دوی د ډول ډول کړاوونو، ستونزو او ناخوالو په گاللو سره مخ پر وړاندې لاړل او د خپل ټاکلي هدف لپاره یې داسې قوي او ټینګ گامونه واخیستل چې په رښتیا هم خپلو شعارونو ته یې د عمل جامه ور واغوستله او د ملت جوړونې او استحکام لپاره یې د یو واقعي فکري ځواک په توګه پر ټولني خپل اغېز پرېښود. د هیلي دوه میاشتینۍ مجلې ادارې د اوو کلونو په موده کې په مسلسل ډول د هیلي گڼې خپرې کړې او ددې بېلابېلو گڼو په پاڼوکې یې د ټولنیزو، سیاسي، علمي او کلتوري مسایلو په باب په سلګونو لیکنې چاپ کړې.

په دې لیکنو کې د هېواد د وتلو لیکوالو او نوماندو متخصصینو لیکنې شاملې دي، هیلي مجلې ډېرو نورو پښتو خپرونو ته لاره پرانیستله، د ځوان کهول په روزنه کې یې کارنده ونډه واخیسته او د ځوانانو په هڅونه او ځلونه کې یې خپل اساسي رول ولوباوه. تر هیلي مجلې وړاندې په منظم او سیستماتیک ډول په ملي روحیه سمبال داسې خپرونې نه وې چې دومره اغېز دې ولري، که کومه یوه نیمه چاپ شوې هم وه، د وخت په تېرېدو سره یې مخه ډب شوې او له منځه تللې وه، خو د هیلي مجلې ادارې او چلوونکو په ډېرو سختو شرایطو او حالاتو کې خپلو خپرونو ته دوام ورکړ او هیله یې خپلو مینه والو ته ورسوله.

د افراط او تفريط پر وړاندې یې یو قوي فرهنگي مورچل جوړ کړ او د اصیل افغاني فرهنگ د بډاینې او ځلوني لپاره یې نه سترې کېدونکې هلې ځلې وکړې. د هېواد د وروستیو دوه نیمو لسيزو ناخوالو او رېږو څخه یې په زغرده پرده پورته کړه، په اوسني نظام کې یې د نا انډولۍ او بې غورۍ په باب وخت پر وخت لیکنې خپرې کړې او د ولس په وینونې (بیدارۍ) کې یې خپل رول ولوباوه.

د ټولني د ذهني تگلوري په بدلون، جوړښت او رغښت کې هیله مجله ځانگړې ځای او مقام لري، د قبيله يي ذهنیت د له منځه وړلو او واحد ملت د جوړونې لپاره یې فعالیت، کار او زیار له هېچا پټ نه دی.

په دې بهیر کې هیلوال له ډېرو چلنجونو، گواښونو او ستونزو سره مخ شوي، خوله دې ټولو ستونزو سره سره خپل هدف او موخې ته ژمن پاتې شوي او د ذهني بیا رغونې اوږدې لارې یې وهلي، ان تر دې چې د هیلې مجلې تر خپراوي وروسته د نړه پښتو خپرونو په شمېر کې خورا زیاتوالی رامنځته شو.

د هیلې مجلې هره سرلیکنه د ځانگړي ارزښت او اهمیت لرونکې ده، دا سريزې چې پر هره موضوع لیکل شوي، شته ستونزې یې راسپړلي، وړاندیزونه او حل لارې یې ورته په گوته کړي، یانې دا چې (هیلې) مجلې یوازې انتقادي شکل نه درلود، په هره برخه کې یې د انتقاد او نیوکې تر څنگ د حل لارې هم په گوته کړي دي. هیلې په خپلو پاڼو کې ملي او اسلامي ارزښتونه وپالل او په دې برخه کې یې موثر گامونه پورته کړل.

ډېری ځوانان یې په سیاسي، فکري او فرهنگي لحاظ روزلي، چې وروسته ټولني ته د خدمت جوگه شوي. د هیلې مجلې ډېری سرلیکنې د هېواد وروستیو سیاسي حالاتو ته ځانگړې شوي او ځینې یې پر فرهنگي مسایلو لیکل شوي، چې په دواړو برخو کې یې د افراط او تفريط ترمنځ

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

اندول ساتلی او هره موضوع یې په جرئت سره په علمي او منطقي ډول خپرلې ده. د هیلې مجلې سرلیکنې، د سرلیکنې د فن لپاره دیو بنسټ او اساس حیثیت لري، چې زما له انده د هیلې مجلې سرلیکنو (سرمقالو) په کتابي بڼه چاپ څخه هدف هم همدا دی چې اوسنیو ځوانانو او راتلونکي نسل ته دا وروښودل شي، چې سرلیکنه څه ډول ولیکو؟ علمي او سیاسي سرلیکنه باید څومره قوي وي او څومره جرئت ورته پکار دی؟

هیلولو د افغاني فرهنگ د ودې او بډاینې لپاره تر خپل وس او توان زیات زیار گالی دی، هیله مجله پر خپل وخت د هېواد د مطبوعاتو په افق کې یوه ځلنده مجله وه، چې د زرگونو افغانانو د پوهې په زیاتونه کې اغېزناکه تمامه شوې ده. هیلولو د زورواکو د زور او زر په مقابل کې د تسلیمې سر نه دی ټیټ کړی، تل یې په مېړانه او جرئت غله ته غل او حق ته حق ویلي، ځکه خو یې تر نورو خپرونو په ټولنه کې گرانست او منښت زیات و.

هیلې مجلې په هېواد کې د ملي فکر د غوړونې لپاره روزونکی رول درلود، د ملي یووالي او واحد ملت د جوړېدو، پیاوړتیا او غښتلتیا کې یې تاثیر ډېر زیات او مهم و، ځکه چې د هیلولو هیلې، غوښتنې، اندېښنې، وړاندوینې او فکر د ولس له هیلو او فکر سره سم او برابر وو.

د پردیپالو پر وړاندې په مبارزه کې د هیلې مجلې د ادارې او کارکوونکو هڅې او فعالیتونه د ستاینې او یادونې وړ دي. په دې برخه کې هیلول تر نورو وړاندې اومخکښ وو او په هر وخت کې یې په پوره شجاعت او زړورتوب سره د پردیپالو او پردیو پر وړاندې قلمي او علمي مبارزه کړې او پوره باور دی چې دې مبارزې ته به د ژوند تر پایه دوام ورکوي، د هیلولو هوډونه هدفمند او ژمن دي، هیله من یو په راتلونکي کې تر دې هم خورا غښتلي چارې او کارونه ترسره کړي. د هیلې مجلې

سرليکني د سرليکني له آرونو سره برابري او کره دي او دا ټولگه به د سرليکني د فن په غورېدو کې موثره تمامه شي او هغو لوستونکو ته چې دا سرليکني او هیله مجله يې نه ده لوستې هغوی ته به هم د يوه لارښود حیثیت ولري، دا به هم په ډاگه شي چې د هیلي چلوونکو په څه ډول حالاتو کې خومره مهمې او قوي سرمقالې ليکلې دي. دا مجموعه د هیلي مجلې له سرليکنو جوړه ده، دا سرليکني له ۱۳۷۶ ال کال څخه تر ۱۳۸۲ ال کال پورې ليکل شوي، د همدې وخت او تر هغه څخه د وړاندې حالاتو روښانه انځور لرونکي ده.

درنو لوستونکو!

ستاسې او د دې کتاب ترمنځ نه دېوال کېږم، تاسې قدرمن ددې کتاب لوستلو ته رابولم، د دې سريزو ليکوال، د هیلي هیلوال او د کابل پوهنتون استاد پوهندوی محمد اسمعیل یون ته د نورو فرهنگي خدمتونو، فعالیتونو او بریاوو هیله کوم.

په مینه او درناوي

شېرعلم امله وال

د ((هیلي)) پر سریزو یوه سریزه

هره ادبي، علمي، ټولنیزه او سیاسي خپرونه، پر خپل وخت او مهال خپل خپل تاثیرات لري، خو ځینې بیا داسې وي، چې د خپلو مهالنیو اغېزو تر څنګ یې، الهام او پیغام، فکر او پانګه نورو نسلونو ته هم انتقالېږي او په ټولنه کې د یو مثبت او ژور فکري بدلانه سبب ګرځي. هیله مجله هم دداسې خپرونو له جملې څخه یوه ده. سره له دې چې څه د پاسه پنځه کاله کېږي، هیله مجله نه خپرېږي، خو هغه چا چې پخوا دا مجله لوستله او یایې لوستې، اوس یې هم پر فکري ژوندانه اغېز محسوس دی. هیله پر داسې یو مهال (۱۳۷۶ل کال لومړیو کې) پیل شوه، چې په ټول هېواد کې د ټولو رسنیو پر ستوني د بندیز خپسه ناسته وه، پر تلویزیون بندیز و، راديو یوازې د جنګ ترانې، نعتونه او دهغې دنیا خبرونه خپرول او د جګړې خبر د خبرونو ((سرخي)) جوړوله، موسیقي اود ښکلا نورې نغمې خو د کفر د تمثیل سمبولونه وو. د زیروح تصویر اخیستل څه چې ګرځول یې هم حرام وو، پر ټول هېواد د چوپتیا سیلی خپره وه، پر داسې یو مهال د یوې ازادې او بیا بشپړې ازادې خپرونې خپرول، نه د چا په وس پوره وه او نه حالاتو چا ته ددې جرئت ورکاوه، چې څوک دې د داسې یوې حاکمې فضا پر وړاندې پټ او ښکاره بغاوت وکړي.

خو دهیلي، هیلوالو ددغسې اغزن چاپېریال له ستونزو سره سره د یوې کره، نړه او معیاري پښتو مجلې (هیلي) د چاپ او خپراوي تکل وکړ. دا

هوډ د یو متساوي الاضلاع مثلث له دريو غړو (عبدالملك بېکسار په ډنمارک، صفيه صديقي په پېښور او محمد اسمعيل يون په کابل کې) څخه جوړ شو. د مجلې د لومړۍ گڼې تر چاپ دمخه يوازې د گوتو په شمېر څو ليکوال د مجلې پر خپراوي خبر وو او نور په چوپه خوله کار و. ددې يو علت دا و چې دا وخت ان په پېښور کې د يوې رښتینې، ازادې او نړه پښتو مجلې پر وړاندې ستونزې وې. ستونزې نه يوازې د کينلاسو او نيلاسو او سرو او سپينو سياسي ډلگيو له خوا احساسېدلې، بلکې خپله زموږ د يو شمېر هغو ليکوالو له خوا هم وې، چې د يو ((مضر احتياط)) پر ناروغۍ اخته وو، دوی لکه د گاډۍ اسونه له پخوا نه د ژوندانه د يوه سوليدلي ميتود په اسارت کې وو، دا ورته بېخي جرم (!) او عجيبه ښکاره کېدله، چې څوک دې مجله ټوله په پښتو ژبه چاپ کړي، خود هيلوالو يو ځواکمن هوډ د مضر احتياط او دوديزو ليکوالو دا بريدونه مات کړل او تر هغه وروسته بيا د لوی خدای (ج) په فضل په لسگونو ليکوالو د نړه پښتو مجلو چاپ او خپراوي ته په ارام زړه او خلاصه فضا را ودانگل او دا لړۍ لا تر اوسه دوام لري. تر هيلې دمخه هم ځينې پښتو خپرونې خپرې شوي، خو د هيلې کوم فکري موثريت او جذابيت چې دا وخت د نورو چاپي خپرونو د نشتوالي او کموالي له امله په ټولنه کې و، دې موثريت نورو ته هم لاره خلاصه کړه.

دهيلې لومړۍ گڼه د ۱۳۷۶ ل کال پر ثور مياشت چاپ شوه، پر لومړي مخ يې د ميرويس نيکه او پر دويم مخ يې د احمدشاه بابا تصويرونه چاپ شوي وو، دا هغه مهال و چې پر کابل د طالبانو د واکمنۍ لا کال پوره نه و او طالبانو د موسيقۍ او هر ډول زيروح تصوير پر وړاندې جهاد اعلان

کړې و، دا مجله په کابل کې، لومړۍ، دولتي طالب چارواکو ته ورسېده، هغوی که له یوې خوا له عکس سره مخالف و، نو له بلې خوا یې د میرویس نیکه او احمدشاه بابا د عکسونو پر وړاندې د مخالفت جرئت نه شو کولای، نو په دې ډول دا مجله د طالبانو د بندیز تر دایرې بهر شوه، دا کار څه تصادف نه و، هیلوالو مخکې تر مخکې فکر کړی و چې په هېواد کې د حاکم قید او بند نه د خلاصون یوه لاره داده، چې په پیل کې د مجلې پر پښتۍ د داسې یو چا عکس راوړل شي، چې د طالبانو ډره یې د قیدولو توان ونه لري. مجله په دې ډول په ټول افغانستان کې خوره شوه او ورو ورو دې لړۍ دوام وکړ او په دې کار سره یې په هېواد کې او تر هېواده بهر خپل گڼ شمېر مینه وال، لوستوال او ملگري پیدا کړل، هیلې له پیل نه د خپل ملي ارمان لپاره کار ته کار ویلای و، نو ځکه خو یې د موسمي حکومتونو او سیمه ییزو چارواکو له واک نه کوم باک نه درلود. د هغه وخت سیاسي، فرهنګي او ټولنیز حالت چې څرنگه وو، همغسې یې خپرول، په دې توګه د هیلې مجلې په لمن کې په لسګونو، علمي، ادبي، ټولنیزې، دیني، سیاسي او نورې لیکنې چاپ شوې او په دې ډول یې د ځوان نسل په روزنه، د ملي تصور په اوچتونه او د معیاري پښتو غورځنګ په پرمخبيونه کې خپله کارنده ونډه واخیسته، په هیله کې د بېلابېلو لیکوالو د گټورو او ژورو لیکنو تر څنګ د ((هیلې سریزې)) هم د لوستونکو خوښې شوې او څو څو ځله یې له مور څخه هیله وکړه چې دا سریزې د یوه ځانګړي اثر په بڼه چاپ کړو. څرنگه چې د هیلې سریزې له پیله بیا تر وروستۍ چاپي گڼې په یوه قلم (زما په قلم) لیکل شوي، نو په دې ډول، زه تر هر چا زیات د هغو په فکري مسئولیت کې شریک یم

او زما د شخصیت او فکر یوه برخه په کې ځلېږي، که څوک غواړي ما وپېژني دا سريزې ورسره مرسته کولای شي، د هیلې د سريزو راتولونې او چاپ ته مې ځکه زړه ښه کړ، لکه څنگه چې د هیلې د خپراوي په پیل کې مو هېواد، ملت او ژبې ته د خدمت تعهد کړی و، زموږ له سريزو به څرگنده شي، چې موږ څه ویلي او څه مو کړي دي؟ هغو په اصطلاح لیکوالو ته به هم دا په ډاگه شي چې کله کله به یې په هیلوالو پسې ((سوی تبسم)) کاوه، خبرې به یې پسې کولې او بل کار به یې نه و، کاشکې هر لیکوال د هرې لسيزې په پای کې، په تېرې لسيزې کې دخپل کړي کار ریکارډ چاپ کړي، په دې ډول به دهغه د علمي، سیاسي او کلتوري شخصیت متزلزلې او باثباته خواوې خلکو ته څرگندې شي او بیا به په چاپسې د ((سوی تبسم)) جرئت ونه لري.

د هیلې په دې سريزو کې اوس ما هېڅ ډول بدلون نه دی راوستی، لوستونکي کولای شي د شک په حالت کې یې د لوستلو پر مهال چک کړي، یوازې کومه یوه کلمه چې املايي او انشايي تېروتنه په کې وه، هغه مې سمه کړې ده، نورې نو دا لیکنې د هیلې پانگه ده او دهغو شرایطو محصول، هر ډول مصنوعي بدلون راوستل په کې دهیلې له تېر تاریخ سره درغلي ده.

دلته ډېره لازمه او ضروري ده، د هغو کسانو د خیر یادونه وشي چې (هيله) یې له لومړۍ بیا تر وروستۍ چاپي گڼې را رسولې؛ که د عبدالملک بېکسیار، صفیه صدیقي، حفیظ-الله غبستلي، احمد ویس وردگ، صالح محد صالح، عزت الله شمسزي، بريالي ویاړ او دغه راز د نورو هیلوالو پرله پسې هلې ځلې او د فکر او تندي خولې نه وای، نو خدای

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

خبر چې هیله به له یوې گنې بلې ته خوځېدلې وای، نو تاسو چې دا سریزې او یا د هیلې نورې لیکنې لولئ، ددې ښاغلو زیار او زحمت باید هېڅکله له یاده ونه ایستل شي، گران ورور شېرعالم امله وال هم د ستاینې وړ دی چې وخت پر وخت به یې په زیات ټینگار سره راته ویل چې د هیلې سریزې باید راتولې او چاپ کړو، نور نو دا سریزې ستاسو مخې ته ردم، هیله ده چې خوند ورڅخه واخلي او په نږدې ماضي کې د هېواد د څو تنو فرهنگیانو له کار او زیار څخه تر یوه بریده خبر شئ.

په درناوي

پوهندوی محمد اسمعیل یون

دهیلې یو هیلوال

ارگ، د جمهوري ریاست ودانۍ، کابل - افغانستان

((هیله)) د کومو هیلو په هیله خپرېږي؟

د هېواد روانه غمیزه د خپل ژوند دویمې لسیزې پوره کېدو ته نږدې کېږي. په همدې تېرو شلو کلونو کې چې څه پر هېواد او زموږ پر ولس راغلل په ذهن کې دهنو بیا تېرول او یادول انساني ذهن له ستریاوو سره مخامخوي. په تېرو پنځو کلونو کې د ولس د ژوند پر رگونو د جگړو او غمونو یوه بله روې هم کېناسته.

د پخوانیو زورواکو رژیمونو په پرتله او اندول ددې (۱۳۷۱ غويي- ۱۳۷۵ تله) ترینکلي نظام نادودې او ظلمونه ډېر دردوونکي وو. نه یوازې دا چې زموږ د ولس د کړي جهاد مېوه یې وپلورله، بلکې ځینو داسې قومي، ژبنيو، تاریخي، سیمه ییزو مسایلو ته یې لمن ووهله چې د یو موټي افغان ملت د روغې ستې لپاره ډېر خطرناک تمامېدل. د کابل ښار چې د تېرو جگړو له گوزارونو سلامت پاتې شوی و، نه یوازې د هېواد سیاسي مرکز، بلکې د سیمې یو ستر فرهنګي مرکز هم و، نو په همدې وجه خو د هېواد تاریخي دښمنان چې کابو څلوېښت کاله یو ناروا غلچکي او نیتبدي عمل ته منتظر وو، دا هیله چې ((کابل باید وسوځي)) د همدې کورنیو او بهرنیو لوبغاړو په لاس، ترسره کړه.

د همدې لوبې په پایله کې د هېواد پلازمېنه په وینو ولېمبول شوه او زیاته فرهنګي او مادي شتمني یا لوټ او یا له مینځه یوړل شوه.

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

اوس نو موږ نه یوازې په اقتصادي ډگر کې له یو ویجاړ او سوځېدلي هېواد سره مخامخ یو، بلکې په فرهنگي او مانیزه برخه کې هم یو ړنگ بنگ فرهنگ راپاتې دی.

دا چې چا، چا موږ پر دې برخلیک اخته کړو، پورته مو په ضمني توګه ورته اشاره وکړه، اکثره افغانان یې لاملونه او ټول لوري پېژني. د پښتو متل دی ((اوبه چې تر ورځه تېرې شوې بیا نه راگرځي)) اوس چې هر چا هرڅه زموږ د هېواد پر خلکو وکړل، هغه وشول. اوس دا فکر پکار دی چې څنګه پر خپلو زخمونو پټۍ کېږدو؟ څنګه خپل هېواد بېرته زرغون او ښېراز کړو؟ څنګه خپل فرهنگ له سره ښېراز او څنګه په راتلونکي کې ددې ډول غمیزو مخه ونیسو؟

اوس اوس په کابل، پېښور او تر هېواده دباندې یو زیات شمېر افغانان د ژوند د بار د اوچتولو ترڅنګ د خپل هېواد د راتلونکي او حال په باب ډېر اندېښمن او فکر وړي دي. یو شمېر فرهنگیانو د خپل وس او امکان تر بریده دخپل هېواد د فرهنگ لپاره نېکې هڅې کړي او کوي یې. دا فرهنگي هڅې زیاتره دمجلو، اخبارونو او کتابونو د چاپ په برخه کې زیاتي متمرکزې دي.

په ډنمارک کې دمېشته افغانانو له جملې څخه یو شمېر فرهنگیانو او فرهنگپالو هم دا وپتېيله چې خپل ځانونه په دې هڅو کې شریک کړي. د خپلې ژبې، هېواد او فرهنگ د خدمت لپاره یې اوس تر ټولو غوره دا وګنله چې خپل فکر او هیله به د یوې خپرونې له لارې بیانوي او بیا که د وس او امکان پولې وغځېدلې، پر نورو لارو به هم فکر کوي او عملي ګام به پورته کوي. ((هیله)) زموږ د هڅو لومړی پیل دی، هیله ده چې دا پیل زموږ د ملي او اسلامي فرهنگ په وده او د افغان ولس د ذهن په روښانولو کې اغېزمن ثابت شي.

((هیله)) به اوس اوس یوازې په پښتو ژبه د لیکوالو لیکنې چاپوي حکه چې اوس پښتو ژبې او ادب ته د خدمت ضرورت زیات محسوس دی. که په راتلونکې کې وخت، امکان او اړتیا ددې ایجاب وکړ، کېدی شي په نورو ژبو هم د لیکوالو لیکنې خپرې کړي.

((هیله)) به د هېواد دملي او اسلامي فرهنگ د بډاینې او زرغونتیا لپاره خپلې پانې د لیکوالو په لیکنو ډکوي، هر هغه فکر چې زموږ د هېواد دلورو ملي او اسلامي گټو لپاره وقف شوی وي، د (هیله) په پاڼو کې به ځلېږي.

((هیله)) به د لیکنو دخپراوي او چاپ په واسطه تر هېواد دننه او تر هېواده د باندې افغان لیکوالو ترمنځ فکري او قلمي رابطه ټینګوي.

په ((هیله)) کې به پر، هر هغه فکر، ذوق او خیال بندیز او سانسور نه وي چې له اسلامي فکر او د هېواد له ملي گټو سره په ټکر کې رانه شي.

((هیله)) به په کره لیکنې، گړنې او معیاري پښتو لیکنې خپروي، د فرهنگي لیکنو ترڅنګ به هغه سیاسي لیکنې هم خپروي چې په رښتینې بڼه د هېواد د سیاسي پېښو او سیاسي څېرو انځور گري کولای شي.

د پښتو د ځوان پښت د ځوان ادب د سمسورتیا په هیله به د ځوانو لیکوالو د لیکنو خپراوي ته ځانگړې پاملرنه کوي. ((هیله)) غواړي د سالم انتقاد او کره کتنې روحیه پیل او دود شي، هر هغه انتقاد په ورین تندي خپروي چې تر ضرره یې گټې زیاتې وي.

((هیله)) به د هېواد د ټولو وگړو له هغې جملې د ښځو د حقوقو کلک ملاتړ کوي او په دې اړه به لیکنې خپروي.

کله کله که د ((هیله)) په پاڼو کې کوم داسې مطلب راغی چې د واقعیت پر بنسټ لیکل شوي وي، خو په هېواد کې د کوم سیاسي گوند او یا سیاسي څېرې له ذوق، شوق او سلیقې سره متضاد وي، دا به په دې مانا

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

نه وي چې له هغې ډلې او یا شخص سره د کینې او یا د بلې ډلې د پلوی له کبله چاپ شوی وي. بلکې آره وجه به یې هغه درد، وي چې د لیکوال د زړه رگونه یې سپڅلي او هغه یې دې لیکنې ته اړ کړی دی. خو په لنډه توګه د ((هیله)) ټولیزه موخه خپل هېواد، ولس، ژبې، فرهنگ او انساني کراماتو ته خدمت کول دي. هیله ده له مور څخه په دې برخه کې خپلې هېڅ ډول مانیزې او مادي مرستې ونه سپموی.

په درنښت

د هیلي اداره

په ((هیله)) کې د هېوادوالو هیلې انعکاس شوې او که نه؟

کله چې مور د ((هیلې)) لومړۍ ګڼه خپروله، نو دا وېره راسره وه چې خدای (ج) مه کړه مور به خپل دې نېک نیت او فرهنگي هڅې کې پاتې راشو، زموږ هېوادوال چې نور نو د ژوند په اکثر و ډګرونو کې له زیاتو ستونزو سره لاس او ګرېوان دي، ایا مور به په دې بريالي شو چې د هغو د هیلو او رنځونو تصویر وړاندې کړو؟ ایا دا به د هغو لسګونو افغاني خپرونو په منځ کې چې هره یوه ځانته ځانګړې ((پالیسي)) لري او تر بېلابېلو به پلمو لاندې د لیکوالو لیکنو ته د سانسور زندۍ ور اچوي، په خپلواک ډول سره راپورته او د ناوړه سانسور کړۍ به ماتې کړي؟ له دې سره سره دا وېره هم وه چې د لوستونکي ذهني شتمني او رابطه به راخپله کړي او که نه؟ خو له نېکه مرغه کله چې د ((هیلې)) لومړۍ ګڼه چاپ او خپره شوه، نو زیاتو لوستونکو یې په ډېره مینه هر کلی وکړ. له زیاتو لوستونکو څخه مو مقصد ټول لوستونکي نه دي، بلکې اکثریت مو مقصد دی. هغو افغانانو چې په جرمني، امریکا، روسیې، سویډن، ناروې او ډنمارک کې استوګن دي او ((هیله)) مجله ورته ور رسېدلې وه، ځینو یې د لیکونو او ځینو هم د ټلېفون له لارې دمجلې ستاینه وکړه. په کابل، ننگرهار او پېښور کې هم لوستونکو او لیکوالو د مجلې ډېره ستاینه وکړه، خو له ستاینو سره سره ځینې انتقادونه او وړاندېزونه هم وشول. د ځینو انتقاد دا و چې ولې ټوله په پښتو ژبه ده، ځینو ویل چې سیاسي برخه یې تونده ده، ځینو ویل چې ټوله باید ادبي وي، ځینو ویل چې په مجله کې باید هېڅ ډول

فکري سانسور نه وي، یو شمېر ویل چې د مجلې د ژبې د معیار په برخه کې باید نور هم زیات کونښن وشي، ځینو ویل چې د مطالبو په خپراوي خصوصاً په فکري برخه کې له ډېر احتیاط نه کار واخیستل شي، ځینو ویل چې لیکنې هیئت کې باید لوی لوی پوهان او لیکوال شامل شي. ځینو دا خبره کوله چې پښتو ژبې ته د خدمت ضرورت او اړتیا ډېره زیاته ده، نو باید ټوله مجله تر پایه په پښتو چاپ شي، یو شمېر ویل چې د هغو سیاسي اشخاصو او ملي ځاینینو څېرې باید رسوا شي چې زموږ پر هېواد یې دا ناورین راوستی او اوس یې هم جاري ساتي. په دې ډول د مجلې ادارې او کارکوونکو ته په لیکنې او گړني ډول ډېر زیات نظرونه راورسېدل. سره له دې چې د لوستونکو په نظرونو کې زیات اختلاف و، خو یو شی چې د مجلې ادارې ته ثابت شو هغه دا و چې اکثره نظرونه د مجلې د ښه والي لپاره د ښه نیت له مخې څرگند شوي وو. هر چا چې هر نظر رالېږلی و مقصد یې دا و چې د مجلې په ښه والي کې مثبت ثابت شي، خو تر کومه ځایه چې د مجلې ادارې ته ددې ټولو نظریو د تطبیق پوښتنه راولاړېږي، نو په دې باب باید ووايو چې د مجلې اداره کونښن کوي چې د امکان تر حده د اکثر لوستونکو نظریو او غوښتنو ته د عمل جامه ور واغوندي، خو دا هم څرگنده ده چې هېڅ داسې خپرونه به نه وي چې هغه دې د ټولو لوستونکو، د فکر او ذوق له پلوه یوشان خوښه شي.

موږ لکه څنگه چې په لومړۍ گڼه کې ددې مجلې تگلوری په گوته کړی، په لنډیز سره وایو چې زموږ موخه او مقصد خپل ملي او اسلامي فرهنگ، ملي ژبې (پښتو) ته خدمت کول او د هېواد د ملي واکمنۍ د دښمنانو، ملي ځاینینو او نورو ملت ضد اشخاصو پر ضد په قلمي او فرهنگي مبارزه کې برخه اخیستل دي. دې سره سره به موږ د ټولنیز ژوند

د بېلابېلو ډگرونو او د هغو د سمون په اړه لیکنې خپروو او د لوستونکو ذوق او فکر به هم تر ډېره حده په پام کې نیسو.

موږ له هغو ټولو لوستونکو او لیکوالو څخه د زړه له کومې مننه څرگندوو چې موږ ته یې خپل رغوونکي نظرونه، انتقادونه او وړاندیزونه راولېږل، او د نورو مشورو په انتظار یې یو.

د مجلې اداره یو ځل بیا یادونه کوي چې کله که د مجلې په پاڼو کې کوم داسې سیاسي او یا انتقادي مطلب چاپ شو، چې په هېواد کې د کوم مشخص سیاسي گروپ او یا شخص په ضرر وي، نو دا ددې مانا نه لري، چې موږ گنې له هغه شخص سره شخصي کینه لرو، بلکې د لیکوال د هغه درد په انعکاس کې برخه اخلو، چې هغه یې دې لیکنې ته اړ کړی دی، خو که مخالف لوری او یا شخص د خپل ځان د سپیناوي او دفاع لپاره داسې لیکنه راولېږي چې د قلم عفت او عزت پکې ساتل شوی وي، نو هغه به هم د هغه شخص د ځواب په توگه خپروو.

ستاسو د نورو نېکو نظریو، لیکنو، انتقادونو او وړاندیزونو په هیله

د هیلي اداره

((هیله)) د کومو ستونزو له پېچومو تېرېږي؟

په هغو ټولنو کې چې د پوهې او قلم پرځای د ټوپک منطق حکومت کوي، سوال او ځواب ټول د تورو په سرونو کېږي، د کتاب، مجلې او نور خپرونو فرهنگ لا د ټولني اکثرو برخو ته نه وي خور شوی، د لوړې، فقر، تنګلاسی او نورو ستونزو د سیلی شمال د ژوند غوټی ښېرازېدو ته نه پرېږدي، په هغو ټولنو کې چې روڼ اندي (روشنفکر) قشر پر بېلابېلو ذهني تمایلاتو وېشل شوی وي او ډول ډول سیاسي، اقتصادي، سیمه ییزو او نورو ناروغیو یې د ذهنونو ټولې برخې نیولې وي، د افراط او تفریط او مضر احتیاط روحيې د اکثرو ذهنونه او فکرونه تسخیر کړي وي، د یوې ازادې، خپلواکې، رښتینې مجلې، اخبار او یا بلې خپرونې خپرول او دخپلواکو قلمونو چلول په رښتیا سره یو ډېر ستونزمن او له ذهني، رواني او فزيکي خطرې ډک کار دی.

له بده مرغه باید ووايو، چې زموږ ټولنه اوس اوس له پورتنیو ستونزو او اندېښنو سره لاس او گړپوان ده، خو ایا د ټولو خپرونو پاڼو او د قلم نوکې ته د یو ((مضاحتیاط)) دلومې ور اچول د یو روڼفکر، لیکوال او شاعر انساني او هېوادنی مسوولیت تر پوښتنې لاندې نه راوړي؟ او یا هم د بې تفاوتی آرام او شنه خوبونه زموږ د ټولني د رنځور حالت درمل کېدلای شي؟ دهمدغو بد مرغیو دجاج اخیستلو له کبله موږ د یوې داسې خپرونې پر خپرونو لاس پورې کړ چې لږ تر لږه د یادو ستونزو د ځینو برخو په انعکاس کې برخه واخلي او د هېواد د ټپي فرهنگ د بیا رغونې او بډاینې لپاره په ذهني فعالیت کې ځان شریک کړو، خو ایا موږ له ستونزو سره

مخامخ نه یو؟ هغه کسان چې پر خپرنیو فعالیتونو بوخت دي، هغه په اوسني وخت کې دیوې ازادې خپرونې، هغه هم د داسې یوې خپرونې چې د یو چا د لاس د خولو په زور چلېږي پر ستونزو ښه پوهېږي. ((هیله)) مجله د همدغسې ستونزو او مشکلاتو، ستریاوو او هلو ځلو له بټۍ څخه راوتلې وروستی ثمره ده، د دې په خاطر چې راتلونکې پښت او اوسنیو لیکوالو ته د مجلې د اوسني ستونزمن حالت لږ جاج معلوم شي، په لنډیز سره ویلای شو چې دا اوسنۍ ((هیله)) د څو کسانو د منډو تړو او د یوه واحد مقصد لپاره د څو کسانو د زیارونو او هلو ځلو د شریکېدنې پایله ده، یو تن په ډنمارک کې د خپل ژوند د هوساینې شرایط پرځان راتنگ کړي او د خپلو لاسونو، فکر او قلم د زیارونو د خولو ثمره رالېږي، یو بل تن په پېښور کې دې هلو ځلو ته اوډنه او انتظام ورکوي او د اړیکو مزي ټینګوي او بل تن له جنگ ځپلي کابل او نورو سیمو نه لیکنې او مضمونونه راټولوي او بیا یې د چاپونې زیار گالي، په حقیقت کې له دغه مثلث څخه د ((هیله)) مېوه لاسته راځي، خو اوس راځو دې ته چې دا زیار د ټولو لپاره د ستاینې او مننې وړ دی او که نه؟ که اختلافونه هم ورسره مله دي؟

رښتیا خبره خو داده، ((هیله)) چې د کوم مقصد لپاره خپرېږي د همدې فکر درلودونکو اشخاصو لپاره هم د مننې وړ ده او هم د ستاینې، خو په طبیعي ډول د مخالف لوري لپاره نه یوازې دا چې د مننې وړ نه ده، بلکې د غندنې سبب یې هم ده. دې منځ کې یو ډله نور خلک هم دي چې هغوی ټول عمر د مضر احتیاط په ډنډ کې ډوب دي او مضر احتیاط په ټولنه کې هغه زهر دي چې د ټولنې د پرمختګ رگونه سيزي، استاد الفت په خپل یو نثر کې د مضر احتیاط کیسه داسې بیانوي:

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

((شمی اکا په کلي کې په احتیاط ډېر زیات مشهور و، هر چا چې به په کلي کې کوم کار کاوه نو یو ځل به یې هغه ته مراجعه کوله، دده د احتیاط یوه نښه دا وه چې ټول عمر په موټر کې نه سوړېده، ځکه چې ده ویل کېدی شي موټر چپه شي او ژوند ته یې خطر پېښ شي، کور ته یې برق نه راوسته، ویل یې کېدی شي برق شارټ شي او ټول کور اور واخلي، هو، دی له عقله پیاده و، ځکه یې ټول عمر کور کې تیاره وه.)) له بده مرغه باید ووايو چې اوس هم زموږ په ټولنه کې د دې ډول اشخاصو ډېرې بېلگې شته. تراوسه پورې موږ ته یو شمېر لیکوالو او نالیکوالو چې پر همدې رنځ اخته دي، دمجلې د خپرنيو مطالبو په باب همداسې نظر راکړی، د دوی یو ستر انتقاد دا دی چې ولې تاسو ټوله مجله په پښتو ژبه خپروئ، او دا به ستاسو لپاره ((ښه راتلونکی ونه لري)). خو که موږ هر څو ورته ویلي چې د خپلې ژبې او فرهنگ خدمت نه یوازې دا چې کوم خیانت نه دی، بلکې د ویاړ او د ډېرې نېکنومۍ خبره هم ده او دا د نړۍ د ټولو انسانانو طبیعي حق دی، نورو ته چې د خپلې ژبې د خدمت حق حاصل دی، موږ هم غواړو چې له همداسې یو حق نه گټه پورته کړو.

بله خبره داده چې دا به د چا وجدان ومني چې یو پښتون دې د هېواد له مورنۍ غېږې نه په لرې هېوادو کې د خپل زیار د خولو په بیه د خپل فرهنگ او ژبې لپاره یوه مالي بسپنه برابره کړي او موږ هغه د بل چا د ژبې او فرهنگ د بډاینې لپاره مصرف کړو.

حقیقت دادی چې موږ د نورو فرهنگونو او ژبو ته ډېر زیات خدمتونه کړي دي، د نورو ژبه مو په خپل دربار کې ساتلې او پاللې ده او بې شمېره خدمتونه مو ورته کړي دي، د افغانستان نوميالي لیکوال استاد پوهاند عبدالشکور رشاد په دې برخه کې دوه ټوکه مهم کتابونه لیکلي چې

یو یې (پښتانه شعرا په فارسي کې) او بل یې (پښتانه شعرا په اردو کې) نومېږي، په هر اثر کې یې تر دوو سوو زیات شاعران معرفي کړي، چې په نوموړو ژبو یې شعرونه لیکلي او خدمتونه یې ورته کړي دي، همداسې نور په سوونو پښتانه لیکوال چې د نورو د فرهنگ او ژبې لپاره یې قلمونه چلولي دي، هم در واخله!

په ټولیز ډول که موږ د هغو پښتنو شمېر چې اردو او فارسي ژبو ته یې خدمتونه کړي دي یوازې (۷۰۰) تنه لیکوال محاسبه کړو او د هر یوه د کتابونو شمېر په منځني حد (لس عنوانه) کتابونه محاسبه کړو، نو د ټولو کتابونو شمېر به (۷۰۰۰) عنوانه کتابونه شي او دا هغه شمېر دی چې تقریباً د پښتو ژبې د ټولو کتابونو له شمېر سره د انډول وړ دی، ایا همدا خدمت کفایت نه کوي؟

په نړۍ کې به هېڅوک داسې قوم پیدا نه کړي، چې د بل چا ژبې او فرهنگ ته یې دومره خدمتونه کړي وي، اوس نو که په دې خدمتونو هم له پښتنو څخه څوک خوشاله نه وي، نو خدای (ج) دې هغوی خوشاله کړي.

درنو لوستونکو!

((هیله)) مجله د همدغسې نظرونو له گوزارونو تېرېږي او خپله لار جوتوي. له ژبنيو نظرونو پرته، دې او هغې ډلې ته دمجلې د انتساب اوازې هم زموږ تر غوږونو راورسېدې، خو وخت به دا ثابتې کړي چې ((مجله)) یوازې د افغانستان ملي گټې په پام کې نیسي، نه دکومې ځانگړې ډلې خیال او سلیقه، خو له ستونزو سره سره د زیات شمېر هېوادوالو او په بهر کې د مېشتو افغانانو تشویق او ستاینې او په دې برخه کې همکاري هم د مننې وړه ده، په ځانگړي ډول د هغو لیکوالو همکاري چې له کوم مادې امتیاز پرته یې د خپلو قلمونو مېوه موږ ته د خپراوي لپاره راسپارلې ده او موږ سره یې په گډه په دې فرهنگي او ملي کار کې ونډه اخیستې ده.

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

((هیله)) مجله به هڅه وکړي چې په خپلو پاڼو کې د دوو تېرو گڼو په شان زموږ د ټولنیز او فرهنګي ژوند د بېلابېلو ټپونو د علاج لپاره د درنو لیکوالو افکار خپاره کړي، له درنو لوستونکو او لیکوالو څخه هم هیله لرو، چې د هېواد د هغو ناولو او نالیدلو ټپونو او رنځونو په باب چې لا اوس هم زموږ د ولس د ژوند د بېلابېلو ډګرونو شیره زېښي، ارزښتمنې لیکنې راولېږي.

د مجلې اداره کونښن کوي، چې تر زیاته بریده په ژبني او لیکنې معیار کره لیکنې درنو لوستونکو ته وړاندې کړي، په لیکنو کې به د هېواد ملي او اسلامي گټې او د ملي فرهنگ د ښېرازی او بداینې مساله ضرور په پام کې نیول کېږي، خو هېڅکله به دمنفي ځان ساتنې، ورځ چاری او د احتیاط په پلمه له ورځني فرهنگ نه شاتګ ته غاړه کېږدي او نه به تر دې بهانو لاندې د لیکوالو رښتیني مطالب له چاپ وغورځوي، د مجلې او درنو لیکوالو ترمنځ غټ او د پیوستون پل همدا دی چې د هېواد ملي او اسلامي گټې په پام کې ونیسي او د پښتو ژبې د بداینې لپاره خپل قلمونه نور هم ګړندي کړي. له ځوانو لیکوالو نه هم په درنښت هیله کوو چې ((هیله)) د خپلو فرهنګي لیکنو او هیلو د غورېدو چینه او تمه ځای وګڼي او په خلاص مټ او زغرده توګه د مجلې ادارې ته خپلې لیکنې او شعرونه راواستوي.

دغه راز د مجلې اداره ټولو درنو لیکوالو ته یو ځل بیا په درنښت سر بلنه ورکوي، چې د افغاني ټولني د ژوندانه د بېلابېلو ډګرونو او اړخونو په باب موږ ته خپلې گټورې لیکنې راولېږي.

په درناوي

د هیلې اداره

فرهنگي رغونه د لومړیتوب حق لري

د شلو کلونو په بهیر کې د هېواد د ژوند د بېلابېلو خواوو د ودانیو بروجونه نړول شوي، د هېواد فرهنگي شتمني د بهرنیو او کورنیو دښمنانو له خوا په شعوري او ناشعوري ډول چور او تباہ کړای شوي ده. د ټول هېواد رغنده خواوې او ودانۍ وېجاړې شوي دي، هره برخه بیا رغونې او ابادۍ ته اړتیا لري، خو دا خبره د یادولو وړ ده چې په هره ټولنه او هر ځای او وخت کې تر ضرور نه ډېر ضرور کارونه موجود وي. د اړتیا په اندول باید لومړی هغه کار تر سره شي، چې ډېره زیاته اړتیا یې محسوسه وي، په دویم ګام کې ضروري او بیا همداسې نور کارونه او هڅې، خو اوس راځو دې ته چې زموږ په ټولنه کې تر ټولو لومړی، کوم کار او چارې ته اړتیا ده؟ هغه څوک چې په هېواد کې اوسېږي او ډول ډول اقتصادي فقر او ناخوالو ځپلي، هغوی ته که دا پوښتنه وړاندې کړي، نو هغوی بهی درنگه دا خبره کوي، چې تر ټولو لومړی باید د اقتصاد (ډوډۍ) غم وخورل شي، چې یو ځل ګډه مړه شي بیا هر څه کېږي، د دوی په فکر اقتصادي ستونزې ددې سبب کېږي، چې سړی له خپل فرهنگه لرې او ان پردی کړي، دوی وايي یو څوک چې د خپل ورځني ژوند د خړوب او تېرولو وس نه لري، نو فرهنگ خو لا پرېږده چې عادي سالم فکر هم نه شي کولای او ټول ذهن ان فکري ځواک یې د اقتصادي فقر په ورېځو کې ډوب وي. ددې یادې ستونزې عملي او څرګندې بېلګې همدا اوس زموږ په هېواد کې ډېرې زیاتې دي. که د پخوانیو شمېرنو له مخې زموږ هېواد دیوې پنځه لس ملیوني بشري ټولنې په توګه په پام کې ونیسو او ددې

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

ټولني د مطالعې جاج واخلو، نو دا به ښه څرگنده شي چې دلته اولس د سواد او اقتصادي فقر تر څنګ له نورو ستونزو سره هم مخ دی. اوس په پښتو ژبه ډېر کتابونه چاپېږي، تقریباً د هر عنوان شمېر (۵۰۰) او یا (۱۰۰۰) ټوکه وي، خو ډېرې کمې بېلګې به پیدا کړو چې دا کتابونه دې د څرخلاو له لارې بېرته خپل لګښت پوره کړي، نور اکثره یا خلکو ته وړیا ورکول کېږي او یا هم په کتابتونونو کې پاتې کېږي. اوس سرې له دې خبرې پوهېدلای شي، چې په یوه پنځلس ملیوني بشري ټولنه کې زر آن پنځه سوه تنه هم منظمه مطالعه نه کوي، دلته بیا همغه د کتاب پلور خبره سړي ته رایادېږي: ((هغه څوک چې پیسې لري هغه کتاب نه اخلي او هغه څوک چې مطالعه کوي هغه پیسې نه لري)) اکثره کسان اقتصادي ناخوالې زموږ د فرهنګي ودې د مخنیوي ستر عامل بولي. دهمدې اقتصادي فقر په پایله (نتیجه) کې داسې حالات پېښ شول چې زموږ د فرهنګ لپاره نا مطلوب وو. غوره بېلګه یې د کابل ښار دی، دلته د همدې ستونزو په نتیجه کې هغه فرهنګیان چې پخوا یې په ښه مینه او خلاص مټ، فرهنګي هلې ځلې کولې، د وخت په تېرېدو سره د ژوندانه پر ستونزو پر ځانګړي ډول په اقتصادي مشکلاتو اخته شول. فرهنګ او فرهنګي کار هم خپل مادي ملاتړ له لاسه ورکړ او د فعالیت کړۍ یې تنګه شوه، نو دا فرهنګیان هم په ذهني او هم په فزیکي ډول استهلاک شول او اوس یې له اکثره د کوم نوښت او لوی فرهنګي کار هیله نه شي کېدلای.

د نوي ځوان فرهنګي کهول د ټوکېدو زمينه هم نه شته، ځکه چې مخکې پلونه ټول نړېدونکي او نړول شوي دي. ان داسې وخت هم راغی چې لیکوال د خپلو کتابتونو څرخلاو ته کېناست. دې سره سره ځینې داسې کسان هم شته چې د هغوی فرهنګي مینه او د زړه زور تراوسه اوبه شوي نه دي او د خپل هېواد د فرهنګ ډیوه یې نیم ژواندې ساتلې ده.

اوس که د هېواد دننه په کابل او نورو سیمو کې د فرهنگي کار لړۍ ښه گرمه نه ده، نو په پېښور او تر هېواده بهر ځینو نورو سیمو کې د گڼو فرهنگیانو او افغانانو له خوا په خپلو شخصي هاند او هڅو گڼ شمېر فرهنگي خدمتونه او کارونه ترسره کېږي. یوازې په پېښور کې دومره گڼ شمېر بېلابېلو پښتو کتابونه چاپېږي، چې په شمېره کې ان هېواد د پخوانیو حکومتونو تر کلنیو چاپي کتابونو زیات دي، له څو کلونو راهیسې چې په هېواد کې دولتي سیستم ږنگ شوی، نو شخصي او ځاني فرهنگي تشبثاتو، د دولتي فرهنگي کړنو ځای نیولی او ورو ورو زموږ هېوادوال له کتاب سره د خپلې مینې او ملگرتیا مزي ټینګوي.

د پیداگوښۍ پوهان عقیده لري چې په یوه ټولنه کې باید د ښوونې او روزنې (فرهنگي) او اقتصادي چارې دواړه سره څنګ په څنګ وده وکړي، ځکه چې دا یو له بل سره لازم او ملزوم دي. اقتصادي پرمختیا د یوې ټولنې د فرهنگ د ښېرازۍ او فرهنگي وده د یوې ټولنې د اقتصادي پرمختیا او پیاوړتیا لپاره لارې اواروي.

اوس چې زموږ هېواد له ډول ډول ستونزو سره مخامخ دی، نو زموږ هېوادوال باید کومې ستونزې لومړی حل کړي؟ څرنگه چې انسان لومړی فکر کوي او بیا عمل (کړنه)، نو کله چې د فکر خبره منځته راغله، نو دلته د ټولنې د ذهني اعمار مساله رامنځته کېږي او دا هم څرګنده خبره ده چې ذهني اعمار د فرهنگ په واسطه منځته راځي، ځکه چې فرهنگ د ټولنې مغز دی، که چېرې دا مغز سالم او نورمال وي، ټولنه د خپل ژوند تګلورۍ په ښه توګه تنظیمولای شي او که چېرې مغز ناروغه وي، نو ټولنیز ژوند له ګډوډۍ سره مخامخېږي، نو اوس چې موږ د خپلې دردېدلې، کړېدلې او سوځېدلې ټولنې د بیا رغونې او سوکالۍ په هیله یو، نو لومړی باید ذهني اعمار پیل کړو، کله چې د ټولنې د افرادو ذهنونه رڼا شول نو

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

هنغوی کولای شي د همدې ذهني او فکري رڼا په غشو د لوړې، اقتصادي فقر او نورو ستونزو توره بلا وولي او ځان ترې خلاص کړي. دلته بیا هم پوښتنه راولاړېږي، چې ذهني اعمار او فرهنګي کار خو هم لګښت او پیسو ته اړتیا لري، دا پیسې به له کومه شي؟ د دې پوښتنې په ځواب کې باید ووايو، له نېکه مرغه یو شمېر افغانان له اقتصادي پلوه ښه ژوند کوي، دوی باید د خپلې پانګې یوه برخه فرهنګیانو ته د فرهنګي خدمتونو لپاره ورکړي چې هنغوی پرې هم خپل ژوند وژغوري او هم فرهنګي خدمتونه ترسره کړي. دهمدې فرهنګي خدمتونو په پایله کې به د ټولني د وګړيو ذهنونه روښانه شي، خپل دوست او دښمن په نښه کړي، د خپل ژوند تګلوري به په دقیق ډول وپېژني، ټولنیز فکر او هېوادنۍ مینه به یې په زړونو کې په ولولو شي او په پای کې به له ټولو ستونزو څخه مخ سوړ او بریمن راووزي.

په درنښت

د همداسې یوې هیلې د بري په هیله

اداره

د فرهنگي چارو او اړتیاوو په باب خو ورانديزونه

د شل کلنې جگړې په ترڅ کې بېلابېلو بهرنيو او کورنيو لاملونو او بېلابېلو ډلو هر یو په خپل وار سره د افغانستان فرهنگ او معنوي ژوند ته درانه زیانونه واړول.

دملي موزیم بېلابېل یو لک اثار چور شول، سیمه ییز موزیمونه وران شول، په زرگونو ښوونځي ړنگ شول، د لوړو زده کړو په لسگونو مرکزونه وران شول، په لسگونو ملیونه ټوکه بېلابېل کتابونه چور او وسپړل شول، د راډیو او ټلوویزیون دستگاوي وړانې شوې، هر کلتوري او علمي مرکز ته له یو نه یو لوري زیانونه او خطرونه متوجه شول او د دې ترڅنگ د هېواد نوره کلتوري شتمني چې په فزیکي ډول نه ترسترگو کېږي او یوازې په مانیزه توګه او دودیز ډول لکه د زړونو سپېڅلتیا، ساده ښکلا، ننگ، مېلمه پالنه، مینه، غیرت او داسې نور، زموږ په ټولنه کې موجود وو، هم له جدي گواښ سره مخامخ شول. څومره چې جګړه غځېدله، نو بیا هماغومره اقتصادي ناوړین ورو ورو دومره زیات شو، چې د ټولنو د وګړو پر ستوني یې خپسې کېنولې، کله چې پر ۱۳۷۱ل کال د یوې توطیې له مخې د افغانستان دولتي جوړښت ړنگ او په هېواد کې بېلابېلې ډلې پر بېلابېلو سیمو واکمنې شوې، نو د هېواد فني او مسلکي کدرونه په تېره بیا فرهنگیان لاس تر زڼې کېناستل، هغو کسانو چې فزیکي کار یې له مسلک سره اړخ لګولای شو، فزیکي خواریو او درنو کارونو او ځینو نورو یې ازاد کار او کسب ته مخه کړه، مسلک او رسمي زده کړه د ډوډۍ د ګټلو له وسیلې نه ووتل او هر چا له خپلې تحصیلي څانګې جلا پر یو بل نوي کار

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

لاس پورې کړ، خو لیکوال، شاعران، قلموال او په یوه مانا فرهنګیان بیا ددې کار هم نه وو، له یوې خوا له اقتصادي ناوړین سره مخامخ شول، له بلې خوا یې د هنر د مینه والو او لېوالو ډگر تش کړای شو او ان د هغوی د کلونو زیار او لاسته راوړنې، کلتوري او هنري پانګې ته د بې ارزښتۍ په سترگو وکتل شول. لیکوالو او فرهنګیانو په ټولنه کې د خپل درنښت، حقوقي شخصیت او ثابت نوم په وجه هم نه شو کولای د ژوند د تغذیې یو درېیم یا دویم کار ته لاس واچوي او نه هم له ذهني، رواني او ان فزیکي پلوه د دې جوګه وو چې په دې ناوړه بېرنيو شرایطو کې د ژوند خړوبېدنې یوه بله لار ومومي. په پایله کې د ټولنې د نورو وګړو په انډول د فرهنګیانو ژوند له زیاتو ستونزو سره مخامخ شو، ډول ډول ذهني او رواني ناروغیو یې هم د ذهن رګونه ونيول، بیا داسې وخت راغی چې نه د ژوند شول او نه هم د فرهنګي او پوهنیز کار.

کله چې په افغانستان کې دولت ړنگ کړای شو، فرهنګي مسوولیت او فرهنګي کار یوازې د ملتپالو او فرهنګپالو افغانانو پر غاړه پرېوت. دوی دامکان او خپل وس تر بریده تر هېواد دننه او تر هېواده بهر پر فرهنګي او علمي کړنو لاس پورې کړ، تر یوه حده د دوی هڅو مثبتې نتیجه او ثمره ورکړه. اوس تر هېواد بهر یوازې په خپرنۍ برخه کې په لسګونو عنوانه بېلابېلې ازادې خپرونې خپرېږي او هم تر هېواد دننه د واکمنو تر واکمنۍ لاندې یو شمېر خپرونې کېږي. خو دا دواړه حالت په خپل ځای بریاوې او نیمګړتیاوې لري. تر هېواد دننه خپرونې یوازې د واکمنو د اند ښکارندويي کوي او یو ټاکلی تګلوری تعقیبوي او د ټولنې د اکثر وګړو ذهن او ذوق نه شي خړوبولای.

تر هېواده د باندې خپرونو یوه برخه پر ځینو ملي، سیمه ییزو او تنظیمي ناروغیو اخته ده او ځینې یې د سوداګرۍ او یوازې د ډوډۍ

پیدا کولو وسیلې دي، د دې خپرونو بله نیمگړتیا دا ده چې ډېره کمه برخه یې هم د هېواد داخل ته نه رسېږي.

تر هېواده بهر د خپرېدونکو خپرونو په باب د یاد وړ بل ټکی دا دی چې د دې یو زیات شمېر خپرونې د افغان فرهنگپالو په مالي لگښت او زیار خپرېږي، نو داسې هیله کېږي، چې دا خپرونې باید زموږ په ټولنه او کلتوري بهیر کې مثبت اغېزه وکړي. دا خپرونې چې په کوم نېک نیت او هیله خپرېږي، په عمل کې په پوره ډول همدا هیله نه پوره کوي. کله کله د دې ډول خپرونو د مالي تمویلونکو او فني چلوونکو په نیتونو او اندودونو (د فکر طرزونو) ترمخ واکمن منځته راځي او دا خپرونې یوازې د فني چلوونکو تر انحصار لاندې راځي. ځینې وخت دا چلوونکي د دې پرځای چې زموږ د فرهنگي بهیر، ټولنیز ژوند او فرهنگیانو ورځنۍ ستونزې په پام کې ونیسي او هغو ته ځواب ورکړي. خپله ځاني سلیقه او ستونزمن فرهنگي ژوند او د دې ډول فرهنگیانو ترمخ د احساس او اند واکمن رامنځته کېږي.

ښه خبره به دا وي چې تر هر څه دمخه باید زموږ فرهنگي اړتیاوې او ستونزې په گوته او د حل لارې یې ولټول شي، لومړی، دویم، درېیم، ضرورت باید وټاکل شي او حل یې له لومړي نه پیل شي.

زموږ د فرهنگیانو ستونزې هم یو ډول نه دي، په کابل کې د فرهنگیانو لویې ستونزې دا دي، چې د ژوند تر پېټي لاندې خپلو فرهنگي کارونو او هڅو ته وده نه شي ورکولای، د لیکوالو ذهني او فزیکي ځواک د ژوند د پایدنې په لاره کې مصروف دی، له اقتصادي ستونزو راپیدا شوي ذهني فشارونه هم د لیکوالو د فرهنگي کار ستر خنډ دی.

په پېښور کې بیا بېل کلتور حاکم دی، دلته زموږ لیکوال که د اوسني کابل په انډول له اقتصادي پلوه تر ډېر فشار لاندې نه دي، خو له ذهني

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

پلوه پر خپل اقتصادي ژوند ډاډه نه دي. ځینې فرهنګیان کوبنس کوي چې د خپل ورځیني ژوند د خړوب تر څنګه د سبا غمه هم وخوري، نو په دې وجه څو ځایه فرهنګي او نا فرهنګي کارونو ته لاس اچوي. د لیکوالو انرژي او فکري ځواک پر بېلابېلو کارونو وېشل کېږي او د هیلې وړ فرهنګي کار ثمره ترې لاسته نه راځي.

یو زیات شمېر فرهنګیان دلته هم د وزګارتیا په وجه له ډول ډول ستونزو سره مخامخ دي. یو شمېر نور یې له خپل مسلک نه لرې دویم او درېیم ورځیني ګټندوی کار ته لاس اچوي او په دې ډول دخپل ژوند پټی اوچتوي. یو شمېر نور چې په ځینو موسسو او په پیسو مالامال ادارو کې د کار په پیدا کولو بریالي شوي، د پیسو په مینه کې یې ورو ورو خپل فرهنګي هویت او ارزښت ډوبېږي او د وخت په تېرېدو سره کېدی شي، لیکوال پر سوداګر واوړي.

یو شمېر نور کاري لیکوال د ژوند د مجبوریتونو له کبله د څېړنیز او تخليقي کار پر ځای د خپرونو پر تخنیکي چارو مصروف دي، چې د دوی اصلي کار ته زیان ورپېښوي. تر ټولو د یاد وړ خبره داده چې په پېښور کې داسې یو نا مطلوب پانګوالي کلتور واکمن او واکمنېږي چې معیار یې له مشروع او نامشروع لارو د پیسو ګټل دي. هغه ټولنیز کلتور چې په هېواد کې د فرهنګیانو او فرهنګي حلقو تر منځ موجود و، د هغو ډېره برخه دلته په پېښور کې د افغان لیکوالو او فرهنګیانو ترمنځ نه شته او لا د مسخه کېدو په حال کې دی.

یو شمېر افغان لیکوالو او فرهنګیانو چې لويديځ او ځینې نورو هېوادو ته یې پناه ور وړې، تراوسه پورې یې تر ډېره بریده له خپل هېواد، اولس او کلتور سره خپله مینه او ذهني اړیکي ساتلي، په همدې وجه هلته هم ګڼ شمېر افغاني خپرونې او اثار خپروي. د دوی د مرستو لړۍ ان تر

پېښوره هم رارسي او دلته پرې گڼ شمېر فرهنگي او علمي اثار خپرېږي. دا لیکوال او فرهنگیان کېدی شي د ژوند تر پایه له خپل هېواد او کلتور سره خپله دا مینه همداسې گرمه وساتي، خو د هغو له راتلونکي نسل نه دا هیله کېدی نه شي.

له لویدیځ څخه د فرهنگي کار لپاره د افغانانو رالېږلې مرستې که په دقیق ډول او مناسبه توګه ونه کارول شي نو په دې برخه کې هم ستونزې راولاړېدلای شي، اوس پېښور او غرب کې د مېشتو افغان فرهنگیانو ترمنځ د فرهنگي همکارۍ ښه گرمه لږۍ روانه ده، خو اوس دا پوښتنه راولاړېږي چې ایا دا فرهنگي هڅې څومره اغېزمنې دي او زموږ په ټولنه کې د فرهنگي خلا د ډکولو جوګه کېدی شي او که نه؟

اساسي خبره داده چې فرهنگي خلا تر هېواد دننه رامنځته شوې ده، باید داسې هڅې تر سره شي چې په یو نه یو ډول دا خلا ډکه شي، ترټولو لومړی باید د هغو فرهنگیانو غم وخورل شي چې په هېواد کې اوسېږي. فرهنگي کار یې یا کمزوری شوی، یا پر تپه ولاړ دی او یا هم دمسخه کېدو پر لوري روان دی، هغه اغېز چې یو فرهنگي کار یې زموږ د ټولني په دننه کې شیندلای شي، د ټولني د باندې یې نه شي ترسره کولای. دا خبره هم د یاد وړ ده چې که یو فرهنگي کار زموږ د ټولني لپاره وي، نو باید کوبښن وشي چې زموږ ټولني ته انتقال شي.

دلته کېدی شي ځینو کسانو ته دا پوښتنه راپیدا شي چې د هېواد په داخل کې خو د واکمنو دسختو او تنګو شرایطو او نورو ستونزو له امله ازاد فرهنگي کار ترسره کېدی نه شي. باید وویل شي چې یو واکمن که هر څومره د لنډ او تنګ فکر خاوند هم وي، بیا هم په څرګند ډول د یو ګټور ټولنیز او فرهنگي کار مخه نه نیسي، بله خبره دا ده چې له همدې واکمنو سره په دې اړه غږېدل او د هغوی قانع کول په خپله یو فرهنگي

کار دی. که چېرې تر هېواده د باندې افغان فرهنگپال، فرهنگپال او ملي سوداگر هغه ګټور علمي او کلتوري فعالیتونه چې تر هېواده د باندې یې پیل کړي، په یوه نه یو ډول د هېواد داخل ته ولېږدوي، نو ګټه به یې تر اوسني حالتو څو ځله زیاته شي. یو خو به یو شمېر فرهنگیانو ته چې اوس هلته له وزګارتیا او ستونزو سره مخامخ دي، یوه فرهنگي بوختیا پیداشي. له هېواده به د نورو فرهنگیانو د راوتلو او لېږد مخه ونیول شي، د افغانانو پانګه به بېرته د افغانستان غېږې ته ورشي. په دواړو خواوو کې به زموږ هېواد ګټه وکړي؛ هم به زموږ ټولني ته کتاب وړاندې شي او هم به یې لګښت بېرته زموږ هېواد ته پاتې شي.

اوس چې په پاکستان او نورو ځایونو کې څه خپرونې کېږي، نو له مالي ګټې سره سره یې لګښت ټول د پاکستان او نورو هېوادو لمن ته لوېږي. کله چې یوازې کتاب موږ ته راپاتې شي نو بیا مجبور یو چې یوه برخه یې هېواد ته ولېږدوو، دهغو د پوست لګښت هم د همدې هېواد په ګټه پرېوزي او نورې ستونزې خو یې لا پرېږده.

تر هېواده د باندې د افغانانو له خوا چاپېدونکې خپرونې او اثار که له یوې خوا د ورځیني چاپ په ګاڼه ښکلي شوي، نوله بلې خوا باید د خپل لوستونکي او ملت د ژوند اقتصادي کچه هم په پام کې ونيسي. که یو اثر ډېر مانيز ارزښت هم ولري، خو چې د اقتصادي ستونزو په وجه یې لوستونکی د اخیستو وس ونه لري، نو بیا یې هم چاپ ډېر ګټور نه پرېوزي. په تېرو دوو لسيزو کې زموږ په هېواد کې تر شل ملیونو ټوکو، زیات کتابونه له منځه وړل شوي دي، نو اوس د کتابونو د زیات شمېر چاپ ته اړتیا ده.

دلته باید دلومړۍ درجې کاغذ پرځای، دویمه درجه او درېیمه درجه کاغذ څخه کار واخیستل شي، چې د یو پرځای دوه ټوکه کتابونه چاپ شي او د یو تن پرځای دوو تنو ته ورسېږي.

په پای کې یو ځل بیا وایو چې موږ باید خپلې فرهنگي اړتیاوې تشخیص او د ضرورت په انډول دهنغو د حل لپاره په مینه او ولوله، اند او ځواک هلې ځلې وکړو.

د همدې ارمان د پلي کېدو په هیله

د هیلي اداره

هیله یو کلنه شوه

د ۱۳۷۵ کال په بهیر کې د هیلې مجلې د چاپ او خپراوي لپاره د څو تنو پښتنو لیکوالو له خوا هلې ځلې پیل شوې، ددې هلو ځلو مقصد دا و چې په پښتو ژبه یوه داسې خپلواکه، ناپېیلې، فرهنگي او ټولنیزه مجله چاپ شي، چې هغه په رښتیا سره هم خپلواکه او ناپېیلې وي، په پای کې دا هلې ځلې یوې متمرې پایلې (نتیجې) ته ورسېدې او د ۱۳۷۶ ال کال د (وري-غويي) پر میاشت، د هیلې مجلې لومړنۍ گڼه چاپ شوه، له هغه راهیسې شپږ گڼې چاپ شوي چې په ټولیز ډول یې د هېواد د لیکوالو تر دوه سوو عنوانونو زیات ډول ډول لیکنې او شعرونه خپاره کړي دي.

هیله د یو کال په بهیر کې ښه وځلېده، ډېر لوستونکي یې پیدا کړل او ډېر مینه وال، ډېرو لیکوالو له هیلې مجلې سره له کوم مادي امتیاز پرته همکاري وکړه او د نورې ملگرتیا ډاډ یې څرگند کړ. یو شمېر کسانو له بهر او یو شمېر نورو په پېښور او نورو سیمو کې په مجله کې کلنۍ گډون وکړ. هیلې مجلې له خپلو بریاوو سره سره نميگړتیاوې هم لرلې او انتقادونه هم پرې راخواره وو. د انتقادونو زیاته برخه د مجلې فني، مسلکي او علمي چارو ته متوجه نه وه، بلکې اکثر و یې ژبني تومنه لرله او د دې ډول انتقاد کوونکو نیوکه همدا وه چې تاسو ولې دا مجله ټوله په پښتو چاپوئ! دا انتقادونه یوازې د انتقاد او نیوکې تر پولې نه پاتې کېدل، بلکې د دښمنۍ، کینې او تعصب تر بریده هم رسېدل، ددې ډول انتقادونو په مقابل لوري کې بیا ډېرې ستاینې او مننې هم رارسېدلې، هغوی پر همدې خبره ټینگار کاوه، چې ټوله مجله باید پښتو وي او همدا مجله ده چې

زموږ د زړه باد ایستلای او د زړونو غوتې مو اوارولای شي، دوی دا خبره هم کوله چې خپلې ژبې ته خدمت کول او د خپل فرهنگ پالنه د نورو د فرهنگ د دښمنۍ مانا نه لري. هر څوک حق لري چې خپل فرهنگ ته په خپله کار وکړي، په داسې حال کې چې زموږ ژبه او فرهنگ دې ډېر زړه سوي، لاس نیوي او خدمت ته اړتیا ولري او موږ دې د نورو د ژبې او فرهنگ په چوپړ لگیا یو، دا نه یوازې خپل فرهنگ سره بې پروايي ده، بلکې له هغه سره لوی خیانت هم دی. خدای پاک پښتانه لیکوال د پښتو او پښتني فرهنگ د خدمت لپاره خلق کړي او همدارنگه د نورو ژبو فرهنگیان د خپلو ژبو لپاره، خو څوک که ددې وس لري چې د خپلې ژبې تر څنگ د نورو فرهنگي بار هم اوچت کړي نو دا د هغه په نړۍ لید او ځواک پورې اړه لري، خو موږ نه غواړو چې زموږ د لیکوالو په ځواک او انرژۍ دې د نورو فرهنگ وپرسپړي او بیا دې زموږ ژبه او فرهنگ تر ستوني تېر کړي. هیلې مجلې د همدغسې متضادو نظرونو په کړلېچونو کې خپله لاره پرانیستله او هغه څه چې وړ وو هغه یې په خپلو پاڼو کې ځای کړل. د ژورنالېستیکو او علمي معیارونو په اړه یې د لوستونکو نظریې او وړاندیزونه په ځیرتیا سره وڅېړل او د امکان تر حده یې عملي کړل او هغه نظرونه او انتقادونه چې د ځانگړې کینې او تعصب له مورچله راگوزار شوي وو، پر هغوی یې غټه تېره کېښوده.

د اداري پرسونل د ډېر کم حد په پام کې نیولو سره موږ پر دې بریالي نه شولو چې د مجلې ټولو مینوالو او لېوالو ته مجله پر ټاکلي وخت ورسوو، خو بیا هم اداره تر یوه بریده په دې برخه کې بریمنه وه، موږ هیله لرله چې په بهر کې به د ځینو افغانانو د گډون له لارې د مجلې د مالي ستونزو زیاته برخه حل کړو، خو تراوسه پورې کم شمېر کسانو په مجله کې گډون کړی، سره له دې چې د تېر یو کال په بهیر کې د مجلې ټول لگښت د هېواد ځوان نوښتگر شاعر عبدالملک بېکسیار له خوا ورکړل

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

شوی او اوس یې هم خپل ډاډلیک رالېږلی او پکې لیکلي یې دي ((که نور هېڅوک هم له مجلې سره مالي مرسته ونه کړي نو زه خو درته لکه غر هسې ولاړ یم)).

د ښاغلي بېکسیار دا خوشال خانۍ هوډ د قدر وړ دی، خو ښه به دا وي چې په لویدیځ کې زموږ فرهنگیان هم د ده په شان هوډ وکړي او یا د ده مټ پیاوړی کړي.

د هیلې مجلې اداره غواړي تر وروستي بریده له ټولو مشکلاتو سره مقابله وکړي او مجله د ۱۳۷۶ کال په شان او ان تر دې لا هم ښه لوستونکو ته وړاندې کړي. خدای (ج) دې وکړي، چې د مشکلاتو بېلابېل ډولونه زموږ قلمونو، هڅو او هیلو ته زندی وا نه چوي تر څو زموږ هیله ناهیلې نه شي او گران لوستونکي او غمخپلي هېوادوال له خپلې کوچنۍ، خو له هیلو ډکې ((هیلې)) یې برخې نه شي.

په پای کې له ټولو هغو درنو لیکوالو، شاعرانو او پوهانو نه د زړه له کومې مننه کوو، چې په تېر یوه کال کې یې له هېڅ ډول امتیاز پرته د هیلې مجلې ادارې ته خپلې لیکنې، شعرونه او رغوونکې نظریې او وړاندیزونه رالېږلي دي.

کور مو ودان او هیلې مو له هیلو ډکې اوسه

په درناوي

اداره

د فرهنگي چارو سمون او ملگرتيا ته اړتيا ده

که له يوې خوا زموږ د هېواد کلتور په تېرو شلو کلونو کې له سترو ناورينو سره مخامخ شوی او گڼ شمېر فرهنگي بنسټونه او مرکرونه له منځه وړل شوي دي، نو له بلې خوا زموږ د هېواد ليکوال، شاعران، قلموال او په ټوليزه مانا فرهنگيان هم غلي او آرام ناست نه دي. دوی د خپل وس تر بريده خپلو فرهنگي هڅو ته دوام ورکړی، په ډېر زړه چاودون و زيارېپې علمي او فرهنگي هڅې سرته رسولي دي، دا فرهنگي هڅې په هېواد کې هم ترسره شوي او تر هېواده بهر هم.

تر ۱۳۷۱ل کاله پورې چې په افغانستان کې بناړونه او په تېره لوی بناړونه او د دولت فزيکي جوړښت او ساختمان څه ناڅه روغ وو، نو يو لړ علمي او کلتوري کارونه هم تر سره کېدل، دا چې له فکري پلوه واکمنو کومه ايډيالوژي تعقيبوله اود هغو لپاره يې له څه ډول دولتي امکاناتو نه گټه پورته کوله، دا يو بېل بحث دی، خو د دولت د چوکاټ د سلامتيا له کبله ډېرو زياتو فرهنگي مرکزونو چې له سياست سره يې تړاو نه درلود او يوه اندازه نانتظيمي فرهنگي کارونه په پېښور کې هم په نسبي توگه په عادي ډول تر سره کېدل.

کله چې د ۱۳۷۱ل کال په لومړيو کې د گاونډيو هېوادونو په مرسته د افغانانو د کلونو کلونو حکومتی رغښت او بنسټونه ونړول شول، نو هر څه پو پناه شول، له هېواد نه د علمي کدرونو د وتلو لړۍ نوره هم گړندۍ او زياته شوه.

څرنکه چې دولتي دستگاه سخته زيانمنه شوه، نو يو شمېر فرهنگيانو په خپلو شخصي تشبثاتو او هلو ځلو د فرهنگي کارونو ترسره کولوته ملا وتړله.

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

دا هڅې د دولت په اندول هېڅ د یادونې او پرتلې وړ نه دي، خو بیا هم د دوی د ځاني احساس او نیکو هلو ځلو ښکارندويي کوي.

یو شمېر نورو لیکوالو، فرهنګیانو او فرهنګپالو تر هېواده د باندې فرهنګي هڅې پیل کړې، دا فرهنګي هڅې تر یوه حده برېښي وې، اوس گڼ شمېر اخبارونه، مجلې او بېلابېل کتابونه چاپېږي، پېښور اوس د یو فرهنګي جهاد مرکز دی، هغه اخبارونه او مجلې چې تر هېواده دباندې خپرېږي، د هغوی شکلي جوړښت او کچه ښکلې وي، خو د ځینو لیکنو کمی په کې احساسېږي، په ځانگړي ډول د هېواد د ورځني ژوند د پېښو، فرهنګي فعالیتونو او د خلکو د ټولنیز ژوند د کړاوونو په باب ډېر زیات مطالب نه لري، د دې وجه داده چې هغوی ته په ډېرې سختۍ سره د هېواد دننه پېښو په اړه د لومړي لاس لیکنې ورسېږي.

د دې خپرونو بله ستونزه داده چې ډېر کم شمېر یې د هېواد داخل ته رسېږي، د هېواد داخل کې چې کومې خپرونې کېږي هغه هم بهر کې د گوتو په شمېر افغانانو ته ور رسېږي، نو په دې وجه د یو بل له خپرونو او د هغو له محتویاتو څخه پوره نه خبرېږي، تر هېواده بهر چې کومې خپرونې کېږي، د هغو یوه بله ستونزه داده چې ځینې یې تکراري لیکنې خپروي، ددې تر څنګ بیا بهر کې د خپرېدونکو افغاني خپرونو یوه لویه ښېگڼه دا ده چې دوی د نورې نړۍ نوی ژوند او نوې تخنیکپوهنې په اړه په زړه پورې لیکنې خپروي، چې تر اوسه د هېواد کورنۍ خپرونې ترې بې برخې دي. همدغه ستونزې او ځینې نور عوامل د دې غوښتنه کوي چې ټول افغان فرهنګیان باید خپلو فرهنګي چارو ته سمون ورکړي، دا کار د یوې فرهنګي ملگرتیا له لارې ترسره کېدای شي، داسې چې څو تنه فرهنګیان دا دنده پر غاړه واخلي چې د افغاني خپرونو د یو رنگۍ او سمون لپاره کار وکړي او نور فرهنګیان باید له دوی سره مرسته وکړي.

د دې کسانو دنده به دا وي چې دوی په هېواد کې دننه لیکوالو او فرهنگیانو هغه لیکنې چې د هېواد داخل کې یې د چاپ او خپراوي امکان نه وي، تر هېواد بهر خپرونو ته ورسوي او هغه لیکنې چې د نوې تخنیکپوهنې او متمدنې نړۍ د ژوند او تجربو په اړه لیکل کېږي او ځینې وخت په تکراري ډول خپېږي، هغه دې د هېواد کورنیو خپرونو ته چې تر اوسه لا دا ډول مطالب نه لري، ورکړي، همدا راز د ژوند په نورو ډګرونو کې دې د هېواد مېشتو فرهنگیانو او په بهر کې مېشتو افغان فرهنگیانو تر منځ اړیکې ټینګ شي، چې د یو بل له ستونزو خبر شي، یو بل سره قلمي او فرهنگي همکاري وکړي او په پای کې ټولې افغاني خپرونې پر داسې لیکې روانې شي، چې هغه د هېواد د ملي واکمنۍ او ملي یو والي د ټینګښت، د اولس د ذهني کچې د اوچتیا او د خلکو د سوکالۍ په یوې اغېزمنې وسیلې بدلې شي.

د همداسې یوې فرهنگي ملګرتیا په هیله

په درنښت

اداره

زموږ د ازادو خپرونو ستونزې

په هره ټولنه کې ازادې خپرونې د ژوند د یو لړ مهمو اړتیاوو د پوره کولو لپاره رامنځته کېږي. د ولس په ذهني، کلتوري، اقتصادي او د ژوند د نورو برخو په لوړتیا او پرمختیا کې برخه اخلي. هغه ټولنې چې پرمختللي دي او د لوستوالو شمېر یې زیات دی په هغو کې په ټولیز ډول ټول مطبوعات او په ځانگړي ډول خپلواک مطبوعات د خلکو په ذهني پیوستون کې ستره برخه لري. دا خپرونې د خپل لگښت د دوراني حرکت په نتیجه کې نه یوازې دا چې خپل ژوند تضمینوي، بلکې ډېرې مالي گټې هم ترلاسه کوي. د امریکا متحده ایالاتونه به د بېلگې په توگه یاد کړو. اوس په دې هېواد کې په هره میاشت کې ((یوولس زره عنوانه)) بېلابېلې دولتي او خپلواکې خپرونې خپریږي، چې دهرې یوې مهالنۍ تېراژ میلیونونو ټوکو ته رسېږي او همدارنگه په سلگونو خپلواک تلویزیوني چینلونه پر خپرونو بوخت دي.

یوه ورځپاڼه به په پام کې ونیسو چې هره ورځ یې په میلیونو گڼې چاپېږي، که په هره گڼه کې لږ تر لږه پینځه ویشت سېنټه گټه وکړي، هغه ورځپاڼه چې هره ورځ د دوو میلیونو په تیراژ چاپېږي نو ورځنۍ گټه به یې پینځه لکه امریکایي ډالره شي او هغه یې شمېره پیسې چې دوی په هره گڼه کې له گڼو اعلانونو څخه ترلاسه کوي، هغه خو لاپرځای پرېږده. د دې وجه داده چې هلته اکثره خلک اخبار لولي او د ژوند یو نه یو ضرورت یې په ورځپاڼې او یا خپرونې پورې تړلی وي. پانگوال، صنعتکاران او سوداگر اخبار د خپلو اقتصادي معاملو او گټې د تبلیغ لپاره

ښه وسیله گڼي. هغه کسان چې په دې خپرونو کې کار کوي هغوی نه یوازې دا چې کولای شي له دې لارې خپل ورځیني ژوند ښه خړوب کړي، بلکې له فکري پلوه هم خپلواک او هڅاندي پاتې کېدی شي، خو په وروسته پاتې ټولنو کې بیا داسې نه ده؛ په وروسته پاتې ټولنو کې د ژوند اکثره کارونه وروسته پاتې وي. په داسې ټولنو کې خپرونې او ډله ییز ارتباطي وسایل اکثره د واکمنو تر واک لاندې وي او د هغو خپلواکي، د خپل واک د کاواکه کولو په لاره کې یو مهم فکتور گڼي، نو تر خپله وسه کوښښ کوي چې خپرونې په خپل واک کې وساتي.

په دې کار او چار کې یوازې واکمن ملامت نه دي، هغه ټولنه چې نالوستې وي په هغه کې خپله مطبوعات هم څه دروند اغېز نه شي ښندلای؛ نالوسته شخص ته اخبار یا مجله ورکول، کېو ته د ډول وهلو مثال لري. وروسته پاتې ټولنې د لوستوالو د کمښت تر څنګ پر اقتصادي ستونزو هم اخته وي. د دوی لومړۍ اړتیا دا وي چې څنګه د ژوند د اړتیا وړ لومړني مواد لاسته راوړي، چې ژوندي پاتې شي. د ژوند د دویم، درېیم او څلورم ضرورت د پوره کولو لپاره ورته ډېره لار پاتې وي. له همدې کبله په داسې ټولنو کې خپرونې ښه وده نه شي کولای. هغه خپرونې چې د واکمنو په لاس کې وي، لگښت یې د حکومت له خوا ورکول کېږي، پرته له دې چې خلک یې لولي او که نه؟ پیسې پرې ورکوي او که نه؟ خپل لگښت بېرته ترلاسه کوي او که نه؟ واکمن مجبور دي چې د خپلو هیلو د پوره کولو لپاره د هغو لگښت ورکړي، په دې منځ کې که یوې نیمې خپلواکې خپرونې ته هم اجازه ورکړي، نو هغه به هم د واکمنو مالي مرستې ته اړه وي، ځکه چې دا خپرونې د خرڅلاو له لارې خپل شوی لگښت نه پوره کوي.

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

زموږ په ټولنه کې هم مطبوعات پر همدې رنځ اخته دي. لومړی دا چې د ټولنې ډېره زیاته برخه نالوستې ده، دویم دا چې څوک دولتي خپرونې چندانې نه لولي او په ازادو خپرونو پیسې نه ورکوي او یا یې نه شي ورکولای، نو ځکه دلته مطبوعات له سخت خنډ سره مخ دي.

اوس اوس تر هېواده بهر د یو شمېر اشخاصو او فرهنگیانو په مرسته یو شمېر خپلواکې مهالنۍ مجلې او اخبارونه چاپېږي، خو یو یې هم د خرڅلاو له لارې بېرته خپل لگښت نه شي پوره کولای. اکثره دا خپرونې په وړیا ډول وېشل کېږي او د خرڅلاو بازار یې نه یوازې دا چې ډېر سوړ دی، بلکې اصلاً بېخي نه شته.

دا خپرونې که څه هم د چاپ تېراژ یې کم وي، خو دا چې لگښت یې د یو او یا هم دوو دريو تنو له خوا ورکول کېږي، نو پر تمویلونکو باندې ډېر دروند مالي بار پرېوزي او نه شي کولای تر پایه پورې په یوازې ځان دومره مالي بار وزغمي.

((هیله)) مجله هم یوه له هغو ازادو خپرونو څخه ده، چې ټول لگښت یې تراوسه پورې د یو شخص (د هېواد تکړه لیکوال او شاعر عبدالملک بېکسیار) له خوا ورکول کېږي او تراوسه پورې د هغه د لاس په خولو چلېږي.

((هیله)) (۵۰۰) گڼې چاپېږي چې یو شمېر یې کابل، جلال اباد، پېښور کې وېشل کېږي، یو شمېر یې بهر ته لېږل کېږي او یو شمېر یې خرڅلاو ته وړاندې کېږي.

څرنگه چې د ((هیله)) مجلې اصلي او اساسي موخه خپل افغاني فرهنگ ته خدمت کول دي او غواړي په دې وسیله د خپل فرهنگ د ژوندي ساتلو لپاره هېوادوالو ته لږ تر لږه یو فکر شانې ورکړي، نو که په هېواد کې وړیا وېشل کېږي، دا کار د یو ضرورت له مخې دی.

هغه کسان چې تر هېواده د باندې اوسېږي او اقتصادي وس لري، له هغو څخه موږ ډېره هیله لرو، چې له مجلې سره به مالي مرسته وکړي، خو تراوسه پورې یوازې څو تنو په هیله کې کلنی گډون کړی دی. اوس له هرځایه د مجلې د ستاینې په باب گڼ شمېر لیکونه راځي، خو د هغه چا چې مالي وس رسېږي، تر اوسه یې دمجلې د ادارې مالي لاسنیوی نه دی کړی، نو په همدې وجه مجله له مالي ستونزو سره مخ ده او دا خبره هم مشکله ده چې د یوې مجلې ټول لگښت دې تر پایه پورې د یو شخص پر غاړه وي.

له هغو کسانو څخه چې مالي پانگه لري، ۱۵ هیله لرو چې پر خپل فرهنگ زړه وسېږي او د خپل فرهنگ د غوړېدنې لپاره د هیلې مجلې مالي ستونزې غوڅې کړي او که نه ددې وېره شته چې ((هیله)) نهیلې شي.

د هېواد د ږنگ شوي او سپزل شوي

فرهنگ د رغونې او غوړېدنې په هیله

دهیلې اداره

د هېواد ملي یووالی او د فرهنگیانو نوی هیلې

په تېرو څو میاشتو کې په هېواد کې سیاسي او پوځي بدلونونو دا په ډاگه کړه چې افغانستان یو نه تجزیه کېدونکی هېواد دی او هېڅکله به هم د دې هېواد بهرني او کورني دښمنان پر دې بریالي نه شي، چې تجزیه غوښتونکي خوبونه او پلانونه عملي کړي.

هغوی چې پرون د ځینو نورو په لمسه په هېواد کې د تجزیې د لومړي ګام په توګه د فدرېشن یا فدرالیزم شعارونه پورته کول، نن یې هیلې شعارونه او پلانونه تر خاورو لاندې شول او پردي ملاتړي یې هم په شرمونو وشرمېدل او لا شرمېږي.

دا څرګنده خبره ده چې له ځینو پلورل شویو افغانانو پرته نور ټول افغانان له خپل هېواد سره دومره مینه لري، چې د نړۍ په ټول تاریخ کې به یې بېلګه کمه پیدا شي. افغانانو په خپلو بې ساري قربانیو او اتلولیو سره د نړۍ په سیاسي او ملي پېښلیک کې یو بې مثاله ریکارډ ټینګ کړی دی. هر وخت چې زموږ هېواد له کوم کورني ناوړین او بهرني ناتار سره مخامخ شوی، نو د فرهنگیانو او قلم د خاوندانو ذهنونه او زړونه یې تر ټولو زیات متاثر کړي دي. دوی خپل درد او احساس د قلم په روح کې پو کړی. د خلکو ولولې یې راپارولي او په پایله کې یې ټول ولس د یو ستر فکري، ذهني، فزیکي او ولولیز ځواک په توګه د دښمن د مقابلې جوګه کړی دی.

د تېرو شلو کلونو په لومړۍ لسيزه کې چې هېواد نېغ په نېغه د سره استعمار له يرغل، بنسټلک او ناوړين سره مخ و، نو د هېواد د فرهنگيانو له زړونو څه، چې له قلمونو څخه هم وينې څڅېدلې، کله چې سره بنسټلک زبردسته ماتې وخوړه او بيا د پانې بڼه بدله شوه، نو ظاهراً خو داسې برېښېده چې موخه ترلاسه شوې، خو دا لا ډېرو ته څرگنده نه وه چې ((لوبه)) ختمه نه ده، بيا د دې ((لويې لوبې)) بل پړاو پيل شو. په دې پړاو کې د هېواد اکثره هغه مادي او مانيزه شتمني چې تر دې دمه له تېرو ناتارونو څخه خوندي وه، هم تباہ کړای شوه. سربېره پر دې داسې ډلې او ډلگۍ هم د سياست ډگر ته راووتلې، چې په ښکاره او څرگند ډول يې افغانستان ضد او افغان ضد شعارونه ورکول او د پرديپالنې په لباس پوښل شوي وو. دې ډلو ته دومره ځواک او حرکت ورکړای شو چې هره يوه د هېواد ملي رغبت د ويجاړتيا او بربادۍ لپاره په ښکاره او پټه خپل پلانونه د عمل ډگر ته وړاندې کول. دوی په بهر کې هم زيات بهرني ملاتړي درلودل، په ځانگړي ډول ځينو هغو هېوادونو چې د زمانې په اوږدوکې يې يو وخت له افغانانو څخه ماتې خوړلې وه. له رواني پلوه په هغو کې يو شمېر داسې واکمنې کړۍ او انفرادي اشخاص وو چې د افغانستان له وړانۍ او د کابل له ړنگېدو نه يې خوند اخیسته او له روحي پلوه يې د خپلو هېوادونو د تېرې ماتې د تداعي جبران کاوه. دلته به له دې هېوادونو څخه د يوه هېواد بېلگه راوړو. يو افغان قلموال په لندن کې استوگن دی او په يوه داسې اداره کې کار کوي چې هلته ډېر قلموال انگرېزان چې خپل تاريخ او د افغانانو پېښليک ورته ښه معلوم دی، هم کار کوي، په دې اداره کې داسې يو انگرېز هم کار کوي چې له افغانانو سره خپله ځانگړې کينه ساتي، دا افغان وايي: ((کله چې به په کابل کې خونړي جنگونه ونښتل او په سلگونو افغانان به په وينو لیت پیت

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

شول او دنگې مانۍ به ښکې شوې او د انگرېزانو د خوښې تنظیم به د ښار په منځ یا خنډه کې کومه ویجاړه ودانۍ ونيوله، نو کله چې به دی (انگرېز) ماته مخامخ شو، نو موسکې به شو، که پر هغې ورځ به د ده له ماسره هېڅ کار هم نه و، نو ده به ضرور یو ځل له ما سره ځان مخامخوه، چې د کابل د ویجاړتیا او د افغانانو په وینو رنگ ژوند تصویر زما ذهن ته انتقال کړي، خپل ځان پرې خوشاله او ما پرې غمجن کړي، په دې منځ کې چې به چا اویا کومې ډلې د هېواد د تجزیې خبره وکړه، نو پر هغه به ډېره ښه ولگېده او بیا به یې په ټوله اداره کې هغه نوره پسې هم غټه کړه. دغه انگرېز د افغانستان دملي یووالي ضد ډلو ټپلو سره دومره مینه، لېوالتیا او اړیکې درلودل چې ان د هغو د ځینو مشرانو عکسونه هم ورسره وو او یو یې لا د خپل کار په خونه کې ځوړند کړی هم و. انگرېز به په هغه خبره ډېر خوښېده چې چا به د افغانستان د تجزیې خبره مطرح کړه. دې انگرېز ته کېدلای شي د خپل نیکه ((ډیورنډ)) هغه عمل په زړه کې گرځېدلی وي چې د لوی افغانستان واحد وجود یې پر دوو برخو ووېشه او زموږ ستر هېواد یې د اوږدې مودې له رنځونو سره مخامخ کړ، دا هم کېدی شي چې د دې ډول انگرېزانو ډېر زیات مقصدونه وي، خو ماته داسې ښکارېدله چې هر کله به دا انگرېز ماته زموږ په هېواد کې د وینو او اوبسکو د رودونو د بهېدو له کبله موسکې شو، نو ماته به داسې ښکاره شوه چې دی له ما څخه د میوند، ټل او د کابل-جلال اباد په لویه لار کې د انگرېزي لښکرو د ماتې غچ اخلي، ده ته کېدی شي خپل ((مکناتین)) ور په یادېده، خو ما ته خپل ((اکبرخان)) په ذهن کې گرځېده، ده کېدی شي د خپلې ماتې مایوسه سندره زمزمه کوله، خو ماته د خپلې ((مالۍ)) ټپه رایادېده، خو زما د دې ټولو رواني لاسبریو سره سره بیا هم پرما د خواشینۍ څپې خوږېدلې او د انگرېز په څېره کې د خوښۍ رڼا ځلېدله.

یو وخت بیا داسې راغی چې په کابل کې د شوکمارو، غلو او ملت ضد ډلو تپلو ټغر ټول شو او دا خبر د نړۍ اکثره خپرونو خپور کړ، خو دا ځل د انگرېز پرځای زما وار و، سهار چې کله دفتر ته لاړم، نو لومړۍ هڅه مې دا وه چې انگرېز ته دا خبر ورکړم او خپل غجج وړ څخه واخلم، تصادفاً انگرېز په دهلیز کې مخې ته راغی، خو نن یې په تندي کې موسکا نه وه، د پرېشانی یو گرد پرې خور و، دواړه سره مخامخ شوو، پرته له دې چې خبرې سره وکړو، څو شېبې مو یو بل ته وکتل، د تورو او شنو سترگو ترمنځ یو سخت رواني جنگ پیل شو، څو شېبې لا تېرې نه وې چې انگرېز سترگې ټیټې کړې او زما له څنگه تېر شو. انگرېزان ډېر مغرور خلک دي، دا زما لپاره لومړی ځل و چې یو انگرېز په خپل وطن کې د یو افغان سترگو ته ونه شو کتلاي. کله چې انگرېز سترگې ټیټې کړې، نو زما پر شونډو د موسکا یوه څپه راغله. د انگرېز له څېرې نه ما ته دهغه د زړه حالات څرگندېدل، ما د هغو لمبو او وینو رواني غجج له انگرېز نه واخیست، چې هره ورځ به یې ماته د یو پېغور په بڼه مطرح کاوه.))

درنو لوستونکو! دا د یو افغان او انگرېز د رواني، ذهني او پټ جنگ هغه تصویر و چې دلته یې څرگندونه وشوه. حقیقت دادی چې رښتیني افغانان چې په هر ځای کې وي، له خپل هېواد سره مینه لري او د هېواد دښمنان که د هېواد په داخل کې وي او که په بهر کې، د هېواد د وړانۍ هڅې کوي، خو دا څرگنده ده چې لوی خدای (ج) تل حق پر باطل بریالی کړی. د بهرنیو او کورنیو دښمنانو هغه هڅې چې له دوه لسیزو راهیسې یې د هېواد د تجزیې او وړانۍ لپاره تر سره کولې دادی اوس د له منځه تگ په حالت کې دي، د هېواد ملي یووالی د شمال او جنوب، ختیځ او لویديځ دجغو او نارو سورو پورته کول نورې په ختمېدو دي.

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

تر شلو کلونو وروسته دادی یو ځل بیا د یو واحد، سرلوري او غښتلي افغانستان د رازرغونېدو زېږی ترسترگو کېږي.

کله چې زموږ د ټولو افغانانو دا ستر ارمان (د واحد او غښتلي افغانستان د جوړېدو هیله) پوره کېږي، نو ددې ترڅنګ د همدې ارمان د ساتنې، پالنې او ځلونې لپاره زموږ په زړونو کې نوې هیلې هم راټوکېږي. په دې هیلو کې یوه هم د فرهنگي کار ترسره کول او د هېواد سمسورول دي.

اوس چې د هېواد ملي یووالی د ټینګېدو په حال کې دی او افغانستان ته د یو نورمال او سوکاله ژوند د رارسېدو هیلې راټوکېږي، نو ورسره جوخت زموږ د فرهنگیانو په زړونو کې هم نوې فرهنگي هیلې غوړېږي. په فرهنگي هیلو کې د فرهنگي کار د څرنګوالي مسئله ډېره د غور وړ ده. په هېواد کې د بشپړې سولې په ټینګښت سره تر هر څه لومړی د کلتوري کار پیل ته زیاته اړتیا لیدل کېږي، ځکه چې په ټولنه کې تر فزیکي اعمار څخه دمخه ذهني اعمار ته زیاته اړتیا احساسېږي. که چېرې ټولنه له علمي او فرهنگي پلوه شتمنه شي، نو د خپل هېواد زېرمې او ناڅرګندې ملي شتمنۍ په ښه توګه پر کار اچولې شي او د ټولني د سوکالی لپاره لاره برابرهږي. تر هر څه دمخه د ټول هېواد لپاره یو ټاکلي تعلیمي او تحصیلي نصاب ته اړتیا ده. دا نصاب باید په ملي او اسلامي روحیې اعیار شي، چې زموږ ځوان پښت په همدې روحیه وروزل شي، که چېرې د هېواد واکمن، د وخت عصري او ضروري پوهنو ته پام ونه کړي، نو بیا خو به د هر لري او نږدې هېواد ګواښونو ته یې ځوابه پاتې وي او د هېواد دفاع او ساتنه به په ډېرو زیاتو قربانیو تمامېږي.

د تعلیمي او تحصیلي نصاب ترڅنګ لازمه ده، چې د ټول هېواد په کچه د خپرونو د سیستم بیارغونې او پرمختګ ته پام وشي، دغه راز که ازادو خپرونو ته اجازه ورکړای شي، نو ډېره به ښه شي، خو که بیا هم په

اوس وخت کې ازادو خپرونو ته د ځينو ((کتنو)) له کبله اجازه نه ورکول کېږي، نو لږ تر لږه خو دې د دولتي خپرونو ساحه او امکانات پراخ شي او هم دې د ډېرو هغو لیکنو د خپرونو جوگه شي، چې د هېواد، ملي او اسلامي گټو پرضد نه دي خو اصلاحي او انتقادي بڼه لري او د ټولنيزو، سياسي او حقوقي رېږو په باب لیکل کېږي. د ټول هېواد مطبوعات باید د څو تنو تر ذهني او فکري سانسور لاندې نه وي، د مطبوعاتو معیار باید ملي او اسلامي گټې وي، نه د اشخاصو د سلیقه یي، ذوقی او ذهني غوښتنو انعکاس. که چېرې د هېواد دولتي خپرونې د دې جوگه شي چې د ټول ولس ټولنيزې، سياسي او حقوقي غوښتنې انعکاس کړي، نو ازادو خپرونو ته بېخي اړتیا نه پیداکېږي. که په دولتي خپرونو کې ازاده ساه وچلېږي، په شمېر کې یې زیاتون راشي او همدارنگه مطبوعات ټاکلی مادي ملاتړ او گټه ترلاسه کړي، نو یو زیات شمېر لیکوال به په خپلو لیکو کې تنظیم کړي؛ د هغو د ژوند چارې به هم له همدې لارې خړوبې شي. دولت باید د مطبوعاتو عصري کولو او د نویو چاپخونو جوړولو ته جدي پاملرنه وکړي، د هېواد په داخل کې دې د علمي، ادبي، او نورو مسلکي اثارو چاپ ته ژور پام واړوي، که دولت په ځینو برخو کې پوره مالي امکانات نه لري، نو هغه اشخاص چې غواړي په خپل لگښت ادبي او علمي اثار چاپ کړي، دولت باید نه یوازې دا چې هېڅ بندیز پرې ونه لگوي، بلکې لازمه مرسته هم باید ورسره وکړي، هغوی وهڅوي چې خپل اثار د هېواد په داخل کې چاپ کړي، اوس په پېښور او ځینو نورو ښارونو کې د افغانانو له خوا ډېر زیات اثار چاپېږي او په میلیونو کلدارې پرې مصرفېږي، نو که چېرې دا کتابونه په هېواد کې چاپ شي دا ټولې پیسې به بېرته افغانستان ته پاتې شي او هم به زموږ ولس ته کتابونه ورسېږي.

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

څرنگه چې لیکوال دخپل هېواد د برخلیک په اړه ډېر حساس دی، نو کله چې یې هېواد د نېپرازی پر لوري گام پورته کړي، نو د دوی زړونه باغ باغ شي، لازمه ده چې دولت د لیکوالو ډېر زیات قدر وکړي، نه یوازې دا چې د هغو د کار په مخ کې ستونزې رامنځته نه کړي، بلکې له ټولو هغو ممکنه امکاناتو څخه کار واخلي، چې د لیکوالو او فرهنگیانو ستونزې حلولای شي.

په درنښت
د هیلي اداره

لویدیځ مېشتي افغان فرهنگیان او فرهنگي هیلې

ددې دوو لسیزو په بهیر کې د بېلابېلو لاملونو له کبله زموږ د ټولني یو شمېر علمي کدرونه او تحصیل کړي اشخاص له هېواده وتلو ته اړ شوي او یا ایستل شوي دي. اوس په هېواد کې د پخوا په اندول ډېر کم داسې اشخاص پاتې دي، چې ډېرې لوړې زده کړې دي ولري.

د لوړو زده کړو اشخاص او په ځانگړي ډول کوم فرهنگي کدرونه چې په هېواد کې پاتې دي، د ژوند د ستونزو او د مسلکي، علمي او کلتوري کارونو د مادي ارزښت د له منځه تلو له امله له خپل آر علمي کار نه ورو ورو لرې کېږي. د ژوند تنگسیا هم د دوی پر ستوني داسې یوه خپسه کېښولې چې آرام تنفس او خوځون ته یې نه پرېږدي. کوم علمي-مسلکي کدرونه او په ځانگړي ډول فرهنگیان چې له هېواده مهاجرت ته اړ شوي او په لرې هېوادونو کې خواره واره شوي دي، داسې اټکل کېده چې د همغو ټولنو او هېوادونو په کلتور او جوړښت کې به جذب او حل شي او د ټول عمر لپاره به یې له خپل هېواد، ولس او کلتور سره اړیکي پرې شي، خو ددې اټکل د ځینو برخو د عملي کېدو ترڅنګ ځینو افغانانو، په ځانگړي ډول فرهنگیانو داسې یوه فرهنگي اتلولي څرگنده کړه چې اټکل یې نه کېده. دوی له فزیکي پلوه په همغو ټولنو کې اوسي خو روح او روان، مینه او عشق یې له خپل هېواد، ولس او کلتور سره دي. دوی پر

یوه وخت د ژوند پر دوو سختو لارو مبارزې ته د انگلي، یو خو دا چې دوی په یوه بله ټولنه کې د خپل ژوند د خړوب لپاره مجبور دي چې ډېرې سختې وزغمي، ډېر کار او ډېره هڅه وکړي او دویم دا چې د خپلې همدغو لاسکتلو مادي شتو له لارې د خپل فرهنگ د ژوندي ساتلو او زرغونولو لپاره کار وکړي؛ د دوی فکري ځواک هم پر یوه وخت دوه ځایه مصروف وي، د خپل هېواد غم او په همغو ټولنو کې له سره د خپل ژوند برابرول او عیارول. دا ډول افغانان اوس د نړۍ په گوټ گوټ کې د ژوند شپې تېروي، ځینو په پوره مینې او فکر د فرهنگي کار لپاره ملاتړې ده، فرهنگي ټولني یې جوړې کړي دي، جريدې او مجلې خپروي او نوې هلې ځلې کوي. د دوی هلې ځلې په ډله ییز ډول هم دوام لري او په ځاني ډول هم. د همدې افغان فرهنگیانو په مالي او مایزه مرسته د تېرو نږدې څلورو کلونو په ترڅ کې ډېر زیات علمي، ادبي، تاریخي او نور کتابونه چاپ شوي دي، خو دا لړۍ په دې وروستیو کې نوره هم گرمه او فعاله شوې ده. د دې ټولنو په باب به، چې لا نوې جوړې شوې دي، یو څه څرگندونه وکړو:

((د پښتني فرهنگ د ودې او پراختیا ټولنه)) چې په جرمني کې د افغان فرهنگیانو له خوا جوړه شوې، د بناغلو خلیل الرحمن رسولي، جمال الرحمن، خوشال روهي او نورو فرهنگیانو هلې ځلې پکې د ډېرې ستاینې وړ دي. دې ټولني د خپل یو کلن فعالیت په بهیر کې درې مهم آثار خپاره کړي او دا لړۍ لا دوام لري. دوی د داسې آثارو خپرولو ته زیاته پاملرنه کوي، چې علمي، ټولنیز او سیاسي ارزښت یې زیات وي او زموږ د ټولني لپاره یې چاپ ضروري وي.

دوی د یو اوډلي پلان له مخې د هغو تاریخي، علمي او ادبي اثارو د چاپ لړ ترتیب کړی، چې تراوسه د قلمي نسخو په توګه د هېواد په

کتابتونو کې او یا له ځانگړو اشخاصو او لیکوالو سره خوندي دي. د دې ټولني یو بل کار دادی چې مهم نړیوال ادبي شهکارونه، غوره اثار د بېلابېلو لیکوالو په واسطه وژباړي او بیا یې چاپ کړي.

دوی په اوسنیو سختو او ستونزمنو شرایطو کې د افغان لیکوالو ستونزمن ژوند ته هم پاملرنه کوي او د خپلو مالي امکاناتو تر بریده د لیکوال د اثر تر چاپ وروسته د کتاب د خرڅلاو او بسپنو له لارې له هغو سره مالي مرسته کوي. د دوی کار د یو منظم پلان له مخې پر مخ ځي.

بله ټولنه چې هغه هم په جرمني کې جوړه شوې ده، هغه د هېواد د پیاوړي لیکوال او کره کتونکي زرین انځور په مشرۍ ((د افغانستان کلتوري ودې ټولنه)) ده. دا ټولنه هم نوې جوړه شوې ده، په دې ټولنه کې هم گڼ شمېر افغان فرهنگیان راټول شوي دي. شپړولي شېر د دې ټولني یو هڅاند غړی دی چې په نه ستړي کېدونکي ډول د خپل فرهنگ او ژبې لپاره کار کوي. دې ټولني هم په ډېر منظم ډول کار پیل کړی دی او په ډېر لږ وخت کې د څو عنوانونو مهمو اثارو د خپراوي جوگه کېدونکې ده.

دوی هم غواړي، لومړی هغه مهم کتابونه چې په نړیواله کچه ارزښت لري او یا زموږ له ټولني سره تړاو لري او یا ورته علمي، سیاسي او روزنیزه گټه رسولای شي، چاپ کړي. دا ټولنه دا هڅه هم کوي چې په لویديځو هېوادونو کې نه یوازې دا چې افغاني کلتور او ژبه ژوندی وساتي، بلکې غواړي چې هغو ته لا ځلا او ښکلا ورکړي او گڼ شمېر افغانان په فرهنگي خوځون راوړي. دوی په دې کار کې د ټولني د جوړېدو د وخت په انډول ډېر بریمن دي. څو راتلونکو میاشتو کې به لوستونکي ددې ټولني له خوا نوي خپاره شوي اثار ترلاسه کړي.

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

دغه شان ملي او فرهنگي هڅې په ځینو نورو لویديځو هېوادو کې هم روانې دي، په ډنمارک کې خو یې عبدالمالک بېکسیار یوه ژوندۍ او ځلنده بېلگه ده، نو دا مثبت ملي او فرهنگي کارونه سړي ته داسې هیلې ورکوي، چې څوک زموږ فرهنگ او ژبه نه شي وژلای، ځکه چې اوس مغزونه او ضمیرونه دواړه ویني شوي او لا ویسېږي.

په ډېر درنښت

د افغاني فرهنگ د لا غوړېدو په هیله

اداره

د پښتو ژبې او ادبیاتو یو طلايي پړاو

له هغه وخت راهېسې چې په هېواد کې د چاپ او خپرونو ماشین آلات رامنځته شوي او یا د کتابونو د چاپ لړۍ پیل شوې، نو د کتاب د چاپ او خپرولو پازوالي د حکومتونو پر غاړه وه، حکومتونو ازادو خپرونو او کتابونو ته چندان زړه نه ښه کاوه، د ولس او لیکوالو هم دومره مالي وس نه و، چې کتابونه پرې چاپ او خپاره کړي، کتابونو هم داسې بازار نه درلود، چې د خرڅالو له لارې بېرته خپل لگښت پوره کړي.

ځینې نور لاملونه هم وو چې په ورو ورو ډول یې زموږ د ژبې او ادب د پرمختګ مخې ته خنډونه پېښ کړي وو، دا ټول لاملونه د دې سبب شول چې زموږ ژبه ډېره ونه غوړېږي او ادبیات مو زیات بډایه نه شي، خو اوس د ډېرې خوښۍ ځای دی چې ټول پخواني دېوالونه او بندیزونه یو په بل پسې نړېږي، حکومتونه هم د پخوا په شان د کتابونو او د اثارو چاپ ته د زندۍ اچولو جوګه نه دي، ستر او اساسي پرمختګ دادی چې اوس په خپله زموږ لیکوالو او فرهنګپالو د ژبې او ادبیاتو پرمختګ او بډاینې ته دانګلي دي، نور نو حکومتونو ته لاس تر زبې ناست نه دي، خپله اثار لیکي، چاپوي یې او اولس ته یې رسوي.

په اوسني فرهنگي بهیر کې د هغو افغان لیکوالو او فرهنګیانو ونډه ډېره درنه ده چې لویډیخو پرمختللو او پانګوالو هېوادونو ته یې پناه ور وړې

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

ده، دوی د خپل ورځني ژوند له لگښت څخه یو څه پسي سپما کوي او بیا یې د خپل هېواد د فرهنگ او ملي ژبې د ښېرازۍ لپاره لگوي، د همدې فرهنگیانو او فرهنگپالو له خوا اوس په پېښور کې گڼ شمېر اثار خپرېږي، د تېرو دوو درې کلونو په بهیر کې په پېښور کې دومره علمي، ادبي، تاریخي او هنري کتابونه په داسې ښکلې کچه او صحافت چاپ شوي، چې د هېواد په تاریخ کې یې ساری کم لیدل کېږي.

ډېره هیله منه خبره دا ده چې اوس د کتاب بازار ورځ پر ورځ گرمېږي، او د کتاب لېوال ورځ پر ورځ زیاتېږي، اوس په مصنوعي ډول نه، بلکې په طبیعي ډول خپله فرهنگیان او فرهنگپال خپل کلتوري مسولیت ته متوجه شوي دي، د فرهنگي هڅو لپاره د پانگې شته والی او په تدریجي ډول د هغو زیاتوالی هغه بله هیله ده چې پر فرهنگي کار خپله مثبت اغېزمنې بڼېږي.

اوس په روسیې، هندوستان، جرمني، ډنمارک، هالنډ، د امریکا متحده ایالاتونو، انگلستان، ناروې او نورو هېوادونو کې خواره واره افغان فرهنگیان او فرهنگپال پر ډېرو علمي کارونو بوخت دي، اوس هره میاشت د همدغو فرهنگیانو یا خپل اثار چاپېږي او یا د نورو لیکوالو اثارو ته د چاپ امکان برابر وي.

ددې هڅو مثبتو پایلو ته ځکه زیاته هیله پیدا کېدی شي چې دا فعالیتونه د رښتینولۍ پر بنسټ ولاړ دي، اوس د اولس بچیان په خپله د فرهنگي خدمتونو جوگه دي، هر کله چې اولس پر خپل ذهن او ځواک متکي وي نو د ستړیا او خواشینۍ احساس نه پیدا کېږي.

که موږ ېوازي د تېرو دوه درې کلونو د فرهنگي کارونو او اثارو د چاپ جاج واخلو، نو وبلاى شو چې دا په هېواد کې د اثارو د چاپ له مخې يو ډېر طلايي پړاو دى، که چېرې د هېواد نني او سباني واکمن په ښه ډول له دې فرهنگي هڅو سره خپله لېوالتيا او ملگرتيا وښيي، نو په ټول هېواد کې به يو ځل بيا د مړاوي فرهنگ غوټې وغوړېږي او هغه وخت به واکوالو، فرهنگيانو او هم فرهنگپالو خپله دنده او پازوالي نوره هم په ښه ډول تر سره کړي، او کلتوري کار به لا گټوره نتيجه ورکړي وي.

په درناوي

د همداسې کلتور ملگرتيا په هیله

دهیلي اداره

هیله دوه کلنه شوه

له هغې ورځې چې د هیلې لومړۍ گڼه چاپ او د لوستونکو تنده پرې ماته شوه، دادی پوره دوه کاله تېرېږي.

له بده مرغه زموږ په ټولنه کې د ملي او خپلواکو خپرونو عمر خورا کم او لنډ مهاله وي، بېلابېل لاملونه ددې سبب کېږي، چې خپلواکې خپرونې خپلواکۍ ته نه پرېږدي، او ژر یې د ژوند پر ستوني د چوپتیا خپسۍ کېنوي، ځکه خو د هرې خپلواکې او ملي خپرونې د ژوند په پیل سره د هغې د مرگ پوښتنې هم د سړي ذهن ته را دمخه کېږي، له دې کبله د دې ډول خپرونو راتلونکی چندان ډاډمن نه برېښي، لوستونکي، لیکوال او قلمي ملگري یې هم په شک کې وي، چې دا خپرونه به څومره دوام وکړي، ځینې خو یې لا له یوې گڼې نه بلې ته هم د پاتې کېدو هیله نه لري.

((هیله)) مجله هم د همدغسې وهم او ابهام، گومان او شک د ورېځو په فضا کې راوتوکېده، خو چلوونکو یې د یو ټینګ هوډ مزي نیولي وو، سره له دې چې سختو او ستونزمنو حالاتو هېلې ته هم ټکانونه ورکول، خو ستر ملي او هېوادني ارمان ته د خدمت اند او ولولو د چلوونکو متې او قلمونه غښتلي کړي وو، نیوکې، ستاینې، مننې، غندنې، لاسنیوی، مرستې، خنډونه او پاتکونه، لنډ فکری او پراخ نظری دا ټول د هیلې په دوه کلن ژوند کې د هغې مخې ته یو په بل پسې څرگند شول، خو هیلې

خپله هیله منه لار وهله، د لوستونکو، مخالفینو او موافقینو ټول اصولي او رغنده وړاندیزونه او نیوکې یې د خپلو امکاناتو تر بریده په پام کې ونیول او له هغو څخه یې د مجلې په ښکلا کې پر ځای کار واخیست.

هیلي په خپل دوه کلن ژوند کې د لوستونکو ذهني رابطه او مینه خپله کړه او دهغو په زړونو کې یې ځای ونيو، ځکه خو نو لوستونکو، لیکوالو، فرهنگپالو او مینه والو ټولو خپله مرسته ونه سپموله او د هیلي په ښکلا او اغېزمنۍ کې یې برخه واخیسته.

د هیلي د سړ کال په پنځو گڼو کې په ټولیز ډول (۲۰۰) سرلیکه بېلابېل څېړنیز، تحلیلي، سیاسي، ټولنیز، طبي، علمي، تاریخي، هنري مطالب او شعرونه خپاره شوي، چې د تېر کال په انډول په سلو کې (دولس) برخې زیاتون ښيي، د تېر کال په پرتله یې مینه وال، لېوال، لیکوال او گډونوال زیات شوي چې دا هم د هیلي د گرانښت او منښت څرگندوی دي.

په اداري برخه کې د تېر کال په شان سړ کال هم د هیلي اداري ستونزې پر ځای وې، د دفتر، پرسونل او نورو امکاناتو د نشتوالي له کبله موږ پر دې بريالي نه شو، چې د ټولو مینه والو او د مجلې د لېوالو ذوق او هیله خړوب کړو؛ هغوی ته پر خپل وخت مجله ور ورسوو.

د مجلې د شمېر (۵۰۰) ټوکو مقدار هم بله ستونزه وه، د لوستونکو او مینه والو په انډول دا شمېر خورا کم دی، که د مجلې له ادارې سره د ځینو فرهنگپالو مالي او مانيزې مرستې تر دې لږ څه نورې زیاتې شي، نو کېدی شي، د مجلې شمېر په راتلونکي کال کې (۱۰۰۰) ټوکو ته لوړ شي.

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

په ټولیز ډول سپری ویلای شي چې د حینو نیمگړتیاوو، کمزوریو، مجبورویو او تنگلاسیو سره سره (هیله) په تېرو دوو کلونو کې یوه بریمنه او هیله منه مجله وه. هیله له درنو قلموالو، لوستونکو، مینه والو، او لېوالو څخه هیله کوي، چې خپله هیله لا هیله منه کړي، نهیلی ته یې پرې نه ږدي، په خپلو رغنده وړاندیزونو او نیوکو دهیلې پانې لا پسې ښکلې او سینگار کړي او د خپلې ملي ژبې د خدمت دا راټوکېدلی گل مړاوي کېدو ته پر نه ږدي، اخر هیله خو نو همداسټاسې هیله ده.

د همدغسې رغنده هیلو او وړاندیزونو په هیله

په درناوي

دهیلې اداره

د هېواد دننه فرهنگي یون او خوځون

تر اوږده ویرجن او قهرجن ناتار وروسته دادی زموږ ټولنه ورو ورو خپل ټپونه کوشېروي او د آرامۍ پر لوري گامونه اخلي. اوس زموږ د هېواد په زیاتو سیمو کې سوله ټینګه شوې او د ژوند بېلابېلو خواو کې نوې هیلې د راتوکېدو په حال کې دي. د فرهنگي سېرازی نوې څرکونه لیدل کېږي، څومره چې د جگړې لمبې سرپېړي، هومره د ټولني نوې اړتیاوې راڅرګندېږي، اوس اوس تر بل هر وخت څخه فرهنگي رغونه، بډاینه او پرمختګ د ټولني د یو ستر ضرورت په توګه ځان ښکاره کوي، له نېکه مرغه زموږ د ټولني ددغې سترې اړتیا د پوره کولو لپاره اوس فکرونه او گامونه ګړندي شوي دي، اوس چې په هېواد کې څومره لیکوال او شاعران د راتوکېدو او ځلېدو په حال کې دي دا یو بې ساری ریکارډ دی، ژوندی بېلګه به یې د پکتیا او خوست ولایتونه وګڼو چې پخوا په کې د هېواد د ځینو نورو سیمو په انډول د لیکوالو او شاعرانو شمېر کم و، خو اوس په کې یوازې د ځوانو شاعرانو شمېر لسګونو څه چې سلګونو ته رسېږي، دغې ډله ییزې راتوکېدنې په خوست کې د فرهنگي ټولني د جوړېدا اړتیا احساس کړه، نو ځکه خو په لنډ وخت کې د دوو ټولنو د جوړېدو امکانات برابر شول، په خوست کې د یو بډایه کتابتون جوړېدل د فرهنگي کار یو بل زېږی دی، د پکتیا ولایت په ګردېز ښار او ځینو ولسوالیو کې هم د اطلاعات او کلتور وزرات د شعر او ادب د څانګې له خوا د ځینو فرهنگي ټولنو او کتابتونو د جوړولو لپاره هڅې روانې دي، په لوګر ولایت کې د مشاعرو

پیل د یو نوي فرهنگي کار ښه پیلامه گڼل کېدی شي، دلته هم لیکوال او شاعران په ډله ییزه توګه د راټوکېدو په حال کې دي، په وردگو ولایت کې خو اوس لیکوال او شاعران تر شمېره وتلي دي، هغوی هم د یوې فرهنگي ټولنې او خپرونې د جوړېدو په تکل کې دي، په غزني کې هم گڼ شمېر ځوان لیکوال او شاعران چې پخوا هېڅو چا تصور هم نشو کولای، راټوکېدلي، اوس یې د سنایي جريدې له لارې ځینې فعالیتونه څرګندېږي، خو راتلونکي کې ترې د ډېر کار د ترسره کولو اټکل کېدی شي، کابل کې خو بېخي د چا خبره د شاعرانو او لیکوالو ګڼه ګوڼه زیاته شوې ده، د شعر او ادب اداره په هرو پنځلسو ورځو کې غونډه کوي، کله کله خو ټاکلی ځای د لیکوالو لپاره تنگ شي، د یو نوي کتابتون جوړول یې یو بل فرهنگي کار دی، د ننگرهار هره دره او ولسوالۍ له شاعرانو ډکه ده، داسې ښکاري چې ننگرهار اوس د کوکنارو د گلونو تر څنګ د شعر او شاعرۍ بوزغلي کړلي دي، له مرکز نیولې بیا تر سپین غره پورې له هرې تړې د شعر د گلونو وړمې خورېږي.

که ننگرهار کې اوس څوک قلم راواخلي او ېوازي تش د اولسي اولوستو شاعرانو او لیکوالو نومونه وليکي، نو شمېر به یې تر سلو څه چې ان تر زرو هم واوړي، د ننگرهار د لیکوالو او شاعرانو ځینې هڅې په رسمي خپرونو لکه ننگرهار مجله او ورځپاڼه کې خپرېږي، خو تر رسمي خپرونو د ځینو لیکوالو شخصي تشبثات څو ځله زیات دي، ددې لیکوالو له خوا گڼ شمېر اثار پېښور کې خپرېږي او بیا ننگرهار او د هېواد د نورو سیمو لیکوالو ته په وړیا ډول او یا هم د ډېرې کمې بېي په مقابل کې ورکول کېږي، کونړونه هم تر چا شاته پاتې نه دي، د یوې مجلې په خپرولو سره یې خپله فرهنگي مینه زبات کړه، په کونړ کې هم په لسگونوځوان لیکوال او شاعران راټوکېدلي او په خاصه ولوله خپل کلتور

ته کار کوي، د اطلاعات او کلتور ادارې هڅې د ستایلو وړ دي چې د یو بنکلي او بډایه کتابتون په جوړولو سره یې د فرهنګیانو تنده ماته کړه، په کونړ کې هم داسې فرهنګي شازلمې شته چې په خپلو منډو تړو یې فرهنګي کار ته اوږه ورکړې، تر پېښوره او نورو سیمو پورې منډې تړې کوي، کتابونه ټولوي او کونړ ته یې رسوي، چې د ځوانو لیکوالو د مطالعې کچه اوچته کړي، په خپله هم گڼ شمېر لیکني چاپوي.

له کونړه که ورتېر شو، اخوا بنکلي او شینکي لغمان ته ولاړ شو، هلته نو بېخي د بلبلانو اوازونه دي، په لغمان کې نو د لیکوالو او شاعرانو شمېر دومره زیات دی چې د لغمان ولایت هېڅ اوسېدونکی به نه وي، چې هغه لوستی وي او که نالوستی چې د هغه دې یو یا څو شعرونه له یادو زده نه وي او یا دې له شعر سره اشنا نه وي، یو شاعر له کابله لغمان ته مېلمه تللی و، هغه چې د لغمان بنکلي او شني درې، ولیدلې چې دالینگار او الیشنگ سیندونه په کې بهېدل، پر غرونو، رغونو او سیمو ټولو یې شین فرش غوړېدلی و، نوډه د خدا په ترڅ کې وویل «زه اوس پوه شوم چې د لغمان خلک ولې له بوي مخې شاعران دي، دلته خو چې هر څوک راوې شاعر کېږي.» که لغمان د خپلو جغرافیایي حدودو په رڼا کې مطالعه کړو او له لږ جرئت څخه کار واخلو نو سپری ویلای شي، چې د نړۍ په کوم گوټ کې به داسې شاعر خېزه سیمه پیدا نه شي، لکه لغمان چې دی. د لغمان ولایت د اطلاعات او کلتور ریاست امکانات د حساب وړ نه دي، خو خپله د لیکوالو فرهنګي هڅې د یادونې وړ دي، ددې فرهنګیانو په مرسته د لغمان ولایت په مهترلام ښار کې یو بنکلی کتابتون جوړ شو او گڼ شمېر کتابونه ورته راټول شول. په لغمان ولایت کې به یوازې د الینگار ولسوالۍ د بېلگې په توګه یاده کړو: په دې ولسوالۍ کې د اطلاعاتو او کلتور وزارت د شعر او ادب ادارې په چوکاټ کې یوه فرهنګي ټولنه ((الینگار فرهنګي

یون)) جوړه شوه، چې په یوه کال کې یې د غړو شمېر تر سلو تنو پورې ورسېده او دا لړۍ لا دوام لري. گڼ شمېر ولسي فرهنگیانو یې هم ملاتړ وکړ او د یوه کال په موده کې یې تر لسو زیاتې لویې او وړې فرهنگي غونډې جوړې کړې. الینگار فرهنگي یون تر اوسه یو مرکزي کتابتون هم جوړ کړی، چې گڼ شمېر علمي، هنري، ادبي اثار په کې دمطالعې لپاره ایښودل شوي دي. له نعمان نه که ورتېر شو او بیا د ملالې د تپو سیمې (کندهار) ته لاړ شو، نو هلته هم نوې فرهنگي غوټې په راټوکېدو دي. په کندهار کې که څه هم د سیاسي بریاوو په انډول یې فرهنگي بریاوې لږ ښکاري، خو بیا هم په وروستیو وختونو کې فرهنگي کارونه په گړندي ډول پرمخ روان دي. په کندهار کې د اطلاعاتو او کلتور ریاست هڅې د زیاتې ستاینې وړ دي.

دوی د کندهار د ښکلې مجلې او همدارنگه د خلافت مجلې او د طلوع افغان جريدې د چاپ له لارې په کندهار کې فرهنگي خلا ډکه کړې، خو د کندهار د عظمت له پلوه دا کار پوره نه برېښي، خو کله چې موږ په کندهار کې د اوسنیو گڼشمېر ځوانو شاعرانو او لیکوالو د شمېر زیاتون ته گورو، نو دا هیله مو زړه کې رازرغونېږي چې که خدای (ج) کول د کندهار فرهنگي عظمت به هم ان شالله دهغه سیاسي عظمت ته ورسېږي. په کندهار کې د ځینو ځوانو شاعرانو ملي او اسلامي ولولې او فکري استعداد سړي ته دا هیله پیدا کوي، چې کندهار به بیا دملي ژبې ملي دربار جوړېږي او ډېرې پټې خزاني به پکې راڅرگندېږي.

له کندهار لږې په هرات کې چې له لسگونو افغان قبیلو یې خپله ژبه هېره کړې ده، دادی یو ځل بیا دفکري او ژبنۍ تداعۍ په حال کې دي او د خپل هویت د لاسته راوړلو په لټه کې دي، دهرات د اطلاعاتو او کلتور ریاست، دیوې خپرونې له لارې خپل فرهنگي فعالیت څرگندوي او

له هغو لیکوالو او شاعرانو څخه چې اثار چاپوي، هیله کې چې دوی ته خپل اثار ولېږي چې په خپل فرهنگي کار کې ورڅخه ګټه واخلي.

د بلخ ولایت چې په وروستیو دوو کلونو کې د خونړیو پېښو شاهد و او په زرګونو هېوادمینو افغانانو یې دښتې په خپلو وینو رنگینې کړې او دهغه په ګټلو سره یې هېواد له تجزیې وژغوره، هلته هم دفرهنگي کار هیلې راټوکېدلې دي. په مزارشريف کې پوهنتون شروع دی او د نورو فرهنگي کارونو لپاره هڅې روانې دي. د بلخ ولایت یوه فرهنگي چارواکي په کابل کې له فرهنگیانو سره وویل: په یوه مناسب وخت کې به د امو دریا پریځای دهېواد له بېلابېلو سیمو څخه ګڼ شمېر شاعران او لیکوال رابولو او د هېواد د تجزیې د مخنیوي په ویاړ او د ملي یووالي د تامین په مناسبت به داسې لویه او ستره مشاعره جوړوو چې تراوسه پورې د افغانستان په تاریخ کې چا نه وي جوړه کړې او دا به دهېواد د یووالي په ویاړ د یوه فرهنگي یادگار په توګه پاتې شي.

د بلخ په بل ګاونډي ولایت کندوز کې هم د فرهنگي کار څرکونه لګېدلي، هلته هم ګڼ شمېر شاعران راټوکېدلي او په دې وروستیو وختو کې یې د یوې مشاعرې په ترڅ کې خپل شتوالی ثابت کړ او چارواکو هم هغوی په مانیزو او مادي لورپینو ونازول. دغه راز د هېواد په ځینو نورو سیمو کې هم دې ته ورته فرهنگي فعالیتونه ترسره شوي، چې موږ دا پورتنی فعالیتونه یوازې د څرګندو بېلګو په توګه یاد کړل. د یادونې وړ ده چې اکثره پورتنی فعالیتونه د اطلاعاتو او کلتور وزارت د شعر او ادب د ادارې په چوکاټ کې چې پر فرهنگي کار او هڅو کلک ټینګار کوي ترسره شوي، دوی فکر کوي چې په دې ډول به یو انتظام منځته راشي او د انارشي مخه به ونیول شي، د اطلاعاتو او کلتور مسوولین وايي چې موږ د ازاد فرهنگي کار او فرهنگي ټولنو مخالف نه یو، خو د دې خطر احساس

شته چې یو څوک دې لومړی ازاد فرهنگي کار پیل کړي او یا دې ټولنه جوړه کړي، خو وروسته دې بیا دا فرهنگي ټولنه پر سیاسي ټولنه بدله کړي او هېواد ته بیا یو سردرد جوړ کړي، لکه چې مخکې هم داسې شوي دي. دوی وایي چې هر څوک غواړي فرهنگي کار وکړي نو رادې شي د اطلاعاتو او کلتور وزارت د ادارو په چوکاټ کې دې کار وکړي، او یا دې په رسمي ډول ځان د اطلاعات او کلتور وزارت سره ثبت کړي او کار دې وکړي، دوی وایي هر هغه فرهنگي کار چې د اسلام او محمدي شریعت او د افغانستان ملي گټو ضدنه وي پر هغه هېڅ ډول بندیز نه شته، خو ځینې ازاد فرهنگیان بیا دا ډول فکر کوي او وایي طالبان له شرعي اصولو او احکامو نه یو خاص تعبیر لري او نور خلک بل ډول دي، فرهنگي کار یوازې د یو تنظیم او یا حکومت مسولیت نه دی، بلکې د ټول ولس گډ کار دی، نو دا څه جبري مسله نه ده، چې حتمي دې د یو مثبت فرهنگي کار لپاره سپری یو ځل د دولت ټولې دروازې وټکوي، له هغو دې اجازه واخلي او بیا دې کار وکړي، دوی استدلال کوي چې په دولتونو یا حکومتونو کې زیاته بېروکراسي موجوده وي، څو چې له یوې شعبي نه بلې شعبي ته او له بلې نه بلې ته یو کار خلاصوي نو په دې کې به ورباندې میاشتي تېرې وي، که حکومتونو ټول مشکلات خپله حلولای شول، نو حل کړي به یې وو، بیا خو د ولس کار او ازادو فرهنگي هڅو ته هېڅ اړتیا نه پیدا کېدله، که په وروستیو څو کلونو کې دولتي فرهنگي هڅې له شخصي او ازادو فرهنگي هڅو سره پرتله کړو، نو رښتیا هم چې د ازادو فرهنگي هڅو تله ډېره درنه خپرې.

دلته بیا دا پوښتنه را ولاړې چې ایا ټولې ازادې فرهنگي هڅې زموږ د هېواد په گټه دي او که نه د ازادۍ په نامه یې د ښکېلاک او زبېښاک

پټ مرموز زهر هم زموږ د ولس ذهن ته تېر کړي دي؟ دلته باید سړی ووايي چې ددې دواړو احتمال او شواهد شته.

اوسني واکمن استدلال کوي، زموږ ټولنه تر یوه اوږده ناتار وروسته د فکري، سیاسي، ملي یووالي او ثبات پر لور روانه ده او په دې نازک پېر کې هره نامطلوبه فرهنګي هڅه ډېر زیات زیان پېښولای شي، که سړی پورتنیو دواړو دلایلو ته انصافاً نظر وکړي، نو دواړه دلایل پر ځای دي، خو خبره داده چې څنگه به دا ستونزه حلېږي، او څنگه به دواړه لوري گوزارې ته کېږي؟ چې داسې یو کار وشي چې نه سیخ وسوځي او نه کباب. اټکل کېږي چې همداسې یوه لاره به پیدا شي، د روان کال د غويي په میاشت کې د اطلاعاتو او کلتود وزارت د وزیر امیر خان متقي په نوښت په کابل ښار کې د هېواد گڼ شمېر لیکوالو، شاعرانو او د فرهنګي برخې د پوهانو په گډون یوه غونډه جوړه شوې وه، په غونډه کې ښاغلي امیر خان متقي د اسلامي امارت پر کړيو کارونو او ستونزو رڼا واچوله او له لیکوالو او فرهنګیانو نه یې وغوښتل چې د کارونو په ښه والي او د ستونزو په حل کې له اسلامي امارت سره مرسته وکړي، وروسته بیا بېلابېلو لیکوالو او پوهانو نظر څرگند کړ او ځینو په ښکاره ډول د اسلامي امارت د فرهنګي کارونو پر نیمگړتیاوو انتقاد وکړ او د هغو د حل لارې یې په گوته کړې او ځینو بیا د همکارې ژمنه وکړه، د غونډې فضا ډېره صمیمي او ازاده وه، هر چا خپل انتقاد او نظر څرگندولای شو، له دې غونډې څخه داسې پایله اخیستل کېږي چې اوسني واکمن هم ورو ورو دیموکراسۍ پر لوري درومي، کومې خبرې چې په دې غونډه کې وشوې، یو کال وړاندې یې کېدل امکان نه درلود او همداسې نوره هیله هم کېدی شي، چې واکمن به نور هم انتقاد او نیوکې ته تیار شي، خو دا هم په دې مانا نه ده چې هر څوک به انتقاد کوي او ټول مسولیت به حکومت ته راجع

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

وي، بلکې اصلي خبره دا ده چې څوک د انتقاد وړ وي هغو ته باید د نیوکې گوته ونيول شي، که په ټولیز ډول خپلې خبرې راټولې کړو، نو سړی ویلای شي چې د واکمنو او ازادو فرهنګیانو ترمنځ د تفاهم او همکارۍ روحیه ورځ پر ورځ پیاوړې کېږي او دا اوسنی مثبت فرهنګي خوځون چې په هېواد کې روان دی د دواړو د کړي فرهنګي کار ثمر بلل کېدی شي، که د هېواد له بهر څخه هېواد ته ګڼ شمېر علمي او ادبي کتابونه نه وای ورغلي او هلته په ګڼو کتابتونونو کې نه وای ایښودل شوي او یا په انفرادي ډول د لیکوالو او شاعرانو لاسته نه وای ورغلي او یا هم په دې کې واکمنو همکاري نه وای کړې، دا اوسني فرهنګي یون به دومره ګړندی او بریمن نه وای.

د هېواد د نورو فرهنګي بریو په هیله

په درناوي

اداره

((چني مه وهی کار وکړی!))

تېره میاشت د هېواد څو تنو ځوانو لیکوالو د افغانستان د اسلامي امارت د فرهنگي چارو له یو تن جگپوړي چارواکي سره وکتل او د هېواد د اوسني فرهنگي بهیر ستونزو، بریاوو او تگلارو په باب یې ورسره خبرې وکړې.

د کتنې په بهیر کې د بحث ډېره برخه د اسلامي امارت او د ازادو فرهنگیانو د فرهنگي تگلارو او چلند په باب متمرکه وه، لیکوالو دا خبره څرگندوله چې پر فرهنگي کار ډول ډول بندیزونه د فرهنگي یون او پرمختګ مخه نیسي او د استعدادونو غوړېدو ته لاره چاره نه برابري، د اسلامي امارت مسول فرهنگي چارواکي ویل چې په هره ټولنه او هېواد کې د هر کار لپاره ټاکلي قوانین موجود وي، د هغو درناوی او منل د ټولو وګړو دنده او مسولیت ګڼل کېږي، موږ د چا د فرهنگي کار مخالف نه یو، بلکې دا زموږ مسولیت دی، چې فرهنگیان تشویق او وهڅوو چې خپل اسلامي او ملي فرهنگ ته کار وکړي، خوموږ له ځینو فرهنگیانو ګیله لرو اودا ګیله دانتقاد تر بریده ده اوکېدی شي چې خبره د هغو د کار او چلند د بندیز تر پولې هم ورسېږي.

اصلي خبره دا ده، چې ځینې کسان د دې پر ځای چې کار وکړي چني وهي، نور راوپاروي، خپل محکومیت او مظلویت څرګندوي او د تېرو شویو نارواوو څرګندونه کوي، فرهنگي چارواکي زیاته کړه: «په دې چنو او نارو نه فرهنگي کار کېږي، نه پخواني ټیپونه درملېږي او نه هم مړي په ژړا باندې

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

ژوندي کېږي، بلکې مقابل لوری او نور هم راپارېږي او په پای کې د ذهني کړکېچ تر څنګ خبره آن فزیکي ټکر ته سره ور رسېږي)) د اسلامي امارت د چارواکي نغوته هغو پښتنو لیکوالو ته وه چې د کار پر ځای یې چغې او فریادونه ډېر دي. چارواکي وویل: «د اسلامي امارت د پالیسۍ له مخې د افغانستان ټول قومونه سره وروڼه دي او د خپل څومره والي له پلوه د هېواد د برخلیک په ټاکلو کې حق لري، اسلامي امارت غواړي د ټولو کلتور ته وده ورکړي، نه یو خاص قوم او د هغه کلتور ته.

موږ هېچا ته اجازه نه ورکوو چې د ژبې، قوم او سیمې په نوم تحرکاتو، لمسونو او کینو ته لمنې ووهي، خو ځینې پښتانه لیکوال ددې پر ځای چې خپلې ژبې او کلتور ته کار وکړي، نورو ته بد رد وایي او د کار پر ځای خپله ژبه او خپل قوم وړاندې کوي، وگورئ په افغانستان کې نور قومونه هم شته هېچا هم د خپلې ژبې او قوم نوم نه دی اخیستی، چې زما داسې غیرتي ژبه ده او زما داسې توریالی قوم دی، بلکې غلي دي؛ خپل کلتوري کار کوي خو یو شمېر پښتنو لیکوالو د پښتو ژبې او پښتني کلتور شعار دومره بېرغي کړی چې د فرهنګي کار پر ځای نورې ستونزې ترې را ولاړېږي او آن قومي تفرقه ورڅخه راپیدا کېږي، اسلامي امارت قومي تفرقه نه شي زغملای، بلکې د افغانستان ملي یووالي او د ټولو قومونو وروړي زموږ موخه ده.» د اسلامي امارت فرهنګي چارواکي دا هم وویل: «زما دا خبره د هېواد د اکثریت له ژبې او کلتور سره د بې تفاوتۍ په مانا نه ده، زه هم په سینه کې د زړه په نوم د غوښې یوه ټوټه لرم، دا څه بې حسه ټوټه نه ده، هرڅه احساسولای او درک کولای شي، خو پښتنو لیکوالو نه دومره هیله لرم چې ښه به وي د چغو پر ځای کار وکړي، د تشو نارو سورو له کبله به ډېر څه له لاسه ورکړئ، خو هېڅ به تر لاسه نه کړئ اخر په چغو خو کار نه کېږي.» د اسلامي امارت له فرهنګي چارواکي سره د ځوټنو لیکوالو

خبرې ډېرې اوږدې وې، په ځینو برخو کې د لیکوالو له خوا د اسلامي امارت پر فرهنگي پالیسي ځینې نیوکې هم وشوې خو پر دې خبره ټول موافق وو، چې «چغې مه وهی کار وکړی!»

اوس نو ټولو هغو پښتنو فرهنگیانو ته چې د فرهنگي کار او ولولو تر منځ یې پوره انډول نه شته، یانې د ولولو برخه یې درنه برېښي دا خبره راجع کېږي چې دوی هم باید د خپل کار په کړنلاره کې بدلون راولي، د فرهنگي چارواکي دا خبره له ځان سره وارزوي چې «چغې مه وهی کار وکړی!».

په درنښت

د ډېرو فرهنگي کارونو د سرته رسولو په هیله

د هیلې اداره

د هېواد د تحصیل کړو اشخاصو بهیر به همداسې روان وي؟

له هغې ورځې چې په افغانستان کې روانه غمیزه پیل شوې، نو ورسره د خلکو د ځاني او ډله ییز لېږد لړۍ هم پیل شوې ده، هر واکمن او د هغه ډلې په خپلو مخالفینو پسې اورلړوني را اخیستي او د غم په تناره کې الوهی کړي دي، څوک چې له دې چپاوه ژوندي پاتې شوي، نو د کډوالۍ لمن یې نیولې ده.

د کډوالو په ډله کې گڼ شمېر روڼ اندي او تحصیل کړي افغانان هم وو، د وخت په تېرېدو سره د افغانستان دننه جگړې خپل هغه لومړي ارزښتونه له لاسه ورکړل، د جگړې معیارونه او ارزښتونه بدل شول، ځکه خو له افغانانو او ان تحصیل کړو افرادو څخه لاره ورکه شوه او هغه هیله یې په زړه کې مړاوې او وچه شوه چې د پرديو یرغلگرو تر ماتې وروسته به خپل هېواد ته ستنېږي، د روسي یرغلگرو تر ماتې او وتلو وروسته غمیزه نوره هم اوږده شوه، د تحصیل کړي قشر د لېږد لړۍ نوره هم وغزېده او تر ننه دوام لري.

پېښور له افغانستانه د راوټونکو تحصیل کړو اشخاصو لومړی دمه ځای دی. لومړی دلته د کار په لټه کې شي اوبیا نورو هېوادو ته د تللو لارې چارې برابرې کړي، په همدې ډول په لسگونو زره تحصیل کړي افغانان د نړۍ په گوټ گوټ کې خواره شول، اوس هم داسې اوونۍ به نه وي، چې د روڼ اندو افغانانو یوه ډله دې بهر ته ولاړه نه شي، دې لړۍ هغه نور

تحصیل کړي افغانان هم وارخطا کړي چې په پېښور کې اوسېږي او یا لا تر اوسه په هېواد کې دننه پاتې دي.

د ټولو تحصیل کړو اشخاصو پر ذهن د هېواد د راتلونکي په باب د نهیلۍ او بې باورۍ یوه توره پرده پرته ده او د یو سیلاب په شان بهرنیو هېوادونو ته روان دي، که چېرې دا لړۍ همداسې دوام ولري، نو په راتلونکو څو کلونو کې به د هېواد په کچه د لوړو زده کړو لرونکو شمېره خورا کمه شي او د یو ولایت فني او مسلکي پرسونل به هم پوره نه کړای شي، د هېواد د اوسنیو تحصیلي موسسو ظرفیت هم دومره نه دی چې هېواد ته د اړتیا وړ علمي کدرونه وړاندې کړي او اوس هم که څوک له پوهنتونه فارغېږي نو بهر ته د تلو نیت ضرور ورسره وي.

دا چې بهرنیو هېوادو ته تللي افغانان په تېره بیا د لوړو زده کړو خاوندان به راتلونکي کې د افغانستان لپاره په گټه وي که په زیان؟ د اېبل بحث دی، خو د اوس لپاره دومره ویلای شو چې دا د هېواد لپاره یو دروند زیان دی او ستره تشه (خلا) یې را منځته کړې ده، د دې خلا د ډکولو لپاره څه هیلې او امیدونه هم شته، سره له دې چې د افغانستان اسلامي امارت دهېواد د پوهنتونو د بیا رغونې لپاره څه هڅې کړي دي، د اکثرو پوهنتونو لیلیې یې فعالې کړي او د پخوا په شان یې نارینه محصلینو ته د زده کړې یو لړ اسانتیاوې برابرې کړي، خوبیا هم ډېر مزل لا په مخ کې پاتې دی، د لوړو زده کړو وزیر څو ځله بهرنیو هېوادونو ته سفرونه وکړل او د هغو په ترڅ کې یې له تحصیل کړو افغانانو او د پوهنتونو له استادانو نه وغوښتل چې بېرته خپل هېواد ته راستانه شي، د هېواد خدمت او د نوي پښت په روزنه کې برخه وخلي.

خو تر اوسه پورې په عملي ډول دغو تحصیل کړو افغانانو کومه ډله هېواد ته ستنه نه شوه، لامل یې دا و چې د اسلامي امارت د پالیسۍ او د

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

دې ډول اشخاصو د ذهني چاپیریال تر منځ ډېر زیات واټن و او دوی دواړو ته د یو بل شرایط، امکانات، بندیزونه او ازادۍ د منلو وړ نه برېښېدل، نو ځکه خو یې تر اوسه کومه عملي پایله نه ده څرګنده شوې.

د اسلامي امارت دا پالیسي د قدر وړ ده، چې په بهر کې مېشت تحصیل کړي افغانان بېرته هېواد ته ستنېدني ته وهڅوي، خو دا هڅونه یوازې د یوې بې ځواکه غوښتنې او توصیې مانا لري، ښه به دا وي کوم څه چې د اسلامي امارت په واک کې دي له هغو نه ګټه واخلي چې د نورو مسلکي کدرونو د فرار مخه ونیسي.

د طالبانو د اسلامي تحریک تر بري وروسته هم، دا لړۍ تمه شوې نه ده، اوس چې هم اکثره تحصیل کړي اشخاص بهر ته ځي، نو د کیس منلو اصلي موضوع یې د اسلامي امارت له پالیسيو سره مخالفت، په افغانستان کې د تحصیل کړي قشر د مسلکي حیثیت بې ارزښتي او د هغوی ژوند ته د خطرونو او ګواښ پېښېدنه وي.

د اسلامي امارت له چارواکو نه د ځینو دردمنو روڼ اندو هیله دا ده چې په اوس وخت کې د هغو تحصیل کړو افغانانو غم وخورې، چې د دوی ټوله پالیسي یې منلې او اوس هم د دهبواد د خدمت لپاره پر کار بوخت دي، د دوی لپاره دې اسانتیاوې برابرې کړي، چې دا یې له لاسه ونه وځي، تحصیل کړي افغانان چې بهر ته تللي، هغوی د هوایي مرغانو په شان دي چې د دوی له لاسه الوتلي دي، هېواد او خپلو ځالو ته یې بېرته راتګ په خپله خوښه دی، نه د اسلامي امارت په غوښتنه.

هېواد ته د ټولو افغانانو د بېرته راتګ په هیله

د هیلي اداره

شلمې پېړۍ په مخه دي بڼه!

شلمه پېړۍ د افغانانو لپاره د لویو بدمرغيو او لویو ویاړونو پېړۍ وه، د شلمې پېړۍ په سر کې افغانانو ستره زور واکه انگریزي دکتاتورې پنگه کړه او د همدې پېړۍ په پای کې یې د روسیې کمونیستي امپراتورې د تاریخ کندی ته تېل وهله. د دې امپراتورېو پنگول او پرخول څه اسان کار نه و، په ملیونونو افغانانو ورسره خپل سرونه په تله کې کېښودل، د لومړۍ بنکېلاکيزې امپراتورۍ د پنگولو بشري بیه د دویمې هغې په انډول کمه وه، خو د ټولني ذهني تخریب یې تر اوسه محسوسېږي، د سرې امپراتورۍ د پنگولو لپاره یو نیم ملیون افغانانو خپل سرونه نذرانه کړل، یو نیم ملیونه معلول او شپږ ملیونه بې کوره او مهاجر شول، د شل کلني جگړې په ترڅ کې د جگړې ټولو غاړو پر جگړې دومره پیسې ولگولې، چې تر جنگ د مخه د هېواد د عادي بودیجې په انډول د (۸۰۰) کلونو بودجه جوړوي، د ټولني له هرو پنځو تنو څخه یو تن شهید او معلول شو، په هر کیلو متر مربع کې دافغانانو اټکل (۷۰) لېتره وینه توی شوه، په دې ډول ټول هېواد په وینو رنگ شو.

د انگریزي امپراتورۍ د پنگولو غچ د لومړۍ سقاوي په راوستو کې په ډاگه شو او د روسیې امپراتورۍ د پرخوني غچ په دویمې سقاوی کې

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

راڅرگند شو، دواړه ځله کابل او ټول هېواد له سراسري انارشي سره مخامخ شو.

د شلمې په پېړۍ په دویمه لسيزه کې په افغانستان کې د عصري ښوونې او روزنې بهیر پیل او د همدې پېړۍ په وروستی لسيزه کې په شا وتمبول شو.

دهمدې پېړۍ په بهیر کې د افغانانو د قربانیو له کبله له انگریزي ښکېلاک نه گڼ شمېر هېوادونه خپلواک او د شوروي روسیې له زنځیره (۱۴) هېوادونه بېل شول، همدارنگه پنځلسو نورو کمونستي هېوادونو ازادې نړۍ ته مخه کړه، د افغانانو د مبارزې له کبله د برلین ډبرین دېوال ونړېد خو د سياسي بېکفایتۍ له کبله د ډیورنډ سياسي دېوال د یو ډبرین دېوال بڼه ونيوله.

په ټولیز ډول افغانانو د دې پېړۍ (۶) لسيزې په نسبي سولې او ثبات کې تېرې کړې، خو تقریباً څلور لسيزې یې په لویو درنو جگړو او نا امنه حالاتو کې ژوند وکړ.

په پښتو او دري ژبو د اټکل له مخې (۲۵-۳۵) زره عنوانه کتابونه چاپ شول، (۶۰) کاله راډیويي او (۱۴) کاله ټلويزیوني خپرونې وشوې، د افغانانو ښاري ټولنه له نړیوال تمدن سره اشنا او ان روږدې شوه.

د همدې پېړۍ په بهیر کې تر (۲۰۰) څخه زیاتې لویې او وړې فابریکې، دستگاوي او کارځایونه جوړ چې اکثره یې بېرته تباہ شول.

په هرو سلو تنو کې د ټولني د لوستي قشر سلنه تر (۱۰) تنو پورې لوړه شوه، خو په وروستيو کلونو کې اټکل دوو فیصدو ته راټیټه شوه، د ټولني

علمي کدرونو ډېره زیاته برخه تر هېواده بهر ووتله، د مادي او تاریخي شتمنیو په لړ کې د افغانستان ملي موزیم د (۷۳) کلن ژوند او یو لک اثارو په لرلو سره تباہ شو، د ملي شتمنی (۶۶) ټنه سره زر لوټ شول او په سلگونو تاریخي ودانۍ تباہ شوې.

په ټولیز ډول شلمه پېړۍ زموږ د ملت لپاره د سترو بدمرغيو او دوو سترو ویاړونو پېړۍ وه، چې د سترو ویاړونو گټلو لپاره افغانان دل خو اکثره نړیوال پرې سوکاله شول، په علمي ډگر کې افغانانو نه خپل ځان او نه هم نړۍ ته څه ورکړای شول، یوازې په سیاسي تاریخ کې یې دوه ستر نړیوال ویاړونه (د دوو نړۍ خورو امپراتوریو ړنگول) وگټل چې د نړۍ په تاریخ کې یې ځان ته د ویاړونو یوه زرینه صفحه پرانیسته، داسې بنکاري چې په (۲۱) پېړۍ کې یوازې نه په تاریخي ویاړونو ژوند کېږي او نه په بشپړو اخلاقي او عقیده ییپ معیارونو؛ (۲۱)مه پېړۍ به د علم او تخنیک او مادیاتو پېړۍ وي، څوک چې دا ونه لري د اخلاقو او ویاړونو پېټې به یې پر سر او د خاورو پر ډېرۍ به ناست او له نورې نړۍ نه به تجرید وي، داسې بنکاري چې افغانان ۲۱مې پېړۍ ته کومه پوهنیزه ډالۍ نه لري، یوازې له ۹۸ فیصده نالوستي قشر، خپلو سترو تاریخي، عقیده یی او اخلاقي ویاړونو او د نالوستۍ او اقتصادي ستونزو له درنو پېټو سره ۲۱مې پېړۍ ته داخلېږي، داسې بنکاري چې د دې پېړۍ په پیل کې به یو ځل بیا زموږ هېواد له یو ستر بنکېلاک (امریکايي بنکېلاک) سره مقابله ته وځي او ټول جهان به یې نندارې ته حیران ولاړ وي، خدای خبر چې بیا به خپل ژوندبایلي او نور به سوکالوي، که څنگه؟

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

که په (۲۱)مه پېړۍ کې د نړۍ جلیل او د افغانانو اسکېرلي ژوند ته
سړی وگوري، نو د ارزونې تله به یې د افراط او تفريط حالت ته ورسېږي،
خو کله کله داسې هم وي چې:

«خرقه پوه شو په خرقه کې دی موندلی - هغه حظ چې په دنیا یې دنیا دار کا»

افغانان به د پخوا په شان په دې پېړۍ کې هم، یو ځل بیا د هغه ذات
پر مینې او لوربینې تکیه وکړي، چې خپل سرونه او زړونه یې د هغه لپاره
نذرانه کړي او د خپل نیکه په شان «د خوشال خان خټک تکیه پر
ذوالجلال ده» دوی به هم پر ذوالجلال ډډه ولگوي.

موږ په دې هیله شلمې پېړۍ ته مخه ښه وایو چې د شلمې پېړۍ
بدمرغې پېښې زموږ په هېواد کې بیا تکرار نه شي او ۲۱مه پېړۍ زموږ د
هېواد او خلکو لپاره د سولې، نېکمرغۍ او پرمختګ پېړۍ وي.

د همداسې هیلې د پوره کېدو په هیله.

د هیلې داره

د مسلک له خاوندانو یوه هیله

کله کله چې له ځینو افغانانو سره د خپل سوي لوي هېواد د بیا رغونې او درملونې سوچ او اند پیدا کېږي، نو دا پوښتنې هم ورسره راولاړېږي، چې څه ډول، چېرې او پر کوم وخت خپل هېواد ته خدمت وکړي او د هغه په بیا رغونه کې برخه واخلي؟

ځینې کسان چې کارونو ته یې ذهن جوړ کړی وي، د عملي امکان لاره ترې ورکه وي، ځینې چې امکان لري، مینه او هېواد پالنه یې ډېر اورني نه وي، ځینې بیا سیاسي حالات پلمه کړي، ځینو ته جگړه دېوال شي، ځینو ته ددغې یا هغې ډلې یا واکمن واک او سلیقه او ځینو ته هم نورې نورې پلمې. همدغه ټول لاملونه ددې سبب شوي، چې ټول افغانان که تر هېواد دننه دي که بهر، په پوره ډول د هېواد د خدمت پر چارو بوخت شوي نه دي.

دا منو چې په هېواد کې سیاسي جگړیز کړکېچ لا پایته رسېدلی نه دی، ځینې به له سیاسي واکمنو سره وران وي او له ځینو سره به سیاسي واکمن، ذهني او ذوقي ازادي محدوده لا څه چې تړلې به وي، کار به د کار سړي ته نه وي سپارل شوی او په لسگونو نورې ستونزې به هم وي، خو دې ټولو سره سره هېواد له هېوادوالو څخه د خدمت هیله لري او ستونزو سره مقابله کول په کار دي. که موږ دې ته کېنو چې لومړی دې ستونزې حل شي بیا به کار پیل کړو، نو دا خو هم یو تصور دی؛ ستونزې خو هم په خپله نه اوارېږي، دهغو اوارول هم کار غواړي. ښه به داوي چې موږ د یو عملي کار پر تیوري غور وکړو، هغه دا چې ځان حالاتو ته

تسلیم نه کړو، نه وخت ته انتظار وباسو او نه د واکمنو سیاسي چلند پورې خپل کار وتړو. هر څوک چې د هر مسلک خاوند وي که په هماغه خپل مسلک کې لږه هڅه هم وکړي، نو په ټولیز ډول به هېواد ته زیات خدمت سبب شوي وي. د بېلگې په توګه، د یوه لیکوال دنده دا ده چې یو اثر ولیکي او بیا یې چاپ او هېوادوالو ته یې ورسوي. د یو انجنیر دنده داده چې عمراني کارونه وکړي، د ډاکټر دنده داده چې روغتيايي چارې سمبال کړي او ويې پالي. د تېر دوه لسيز ناورين په بهير کې د هېواد ګڼ شمېر مسلکي اشخاص له هېواده ووتل او ځینې یې اوس په یو شمېر پانګوالو هېوادو کې ژوند کوي. د افغانستان هېڅ داسې سیمه به نه وي چې له هغې څخه دې ډاکټر، انجنیر، لیکوال او د کوم بل مسلک خاوند بهرنیو هېوادو ه نه وي مهاجر شوي. ددې کسانو اقتصادي ژوند اوس د هغو کسانو په انډول ډېر ښه دی چې په خپل هېواد کې اوسېږي.

اوس نو که د هرې سیمې (د یوې ولسوالۍ انډول) څو تنه په کوم بهرني پانګوال هېواد کې ژوند وکړي، نو دوی کولای شي دخپلې سیمې لپاره د یو روغتيايي یا ټولنیز مرکز د جوړېدو او کار لګښت برابر کړي. د بېلگې په توګه د هېواد هغه ډاکټران چې بهرنیو هېوادو ته تللي دي، کولای شي له هغو ډاکټرانو سره چې په افغانستان کې اوسېږي، د طبي اړتیاوو، درملو، وسایلو، لابراتوارونو، کتابونو، د طبي اثارو په چاپ، د تجربې په لېږد او یو څه مالي برخه کې مرسته وکړي، که چېرې دا کار تر سره شي، نو پوره باور دی چې د افغانستان د طبي اړتیاوو یوه درنه برخه به پوره شي، د انجنیرانو برخه هم همداسې محاسبه کېدلای شي.

یو څو عملي بېلگې به هم وړاندې کړو: ښاغلی ډاکټر عبدالوکيل د افغانستان د کرنې یو لوی متخصص دی، ده په خپلو شخصي هلو ځلو د هېواد دکرنې په برخه کې دومره باغونه جوړ کړي او دومره خدمتونه یې

کړې دي، چې آن د دولتي خدمتونو انډول دي. دغه راز ښاغلي ډاکټر عبدالولي وردگ له خپلو څو تنو نورو ملگرو سره د (وفا) موسسې په جوړولو سره وکړای شول په وردگو کې د چک برېښناکوټ ترميم او په ځينو سيمو کې د اوبو لگولو سيستمونه بيا جوړ کړي.

همدغه ښاغلي د کابل پوهنتون مرکزي ليلې ته برېښنا راوسته چې هره شپه پرې د (۲۸۰۰) تنه محصلينو خونې رڼا کېږي.

د افغانستان دکلتوري ودې ټولنه او د پښتني فرهنگ د ودې او پراختيا ټولنه چې دواړه په جرمني کې د ځينو افغان ليکوالو په منډو تړلو جوړې شوي، د دوو کلونو په ترڅ کې يې شل عنوانه علمي، ادبي، تاريخي کتابونه چاپ کړي او گڼ شمېر يې په هېواد کې علمي مرکزونو او ليکوالو ته په وړيا ډول ورکړي دي.

داسې په لسگونو نورې بېلگې هم شته چې يوه بېلگه يې هم همدا (هيله) مجله ده، چې د يوه افغان ليکوال (عبدالمالک بېکسيار) په مټ دا دی ۱۷ مه گڼه يې خپرېږي او د هېواد د مطبوعاتو په تاريخ کې يې ځانته جلا پاڼه پرانيستې ده.

که پورتنۍ بېلگې په پام کې ونيسو، نو سړي ته دا هيله پيدا کېږي، چې افغانان په تېره د مسلک خاوندان که په خپله حرکت وکړي، نو خدای (ج) پاک په کې زيات برکت اچوي، پورتنيو کسانو چې کوم خدمتونه او کارونه کړي دي، په همدومره وخت کې دولتونو هم نه دي کړي، نو که دوی دې ته فکر کړی وای چې اول بايد شرايط ښه شي او بيا کار پيل کړي، نو دا دومره لاسته راوړنې به يې نه درلودې. افغانان په تېره بيا د مسلک خاوندان هر يو که په خپل مسلک کې خدمت ته ملا وتړي او مسلک د سياست تابع او مربوط نه کړي، نو باور دی چې ډېر کار به وشي، زموږ هيله هم داده چې راځئ سياستونه يوې خواته کړو، مسلکونه مخکې

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

کړو، له ستونزو نه ونه ډار شو او ځان ته د ((شرايطو)) په نوم ذهني او رواني ستونزې جوړې نه کړو، بلکې په هر ډول شرايطو کې کار ته ودانگو، د زمانې له سختيو سره ډغره ووهو، وخت له لاسه ور نه کړو، ځکه چې ((وخت لکه سره زر دي)) او چاته انتظار نه باسي.

په درناوي

هېواد ته د مسلکي خدمتونو

د سرته رسولو په هیله

هیله درې کلنه شوه

یو درې کلن مزل او د کلونو واټن
اغزني لارې او گلورینې بریاوې

دهمدي گڼې په خپرېدو سره د هیلې مجلې د عمر درېیم پسرلی پوره شو. تېر درې کلونه لکه څنگه چې د هېواد په سیاسي، ټولنيز او فرهنگي ژوندانه کې تاوده او تاوجن کلونه وو، دهیلې مجلې لپاره هم د ازمون، هڅون او پرمخون کلونه وو. په دې تېرو (۱۰۹۸) ورځو کې د هیلې هیله والو چلوونکو یوه ورځ هم بې تفاوته او ارامه تېره نه کړه او شپه ورځ یې د هیلې پاڼو د ځلا او ښکلا لپاره منډې ترې وکړې. په دې موده کې په ټولیز ډول (۳۵۰) تنو بېلابېلو لیکوالو د هیلې په پاڼو کې د خپل اند، هیلې او خیال ستوري وځلول او اټکل (۵۰۰) تنو نورو د خپلو لیکونو، نظرونو او وړاندیزونو له لارې د هیلې لاره مستقیمه کړه.

د خوښۍ خبره داده چې د هیلې بنسټوالو هیله والو چې د هیلې د خپرولو لپاره کومه موخه ټاکلې وه، هیلې دهمغې نښې منح وويشت؛ هېواد پالنه، ملتپالنه، ژبپالنه او انسانپالنه چې د هېواد د شل کلن ناوړین په بهیر کې د رالېږل شویو او بیا سره ښکېل شویو ایډیالوژیو له خوا تر گواښ، برید او ستم لاندې وه، هیلې ورته یو ځل بیا د خپل کړېدلي ولس پام راواړوه او هغه یې د خپلې ټولنې د درملونې یوه ښه نسخه وبلله. هیلې د خپلو (۱۸) گڼو او (۱۲۰۰۰) ټوکو ټولیز شمېر په واسطه د لسگونو زرو

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

هېوادوالو ذهنونه روښانه کړل او هغوی یې له خپلې ملي مېنې او مینې سره لاپیوند او روږدي کړل. تر خپله وسه یې د هېواد پېښې د واقعیت او حقیقت په هندراه کې لوستونکو ته څرگندې کړې.

هیله د یوې رښتینې، ازادې، خپلواکې او ناپېیلې خپرونې په توګه خپل رسالت لکه څنګه چې لازم و ترسره کړ، پر هېواد واکمن سیاسي او ذهني چاپېریال سره یې داسې ځان اعیار کړ چې نه د غومبسو ځالې ته لاس وروړي او نه هم د هغوی له زهرونو او قهرونو څخه سترګې پټې کړي، د یوه متناسب انډول د ساتلو له لارې یې د هڅونې، نیوکې او لازمې ستاینې ټولې چارې وکارولې خو د مضر احتیاط پر سیند یې خپل ارمانونه لاهو نه کړل. هیله د دریو سره لرې ان متضادو فرهنگي چاپېریالونو ترمنځ د وصل کړۍ شوه، داسې چې د هیله په تېر درې کلن ژوند کې پر افغانستان باندې یو ډول ذهني، سیاسي او فکري چاپېریال حاکم و، په ټولیز ډول پر کوزه پښتونخوا د یوې متبذلي او اروپه دیموکراسۍ، دملي روح دنشتوالي او بې تفاوتۍ فضا حاکمه وه او ده او هلته په لویدیځه ټولنه کې بیا بل ډول کلتور او ذهني فضا ده چې زموږ له دې دواړو چاپېریالونو سره څرګند او ان متضاد توپیر لري. هغه افغانان او په تېره د هیله هیله وال او مینه وال چې په دې دریو متضادو چاپېریالونو کې اوسېږي، طبعاً دهغوی ذهني، ذوقي، فکري اوو ان سلیقه یي یو والي راوستل یوه هغه ګرانه مسله وه چې هیله ورته له پیل نه پوخ تکل کړی و.

له نېکه مرغه د هیله چلوونکي په دې ستر او ستونزمن کار کې د داسې یوې خپرونې په خپرولو تر ډېره حده بریالي شول چې په درې واړو چاپېریالونو کې د چلند وړ وي. دا منو چې کله به په هیله کې داسې لیکنې هم راغلې وي، چې پر هېواد باندې د واکمنو ځینو چارواکو تندی

ورته تریو شوی وي، خو ددې ترڅنگ به یې داسې لیکنې هم تر سترگو شوې وي، چې بېرته یې تندۍ ورین شوی او د غوسې تاو به یې ناست وي. همداسې به یوه لویدیځ مېشتي افغان ورور ته هم کله کله داسې سرخوړی پیدا شوی وي چې دوی ته لا گوره؛ خلک یو ویشتمې پېړۍ ته داخل شول او ټول ژوند یې کمپیوټرایز شو، خو دوی لا تراوسه د شاعرۍ او زړو ببولالو له بنسکېله نه دي راوتلي او تراوسه لا وعظ او نصیحتونه کوي. په پېښوري چاپېریال کې خو پر اوسېدونکو افغانانو د دواړو چاپېریالو یخ او تود شمال لگېږي.

اساسي خبره داده چې د هیلې چلوونکي د ذهني تصادم او ذوقی اختلاف پر دغسې یوې درې لارې کې ولاړ دي او که چېرې په تلې کې یې لږه ډنډۍ ووهله، نو ضرور به له یو لوري د زیاتې نیوکې تر برید لاندې راځي.

د مجلې چلوونکو په همدغسې متصادمې درې لارې کې تراوسه پورې هم خپل ځان ساتلی او هم یې د هغه ملي ارمان لپاره کار کړی چې زموږ په هېواد کې یې د خدمت اړتیا تر بل هر کار زیاته احساسېږي.

زموږ د بهرنیو افغاني خپرونو یوه اساسي ستونزه داده چې دوی تراوسه پورې د خپلې ټولنې له دردونو او واقعیتونو سره بشپړ منطبق شوي نه دي، زموږ د ولس خپل شوې هیلې او دهغوی سوي اهوڼه چې د انعکاس وړ دي په پوره ډول په خپرونو کې نه منعکسېږي او دوی یوازې په خپلو ذهني او ځانگړو یادونو او وړاندیزونو هغو ته د حل لاره ښيي او بس. د ټولني ترمخ هم ډېر واټن رامنځته شوی دی، د تخنیکي ستونزو شتوالی بله اساسي مسئله ده چې ددې خپرونو چلوونکي نه شي کولای پر خپل ټاکلي وخت خپله خپرونه هېواد ته ورسوي. په دې ډول په بهر کې د

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

افغاني خپرونو اود هېوادم مېشتو افغانانو ترمنځ ډېر واټن رامنځته شوی دی.

خو هیله یوازینی افغاني خپرونه ده، چې د دريو چاپېریالونو، افغانستان، کوزه پښتونخوا او نورو بهرنیو هېوادونو کې د خپلو لوستونکو هیلي خړوبوي او تراوسه پورې په دې برخه کې ډېره بریمنه ده. (د شیطان غورونه دې کاڼه وي). د یوې خپرونې لپاره به تر دې زیات بری چېرې وي، چې یوه گڼه یې شل تنه ولولي. د کابل پوهنتون د محصلینو د ډېرو شکایتونو او غوښتنو او بیا بیا ټینگار له کبله د مجلې ادارې د کابل پوهنتون محصلینو ته د مجلې (۴۰) گڼې بېلې کړې، خو څو تنو محصلینو څرگنده کړه چې دا مجلې ډېر کمې دي؛ اوس چې مور ته هره گڼه راشي، نو په نوبت سره یې لولو، لست ورته جوړوو، یو محصل مجله ځان سره یوسي او بیا یې راوړي، بیا یې بل یوسي، کله داسې هم شوي چې په دې لست کې د راغلو نومونو شمېر (۲۰-۲۵) تنو ته رسېدلی دی. سره له دې چې مور مجله له (۵۰۰) گڼو څخه (۱۰۰۰) گڼو ته اوچته کړه، خو د یوې اټکلزي او ولس میلیوني ټولني لپاره دا شمېر خورا کم دی.

په اوسنیو شرایطو کې د یوې خپرونې د بري یو بل راز د هغې د چلوونکو په رښتینوالي او صداقت کې نغښتی دی، ایا ددې خپرونې چلوونکي کوم څه چې خپروي له هغو سره رښتیا هم مینه لري که هسې نور گرموي؟ هر کله چې د صداقت او عمل ترمنځ واټن وي، پر لوستونکي څوک خپله خبره نه شي منلای. خدای پاک د وگړو ترمنځ دومره رازونه پټ کړي؛ چې پوهېدل پرې اسان نه دي، چې د زړه خبره نه وي پر زړه نه لگي.

هیله مجله داسې هم نه ده چې پر یوه اواره لاره روانه وي او دهغې چلوونکي به له هېڅ گواښ، نیوکې او غندنې سره نه وي مخامخ شوي او یوازې همدا ستاینې به وي او بس.

د مجلې د ادارې د شمېرنې او انګېرنې له مخې هیلې ډېره موده د ستاینو او غندنو ترمنځ خپل کار ته دوام ورکاوه.

په لومړیو وختونو کې خو اساسي نیوکه دا وه چې هیله ولې یوازې په پښتو چاپېږي؟ ایا افغانستان کې نور ((ملیتونه)) نه شته، دهغوی حقوق به څنګه شي؟ (درې) باید حتمي په کې ځای شي که نه دا خو رښتیا (!) هم یوه نشلیستي او فاشیستي هڅه او خپرونه ده!! کله چې د هیلې مجلې د ادارې له خوا په دې برخه کې جدي غبرګون وښودل شو، چې وروره خبره داسې نه ده؛ هر څوک حق لري چې خپل غم په خپله وخورې، که موږ ددې وس ولرو چې نورو ته خدمت وکړو دا خو نوښه کار دی، خو که نه یې لرو او خپله د رنځونو په درباب کې ډوب یو، نو ایله دومره وکړو چې خپله بېړۍ له ډوبېدو وژغورو او که خپلې ژبې او قوم ته خدمت کول نشلیزم یا فاشیزم وي، بیا خو له پښتنو پرته د دنیا ټول قومونه نشلیستان او فاشیستان دي. څرنګه چې هغه وخت هیله په پېښور کې یوازینی افغاني مجله وه چې ټوله پښتو خپرېدله، نو ځکه ژبني عکس العمل هم زیات و، خو چې د هیلې چلوونکو ورته ځان ټینګ کړ او خلک هم له خپل مسلم حق سره روږدي شول او دا یې خپل روا حق وګاڼه نو یو کال وروسته دا نیوکې غلې شوې. که هیلې دا سپین سترګي (!) نه وای کړې نو نن به یو شمېر نورو نړه پښتو خپرونو ته لاره نه اوراړېدله. څه موده وروسته ځینو کسانو بیا خپل ذهنونه سره وجنګول او په هیله کې د عیب پیدا کولو په فکر کې شول او ویې ویل: ((والله نو دې کې خو

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

اسلامي ليکنو ته ځای نه ورکول کېږي)) سره له دې چې هر چا کومه اسلامي لیکنه رالېږلې، په هیله کې یې له ځنډه خپره شوې ده.

په کابل کې یو چارواکی هم په دې اند و چې اسلامي لیکنې په کې کمې دي، دهیلې یو چلوونکي ورته وویل چې مهرباني وکړه! هم ملا یې هم چارواکی، هم ښه مبلغ یې او هم د اسلامي شریعت د نفاذ لپاره د چارواګي د سره دي، راځه که نه هرې ګڼې ته په منظمه توګه یوه اسلامي لیکنه رالېږه او موږ به یې خپروو، تر هغه وروسته هغه هم دا ډول نیوکه ونه کړه.

ځینو نورو دوستانو ویل: ((یاره دا پښتو بازي په کې ډېره زیاته ده)). دوی ویل ښه به وي که د چغو او خبرو پرځای پښتو ته عملي کار وکړو، ځکه چغې څه ګټه نه لري. د دوی خبرې پرځای وې او دي، موږ هم په همدې نظر یو. د هیلې تگلاره اساساً داده چې داسې مطالب خپاره کړي، چې نه یوازې د اسلامي اصولو او زموږ له ملي ګټو سره ټکر، ونه کړي، بلکې د همدغو آرونو په رڼا کې لیکل شوي وي او هم یې دا هیله ده چې د چا مثبته لیکنه د سانسور په زنجیر، ونه تړي. فکر کوو پښتنو باندې په خپرني برخه کې څه ظلم شوی او تېر ستمي ناوړین هم دوی ذهناً وټکل، د تېر محرومیت د جبران لپاره دوی اړ دي چې پر پښتني مسایلو او پښتنو زیاتې لیکنې وکړي او خپل زړه تش کړي، دا کار هم کېدی شي ډېر دوام ونه کړي کله چې ټولنه نورمال حالت ته راوگرځي. لیکوال یې هم طبعاً د ژوند د نورو اړخونو په باب فکر کوي.

ښه کار خو همدا دی چې زموږ ښاغلي لیکوال د ژوند پر بېلابېلو خواو لیکنې وکړي او دهیلې مجلې پانې پرې رنگینې کړي.

د هیلې مجلې داسې لوستونکي هم شته چې د هیلې ټولې ګڼې یې ګام پر ګام څارلي او د کمزورو لیکنو په باب یې خپل نظر په ډېر جرئت

سره څرگند کړی دی. دساري په ډول یو شمېر لوستونکو د هیلې مجلې د ۱۳۷۸م کال دویمه گڼه تر نورو کمزورې وبلله او واقعیت هم همداسې و. له ډنمارک نه یو لوستونکي دهیلې مجلې د همدې گڼې په باب په یوه لیک لیکلي وو: ((له (۷۰) مخونو څخه یې (۳۰) مخونه په لوستلو ارزېدل او نور ټول سولیدلي مطالب وو)). مور تر خپله وسه د ټولو لوستونکو او لیکوالو نظرونه، نیوکې او لارښوونې منلي او د هغو د عملي کولو لپاره مو عملي هڅې کړي دي. یوه دا خبره ده چې ځینې شیان زموږ په وس کې نه وي او لوستونکي زموږ له ستونزو خبر نه وي او موږ نه د نورې پرمختیا هیله کوي، راځئ چې دا خبره به هم لوستونکو سره شریکه کړو: دا ټوله هیله مجله چې تاسې گورئ دا په اوس وخت کې د دوو کسانو د زیار او خولو محصول ده.

یو تن عبدالملک بېکسیار نومېږي چې په ډنمارک کې اوسي او د خپل تندي د خولو په بیه د هیلې پاڼو ته ساه ورکوي او بل تن اسمعیل یون دی چې په کابل او پېښور کې اوسي او د هیلې علمي او تخنیکي چارې پرمخبیايي، پخوا یوه بله میوند واله (صفیه صدیقي) هم د هیلې یو بل مټ و، خو هغه هم اوس پردیسه او له هیلې لرې ده.

ایا څوک به داسې فکر وکړي چې داسې یوه مجله دې (لکه هیله) نه دفتر ولري، نه مېز، نه پرسونل، آن په پېښور کې یې پوستي پته هم د بل چا وي او لنډ مهالې یې رانیولې وي. خو له دغو ټولو ستونزو سره سره موږ د خپلو هیله والو، مینه والو او درنو لیکوالو پر همېشنيو مرستو او لارښوونو ډډه لگولې، هوډ مو سست شوی نه دی او د خپل ملي ارمان لپاره مو چاته کمه هم نه ده ویلې. لکه څنگه چې د هیلې مجلې هیله والو د هیلې خیال ساتلی، داسې موږ هم د خپلو مینه والو هرې مثبتې غوښتنې ته مثبت ځواب ورکړی دی؛ غوره بېلگه یې دهیلې مجلې همدا

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

گڼه ده، ښاغلي ډاکټر جاوید وردگ یو نیم کال وړاندې د هیلې مجلې د یونیم کلن عمر د ارزونې په غونډه کې هیله څرگنده کړې وه: ((هیله لرم هیله یو وخت په (۵۰۰) مخونو کې د (۵۰۰۰) ټوکونو په شمېر چاپ شي)). دادی د هیلې مجلې او خپل پښتني فرهنگ د یوه اورني مینه وال او لېوال دا هیله خو پوره شوه، د هیلې دا گڼه خو (۵۰۰) مخه شوه نور نو خدای (ج) لوی او مهربان دی، که د درنو لوستونکو او قلموالو همکاري تر دې هم زیاته شي، نو موږ به هم تر دې زیات کوښښ وکړو چې د کالگنې مخونه تر دې هم زیات کړو او هم د عادي گڼو په مخ شمېر کې زیاتون راولو. دا هم کېدی شي چې دمخونو د شمېر د زیاتون پرځای دهغو د څرنگوالي د ښه والي په اړه فکر وکړو. خو په هر حال هیله مجله خپلو هیله والو ته اړتیا لري او هیله وال یې دمجلې ښه والي ته.

خو په هر ډول لازمه ده چې د یو بل په مرسته خپلې ستونزې غوڅې کړو او نیمگړتیاوې له منځه یوسو او په هېواد کې د یو مثبت فرهنگي اوښتون او خوځون لپاره په گډه هلې ځلې وکړو. ښه به وي که د سیاسي اوښتونو پر ځای د فرهنگي اوښتون او مثبت بدلون لپاره هڅه او هاند وکړو.

دهیلې د ځلا، ښکلا او د هیلې د هیله والو د بریا اوسوکالی په هیله.

په درناوي

د هیلې اداره

راځئ چې سره کېنو په تېر د روغې جوړې

دوه ویشته کاله وشول چې افغانان له پردیو او هم په خپل منځ کې یو بل سره لاس وگرېوان دي، د جگړې بهرنی لوری ظاهراً د پردې پر مخ نه ښکاري، خو په حقیقت کې اوس هم بهرنی لاسوهنه د جگړې اساسي لامل دی، دا چې بهرنیان د افغانستان په جگړې کې څومره گرم دي او د افغانستان پر وړاندې څومره اخلاقي، انساني او بشري مسولیت لري، دا یو بېل بحث دی او په سیاسي ډگر کې څوک چا نه د گیلې حق هم نه لري، ځکه سیاست د کوم اخلاقي معیار تابع نه دی، زړه خوږی، انسانیت، مینه او ورورولي د اخلاقي کلتور برخې دي، له پردیو ان دښمنانو د ښو هیلو لړل په خپله زموږ فکري ارزونه له پوښتنو سره مخ کوي، ښه به دا وي چې هر څه له ځانه پیل کړو، ځان گرم وگڼو او له بحرانه د وتلو لار پیدا کړو.

که د افغانستان د جگړې فکري او تدارکي چارې له بهرنیو سرچینو برابرېدلې او برابرېږي، خو د عملي کولو چارې یې په خپله د افغانانو له خوا ترسره کېدې او پر افغانانو عملي کېدې، افغانستان د مختلفو گروهو او وسلو د ازمونځي حیث غوره کړی دی، ددې ازمونځو زهرجن لوگي زموږ ولس تنفس کړي، خو د امتیاز ډیوې یې د نورو خونې روښانه کړي دي.

هرې ډلې او ډلواک چې د ځواک توره ترلاسه کړې او پر واک یې ډډه لگولې نو بیا یې د هېواد د ودانۍ پر ځای د خپلو مخالفانو د کور وراني لپاره توره راکښلې او په وینو یې سره کړې ده، مقابل لوري بیا د

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

غچ اخیستنې ځواک راټول کړی او بیا یې دومره افراط کړی چې لومړی ډله د خلکو له یاده وتلې ده، د دوه ویشو کلونو په بهیر کې دا کار او عملیه څو ځله غبرگ شول او اوس یوځل بیا د اوج پورې ته رسیدلې دي، لویه بدمرغي داده چې زموږ د لوستي قشر د یاد وړ یوه برخه د سرو او شنو، سپینو اوتورو، خوږو او رنگینو شعارونو سراب تېر ایستې وه او په همدغه مخالفو ډلو او ډلگيو کې تنظیم شوې وه، د دې ډلو د ټکر په نتیجه کې د دې لوستو کسانو زیات شمېر هم له منځه لاړ او هېواد ته یې درانه کلتوري، اقتصادي او ټولنیز زیانونه هم واړول. نتیجه یې ان دا راووته، هرې ډلې چې دکومې گروهې د پراختیا او واکمنۍ لپاره چغې وهلې، په پای کې یې عملونه دهمغې گروهې پر ضد تمام شول او اکثر یې بیا له خپل مخالف موقعیت سره یو ځای شول.

د یوې اټکلیزې شمېرنې له مخې دهېواد په سلو کې (۹۵) وگړي نالوستي دي او د لوستي قشر یاد وړ برخه په همدې مخالفو ډلو کې تنظیم شوې وه، د یوې سبېزې ټولنې د جوړېدو لپاره باید لږ تر لږه د وگړو زیاته برخه لوستواله شي او ټول تر حده زیات کار وکړي، که اوس موږ ټول تنظیمونه راټول کړو او غړي هم ټول لوستوال حساب کړو او بیا یې څو ځله زیات محاسبه کړو، نو بیا به هم د افغان ولس لسمه برخه ترې جوړه نه شي، که چېرې دا لسمه برخه وگړي، له اختلاف پرته شپه او ورځ کار وکړي، نو بیا به هم د هېواد د ټولو وگړو ژوند پوره سوکال نه شي کړای.

مختلفو ډلو نه د ولس هیله داده چې دوی خو د نفاق تجربه وکړه، دا ځل دې اتفاق وازمویی، چې مثبت نتیجه ورکوي او که نه؟ اوس هم وخت شته، که د مختلفو فکري لارو د ټکر اوسیالی پر ځای مینه، انسانیت او هېوادپالنه د خپلې مبارزې تگلاره وټاکي، نو کېدی شي د نورې ورانۍ

مخه ونيول شي او ولس ته د دې امکان برابر شي چې د خپلې ناروغۍ درملنه په خپله وکړي او خپل زخموڼه په خپله وگنډي.

زموږ سياستوال بايد لږترلږه يو ځل سر په گربوان کې بنکته کړي او خپلې تېرې وړانې ځان سره تداعي او محاسبه کړي او دادې هم محاسبه کړي چې دوی نور څومره عمر لري چې بېرته د هغو وړانيو عمران ته ملا وتړي؟ ايا هر تنظيم او دهغه مشر چې افغانستان ته کوم زيان اړولی؟ که اوس يې څوک له گربوانه ونيسي چې راشه تاوان يې ورکړه! نو دا ډله او ډلواک به يې پوره کړای شي؟

خو زموږ ولس د ډېرې اوسپلې خاوند دی، دوی ته يې ډېر زغم وکړ او د خدای (ج) دربار ته يې د خلاصون په هیله لاسونه پورته کړل، خدای پاک پر مختلفو ډلو او ډلواکو داسې طاعون خپور کړ او د شرم داسې جامې يې ور واغوستلې چې اوس په بهر کې هم له شرمه ډک ژوند تېروي او په داخل کې خو يې هډو ځای نه شته.

له نويو واکمنو هم دا گيله کېږي، چې د تېرو، ترخې تجربې تکرار نه کړي، ټولو ته يوه د مينې او صميميت فضا رامنځته کړي، چې خپل ولس يې سوکاله او آرام شي:

«راځئ چې سره کينو په تېر د روغې جوړې

په خپل وطن کړو جوړ ملي اختر د روغې جوړې»

په ټول هېواد کې د ملي خوشالۍ او سوکالۍ په هیله

دهيلې اداره

دا دنیا چا شل کړې ده؟

په پښتو کې (شل) له (شمېرنومه) پرته پوه داسې نومونه هم ده چې د پوه سخت اونا شوني کار د بشپړاوي لپاره کارول کېږي، يانې داچې يو چا د يو ستومزن کار وروستی مورچل وواهه، نو بيا ورته وايي چې ده (شل) کړه، ځکه خو دډېرو دنيايي کارونو او چارو په باب ويل کېږي چې ((نولس کېږي، خو شل کېږي نه)) پښتنو په حقيقت کې (شل عدد) د هر هغه ستومزن کار لپاره چې ترسره کول يې يو خارق العاده اند وځواک غواړي يو معيار ټاکلی، دې معيار ته رسېدل څه اسان کار نه دی، او هر څوک يې (شل) کولای نه شي.

ډېرو لسو، پنځه لسو، اوولسو او نولسو ته رسولې خو شل کړې يې نه ده، خوداسې خلک هم شته چې نه بوازي شل کړې يې ده، بلکې تر هغه څخه د لا لوړتابه په تکل دي.

همدا ((هيله)) همدا چې تاسو يې اوس لولئ، همدا به درته بېلگه کړو، يو وخت چې مورډ هيلې لومړنۍ گڼه د اغزن ذهني چاپېريال له ډول ډول خنډونو او فشارونو سره سره چاپ او خپره کړه، نو سم له لاسه لکه د ځينو نورو پښتنو مهالنيو خپرونو په څېر د هغې د مړينې انځور هم په ذهن کې تېر وېبر شو، خو کله کله به تخيل اوتصور د ذهن پر سترې ارمان يو خوږ شال را خور کړ او دې ارمان به مو غځونې وکړې: ((يو

وخت به داسې هم راشي چې د مجلې (شلمه) گڼه خپره شي او مور ورته د خوبنۍ او نمانځنې جشن جوړ کړو)) دا دی له هغې ورځې (۱۱۴۰) ورځې تېرېږي او نن مور هغه هدف ته رسېدلې یو، چې یوازې په تصور کې مو لاس ورته رسېدی شو او بس، پر دې مهال بری وکه نابری، آرامۍ وې او که نا آرامۍ، دمې وې که سترپاوې، مندې وې که ناستې، ټول له یو ډول روحي ډاډ سره ملگري وو، همدغې اروايي خوړلنۍ زموږ مټې مضبوطې کړې وې، نو ځکه مو خبره له (صفره) (شلو) ته ورسوله، دا چې له مانيز پلوه به شلو ته رسېدلې یو که نه؟ گرانه به وي خو د عدد له مخې مو هغه شمېره ترلاسه کړه، چې ډېر یې په ترلاسه کولو کې پاتې راغلي دي، د هیلې د شلمې گڼې خیرېدا مور ته دا په ډاگه کوي، چې که د هېوادني فرهنگ لپاره مینه، ولوله، اند، مالي ځواک او صداقت ټول سره ملگري شي، نو په هېواد کې د فرهنگې رکود او سقوط مخه نیول کېدی او د بیا رغونې لپاره لارې چارې برابرېدی شي.

اوس مهال چې د ژوند د نورو ډگرونو په شان فرهنگي ډگر هم زیات کار او خدمت ته اړتیا لري، د فرهنگیانو او فرهنگپالو مسولیت هم تر بل هر وخت څخه درنېږي، اوس باید مور د پخوا په انډول څو برابره کار وکړو، ویجاړ شوی او تالا شوی فرهنگ بېرته تر لاسه کړو، هڅه او هاند وکړو چې له فرهنگي پلوه؛ تر کودتايي او کرکېچنو نظامونو د مخه حالت ته ورسوو او بیا نوره هڅه وکړو چې د هېواد د فرهنگي پرمختیا لپاره لاره چاره برابره شي.

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

لنډه دا چې فرهنگیان او فرهنگپال باید جگړه مارو ته ونښي چې که تاسو د هېواد په وړاندې او خیانت کې نه سترې کېږئ، موږ یې په ودانۍ او خدمت کې نه سترې کېږو، تاریخ به بیا پر دواړو قضاوت کوي.

ډېر تفاوت شته په انسان کې دمانا په لحاظ
واړه مشغول دي ځینې ځان ځینې جهان جوړوي

په درناوي

د زیاتو فرهنگي هڅو او خدمتونو په هیله

دهیلې اداره

د اوسنیو پښتو خپرونو موضوعي وېش

هغه فرهنگي خپرنیزه تشه چې پخوا د پښتو خپرونو د نشتوالي او کموالي له کبله احساسېدله، دادی د خدای (ج) په لورپینه او د گڼو فرهنگپالو په همت اوس تر یوه بریده ډکه شوې او ډکېدونکې ده.

اوس د کال له لومړۍ ورځې نه نیولې بیا د کال تر وروستۍ ورځې پورې هېڅ داسې ورځ نه شته چې په هغې کې دې په پښتو ژبه کومه خپرونه چاپ نه شي، له ورځپاڼو نیولې تر کالگڼو او ځانگړو گڼو پورې، هر ډول جریدې، مجلې او نورې خپرونې خپرېږي، که اوس یوازې د پښتو مجلو شمیر په پام کې ونیسو، نو شمېر یې تر لسو عنوانو اوږي، همدا اوس یا په منظم ډول او یا هم په لږ ځنډ سره ، سباوون، باختر، گوربت، داستانونه، شمشاد، هیله، گندهارا، ورځ، کونړ، ننگرهار، خوست، شمله او دوه ژبې لکه مستقبل، وطن، تعاون، معارف، رنگین کمان، سپیده، اسمایي، صدف، روزنه، کابل پوهنتون، صبا ، خلافت، کتاب او ځینې نورې مجلې خپرېږي.

د مجلو دې شمېر او څرنگوالي ته چې سړی گوري، نو په زړه کې یې ډېرې فرهنگي هیلې راټوکېږي، که دازادو خپرونو دا گړندی او گڼشمېره بهیر همداسې گړندی روان وي، نو بې له شکه به زموږ فرهنگ ته زیاته وده ورکړي، گڼ شمېر لیکوال، شاعران او د قلم خاوندان به را وټوکېږي،

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

او ډېر به په کې وځلېږي، خو له دې سره سره که ازادې او دولتي خپروني وخت پر وخت ونه ارزول شي او د نیمگړتیاوو له منځه وړلو لپاره یې هڅه ونه شي، نو کېدی شي ځینې یې خپل ارزښت او اغېز وبایلې او ځینې آن د انحراف خواته لاړې شي.

لکه څنگه چې څرگنده ده، اکثره خپروني ظاهراً د یو نېک کار او خدمت په هیله پر خپرونو پیل کوي او په ټولیز ډول د عقیده یې، هېوادنیو، ملي، فرهنګي، ټولنیزو او پوهنیزو مسایلو د خدمت په نوم او هیله خپروني کوي.

اوسنی پښتو-افغاني خپروني هم د همدې نومونو او موخو پر چورلیز راڅرخي، په دې کې یوشمېر داسې خپروني شته چې ټولې یوه موضوعي لیکه تعقیبوي، نه یوازې د لیکنې محتوایي بهیر او رنگ له یوې بلې سره یو شان وي، بلکې د خپروني ظاهري بڼه، استر او ډیزاین یې هم یوې بلې ته ډېر ورته وي، دا ستونزه په ازادو خپرونو کې ډېره احساسېږي او داسې ښکاري چې د ځینو خپرونو چلوونکي پر موضوعي فقر اخته دي. له موضوعي فقر، پاشلتیا، گډوډۍ او بې ځایه رنګارنګۍ نه د خلاصون او ژغور لپاره په کار دي چې د یوې مجلې او خپروني لپاره داسې یوه مشخصه مانیزه او آن شکلي تگلاره او کرنلاره وټاکل شي، چې نورو خپرونو تر اوسه نه وي تعقیب کړې.

په پښتو کې یې غوره بېلگه ((داستانونه)) مجله ده، چې د هېواد د پیاوړو لیکوالو؛ اسدالله عضنفر او اجمل پسرلي په نوښت او هڅو رامنځته شوې ده، دا مجله یوه ځانگړې موخه تعقیبوي او هغې ته ځکه د خدمت

جوگه کېدی شي چې د چلوونکو ذهني او فزيکي ځواک پر يوې واحدې موضوع باندې راټول شوی دی .

هغه مجله چې په ټوليز ډول يو لوی ملي ارمان ته خدمت خپله دنده گڼي، د ملت جوړونې بهير گړندی او پياوړی کوي او د خلکو د شعور کچه اوچتوي، د هغوی د کار ساحه نسبتاً پراخه ده، ددې مجلو لپاره په کار دي چې د داسې کسانو له خوا ايډېټ او خپرې شي چې د ملي خدمت او خيانت تر منځ ټولې پولې ورته معلومې وي او خپله هم په ښه پوره ډول د ملي ولولې څښتن وي، داسې ليکنې چې دټولنې په هره برخه کې گټورې وي، ملت رغاندې او هېواد رغاندې وي، خپرې کړي، په دې برخه کې هم د ليکنو موضوعي تسلسل ته پاملرنه په کار ده، خو اوس ځينې داسې خپرونې شته چې يا خو يې موضوعي تگلاره تته ده او يا بېخي نه شته او ځينې په کې د نورو خپرونو کاپي کوونکې دي، پر يوه موضوعي ليکه د گڼو خپرونو خپرول د لوستونکو په ذهن کې د يو رنگۍ فکر پياوړی کوي او په نتيجه کې د ذهني ستړيا سبب کېږي، پر گڼو خپرونو د پخو ليکوالو د ليکنو وېش هم د مجلو مانيز ځواک سره وېشي او د يوې (ښې) پر ځای، ډېرې (کمزورې) مجلې راوځي، البته دلته بايد داسې ونه انگېرل شي، چې دخپرونو زياتون گټه نه لري، د خپرونو زياتون يا کميت په حقيقت کې د هغو د کيفيت سبب کېږي، د گڼ شمېر ليکوالو د راټوکېدو او ځينو نورو د ځلېدو لامل گرځي، د څو تنو چلوونکو (وړ-ناوړ) انحصارماتېږي، خو اصلي موخه داده چې گڼې خپرونې بايد گڼې موضوعگانې راوښاري، نه داچې ټولې يوې موضوع ته

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

اړم شي، که چېرې هره خپرونه یوې مشخصې موضوع ته ځانگړې شي،
نود خپرونو موضوعي وېش له مخې به د لیکنو وېش هم رامنځته شي، دې
سره لیکوال اړ وزي چې هر څوک له خپلې لېوالتیا سره سم په خپله
ځانگیزه برخه کې لیکنې وکړي او اړوندې خپرونې ته یې ورکړي.

د خپرونو تر منځ محسوس او نا محسوس رقابت به هم پای ته ورسېږي،
ځکه چې د هر چا د کار ساحه به مشخصه شي، د کار د همدغې وېش په
پایله کې به د ټولني ټولې اړتیا وړ خواوې په متوازن او انډولیزه توگه وده
وکړي، د افراط او تفريط دېوالونه به ونړول شي او د یوې بې خطرې
منځنۍ لارې پر لارې به خپلې هیلې ته ورسېږو.

((هیله)) د همداسې هیلې د پوره کېدو په هیله ده

په درناوي

اداره

د فرهنگي کار جغرافیایي موقعیتونه

ددې څو ورستیو کلونو په بهیر کې د یو شمېر فرهنگپالو او فرهنگپالو افغانانو په همت افغاني فرهنگ ته د خدمت کار ښه په خوند او درز کې روان دی، کېدی شي نور هم بډایه او ګړندی شي، دې فرهنگي کار ته ډېرې هیلې شته، خو د اغېز او کار د څرنگوالي په باب یې هم له همنه پیله او هم دا اوس یو لړ پوښتنې وې او شته، بنسټیزه خبره داده چې زموږ د کار اساسي موخه افغانستان او افغاني فرهنگ ته خدمت دی، نور هدفونه د همدې اساسي هدف پر شا وخوا راڅرخي، خو اوس راځو دې ته چې زموږ فرهنگي هڅو د خپلې نښې منځ ویشلی او که نه؟ فرهنگي هڅې په تېره بیا خپرونې افغانستان ته رسېدلي او که نه؟ که چېرې دې موخې ته نه یو رسېدلي، نو ددې مانا دا ده چې موږ په حاشیه کې یو او متن ته دننه شوي نه یو.

اوس د لوی خدای (ج) په فضل او په خپله د افغان فرهنگپالو او خدمتکارانو په همت په بهر کې ګنشمېر فرهنگي ټولنې جوړې شوي او د ټولو په تگلار کې راغلي چې د خپل هېواد فرهنگ او ژبې ته به خدمت کوي.

دا فرهنگي ټولنې عملاً پر خدمت بوختې دي، خو د ډېرو کمو فرهنگي ټولنو اغېز په هېواد کې محسوس دی، د اغېزمنو ټولنو د بېلګې په توګه د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه او د پښتني فرهنگ ودې او پراختیا ټولنه

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

یادولای شو، دوی خپل گڼشمېر خپاره کړي اثار د هېواد داخل ته لېږدولي او هلته یې د هنرې فرهنگي تشې په ډکولو کې ونډه اخیستې، چې له اوږده؛ نږدې دوه نیمو لسيز ناوړین څخه رازېږېدلې ده، البته یو شمېر نورې ټولنې به هم وي چې په بهر کې به ښه په ځل او بل کې کارونه کوي، هلته به یې اغېز هم زیات وي، خو په هېواد کې یې اغېز زیات محسوس نه دی، البته دا خبرې باید داسې ونه انگېرل شي چې تر هېواد د باندې فرهنگي هڅو او خدمتونو ته اړتیا نه شته، هلته هم د افغانانو د ژبې، کلتوري او ملي ویاړونو د ژوندي ساتلو او ځلولو لپاره او همدا راز د نوي پښت د مسخه کېدو د مخنیوي په خاطر زیاتو فرهنگي هڅو ته اړتیا ده، خو هر وخت او په هر ځای کې باید موږ خپلې مهمې اړتیاوې تشخیص کړو او بیا یې د خړوب لارې ولټوو، افغانستان د ټولو افغانانو لپاره د شمسي نظام په شان دی، په دې شمسي نظام کې افغانستان د لمر په څېر دی او نور افغانان د ستورو او سیارو په شان، که موږ فرض کړو چې په شمسي نظام کې لمر نه وي او یا یې رڼا تته وي، نو نور ستوري به هم له مداره ووځي او رڼا به یې تته شي، نو اوس موږ ټولو ته په کار ده چې تر هر څه لومړی د لمر ځلا ته له ورپېښو خطرونو او گواښونو سره مقابله وکړو، که چېرې افغانستان کې د فرهنگ ډیوه روښانه وي، نو د دې ډیوې رڼا به د افغانانو خونې تر لرې لرې ځایونو پورې روښانه کړي، خو که چېرې په لوی کور کې تیاره وي، نو پر وړو خونو به په خپله تیاره واکمنه شي.

که چېرې زموږ پر هېواد یو حل د بل چا ژبه او کلتور واکمن شول او هېواد د نورو تر کلتوري يرغل لاندې راغی بیا خو نو ټول بهر مېشتي افغانان په ډېره اسانۍ د نورو په کلتور کې ډوبېږي، ځکه چې د دوی روحي، ژبني، فرهنگي او مانيز ډاډ ځای له منځه لاړ او دهیلو چینه یې وچه شوه.

اساسي خبره داده چې موږ تر ټولو لومړی د فرهنگي او ملي کار جغرافیایي موقعیتونه تشخیص کړو، د کار زیاته برخه خپل هېواد؛ گران افغانستان ته ځانگړې کړو. بیا پاکستان او ځینو نورو گاونډیو هېوادونو کې د اوسېدونکو افغانانو د مسخه کېدو د مخنیوي لپاره هڅې وکړو او د کار درېیمه برخه په لویدیځو او ځینو نورو هېوادونو کې، د افغانانو لپاره فرهنگي او ملي کار ته بېله کړو.

اوس خو همدا امکانات دي، چې د لویدیځمېشتو افغانانو مالي امکانات، په کوزه پښتونخوا کې تخنیکي امکانات او خلاصه فضا او تر هېواد دننه د افغانانو فرهنگیانو فکرونه او قلمونه سره ملگري او متمرده نتیجه تر لاسه کړو، که چېرې د هر جغرافیایي موقعیت د وگړو د شمېر او دهغو د استحقاق له مخې خپله لاسته راغلې ثمره پر همدې جغرافیایي موقعیتونو وویشو نو بیا به مو هم د انصاف پر لوري اساسي گامونه اخیستي وي او ټول افغانان به په متوازنه توگه له فرهنگي بریاوو اولاسته راوړنو څخه برخمن شوي وي، د دغو جغرافیایي موقعیتونو ترمنځ ډېر اغېزمن او ذهني دېوالونه او نورې ستونزې شته، خو د هغو د حل لپاره هم باید له اړتیا سره سم گامونه پورته شي، که چېرې اکثره افغان فرهنگیان

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

(هېوادمېشتې او بهرمېشتې) د قربانۍ او تدبیر په یو ځای کولو سره عملي هڅې وکړي، نو پوره باور دی چې هم به فرهنګي بریاوې ولرو، هم به په هر جغرافیایي موقعیت کې د اوسېدونکو افغانانو تر منځ فرهنګي انډول رامنځته شي، هم به دایمي اړیکې ټینګ شي، هم به فرهنګي خلاوې له منځه لاړې شي او هم به له فرهنګي او ژبني پلوه د افغانانو د مسخه کېدو مخه ونیول شي.

د همداسې یو ستر ارمان د بري او همداسې یوې ورځې د را راسېدو

په هیله

د هیلي اداره

یوه ملتپاله فرهنگي ستراتیژي

د نړۍ اکثره هېوادونه د خپلې ملي ستراتیژۍ پر بنسټ جوړشوي دي، فرهنگي ستراتیژي او هڅې ملي ستراتیژي او د ملت مټ غښتلي کوي او ځواکمنوي یې. اکثره سیاسي نظامونه او حکومتونه د ملت د بقا، پرمخون او سوکالی لپاره د نورو لاملونو ترڅنګ دا سترعامل تل په پام کې ساتي. زموږ په هېواد کې هم د افغانستان له جوړېدو راهیسې بیا د ثور تر ناورینه پورې اکثره حکومتونو خپل سیاسي تګلوري دملي ستراتیژۍ او ملي ارمان پر بنسټ عیار کړي وو، خو د ملت جوړونې او دهغه د غښتلتیا لپاره بیا فرهنگي هڅې پوره همغاړې نه وې، په دې مانا چې په ژبنۍ برخه کې د هېواد اکثریت ژبې (ملي ژبې پښتو) ته دویم رول ورکړل شوی او په نورو فرهنگي برخو کې هم د ملت جوړونې لپاره په پاڅه تدبیر کار نه کېده. ځکه نو په دې دومره کلونو کې د یو واحد ملت جوړونې بهیر له خنډ وځنډ سره مخامخېده. خو زموږ ګاونډیانو بیا نه یوازې خپلې فرهنگي او ملي ستنې ټینګولې، بلکې زموږ د ګران هېواد د ویجاړونې او د افغان ملت د پاشنې لپاره یې هم یوه ستراتیژي جوړوله. وګورئ زموږ د یو ګاونډي (ایران) واکمنو پر درېیو سیاسي بنسټونو خپل

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

هېواد او ملت ټینګه کړي: ایران پالنه، پارسي پالنه(ژبپالنه) او مذهب پالنه(شيعه مذهبپالنه). په ایران کې چې هر سياسي نظام راځي، نه يوازې دې درېيو اصولو ته درناوی کوي، بلکې د هغو د لاپياوړتيا لپاره هم هڅه کوي، ان تر دې حده چې غواړي سيوری يې زموږ پر هېواد هم را خور کړي.

زموږ يو بل ګاونډي چې د اسلام په نامه يې دخپلو ملي ګټو د تضمین لپاره يوه اوږده ستراتيژي جوړه کړې، د افغانستان د کمزوری لپاره يې هم يو اوږد پلان جوړ کړی و. نظامونه په کې ډېر بدل رابدل شول، خو يو نظام يې هم نه د اسلام په نامه جوړه کړې پالیسي بدله کړه او نه د افغانستان په باب خپله ستراتيژي.

اوس خو ټول افغانان پردې پوهېږي چې هېڅ ګاونډی بل ته په زړه کې صاف نه دی؛ (هر سړی تر خپل مطلبه پورې یار دی)، نو خپله موږ ته څه په کار دي چې يوڅه بايد وکړو؟

کېدی شي ځينو سره دا پوښتنه راولاړه شي چې د افغانستان اساسي بنسټونه او د ملت رغنده توکي نړول شوي او له منځه وړل شوي، افغانان ځپل شوي، نتل شوي او اسکېرل شوي، نور نو په چا کې دمه او شيمه نه شته چې بيا دې پورته شي او د يو قوت په توګه دې ځان راڅرګند کړي. من افغانان دومره ځپل شوي چې تش د شعار ورکولو ځواک هم نه لري، اقتصادي تنګسيا او نورو ناوړه چلندونو او ناخوالو دومره پسې اخیستي، چې من هويت، حیثیت او عقیدې ته يې هم خطر دی اود حضرت پیغمبر

محمد(ص) د هغه حدیث: "دېر خلك به له فقر نه كفر ته متمایل شي." پوره عملي كېدنې ته خبره رسېدلې ده. خلك د خپل افغاني هويت د بدلون په هیله خیراتونه كوي او نذرونه وركوي. پر افغانانو خپل هېواد داسې سور تنور شوی چې اوس د اكثرو افغانانو په زړه كې بهر ته د تگ هوا او فضا گرځي راگرځي او ځینې خو ورته ان د خپلې عقیدې په قیمت هم حاضر دي.

واکمنو او د هغو مخالفینو لپاره، خو ځان ته ځکه د مشورې او نصیحت حق نه وركوو، چې څوك كله د ځواك او قدرت په تال زنگېږي، نو بیا یې د ملت سطحې ته راتیتول گرانه خبره ده، هغوی خپله ستراتیژي لري او هغه به پلې كوي.

د عام ملت رنځونو ته خو مو وړاندې نغوته وكړه، یوازېنۍ سرچینه چې لږ د امید سترگې ورته اوښتی شي، هغه دهېواد د شعوري قشر همدا څو په شمېر فرهنگیان او فرهنگپال دي اوبس. لیکوال د ټولني تر ټولو شعوري او انديال قشر دی، دوی كولاى شي په خپلو لیکنو د ټولني ذهني تگلورى بدل كړي، ان هغه واکمن چې زړونه یې تر کانیو هم كلك دي، كېدی شي د وخت په تېرېدو سره دېر نرم كړي او دټولني ښېرازی ته یې پام واوړي.

خو د لیکوالو او فرهنگیانو یوه ډېره غټه ستونزه دا ده چې دوی عاطفي وگړي دي، د حوادثو پروړاندې دېر ژر غبرگون ښيي، ولوله او جذبه یې ډېره پیاوړې وي، ځینې یې دخپلو عواطفو په چاپېریال كې فكر كوي، ځینې یې لږ څه پراخ او

ځینې یې د ټول ملت په کچه. خو اساسي خبره دا ده، لیکوال باید پردې پوه شي چې د قلم خاوندان د ټولني تر ټولو شعوري پارکي دی، د ټولني شعوري کولو او هڅونې تر ټولو ستره دنده هم ددوی پر غاړه ده، د لیکوالو ترمنځ هم کله کله د ذوق، سلیقه یي او یو شمېر نورو لاملونو له امله اختلافونه پیدا کېږي، دا اختلافونه بیا کله دومره ژور شي چې لیکوال له خپل اصلي کار څخه څنګ ته کړي، پر شخصي سیالیو یې اخته کړي. دې ډول هڅو کې د لیکوال فکري دایره له ورايه بنکاري، چې ډېره تنګه او لنډه ده. اوس نو زموږ د ارمان سرچینه او تمه ځای یوازې همدا فرهنگیان او فرهنگپال دي. که چېرې فرهنگیان د یوه لوی ملي ارمان لپاره کار وکړي او دهغه لپاره له ځان سره یوه فرهنگي ستراتیژي جوړه کړي او تر خپله وسه د هغې د عملي کولو لپاره هڅه و هاند وکړي، نو هم به یې خپل وارې اختلافونه له منځه وړي وي، هم به یې د ملت د ملي شعور په پیاوړتیا کې برخه اخیستې وي، هم به یې د خپل ملت او هېواد د پایښت بنسټونه پیاوړي کړي وي او هم به روحي ارامي ورپه برخه شوې وي.

خو دې توان رسي په لوی دریاب کې گرځه
په ویاله کې دې زوال وینم نهنګه

د ملي ارمان دبري په هیله
د هیلي اداره

((هیله)) د خپل ژوند د نیمې لسيزې په درشل کې

دهمدي گنې په خپرېدو سره دهيلې پر ژوند څلور کلونه واوښتل او پنځم کال يې راپيلېدونکې دی. دا تېر څلور کلونه دهيلې لپاره د زياتو بريو، ستړياوو او هيلو کلونه وو.

د هيلې چلوونکو په دې موده کې د خپل ستر ملي ارمان (دهېوادني ملي فرهنگ او ملي ژبې) د پاللو لپاره يوه شېبه هم ارامه تېره نه کړه او د خپل وس او امکان تر وروستي بريده يې لاس او قلم، فکر او خيال پر کار واچول، چې دا بله شوې ډيوه (هيله) مړه او تته نه شي، بلکې لا ځلانده او روښانه شي. گواښونه اخطارونه، خطرونه، سفرونه، خپگانونه، انتقادونه، لسمونې او سمونې، نقدونه او داغونه ټول يې وزغمل، خو هيله يې پر هغه مستقيمه لاره بوتله چې هدف ته رسېدله.

ښه به وي چې دلته دا ټولې برياوې، نيمگړتياوې او ناخوالې سره ډلبندي کړو:

برياوې:

موږ په تېرو څلورو کلونو کې چې ټولې (۱۴۶۴) ورځې کېږي، په خپرنۍ برخه کې په ټوليز ډول (۲۴) گنې چې د ټوکونو شمېر يې (۱۸۰۰۰) او د مخونو عمومي شمېر يې (۵۰۰۰) مخونو ته رسېږي، خپاره

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

کړې دي. یانې دا چې موږه هره ورځ خپلو افغانانو ته لږ تر لږه (۳،۴) مخه چاپ کړې او د مجلې د ټوکونو د شمېر له مخې مو هره ورځ (۱۲،۲۹) ټوکه مجله ټولنې ته وړاندې کړې ده. په ویاړ سره ویلای شو چې دا د هیلې یو ستر ملي ریکارډ دی، چې په همدې وخت کې نه تر هېواد دننه او نه بهر، نه حکومتی چارواکو او نه کوم بل چا په دومره څرنگوالي او څومره والي سره او بیا په همدې قید شوي واټن کې په پښتو ژبه داسې خپرونه چلولې ده، نو ځکه ویلای شو چې هیلې د تېرو څلورو کلونو په بهیر کې د څومره والي او څرنگوالي او د چلوونکو د شمېر له پلوه یو ملي ریکارډ ټینګ کړی دی. دهیلې ادارې ته د پورتنۍ خبرې یادونه هم یوه غټه سپین سترګې ښکاري، خو که سړی له حقیقت او واقعیت څخه سترګې پټې کړي، نو دا به هم د اشخاصو له کړې او شوي کار سره بې انصافي وي.

محتوایي برخه:

هیلې مجلې په تېرو څلورو کلونو کې په ټولیز ډول تقریباً (۱۶۰۰) عنوانه بېلابېلې لیکنې او شعرونه خپاره کړي دي. چې ملي، اسلامي، ټولنیز، طبي، اقتصادي، سیاسي، معلوماتي، انتقادي، روزنیز او پوهنیز محتویات یې درلودل، لنډې کیسې، طنزونه او شعرونه هم په کې شامل وو.

د هرې گڼې دپښتۍ لومړی مخ د هېواد ملي اتلانو او لوړو شخصیتونو ته ځانگړی شوی و، همدا مسله د مجلې د منځپانگې مرکزي ټکی جوړوي، موږ پر ملي مسله او ملي ژبه ځکه زیات ټینگار کوو، چې همدا برخه د ((سرو))، ((شنو))، ((تورو)) او ((سپینو)) ایډیالوژیو تر برید، گواښ او خطر لاندې ده او د زیات خدمت اړتیا ورته احساسېږي. که

زموږ ملت او هېواد نه وي نو بیا خو موږ هېڅ ډول ایډیالوژۍ ته اړتیا نه لرو، ځکه ایډیالوژي ((سره)) وي که ((شنه))، ((سپینه)) وي که ((توره)) په هوا او خلا کې خو نه تطبیقېږي. د هغو لپاره انساني ټولنو او ټاکلو جغرافیایي حدودو ته اړتیا وي. که موږ د هیلې مجلې محتویات سره ووبشو، نو ملتپالنه، ژبپالنه، اسلامپالنه او انسانپالنه یې اساسي توکي دي، خو د ژوند نور ډگرونه مو هم له یاده نه دي اېستلي.

یو ښاغلي کلتوري چارواکي پر موږ دا نیوکه کړې وه چې د هیلې چلوونکي یوازې ژبې او ملت ته اړم شوي او اسلام یې له یاده وتلی دی. موږ سره له دې چې د اسلام چغې نه وهو، نه مو هغه د ځان لپاره د ډوډۍ، مقام او څوکۍ گټلو وسیله گرځولی، خو له خپل خدای (ج) څخه ډېر خوښ یو چې مسلمانان یې پیدا کړي یو، د دین خدمت پر موږ ټولو فرض دی، خو نه د دین په نامه ځان اوچتونه او ځانښودنه.

موږ په هره گڼه کې ژورو او ضروري اسلامي لیکنو ته ځای ورکړی او هره لیکنه چې موږ ته راغلې هغه مو خپره کړې ده او هم مو ډېرو رښتینو اسلامپوهانو سره د نورو لیکنو لپاره اړیکي ټینګ کړي دي. موږ په هیله کې داسې اسلامي لیکنې هم خپرې کړې دي، چې تر موږ څو میاشتې وروسته بیا هماغه لیکنې په رسمي مطبوعاتو کې دویم ځل خپرې شوي دي. موږ چې هرڅه خپاره کړي دي، هېڅکله د اسلامي اصولو خلاف نه دي او نه به دا کار وشي. موږ هغه مطالب خپاره کړي او خپروو یې چې زموږ د ټولنې لپاره گټور وي. د یوه ایراني انډیال اسلامپوه ډاکتر علي شریعتي په اند: ((هر څه چې گټور وي، هغه اسلامي دي)). دلته د (گټور) تعبیر داسې دی چې جانبي اضرار ونه لري. موږ د اسلام د همدغه پراخ مفهوم په پام کې نیولو سره گټور مطالب خپاره کړي او خپروو یې.

لیکنې برخه:

په لیکنې برخه کې هیلې د یوه واحد او معیاري لیکدود پلوي کړې او هغه یې تر خپله وسه پورې کارولې دی. معیاري لیکدود د یوې معیاري ژبې په رامنځته کولو کې ډېره مرسته کوي او معیاري ژبه د ملت جوړونې بهیر گړندی کوي او قبيله یي ذهنیت ختموي. مور همدغه لوړ ارمان ته د رسېدو په هیله هڅه کوو، چې معیاري لیکدود وکاروو.

دهیلې مجلې په پیلگڼو کې چې مور ته له بېلابېلو سیمو څخه لیکنې راتللې، نو په لیکنې برخه کې یې ډېر زیات اختلاف او توپیر و، خو کله چې مور د معیاري لیکدود لړۍ پلې کړه، نو اوس خپله لیکوال د مجلې له هماغه معیاري لیکدود څخه الهام اخلي او اکثره لیکنې په همدغه معیاري لیکدود راډېرې، د ژبې د نړه والي په برخه کې مور یوه منځنۍ لاره خپله کړې ده.

مور هڅه کړې د ژبني جوړښت په برخه کې تر ټولو دمخه گرامري جوړښت په پام کې ونیسو او په دویم گام کې تر ممکنه بریده د ژبې نړه والی. مور د ژبې د نړه والي بهیر ته په یوواړیز ډول بدلون نه ورکوو، بلکې د انډولونو او نویو ویي رغاونو تر دودېدو وروسته هڅه کوو، چې پردې وییونه لري کړو. که په چورلټ ډول مور د ژبې د نړه والي پر مسلې ټینگار وکړو، نو مجله به د یوه داسې کتاب بڼه خپله کړي چې د یوه لیکوال له خوا لیکل شوی وي، د بېلابېلو لیکوالو ژبني سبک او د مجلې رنګارنګي به هم ختمه شي، البته د ژبې نړه والی د ژبې د ساتنې او پالنې لپاره یوه ضروري لاره او چاره ده، خو نه په یو واريز ډول.

روزنيزه برخه:

هیله په څلورو کلونو کې گڼ شمېر لیکوال، نویو لیکنو ته وهڅول او یو زیات شمېر ځوان لیکوال او شاعران یې وروزل. دهنوی په ذهن کې

یې د خپل هېواد او ولس ویارلې ماضي تداعي کړه او د نوي ژوند او سوکالی لپاره یې ورته فکرونه ورکړل.

دهېواد یو زیات شمېر نوميالي یې له هېرېدو څخه وژغورل او له ملي تاریخ سره یې د ځوانانو مینه زیاته کړه.

په ملي کچه یې د ملي شعور په وینولو کې کارنده ونډه واخیسته او د ډېرو افغانانو پام یې خپل هېواد، خپل ځان، خپل تاریخ، ملت او خپلې ټولني ته واړاوه. د ملت جوړونې او پایېدنې رغنده توکي یې ولس ته په گوته کړل.

هیلي په پښتنو افغانانو کې پر خپل ځان د باور روحیه پیاوړې کړه او هغه طلسم یې مات کړ چې پښتنو به په خپله ژبه په مستقل ډول خپلواکه مجله او یا خپرونه خپرولای نه شوه. دهیلې تر خپرېدو وروسته د نورو لیکوالو روحیه هم پیاوړې شوه او په پښتو ژبه یې خپلواکې مجلې راوویستلې چې اوس یې شمېر تر لسو هم اوړي. البته تر هیلي دمخه هم یو شمېر نږه پښتو مجلې خپرې شوي، خو ملي، ژبنيو او فرهنگي مسایلو ته یې په دې کچه پاملرنه نه ده کړې او نه یې د ولس د ملي شعور په اوچتوالي کې دومره ونډه اخیستې، سره له دې چې د هیلي د ټوکېدو پر وخت سیاسي فضا هم ډېره تاوجنه او کرکجنه وه خو بیا هم د هیلي د چلوونکو هوډونه پاخه وو.

د لیکوالو همکاري او مالي برخه:

په ټولیز ډول په تېرو څلورو کلونو او په تېره بیا په تېر یوه کال کې په لیکني برخه کې له مور سره زیاته مرسته شوې ده. ټولو په ډېره مینه او له هېڅ ډول مالي امتیاز پرته مور ته لیکني رالېږلې دي. مور ته آن دومره لیکني رارسېدلې چې مور یې د ټولو د خپرونې وس نه درلود.

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

په مالي برخه کې مور په تېرو څلورو کلونو کې د گډونونډو، بسپنو او نورو مالي مرستو له لارې د مجلې په سلو کې (۳۵) برخې لگښت برابر کړی دی. دمجلې (۶۵%) پاتې لگښت ټول د هېواد د پیاوړي شاعر عبدالملک بېکسیار له خوا برابر شوی دی. دا هغه بېسارې قرباني ده، چې په ډېرې ستاینې او یادونې ارزې. بېسارې قرباني او اتلولي خو ورته ځکه وایو چې بېکسیار نه پانگوال دی، نه ځمکوال، نه ډېر گټیالی دی او نه ډېر گټندوی، یو پردېس افغان شاعر دی چې ایله همدومره گټې چې خپل ژوند پرې ژغوري او مجله ژوندۍ ساتي. یانې دا چې بېکسیار د خپل ورځني ژوند د اقتصاد پامور برخه مجلې ته بېله کړې ده.

ناخوالي:

څرنگه چې ډول ډول ناخوالو زموږ ټولنه زبېسلي او مروړلې ده او اوس یې هم ځپي، نو د خپرونو چلوونکي، لیکوال او فرهنګیان هم له دې ناخوالو سره مخ دي. هیله مجله هم د درېیو متضادو چاپېریالونو لپاره خپرېږي، لیکوال او لوستونکي یې هم له دې ټولنو څخه دي، په داسې یو حالت کې طبعاً د ذوقونو، فکرونو او گروهو ټکر رامنځته کېږي.

سره له دې چې هیله په دې برخه کې ډېره بریمنه وه، چې په یادو شویو چاپېریالونو کې یې خپل مینه وال، لېوال او ملګري لیکوال پیدا کړي، خو بیا هم څرنگه چې په وروسته پاتې ټولنو کې د خدمت معیار معلوم نه وي، نو ځینو کسانو سره به زموږ د کړي فرهنګي کار په باب شک او گومان پیدا شوی وي او ځینو خو به لا آن (سوی تسم) هم کړی وي. دگواښ، تردید، تهدید او نورو فشارونو عملي او نظري څرکونه هم وو، خو بیا هم زموږ هوډ او تکل کمزوري نه شول، دتحمیلی سانسور، خپلسري او ذهني سانسور یو ډول سیوری هم و، چې زموږ کار یې ټکنی کاوه.

نیمگړتیاوې:

هر څوک چې یو کار کوي، طبیعي خبره ده چې که بریاوې ولري، نیمگړتیاوې به هم ولري. مور هم د بریاوو ترڅنګ یو شمېر نیمگړتیاوې لرلې، چې دلته یې یادونه کوو:

- د چاپ په برخه کې یو څه ځنډ پېښېدل.
- د مجلې د وېش ناسموالی.
- د زیاتو مالي مرستو په راجلبولو کې پاتې راتلل.
- مجلې ته د ټولو راغلو لیکونو پوره نه خپرول او نه ځوابول.
- دمجلې له یوې گڼې نه بلې ته د چورلټ نوښت نشتوالی.
- د مجلې له یو شمېر استازو څخه د ځینو مینه والو (حق او ناحق شکایت).
- له نړیوالو مطبوعاتو سره په اړیکو ټینګولو او په انټرنټ کې د پانې په جوړولو کې پاتې راتلل.
- او ځینې نورې نیمگړتیاوې.

اړتیاوې:

د نړۍ په هر هېواد کې هره مجله او یا بله خپرونه ځان ته ټاکلی پرسونل او دفتر لري، تر څلورو کلونو وروسته مور ایله پر دې بریالی شو، چې له یو بل کلتوري مرکز سره هیلې ته یو دفتر پیدا کړو، په مجله کې لا د څو تنو د شتوالي اړتیا هغسې پرځای پاتې ده. که چېرې هیلې مجلې لږ تر لږه څلور تنه پرسونل او هغو ته ټاکلی معاش لرلای، نو پورتنۍ ټولې نیمگړتیاوې به نه وای.

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

تر هېواد دننه د چارواکو یوازې دومره همکاري چې د مجلې په وېش کې مرسته وکړي.

په بهر کې د زیاتو قلمي همکارانو او مالي مرستندویانو راجلبول .
په پای کې د هیلې له ټولو هغه مینه والو، لېوالو، خواخوږو، لیکوالو او مالي مرستندویانو څخه چې په تېرو څلورو کلونو کې یې له مور سره همکاري کړې او خپله هیله یې تر دې دمه رارسولې، ډېره مننه کوو، زموږ راتلونکې ګڼه به ان شالله دهیلې د عمر د نیمې لسيزې لومړۍ ګڼه وي، هیله ده هیله په خپلو نوښتونو، وړاندیزونو، رغنده نیوکو او رنگارنگ لیکنو بنکلي کړئ.

ژوند مو هیله من او هیلې مو بریمنې شه!

د هیلې اداره

کار خپله سخت کار دی

زموږ په فرهنگي کړيو او ټوليو کې زيات وخت دفرهنگي کاراوزير پرخومره والي او څرنگوالي خبرې کېږي. يو شمېر ليکوال په دې کار کې دمهارت تربرېده رسېدلي دي چې څنگه پر نورو تبصره وکړي، دنوروعيب څرگند او نيمگړتياوې يې په ډاگه کړي. ددې ډول ليکوالوچې ليک کم اوخبرې ډېرې کوي، ذهني انرژي او وخت پردې لگېږي چې دنوروکړی کار بې ارزښته او يا کم ارزښته وښيي. ځينو يې بيا دکره کتونکي جامه اغوستې اوهمدې ته منتظرناست دي چې څوک څه وليکي اوياکوم فرهنگي کار ترسره کړي نو بيادوی ته موضوع پيداشي او د نورو دکړي کار په غندلو، ارزولو او بل ډول بنودلو ځان په ټولنه کې مطرح کړي. په دې ډله کې داسې ليکوال هم شته چې په ادبي او فرهنگي کارکې يې ونډه په سلوکې لس برخې ده خونيوکې يې نوي برخې دي. دوی بيانورو ته د فرهنگي او علمي کار د لارښوونې او سرته رسونې په لسگونو لارې گودرې هم ښيي چې بايد داسې وکړي، داسې وکړي او داسې وکړي. څوکلۀ چې ترې وپوښتل شي، ښه به نه وي هغه کارچې نورو ته يې د سرته رسونې نصيحت کوي، په خپله يې وکړې؟ کله چې له دې ډول پوښتنې سره مخامخ شي، نو بيا درته خپلې لس پلمې، عذرونه او

ستونزې را د مخه کړې ، والله نو موږ خو په لسگونو ستونزې لرو ايله همغه غوڅې کړو، دوی خو بڼه دي ځان يې همدې کار ته وزگار کړی دی.

دوی د هغو کسانو هغه کار و زیار ته نه گوري چې د فرهنگي کار په خاطر يې د ژوند نورې ستونزې پر شاتمبولي او ځان ته يې دکار و زیار لاره خلاصه کړې ده. د کار خلك همېشه کارکوي، خبرې او نظرونه يې کم وي خو عملونه يې زیات. (د مبصرينو او کره کتونکيو) بيا کارونه کم دي، خو انتقادونه يې زیات.

په ټوليز ډول زموږ په ننني فرهنگي بهير کې دوه ډله ليکوال ليدل کېږي: يوه ډله هغه ليکوال دي چې کارکوي، زیارکاري او خپلې ټولنې ته د خپل فکر او خيال ثمره وړاندې کوي او دويمه ډله هغه ليکوال دي، چې خپله يا هېڅ کارنه کوي او يا ډېره کمه فرهنگي هڅه کوي، خو د نورو په کار يا د لومړۍ ډلې د کار پر څرنگوالي زياتې خبرې کوي، په حقيقت کې دوی د لومړۍ ډلې د کار (ارزوني) ته کارويلی دی.

په دې کې بياځينې کسان داسې هم دي چې کله دکار له نه پيدا کېدلو نه سرټکوي، خو کله چې ورته کار پيداشي بيا ترې په شلو پلمو اوږه تشوي او د خپل ذوق، شوق، شخصيت او سليقې له شان سره يې برابر نه بولي، خو اصلي خبره داده چې په دې ډول اشخاصو کې د لټۍ هغه تومننه ډېره زیاته وي چې سړي ته لنډ مهالی آرام او خوږلني وربښي.

د طمعې او حرص یوه بله ناروغي هم په ځینو کسانو کې شته، د ساري په توګه هغه پلانی لیکوال ولې موږ ته کار نه پیدا کوي؟ ولې موږ سره کار نه وېشي؟ ولې دومره ډېر کار کوي؟ ولې هرڅه ته لاس اچوي؟ ولې پر هر څه خپته اچوي؟ ولې زموږ په غم کې نه دی او داسې په لسګونو ډوله ولې ولې....

دا ډول (ولې) چې دوی نورو ته راجع کوي، په خپله دوی ته هم راجع کېدی شي، په حقیقت کې همدا (ولې) د دوی پر کاري سستی، بې تفاوتۍ او د فرهنګي مبارزې په برخه کې د دوی پرناکامۍ دلالت کوي. څرنګه چې اوسمهال فرهنګي هڅې او کارونه تر زیاتې کچې او برېده له دولت څخه ازادو لیکوالو او فرهنګي ټولنو ته لېږدېدلي دي او هغوی د خپل ملي او فرهنګي رسالت له مخې دا فرهنګي کارونه سرته رسوي، د امتیاز خبره په کې هم تر زیاتې کچې مطرح نه ده، یوازې معیار فرهنګي کار دی او زیات فرهنګي کار.

نو اوس که چا کې متره وي او فرهنګي کار سره په رښتیا هم مینه لري د فرهنګي کار د ازمون دې سختې اورنۍ بڼې ته دې راودانګي، خپل ځان دې وازمويي، که د فکر او احساس له دې سخت ازموڼه رابهرشو، نو د ټولو باور به راخپل کړي او که داسې نه وي نو دا هم شونې نه ده چې یو څوک دې نه کار کوي، نه دې سخته زغمي او نه دې هڅه کوي، یوازې گیلو، مانو او پر نورو باندې پر تبصرو دې وخت تېروي او بیا دې دا طمع هم کوي چې نور دې دی ونازوي، کار دې ورته پیدا کړي پر شا دې وټپوي.

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

نوخکۀ خو وایو چې (خپله دکار ترسره کول سخت کار دی) او هغه څوک چې د کار نه کولو لپاره پلمې لټوي په حقیقت کې خپله هغه بې کفایتي او کمزوري پټوي چې دی یې د هغه کارپروړاندې لري، ښه به دا وي چې موږ نورو ته د کار د نصیحت پرځای خپله کار ته و دانگو او له نورو نه دا طمع هم ونه لرو چې موږ ته باید کارونه پیدا کړي او یادې نور زموږ کارونه ترسره کړي، ځکه یوه مقوله ده چې (که غواړې کار ترسره شي خپله یې وکړه). د نړۍ یو سیاستوال به ویل: "څوک چې کار کوي هغه یې د وسایلو په لټه کې وي او څوک چې کار نه کوي هغه یې د دلایلو"، نوموړ ته هم لازمه ده چې د کار سرته رسولو لپاره وسایل پیدا کړو، نه د هغه د مخنیوي لپاره دلایل.

په درناوي

هېواد او ملي فرهنگ ته د زیات او مثبت کار په هیله

د هیلې اداره

افغانستان، اسلام او پښتو؛ درې ستر ارزښتونه او چوپه خوله خدمت

په وروستیو درېو لسيزو کې چې په افغانستان کې جگړه ییزو سیاستونو او جگړه مارو گوندونو ته دژوند، شعار او غږ پورته کولو لاره اواره شوې ده، نو دې ډلو ټپلو نه یوازې زموږ هېواد ته ستر مالي تاوانونه اړولي، بلکې ټوله ټولنه یې له ستر بشري ناورین، ذهني او روحي ناروغیو سره مخ کړې ده.

دې گوندونو او ډلو له سترو معنوي ارزښتونو او ایډیالونو سره هم لویې وکړې، هغو چې ځان یې دخلکو مدافعین گڼل او د"افغانستان خلکو دیموکراتیک گوند" په نامه یې گوند جوړ کړی و، دخلکو دگټو، ژوند او هوساینې شعارونه یې ورکول، هغوی تر ټولو لومړی دخلکو په ورکاوي، سپکاوي، وژنې او ترټنې پسې متبې رابډ و هلې، خو یو وخت بیا داسې راغی چې دهمدې گوند غړي او مشران دهمدې گوند په نامه شرمېدل، نو ځکه خو یې "دوطن گوند" په نامه ونوموه، یو چا دپوهنتون له یوه استاد څخه وپوښتل چې دوی ولې خپل گوند د "دوطن گوند" په نامه یاد کړی، هغه ورته وویل: «ځکه چې خلك یې وشرمول اوس دوطن وار (دی»

ددوی پر وړاندې بیا اسلامي گوندونه راپورته شول، چې په عمل کې په کې اسلام و که نه و، خو په اصولو او نومونو کې ټولو اسلام یاداوه، بیا داسې وخت راغی چې دوی هم داسلام په نامه داسې ناوړه کارونه وکړل چې کفرکې به هم چا نه وي کړي، د هر اسلامي تنظیم نوم چې به چا واخیست، نو په ذهن کې به یې د غلو او داړه مارانو یوه ډله او دوحشت او بربریت یوه خپه تداعي شوه، د دوی د نوم د مانا او د دوی د عملونو ترمنځ دپېښ شوي تضاد یوه بېلگه به راوړو:

په کابل کې د یو ښاري کور د (اتحاد اسلامي) او (وحدت اسلامي) گوند ترمنځ دپېښو شویو جگړو له کبه لوت او تباہ شوی و. یوه شپه دکور یو ځوان له خپلې مور او نورو غړو سره دماسخوتن ډوډۍ ترخوړلو وروسته دالله (ج) دربار ته لاسونه پورته کړل او دعایې وکړه چې ای خدایه! زموږ کورته (وحدت) او (اتحاد) راولې چې موږ نور له دې درید دريو خلاص شو.

په دې وخت کې یې مور په لږزېدلې غږ ورته وویل! وه زویه دادې څه وویل، خدای دې (وحدت) او (اتحاد) زموږ کورته نه راولي، ځکه چې همدغو خو زموږ کور لوت کړ او موږ یې درپه دره کړو. ددې ښځې په ذهن کې د (وحدت) او (اتحاد) کلمې د (اسلامي وحدت او اسلامي اتحاد) تنظیمونو په مانا تداعي شوې وې. سره له دې چې ددې دواړو تنظیمونو په نومونو کې د یووالي مانا پرته ده، خو په عمل کې دواړه دیووالي او اتحاد پرضد وو. د

" اسلامي " کلمې له مانا سره یې عملي تضاد هم همداسې درواخله!

همدارنگه نورو لویو وړو ډلو هم کله چې د افغانستان او یا د پښتو ژبې ستاینه او یادونه کړې د عملي خدمت پرځای یې ورته زیان اړولی دی، ځکه چې ددې ډول کسانو دشعار جذبه پیاوړې او د عملي کار قوه یې کمزورې او یا هم په نشت حساب وه، دغه راز یو شمېر خلکو دخپل ځان او شخصیت دتبارز لپاره هم ستر ارزښتونه لکه اسلام، وطن، ملت او ژبه(پښتو) په ناوړه بڼه کارولي دي.

داسې خلک هم لیدل شوي چې هېڅ ډول اخلاقي، علمي او هنري شخصیت نه لري، په اصطلاح د دوو خرو اوربشې به نه شي بېلولای، خو له سترو ایډیالونو به یې شعارونه جوړ کړي وي او ځان به پرې ځلوي، یو شمېر ژبپالو(پښتوپالو) هم د عملي خدمت پرځای د گړنیز تبلیغ لمن نیولې او غواړي په دې ډول په ټولنه کې دیوه محرومیت دانعکاس له کبله ځان تثبیت کړي، ځینې داسې کسان هم شته چې دژبې دپورته کولو اواز یو مقام ته رسولی، خو کله چې د عملي خدمت وخت رارسېدلی ، بیا یې دخپل مقام په خاطر ځان غلی کړی، نو ځکه خو شاعر چې دټولني تر ټولو ځیرمن موجود دی ، دې رمز ته متوجه شوی او وایي:

څوک چې دپښتو په نوم بڼاغلي دي
هغه د پښتو پر مری غلي دي

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

ځینو سیاستوالو بیا د خپلو ناوړو عملونو له کبله د افغانستان نړیوال حیثیت او غرور پیکه کړ. تر نن تقریباً ۲۱ کاله وړاندې بناغلي سلطان کشتمند په یوه مرکه کې څرگنده کړې وه: ((موږ افغانستان ته دومره خدمت وکړ چې د ټولې نړۍ په کچه موږ خلکو ته ور وپېژنده، خو تر موږ دمخه افغانستان په نړۍ کې چا نه پېژنده.))

بناغلي سلطان علي کشتمند او د هغه گوند پر افغانستان د راغلي وروستۍ غمیزې او پردي بنکېلاک له امله هغه ته د خپلې خپلواکۍ او ناپیلتوب د قربانۍ په بدل کې یو دردوونکی او غموونکی شهرت ورکړ، نه هغه عزت، شهرت، حیثیت، ژوند او مقام چې پخوا یې درلود.

ددې خبرو مانا دا نه ده چې موږ باید ایډیالونه ونه لرو او ملت پر واحدو ایډیالونو راټول نه کړو، بلکې هدف دا دی چې ایډیالونه باید پیکه نه شي او ناوړه گټه ترې وانه خيستل شي، دسترو ایډیالونو د ځلونې، بري او هغو ته درسېدنې لپاره ایډیالو شخصیتونو، سپېڅلو لارښوونکو او رڼو لارویانو ته اړتیا ده، موږ باید په ږندو درنا شنه ونه کړو او نه له کرغېړنو اشخاصو د ایډیال نظام د جوړولو هیله ولرو. دسترو ایډیالونو د مسخه کېدو دمخنیوي لپاره یوه لاره داده، هغه څوک چې سترو ارزښتونو او اوچتو ایډیالونو سره د مینې جذبې په زړه او د تدبیر قوه په فکر کې ونه لري، باید د لویو ایډیالونو شعار ته پرې نه بنودل شي، اوس د عمل نړۍ ده، په تشو شعارونو نه کلي ابادېږي، نه ښارونه

او نه ایډیالونه پرې بري ته رسي، بلکې دلويو ارزښتونو دسولېدو او پيکه کېدو سبب هم گرځي، نو ښه لاره دا ده چې موږ دشعار پرځای عمل ته ترجیح ورکړو او څه شی چې غواړو هغه په عمل کې خلکو ته څرگند کړو او دخپل ایډیال مطابق له ځان نه همغسې ایډیال شخصیت جوړکړو. ددې کار گټه به داوي چې دوچو شعارونو له کبله به دلويو ایډیالونو دپيکه کولو مخه نیول شوې وي، که څوک افغانستان، اسلام، ملت او پښتو ته خدمت کوي، نو ښه کار دادی چې چغې دې نه وهي، او شعارونه دې نه ورکوي، عملي خدمت دې وکړي او خدمت په هنداره کې دې خپل ارمان وځلوي، ځکه چې دعمل دځاوند او دوینا دڅښتن ترمنځ دشخصیت له پلوه ډېر تفاوت وي، هغه د استاد الفت خبره:

د عمل دځاوندانو په حضور کې
د وینا ځاوند ولاړ لاس په سلام دی

افغانستان، اسلام، افغانانو او پښتوته درښتیني او عملي

خدمت په هیله

په درناوي

دهیلې اداره.

بحراني شرایط او فرهنگي کار

هره ټولنه چې له کوم سیاسي، پوځي، ټولنیز بحران او ناوړین سره مخامخ شي، نو د ټولني ډېر ستر ارزښتونه او ایډیالونه هم ورسره له ډول ډول گواښونو او خطرونو سره مخامخېږي. کله چې د ټولني ستر او مانیز ارزښتونه او ایډیالونه لږ کمزوري شي، نو د ټولني وگړي له ذهني پلوه سره وېشل کېږي، همدغه وېش ددې سبب گرځي چې د ټولني دخلکو ذهني ځواک له یو بل سره په اختلاف کې اوبه شي او دترقي او سوکالی لپاره ورته څه پاتې نه شي.

زموږ ټولنه هم په تېرو درویشو کلونو کې له ډول ډول سیاسي او پوځي بحرانونو او نورو ډول ډول غمیزو سره مخامخ شوې ده. له دې غمیزو څخه راپیدا شوي زیانونه دومره زیات دي چې که له هره پلوه یې وسنجوو نو ساری به یې نه زموږ دهبواد په تاریخ او نه دنړۍ دنورو ولسونو په تاریخ کې ولیدل شي او که سړی د احساس له زاويې ورته څیر شي نو غوني به یې زېږه شي.

افغاني ټولني ته د اوبنتو زیانونو په اوږدې لړۍ کې فرهنگي زیانونه د ډېرې ویرنې وړ دي. له ملي موزیم، سیمه ییزو موزیمونو، دبامیانو دسترو تاریخي مجسمو، علمي مرکزونو او لویو کتابتونونو را نیولې دلیکوالو تر شخصي کتابتونو پورې

ټول لوټ او تباہ شوي دي. دهېواد پر فرهنگ داسې پرله پسې ناتارونه راغلل چې یو تر بله دردوونکي وو، ان تر دې بریده چې دټولو لیکوالو، فرهنگپالو او نورو هېوادپالو هیلې یې ومروړلې. په داسې بحراني شرایطو کې دفرهنگي کار او فرهنگي خدمت خبره مطرح کول یو بایز او بې اغېزې کار گڼل کېږي، لامل یې دا دی یو خو دا چې دفرهنگي ویجاړونې لړۍ لا بنده شوې نه ده او بل دا چې دژوند دنورو خواوو اړتیاوې دومره مهمې شوي چې که هغه پوره نه شي، نو خپله ژوند له گواښ سره مخامخېږي. خو د یاد وړ خبره دا ده دهېواد فرهنگیان چې دفرهنگ درغونې شعور او مسوولیت لري، ددې ډول بحراني شرایطو ناوړو اغېزو ته تسلیم شي؟ او که نه د یوه وقایوي درمل په توگه ورو ورو دخپلې ټولنې فرهنگ ورغوي؟ دې ته مو هم باید پام وي چې زموږ په هېواد کې ډېر ناوړینونه دهمدې فرهنگي بنسټونو، ملي ارزښتونو او ایډیالونو دبنسټونو له نړېدو او بنورېدو څخه راپیدا شوي دي.

په هېواد کې د۲۳ کلونو په اوږدو کې د (۳۵۰۰) بنوونځیو د نړېدو له امله د اټکل اتو ملیونو وگړو دلوستوالېدو مخه نیول شوې ده. په همدې کلونو کې به دې جگړه مارو وگړو له کومې لارې خپل ژوند خړوبولای او یا به یې خړوبوي؟ ځواب یې څرگند دی، ترزیاتې کچې له جنګ جگړو او نورو نامشروعو لارو.

که چېرې زموږ په ټولنه کې همدومره نالوستي کسان نه وای، نو د جگړه مارو تنظیمونو لیکې به چا ډکولې؟ او څوک به دلوستو منفي سياستوالو دبنکار سبب گرځېدل؟ ایا هغو وسله والو سره چې دهېواد ملي شعور وای او له متمدنې نړۍ سره اشنا وای، دهېواد ملي موزیم یې لوتوه؟ هغه یې په نورو پلوره او یا ړنگه؟ ملي گالري او ملي ارشیف یې چورول او دنړۍ ستر شهکارونه د(بامیانو تاریخي مجسمې یې نړولې؟) دا ټولې بدمرغۍ زموږ دفرهنگي فقر له کبله او د ملي فرهنگ دروحيې دنشتوالي له امله راپیدا شوي دي. که چېرې زموږ په ټولنه کې دعلمي مرکزونو او فرهنگي بنسټونو د بیا رغونې غم ونه خوړل شي، نو دغلا او لوټ دا لړۍ به همداسې روانه وي او زموږ پاتې فرهنگي شتمنۍ به هم همداسې لوتېږي او نوي غله به د زړو غلو ځای نیسي، نو اوس چې ټولنه له داسې یو بحران سره مخامخ ده، فرهنگي ټولنو او فرهنگپالو ته په کار دي چې د اوږده زغم لاره خپله کړي، دې پسې ونه گرځي چې اوس ددوی کار ته په ټولنه کې په کومه سترگه کتل کېږي او خلکو ته څه ارزښت لري، دټولنې او دعامو وگړو دې تفاوتۍ کچه څنګه ده؟ بلکې دوی باید دې ته پام وکړي چې دفرهنگي کار اغېز په یوه ورځ، یو کال او یوه وخت کې نه معلومېږي، فرهنگي کار دسرو زرو او هغو غرنیو غميو په شان دی چې دکلونو او پېړیو په تېرېدو سره یې دا

ډول ارزښت گټلی او د وخت په تېرېدو سره یې هره ورځ ارزښت نور هم زیاتېږي. فرهنگي کار هم همداسې در وپوله ځکه چې تر ډېرو کلونو وروسته یې ارزښت څرگندېږي او د وخت په تېرېدو سره یې ارزښت نور هم زیاتېږي، د همدغه معیار او ارزښت په پام کې ساتلو سره فرهنگیانو ته په کار دي چې د فرهنگي کارلنډ مهالې گټه په پام کې ونه نیسي، بلکې ددې کار اوږد مهالې گټې ته پام وکړي او خپل زغم او هیله همداسې زیات کړي.

هېواد ته د زیات فرهنگي خدمت لپاره د فرهنگیانو، د زغم او

حوصلې د زیاتېدو په هیله

دهیلې اداره

که مې سل نصیحتونه ورته وکول!

جرگې لارې، مرکې لارې، عذرونه وشول، ننواتې وشوې، لوی، وارې، زاړه، بنځې، ځوانان، روښنفکران، مخور، لیکوال، فرهنگپال، سوداگر، استادان او دیپلابیلو مسلکونو پوهان له کور، کلي، هېواد او لرې لرې هېوادونو مشورو او عذرونو ته ورغلل، خو چریان، طالبان، ملایان، مولیان او واکمن "علما کرام" دخپل جهل پرخره سواره وو، دهېچا پر خبرې یې سر ونه گراوه، دهېچا یې ونه منله، بل هېڅ شی یې نه وزده، خو یوازې دومره یې زده و چې (نه منم، نه منم) او بس.

د اسلام د سپېڅلي دین د ۱۴ سوه کلن تاریخ په اوږدو کې هېڅکله هم ملا، طالب او یا په بله نومونه روحاني قشر په دومره یو اړخیز او مطلق ډول واک ته نه ورسېدلی، لکه طالبان چې واک ته رسېدلي وو، داسې برېښېده، چې د پېړیو پېړیو محرومیتونو، غریبیتو او ډول ډول کینو او عقودو دهغوی زړونه دعام ولس پر وړاندې دکرکې او غوسې برید ته رسولي وو، ځکه یې دقدرت پر مهال دهمغه ولس پر ځورولو، ټکولو او پیکه کولو پیل وکړ، چې دوی یې پاللي، لوی کړي او دکابل د واک ترترخته یې ورسره منډه کړې وه. ترهغه مهاله چې پر ملا او طالب د واک دخوړلنیو وړمې نه وې لگېدلي، نو همدا چغې به یې وهلې، چې "مورځو

د شریعت غرای محمدی د نفاذ لپاره راپورته شوي یو، مور د خوکی او مقام غوښتونکي نه یو او کار خپل اهل کار ته سپارو" خو کله چې واک ته ورسېدل، نو ایله دخپلو محرومیتونو دپوره کولو په لټه کې شول، خوک دخوکی، خوک دموتیر او خوک هم دخلورو شرعي نکاحو دپوره کولو په هڅه کې شول.

د ټولنیز ژوند دښېرازی، مخه ډب کړای شوه او یوازې خپل ژوند مطرح شو. دټولني ټول مجموعي تفکر یوازې (ږیرې) ته راټول شو، ږیرې او نورو سنتونو دفرضو ځای (!) ونیو او فرضو دستتو. دانسان کرامت تر ږیرې قربان شو او دښځې فرضي زده کړې تر چادری، لاندي زندی، شوي.

دا خبرې په دې مانا نه دي، چې گنې اوس طالبان له سیاسي میدان ه گوبنه شوي او ځواک یې په اصطلاح اوبه شوی، نوموړ ته خبرې کول اسانه دي. مور دهیلې په تېر پنځه کلن خپرنیز بهیر کې هر وخت ځینې انتقادي لیکنې کړي او طالبانو ته مو نېکې مشورې ورکړي دي، دپېلگې په توگه به دتېر کال د (طالبان، بتان او بت پالان) لیکنه او دهمدې روان کال په لومړۍ گڼه کې (مدرسه او ښوونځی) او همداسې نورې لیکنې یادي کړو. سرېبړه پردې (هیله) هغه یوازیڼۍ پښتو مجله وه چې دطالبانو تر واکمنۍ لږ وروسته خپره شوه او دپنځو کلونو په بهیر کې په منظمه توگه کابل او دهېواد زیات شمېر ولایتونو ته رسېدله. مور په هیله کې د اصلاحی لیکنو ترڅنګ وخت پر وخت طالبانو ته په گړني ډول هم دعام ولس او هم د لیکوالو دردونه، نظرونه او

وړاندیزونه ور رسولې، خو هغوی نه یوازې دا چې منلې یې نه دي، بلکې موږ ته یې گواښونه هم کړي او اخطارونه یې هم راکړي دي، خو له دې سره سره موږ د عام ولس په شان په دې نظر وو چې که چېرې طالبان له منځه ځي، نو داسې څوک یې باید ځای ونیسي چې لاسونه یې د ملت په وینو سره نه وي، که چېرې ستمی او افغان ضد ځواکونه بیا واک ته رسول کېږي، نو تر دوی بیا همدا طالبان ښه دي، ځکه که طالبان تنگنظره دي، له ترقۍ او تمدن سره علاقه نه لري او ان چې مخالف یې دي، خو لږ تر لږه د یوې عقیدې خاوندان دي، دخلکو سر، مال او عزت خو خوندي دی. طالبانو ته مو هم په سوونو ځله دا خبره کړې وه چې افغانستان پرته له هغه هم جگړې ځپلې او نور دجنگ توان نه لري، زموږ له دنیا سره په دښمنۍ کې گټه نه شته، که امریکا (۵۲) ټوټې هم شي افغانستان ته یې څه گټه؟ گټه به یې عربو او نورو عجمو ته رسي، لکه دشوروي د ټوټه کېدو گټه چې نورو ته ورسېده، هر هېواد ته خپلې ملي گټې ډېرې مهمې دي، خو هغوی خپله عقیده له افغان ملتپالنې سره مخالفه گڼله او د چا خبرو ته یې اهمیت نه ورکاوه، هغوی ته ځانونه (علماء) ښکارېدل، نو ځکه د ناعلمۍ په درياب کې ډوب شول.

زموږ اساسي رېږه دا وه چې د طالبانو مخالف ځواکونه طالبانو سره د مذهب پر بنسټ جگړه نه کوي، بلکې د خپلو قومي عقدو له مخې جگړه پر مخ بیايي او هم دهر بهرني هېواد هرې مداخلې ته (لبیک) وايي او ورته ناڅي. هغوی طالبان د پښتنو استازي (!)

گڼل، خو طالبانو بیا پښتو پالنه او ملتپالنه یو شرك او جرم باله، طالبانو دا زغم هم نه درلود چې پښتنو کې یو شعوري حرکت او قوت رامنځته شي، ځکه چې هغوی دا د خپل واك لپاره خطر گانه، نو اکثر وروښنفرانو سره همدا وېره وه، چې طالبان خو هسې هم له پښتونولۍ سره وران دي، خو ددوی د ماتې په غیچ کې به ټول پښتانه در په دره شي، پښتانه به دطالبانو دتېروتنو كفاره ورکړي، نو ځکه خو ټولو پښتنو وروښنفرانو ځانونه ستړي کړل او په سوونو ځله یې طالبانو ته وویل چې مه کوئ دا کارونه مه کوئ، تاسو سره ټول قوم بربادېږي. د افغانستان لوی عالم پوهاند عبدالشکور رشاد دطالبانو ډېرو مشرانو ته په وار وار دا وویل: "ستاسو بريالیتوب یوازې دملا او طالب بريالیتوب دی، خو ماته مو دټولو پښتنو ماته ده".

داستاد دخبرې مانا دا وه چې امتیاز یوازې دطالب او ملا دی خو په زیان او تاوان کې ټول پښتانه ورسره شریک دي. دطالبانو تر سقوط نه څو میاشتې دمخه مو په کندهار کې یو لوړ پوړي چارواکي سره همدا خبرې مطرح کړې، چې گورئ پښتانه درسره بربادېږي، هغه په یوه زهرجنه خدا موږ ته وویل: ((دا پښتانه وروښنفران دي موږ نه د پښتو په خاطر دفاع نه کوي، موږ مسلمانان یو، پښتانه نه یو، زموږ هدف اسلام دی نه پښتو او پښتانه))، موږ ورته هملته بڼه په زغرده وویل چې وروره ستاسو هدف به ستاسو دخپل تعبیر اسلام وي، خو پښتانه تاسو ته په دې خاطر مشورې نه درکوي چې تاسو یانېه مسلمان یاست

او یا ښه پښتانه، تاسو د اسلام په نامه د پښتنو دفاعي ځواک له منځه وړئ، اوس چې واک درسره دی، هغه دملا او طالب دی، په نوم پښتون روښنفکر درسره په حکومت کې نه شته او نه هم کوم مخور قومي مشر، ميم زرما ټوله د ملا ده، خو کله چې له منځه ځي، پښتون ولس به ستاسو د اعمالو کفاره ورکوي، موږ دې خبرې ته ډېر ځورېږو، نه دا چې ته عرب مسلمان یې که بل یې قومه مسلمان؟ دا خبرې مو هم ورته وکړې چې تاسو خو پښتانه نه یئ خو د پښتنو مخالفین مو د پښتنو استازي بولي او ستاسو په نامه یې زموږ د پښتنو د وژلو پلان جوړ کړی دی.

موږ ورته وویل چې که موږ ته طالبان او غیر طالبان دا تضمین راکړي چې د طالب تر زوال وروسته به یوازې طالب د طالب د اعمالو سزاویني او موږ پښتانه به ورسره نه کړول کېږو، موږ به هېڅکله هم تاسو ته د مشورو لپاره درنه شو، خو که ستاسو د اعمالو ټول زیان زموږ قوم ته متوجه وي، نو هغوی مجبور دي چې ستاسو سر په دې خبره خلاص کړي او ان گره بان مو ونیسي. طالب چارواکي موږ ته وویل: ((یوه موږ چاته تضمین نه شو ورکولای، هر سړی پوهېږي خپل کار یې، موږ د اسلام خبره کړې نه د قوم)).

اوس له هغه وخته نږدې اته میاشتې وتي او د طالبانو نظام هم ړنگ شوی، هغه وېره چې پښتنو روښنفکرانو درلودله کټ مټ عملي شوه، په لسگونو زره پښتانه ووژل شول، کورونه یې لوټ او بمبار شول، طالبانو هم د نږدې (۵۰) زرو طالبانو د قربانۍ ثمر،

د ډیرې، حجاب، سر زوری او خپل افراطي عمل نه قربان کې، له
همغه پیله بیا تر پایه عروجه او بیا تر زواله د سرتمبگی د جهالت
پر خره سواره او د چا نصیحتونو لارې ته سم نه کړای شول، هغه
دشاعر خبره:

که مې سل نصیحتونه ورته وکړل
هغه خدای بې لارې کړی په لار نه شو

په هېواد کې دیو ملي حکومت د جوړېدو او ټولنیز عدالت
د تامین په هیله
په درنښت
دهیلې اداره

که مطبوعات ازاد شي

په افغانستان کې تر یوه ۲۳ کلن پرله پسې اختناق وروسته یو ځل بیا په هېواد کې د قانون، قانونیت، ازادۍ او ولسواکۍ، سولې او شپږزۍ، ټولنیز عدالت او هېوادنۍ پرمختیا خبرې ډېرې اورېدل کېږي، یوځل بیا د شعارونو بازار گرم دی، خوله ور، ژبور، اړیکوال او هغه لوبغاړي بیا ډگر ته راوتلي چې د رنګارنګ لوبو په هر سره، شنه، سپین او تور ډگر کې د لوبېدو وړتیا او قابلیت لري، په یوه شېبه کې جنایت پر خدمت او خدمت پر جنایت عوضولای شي، پر خپلو ټولو عیبونو د غرونو غوندې پردې را اړولای شي او د نورو د مچ وزر په شان تېروتنه د غره غوندې غټولای شي.

د همدغسې واکوالو په واکمنۍ کې یو ځل بیا د ازادۍ او دیموکراسۍ انگازې خوږې دي او ددې انگازو په منځ کې بیا د مطبوعاتو ازادۍ او د ازادو مطبوعاتو خبرې ډېرې زیاتې تودې دي.

ظاهراً خو ازادۍ، دموکراسۍ، ولسواکۍ، ټولنیز عدالت او پرمختګ، ازاد مطبوعات او د مطبوعاتو ازادۍ خورا خوږې خبرې دي، آن د سترو ارمانونو په توګه باید ورته وکتل شي، خوله بده مرغه چې په افغانستان کې د شعارونو او عملونو تر منځ زیات واټن وي، نه یوازې واټن وي، بلکې شعار او عمل زیات وخت یو د بل پر ضد واقع شوي دي، چا چې د (خلکو) شعار ورکاوه، هغوی خلک له منځه یوړل، چا چې د اسلام شعار ورکاوه هغوی اکثره بیا د کفر له ګرېوانه سرونه راوکښل او د ځینو عملي جهاد پر فساد بدل شو او د ځینو چې د بهرنیو مداخلو د بندولو چغې

وهلې هغوی بیا بهرنیان راوبلل، د همدې ۲۳ کلنې پخې تجربې له مخې په کابل کې د یوې ولسوالۍ د زورواکو قومندانانو د مطلق واک په حدودو کې د مطبوعاتو ازادې یو ځل بیا د همدې تجربې د تکرار تداعي ده، بیا به هم عملونه د شعارونو خلاف وي او په کابل کې خو یې اوس عملي بېلگه هم همداسې ده.

د کابل ټلويزيون او راډيو د پنجشير ولسوالۍ د وگړو په لاس کې ده، له دولتي راډيو ټلويزيون نه یې د یوې ډلې او یوې ولسوالۍ خپرني وسيله جوړه کړې ده، راډيو ټلويزيون کې چې د احمدشاه مسعود په باب دومره ستاینې او ویرنې خپرېږي، د لنډمهالې ادارې مشر حامد کرزي په باب دومره څه نه شته، که چېرې پر ټلويزيون او راډيو د ټوپک شپېلۍ واکمه نه وي، نو د نارسمي اشخاصو په باب به په رسمي خپرونه کې په دې کچه خپرونې شونې وي؟

څرنگه چې اوس په کابل کې د نړيوال سوله ساتي ځواک سرتېرو حضور شته او د دې هېوادونو حکومتونه د عمل او شعار تر بریده د ديموکراسۍ او مطبوعاتو د ازادۍ خبرې کوي، نو پر کابل باندې د اصلي واکمن گروپ مخور هم غواړي خپل سکتارستي خصلت د مطبوعاتو د ازادۍ تر پردې لاندې پټ کړي، دوی پر دې پوهېږي چې دوی د بهرنيانو په مرسته د هېواد لوی اکثریت (پښتانه) د القاعدې او طالب تر نامه لاندې لږ تر لږه اوس په کابل کې له سياسي واکه محروم کړي، نو ځکه خو میدان دوی ته تش دی، دوی خو په کابل کې پښتانه آن عادي ژوند ته نه پرېږدي، نو پاتې لاهغوی ته د مطبوعاتو د ازادۍ حقوق، نور نو که څوک څه خپروي هغه یا د دوی خپل خلک وي، یا به ورسره تنظيمي اړيکي لري، یا ژبني، سیمه ییز، قومي او نور روابط، دوی به هڅه وکړي

چې د دیموکراسۍ تمثیل وکړي، خو د دوی مالي سپورټ او فکري کیلي به واکمنې ډلې سره وي.

اساسي خبره داده چې په لنډ مهاله اداره کې د اساسي واکمن ګروپ عملونه او دمطبو عاتو رېسټینې آزادي یو ډبل خلاف دي، دا واکمن اکثره په جنګي جرمونو کې ککړ دي او د ازادو مطبوعاتو رسالت دادی چې د دا ډول جنګي جنايتکارو له خپرو څخه پرده پورته کړي، خو کله چې واکمن پر دې پوه شي چې زما په اوږو کې شګه ده، نو بیا خو هېڅکله داسې آزادی ته اجازه نه ورکوي.

د کابل د لنډمهالې ادارې د دوو واکمنو ډلو تر منځ یو غټ نظري او عملي توپیر پروت دی، د روم د سولې د بهیر اووه تنه وزیران چې بناغلی حامد کرزي هم له هماغې جملې څخه دی، داسې خلک دي چې په هېڅ ډول جنګي جرمونو ککړ نه دي، ټول داهلیت او مسلک خاوندان دي، دوی په دولت کې حقوقي صلاحیت لري خو عملي واک یې ډېر کم دی، خو په مقابل کې د نظار شورا ډله چې اکثره د یوې ولسوالۍ اوسېدونکي دي او په حکومت کې د مطلقیت تر بریده واک ورسره دی، واقع ده، د دې ډلې زیاتره غړي په جنګي جرمونو ککړ دي، د روم د سولې بهیر غړي وزیران داسې فکر کوي چې دوی خو هسې هم جنايت نه دی کړی، پرېرده چې مطبوعات ازاد شي، چې له دې نورو جنايت کارانو خو بڼکې وباسي، خو د نظار شورا غړي بیا فکر کوي چې ظاهراً به د مطبو عاتو په آزادی د امریکا متحده ایالات خوشاله کړو، ځانپلوي مطبوعات به ازاد کړو او د مخالفو خولې به وتړو او په دې ډول به پر خپلو بدرنگو عملونو پرده خوره کړو.

په اوسني وخت کې د مطبوعاتو آزادي له دغسې متضادو لارو او واټونو څخه تېرېږي، دلته یو ځل بیا خپله اساسي خبره راغبرګوو چې د یوې

ولسوالۍ په حاکمیت کې د مطبوعاتو ازادۍ مانا د ځان تېر ویستل دي، ددې خبرې اصلي علت دادی چې د مطبوعاتو ازادې د دې خلکو له سیاسي گټو سره متضاده ده، که مطبوعات ازاد شي نو هغه به ضرور وليکي چې یوې ولسوالۍ ته د ټول هېواد د برخلیک ټاکلو حق د هغه هېواد له ولس سره چورلېت ظلم او ناروا کار دی.

د ابو حنیفې مدرسې فارغ باید په قضا- څارنوالۍ کې مقرر شي نه د امنیتي او دفاعي چارو د مسول په توگه.

د هر جعلي نوټ گرځول یو جنایي او سیاسي جرم دی پاتې یې لا چاپول، نوروسیه چې اوس هم نظر شورا اواستاد رباني ته په ټونو پیسې چاپوي، ددې مسلې ډاگیزول او پوښتنه به څنگه کېږي؟

د امریکا متحده ایالتونو او د نظر شورا د واکمنې ادارې دادعاوو پر بنسټ د یوې فرضي په توگه که طالبان (له A نه تر Z) پورې ټول جنایتکار وگڼل شي، نو تر طالب د مخه جنایتکاران چې په کابل کې یې (۶۵) زره خلک ووژل، د هغو حساب به څنگه شي؟ د کابل په افشارو، درېیمه کارته او نورو سیمو کې چا هزاره گان په ډله ییز ډول ووژل؟

هغوی چې په سرونو کې یې میخونه ټک وهل او خلکو ته یې د مړي نڅا ښودله، هغه خلک څه شول؟

د شهیدې ناهیدې په شان د نورو لسگونو شهیدو خویندو قاتلین څه شول؟ چاپټ کړل او دچا په لیکو کې ننوتل؟

د هېواد په شمال کې د طالب په نامه د هر پښتون سرومال او عزت لوټوونکي د چا وسلوال کسان دي؟ دفاع او کورنیو چارو وزارت، کوم جنایتکار تر اوسه پورې ونیو؟

په مزار شریف کې د جنرال مالک او محقق د جنایتونو دوسیه چاته وړاندې کېږي؟

د شمالي سالنگ، بنګي پل، مټک پل او نورو پلونو د الوزولو مسولیت د
چا پر غاړه دی؟

په کعبه شریفه کې د قسم خوړونکو پر خبرو به د بیا باور نتیجه څه وي؟
او همداسې نورې هغه په سلګونو او زرګونو (ولې) چې د اوسنیو واکمنو پر
وړاندې پرتې دي او ځواب ترې غواړي، خو که دې پورتنیو یادونو سره
سره اوسنی واکمنی کې د زغم روحیه پیاوړې شوې وي، خپلو عیبونو ته
یې پام شوی وي، د سمون لپاره یې هڅه کوي، د خپل ځان ترڅنګ نور
هم زغمي، په زړونو کې یې د کینې پرځای د مینې او ولولې څپې غالبې
شوې وي او رښتیا هم د زړه له تله غواړي مطبوعاتو ته ازادې ورکړي، نو
دا به زموږ د هېواد په تاریخ کې د فکري او ژبنی ازادۍ په برخه کې یو
ځلانده څپرکی وي. د مطبوعاتو ازادې له یو لړ ګڼو زیانونو پرته یې شمېره
ګټې لري، ځکه که مطبوعات ازاد شي، د ولس او حکومت ترمنځ نېغ په
نېغه ذهني اړیکې ټینګېږي، د سالم انتقاد روحیه پیاوړې کېږي، پر
واکمنو باندې د ولس د باور کچه اوچتېږي، ټولنیز عدالت ورسره
تامینېږي، ذهني پرمختیا ورسره رامخه کېږي، که واکمن رښتیني
خدمتګاران وي د ازادو مطبوعاتو له لارې په ولس کې نور هم خپل
محبوبیت زیاتولای شي، ولس د نړۍ د تمدن له کاروانه خبرولای شي، د
ګڼو استعدادونو غوړېدو ته لاره اوارولای شي، خو لنډه دا چې ازاد
مطبوعات په سلګونو نه اټکلېدونکې ګټې لري. موږ له اوسنیو واکمنو هیله
لرو، لکه شعار یې چې ورکړی همداسې یې په رښتیني ډول عملي
کړي او یو ځل بیا د شعار د مخالف عمل تېره ترڅه تجربه تکرار نه کړي.

په هېواد کې د رښتینو ازادو مطبوعاتو د خپرېدا په هیله

د هیلې اداره

په هېواد کې د واک انحصار څنگه له منځه تللای شي؟

هرکله چې زموږ په هېواد کې یوې سیاسي ډلې واک ترلاسه کړی او هغه یې بیا په خپل انحصار کې ساتلی نو عام ولس ورڅخه خوا بډۍ شوی او بیا یې ورسره کرکه پیدا شوې ده.

هرڅومره چې واکمنو پر خپل واک ټینګار کړی همدومره یې مقابل لوري سخت افراطي غبرګون ښودلی او کله چې یې هغه واکمن سیاسي جریان راپرځولی نو بیا یې دې بل ځای نیولای، دوی بیا هم همغه تجربه تکرار کړې او تر دې اوسه لا دا لړۍ روانه ده.

له ۱۳۵۷ل کال راهیسې چې کوم افراطي حکومتونه راغلي، که ښي اړخي وو که کيڼ اړخي هغه ټول، ولس ته نامعقول وو. تر ۱۳۷۱ل کال وروسته سياسي واک قومي بڼه خپله کړه. د استاد رباني او جمعیت واکمني مانا د تاجکانو واکمني، دې خبرې وزن او حقیقت هم درلود، ځکه په وروستیو کې ددې تنظیم موخه او هدف خپلې قومي، سیمه ییزې او ژبنۍ ګټې وې او دا یې عملاً ثابته کړې وه. ددې پر وړاندې چې هغه وخت کوم ځواکمن ګوند جنګېده هغه د انجنیر حکمتیار اسلامي ګوند و، چې اسلامپاله ایډیالوژي یې درلودله او ملتپالنه یې د ایډیالوژۍ په حدودو کې نه ځایېدله. حکمتیار د خپلو سیاسي او ایډیالوژیکو ګټو لپاره

له جمعیت تنظیم سره جگړه کوله، خو څرنګه چې دی په خټه پښتون و نو جمعیتیانو دده جگړې ته قومي بڼه ورکوله او غوښتل یې په دې ډول خپل قوم پلمه او د خپلو ګټو ساتنه وکړي. نور لږه کې یې هم په همدې نامه راپارول، خو دا ټولو ته معلومه ده چې حکمتیار هېڅکله هم نه په عمل او نه په وینا کې په شعوري توګه د اکثریت د قومي حقوقو د خوندي کولو لپاره مبارزه کړې ده. د استاد رباني د بې کفایتۍ واکمنۍ له امله په هېواد کې د طالبانو د اسلامي تحریک په نامه یو بل سیاسي مذهبي جریان ته ذهني او عملي لاره اواره شوه. دې تحریک د افغانستان له پنځه نوي فیصده خاورې څخه د جمعیت او نظار شورا تېغ ټول کړ او د یوه واحد حاکمیت تمثیل یې وکړ.

د طالبانو اکثره غړي پښتانه وو، خو ددوی مبارزه ددوی د خپل تعبیر مطابق سوچه مذهبي مبارزه وه او پر همدې بنسټ یې د خپل حاکمیت ستنې ټینګې کړې وې. دوی قومیت، ملت پالنه او ژبپالنه یو شریک باله، دا چې په پښتو یې خبرې کولې علت یې دا و چې بله ژبه یې زده نه وه. طالبانو په سلو کې دوه سوه یو مذهبي نظام حاکم کړ، ددوی په نظام کې له ملا او طالب پرته بل هېچا ته اړتیا نه وه او نه ورته د تقرر چانس برابرېده، ان د ترافیکو او روغتونونو د ریاستونو رئیسان یې هم ملایان ټاکل شوي وو. خو جمعیتیانو د طالب واکمني هم د پښتون د واکمنۍ په نامه یادوله او انګېرله او نړۍ ته یې هم دا بنودله چې دا د پښتنو واکمني ده.

طالبان په پای کې د یو نړیوال ټکر په نتیجه کې له منځه لاړل او د تخت و بخت او کبر جام یې نسکور شو. یو ځل بیا همغو ټوپکسالارانو او پاتکسالارانو ته واك ورسېد چې طالبانوزیاتي د مرگ کومي ته ور تېلوهل، خو د یو نړیوال تصادف او تصادم له کبله د مرگ له خولې څخه وژغورل شول او د بي ۵۲ الوتکو په زور د کابل پر تخت کېنول شول. دا ځل داسې هیله کېده چې نظار شورا به همغه پخوانۍ نظار شورا نه وي، دا ځل به یې له حالاتو درس او عبرت اخیستی وي، دا ځل به افغان ولس ته دا ثابتوي چې دوی د واك په لټه کې نه دي، دوی ته یوازې همدا انعام بس دی چې د مرگ له کومي را اېستل شوي او همدا شکرانه ورته کفایت کوي، خو دوی یو ځل بیا د بل ورکړې واکمنۍ په بهیر کې ثابته کړه چې ددوی په خصلت کې هېڅ ډول بدلون نه دی راغلی؛ څه چې پخوا وو همغسې دي او ان تر هغه لاهم بتر شوي دي.

نظار شورا دا ځل پر واك داسې خپته واچوله، چې تر دوی د مخه ټولې واکمنۍ یې چلنج کړې، د هېواد په پنځه زره کلن تاریخ کې هېڅکله هم یوې ولسوالۍ ته داسې بشپړ واك نه و ور رسېدلای.

په اوسني وخت کې پنجشېر ولسوالۍ ته شپږ وزارتونه، ۱۷ معینیتونه او (۸۳۲) ریاستونه ورکړل شوي دي. له شپږو وزارتونو پرته څو داسې نور لوی ریاستونه دي چې تر وزارتو یې هم واك و ځواک زیات دی، لویه څارنوالی، سره میاشت، راډیو ټلويزیون. یوازې د کابل ښار د ۱۶گونو امنیتي حوزو له جملې د (۱۳) امنیتي حوزو قوماندانان پنجشېریان دي، په بهرنیو

سفارتونو کې هم همدا حال دی. په سلو کې اتیا برخې کار کوونکي او سفیران یا پنجشېریان دي او یا هم د نظار شورا پلویان.

د نظار شورا غړي پر واک دومره مین دي چې اوس خپل پخواني موټلفین؛ جنرال دوستم او وحدت ډله هم نه مني او میم زرما ټوله زما غواړي. ملګري ملتونه او سوله ساتی ځواک هم څه اساسي رول نه لري، دوی نه دا گڼله ده چې د افغانستان د خلکو ساتنه نه کوي، بلکې د نظار شورا واک ساتي. په کابل کې ددې لپاره پراته دي چې څوک پر نظار شورا برید ونه کړي او واک یې ونه لږوي، یوازې نظار شورا ته د ټوپک ګرځولو اجازه شته نور هېچا ته هم نه شته، دوی اوس هم یوې ډلې ته حکومت وايي، که دا ډله هرڅه کوي، که وزیران وژني، بندیانوي یې، که خلک وژني، موټر تښتوي او یا عامه شتمنی لوتوي، دوی ته اجازه شته، خوبل هېچا ته اجازه نه شته، چې پر دوی برید وکړي. که له شمال نه کابل ښار ته په سلګونو زره وسله وال او ټوپکوال داخلېږي، هغوی ته اجازه شته خو که له سوېل ختیځ او لویدیځ څخه څوک له چاقو سره هم ښار ته داخلېږي نو پلټنه او څارنه یې کېږي.

په خواشینۍ سره باید ووايو چې ملګري ملتونه اوس یوازې د نظار شورا د ساتنې دنده سرته رسوي او دې باندې عام افغان ولس سخت گڼله من دی. دې کې شک نه شته، چې که د ملګرو ملتونو پوځونه په کابل کې نه وي، په کابل کې دیوې ولسوالۍ

حکومت یوه میاشت هم ژوند نه شي کولای، نو که ملگري ملتونه غواړي په رښتیا هم د افغان ولس باور را خپل کړي، باید دیوې خاصې ډلې ملاتړ او ساتنه پرېږدي، بلکې د ټول ولس ساتنه او ملاتړ وکړي. لازمه خو داده چې په کابل کې باید د هېڅ یوې ډلې وسله وال کسان نه وي چې ټول ملت کابل خپل بنار او مرکز وگڼي، که چېرې حالت همداسې روان وي او دیوې ولسوالۍ حکومت جاري وي، نو بیا به ددې ظلم د پرځولو لپاره یا کینلاسي یا بنیلاسي افراطي حرکت ته ضرورت وي او را پیدا کېږي به. بیا به د جنگونو لړۍ پیلېږي، بیا به کابل محاصره کېږي، بیا به وینې تویېږي او د یوې ولسوالۍ واک به ختمېږي، خو مخکې تر دې چې خبره دې حد ته ورسېږي، بڼه به وي چې ملگري ملتونه، د نظار شورا بهرني ملاتړي، د امریکا متحده ایالات او نور پر یوه معقوله طرح غور وکړي، چې هم د افغان ولس غوښتنې او هیلې پوره کړي او هم د نړیوالې ټولنې تشویشونه رفع کړي.

هم زموږ د ولس او هم د ټولې نړیوالې ټولنې باید دې ته پام وي چې په کابل کې داسې یوه ډله واک ته رسول شوې چې هغه د هېواد په زیات شمېر جنگونو او وژنو کې پوره لاس لري، له انساني او سوله ییزو لارو یې لرې کول یو خوب وخیال دی او پرځای پرېښودل یې هم هېواد ته زیات زیان رسوي، نو د محوه کولو بڼه لاره یې داده چې نړیواله ټولنه یې له ملاتړه لاس واخلي.

ددوی ډله او عسکر، د دولت او پوځ په نامه په رسمیت ونه پېژني، خپلې مرستې پرې بندې کړي، یا ددوی قوتونه لکه د

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

نورو تنظیمونو د ځواکونو په شان له کابل وېسې، که چېرې دا نه کوي، نو نړیوال سوله ساتی ځواک دې له کابل وېسې د هېواد نورو لویو بنارونو ته لارښی، بیا به هلته د یوې ولسوالۍ د عسکرو زور معلوم شي چې څومره وخت په کابل کې پاتې کېدلای شي او خپل واک ته دوام ورکولای شي.

هغه وخت به یا له کابل وځي او یا به د ملت ارادې ته غاړه ږدي، خو که د اوس په شان سوله ساتی ځواک په کابل کې یوازې د یوې ولسوالۍ د واکمنۍ ساتنه کوي او هغوی خپلو کارونو ته خلاص مټ پرېږدي او د نورو لاسونه ورته تړي. نو دا کار خو بیا نه د ملگرو ملتونو له منشور سره سمون خوري او نه د افغانستان له ملي گټو سره.

په افغانستان کې د انحصاري حکومتونو د پای ته رسېدو او د

ملي حکومت د جوړېدو په هیله

په درنښت

دهیلې اداره

په کابل کې څوک، څوک ساتي؟

د افغانستان د اوسنۍ غمیزې په بهیر کې به تل داسې فکر کېده چې که نړیواله ټولنه (ملګري ملتونه)، د امریکا متحده ایالات او نور ځواکمن هېوادونه د افغانستان حالاتو ته ډېر پام راواړوي، نو د مشورې سر به پیدا شي او مسئله به ژر اواره شي، دا د نظر په توګه دحل یوه بڼه لاره وه، خو هر وخت چې یوه نظریه د تطبیق او عمل جامه اغوندي، هغه وخت معلومېږي چې نظریه لویه ده که وړه، نیمګړې ده که پوره، کره ده که ناکره، د پېښې هر اړخ ته د هغې دلید وړانګې ورسېدی شي او که نه، لنډه دا چې ټوله پېښه په بشپړ ډول رانغاړلای او ټولولای شي که نه؟ دغه پوښتنې او خبرې هغه وخت حلېږي او سپېښېږي چې نظریه د عمل ډګر ته وړاندې شي.

اوس دادی په افغانستان کې د ملګرو ملتونو او د نړۍ دسترو ځواکونو د عملي حضور، همکارۍ او مداخلې نظریه د تطبیق ډګر ته وړاندې شوې او دادی نږدې شپږ میاشتې پوره کېږي، خو له دې زماني واتن څخه داسې ښکاري چې اوس لاهم د مشورې سر وړک دی او یا څوک قصداً نه غواړي پیدا یې کړي. یو اساسي او حقیقي خبره خو داده چې نړیواله ټولنه په تېره بیا د امریکا

متحده ایالات دیو ځانگړي مجبوریت او واقعیت له مخې افغانستان ته راغلي او د خپلو ځانگړو هدفونو په لټه کې دي، زموږ د خلکو د هیلو او ددوی د هدفونو ترمنځ منحنی خط موجود دی، ددې منحنی خط هغه برخې چې زموږ د ولس غوښتنې او ددوی هدفونه سره موازي کوي، گټه یې دواړو غاړو ته رسېږي، له هغه څخه دواړه لوري خوښ دي، خو هغه چې ټکر کوي طبعاً یو لوری به پرې خوشاله وي او په دې برخه کې نو امتیاز د هغه چا په برخه دی چې زورور وي.

د امریکا په مشرۍ د نړیوالې ټولنې او زموږ د ولس د ټکر تر ټولو ستر ټکی دیوه ځانگړي جنگي او سیاسي جنايتکار گروپ واک ته رسول دي، دا ډله نه هېوادني ارزښتونه مني، نه ملي، نه انساني او نه هم اسلامي، خو څرنگه چې دې ډلې د طالبانو پرضد هلې ځلې کولې او طالبانو د نړۍ له ډېرو زورورو سره ټکر وکړ، نو نړیوالو د طالبانو د سقوط په بدل کې زموږ پر ولس دا ډله واکمنه کړه، یانې زموږ ولس یې له بارانه ناوې ته ودراره، دلته اوس امریکا دې پسې نه گرځي چې ولس دا خلك غواړي که نه؟ خو دې ته ترجیح ورکوي چې بس همدا د کار خلك دي، فرمان او امر بڼه پرځای کولای شي، د نوکړۍ بڼه او پخه مسلکي تجربه لري، له ډېرو سره یې سرونه خوځولي او ډېرو نورو ته یې سرونه ټیټ کړي دي.

دې جنگي ډلې بیا دا غنیمت گټلای چې د بهرني ځواک تر سیوري لاندې د نړیوال تروریزم ضد شعار په پلمه خپلې بقا ته دوام ورکړي او نور هم خپل ځان وپرسوي، هغه سیروم چې اوس د گډه دښمن د له منځه وړلو په هیله دوی ته له بهره غځېدلې، ددوی دبقا اصلي عامل دی، دا جنگي ډله پر دې پوهېږي چې که نن بهرني ځواکونه نه وي، نو په کابل کې یې د ژوند شپې د گوتو په شمار دي، نو هغه سیاسي جنگي ډله چې له ولس سره په یو ځای پاتې کېدو کې د خپل عمر شپې دومره لنډې ویني، پرچا به ډډه لگوي؟ طبیعي ده چې پر بهرنیو ځواکونو به تکیه کوي. په بهرنیو لوبغاړو کې هم ټول دیوې لوبډلې خلک نه دي، هرڅوک خپله اجنډا لري، خو یوازې د لوبو ډگر یې یو دی (افغانستان). امریکایان اوس د طالبانو او القاعدې په لټه کې دي، پر شمال ټلوالې ډېر په زغرده نه راځي، ایران او روس له نظار شورا سره گډه ستراتیژیک هدفونه لري، دلته یې ښه اوږده مزي غځولي او تر امریکا ښه پخه او پخوانۍ سیاسي سابقه لري، امریکا هم له همدې وېرې د حقیقت پر ځای د "گوزارې" پالیسي غوره کړې او ددې ترڅنګ پر نظار شورا د ناز لاس هم راتېروي، نړیوال سوله ساتی ځواک چې د کابل پر واټونو او سرکونو گزمې کوي، هم په اغېزمن ډول د نظار شورا د ساتنې او عمر اوږدونې لامل شوی دی، ددوی د فعالیت له امله د نظار شورا ملېشو ارامه ساه

وکنبله، خپل پکولونه، واسکتونه او دسمالونه یې لرې کړل،
بېرې یې وخریلې، عسکري یونیفورم یې پرځان راکاږه، څوک
مدیران شول، څوک رئیسان شول، څوک وزیران شول، څوک
جنرالان، څوک ستر جنرالان او څوک ان مارشالان.

له محلي قومندانۍ، توپکسالاری، پاتیکسالاری، لوټ او
تالان څخه ښاري واکمني، عصري درغلی او قانوني لوټ او
تالان ته داخل شول، قانوني لوټ او تالان خو ورته ځکه وایو چې
اوس یې د دولت او قانون ماسک پرمخ راکاږلای، نو اوس به کومه
سرچینه او ځواک ددوی مټ تاو کړي او د غلا لاس به یې ونیسي.
اوس ایله جاري ملېشې د یو منظم او په اصطلاح ملي پوځ تمثیل
کوي، خلک هماغه دي، خصلتونه هماغه دي، لباسونه او
موقعیتونه یې بدل شوي، هماغه پاتیکسالاران دي او همغه
پاتیکسالاري، پخوا به یې په لویو لارو کې لوټ او تالان کاوه، خو
په کلیوالي بڼه، اوس یې په ښارونو کې کوي، خو په ښاري بڼه.
اوس لا ان هوایی ډگرونه هم ددوی له شرنه په امن کې نه دي، ان
وزیران په الوتکو کې په چرو وهي او وژني یې. خو په نویو بڼو.
ددې ډول جنایتکارانو یو بل غټ امتیاز په اوس وخت کې دادی
چې پخوا به دوی په کلیوالي سیمو او لویو لارو کې کوم ناوړه
کار ترسره کاوه، نو په کابل او یا کوم بل ځای کې به ددوی
مخالف ځواکونه هم وو، دهیلې یو څرک به و، خو اوس نه په کابل

او نه په کوم بل ځای کې کوم ښکاره او اغېزمن مخالف ځواک موجود دی، چې ددوی عملونه وڅېړي، د جناياتو دوسیه یې بشپړه او دوی محکمې ته راکش کړي، ځکه خو اوس دوی ته دا امتیاز او واک حاصل دی چې هم وزیر ووژني او هم د قتل د دوسیې د څېړلو صلاحیت د ځان کړي، نو کله چې په یوه ټولنه کې څوک خپله هم قاتل شي، هم قاضي او څارنوال، قاتلین به د چا له خوا په گوته شي؟

البته دا خبرې په دې مانا نه دي چې زموږ ولس ددې وړتیا نه لري چې ددې ډول جنايتکارې ډلې پر وړاندې راپورته شي او د تخت کاسه یې نسکوره کړي او یایې لږ تر لږه د مخالفت لپاره وسلوالې ډلې جوړې کړي، خو دا چې اوس ولې ډېر ژر دا کار نه کېږي، علت یې دادی چې زموږ ولس دیوې جنګي ډلې د سیاسي معاملې او د نړیوالې ټولنې د غلطفهمۍ، بې تفاوتۍ او د ځینو د غچ اخیستنې ښکار شوی دی.

زموږ پر ولس په تېره بیا پر اکثریت اوس د القاعدې او طالب ټاپه لګېدلې. اوس چې هرڅوک په کابل کې د اصلي واکمن ګروپ (نظار شورا) پرضد پاڅون کوي، نو د هغوی له خوا بهرنیو ځواکونو په تېره امریکایانو ته داسې ښودل کېږي چې دا ټول طالب او القاعده دی، مانا دا چې د نظار شورا هر سیاسي مخالف، طالب او القاعده دي، ان هغه ډلې چې د طالبانو تر پیدا

کېدو د مخه یې دوی سره خونړي جنگونه کړي وو، هم د طالبانو په شمېر کې راوولي.

بهرني ځواکونه په تېره بیا امریکایان د افغاني ټولني یو دقیق تصویر او تحلیل نه لري او یا هم تر لږه اوس نه غواړي پر واقعیتونو پوه شي، نو ځکه خو د نظار شورا مشورې پرې ډېر اغېز کوي او سر ورته خوځوي، له همدې کبله خو په اوسني وخت کې په افغانستان کې بهرني پوځي ځواکونه او کورنۍ واکمنه پوځي ډله د یو بل ساتنه کوي نه د ولس.

خو اوس پوښتنه داده چې د افغانستان د ملي گټو خلاف دغسې یو حالت به تر ډېره دوام وکړي او که نه له منځه به لاړ شي؟

حقیقت دادی چې څوک تر پایه پر واقعیتونو خاورې نه شي اړولای، خو دا خبره هم رښتیا ده "څو چې رښتیا راځي دروغو به کلي وران کړي وي"، د امریکایانو او نظار شورا یاران ډېره باوري نه ده، ځکه چې د نظار شورا اصلي حامیان روسیه او ایران دي، دا هېوادونه له امریکا سره په ستراتیژۍ کې جوړ نه دي، خو اوس وخت کې د روس او امریکا ځینې هدفونه منطبق شوي او ایران هم د طالبانو له شره ژغورل شوی، پلوي ډلې یې واک ته رسېدلي او د فرهنګي ستراتیژۍ د تطبیق لړۍ یې پیل شوې ده، خو دا حالت ډېر دوام نه کوي، څه موده وروسته کېدی شي ددوی

گتې یو ځل بیا په تکر کې شي، هغه وخت نو بیا نظار شورا نه شي کولای چې درې هندوانې په یو لاس کې ونیسي، د نظار شورا د عمر د لنډون نور عوامل د هغوی خپل ناوړه عملونه، جنګي جرمونه، قومي تعصب او د واک چورلټ انحصار دی، دا هغه لاملونه دي چې د بهرني ملاتړ د نشتوالي او یا لږ تر لږه د ملاتړ کموالي په حالت کې ددوی عمر له کاله، میاشتو او له میاشتو ورځو ته رالڼدولای شي.

مانا دا چې په هېواد کې د اوسني واکمن حالت پای ته رسېدو زیات واک د بهرنیو ځواکونو په لاس کې دی، ځکه چې دا حالت هم همدوی واکمن کړی دی، هغه د شاعر خبره:

خومره چې زه یمه خبر له ملکه
د مشورې سردی بهر له ملکه

په هېواد کې د ملي ایډیالوژۍ او ملي ستراتیژۍ پر بنسټ د یو ملي حکومت د جوړېدو په هیله.

د هیلي اداره

په کابل کې قانوني واک او عملي واک

د کاغذ پر ګل بلبلې نه ټولېږي

بې مېوې دې باغ و بن د ریا کار

په هره ټولنه کې د هغې ټولنې د پرمختیا، سمون او سوکالیټوب لپاره پر قانون، قانونیت او د هغو پر واکمنۍ ډېر تینګار کېږي او دا د ولس د هوساینې اساسي لامل ګڼل کېږي. په ګڼو ټولنو کې کېدای شي همدې کار غوره نتیجه ورکړي او ولس یې د نېټې پر لوري خوځولای وي، خو زموږ په ټولنه کې لا تر اوسه پورې قانون پوره واکمن شوی نه دی او په تېره بیا د واک د قانوني او عملي بڼې او شکل ترمنځ واټن او تضاد موجود دی. مانا دا چې قانون لا د زور ځای نه دی نیولای، کله خو قانون وي او د عملي کېدو لپاره یې زور نه وي، کله بیا زور وي خو قانون نه وي، کله بیا قانوني واک یو چا سره وي خو عملي واک نه لري، کله بیا عملي واک یو چا سره وي خو قانوني واک نه لري. د افغانستان په لنډمهاله شپږمیاشتني اداره کې هم واک او قانون نا انډوله و او اوسنۍ منځمهاله اداره کې هم د واک عملي او قانوني وېش له همدغسې یو جنجالیز او بحراني حالت څخه تېرېږي. همدغه بحران او نا انډولې ددې سبب شوي چې د کابل اداره بې ثباته شي او ولس ته د خیر پرځای شر ور پېښ شي.

دساري په توگه په لنډمهاله اداره کې بناغلي كرزى صيب د ادارې د مشر په توگه د قانون له مخې د دولت لومړى او اساسي شخص گڼل كېږي او بايد د واك كيلي وگڼل شي. دا خود كرزى صيب قانوني واك و، خو په خواشینی سره چې په عملي ډول د كرزى صيب د واك كچه ډېره ټيټه وه، ان دده په اداره کې د چارو د ادارې د رئيس يوسف اعتبار عملي واك ترده زيات و.

د بېلگې په توگه په لنډمهاله اداره کې يوسف اعتبار په دې توانېدلای چې له كرزى صيب سره د گڼو افغان شخصیتونو، قومي مشرانو د کتنې مخه ونيسي او گڼ شمېر هغه اسناد او غوښتنليکونه چې د كرزى صيب لاسليك او حکم پرې لازمي وو، له ځان سره خوندي کړي او کله چې بيا كرزى صيب د کوم سفر په نيت وتلای نو ده ټول اسناد په محمدقسيم فهميم چې د كرزى صيب مرستيال او د فاع وزير گڼل كېږي، لاسليك کړي. د باوري او د قيقو سرچينو له مخې په لنډمهاله اداره کې چې يو ځل كرزى صيب يو بهرني هېواد ته سفر درلود، يوسف اعتبار له همدغه څو ورځني غيابت نه گټه پورته کړه او په مجموعي ډول يې د (۸۰۰) تنو د تقرر اسناد چې د نظار شورا له خوا يې سپارښتنه شوې وه، په فهميم لاسليك کړل، په دې کې اکثره کسان د پنجشېر ولسوالۍ وو، چې د دولت په حساسو پوستونو کې مقرر شول. له دې جملې نه د راډيو ټلويزيون د هغه وخت د رئيس تقرر و چې پخوا ځنډول شوی و.

یوسف اعتبار په لسگونو ځله دا کار کړی چې اساسي اسناد له ځان سره ساتي او کله چې کرزی صیب چپرته په کورني او بهرني سفر ووځي نو بیا دې ددې اسنادو دوسیة فهمیم صیب ته وړاندې کوي. له همدې کبله په کابل کې د دولت د واک بیلائس داسې نا انډوله دی چې د هېواد په پنځه زره کلن تاریخ کې یې بېلگه نه شته او نه هم په جنوبي افریقا کې چا د اپارتاڼید داسې بېلگه لیدلې ده. په کابل کې اساسي واک د افغانستان د ټول نفوس له صفر اعشاریه درې (۳، ۰) فیصده وگړو سره دی او نور نهه نوي اعشاریه اووه (۹۹.۷) سلنه ترې بې برخې ده. که چېرې د گردې نړۍ د هېوادونو د حکومتونو تشکیلات راوسپړل شي، نو په یقین سره ویلای شو چې هېڅکله به هم داسې نا انډولي په کې ونه لیدل شي، د بیرنۍ لویې جرگې لپاره د انتخاباتو د کړنلارې له مخې په افغانستان کې د ټولو ولسوالیو شمېر اوس (۳۶۲) ولسوالیو ته رسېږي، خو له دې ټولو (۳۶۲) ولسوالیو څخه واک اخیستل شوی او یوازې یوې ولسوالۍ (پنجشېر) ته ورکړل شوی دی. دا ددې خبرې بنکارندویه ده چې په افغانستان کې د قانوني او عملي واک ترمنځ زیات واټن موجود دی، په همدې لنډمهاله اداره کې د قانون له مخې باید د پیسو ټول واک خپله کرزي صیب، مالیې وزارت او د افغانستان بانک سره وای. خو په عملي ډول داسې نه وه، پیسې په روسیه کې چاپېدې، په کانتینرونو کانتینرونو استاد رباني ته چې دا وخت یې په افغانستان کې هېڅ ډول رسمي دنده او مکلفیت نه درلودل او

همدارنگه جنرال فهیم ته راتللي، نه پرې د کرزي صیب زور رسېده، نه د ماليې وزارت او نه هم د افغانستان بانک. نړیوالو سوله ساتو ځواکونو او امریکایانو ته هم دا خبره بڼه معلومه وه، خو ټولو ځانونه غلي کړي وو. تر بېړنۍ لویې جرگې پورې په افغانستان کې د قانوني او عملي واک ترمنځ هېڅکله هم توازن رانغی او په دې ټوله موده کې عملي واک پر قانوني واک حکومت وکړ، په نتیجه کې په لسگونو زرو نا اهلو کسانو د دولت په اکثر وپوستونو کې ځای ونيو.

کله چې خبره لویې جرگې ته ورسېده، نو داسې هیله وه چې قانون باید واکمن شي، هرڅوک باید د خپلو قانوني حدودو تر بریده واک ولري. لویې جرگې پر کرزي صیب ډېر غټ باور وکړ، له (۱۵۰۰) تنو څخه (۱۲۹۵) تنو کرزي صیب ته په دې خاطر رایې ورکړې چې دولت کې مثبت بدلون راولي او نا مشروع واکمني ختمه کړي، خو کرزي صیب له هرې منفي وجې چې و یو ځل بیا پر ټوپکسالارانو او جنگسالارانو د خپلې مینې او لوریښې لاس راکاږه، بیا یې واک همغو کسانو ته وسپاره چې دا ټولې ناخوالې ترې ټوکېدلې وي. یو ځل بیا یې مړې پر گودام پیره کړې، ان دا چې د خپل ریاست د چارو د ادارې رئیس ښاغلی اعتبار یې هم لرې نه شو کړای، چې د کابل د فاشیستي او تبعیضي ادارې په ترکیب او جوړښت کې ډېر اساسي رول لري او ان د کرزي صیب او ولس ترمنځ حایل کېږي.

نظار شورا ته نه یوازې ددې واك وركړل شوی چې دحکومت په ټولو اساسي پوستونو کې د شمال ټلوالې غړي په تېره بیا پنجشېر گروپ مقرر کړي، بلکې ددې حق هم وركړل شوی چې هغه پاتې یوه نیمه څوکۍ چې پښتنو، هزاره وو او ازبکو او یا نورو قومونو پورې منسوب اشخاصو ته رسېږي، په هغو کې هم د خپلې خوښې غوراوی او چاڼ وکړي، څوک چې بیا دوی ته ډېر نږدې وي، همغه بیا پر دې څوکۍ کېږي، د بېلگې په توگه به تاج محمد وردگک یاد کړو چې د نظار شورا ډېر نږدې پلوی دی او په امریکا کې د ستمیانو د نشراتي ارگان (امید) جريدې ډېر نږدې همکار او ملگری پاتې شوی، د یادونې وړ ده چې امید جريده او ستمیان اساساً د افغانستان وجود نه مني او د افغان او افغانستان له تصور سره مخالف دي، خو بناغلی تاج محمد (وردگک) صیب یوازنی نسلي پښتون دی چې ددې افغان ضد خپرونې همکار او ملگری پاتې شوی دی.

له بل پلوه تاج محمد وردگک صیب له پنجشېریانو سره خپلولي هم لري او عمر يې هم تر اتيا کلونو اوږي (د عمر دومره زیاتوالی په اداري بې کفایتۍ کې ستر رول لري)، د همدغو عواملو له کبله د کابل په اداره کې پنجشېر گروپ غوره وبلله چې د کورنیو چارو وزارت پوست د پښتنو د سمبولیکې استازۍ په توگه په تاج محمد وردگک ډک کړي. په کورنیو چارو وزارت کې له تاج محمد وردگک څخه د همدې وزارت د یو بل لوړ پوړي پنجشېري چارواکي دین محمد جرئت واك ډېر زیات دی.

د عملي واك دا نامشروع برید ان تر دې پورې غځېدلی چې په دې وزارت کې د وزیر د یوه پنجشېري سکرتر واك تر وزیره هم لوړ دی. په بهر کې په افغاني سفارتونو کې په سلو کې نږدې (۹۰) مامورین په پنجشېر گروپ پورې تړلي دي او په بورسونو کې هم همدا حال دی.

همدغه حال پر اکثر وزارتونو او ادارو واکمن دی، یانې دا چې هغه وزارتونه چې نېغ په نېغه شمال تلوالې (پنجشېرگروپ) پورې تړلي، د هغو واك هم سل په سلو کې له پنجشېریانو سره دی او هغه ادارې چې له پنجشېر گروپ سره نه دي، د هغو واك په سلو کې (۹۰) له پنجشېریانو سره دی، له نورو قانوني واکمنو سره د واك فیصدي ډېره کمه او په نشت حساب ده. په مجموعي ډول ټول واك صفر اعشاریه درې (۰,۳) فیصده وگړو ته سپارل شوی او نهه نوي اعشاریه اووه (۷,۹۹) فیصده خلك ترې محروم دي.

دا افراط پنجشېر گروپ یوازې په خپل زور او طاقت زموږ پر ولس نه دی واکمن کړی، بلکې په دې کې ورسره روسیه، هند او ایران فعاله ونډه اخلي او د امریکا متحده ایالت هم ورسره سرخوځوي، ملگري ملتونه هم په کې د همکار رول ادا کوي. د همدغه ناقانونه واکمنو حاکمول دي چې د ټولې دنیا له سیاسي، پوځي او اقتصادي ملاتړ سره سره په هېواد کې سوله او ثبات نه رامنځته کېږي او اقتصادي پرمختیا ته زمينه نه برابروي. که چېرې په هېواد کې د نړیوالو دغلط افهام او تدبیر تر چتر او سیوري لاندې د صفر اعشاریه درې (۰,۳) فیصده وگړو داسې

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

فاشیستي او افراطي واکمني دوام مومي، نو د پنجشېر ګروپ ملاتړي بهرنيان دې هم داسې فکر نه کوي چې نهه نوي اعشاریه اووه (۷، ۹۹) فیصده ولس به لاس تر زڼې کېني او یا به پر دوی ګلان شیندي، مجبور دي له هرې ممکنې لارې د خپلو حقه حقوقو د ترلاسه کولو لپاره هڅه وکړي او ځان وسلوال غبرګون ته تیار کړي. دا چې عام ولس دې حد ته رسېږي چې نور یې د صبر کاسه تر مورګو ډکه شي، وسله وال پاڅون او غبرګون ته لاس واچوي، نو تر هغه دمخه په کار ده چې ملګري ملتونه، د امریکا متحده ایالات او په مجموعي ډول ټول هغه بهرني قوتونه چې پنجشېر ګروپ یې پر کابل واکمن کړی پرېکړه وکړي چې د پنجشېر ګروپ دا فاشیستي، سکتاریستي او تبعیضي افراط پائی ته ورسوي، په دې ډول به نړیواله ټولنه هم خپل بایللی اعتبار ترلاسه کړي، پنجشېر ګروپ به هم د وسلوال غبرګون له سختې او دوی ته له منفي نتیجې څخه وژغورل شي او په هېواد کې به سولې او ثبات ته هم لاره اواره شي.

په هېواد کې د یو با ثباته او رښتیني ملي حکومت د جوړېدو

په هیله

د هیلې اداره

سوله، عدالت او که دواړه؟

کله چې د امریکا متحده ایالاتو د طالبانو د ړنگولو لپاره ماشپې ته ګوته ور وړله، نو هغه وخت ګڼو افغانانو او په تېره د لید او نظر خاوندانو سره دا پوښتنه زیاته مطرح کېدله چې د طالبانو بدیل او ځای ناستی به څوک وي او څوک به د هغوی ځای ډکوي؟ هغه وخت د امریکا غږ راډیو او یو شمېر نورو خپلواکو سرچینو په پټه یوه ټولپوښتنه او نظر غوښتنه کړې وه، ددې نظر غوښتنې نتیجه دا راوتې وه چې په سلو کې (۹۵) افغانانو ویلي وو: "د طالبانو تر سقوط وروسته چې هرڅوک راځي را دې شي خو چې پخوانۍ جنګي ډلې رانه شي". له پخوانیو جنګي ډلو څخه اصلي مقصد د جمیعت تنظیم او په تېره بیا د نظار شورا ډله وه، ځکه دا وخت نورې اکثره پخوانۍ جنګي ډلې د طالبانو له خوا له زور وځواکه غورځول شوې وې، یوازې د جمیعت تنظیم پاتې و، هغه هم د مرګ پر پوله شپې سبا کولې. د خلکو وېره دې وخت کې دا وه چې که بیا هم کابل د نظار شورا لاس ته ورشي، نورې ډلې به یې مخالفت ته را ودانګي او بیا به د جنګونو لړۍ پیل شي، افغاني ټولنې ته د نظار شورا کفایت او ظرفیت، د هغې په تېره څلورنیم کلنه نیمواکه واکمنۍ کې ښه معلوم شوی و، نو ځکه یې د هغې بیا واکمني دیوې ترخې تجربې تکرار ګاڼه.

نړیوال ائتلاف په تېره بیا امریکایان هغه وخت سخت په غوسه وو او دخپل قهر خپې یې نه شوې کېنولای، نو ځکه یې په ډېره بېرته نظامي عملیات پیل کړل، په نتیجه کې سیاسي حل لاره او بهیر تر جگړه ییزې حل لارې شاته پاتې شول او بېرته هماغه څوک پر کابل واکمن کړای شول چې خلکو ورڅخه وپره او کرکه درلودله او ښه یې نه ایسېدل. کله چې نظار شورا واک ته ورسول شوه، نو بیا ځینو داسې تصور او اټکل وکړ چې دا ځل به دا ډله د یو ملي حکومت جوړېدو ته لاره خوشې کړي او له تېرو تجربو څخه به عبرت واخلي، خو تر څو میاشتني واکمني وروسته څرگنده شوه چې د هغوی په فطرت او چلند کې کوم بدلون نه دی راغلی، تر هغه وروسته په هېوادني کچه، سره له دې چې یو لړ بدلونونه راغلل، لویه جرگه جوړه شوه، د زعامت مشکل تر یوه حده حل شو، عمراني کارونه پیل شول، گڼ شمېر مهاجرین بېرته هېواد ته ستانه شول، خو بیا هم اساسي مشکل تر اوسه پر خپل ځای پاتې دی.

په افغانستان کې اساسي ستونزه سیاسي مسئله ده، پوځي ډلې هم د سیاسي عدالت د نشتوالي له امله رامنځته شوي، که چېرې په افغانستان کې په رښتیني بڼه سیاسي عدالت تامین شي او هره سیاسي ډله د خپل کفایت او هر قوم د خپل کمیت او کفایت له مخې د هېواد په سیاسي چارو او برخلیک کې شریک شي، نو نظامي ډلې ورو ورو خپل ارزښت او ماهیت له لاسه ورکوي. د سیاسي عدالت تر تامین وروسته ټولنیز عدالت،

ټولنیز ثبات او هېوادني پرمختګ ته لاره اوارېږي، تر دې ټولو وروسته بیا مدني ټولنه جوړېږي، خو په خواشینی سره باید ووايو چې په افغانستان کې اوسنی سیاسي پرمختیاوې د گڼو معاملو د پردې تر شا اوډل کېږي او ترسره کېږي.

اوسنی سوله او اوسنی سیاسي ثبات دواړه حقيقي نه دي، هم سوله تصنعي ده هم سیاسي ثبات. په سیاسي برخه کې یوه خاصه ډله واك ته رسول شوې چې دصفر اعشاریه درې (۳,۰) فیصده وگړو استازولي هم نه شي کولای، دا ډله د یو بهرني زبرځواک د الوتکو تر وزرونو لاندې خپل ژوند تېروي، که نن هم په افغانستان کې بهرني ځواکونه نه وي، په کابل کې د نظار شورا واکمني میاشتي لاڅه چې خو ورځې هم دوام نه شي کولای، علت یې دا دی چې نهه نوي اعشاریه اووه (۷,۹۹) فیصده خلک له واکه محروم دي. عام ولس اوس ځکه د نظار شورا پر ضد وسلوال بغاوت نه کوي چې مخې ته یې د نړیوال ائتلاف ځواکونه پراته دي او دوی له هغوی سره مخامخېږي، نو ځکه خو غلی مخالفت کوي او عملاً ستر نظامي ټکر نه شته. د ملگرو ملتونو چارواکي داسې فکر کوي چې څه خو (۸۰-۹۰) فیصده خلک خو خپل حقوق نه غواړي، په اصطلاح دا ظلم یې پر ځان منلای، دا یو څو فیصده خلکو ته چې واك ته رسېدلای، که له دوی څخه اوس واك اخلي، نو دوی وسلې ته لاس اچوي، ځکه چې تیاري وسلې هم ورسره دي، کله چې دوی وسلې ته لاس وروړي، نو جگړه پېښېږي، نو بڼه داده چې که عدالت هم نه وي، نو لږ تر لږه خو به

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

سوله تامین شي، همدا هم کفایت کوي. ملګري ملتونه په دې هم خپل نوم نه بدوي چې دوی اوس په افغانستان کې حضور لري او دوی نه غواړي ددوی په شتوالي کې په افغانستان کې لویې جګړې پیل شي، دهمدغسې معاملو په نتیجه کې نسبي سوله راغلې، خو عدالت په کې تر پېښو لاندې شوی دی.

ملګري ملتونه او ځینې نور بهرنيان شاید داسې فکر وکړي چې دیوې ناعادلانه سولې ترتینګېدو وروسته به ورو ورو دایمي ټولنیز عدالت او سیاسي ثبات ته هم لاره اواره شي، ځکه چې د خلکو ترمنځ به د سولې کلتور دود شوی وي او د جګړې فرهنگ به کمزوری شوی وي، خو دلته تجربو ښودلې چې هره سیاسي جنګي ډله یو ځل واک ته رسېدلې، نو بیا یې خپله ټوله انرژي د خپل واک په ټینګولو او دخپلو مخالفینو پر ځپلو لګولې ده، جګړې همداسې دوام موندلای ترڅو چې واکمنه ډله له واکه پرځول شوې او تر هغه وروسته بیا همدا لړۍ تکرار شوې ده.

افغان ولس اوس له متمدینو هېوادونو او په تېره بیا له ملګرو ملتونو ګیله کوي چې په نورو ځایونو کې د زورواکۍ، ظلم او تشدد غندنه کوي، خو په افغانستان کې بیا دیوې جنګي ډلې له واکمنۍ سره هغه هم په دې پلمه چې سولې ته خطر پېښ نه شي، مرسته کوي او عمر یې اوږدوي.

څه موده دمخه په افغانستان کې د ملګرو ملتونو ځانګړي استازي ښاغلي لڅدربراهیمي په شمال ولایتونو کې د شمال ټلوالې له خوا د شویو ډله ییزو وژنو د څېړنو په باب وویل: "مړي

دې خدای وېښي موږ باید د ژوندیو غم وخورو" د اصولو له مخې دا خبره، سمه ده ځکه چې مړي هسې هم په ژړا نه را ژوندي کېږي، بڼه خبره داده چې د ژوندیو غم وخورل شي خو اصلي خبره عدالت ده، ترڅو چې عدالت تامین نه شي د نورو کړکېچونو د پېښېدو وېره شته. بناغلی لڅدر براهیمي وایي چې په اوس وخت کې موږ تر عدالته سولې ته زیاته ترجیح ورکوو، مانا دا چې که دیوه جنگسالار تر وزیر لاندې هم سوله رامنځته کېږي، موږ دهغه ترخه ماضي هېروو. خو زموږ د ولس هیله بیا داسې نه ده، ولس د جنگسالارانو او ټوپکمارو د چلونو، وعدو، سوگندونو او پرله پسې ژمنو یوه ډېره پخه تجربه او تاریخچه لري. د جنگسالارانو ژمنې او سوگندونه ان د کعبې شریفې تر حرمه هم رسېدلې، خو بیا هم جنگونه او عداوتونه بند شوي نه دي، ملگري ملتونه داسې فکر کوي چې دا ځل نو جنگسالاران اصلاح شوي او تېر عملونه بیا نه تکراروي. جنگسالارانو اوس ځکه ځان غلی کړي چې د امریکایي بي ۵۲ الوتکو څخه د وېرې احساس کوي، دوی وایي تر هغو چې مو امریکایانو او ملگرو ملتونو سره شپې تېرېدلې، هغه به تېروو او کله چې دوی په خیر سره له افغانستانه رخصت شول، نو بیا به بېرته د خپل فطرت او طبیعت له مخې کار کوو. ولس سره دا وېره هم شته چې په افغانستان کې دنړۍ د گڼو هېوادونو له دومره ستر ځواک سره سره بیا هم چا جنگسالارانو سره حساب ونه کړای شو، نو بیا به وروسته تر دې موږ په تش لاس له هغوی سره څه وکړای شو؟

لنډه دا چې ولس عدالت غواړي، هم د پخوانیو حسابونو تصفیه غواړي او هم په اوسني وخت کې د پخوانیو جنگسالارانو د واکمنۍ پای ته رسېدل، ځکه دوی وېره لري چې په همدې ډول به د جنگسالارانو د واک لړۍ وغځېږي، بیړنۍ لویه جرگه یې یو بڼه مثال دی، چې جنگسالارانو کرزی صیب او نړیواله ټولنه (ملگري ملتونه) مجبور کړل؛ دلویې جرگې له خوښې پرته نوې کابینه جوړه کړي او پخوانیو جنگسالارانو ته بیا غټ غټ امتیازونه ورکړي.

زموږ په اند د ولس دا وېره پرځای ده، که چېرې سوله او عدالت په موازي ډول پرمخ لاړ نه شي او د لویې جرگې په شان عدالت تر سولې قربان شي، نو دایمي سوله او سیاسي ثبات ناشونی کېږي. دلویې جرگې تر پای ته رسېدو وروسته کرزي صیب په یوه خصوصي ناسته کې ویلي وو: "موږ په لویه جرگه کې عدالت تر پښو لاندې کړ او سولې ته مو چیلنج ورکړ"، مانا دا چې په وزارتونو کې د جنگسالارانو ونډه بڼه درنه شوه.

همدا علت دی چې له لویې جرگې څخه تر اوسه پورې په هېواد کې د ډاډمنې سولې، سیاسي ثبات، ملي اردو او ملي پولیسو (څارندوی) د جوړېدلو په لاره کې ډېر کم پرمختګ شوی دی.

موږ هیله لرو چې ملگري ملتونه په خپله افغان پالیسۍ کې بدلون راولي او د جنگسالارانو تر وزرونو لاندې د سولې بهیر همداسې پرمخ بونه ځي، بلکې د ټولنیز او ملي عدالت د تامین لپاره یوه لاره دا ده که جنگسالاران ژر ترژره محکمې ته نه

راکارول کېږي، نو لږ تر لږه خو باید نور امتیازونه ورته ورنه کړل شي. بڼه لاره داده چې د واکمنۍ امتیاز باید په خپله ولس ته ورکړل شي، نه جگړه مارو ته.

که چېرې په افغانستان کې د عدالت پر بنسټ سوله او سیاسي ثبات رامنځته شي، نو دابه ډاډمنه سوله او سیاسي ثبات وي، دایمي به وي نه موقتي لکه د اوس په شان.

په هېواد کې د یوې عادلانه سولې او سیاسي ثبات د ټینګېدو

په هیله

دهیلې اداره

افغانستان د ابهام پر لوري

مخکې داسې فکر کېده چې د سترو ځواکونو او د نړیوالې ټولني په مداخلې او زیات پام سره به د افغانستان ستونزه حل او د افغانانو دې اوږده رنځ ته به درمل پیدا شي، خو له هغه وخته چې د امریکا د پوځي بریدونو په نتیجه کې طالب نظام ړنگ او د نړۍ پام افغانستان ته را اوښتی او د جهان ډېرو ځواکمنو هېوادونو دلته پوځي او سیاسي حضور پیدا کړی، د افغانستان د ستونزې د مشورې سر بېخي لادرکه شوی دی.

دا خبره اوس معلومه نه ده چې اصلي اجندا چا سر ده؟ امریکایانو سره، ملګرو ملتونو سره، ایران، روس، هند، پاکستان، فرانسې او یا ترکیې سره؟ او که نه خپله افغانانو سره؟ په افغانانو کې بیا چا سره ده؟ شمال ټلوالې (نظار شورا سره)؟ د هغو مخالفو جهادي ګروپونو او طالبانو سره او که ملي دیموکراتو اشخاصو سره؟ کله چې څوک دغسې پوښتنې په ذهن کې را وګرځوي نو له ډېرو ابهاماتو سره مخامخېږي، خو دې ابهاماتو کې بیا هم سړی څه نا څه یوه اټکل ته ګوته نیولای شي. په افغانستان کې د اوسنیو ابهاماتو په لړ کې د دنیا د ظاهري اسبابو د منطق په مټ ویلای شو چې د افغانستان د اوسنۍ ستونزې د مشورې سر تر هر چا لومړی د امریکایانو په لاس کې دی او په کورنۍ کچه په کې زیات مطرح لوبغاړی همغه شمال

تلواله (نظارشورا گروپ) دی، خو کله چې سړی د امریکا او شمال
تلوالې دې نا متجانس پیوستون ته گوري، نو د سړي ذهن بیا د
ابهام خوا ته مخه کوي او وایي چې: "دا وړۍ لکه چې شړۍ نه
شي"، ځکه د روس او ایران د بنوونځي زده کوونکي څنگه
امریکايي سندرې او ترانې زمزمه کړي، خو په سیاست کې دا
هرڅه پېښېدی شي، سیاست څه اخلاقي موضوع نه ده، مخ و
خته، رنگ او چوکاټ نه لري، پروني دبنمنان نن دوستانېدلای
شي او ننني دوستان سبا بیا د دبنمنۍ ډگر ته وتلای شي.

سیاست داسې شی دی چې کله کله په کې خلک په کعبه شریفه
کې قسم خوړلو ته هم اړ کېږي، کله کله سړی ږیرې پرېښودلو څه
چې اوږدولو او ځینې وخت یې خریلو ته هم اړ وزي. سړی چې
همدغه حالات گوري نو په ذهن کې یې ابهام راتوکېږي. زموږ د
هېواد پر سیاسي ډگر اوس د همداسې یو سیاسي ابهام سیوری
خور دی. د حکومت ملکي او قانوني برخه اجرائیوي ځواک نه
لري، ترڅنگ یې د جنګي ډلو واکمن استازي د هرڅه د ویتو
کولو حق لري، دنن او سبا لپاره کومه رڼه پالیسي او روڼ
مهالوېش نه شته، ټول د بهرنیانو مرستو ته په طمع یو. په
سیاسي برخه کې مو خپل نوښت او خپله ځواکمني له لاسه
ورکړي. ایډیالوژیو او ایډیالونو، د اوږده او زېښتونکي فقر او
تنګسیا له امله خپل پخوانی کیف او خوند له لاسه ورکړی، اوس
خلک په اسانۍ زړه نه ښه کوي چې دا فاني نړۍ دې بې له هغې و
دغې د هغې بلې تلپاتې دنیا لپاره له لاسه ورکړي، اوس د پانګې

او گټې بازار گرم دی، غیرت، توره، د پلار نېکه مېړانه اوس عملي لغتونه نه دي، بلکې د ژبني قاموس برخه دي.

اوس خلك خپلو گټو پسې گرځي او گټې هم د هغه چا په لاس کې دي چې گټې یې زموږ د هېواد له ملي گټو سره مخالفې دي. گټې تر لاسه کول هم اسانه کار نه دی، پخوانیو متل کړی چې "گټې تر گټو لاندې دي"، نو اوس چې څوک گټې تر لاسه کوي، مجبور گټونه به اړوي او گټونه چې اړوي نو مجبور لاسونه به یې وړ لاندې کېږي. بنکېلاک اوس افغان سیاسي گروپونه او د هغو ډلمشران په همدغسې یوې تنگسیا کې راگیر کړي، گټه ورکوي، خو لاسونه یې تر (گټو) لاندې کوي. نو هغه کسان چې لاسونه او پنبې یې تر گټو لاندې وي هغوی به څرنگه په هېواد کې ازاد ژوند او فکر وکړای شي او څنگه به ولس پرې راټول شي.

زموږ د ولس د چارو واگي اوس په کورنۍ کچه د همدغسې اشخاصو لاس ته ورغلي، ددوی په شتوالي کې دیو سالم او ملي نظام ټینګښت او پایښت نا شونی دی او له زانو د کټوري طمع کول دي. اساسي بهرني زبرځواکونه هم همداسې کسان خوبښوي چې ولس ته د خپلې راتلونکې، لیدلوری معلوم نه کړي او دوی له دې ابهام څخه خپله گټه پورته کړي.

اوس نو روښنفکره او ټولو ملتپالو افغانانو او په ټولیز ډول ټول افغان ولس ته په کار ده چې له دې ابهام څخه د خلاصون لپاره لومړی پر دې اوسني حکومت، بیا د ملگرو ملتونو پر سازمان، بیا د امریکا پر متحده ایالتونو او د افغانستان په کشاله کې پر

نورو اخته هېوادونو هر اړخيز فشار راوړي چې د افغانستان په اړه يوه رڼه، شفافه او څرگنده ليکلې ستراتيژي له وخت او ځای سره سمه، زموږ ولس ته وړاندې کړي چې زموږ د ملت راتلونکي معلوم او تضمین شي او هر سړی د خپل کار په سر وېر پوه شي او که داسې ونه شي له اوږده ابهام سره د یو ملت د برخليک تړل یوه ستره تېروتنه او خطرناکه لوبه ده.

له ابهام او تورتم نه رڼا ته د وتو په هیله

په درنښت

دهیلي اداره

پر دولتي خپرونو تنظیمي انحصار څنگه له منځه تللای شي؟

د طالبانو د نظام تر ړنگېدو وروسته د افغاني ټولني په بېلابېلو برخو کې ډول ډول بدلونونه رامنځته شول، چې ځینې یې مثبت دي او په ځینو برخو کې خبره تر پخوا هم خرابه شوې ده. د مطبوعاتو او خپرونو ازادې او په دې برخه کې زیات پرمختګ هغه مثبت ګام دی، چې په تېریو نیم کال کې پورته شوی دی. اوس د ټول هېواد په کچه تر (۲۲۰) عنوانو زیاتې مهالنۍ خپرونې خپرېږي، چې د څومره والي او څرنگوالي له پلوه یې د هېواد په ټول مطبوعاتي تاریخ کې ساری نه لیدل کېږي. د ازادو چاپي خپرونو ترڅنګ بله د یاد وړخبره داده، چې ازادو ټلويزیونونو او ازادو راډیوګانو ته هم د فعالیت اجازه شته، تر اوسه پورې ځینو افغانانو د ازادو راډیو ګانو او ازادو ټلويزیونونو د جوړولو لپاره غوښتنلیکونه ورکړي، ځینو خو لا اجازې هم ترلاسه کړي، خو تر اوسه لا کومې دا ډول خپرونې پر عملي فعالیت لاس نه دی پورې کړی. البته یو شمېر نورې داسې راډیويي خپرونې شته چې هغه یامستقیماً د نړیوالو له خوا او یا د هغوی په مرسته له افغانستان څخه خپرېږي او یا هم د راډیو افغانستان د (FM) او نورو څپو له لارې خپرونې کوي. په ټلويزیوني برخه کې هم دالمان ټلويزیون د بهرنیو خپرونو څانګه

خپل لنډ بهرني خبرونه په پښتو او دري ژبو له کابل ټلويزيون څخه خپروي.

دا ټول پرمختگونه ددې څرگندوی دي چې د هېواد د ډله ییزه خپرونو په برخه کې تر یوه حده مثبت پرمختګ رامنځته شوی دی. خو دا پرمختګ او ازادې دومره هم نه ده، لکه څنګه چې د افغانستان اوسنۍ اداره او نړیواله ټولنه یې تبلیغوي، دا خبره درسته ده چې د افغانستان د خپرونو شمېر زیات شوی او تر یوه حده یې کیفیت هم ښه شوی، خو تر اوسه لا ادعا او واقعیت پوره پوره سمون نه لري. اوس تر بل هر وخت څخه زیات دیوه تنظیم، د یوې ډلې، یوه قوم او یوې سیمې خلک د هېواد پر اساسي خپرونو واکمن دي او دا هڅه هم کوي، چې خپل انحصار ته دوام ورکړي او ددوی تر انحصار بهر خپرونې هم تر ګواښ لاندې راولي، په حقیقت کې اوس اکثره خپرونې داسې ازادې دي چې له اساسي واکمن ګروپ پرته نورې هرې ډلې او تنظیم ته د انتقاد ګوته ونیسي، خو یوازې پر اساسي واکمنې ډلې به انتقاد نه کوي.

دلته به د دولتي او نادولتي خپرونو پر څرنگوالي لنډه رڼا واچوو:

الف- دولتي خپرونې: په دولتي خپرونو کې دوه ډول خپرونې دي:

لومړۍ:- هغه خپرونې چې په مطلق ډول د نظار شورا په انحصار کې دي. دا ډول خپرونې د دولت له پانګې او بیت المال څخه تمویلېږي، خو د فکر او نظر له پلوه یوازې د یوه ځانګړي

گروپ (نظار شورا) د گټو او نظر څرگندونه کوي، هرڅوک چې دنظار شورا مخالفین دي؛ طالبان دي، که روښنفکران یا د نورو ډول ډول سیاسي افکارو خلک، د همدې دولتي انحصار شویو خپرونو له لارې په بېلابېلو نومونو تورنېږي او بد رد ورته ویل کېږي، ددې خپرونو غوره بېلگه خپله کابل راډیو ټلويزیون دی، چې هېڅوک داسې فکر نه کوي، چې دا د افغانستان راډیو ټلويزیون دی، که د نظار شورا یا د پنجشېر ولسوالۍ د څو تنو اوسېدونکو د راډیو ټلويزیون له (۱۹) ریاستونو رئیسانو له جملې څخه (۱۷) رئیسان په تاجک قوم پورې اړه لري، دا په کابل کې د مطبوعاتي او قومي انحصار او ځانگړې قوم پالنې هغه بېلگه ده، چې تر اوسه به په جنوبي افریقا کې لا څه، بلکې په ټوله نړۍ او په تېره بیا په داسې یو هېواد کې چې د اکثریت ترڅنګ بېلابېل قومي اقلیتونه په کې اوسي، چا نه وي لیدلې.

عام ولس خو څه کړې چې خپله د منځمهالې ادارې دیموکرات مشران هم د راډیو ټلويزیون له افراطي حالت نه تر پوزې راغلي او د اطلاعاتو او کلتور وزارت په چوکاټ کې یې د هغو دکنټرول لپاره یو ځانگړی کمیسیون هم جوړ کړی، خو دې کمیسیون هم د خپلې بې کفایتۍ او د راډیو ټلويزیون د چارواکو د ډېرې زیاتې سپین سترګۍ له وجې څه تر سره نه کړای شول.

دویم - هغه دولتي خپرونې دي چې د کابل په اوسنۍ اداره کې ډېرې زیاتې د جنگسالارانو په خدمت کې نه دي، لکه انیس، هېواد، ملي ارمان او ځینې نورې. خو دا خپرونې هم داسې نه دي

چې په بنسکاره یا ضمني ډول دې د کابل پر اوسنۍ ادارې د ځینو اساسي واکمنو جنگسالارانو مخالفت وکړي، یوازې دومره کوي چې په ډېر بنسکاره او برېښه ډول د جنگسالارانو ستاینه نه کوي او د هغوی ډېرې سپارښتنې نه مني. په مجموعي ډول دولتي خپروني تر زیاته بریده د نظار شورا په خدمت کې دي.

ب - ازادې خپروني: په ازادو خپرونو کې بیا هم خو ډوله خپروني دي.

لومړۍ: - هغه ډول خپروني چې په بنسکاره د یو ځانگړي تنظیم له خوا خپرېږي او د هماغه تنظیم د گټو او نظر بنسکارندوی دي، لکه پیام مجاهد او جمیعت تنظیم، وحدت حزب او ځینو نورو تنظیمونو پورې نورې اړوندې خپرونې. دا خپرونې د مشخصو ډلو له خوا تمویلېږي او دهغو د افکارو ځلونه کوي، دا خپرونې حق لري دخپلو ځانگړو تنظیمي لېوالتیاو لپاره کار وکړي، خو ددې حق نه لري، چې د هېواد د ملي گټو، د خاورې د بشپړتیا او اسلامي ارزښتونو خلاف خپرونې وکړي، خو په دې تنظیمي خپرونو کې داسې خپرونې هم شته، چې ان د هېواد د ملي گټو، ملي وحدت او د خاورې د بشپړتیا پرضد لیکنې هم خپروي، غوره بېلگه یې خپله د «پیام مجاهد» جریده ده.

دویم: - هغه ډول خپرونې دي چې د بېلابېلو تنظیمي او په دولت کې د شاملو اشخاصو له خوا چاپېږي او د ازادو خپرونو تمثیل کوي، ددې ډول خپرونو مالي لگښت د یو شمېر خیریه ټولنو او نړیوالو سازمانونو له خوا په دې نیت ورکول کېږي، چې

افغانستان کې ازاد مطبوعات تقویه شي، ددې خپرونو چلوونکي له همدغه نیت نه په ناوړه گټې اخیستنې سره خپل مالي لگښت له همدغو سرچینو څخه ترلاسه کوي، خو خپرنیز کار یې یوازې د یوې مشخصې ډلې، قوم، سیمې او ژبې لپاره وي. دوی ازادي دې ته وايي چې یوازې د هغه تنظیم چې دوی ور پورې اړه لري د هغو له افرادو څخه پرښتې جوړې کړي، د بېلگې په توگه به کابل اوونیزه یاده کړو، چې دنظار شورا د یو اساسي غړي له خوا خپرېږي.

ددې جریدې لگښت په کابل کې د (ایینې) په نامه دیوې ادارې له خوا ورکول کېږي، دا اداره ځان (افغان کلتوري او مطبوعاتي مرکز) گڼي او غواړي په افغانستان کې ازادو مطبوعاتو ته وده ورکړي، ویل کېږي چې ائینه د ملگرو ملتو دیونیسکو په سازمان پورې تړلې یوه اداره ده، چې په کابل کې پرې یو شمېر فرانسوي اتباع اساساً واکمن دي.

دا اداره د کابل اونیزې، زنبېل غم، ملالی او یو شمېر نورو خپرونو لگښت ورکوي. خو اوس راځو دې ته چې ایا کابل اوونیزه، رښتیا هم یوه ازاده جریده ده که نه؟ که دا جریده رښتیا هم یوه ازاده جریده وي، نو ایا تر اوسه یې د کابل د وړاندوونکو له جملې څخه د یوه تن اساسي وړاندوونکي او د سالنگ د تونل د الوزونکي پر ضد کوم مطلب خپور کړی او یا خپور به یې کړي؟ د نړیوالو مطبوعاتو د رپوټونو له مخې د سالنگ پر بیارغونه نږدې پنځه ملیونه امریکایي ډالره لگښت راځي، ایا کابل اونیزه او یا

هم په کابل کې نورې دولتي او ازادې خپرونې به دا ولیکي چې دا تونل چا الوزولای دی؟

دې کې هېڅ شک نه شته چې کابل اونیزې به ډېر داسې مطالب خپاره کړي وي، چې د نورو تنظیمونو خلاف وي او په دې کې به یې د ولس د هیلو یو څه څرگندونه هم کړې وي، خو ایا تر اوسه په کې داسې مطلب هم چاپ شوی چې هغه دې د نظار شورا او یا هم د جمیعت تنظیم پر ضد وي؟

نو که چېرې داسې نه وي، نو بیا خو دا جریده یوازې د نظار شورا د گټو ساتندویه او څرگندویه خپرونه ده، نو ازاده ورته څنگه ویلای شو؟ د ازادو خپرونو تر ټولو مهم اصل ناپیلتوب دی، هره خپرونه کې چې دا اصل مراعت شوی نه وي، ازاده ورته نه شو ویلای، نو هغه خپرونې چې ازادې نه وي، ولې بیا پر ځان د ازادو او ناپیلو خپرونو نوم ږدي او ولې ورته د ائینې په شان یوه اداره چې د ازادو خپرونو د ملاتړ ادعا کوي، داسې تنظیمي او تنظیمي ډوله خپرونو ته مالي لگښت ورکوي او ولې پرې د ازادو خپرونو رنگه پیکه کوي؟ دا ډول خپرونې په کابل کې نورې هم شته چې دلته یې له شنلو تېرېږو.

درېیم:- دپه کابل او ولایتونو کې یو شمېر داسې ازادې خپرونې هم شته چې تر ډېره حده یې د بې طرفۍ اصل ساتلای، ژبني او سیمه ییز توازن او تناسب ته یې پاملرنه کړې او تر یوه حده یې د سالم انتقاد روحیه پیاوړې کړې. په کابل کې یې نسبتاً بڼې بېلگې د «کلید» اونیزه او د «ارادې» ورځپاڼه دي، په

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

ولایتونو کې هم دا ډول بېلگې شته، خو دا خپرونې هم تر اوسه پورې په دې دریځ کې نه دي، چې پر کابل او د هېواد پر نورو سیمو د واکمنو اساسي جنگسالارانو پر وړاندې یوه مطبوعاتي جبهه پرانيزي او یا دې هم د اپوزیش شکل غوره کړي، دوی یوازې دومره کړي چې د جنگسالارانو د ستاینې په باب هېڅ مطلب نه خپروني او کله کله هم یو نیم مالګین انتقاد ته په خپلو پاڼو کې ځای ورکوي.

په هر حال په مجموعي ډول د ازادو خپرونو حالت هرڅنګه چې وي، تر دولتي هغو ډېر ښه دی. خو اوس راځو دې ته چې پر دولتي خپرونو تنظیمي انحصار څنګه له منځه تلای شي؟ اصلي خبره داده چې ددولتي خپرونو په تېره بیا د راډیو او تلويزیون له دې یورنګي حالت او انحصار نه، نه یوازې عام ولس، بلکې خپله یو زیات شمېر دیموکرات دولتي چارواکي هم تر پوزې راغلي او ټول غواړي چې یو مثبت بدلون په کې راشي. زموږ په نظر په دولتي خپرونو په تېره بیا راډیو تلويزیون کې مثبت بدلون په دې ډول راتلای شي: لکه څنګه چې دولت د دولتي تصدیو د شخصي کولو لپاره یو ځانګړی کمیسیون جوړ کړی او ښاغلی خالق فضل ددې کمیسیون په داسې حال کې دی، داسې دې د کابل راډیو تلويزیون او ځینو نورو خپرونو د شخصي کولو لپاره هم یو ځانګړی کمیسیون جوړ کړي، اوس خو د مطبوعاتو د قانون له مخې خلک شخصي تلويزیونونه او راډیوګانې هم فعالولای شي. نو د کابل راډیو تلويزیون د شخصي

کولو لپاره دې هم د ازادې داوطلبۍ له لارې اخیستونکي پیدا کړي، ددې گټه به دا وي چې د دولت اکثره مسئولین به له یو ډېر دروند مالي او ستر رواني بار او فشار څخه خلاص شي، یانې دا چې که کابل ټلويزیون او راډیو د هغو داوطلبانو ته ورکړل شي، دولت به د هغو تر (۱۲۰۰) زیاتو مامورینو د معاشونو او نورو لگښتونو له غمه بې غمه شي، چې همدا اوس یې ورکوي. اصلي خبره دا ده چې راډیو ټلويزیون خو په واقعیت کې اوس هم شخصي دی؛ یانې دا چې دیوې مشخصې (ډلې نظار شورا) په لاس کې دی او ځینې خلک لا ورته ان پنجشېر ټلويزیون هم وایي، ټول تبلیغات او نشرات یې د همدې گروپ لپاره دي، د جمهور رئیس کرزي صیب په باب په کې دومره څه نه وي چې د "شېر پنجشېر"، "امر صاحب"، "سخن سالار"، "سردار جهاد"، "سردار شهدا"، "سیمرغ هندوکش"، "فاتح جنگ سرد"، "سپه سالار مقاومت" په باب په کې خپرونې کېږي، نو چې خپرونې یې د یو شخصي گروپ او د هغه د قومندان لپاره وي، ښه داده چې لگښت یې هم د همدې گروپ پر غاړه شي.

دولت که چېرې همدا ټلويزیون او راډیو په یوه مناسب قیمت وپلوري، په همدې پیسو کولای شي ازاد او ملي ټلويزیون او راډیو فعال کړي، چې د ټولو خلکو د هیلو ښکارندويي وکړي.

د ولسمشر ښاغلي کرزي د حکومت دیموکراتو اشخاصو ته د راډیو ټلويزیون د اصلاح بله لاره داده چې دوو میاشتو پورې دې کابل راډیو ټلويزیون ټول نشرات او په موقت ډول د مامورینو

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

معاشونه بند کړي، که چېرې بیا هم اصلاحات رانغلل د راډیو
تلویزیون ناپییلو مامورینو ته دې بل ځای کار پیدا کړي او
تنظیمي مامورین دې خپل تنظیم ته پرېږدي او د راډیو په تېره بیا
د تلویزیون خپرونې دې تر هغه پورې ودروي، چې د اصلاحاتو
شرایط برابر شي، ځکه تر زهرجنو، تنظیمي، سمستي او کرکجنو
خپرونو او تر هغو خپرونو چې له هغو څخه د ملي نفاق او کرکې
بوی راځي، (نه خپرونې) بڼې دي، غبرگون خو نه را ولاړوي. اوس
د کابل تلویزیون پر ځای اکثره خلک د نورو هېوادونو تلویزیونونه
گوري، علت یې همدا دی چې په کابل تلویزیون کې داسې څه نه
شته چې د خلکو ذوق خړوب کړي، نو پر هغو تلویزیوني خپرونو
چې تر گټې یې زیان زیات دی، ولې بې ځایه لگښت وشي؟ هغه
هم دبیت المال لگښت.

په درناوي

په هېواد کې د مطبوعاتو د رښتینې ازادۍ په هیله

د هیلې اداره

په افغانستان کې بهرني ځواکونه گټې او زیانونه

له اخلاقي، ملي، دودیز او عقیده یې پلوه دا خبره سرې ته ډېره گرانه پرېوزي، چې په خپل هېواد کې بهرني ځواکونه وزغمي، هغه هم داسې بهرني ځواکونه چې د یوه قوي پوځي فشار او یرغل په نتیجه کې هېواد ته داخل شوي وي، خو په اوسنۍ نړۍ کې په تېره بیا د نړۍ له یو قطبه کېدو راهیسې پخواني ارزښتونه او ایډیالونه یو څه بدل شوي او نور هم د بدلېدو په حال کې دي.

اوس د منطق ځای زور او د اخلاقو او ایډیالونو ځای اقتصاد یا پیسو نیولای، د عصري ټکنالوژۍ سیلاب د غیرتونو او کلتورونو ډېر ټینګ دېوالونه نړولي، نو ځکه خو چې مشر لالا (د امریکا متحده ایالات) هره خبره کوي هغه په نړۍ کې د کافي کرښه ده او څوک یې د بدلانه حق او جرئت نه لري، د نړۍ په هر ځای هره سیمه او هر هېواد کې یې چې هر سیاسي شخص، هر گوند او هر حکومت ته طبعه خرابه شي نو لومړی ورته پلمې جوړې کړي او بیا یې د له منځه وړلو لپاره د زور اسونه زین کړي.

کومه داسې خبره یا پېښه چې هغې ته د منطق غاښ نه جوړېږي، هغه بیا ملګرو ملتونو او یا هم نورو هېوادونو ته حواله کړي، چې د دوی له خوښې سره سم یې حل کړي، لنډه دا چې زور او اقتصاد زموږ د اوسني عصر کلتور او منطق دی، هغو ټولنو، هېوادونو او ډلو چې له دې کلتور سره ځان عیار کړی، له غیرت او سرلوړۍ پرته د ژوند له خوړلنیو برخمن شوي، خو هغه څوک چې ددې کلتور پرمخالف لوري روان دي له ستونزو سره مخامخېږي.

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

زموږ هېواد او زموږ ولس په همدغسې یوې دوه لارې کې ولاړ دی، یا به د زور منطق ته غاړه ږدي او یا به هم مخالفت کوي، د مخالفت مانا یوه نا انډوله جگړه ده چې د نړۍ د ټولو زورورو د مجموعې پر وړاندې به د یوه جگړه خپلي، بې کسه او بې وسه ولس له خوا تر سره کېږي او نتیجه به یې هم زموږ د هېواد لا ویجاړي او د ولس بربادي وي. د همدې بهرنیو ځواکونو پر وړاندې د بري د یو فیصده اټکل په حالت کې به هم زموږ ولس دومره خپل شوی وي چې د هر گاونډي لاسوهنې ته به پراخه زمینه برابره شوې وي، د هېواد دفاعي ځواک به کمزوری شوی وي او د هېڅ گاونډي د یرغل د پر شا تمبولو وس به پاتې نه وي.

په دې حالت کې به د افغانستان گاونډي دومره زړور شي چې په ښکاره ډول به افغانستان کې مداخله کوي، ان د خاورې د نیولو تر حده، هغه وخت کې د گاونډیو هېوادونو سترگې نه له نړیوالو زبرځواکونو سوځي اونه هم له ملگرو ملتونو، ځکه چې د قدرت او سیاست دا دواړه سرچینې به په افغانستان کې ماتې شوې وي، افغانستان به بیا په سیاسي انزوا کې وي او دا کار به گاونډیو هېوادونو ته ښه فرصت په لاس ورکړي، چې خپل ناوړه هدفونه تر لاسه کړي، په ټوله نړۍ کې به داسې کوم هېواد او داسې کوم ځواک نه وي چې هغوی د افغانانو غم وخورې او مرستې ته یې راودانگي، نو په دې ډول به یو خپل شوی هېواد د گاونډیو خوښې او ترحم (!) ته پاتې شي او ټول هېواد به له کورنیو جگړو او نا خوالو سره مخ شي.

نو په دواړو حالتونو کې زموږ ولس زیان زغمي، نو د لومړي حالت زیان تر دویم هغه لږ دی، په لومړي حالت کې د هېواد د خاورې بشپړتیاضمینېږي، د گاونډیو هېوادونو لاسوهنې کمېږي، یوازې د بهرنیو زبرځواکونو د سیاسي تگلارو سیوری دلته غوږېږي، په دویم حالت کې)

له سياسي او پوځي يرغل سره د مخالفت حالت کې) تر يوه اوږده ستومانوونکي مقاومت وروسته که کومه ثمره هم تر لاسه شي نو دا ثمره به هم د گاونډيو هېوادونو لاس ته ورځي.

په داسې حالاتو کې نوزموږ ولس د (بدو) او (بدترو) تر منځ په يوه حالت کې واقع دی، که هر څومره هڅه وکړي يو نه يوه سره به مخامخېږي، خو ښه لاره دا ده چې اوس موږ د (بدترو) پر ځای (بد) انتخاب کړو، کله مو چې د بدن غړي کوشېر او ټکور شول بيا به له بد حالت نه د (ښه) حالت پر لور گامونه اخلو.

د همداسې يو ښه حالت په هيله

د هيلې اداره

تر چټې وټې مطبوعات

زموږ په ټولنه کې افراط او تفریط د ټولنیز او سیاسي ژوندانه یو دود گرځېدلای، په هره برخه کې کله دومره افراط کوو چې تصور نه کېږي او کله بیا پوره کار کې د تفریط دومره درجې ته راتیټ شو، چې دا هم د چا په خیال کې نه گرځي، په دې تېرو شل پنځه ویشو کلونو کې خو دې افراط او تفریط سره ښه غېږه نیولې، کله به یې یو ځملوله او کله بل، ښه د مزې سره لوټ په لوټ واوښتل خو بیا هم حالات منځني حد ته نه دي را رسېدلي.

په سیاسي ډگر کې یو وخت داسې و چې نه یوازې نا مذهبه، بلکې مذهب ضد لاره خپله شوه، د چا چې به سپینې جامې پر تن وې، خولۍ او لونگی به یې پر سر وه او ږږه به یې پر مخ، نو په زوره به یې ځان د توپ خولې ته تړلی و، آن پر افغاني سکانو هم د اخوانیت ټاپه لگېدله او ((د اسلام په جامه د انگریز د جاسوسانو په نامه)) په زرگونو بې گناه افغانان تر خاورو لاندې، په زرگونو لادرکه او په زرگونو نور د زندانونو د تورو پنجره شاته را حصار شول. کله چې د مذهب او دین پتنگانو ته وار راورسېد، نو بیا خو هر سرلوڅی، تحصیل کړی او ان دریشي کړی شخص د تکفیر په تور تورن شو، د دین پتنگان په خپل چلند کې تر دې حده پورته شول چې ان کابل مېشتي ملیان او قاریان یې هم خلکیان وبلل.

په دې نږدې دوو کلونو کې دوه درې موضوعگانې (د بشر حقوق، د بنځو حقوق او دیموکراسي) داسې دي چې دومره زیاتې په خولو کې اړول کېږي را اړول کېږي چې نور یې نو خوند بېخي پیکه شوی، د بشر د حقوق پلویان وایي د عقېدې او فکر بیان د انسان طبیعي حق دی او دا هېڅ حدود نه لري، په اساسي قانون کې باید د بشر حقوقو دا اصل کت مټ ځای شي، خو په ناناکلي برید کې د بشر د حقوقو د ازادۍ او نورو چارو اسلامپال مخالفین بیا وایي: ((انسان نه دی ازاد مگر په چوکاټ د شریعت د اسلام کې)) د دوی نظر دادی چې باید په اساسي قانون کې دا خبره قید شي چې ((په افغانستان کې هېڅ هغه قانون چې د اسلام مخالف او مغایر وي نه شي وضع کېدی)). دوی نه یوازې د اسلام د (مخالف) قانون مخالف دی، بلکې د (مغایر) هم مخالف دي او د انسان ازادې یوازې د اسلامي لارښوونو او ارزښتونو په حدودو کې مجاز گڼي او بس.

د دیموکراسۍ پلویان هم داسې یو افراط ته رسېدلي چې هر ګډوډۍ، هر بې سروبوله کار، تر مذهبي، کلتوري ارزښتونو پښه اړول، ورته دیموکراسي ښکاري. خو مخالفین یې بیا خپله دیموکراسي سور کفر گڼي او آن له لفظ سره یې مخالفت کوي. د بنځو د حقوقو پلویان او پلویانې بیا له نارینه و سره په ټول پوره او برابره ازادې غواړي او په دې برخه کې هېڅ پوله او برید نه پیژني، ځینې یې لا څو ګامه نور هم وړاندې ځي او په تېره زمانه کې د بنځو د ځپل شویو حقوقو د اعادې او جبران خبرې کوي. په کابل کې د بنځو د حقوقو په باب په یو جوړ شوي

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

سیمینار کې د بنځو د حقوقو په باب، د نارینه وو له خوا پر شوې غوږه مالی او سپېروني سربرېره، یوې بنځې وویل: ((موږ نه یوازې په اوسنې وخت کې د بنځو او نارینه و د حقوقو پر تساوی ټینګار کوو، بلکې موږ په تېره زمانه کې د بنځو پر حقوقو د شویو تېریو د جبران غوښتونکې هم یو، اصلي تساوی هغه وخت رامنځته کېدلای شي چې د حقوقو د تلافۍ او جبران مسله سپینه شي...)) ددې مېرمنې په وینا: ((ځوارلس سوه کاله کېږي چې د نارینه و له خوا بنځه په اشپزخانې (پخلنځي) وردننه شوې ده، بنځه هلته اسیره ده او نارینه بهر دی، نو اوس باید ځوارلس سوه کاله نارینه په اشپزخانه ورداخل شي او بنځې بهر یوه پښه پر بله واړوي نو زموږ به هله زړه یخ شي او هله به د حقوقو د حقیقي تساوی خبره رامنځته شي...))

خو په همدې ټولنه کې په همدې ښار او اطراف کې د بنځو د حقوقو مخالفین لا هم د خپلې لاسرۍ د منطق پر اس سپاره دي، اوس هم بنځې د کور او گور موجود گڼي او بس، یو نیم لاد دنیا له وېرې دا خبره کوي چې موږ د بنځو ازادې منو خو ((په شریعت د اسلام کې)) او ((هغه ازادې چې مخالفه د اسلام او یا احکام د شریعت وي هغه د منلو وړ نه ده...))

د افراط او تفريط په دې تاوده بهیر کې بله مهمه مسله د مطبوعاتو ده، مطبوعاتو هم هغه لار خپله کړې چې په دې نورو برخو کې د ټولنې د کلتور یو ه برخه ګرځېدلې ده، د طالبانو د نظام تر ړنګېدو وروسته یو دم د مطبوعاتو او مطبوعاتیانو بازار تود شو، داسې لکه له ګرمې کټوې څخه

چې برغولې پورته کړې، هرې خواته یې بخار خور شو، یوازې په لومړیو
څو میاشتو کې په لسگونو اخبارونه، جريدې، او مجلې چاپ شول، راډیو
ټلويزيون فعال شو او خبري اژانسونو پر فعالیت پیل وکړ.

په لومړیو ورځو کې خو ښه او اسانه کار دا و چې د مطبوعاتو تېره توره
ټوله د طالبانو او د هغو د نظام غندلو ته متوجه وه، هر چا به د خپل قلم
او لیکنې څوکه طالبانو ته اړم کړې وه، گرمه موضوع طالب او همدا
طالب نظام و، دې وخت کې په کابل کې هېڅ خپرونې د دې جرئت ونه
کړ چې د پخوانیو جنگسالارانو د بیا واکمنۍ، بیا درغلی او بیا وړانۍ په
باب د چا غږ او نظر منعکس کړي، د طالب د غیبت پاڼه هم ورځ پر ورځ
سرېدله، زړېدله او سولېدله، نور نو مطبوعاتو ته موضوع پاتې نه وه، د
مطبوعاتو شمېر هم ورځ پر ورځ زیاتېده آن تر دې چې د ټول هېواد په
کچه د ټولو خپرونو شمېر تر (۲۵۰) عنوانو هم ورواوبست، یو شمېر
راډیوګانې هم فعالې شوې او نړیوالو راډیو گانو هم د افغانستان لپاره
وخت څو برابره زیات کړ، دا وخت نو اکثره مطبوعات د موضوع د فقر او
د موضوع له نشتوالي سره مخامخ شول، دیموکراسي، د ښځو او بشر حقوق
داسې عامې موضوعګانې وې، چې لیکنې پرې کېدې شوې، که څه هم
اکثره تکراري وې، خو خورا ډېر مطالب یې ورکول، په دیموکراسۍ او
پراخ نظری کې خو خبره دې حد ته ورسېده چې آن پر اسلام هم برید
وشو، یوه جریده او د هنې چلوونکې پرې کاذب شهرت ته ورسېدل،
دښځو حقوقو باندې هم ښه زیات شخوند ووهل شو او د بشر حقوق هم
همدارنگه، ان تر دې حده چې د ښځو د حقوقو اود بشر د حقوقو پخواني

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

سرسخته مخالفینو هم دا حل د هغوی د حقوقو د ملاتړو او مدعیانو رول تر سره کاوه.

کله چې دا ټولې موضوعگانې واپړول شوې او هېڅ خپرونې ته په کې نوره د مثبت او منفي شهرت زمینه برابره نه شوه، نو بیا د ملي ارزښتونو، ملي شخصیتونو، ملي نومونو او اصطلاحاتو پر ځای ایراني نومونه وکارېدل، پر هرې هغې کلمې پسې یې اور لرونې را واخیستل چې د ټولو افغانانو په خولو او ذهنونو خواره لگېدل، له پوهنتون، پوهنځي، ښاروالۍ نه نیولې، بیا تر سترې محکمې پورې د ټولو افغاني نومونو لپاره ایراني ځای ناستي را وکارېدل، د افغانستان پر ملي ترمینالوژۍ دا یرغل د ایران پلوه ډلو له خوا د هغوی په خپرېدونکو خپرونو کې تر سره شو.

ځینې خپرونو خو خپل صحافت هم د ایراني خپرونو په شان رنگ کړ، لنډه دا چې دې ډول خپرونو او د هغو چلوونکو په ((صادقانه ډول)) د دوی د خپلو حامیانو لپاره په اصطلاح ((خودکش بیګانه پرور)) رول تر سره کړ.

د ملي ترمینالوژۍ د ادالانه بدلانه تر څنګ یې د ملت احساس او زړه ته هم ګوتې وروړې، د ((افغانستان)) او ((افغان)) نوم د بدلانه لپاره یې هڅې پیل کړې، په خپلو خپرونو کې یې د ایران د راډیويي خپرونو په شان د ((افغان)) پر ځای د ((افغانستاني)) اصطلاح وکاروله او نورې په لسګونو داسې کلمې او جملې یې استعمال کړې چې په مطلق ډول د هېواد او ملت د ملي ګټو پر ضد وې، په دې ډول یو شمېر خپرونې تر

دې بریده تر چټې ووتې چې نه یوازې د قلم عفت او د بیان حدود یې تر پښو لاندې کړل، بلکې د هېواد ملي گټې یې هم زیانمنې کړې. دې کې هېڅ شک نه شته چې د بیان او قلم ازادې د انسان حق دی، خو دا حق تر هغه وخته محفوظ دی چې د نورو ازادې متضرره نه کړي، اوس په هېواد کې د مطبوعاتو قانون نافذ دی او د مطبوعاتو په قانون کې هېڅ داسې خپرونې ته اجازه نه شته چې د هېواد او د خلکو د لوړو گټو پر ضد خپرونې وکړي، دا خپرونې دولتي وي او که نادولتي، د هرې ډلې او ارگان له خوا چې خپرېږي، باید د هېواد لوړې گټې په پام کې ونیسي.

د هېواد له چارواکو او نورو اړوندو ارگانونو څخه چې دا قانون یې نافذ کړی دی، هم په درناوي هیله کېږي لکه څنگه چې یې د مطبوعاتو قانون نافذ کړی باید عملي یې هم کړي، که چېرې د ناقانونیت په حالت کې مطبوعات هره خطا وکړي، نو د قانون نشتوالی به ورته یوه پلمه او مجوز شي، خو که د قانون په شتوالي کې بیا هم سهوه، خطا او هېواد ضد عمل تر سره کېږي، نو مسولیت به یې د چا پر غاړه وي؟ زموږ په نظر د مطبوعاتو قانون باید مطبوعاتي انارشي، مطبوعاتي زهر او مطبوعاتي تېری ټول کنټرول، رفع او دفع کړي، که نه نو تر ((زهرجنو مطبوعاتو)) ((نه)) مطبوعات ډېر ښه دي.

په هېواد کې د سپېڅلو مطبوعاتو د رښتینې ازادۍ په هیله

دهیلې اداره

افغاني سفارتونه د تنظیمواکۍ مورچلونو

له هغې ورځې چې په افغانستان کې تنظیمي اړیکي د واک و ځواک، څوکی اومقام معیارونه گڼل شوي، بیا نو دې هېواد ښه ورځ نه ده لیدلې، هر سیاسي گوند چې واک ته رسېدلای نو که ټول نه وي اکثره مامورین یې خو له سره عوض کړي او پر ځای یې د خپلې فکري لیکې پلویان مقرر کړي دي، د دا ډول تقرر لړۍ د سردار محمد داوود خان له وخته پیل شوه، داوودخان د خپلې واکمنې پر مهال د تاسیس شوي گوند ((ملي غورځنگ)) یو شمېر غړو ته دولتي پوستونه ورکړل، خو دا پوستونه یوازې د گوندي معیارونو له مخې نه، بلکې د اشخاصو خپله مسلکي پوهه او تخصص هم په کې مطرح و، په ټولیز ډول دامهال لږه فیصدي کسان دتنظیمي اړیکو له مخې لوړو پوستونو ته رسېدلي وو.

په زیاته کچه د تنظیمي معیارونو له مخې پر لوړو پوستونو د اشخاصو تقرر، د خلکیانو له واکمنۍ سره سم پیل شو، د گوند رهبر او هر غړي ته د گوند د سابقې، پورۍ او قرابت له مخې په ترتیب سره لوړې چوکۍ ځانگړې شوې، د خلکیانو د کابینې په سلو کې یوازې ((پنځه سلنه)) وزیران د لوړو زده کړو خاوندانو وو، نورو ټولو یوازې گوندي پوهه او گروهه لرله، په خلکي پړاو کې نه یوازې له لوړو څوکیو گوندي دایره راتاوه شوه، بلکې تر ډېرې ټیټې پورۍ پورې هم دا لړۍ ورسېدله، د ټیټو پوستونو امران هم د پوره واک او ځواک خاوندان ځکه وو، چې گوندي مشر ویلي وو: ((زما د گوند هر غړی په هر ځای کې چې وي هغومره صلاحیت او واک لري لکه زه)). د دې خبرې عملي مانا دا وه چې د

ګوند هر غړی په خپله سیمه او ساحه کې د جمهور ریس په اندازه واک او صلاحیت لري او یا هم د جمهور ریس ټولې غوښتنې عملي کولای شي .
 په خلکي پړاو کې نه یوازې په کورنۍ کچه، پر دولتي څوکیو د ګوندي غړو د واک منګولې ټینګې وې، بلکې په نړیواله کچه د نړۍ په بېلابېلو هېوادونو کې د افغانستان سیاسي نماینده ګیو او سفارتونو کې هم همدا حال و او هغه څوک به د سفیر او یا کوم بل مهم کار کوونکي په توګه مقررېده چې یا به ګوندي و او یا به هم د ګوند سرسخت پلوی و، د شوروي یرغل په کلونو کې هم ګوندي اړیکي او شوروي پالنه د تقرر غټ معیارونه وو، په ځانګړي ډول په بهر کې د افغانستان په سیاسي نماینده ګیو کې .

د ثور د (۷)مې په سور اوښتون پسې چې کله د ثور (۸)مې شین اوښتون رامنځته شو، نو نه یوازې تېره ترخه تجربه تکرار شوه، بلکې دوی لا په کې څو ګامه نور هم پر مخوړاندې لارل، د ثور (۸)مې ته په حقیقت کې د ثور (۷) مه ځکه ویلای شو، چې مختلفې جهادي لښکرې د ثور پر (۶) مه نېټه کابل ښار ته ورداخل شوې او د یو شمېر جهادي ډلو الحادي موټلفین لا تر دوی د مخه په کابل کې ځای پر ځای وو، د ثور (۶)مې نېټې تر ماسپښین مهاله د کابل ښار ټولې سیمې د دوی لاس ته ورغلې وې، یوه ورځ وروسته (دثور پر ۷مه) باید پخوانی دولت رسماً ړنگ او د مجاهدینو نوی حکومت جوړ شوی وای، څرنگه چې دا ورځ په افغانستان کې د ټولو جهادي ډلو د مخالفینو (خلکیانو او پرچمیانو) د بري ورځ وه او د ثور د (۷)مې انقلاب په نامه یادېده، نو داسې تصادف پېښ شو چې دا ورځ د دوی د بري ورځ هم شوه، دا بیا ډېره سخته وه، چې دوی اینده کې په خپلو تبلیغاتو کې د ثور (۷) مه په بدو الفاظو یاده کړي، ځکه افاده یې سختېدله، د ثور کومه اوومه؟ الحادي که جهادي؟ نو ځکه دوی د

واک رسمي انتقال د ثور(۸)مې ته منتقل کړ. په دې پړاو کې سره له دې چې د هېواد په گوټ گوټ په تېره بیا په کابل کې جگړه روانه وه او د دولت اکثره ارگانونه فلج وو، خو په افغاني سفارتونو کې د تنظیمي روابطو له مخې تقرر ښه په زغرده روان و، د تقرر اصلي کيلي د جمعیت تنظیم او په تېره بیا د نظار شورا په لاس کې وه، په دې پړاو کې اکثره افغاني سفارتونو او قونسلگریو کې هغه اشخاص مقرر شول چې د جمعیت تنظیم غړي وو او یا هم دې تنظیم ته وفادار وو.

په لومړي پړاو کې د جمعیت تنظیم څو نورو موثلفو تنظیمونو ته هم څه نا څه ونډه ورکړل شوه، خو کله چې دې تنظیمونو له جمعیت تنظیم څخه سیاسي واټن اختیاراوه، د هغوی غړي هم له خپلو دندو گوښه کېدل، په دې پړاو کې نه یوازې تنظیمي معیارونه په پام کې ساتل شوي وو، بلکې قومي انتساب او د خپلولی اړیکو ته هم زیات ارزښت ورکول کېده، مسلکي پوهې او تخصص ټاکونکی رول نه درلود، په سلو کې پنځه کسه هم د تخصص له مخې نه وو مقرر شوي. کله چې پر کابل ښار د جمعیت تنظیم نیمواکه واکمني پای ته ورسېدله او د طالبانو اسلامي تحریک پر کابل خپل مطلق واک ټینګ کړ، نو داسې تصور کېده، چې نړۍ به د طالبانو حکومت په رسمیت وپېژني او په افغاني سفارتونو کې به پخوانۍ تنظیمواکي له منځه ولاړه شي، خود طالبانو د افراطي چال چلند له امله نه یوازې د نړۍ لېوالتیا او خواخوږي راخپله نه شوه، بلکې ټوله نړۍ د طالبانو د مخالفت لپاره یوه خوله شوه.

دا مهال د افغاني سفارتونو یو شمېر کارکوونکو د طالبانو ملاتړ وکړ او داسې تصور یې کاوه چې د طالبانو حکومت به د نړۍ د هېوادونو له خوا په رسمیت وپېژندل شي او موږ به پر خپل ځای پاتې شو، یو شمېر نورو د سفارتونو مالونه خرڅ کړل او سفارتونه یې خوشې کړل، د جمعیت تنظیم

اکثره غړي او پلویان لا پر خپلو څوکیو پاتې وو، یوازې سعودي عربستان، متحده عربي اماراتو او پاکستان د طالبانو حکومت په رسمیت وپېژانده. په نتیجه کې داسې یو حالت رامنځ ته شو چې د نړۍ اکثره هېوادونو هغه څوک د افغانستان د حکومت په توګه په رسمیت پېژندل چې هغوی په افغانستان کې په سلو کې پر پنځه فیصده خاوره واک درلود او برعکس هغه چا چې پر پنځه نوي فیصده خاوره واک درلود، هغوی یوازې د نړۍ درېو هېوادونو په رسمیت پېژندل، دې حالت افغانستان په خپل ټول تاریخ کې له سختې دیپلوماتیکې انزوا سره مخامخ کړ، هغو کسانو چې دا مهال یې په سفارتونو کې کار کاوه د افغانستان نماینده ګي نه کوله، په بنسټه د تنظیمونو په استازۍ غړېدل، له سفارتونو یې د تنظیمونو تبلیغاتي اونشراتي مرکزونه جوړ کړي وو، په هند کې د افغانستان د سفارت له خوا خپرېدونکې «میزان» جریده چې د افغانستان د ملي پانګې په لګښت خپرېدله، د جمعیت او نظارشورا د یو نشراتي ارګان حیثیت لاره، دې خوا په پاکستان کې د افغانستان سفارت چې د طالبانو په واک کې و، د طالبانو د اسلامي تحریک یو ستر تبلیغاتي مرکز و، په ملګرو ملتونو کې د افغانستان استازی په حقیقت کې د جمعیت د تنظیم استازی و، ښاغلی روان فرهادي د افغانستان په «استازی» د ملګرو ملتونو له خوا پر افغانستان لګېدلي بندیزونه تائید کړل.

دا د دنیا د دپلوماسۍ په تاریخ کې تر ټولو یو تور داغ دی چې د یو مملکت استازی دې د خپل مملکت پر ضد لګېدونکي بندیزونه تائید کړي، ښاغلي فرهادي خو طالبانو څخه د جمعیت تنظیم د غچ اخیستلو په نیت دا کار وکړ، خو دې ته یې پام نه و چې دې کار سره به افغان ولس ته څومره زیان رسېږي، دې نه بنسټه معلومېږي چې دې اشخاصو، تنظیمونو ته کار کاوه، نه د افغانستان ملي ګټو ته او اوس هم دا لړۍ روانه ده. په

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

درېو سفارتونو (سعودي، اماراتو او پاکستان) کې د طالبانو له خوا له شوي تقرر څخه سرې دا نتیجه اخلي چې که نورو هېوادونو هم، طالبان په رسمیت پېژندلي وای حال به تردې بدتر و، طالبانو په هر ځای کې له یوې مخې طالبان او ملایان مقررول، دوی ته معیار طالبی او ملایي وه، په تنظیمونو کې که تنظیمي او قومي معیارونو ته زیان ارزښت ورکول کېده، نو یو نیم به په کې مسلکي شخص هم ټاکل کېده، خو د طالبانو تقرر د لاس د ورغوي په شان سپین و، له ملا او طالب پرته نور څوک په کې په زړه بین هم نه لیدل کېدل.

طالبی پړاو ختم شو، وار یوځل بیا نیم ژواندي جمعیت اونهاظر شورا ته ورسېده، دا ځل داسې تصور کېده چې دوی به له خپلو تېرو تجربو عبرت اخیستی وي او نرم چال چلند به وکړي، د بن تر کانفرانس د مخه استاد رباني یو ځل بیا د اسلامي دولت د مشر په توګه راڅرګند شو او فرمان یې صادر کړ «هر هغه چا چې د طالبانو د واکمنۍ دمخه پر کومو څوکیو کار کاوه، د خپلو خپلو امتیازاتو په پام کې نیولو سره پر خپلو دندو مقرر دي» دا حکم عام و، په دې ډول په افغاني سفارتونو کې یوازې د جمعیت غړي پر خپل ځای پاتې شول، کله چې د بن د توافقاتو له مخې لنډ مهاله اداره را منځته شوه، نو د بهرنیو چارو وزارت بیا د جمعیت په تېره بیا د نظار شورا لاس ته ورغی او تر ننه یې په لاس کې دی.

د طالبانو د واک تر ړنګېدو وروسته نړیوالې ټولنې زیاته لېوالتیا درلوده چې افغانستان سره بېرته خپل سیاسي روابط ټینګ کړي، یو زیات شمېر هېوادونو په افغانستان کې خپل سفارتونه پرانیستل او افغانستان هم په زیات شمېر هېوادونو کې خپل سفارتونه بیا فعال کړل، اوس په نړۍ کې د افغانستان د سفارتونو شمېر (۳۶) او د قونسلګریو شمېر نږدې (۵۸) ته رسېږي، طبعاً ګڼ شمېر مسلکي اشخاصو ته اړتیا ده چې دا ځایونه ډک

کړي، خو راځو دې ته چې دا ځایونه د چا له خوا په چا ډک شوي؟ لکه څنګه چې د مخه مو وویل د بهرنیو چارو وزارت یو ځل بیا د جمعیت تنظیم په منګلو کې دی، نو په نویو پرائیستل شویو سفارتونو کې هم اکثره د همدې ډلې غړي یا پلوي اشخاص مقرر دي.

په اوسنیو مقرریو کې نه یوازې تنظیمي اړیکو ته ارزښت ورکول شوی، بلکې د جمعیت تنظیم له همېشني پالیسي سره سم قومي او سیمه ییز انتساب او ارتباط ته هم زیات اهمیت ورکړ شوی دی، د افغانستان په اوسنیو ټولو سفارتونو کې د پښتنو سفیرانو شمېر تر شپږو تنو نه زیاتېږي، هزاره، ازبک قومونو ته منسوب ټول څلور پنځه سفیران نه شته، ټول پښتانه، هزاره، ازبک چې سره راټول کړې، نو د تاجکانو په انډول یې په سفارتونو کې ونډه په سلو کې (۲۵) ته نه رسېږي، د قونسلګریو او سفارتونو د نور پرسونل انډول تر دې هم په ټیټه کچه دی، نور ټول سفیران د قونسلګریو مسولین او پرسونل له قومي پلوه په تاجک قوم پورې تړلي دي.

د افغانستان په تاریخ کې تر اوسه پورې هېڅکله داسې حالت نه و راغلی چې قومي انډول او تناسب دې په دومره کچه خراب شي، نو اوس سړی خپله فکر کولای شي چې د افغانستان د اوسنیو چارو سمبالوونکي د ټول افغانستان استازي کوي که په افغانستان کې د یو قوم؟ که د اوسني انتقالي ادارې د مشرتابه مناسبات د نظار شورا یا جمعیت له مشر تابه سره خراب شي، نو ایا په ملګرو ملتونو کې به د افغانستان استازی ښاغلی روان فرهادي او په هند کې د افغانستان سفیر مسعود خلیلي د دولت د مشر اوامر ومني که د جمعیت یا نظار شورا؟ تجربو ښودلې ده چې دا او دې ته ورته اشخاص خپلو تنظیمي ګټو ته ترجیح ورکوي نه ملي ګټو ته!

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

یوه بله د پام وړ خبره داده چې که چېرې په افغاني سفارتونو کې قومي انډول همدومره د پښتنو په ګټه وای، نو جمعیت، ستمی ګروپونو، د بشر حقوقو سازمانونو او د ملګرو ملتونو اجنسیو به څه حال او څه غالمغال شروع کړی وای، ایا دا حالت به یې «افغاني سفارتونه د فاشېزم په منګولو کې» په نوم نه وای نومولای او ژر تر ژره به یې د سمون لپاره هلې ځلې نه وای پیل کړې؟ طبعاً به یې دا کار کړی وای. موږ له انتقالي ادارې، ملګرو ملتونو او نورو اړوندو ادارو څخه چې په افغانستان کې د حکومتي ادارې د سمون لپاره کار کوي، هیله کوو چې په افغاني سفارتونو کې د تنظیمي او قومي اپارټاډ دا بهیر پای ته ورسوي او د مسلکي او تخصیصي معیارونو له مخې دې سالمې ادارې ته لاره اواره کړي.

په ټول هېواد کې د یوې سالمې ادارې د جوړېدو په هیله
د هیلي اداره

افغانستان او د ایډیالوژیو بحران

ټولنپوهان او سیاست پوهان په دې اند دي، د یوې ټولنې او ولس د کنټرول او ادارې لپاره ایډیالوژي یو مهم عنصر دی، ایډیالوژي د یو ولس یا یوې ډلې پاشلي ذهنونه را ټولوي او پر یو واحد چورلیز (محور) یې را څرخوي، په ولس کې د تحرک او خوځون قوه زیاتوي، یوې مستقیمې لارې ته یې سوقوي او د قربانې تر بریده یې رسوي، په همدې وجه هغه گوندونه، سیاسي ډلې چې قوي ایډیالوژیک بېز ولري، تر هغو نورو ډلو چې دا بنسټ یې کمزوری وي، په ولس کې زیات منبست او گرانست لري، عمر یې تر نورو زیات وي او غړي یې د زیاتو فشارونو د زغملو توان لري، په سیاست کې تر ایډیالوژیک عنصر وروسته اقتصاد، وسایل او وسایط هم مهم ځای لري، خو هېڅکله هم د خلکو د ذهنونو د تسخیر لپاره هغومره رول نه شي ادا کولای لکه ایډیالوژي یې چې لري، په نړۍ کې بېلابېلې سیاسي ډلې، بېلابېلې او مختلفې ایډیالوژۍ کاروي، خو مذهبي، قومي او وطني ایډیالوژۍ تر نورو هغو زیاتې کارېږي او ددې غټ علت شاید دا وي چې په دې ایډیالوژيو کې د انسان د دې او هغې دنیا گټې متصورې دي، کمونستي او کپتالستي نظریې هم شته، چې اکثره پر اقتصادي محور راڅرخي او دې حد ته لا نه دي رسېدلي لکه مذهبي ایډیالوژۍ چې د انسان وینې، احساس، روح او روان سره یو ځای کړي.

په افغانستان کې په بنسټه ډول ایډیالوژیک جنګ د شوروي او امریکا تر منځ د ساړه جنګ په بهیر کې تر څلوبېستمو هجري کلونو وروسته پیل شو، دا وخت په افغانستان کې داسې ډلې را منځته شوې چې کمونستي افکار یې درلودل او په مقابل کې یې داسې توندې ډلې را وټوکېدې چې

اسلامي افکار يې درلودل او د سوچه اسلامي نظام د جوړولو لپاره يې هڅه کوله، ددې دواړو ايډيالوژيکو ليکو تر منځ نږدې پنځلس کاله فکري جگړه روانه وه، خو تر ۱۳۷۵ ل کال وروسته د يوې ليکې پلويان واک ته ورسېدل، دا فکري او تبليغاتي جگړه پر پوځي جگړې بدله شوه، دواړو ليکو په ولس کې خپل خپل پلويان لرل، عام ولس، اکثره نالوستی قشر د جهادي ډلو پلويان وو، خو د هېواد د تحصيل کړي قشر اکثره برخه بيا په دې بله ليکه کې ولاړه وه، دواړو ډلو خپل خپل بهرني او سيمه ييز پلويان لرل، چې د ايډيالوژيکو کتابونو او اثارو تر څنگ يې آن د ضرورت تر بريده وسلې او پيسې هم ورته رالېږلې، يانې دواړو لوريو ته د ايډيالوژيکي ملاتړ ترڅنگ پوره مادي او پوځي ملاتړ هم موجود و، کله چې پر ۱۳۵۸ ل کال شوروي لښکرو پر افغانستان يرغل وکړ، نو په ملگرو ملتونو کې د امريکا د متحده ايالتونو سفير، افغانستان (تر ستوني تېره شوې مړۍ) وگڼله او ويې ويل چې اوس بايد د پاکستان د دفاع او ملاتړ غم وخورل شي. کله چې د انگلستان د بهرنيو چارو وزير مصر ته سفر وکړ، نو د مصر له حکومت څخه يې هيله وکړه چې افغان مجاهدينو يا مقاومت کوونکو ته روسي مارک وسله ورکړي، د مصر حکومت هڅه وخت استدلال کاوه، د وسلې ورکړه يې گټې ده او مقاومت به نتيجه ورته کړي، خو د انگلستان د بهرنيو چاور وزير څرگنده کړه چې افغانستان کې افغانان نه جنگېږي، بلکې عقیده يا ايډيالوژي جنگېږي، ددې خبرې مانا دا ده چې انگرېز سياستپوهانو د جگړې ايډيالوژيک عنصر ته ډېر ارزښت ورکاوه.

د شوروي يرغل په کلونو کې او تر هغې وروسته د شوروي پلوه حکومت د واکمنۍ په ټول (۱۴) کلن بهير کې دا ثابته شوه چې ايډيالوژي تر هر بل عنصر زياته او ښه وجنگېده، د ايډيالوژيک جنگ په

کلونو کې د ایډیالوژيو کاروونکي له دوو سختو چلنجونو سره مخامخ شول، په دې ننگونو کې یو انحراف او بل مصداق و، یا په بله ژبه وینا او عمل، د جگړې په کلونو کې په سوونو څه په زرگونو داسې زړه بوږنوونکې پېښې را منځته شوې چې د ایډیالوژيو د کاروونکو د شعارونو او عمل تر منځ په تضاد او ټکر کې وې، دې کار د ایډیالوژيو پر کاروونکو باندې د خلکو د باور کچه راټیټه کړه، د مذهبي ایډیالوژيو پر کاروونکو د بې اعتمادۍ روحیه هغه وخت لا پسې پیاوړې شوه، چې مختلفې جهادي او الحادي ډلې په ائتلافي او ائتلافي ضد ډول کابل ښار ته ورننوتې، دې وخت کې د مذهب او دین په نامه شعار او د جگړې مشروعیت خلکو سره گڼې پوښتنې پیدا کړې او دا خبره نوره خلکو ته تقریباً سپینه شوه چې په افغانستان کې د جگړې دوام یوازې د قدرت د ساتنې، پالنې، لاسته راوړنې او ځاني گټو لپاره دی، نه د مذهبي اصولو د تطبیق او مصداق لپاره.

په کابل کې د جگړې په گرمو شېبو کې یو «جهادي مشر» په خپل یو خصوصي مجلس کې دا خبره په ډاگه کړه چې «جنگ ایډیالوژي در افغانستان به پایان رسیده حالا بازار قومیت گرم است». ددې جهادي مشر په اند جنگ له اسلامي ایډیالوژۍ څخه قومي حالت ته اوښتی دی. دې حالت ولس پر دې ډول خلکو نور هم بې باوره کړ. د خپلو ځاني گټو لپاره له بېلابېلو الحادي ډلو ټپلو سره پټ او ښکاره ائتلاف او معاملې هر څه د لاس د ورغوي په شان روښانه کړل، دې کار آن د الفاظو په مفاهیمو کې بدلون راوست، یو وخت (مجاهد) هغه چاته ویل کېده چې د شوروي یرغلگرو پر وړاندې یې وسلواله مبارزه کوله، بیا داسې وخت راغی چې هر چا وسله لرله او د کوم پخواني جهادي تنظیم په لیکو کې به تنظیم و، نو هغه ته به (مجاهد) ویل کېده، ددې خبرې یو علت دا و چې

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

دا وخت د وسلې لېږد رالېږد او استعمال اکثره د پخوانیو مجاهدینو په لاس کې و، وروسته هر وسلوال ته د (مجاهد) خطاب کول دومره عام شول چې ننگرهار کې چا له کوم سپین ږيري څخه پوښتنه وکړه چې ماما زوی دې څه کار کوي؟ هغه ورته په ځواب کې وویل: «امریکایانو سره مجاهد دی».

په واقعیت کې د سپینږيري زوی د امریکایانو په خاصو افغان ساتونکو یا باډیکارډانو کې یو عسکر و، هغوی د ډبلې تنخوا په بدل کې د ځان دساتنې لپاره استخدام کړی و، خو سپین ږيري ته خپل وسله وال زوی په مستعمله مانا (مجاهد) بنسکارېده. په همدې ښار او دې ته ورته په څو نورو ښارونو کې داسې پخواني جهادي قومندانان شته چې کورونه یې امریکایانو ته د میاشتې په زرگونو ډالرو کرایه ورکړي دي خو عام ولس کې د جهاد زمزمې کوي، کله چې امریکایي پوځونه د کابل په شمال کې د طالبانو پر مورچلونو بمبارد کاوه، نو یو جهادي مشر په مایوسانه لهجه وویل: «دا بمونه واره واره (واړه، واړه) دي باید غت غت (غت، غت) واچوئ، (کی تاثیر کی زیات وکي) (زیات تاثیر وکړي)» طالبانو که هر څومره بربریت او وحشت درلود، خو پر اسلام یې هېڅوک شک نه شي کولای، خو د سیاسي گټو لپاره د جهاد د نامه همدا کاروونکي، امریکایانو ته لاس غځوي چې خپل مخالفین پرې وځپي، کله چې امریکایانو ددې ډول جهادیانو پرله پسې غوښتنو ته لیک ووايه او تر اتوم لږ کوچني بمونه یې وکارول، نو بیا ورته دوی موسکي شول او ویې ویل: «حالا دیگر خوب شد».

کله چې د امریکایانو د مرګوني پوځي فشار په نتیجه کې د طالبانو اسلامي امارت ړنګ شو، نو پر ځای یې یو ځل بیا هغه وسله والې ملېشې چې پر ځان یې د اسلام پرده راغورولې وه، واک ته ورسېدې، دې ډول

خلکو ته د واک بیا ور رسېدل د بعث بعدالموت حیثیت لاره، یو ځل بیا د پردې پر مخ د افغانستان د اسلامي دولت کلیشه او د هغه دولت پخوانی مشر په نوي فاتحانه انداز کې را څرگند شو او دا وار ته ورسره د دیموکراسۍ، نړیوال تروریزم او نور... شعارونه هم مله شول. دې کې هېڅ شک نه شته چې د بېړنۍ لویې جرگې ټول لگښت د نااسلامي هېوادونو او امریکایانو له خوا پرې شوی و، د لویې جرگې ټول غړي پر دې واقعیت پوهېدل چې د ۱ جرگه د بي ۵۲ الوتکو د وزرونو تر سیوري لاندې په پراخه کېږدی کې جوړه شوې او یو لښکر جهادي او الحادي مشرانو ته یې په لومړي لیکه کې ځای ورکړی و، خو دوی بیا هم د جهاد شعار زمزمه کاوه، شیخ محمد اصف محسیني خولا جرگې ته دا وړاندیز هم وکړ چې تر (انتقالي) لفظ وړاندې دې د (اسلامي) کلمه راشي او د دولت جوهر دې اصلاً اسلام وي، هلته هم یو شمېر ازادو کتونکو سره دا پوښتنه وه چې د ۱ جهاد لکه چې یوازې د روسانو پر ضد کېږي او په اصطلاح د نورو کفارو پر ضد نه کېږي.

کله چې د امریکایانو په راتګ سره نوی حکومت رامنځته شو او لنډ مهاله او منځمهاله پړاوونه یې ووهل، نو دې سره د سیاسي گوندونو په ایډیالوژیک تگلوري کې هم بدلون راغی، سیاسي گوندونو هم د انجوجانو بڼه غوره کړه، اوس هر گوند او ډله کوښښ کوي، چې له هرې ممکنې لارې ځان ته پانګه پیدا کړي، هېڅوک هم خپلې ایډیالوژۍ ته وفادار پاتې نه شول، ایډیالوژيو خپل اصلي رنگ بایلود، شعارونه او عنوانونه، رد وېدل شول، ولس اوس نه پوهېږي چې پر چا باور وکړي او کومې ایډیالوژۍ ته پناه یوسي، د دولت د مشرانو زیات وخت په خارجي سفرونو، روابطو او د پانګې په تر لاسه کولو او د مختلفو تنظیمي، رسمي او نارسمي جنگسالارانو او ټوپکسارانو په اقتناع او خوشاله ساتلو تېرېږي او د ولس د ذهني انسجام، د پوځ د ذهني تربیې او د هېواد د ځوان نسل د سالمې روزنې لپاره هېڅ ډول مشخص ایډیالوژیک بنسټ نه شته، ملت پر

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

پخوانیو سولېدلو او کلیشه شویو ایډیالوژیو د هغو د وړاندې کوونکو د ناسم چلند له امله خپل باور له لاسه ورکړی، هره ایډیالوژي چې اوس وړ وړاندې شي، خلک پرې شک کوي، هر کله چې یو ملک له داسې یو حالت سره مخامخ شي، نو د دې نتیجه هغه هېواد ته ډېره دردوونکې پرېوزي، دې کار سره ولس پر بېلابېلو ذهني لارو او تگلارو وېشل کېږي، پر یوې واحدې نقطې یې د فکري تمرکز قوت له منځه ځي، په ولس کې د ملت جوړونې جوهر کمزوری کېږي، په داسې حالت کې که هر بهرنی هېواد یا بهرنی قوه پر هېواد یرغل وکړي، نو د هغه هېواد ولس د ذهني وېش له امله خپل دفاعي ځواک له لاسه ورکوي او بهرني ایلوونکي هېوادونه په اسانۍ سره کولای شي دا هېواد ایل کړي، افغانستان اوس د ایډیالوژیو د بحران پر همداسې یوه خطرناکه لیکه ولاړ دی.

د خلاصون په هیله

په مینه

دهیلي اداره

د مهال له مخې د هیلې د سريزو د چاپ څرنګوالی

نوم	سرريزه	کال	ګڼه	مياشتې	نوم
۱	هيله د کومو هیلو په هیله خپرېږي؟	لومړی ۱۳۷۶	لومړی	وري - غويي	۱
۲	په هیله کې د هېوادوالو هیلي انعکاس شوي او که نه؟	لومړی ۱۳۷۶	دویمه	غبرګولی-چنگاښ	۲
۳	هيله د کومو ستونزو له پیچومو تېرېږي؟	لومړی ۱۳۷۶	درېیمه	زمری-وړی	۳
۴	فرهنگي بیا رغونه د لومړیتوب حق لري	لومړی ۱۳۷۶	څلورمه	تله لړم	۴
۵	د فرهنگي چارو او اړتیاوو په باب څو وړاندیزونه	لومړی ۱۳۷۶	پنځمه	لندی - مرغومی	۵
۶	هيله يوه کلنه شوه	لومړی ۱۳۷۶	شپږمه	سلواغه-کب	۶
۷	د فرهنگي چارو سمون او ملګرتیا ته اړتیا ده	دویم ۱۳۷۷	لومړی	وري - غويي	۷
۸	زموږ د ازادو خپرونو ستونزې	دویم ۱۳۷۷	دویمه	غبرګولی-چنگاښ	۸
۹	د هېوادملي یووالی او د فرهنگیانو هیلي	دویم ۱۳۷۷	درېیمه	زمری-وړی	۹
۱۰	لویدیځمېشتي افغان فرهنگیان او فرهنگي هیلي	دویم ۱۳۷۷	څلورمه	تله لړم	۱۰
۱۱	د پښتو ژبې او ادبیاتو طلايي پړاو	دویم ۱۳۷۷	پنځمه	لېنډی - مرغومی	۱۱
۱۲	هيله دوه کلنه شوه	دویم ۱۳۷۷	شپږمه	سلواغه-کب	۱۲
۱۳	دهېواد دننه فرهنگي یون او خوځون	درېیم ۱۳۷۸	لومړی	وري - غويي	۱۳
۱۴	((چغني مه وهی کار وکړی!))	درېیم ۱۳۷۸	دویمه	غبرګولی-چنگاښ	۱۴
۱۵	د هېواد د تحصیل کړو اشخاصو بهیر به همداسې روان وي؟	درېیم ۱۳۷۸	درېیمه	زمری-وړی	۱۵
۱۶	شلمې پېړۍ په مخه دي ښه!	درېیم ۱۳۷۸	څلورمه	تله لړم	۱۶
۱۷	د مسلک له خاوندانو یوه هیله	درېیم ۱۳۷۸	پنځمه	لندی - مرغومی	۱۷
۱۸	هيله درې کلنه شوه	درېیم ۱۳۷۸	شپږمه	سلواغه-کب	۱۸
۱۹	((راځئ چې سره کینو په تېر د روغې جوړې))	څلورم ۱۳۸۹	لومړی	وري - غويي	۱۹
۲۰	دا دنیا چا شل کړې ده؟	څلورم ۱۳۸۹	دویمه	غبرګولی-چنگاښ	۲۰
۲۱	د اوسنیو پښتو خپرونو موضوعي وېش	څلورم ۱۳۸۹	درېیمه	زمری-وړی	۲۱
۲۲	د فرهنگي کار جنرافيايي موقعیتونه	څلورم ۱۳۸۹	څلورمه	تله لړم	۲۲
۲۳	یوه ملتپاله فرهنگي ستراتژي	څلورم ۱۳۸۹	پنځمه	لندی - مرغومی	۲۳
۲۴	هيله د خپل ژوند د نیمې لسیزې په درشل کې	څلورم ۱۳۸۹	شپږمه	سلواغه-کب	۲۴
۲۵	کار خپله سخت کار دی	پنځم ۱۳۸۰	لومړی	وري - غويي	۲۵
۲۶	افغانستان، اسلام او پښتو درې ستر ارزښتونه او...	پنځم ۱۳۸۰	دویمه	غبرګولی-چنگاښ	۲۶
۲۷	بحراني شرایط او فرهنگي کار	پنځم ۱۳۸۰	درېیمه	زمری-وړی	۲۷
۲۸	که مې سل نصیحتونه ورته وکړل	پنځم ۱۳۸۰	څلورمه	تله لړم	۲۸
۲۹	که مطبوعات ازاد شي	پنځم ۱۳۸۰	پنځمه	لندی - مرغومی	۲۹
۳۰	په هېواد کې د واک انحصار څنگه ...	پنځم ۱۳۸۰	شپږمه	سلواغه-کب	۳۰

نیمه پېړۍ یون / هیله د خپلو سریزو په لمن کې

۳۱	وري - غويي	لومړۍ	شپږم ۱۳۸۱	په کابل کې څوک، څوک ساتي؟	۳۱
۳۲	غبرګولی - چنگاښ	دویمه	شپږم ۱۳۸۱	په کابل کې قانوني واک او عملي واک	۳۲
۳۳	زمری - وږی	درېیمه	شپږم ۱۳۸۱	سوله عدالت او که دواړه؟	۳۳
۳۴	تله لړم	څلورمه	شپږم ۱۳۸۱	افغانستان د ابهام پر لوري	۳۴
۳۵	لندی - مرغومی	پنځمه	شپږم ۱۳۸۱	پر دولتي خپرونو تنظیمي انحصار څنگه ...	۳۵
۳۶	سلاواغه - کب	شپږمه	شپږم ۱۳۸۱	په افغانستان کې بهرني ځواکونه گټې او زیانونه	۳۶
۳۷	وري - غويي	لومړۍ	اووم ۱۳۸۲	تر چټي وتي مطلوبات	۳۷
۳۸	غبرګولی - چنگاښ	دویمه	اووم ۱۳۸۲	افغاني سفارتونه د تنظیمواکې مورچلونه	۳۸
۳۹	زمری - وږی	درېیمه	اووم ۱۳۸۲	افغانستان او د ایډیالوژیو بحران	۳۹

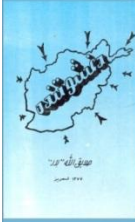

د کتابونو په وړمو کې

(پر بېلابېلو اثارو لیکل شوې سريزې)

محمد اسماعیل یون ۱۳۶۷

د کتابونو پہ ورمو کپ

لیکوال

محمد اسمعیل یون

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پیژندنه

د کتاب نوم: د کتابونو په وړمو کې

لیکوال: محمد اسمعیل یون

خپرنډوی: یون کلتوري یون

چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

لومړی چاپ: ۱۳۸۲ ل کال

د لیکوال

پرله پسې شمېره: (۲۷)

د خپرنډوی

پرله پسې نومره: (۲۷)

کمپوزر: ضیا الرحمن ضیا

ددې سریزو په باب خو ټکي

تر اوسه پورې ددې هڅو بېلگې ډېرې کمې لیدل شوي، چې یو څوک دې د نورو پر اثارو خپلې لیکلې سریزې د یوې ټولگې په توګه چاپ کړي او یا دې د یوه بل لیکوال هغه سریزې یا یادښتونه راټول کړي، چې د نورو لیکوالو پر اثارو یې لیکلي وي.

یوازې استاد حبیب الله رفیع دا هڅه کړې، چې د بېلابېلو لیکوالو پر اثارو خپلې لیکلې سریزې او یادښتونه سره راټول او په ((کتابونه او دریا بونه)) نومي اثر کې یې خوندي کړي دي. ښاغلي افضل شېرزاد بیا د ارواښاد استاد روحي نږدې هغه لس عنوانه سریزې او یادښتونه سره راټول کړل او په پېښور کې یې د یوه ځانګړي اثر په توګه چاپ کړل، چې استاد روحي د بېلابېلو لیکوالو پر اثارو لیکلي وو. نور نو تر دې دمه ماته د کوم بل چا داسې کړی کار معلوم نه دی او که وي هم څو د ګوتو په شمار دا ډول اثار به وي. په دې ورځو کې چې زه خپلې لیکنې په خپله راټولوم، نو پر دې سریزو او یادښتونو مې هم سترګې ولګېدې، چې ما د نږدې پنځه لسو کلونو په ترڅ کې د هېواد د بېلابېلو لیکوالو پر اثارو لیکلي دي. دې لیکنو ته مې یو ځانګړی باب ورکړ او په یوه ځانګړې ټولګه کې مې راټولې کړې. په خپل لاس د خپلو ټولو یا هم اکثرو لیکنو له راټولولو څخه زما هدف دادی، چې زه

نه غواړم، زما پر کړي کار په گانده(اینده) کې نور څوک ستړي شي، یا څوک پري د راټولولو له امله خپل وخت ضایع کړي او یا هم ورته دا شک پیدا شي چې کومې لیکنې راټولې او خوندي او کومې نه کړي. په افغاني ټولنه کې ژوند ډېر بحراني دی، ان تر دې چې خلک د خپلو کورونو د مالونو خونديتوب ته حیران دي او ایله د خپل سر په غم کې دي، پاتې خو لا د نورو د فرهنگي کار د خونديتوب مسئله.

نو هر لیکوال ته په کار دي، چې خپل اثار په خپله خوندي کړي، کوم اثار چې په بیا چاپ او راټولېدو ارزې، هغه راټول او د بیا چاپ له لارې یې د مرگ او ورکېدو له خطرې وژغوري. زموږ په فرهنگي ټولنه کې د لیکوال تر مړینې وروسته دا یو غټ بحث وي چې دې مرحوم لیکوال څومره اثار لیکلي؟ څومره چاپ دي؟ څومره ناچاپ؟ څومره یې په خپل نامه دي او څومره په بدل یا مستعار نامه؟ دغه ناندري، ابهامات او کښته پورته خبرې تر ډېره وخته د لیکوالو ترمنځ روانې وي. ددې علت دادی چې لیکوال په خپل عمر کې د خپل کړي کار سم سپیناوی نه وي کړی. دا سمه خبره ده چې مرگ نا خبره راځي او چاته له ډول و سورني سره نه راځي، خو په هر ترتیب لیکوال باید د مرگي همدغه ناخبره خطر په پام کې ونیسي او څه یې چې کړي له سره منظم او د چاپ او خپراوي لپاره یې تیار کړي. پخوا حالات ستونزمن وو، د چاپ او تکثیر شونتیاوې کمې وې او لیکوال د خپلو او نورو لیکوالو د اثارو د خونديتوب جوگه نه و، اوس خو زمانه بدله ده، د چاپ، کمپیوټر او انټرنیټ اسانتیاوې د اثارو د خونديتوب تضمین کوي، نو هر لیکوال ته په کار دي چې خپل فرهنگي ژوند شفاف کړي او څه یې چې کړي، هغه د ځینو په اصطلاح پر ریکارډ راولي. په هر څو کلونو کې خپل تېر

فرهنگي کار او اثارو ته د لیکوال بیا نظر او ژوره کتنه هغه ته دا مسئله روښانه کوي، چې تېر یې څه کړي او راتلونکي کې ورته څه کول په کار دي؟ خپله د لیکوال اثار د لیکوال د علمي، سیاسي، کلتوري او ټولنیز شخصیت د ارزونې لپاره ښه تله ده، لیکوال باید تر هر څه لومړی د خپلو اثارو په تله کې ځان وتلي، چې څه یې کړي او څه باید وکړي؟

ما هم دا سریزې په همدې نیت بیا راټولې کړې، چې زه هم خپل ځان د ماضي په هنداره کې وگورم او نور هم ما یو ځل بیا په دې تېره ایینه کې وگوري، چې څه مې لیکلي؟ او څرنگه مې لیکلي دي؟ ما په دې سریزو کې کوم بدلون نه دی راوړی، یوازې کوم ځای کې چې چاپي تېروتنه شوې، هغه مې سمه کړې ده. دا اکثره ادبي اثار دي، پر ادبي لیکنو سریزې څه خاص خطرناک سیاسي عواقب نه لري او که یې ولري هم، لیکوال باید هغه وزغمي، ما خپلې سیاسي لیکنې هم راټولې او تر کوم خاص بدلانه پرته مې چاپ ته تیارې کړي، له نورو لیکوالو مې هم هیله ده، چې له کوم ځانگړي تغییر پرته خپلې لیکنې بیا چاپ کړي. هره لیکنه د یوه مهال د پېښو او حالاتو انځورونه کوي، اوسمهالې لیکنې باید د اوسني وخت حالات منعکس کړي او د تېر وخت لیکنې د همغه تېر مهال. په دې اثر کې چې تاسو مخې ته پروت دی، پر (۲۴) بېلابېلو اثارو د چاپ پر مهال بحث شوی، ځینې په کې واړه یادښتونه دي او ځینې په کې د منځنۍ کچې او یا هم د اثر له غوښتنې سره سم سریزې. پر دې سریزو کې ما اکثره دا هڅه کړې چې نه یوازې پر دې مشخص اثر بحث وکړم، بلکې څه نا څه مې د لیکوال پر کړي کار هم بحث کړی دی. له دې څخه زما موخه دا ده چې د لیکوال د نورکړي کار د یادونې له لارې، ددې اثر شننه هم څه نا څه اسانه کېږي، خو پر ټولو اثارو داسې نه ده. د اثر او د لیکوال د شخصیت د شننې ترمنځ، د رابطې له

مخې دا کار شوی دی. پر پورتنیو اثارو سربېره ما پر ځینو نورو اثارو هم سریزې او یادښتونه لیکلي دي، خو تر دې مهاله مې لا ګوتو ته رانغلل، خو پاتې اثار د ګوتو په شمار دي، اکثره هغه اثار چې تر دې مهاله ما پرې لیکنې کړې دي، همدا دي، چې دلته یې سریزې راغلې دي. دغه راز د لیکوالو پر ځانګړو اثارو مې ځانګړې تبصرې هم کړي، چې په بېلابېلو خپرونو کې خپرې شوې دي. د بېلابېلو فرهنگي ټولنو د استازي په توګه مې، ددې ټولنو له خوا په چاپ شوو اثارو هم، د ټولنو په نامه سریزې او یادښتونه لیکلي، د هغو راورل مې هم دلته مناسب ونه ګنل. دغه راز په لسګونو ځوان شاعران او لیکوال مې د هغو د نثر او نظم له بېلګو سره د تېرو دوو لسيزو په بهیر کې په ځینو خپرونو کې معرفي کړي، د هغو بیا چاپ مې هم ضرور ځکه ونه ګاڼه، چې هغوی بیا وروسته اکثره یا د خپلو اثارو او یا هم د نورو ادب تذکرو له لارې معرفي شول، نو ځکه خو ددې ډول لیکنو بیا چاپ ته ډېره اړتیا پیدا نه شوه. په پورتنیو سریزو کې د لیکوالو د اثارو پر مثبتو او بریمنو خواو ډېر بحث شوی، ځینې منتقدین کېدی شي له دې ډول سریزو سره موافق نه وي او ووايي چې دې کې د انتقاد مالګه نه شته، ددې ډول احتمالي نظرونو په باب باید ووايم، چې دا سریزې د لیکوال تر بحث لاندې اثر له تشریح او تعارف سره مرسته کوي، نه دا کره کتنې دي او نه هم د یوه اثر ټوله ارزونه. موږ باید د هغو منتقدینو په شان عمل ونه کړو چې تیارې مړۍ ته ناست وي او پر یوه اثر باندې د چاپ تر مهاله ټوله تېره شوې پروسه له یاده وباسي. زموږ ټولنه د ځینو نورو پرمختللو ټولنو په شان نه ده، چې لیکوال یوازې د اثر د لیکلو دنده سرته رسوي، دلته چاپېریال ډېر اغزن دی، له سیاسي، کلتوري او نورو تنګسیاوو سره سره د یوه اثر تخنیکي چارې هم له ګڼو ستونزو سره مخ دي. زموږ یو پښتون افغان لیکوال هم خپل اثر

لیکي، هم یې خپله ایډیټ کوي، هم ورته خپله پیسې پیدا کوي، هم یې خپله چاپوي، هم یې خلکو ته خپله وپشي او هم یې بیا خلکو ته خپله وړیا دالۍ کوي، دا ټول بهیر چې په حقیقت کې د څو تنو کار دی، یو زیات شمېر لیکوال یې په یوازې ځان سرته رسوي. نو په دغسې تنگو او اغزنو شرایطو کې چې د لیکوال مخاطبین هم یا لږ وي او یا د کتاب لوستنې معیارونو ته نه وي رسېدلي، پر لیکوال تر توقع پورته انتقادونه، زموږ فرهنگي بهیر ته ډېر زیان رسوي. زه خپله د یو سالم انتقاد او مثبتې کره کتنې پوره پلوی یم، خو په داسې حالت کې چې کره کتونکي خپله یو ځل ځان د لیکوال په هنداره کې وویني چې: که دی چېرې د لیکوال پر ځای وای، له کوم چاپېریال او ستونزو سره چې لیکوال مخ دی، دی هم ورسره مخامخ وای او تر لیکوال یې ښه اثر پنځولای او چاپولای شوی، نو بیا کره کتونکی حق لري، چې پر لیکوال د شتو امکاناتو په هنداره کې، په خلاص مټ انتقاد وکړي. خو ځینې کره کتونکي په اصطلاح کره کتونکي دي، هغه دې ته ناست دی چې کوم لیکوال په ډېر تکلیف د خپل فکر او تندي په خولو یو اثر چاپ کړي، نو بیا دوی ورته قلمونه تېره کړي، داسې څه پرې ولیکي چې هغه لیکوال د خپل اثر له لیکلو پښېمانه کړي. دا ډول په اصطلاح کره کتونکي په واقعیت کې د بل لیکوال د اثارو په نقدونه او یا هم ارزونه کې خپل ژوند او شهرت ویني. که هغوی څه ونه لیکي نو ده ته د کلتوري ژوند او شهرت هېڅ وسیله نه برابرېږي. زما لاره له داسې کره کتونکو بېله ده، خو ټولنې ته د ټولنې تر کچې د تیتو او مبتدلو اثارو د وړاندې کولو تینګ مخالف یم. هر اثر چې ټولنې ته وړاندې کېږي، باید د ټولنې اکثره او که نه یو ټاکلي شمېر وگړو ته خو نوی وي او باید د هغوی د ذهني کچې د لوړاوي سبب شي. په هر حال ددې سرپزو چاپ مې له دې پلوه هم ضروري وگانه

چې لږ تر لږه زموږ هېوادوالو ته د شل پنځه ويشتو بېلابېلو اثارو په باب معلومات وړاندې کړي، له دې لارې دوی له هغو اثارو سره اشنا شي او که چېرې اړتیا یې ورته احساسوله، نو خپله هغه اثر ترلاسه کړي.

زه په پای کې یو ځل بیا له خپلو ټولو اوسنیو لیکوالو څخه هیله کوم، چې خپل کار په خپله راټول کړي او دا بار راتلونکي نسل ته پرېږدي، زه د لوی خدای (ج) له درباره هیله من یم، چې زموږ د راتلونکي پښت غمونه او دردونه به تر موږه ډېر کم وي، خدای (ج) به هغوی ته د علم او پرمختګ زمینه برابره کړي او هغوی به پر داسې گڼو علمي او ورځنیو کارونو مصروف وي، چې د دوی د ژوند د سوکالی سبب شي. په همدې هیله پر دې سريزو دا سريزه پایته رسوم.

په ټوله فرهنگي مینه او ادب

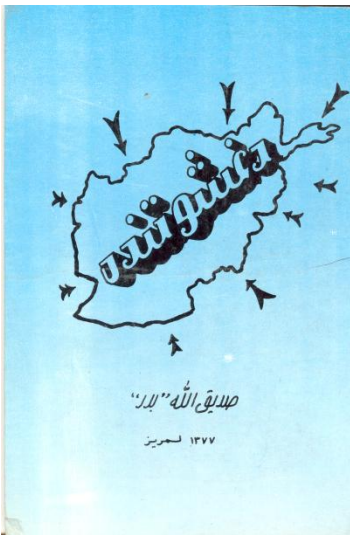
محمد اسمعیل یون

ارگ، د جمهوري ریاست ودانۍ، کابل - افغانستان

۱۳۷۸ ال کال د مرغومي ۲۲

سریزه: د غشو تنده

د روانې لمريزې پېړۍ شپېتم کلونه او په تېره بیا د یادو کلونو وروستي پنځه کلونه، داسې مهال و چې په کابل کې د (شعر)) او

(شعار)) ترمنځ په ډاگه پوله او برید راکښل شول. دا څه ناڅاپي خبره نه وه، تر څو لسيزو واټن وروسته د دې لاره چاره برابره شوه. انساني ذهن، د گڼ شمېر ليکوالو او د شعر مينه والو فکر له پرله پسې کليشه يي نظمونو، سپوره منظومو ترانو او د ((شعر)) په نوم له ډانگ پېيلو خبرو څخه ستړی شوی و. يو داسې عاطفي، ادبي بدلون او اوښتون ته سترگې پر لار وو، چې د

دوی پر ستړي احساس او فکر د کينې او غوسې پرځای د مينې او عاطفې باران ووروي او شعر هم په رښتيني مانا خپل هويت ترلاسه کړي. دا وخت سياسي فضا هم داسې وه، چې نور نو اکثره له سرو، گرمو او اورنيو شعارونو ستړي شوي وو او ټولو يو آرام ته اړتيا لرله. د هنر بېلابېلې څانگې په تېره بيا ادبيات او په ادب کې بيا د شعر وزرونه خلاص شول. د ځينو مخورو ليکوالو په تېره بيا د څو تنو کره کتونکو له

خوا په ډېره ځیرکۍ کار پیل شو او هغه شاعران چې په کلام کې یې د شعریت تومنه زیاته وه، دې ته وهڅول شول چې نور هم د خپل شعر هنري جوهر پیاوړی کړي. د کره کتونکو په ډله کې د هېواد تکړه لیکوال او کره کتونکي زرین انځور او پیاوړي کره کتونکي لطیف بهاند هڅې د زیاتې یادونې او ستاینې وړ دي. پر همدې وخت د کابل په فرهنگي ټولنو او کړيو کې د شاعر او ناظم، شعر او نظم بریدونه له ورايه د بېلېدو او څرگندېدو په حال کې وو. د ۱۳۷۱ لمریز کال تر پیله پورې دومره کار شوی و، چې د ادب زیاتو مینه والو د شعر او شعار ترمنځ پوله ټاکلای شوه.

ځوان شاعر صدیق الله بدر یو له هغو ځوانو شاعرانو څخه دی چې د همدغه شعري بهیر له پیل سره یې خپله شاعري پیل کړې ده. د ده د شاعرۍ د پیل پر وخت د ((شعار)) بازار ختم شوی و، ځکه نو ده د شاعرۍ دا پړاو چې له ورايه د ځینو شاعرانو په کلام کې دا وخت محسوس و، تېر نه کړ او ژر یې پر خپل کلام د شعر د هنري جوهر رنگین شال وغوراوه.

صدیق الله بدر د دولسو کلونو په بهیر کې ښه ډېر شعرونه ولیکل او ډېرې نورې ادبي لیکنې یې وکړې، خو تراوسه یې نه د ادبي او څېړنیزو لیکنو او نه هم د شعرونو کومه ځانگړې مجموعه چاپ شوې ده.

ده خپله شاعري په اوډلي او سیستماتیک ډول پیل کړې ده، د ده د شاعرۍ د لومړیو وختونو شعرونه هم پاخه ښکاري او د ابتدایي شاعرۍ په شان ډېرې کمزورۍ پکې نه لیدل کېږي، خو د دې ترڅنګ د ده د شاعرۍ د پرمختګ سرعت چټک او توپاني نه دی. د څو کلونو په بهیر کې د ده شاعري پر مختللي ده خو دا پرمختګ یو ناڅاپي نه دی، د ده د

شاعری وده او پرمختګ هغه پوخ پرمختګ ته ورته دی چې ورو پر مخ
ځي او د تجربه کارو پوځیانو په شان تر شا خپله نیمګړتیا او خلا نه
پرېږدي، بدر د یو پوه معمار په څېر دی چې د خپلې ودانۍ بنسټ په ډېر
ښه شکل ږدي، ودانۍ ورو ورو ودانوي، خو ښه یې ودانوي، ده هم د
خپلې شاعرۍ پیلامه همداسې راپیل کړې، نو ځکه یې شاعرۍ کې د یو
مستحکم او پرله پسې پرمختګ څرکونه لیدل کېږي.

په همدې وجه د خپلې شاعرۍ په وروستیو وختو کې یې له زړه نه
دومره شاعرانه غمونه راتاو دي چې ټول زړه یې د خپل ارمان جانان ته
سپارلی او یوازې همدا شاعري ده چې د ده غمجن زړه ته ارام او ډاډ
ښلای شي:

داسې چې ډېر ډېر پر ماګران دی زړه مې
زما خونه دی د جانان دی زړه مې
تورې چرې پرې هر نظر پرېوزي
د وینو کور افغانستان دی زړه مې
ستا د نظر د بربوکو هنداره
د ښایستونو بیابان دی زړه مې.

ځینې وختونه چې څوک یو ادبي یا هنري اثر لولي نو د هغه اثر د
لیکوال د شخصیت انځور یې هم سترګو سترګو ته کېږي، کله خو
لیکوال په خپله د خپل اثر مرکزي اتل وي نو لوستونکي د اثر له لوستلو
څخه د هغه باطني او ظاهري کرکتر څه نا څه مجسم کولای شي، کله
بیا د یو اثر د بېلابېلو کرکترونو په څېرو کې د لیکوال د اندروني
شخصیت ځینې څرکونه ښکاري. خو کله کله داسې هم وي چې د

لیکوال ټولنیز-ځاني او اخلاقي شخصیت د هغه د اثر له مانیزې خوا او فکري پېچلتیا سره یو شان او یو رنگ نه وي، یانې د لیکوال فزیکي جوړښت داسې وي لکه د تورو کانو غر، خو د دې غره په زړه کې بیا د ښکلو غمیو یو کان هم وي. یانې داسې چې کله د لیکوال او شاعر ځاني، ټولنیز او اخلاقي شخصیت د هغه د هنري اثر له مانیز جوهر سره سمون خوري او کله هم نه یوازې دا چې سمون ورسره نه لري، بلکې له هغه سره مغایر او مخالف هم وي.

صدیق الله بدر لکه څنگه چې له نامه څخه یې څرگندېږي یو رښتینی انسان دی، همداسې په عملي ورځني او ټولنیز ژوند کې هم یو سپېڅلی او رښتین شخص دی. دلته د اروا پوهانو هغه خبره هم په یو ډول رښتیا خپري چې وايي: ((نوم د نومول شوي (اسم له مسمی) سره یو نه یو ډول اړیکي لري.))

څرنگه چې صدیق الله بدر په ورځني ژوند کې یو سپېڅلی او رښتینی انسان دی، همداسې یو هنري، روڼ، روښانه او سپېڅلی شخص دی. د کینې، تکلف او تصنع تورو گردونو او پردو یې د شعر دملکې مخ د بېځایه ابهام په حجاب کې نه دی پټ کړی. هغه هر څه چې ویلي دي یو سر زوري لېوني په شان یې رښتیا ویلي او که د یار قاتل نظر یې هم انځور کړی، نو ښه صفا او د زړه د هندارې په زور یې انځور کړی دی:

قاتل نظر انځوروم د اشنا
 ځکه د زړه ورتنه هنداره نیسم
 زه یمه داسې لېونی ملگرو
 اوښکه مې سترگو کې ایساره نیسم.

وايي د شاعر پوټکی ډېر زیات نازک او نری وي، د عادي پېښې پر وړاندې ډېر ژر عکس العمل ښيي او د زړه، خیال او فکر د خوب ښاپېړۍ یې دومره په زړه بیداره ده، چې په ډېره عادي خبره له خوبه پاڅېږي. کله چې شاعر د پېښو د عاملینو گړېوان ته په لاس غځولو کې بېوسه شي، نو مایوسه شي او له سخت رواني او روحي کړکېچ سره مخامخ شي، په همدغه حالت کې د شعر عقاب د شاعر پر سر د شعر وزرونه وغوروي او نوی شعر راوټوکېږي. صدیق الله بدر هم کله کله له داسې رواني کشمکشونو او ستونزو سره مخامخ شوی دی:

اشنا ته خاندمه دنیا ته خاندم
د غریب خوله یمه هر چا ته خاندم
ستا مجبوری نه عشقه نه پوهېږم
چې چا ته ژاړمه او چا ته خاندم
یا:

داسې رنگ بې رنگ غمونه یې خوري زړه مې
څومره که هم ژاړم ژړا نه راځي.

شاعر که له یوې خوا په خپلو ځاني غمونو کې غوتې وهي نو له بلې خوا ټولنیز دردونه یې هم ارام ته نه پرېږدي، هغه د ټولنې او هېواد د یوه غړي په توګه ټوله ټولنه او هېواد خپل وجود گڼي او هر ټولنیز او هېوادنی درد تر ټولو دمخه د شاعر پر بدن احساسېږي. سره له دې چې د ده په هېواد او ټولنه کې د مادي شتمنۍ یو څاڅکی هم په برخه نه وي، خو د استاد الفت په خبره ((که په ټول وطن کې یې یوه کودله هم نه وي نو دی به وایي چې هله وطن مې)) د ټول وطن ددعوه به کوي. نو د

شاعر زړه د تخیل خان او باچا دی. ټول کلی، ټوله ټولنه او ټول وطن او د هغو غمونه او دردونه د هغه شتمني جوړوي. د دردونو عوامل او له هغو نه د خلاصون لارې گودرې په گوته کوي:

لمر چې زموږ کلي ته لار نه کوي
هغه دوه غرونه نرېدلې نه دي
هسې له بخته زورور یو اشنا
که نه نو چا سترگې نیولي نه دي.

شاعر ته تر هر چا خپله په وینو رنگ ټولنه ښه معلومه ده، ځکه چې د ټولني د هر فرد شاخکی وینه تویه شوې، نو شاعر پرې خپلې اوښکې څڅولي دي، نو له دې کبله ده ته تر هر چا د خپل رنگ بنگ کلي، کور، ټولني او هېواد په وینو رنگ خېره ښه معلومه ده. بیا نورو ته وايي چې که ((زموږ د کلي پته)) د چا په کار وي نو داسې ده:

زموږ کلی
دا د دنگو غرونو شاته
که دې زړه وي
چې ته راشې
د زرگي پردې دې خلاصې کړه
په څیر شه
او بیا...

وگوره په مینه:

یوه سره د وینو لیکه
غزېدلې ده له غرونو

چې تر کلي پورې

رسي.

شاعر دې خبرې نور هم غمجن کړی چې پخوا به کلي کې دزې وشوې، نو په کلي کې به کوم نوی گل (ماشوم) راتوکېدلای و او ملا به یې د تبرک لپاره په ډېره خوښۍ په غوږ کې اذان کاوه، خو اوس هر وخت په کلي کې دزې کېږي خو دا بل ډول دزې دي او تر دزو وروسته زموږ د کلي ملا د جنازې مونځونه کوي، (ياس شعر). شاعر په يوه شعر کې خپله سوې لوې ټولنه له يو سوي ځنگل سره تشبیه کړې ده، چې څو لارورکو د ځان د خلاصون په خاطر ټول ځنگله ته اور واچوه، خو په پای کې همدا اور له دوی څخه هم راتاو شو. شاعر په دې شعر کې د خپلې ټولنې د شل کلنې غمیزې د عاملینو یو ډېر دقیق انځور باسي چې ځنگه یې د ځان د هوساینې لپاره ټوله ټولنه په اور وړپته او وسوځوله، خو په پای کې یې دوی ته هم لمبې ورسېدې (لار ورکي لاروي) شعر.

صديق الله بدر د شعري جولو په دو فورمونو (غزل-آزاد) کې زیاته شاعري کړې ده، آزاد شعرونه یې هم بشکلي دي، خو د آزاد شعر په اندول یې غزل کې تجربې پخې دي. د ده په غزلو کې د ژوند د بېلابېلو خواوو رنگارنگ ناخوالې انځور شوي او د ژوند ډول ډول مانيزه رنگارنگي په کې لیدل کېږي. د څو غزلو دا څو بیتونه به یې د بېلگې په توګه راوړو:

چې یارانہ یې وړانہ کړې زموږ
کوم یو غماز مو په ملګرو کې شته

بدره تاوېږي لېوني چې درنه
وايه څه راز ستا په خبرو کې شته
يا:

ماد هجران خطري وزغملې
نور ځان د وصل په خطر کې وينم
بدره اخر به شي رسوا په مينه
د مينې راز دې هر اثر کې وينم
يا:

د زړه وينه مې د هغو گلو رنگ دی
په وړمو يې نارام زرگی قرار شي
د کابل د پېغلو زلفې شي وړمينې
چې راخورد نارنج گل د ننگرهار شي

د صديق الله بدر شعرونه د نورو شاعرانو په شان د ډېرو برياوو
ترڅنگ يو لړ خفيفې نيمگړتياوې هم لري. بدر د ننگرهار د سره رود د
شاعرانه سيمې بلبل دی. کله چې د هر سره رودي شاعر شاعري تر
نظره تېرېږي، نو سړي ته له ورايه د ژبنۍ ستونزې مسله راتړ سترگو
کېږي.

صديق الله بدر د ځينو نورو سره روديانو په شان په کور کې فارسي
وايي. ځينې سره روديان په ځانگړي ډول ليکوال او شاعران داسې دي
چې کورنۍ او گړنۍ ژبه يې فارسي وي، خو ليکنې، قلمي او د شاعرۍ
ژبه يې بيا پښتو وي. د بدر په ليک په ځانگړي ډول په شعر کې ژبنۍ

نیمه پېړۍ یون / د کتابونو په وړمو کې

نیمگړتیا ډېره کمه ده او ان اوس بېخي رفع شوې، خو د ژبنيو ترکیبونو په برخه کې بیا سپری د ځینو نیمگړتیاوو او کمیو احساس کولای شي. په ټولیز ډول صدیق الله بدر یو بریمن شاعر او لیکوال دی چې په اوډلي ډول یې شاعري او لیکوالي مخ په بره روانه ده. د ځینو په اصطلاح یو ژمن شاعر او لیکوال دی. دا لاندې شعر یې هم د ده د تینګې ژمنې څرگندونه کوي:

چې کړو ښکاره د زرګي زور ملګرو
راشئ چې ودانګو په اور ملګرو

له نیمې لارې ستنېدل به څه وي
له دې نه غیر چې شي پېغور ملګرو.

زه ځوان او هڅاند شاعر صدیق الله بدر ته د ده په هڅاند فرهنگي یون کې د لا زیاتو بریاوو او نوښتونو هیله کوم.

په شاعرانه مینه

اسمعيل یون

۹-۶-۱۳۷۷

کابل

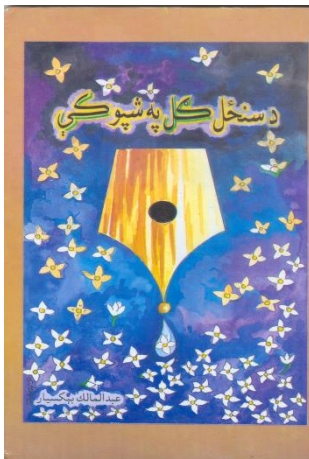
بېکسیار

د بې هویتۍ په درياب کې د هویت ډيوه

د بېکسیار قلمه دومره وکړه

د وخت پر تنده انسانیت وکړه

په تېرو شلو کلونو کې چې زموږ پر ټولني کوم دردوونکی ناتار تېر شو، نو د ژوند پر ټولو خواو يې خپلې اغېزې وشيندلې. د شعر نړۍ هم له دې ناتاره خوندي پاتې نه شوه. شاعران او ناظران دواړه په يو نه يو

ډول له يو فکري، سياسي او عقیده يي لوري سره وتړل شول. په پایله کې هغه کشمکش چې په سياسي برخو او تگلورو کې موجود و، تر يوه بريده يې پر ادبياتو او په تېره بيا پر شعر هم خپل سيوری خور کړ. خو په دې منځ کې بيا ځينې داسې شاعران او ليکوال هم راوتوکېدل، چې د ځينې او سياسي غرض پر ځای يې عاطفه، احساس او لوړ انساني ارزښت د

خپلې ايجادې ښکارندې محور وټاکه او داسې ادبي اثار يې رامنځته کړل چې د څرنگوالي له پلوه يې تر هغو نورو ارزښت او مقام لوړ دی.

عبدالمالک بېکسیار د همدغې دویمې کتگورۍ د شاعرانو له جملې څخه دی. ده خپل شعر له هماغه پیله د سیاسي شعار تر بریده راټیټ نه کړ او پر خپل شاعر شخصیت یې د وخت د سیاسي غوښتنو تور پورې نه کړ.

شپېتم کلونه د هېواد په دننه کې د شعار او شعر ښه گرم پړاو و. همدغه لسيزه د بېکسیار د شاعرۍ د توکېدو کلونه دي، خو ده په دې کلونو کې هېڅکله هم خپله سپېڅلې شاعري د سیاسي شعار گردونو او بادونو ته پرې نه ښوده. له همدې کبله خو دی په دې کلونو کې د هېواد په دننه کې د یو شهرت گتلي شاعر په توگه مطرح نه شو؛ یوازې هغه شاعران او لیکوال چې له ده سره یې فرهنگي اړیکي درلودل، د ده د شاعرۍ پر ارزښت پوهېدل. همدا یاده لسيزه لا پای ته رسېدلې نه وه، چې شاعر بېکسیار له خپلو شعرونو سره د خپل ټاټوبي په پرېښودلو محکوم شو؛ پېښور ته راغی، یو کال نیم یې لا تېر کړی نه و چې دلته یې هم د (شعاریت) بازار ولید او د ذهني ستړیا احساس یې وکړ، پېښور کې د ده د ازاد هنر وزرونه ونه غوړېدل، ځکه چې دلته هم د کابل په شان د ازاد ذوق او اند د شعر د شاهین پر پرواز بندیز لگېدلی و. بیا له دې ځایه لرې ((د رڼاگانو هېواد)) (ډنمارک) ته لاړ او داسې اټکلېده چې نور به نه خپل سوی لوی هېواد ور په یاد وي او نه به هم د خپلې جونگرې ټیلي څراغ.

د وخت په تېرېدو سره دا اټکل بېخي اوښتې ښه غوره کړه؛ هغه د رڼاگانو د ښار د سندرو په گلبن کې د خپل ټاټوبي (د سنځل گل شپې) هېرې نه کړې، تن یې هلته و خو روح او اروا یې دلته. دی په خپل هېواد کې د ذهني بلوغ داسې یو پړاو ته رسېدلای و چې نور نو پرډیو سندرو

او د پردیو گلونو رنگ یې پر ذهن هغه اغېز نه شو شیندلای چې د خپل هېواد، د سنځلو گلانو او سوو تپو پرې خورولای شو.

بېکسیار زموږ د ډېرو کلونو د یو ملي او فرهنگي سفر ملگری دی، کله چې دی بهر ته لاړ، نو تقریباً اته کاله ماو ده سره ونه شو کتلای، خو بیا مو لیکنې اړیکې پیدا شول، ما فکر وکړ چې هلته خو بېله ټولنه ده، کېدی شي د سړي پر ژوند او شخصیت ډېره اغېزه وکړي، خو ده راته په یو لیک کې لیکلي وو: ((... زه همغه مالک یم چې تاسو په کابل کې لیدلای وم، ما هېڅ تغیر نه دی کړی...)) تر لیکنیو اړیکو وروسته مې بیا په پېښور کې ولید، همغه بېکسیار و، چې پخوا و، لا کلیوال شوی و، لا صمیمي شوی، تکلف، تصنع، ځان ښودنه او د مصنوعي تبارز او شخصیت هېڅ نښې نښانې په کې نه څرگندېدې، همغه فرهنگي مینه او ولوله یې په زړه کې وه چې پخوا یې درلودله، خو نور یې دا اور په زړه کې نه شو ساتلای، د یوې فرهنگي مجلې (هیلي) د خپرولو په تکل کې شو او دا یې هم وویل چې ((گوره هېڅ ځوان لیکوال درنه بېنوا او خفه لاړ نه شي او د هېچا لیکنې ته د سانسور زندی وانه چوئ، سانسور او د ادب د زنداني کولو ترخه تجربه خو موږ او تاسې لیدلې ده. تاسې د مجلې د لگښت په اړه هېڅ تشویش مه کوئ، زه شپه ورځ کار کوم خو د مجلې لگښت برابروم...)). ده همداسې وکړل. یو وخت ماته زموږ یو بل فرهنگي ملگری ممتاز ارمان له مسکو نه تېلفون وکړ چې: ((تاسو به خبر یئ که نه، چې بېکسیار په څومره ستونزو د مجلې لگښت برابروي؟ هغه د خپلې رخصتۍ په ورځو کې هم کار کوي چې مجلې ته مالي لگښت برابر کړي.)) دې سره ماته دا خبره نوره هم ثابتې شوه چې فرهنگي کار او خدمت د څومره قربانیو په بدل کې سرته رسېږي، خو

بېکسیار په خپلې دې قربانۍ سره د فرهنګي خدمت یو بېساری ریکارډ تینګ کړی دی. (بېساری ریکارډ) خو ورته ځکه وایم چې تر بېکسیاره نور غښتلي، متور، ژبور او د زیاتې پانګې څښتنان شته، خو په لویډیخ کې چا هم داسې یوې قربانۍ ته ځان ور نه کړ. البته زموږ ډېرو افغان لیکوالو او فرهنګیانو په ډله ییز او هم په ځاني ډول د یاد وړ کارونه کړي دي، خو هغه د بېکسیار په شان د خپل ځاني او کورني ژوند د قربانۍ په بیه نه دي، یو څه یې ورسره د خپل ژوند خیال هم ساتلای دی.

بېکسیار پر ۱۳۷۶ کال د هیلې مجلې تر څنګه د خپلو شعرونو لومړنۍ مجموعه (سوچونه او کړلېچونه) هم چاپ کړه. دې شعري ټولګې د یوه ښه شاعر په توګه په ادبي کړیو کې د بېکسیار نوم څرګند کړ. تر دې دمخه د هغه د شعرونو د څرنگوالي په انډول د هغه شهرت کم و.

(د سنځل گل په شپو کې) د بېکسیار د شعرونو دویمه مجموعه ده. شاعر په خپل شعري یون کې ښه بریمن دی. خدای (ج) ورکړی شعري استعداد او خپله کسبې پوهه یې دواړه سره ډېر ښه اوډلي او د دواړو له ښکلې اوډنې نه یې خواږه شعرونه ټوکولي دي. د شعر فکري او ښکلاییزه (لفظي) خوا یې دواړه په ټول تللي دي. د شاعر زړه او ذهن دواړه له شتمنۍ ډک دي، غواړي لوستونکي او ټولنې ته خپل انساني رسالت تر سره کړي. د ده شعر د یو ټولنیز او ځاني درد زېږنده ده، د خپلو او پرديو غمونو د دواړو انعکاس ته یې اوږه ورکړې ده. د فرانسیس بېکن په وینا ((شاعران پر دريو کتگوريو وېشل کېږي، یو هغه دي چې د مېرې په شان ټول عمر له نورو څخه هر څه راټولوي او خپله هېڅ نه لري او بل هغه دي چې د غنې په شان هر څه له خپلې ګېډې باسي له

نورو څخه هېڅ نه اخلي او درېیم هغه دي چې د شاتو د مچيو حيثيت لري، پر لرې لرې گلونو گرځي، له هغو څخه شيره را اخلي او بيا يې په شاتو بدلوي.) بېکسيار هم لکه د يو پتنگ په شان د خپلې ټولنې پر ټپي گلونو، سويو ساندو، ټولنيزو ناخوالو او نورو ذهني ټپونو گرځېدلای او هغه ټول يې په روح او روان سره لمس کړي او بيا يې د شعر د شاتو په کندولي کې ټولنې ته وړاندې کړي دي. د ده شعر د همدغو پېښو انځور، د بريو او نابريو او ټکلو زړونو د اهونو هنداره ده. کله چې موږ د ده شعرونه لولو نو په ذهن کې مو همغه پېښې او انځورونه راژوندي کېږي. د ده په شعر کې د نورو ځانگړتياوو تر څنګ دغه لاندې ځانگړنې زياتې څرگندې دي:

۱- صداقت او رښتينولي: د ده په شعر کې يو سپېڅلی صداقت او رښتينولي ښکاري، دی څه چې وايي رښتيا يې وايي او له خپلې مينې سره رښتينې مينه لري.

د ده شعري صداقت د ده له ځاني صداقت سره هم مستقيم اړيکي لري، په ځاني ژوند کې هم داسې يو انسان دی، چې دروغ، تګي، بازاری کېدنه، تېر ايستنه او د نورو درغليو چل نه ورځي. وگورئ دغه شعر د ده سپېڅلی صداقت په څه ډول انځوروي:

ما يو څلور بنده غزل ليکلی

هغه به وگورو لږ،

په تناره کې مېلمنو نه پاتې شونې وريچې

به سره يوځای وخورو،

ماته ترورۍ وېل دا ستا ډېرې خوښې

بیا د ژوند نورې څه کیسې به وکړو،
شپې به له میندو پټ په بام ویده شو،
تر پېشلمې پورې به ستوري شمارو.

۲- فکري تړون: په شعر کې د شاعر د روحي سپېڅلتیا تر څنګ
فکري سپېڅلتیا او له مقدس ارمان سره ټینګ تړون هم د شعر د مانیز
ارزښت په لوړولو کې ستره ونډه لري. د لوړو اشخاصو او شاعرانو
ارمانونه لوړ وي. بېکسیار هم یو ستر هېوادني ارمان ته ژمن دی. د هغه
د زړه پردې د هر هغه ناتار په شمال رپي چې د ده په ذهن کې د ده د
سترې هیلې (د هېوادنۍ سوکالی) د له منځه تلو سبب کېږي، نو ځکه
خو یې په زړه کې وېره وي:

دا شپه ډېره اوږده نه شي ملګرو زه ډارېږم
د وخت کیسه توده نه شي ملګرو زه ډارېږم
دا مسته قافله د خړ ځادرو پښې لوڅو
په نیمه لار ویده نه شي ملګرو زه ډارېږم

یا هم دا شعر:

د ځول شپې سرې هوا ته اور مو مړ
غواړو چغې کړو دنیا ته شور مو مړ
په پردې نظر کړه یې کړو بیا ډز
چې بیا ښه یې ورشو خوا ته ورور مو مړ.

۳- انتقادي روح: لکه څنګه چې شعر خپله د ټولنیزو ناخوالو پر
وړاندې یو غبرګون دی او شاعر د دې پېښو انځور گر، نو د پېښو د عامل
پر وړاندې فکري بغاوت او نیوکه د شاعر حق دی. د پېښو بیان که څه

هم ډېر ترېخ وي خو شاعر يې له بيان څخه ډډه نه کوي، ځکه چې
(شاعران له قید او بنده بې پروا دي)) بېکسپار هم د یو شاعر په توګه
دا رسالت تر سره کړی دی:

شروع ته اخرت وايي زموږ د کلي خلک
مرګونو ته غیرت وايي زموږ د کلي خلک
بښې دنگې کلاګانې کې بندي پښتنې پېغلې
بس دې ته خپل عزت وايي زموږ د کلي خلک
برغره کې چېرته پټ دي یو ملا او بل يې زوم دی
ځانونو ته دولت وايي زموږ د کلي خلک

یا:

د مینې نوم د دې مخلوق له ژبو مرور
مرګي دي جنازې دي ټول وطن مو هدیره
وراني کوه، مرګي کوه چې نوم دې وي اتل
د هر څه اجازې دي ټول وطن مو هدیره.

۴- لفظي ښکلا: بېکسپار د خپل شعر مانيز جوهر د ښکلو کلمو
په ګلابپانو کې تاو کړی. د ده د شعر لفظي خوا خوږه، نرمه، پسته او
روانه ده. په شعر کې يې تکلفي او تصنعی ښکلا نه شته، د شعر الفاظ
يې داسې سره اوډل شوي چې ظاهري ځلا يې دومره ښکاره نه ده چې
سړی فکر وکړي شاعر په جبري ډول پر ځان فشار راوړی چې حتمي
باید ښکلې کلمې وکاروي، بلکې په طبیعي ډول د شعر له مانيزې او
لفظي ښکلا سره برابري شوې دي.

وگورئ دا شعر:

((د پېشلمې په خوب ویدې پېغلې په بڼې موتي کې،

رډي د دیدن خوبونه)).

یا:

سر کالې بیا فصلونه ښه راغلي

سر کالې بیا سنځلې ډېرې ډکې

سر کالې ډېر غریبانان نه یو لږ ډېره راځه.

بل شعر:

دا ځنگه یو ناڅاپه راپه یاد شوې لکه هېر

د زړه په کور چې هغسې آباد شوې لکه هېر

دا چا کرې له نظره یه زما خوږه وطنه!

لوگی دې شم دا ولي یو هېواد شوې لکه هېر.

۵- نوښت: د بېکسیار په شعر کې تر زیاته بریده نوښت لیدل

کېږي. سره له دې چې په ځینو شعرونو کې به یې د پښتو شاعری

دودیز رنگ موجود وي او په طبیعي ډول به پکې د دودیزې شاعری

اغېز پروت وي، خو په تولید ډول د هغه شاعري له نوښته ډکه ده، زیات

شعرونه یې له دودیزو شعرونو خپله لار بېلوي؛ هغه پېښې او حالات

انځوروي چې تراوسه لا ورته د ډېرو د فکر نیلي ورسېدلي نه دي. د

هغه د وینا دود هم له نورو توپیر کوي. د ده په شعر کې ډېرې ((قلقلې))

نه شته، یوه آرامه وینا ده، خو دننه په کې بیا یو ((غلی شاتنه انقلاب

دی.)) د ده له هغو شعرونو څخه چې نوی رنگ پکې زیات دی،

لوستونکي په لومړي ځل ډېر خوند نه شي اخیستلای، خو چې دویم درېیم ځل یې ولولي نو زیات خوند ترې اخیستلای شي. ځینې نوي شعرونه یې داسې هم دي چې په آني ډول یې انځور تر سترگو کېږي او سپرې ترې ژر خوند اخیستلای شي. دی داسې کلیوالي، ځنگزنو مسایلو ته متوجه شوی، چې تراوسه یې پښتو شاعری کې بېلگې کمې وې، دا شعر یې وگورئ:

خپله

راته یې وې

((هغه پرون چې هغه زه، ته روان

د گاونډي لور رانه وروسته کې

بیا وپوښتل چې

څه دې کېده؟

ما ورته ووې

چې دا ((خپل))؟ دی زما))،

خو زه قسم دی ((خپلې))؟

چې لا تراوسه پورې،

ستا بس په دې ټکي ونه پوهېدم،

چې دا دې ((وینه))

که دې ((مینه)) نبوده؟.

۶- معیاریتوب: بېکسیار یو داسې شاعر دی چې د خپل فطري استعداد تر څنګ د ادبیاتو کسبې زده کړې هم لري. هغه د پښتو ژبې او ادب په څانګه کې خپلې لوړې زده کړې ترسره کړي، د همدغو لوړو زده کړو له کبله د هغه د شعر ژبه کره او معیاري ده. که په شعر کې یې ځینې سیمه ییزې پېښې او د ځاني ژوند ځینې ذهني تاثرات څرګند کړي، نو بیا یې هم د معیاري ژبې خیال ساتلی دی. له دې پرته ځینې نورې ځانګړنې هم شته چې د هغه د شعر ښکلا او ځلا یې زیاته کړې ده.

د بېکسیار د شعر په کره والي او ښکلا کې دې ټکي هم زیاته ونډه لرلې چې شاعر زیات عمر له خپل شعر سره ملګری پاتې شوی دی، څومره مینه چې ده له شعر سره پاللې، له بل څه سره یې نه ده پاللې، د هغه زیات ذهني ځواک او د زړه زور په همدې شعر کې مصرف شوي دي .

په پښتو کې دا دود دی چې زموږ د ادبي پدیدې زېږندوی لومړی شعر لیکي، کله چې په شعر کې تر یوه ځایه د شهرت پړاو ته ورسېږي، بیا پر لیکنو پیل وکړي، بیا سیاستوال شي او بیا نور...

خو بېکسیار له پیله تر دې دمه یوازې د شعر له ښاپېړۍ سره خپله مینه لوبولې او لوبوي یې. دې کار هم د ده د شعر ښکلا زیاته کړې ده. د یو باثباته شاعر شخصیت تر څنګ د هغه ټولنیز، ملي او ځاني شخصیت هم د زیاتې ستاینې او یادونې وړ دی. هغه په یو داسې چاپېریال کې

ژوند کوي چې ډېرو په کې خپل هویتونه او شخصیتونه بایللي او د بې هویتۍ په درياب کې داسې ډوب شوي چې بیا یې پته هم لگېدلې نه ده.

خو بېکسیار د بې هویتۍ په دې لوی درياب کې د افغاني هویت او پښتو داسې یوه ډیوه (هیله) لگولې، چې رڼا یې نه یوازې زموږ د ستم خپلي هېواد گوت گوت ته رسېږي، بلکې د هغو افغانانو چې په لوېدیزو هېوادو کې د هویت ورکېدنې پر یو نري رنځ اخته دي، د هغو د وپښولو لپاره هم یوه ځلانده ډیوه ده. د اوبو په منځ کې د ډیوې لگول څه اسانه کار نه دی، هغه د بېکسیار په شان اشخاصو د اندو او ژوند قرباني غواړي.

زه ورته د لوی خدای (ج) له درباره همداسې بریالیتوب غواړم.

په درناوي

د ادب په خوږه مینه

محمد اسمعیل یون

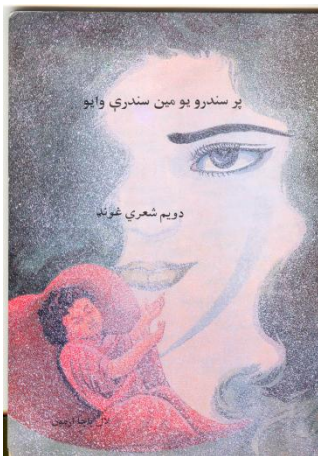
۱۳۷۷-۱۱-۱۵

پېښور - پښتونخوا

ازمون په خپل فرهنگي ازمون کې دېر بريمن دی

را ویښنومه د مړوند مازیگری سندرې

د رباب مزو کې مې بیا د گودر تال گد دی

له ډول ډول سیلیو سره سره اوس
زمونږ فرهنگي چاپېریال له رنگارنگ
گلانو ډک دی، خو ازمون بیا په دې نویو
گلانو کې یو گلاب گل دی.

هغه د خپل زړه هېندارې د مینې او
عاطفې په اوبو داسې وللې دي چې د
هېڅ ډول کینې گرد یې په کې نه دی
پرې ایښی. هغه سره له دې چې د دوو
سترو کینه ییزو ناتارونو په توپان کې د

راگیر شوي پښت یو استازی دی، خو بیا هم د اور په ژبه خبرې نه کوي،
هغه د توتکیو ژبه زده کړې او په همدې ژبه یې یوازې د مینې او عاطفې
سندرې لیکلي دي.

((دده په ژبه یوازې د جانان د نامه توري شنه دي)) همدغه مینه
وړي توري د ازمون د ژوند او اند یوه داسې خزانه ده چې نه یې ترپڼه
څوک اخستلای شي، نه یې ترې اړولای شي او نه یې هم ترې بېلولای

شي. ازمون لکه د یو سندریز بلبل په شان پر مینه او سندرو مین دی،
ځکه خو ده د مینې له هغو تورو نه چې د ده په ژبه او زړه کې لیک دي،
سندري جوړې کړي او د همدې مینې په مینه پایي:
په سندرو یو مین سندري وايو
ستا د مینې د کعبې په طواف پایو

xxx

موږه د هر چا په زړه کې کور د مینې جوړ کړلو
تنگه پر موږ خیر که تش همدا کره خاورینه شوه
له فطري پلوه خدای پاک د شاعر خټه د عاطفې او احساس په اوبو
لمده کړې، ځکه خو نو د هرې پېښې پر وړاندې غبرگون خپل طبیعي
حق گڼي، ازمون هم په هغو شاعرانو کې راځي چې د شاعرۍ فطري
جوهر په کې زیات دی، یو وخت هغه ((احساس)) و خو کله چې د
حالاتو په بټۍ کې د احساس د ازموینې شېبې پرې راغلي نو پخپله په
((ازمون)) واوښت او بیا په دې ازموینه کې دومره بریمن شو چې د خپل
عمر په اندول یې د اند او هڅو ثمره زیاته ده او زیاته خو باید ځکه وي
چې ده له خپل فطري او خدای (ج) ورکړي استعداد سره خپله کسبي
پوهه او هڅې هم ملگرې کړي دي.

د ده ښکلې او گلاب رنگه شاعري د فطري او کسبي استعداد د یو
ځای کېدو نتیجه او ثمره ده. ځکه خو کله چې موږ د ده شعرونه لولو، نو
د شعاري نظمونو پرځای له شعرونو او شعري کیفیت سره مخامخېږو،
لکه څنگه چې شاعر پخپله مینه کې د انطباق پړاو ته رسېدلی او له
خپل جانان سره وصل شوی، داسې یې شعري کیفیت هم ښکلی شوی
دی.

ستا له مینې مې جانانه مینه زده کړه

ایله اوس مې له خپل ځانه مینه زده کړه

xxx

سیوری مې بادوړی تصویر نه لرم

له سترگو پرېوتم تعبیر نه لرم

څوک به د اوبسکو کفن راکړي راته

بې وسه مېرۍ یېمه ویر نه لرم.

ازمون زموږ د ټولنې یو حساس شاعر دی، زموږ ټولنه اوس له ډول ډول روحي، رواني، ټولنيزو او نورو ستونزو سره لاس او گربوان ده، شاعر هم د خپلې ټولنې یو انځور گر او عکاس دی، دی پخپل هنر کې د خپلې ټولنې د اوږدې غمیزې د هغې برخې یو دردونکی، عیني او رواني تصویر وړاندې کوي چې زموږ د ټولنې گن شمېر وگړي د هغې قرباني شوي او نورو پرې د خپلې بېوسۍ او بېکسۍ اوبسکې تويې کړي او له همدې اوبسکو یې د خپل زړه شهیدو ټوټو ته (کفن) ورکړی دی.

په خپلو اوبسکو پټوي ستر د خپلو مړو

خدایه بښنه له تا غواړي د کفن وږی

خو شاعر له دې سترو ناخوالو سره سره بیا هم دومره مایوسه نه دی، چې د غمونو پټې پرې دومره دروند وي، چې د ده د هیلو ټولې ځانگې ماتې کړي او ژوند یې د تیارو کومې ته گوزار شي، لکه څنگه چې یتیم په ژړا پوخ وي دغه راز شاعر له غمونو سره روږدی وي، غم او تخیل، درد او عاطفه د شاعر همېشني ملگري دي. تیارې د ژوند دښمنې او

شاعر د رڼا پتنگ دی ځکه خو شاعر د رڼا پالو لپاره د زړه له کومې هوډ
او ژمنه کوي:

د رڼا فصل مې خدای (ج) شین که کړ د اوبنکو په کر
ورته ژړا به تل په سترگو کې عادت ساتمه

څومره چې شاعر پر مینې او رڼا مین دی، دغسې له خپل هېواد،
ټولني او خپل ولس سره هم مینه لري، د شاعر د زړه د رباب تارونه ډېر
حساس دي، یوازې د غم او خوشالی په یوه عادي باد په اهتزاز راځي خو
د زړه دنیا یې بیا ډېره پراخه ده هغې کې نه یوازې د خپلې ځاني مینې
غمونه، بلکې د ټول ولس دردونه ځایېږي، شاعر په ټولنیزو غمونو کې
ډوب وي، ژوند یې له ټولني سره تړلی وي.

چې په شونډو یې پتري د وینو ښکاري
هغه زه هغه وطن، هغه مې قام دی

د ازمون د شاعرۍ مانیز او جولیز جوړښت په طبیعي او شعوري ډول
داسې سره اوډل شوی او اوډل شوی چې د دواړو د درنښت تله برابره
ده. هغه د خپل شعر جولیز جوړښت ته د ښکلو گلوبیونو له پانو دومره
ښکلې جامې جوړې کړي، چې دا لفظي ښکلا له ورايه د سپري په ذهن کې
د هغه د شعر د لوستلو د راکښون ځواک پیاوړی کوي. ده د خپل شعر د
مانا مرغلره د ښکلو وییونو د گلپانو په حجاب کې نغښتې او د شعر د هر
درغل له روا او ناروا نیوکې یې خوندي کړې ده، د ده د شعر لفظي ښکلا د
ده د مانیز فقر زېږنده نه ده او نه د استاد الفت په وینا داسې ده چې
(شاعر هڅه کړې خپل معنوي فقر د کلمو په ځل بل کې پټ کړي)) بلکې
کوښښ کوي چې د خپل شعر ښکلې ښاپېړۍ د تکلف په رنځ رنځوره نه

کړې. شاعر په پوره طبعي او کسبې مهارت هڅه کوي چې د شعر پر حریم باندې د شعار د برید او یرغل مخه ونیسي، ځکه خو یې له ((پر هرونه دي چې خاندی)) څخه تر دې شعري یون د شعاري نظمونو د څرگندېدو مخه نیولې ده.

ازمون هم د هغه شاعرانو په ډله کې راځي چې د شعار ((ازمېنستي)) دوره یې تېره کړې نه ده، د شاعرۍ په پیل کې یې کېدې شي ځینې داسې شعرونه وي چې شعري نیمګړتیاوې به ولري، خو کله چې د ده شعاري په مطبوعاتو کې د خپرېدو او بیا د یوې ځانګړې شعري مجموعې د چاپ جوګه شوې، نو له شعاري نظمونو، سپوره پېیلو خبرو او لنډ مهاله نظمونو څخه یې په څرګند ډول خپله لاره بېله کړې ده. د شعر د شعاري کېدو لاملونه یوازې دا نه دي چې د شعر ژبه او استر دې پیکه، سپوره، سولېدلي او بدرنګه وي، بلکې د شعر له مانیز جوهر سره هم اړه پیدا کوي، چې شاعر کومه موضوع، او پېښه او د هغو مانیز جوهر څه ډول د کلمو په شال کې تاو کړی او څه ډول یې د خپل اند د بیان لپاره بېلابېل وییونه استخدام کړي دي. ایا بېلابېل الفاظ د شاعر د فکر د لېږد ځواک لري او که نه؟ او یا هم د شاعر فکر د دې وړ دی او که نه چې ښکلې کلمې ورته وګمارل شي؟ د شاعر د شعر ځواک په همدغه تقاطع کې راڅرګندېږي، چې د شعر دا دوه جوړونکي توکي په څه ډول یو له بل سره اوبدلای، پېیلای او تړلای شي؟

لال پاچا ازمون هغه شاعر دی چې د شاعرۍ په دې اصل کې دقیق او بریمن دی. هغه د شاعرۍ دوه استعدادونه لري، یو دا چې خدای پاک پر ده د شاعرۍ فطري استعداد لورولای او بل د ده کسبې استعداد دی، ده د یو مسلکي تحصیل کړي لیکوال په توګه د شاعرۍ ډېر رغنده تخنیکي

توکي زده کړي او بیا یې د عملي تجربې ترڅنګ دا دواړه استعدادونه د خپلې شاعرۍ او لیکوالۍ لپاره کارولي دي، نو ځکه خو یې شاعري تر زیاته بریده په ټول تللې ده.

له مانیز پلوه هم د ده شاعري لنډ مهالې او موسمي نه ده، د ده شاعري داسې نه ده چې په ټولنه کې د سیاسي بدلون په رامنځته کېدو سره له چلنده ولوېږي او د ((ځینو)) په شان خپله شعري مجموعه بیا له خلکو پټه کړي. د ده د شاعرۍ پر زیاتو څانګو د ملي فکر عاطفي کوترې خپل وزرونه غوړولي دي. د ادبپوهانو په اند که ملي او عقیدي فکر او ارزښتونه د یوې ټولنې د شاعر د شعر مانیز ملاتړ او منځپانګه شي، نو د شعر د ژوند دوام به یې تر زیاته وخته تضمین شي. د دې علت دادی چې ملي فکر، عقیده یې او ملي ارزښتونه د نورو هغو په انډول باثباته او تلپاتې وي، نو هر څه چې د دې تلپاتې ارزښتونو په ملاتړ رامنځته شي، نو طبیعي ده چې عمر به یې زیات وي. د ازمون د شاعرۍ د مانیز جوړښت زیاته برخه همدا ملي فکر، درد او ناخوالې دي. خو ده یو بله ښېګڼه هم ورسره یوځای کړې، هغه د خپلې ځاني مینې، درد، عاطفې او احساس وړانګې دي چې ده له خپل ملي فکر سره تړلي او په پایله کې یې د شعر په بڼه د مینې، فکر، درد، تخیل او احساس یوه رنگینه شفاهي تابلو او ګالري زموږ مخې ته ایښې ده. وګورئ ((زخمونه د کوترو)) شعر چې په ښکلي عاطفي حالت کې لیکل شوی او د زماني واټن، لوړې ژورې یې د عمر د اوږدوالي وزرونه نه شي تړلای:

طواف ته د ښایست راځي سیلونه د کوترو
اسمانه مبارک شه امپلونه د کوترو

په ځمکې د دې لوی اسمان په غېږ کې څه کیسه ده
چې اوږي گام په گام په کې رنگونه د کوټرو
مېنډو کو کې راوړی د غنم وږی یې یو وړ
دا ولې نن اوبښتي دي فکرونه د کوټرو
په وړانو ځالو راشي بیا یې اوبښکو باندي نمانځي
د دمې په نیت نه راځي سوچونه د کوټرو
د عشق د ژوند سندرې د رباب له تارو باسي
قفس ماتوي حسنه چې وزرونه د کوټرو
د مینې هنگامه د زمانې په تېږه لیکي
په تورو کې گلونه ږدي زخمنه د کوټرو.

دا لاندې شعر هم د ځانگړي کیفیت لرونکی دی:

زما د ژوند د فلسفې خوږلني داده وخته
د شاعر بخت يم د قحطۍ پر اوږو بار تېرېږم
ځان ته له سويو اسوېلو کې د عشق جوړوم
د مين شپه يم په سوچونو کې په دار تېرېږم
ورمه په زړه کې د حالاتو د رنځونو انځور
د افغان ژوند يمه په تمه د بهار تېرېږم
غزل ته اخلم ښکلي توري او رنگونه ترېنه
ازمونه ستا د پرهرونو پر دې ښار تېرېږم.

د شعر د رغنده عناصرو له جملې څخه يو هم تصوير (انځور) دی. د
ازمون په شاعرۍ کې د انځور برخه هم د پام او یاد وړ ده. په شعر کې

انځور هم بېلابېلو ډولونه لري. عیني انځورونه، ذهني انځورونه او د دواړو ترکیب. عیني انځور هغه دی چې شاعر په خپل شعر کې داسې یوه پېښه او صحنه انځور کړي چې په عیني ډول موږ په خپل ذهن کې د هغې پېښې تصویر مجسم کړای شو او یا هم که یو رسام یا انځورگر ته د شاعر د الفاظو دا انځور ورکړای شي، نو هغه یې بیا د کاغذ پر مخ انځور کړای شي. ذهني انځور هغه ته وایي چې له فزیکي پلوه د هغه ترسیم ناشونی ښکاري، یوازې په ذهن کې کېدی شي د هغه مانا جوړه او ترسیم شي او د لوستونکي او اورېدونکي د ذهني خوند جوگه شي. ترکیبي انځور دې ته وایي چې یوه برخه یې له عیني او بله له ذهني انځور نه جوړه شوې وي.

د ازمون په شاعرۍ کې دا ډول انځورونه ډېر زیات دي، کله یو بیت یو انځور جوړوي، او کله هم یو ژبني ترکیب یو انځور.

ستا د کافر نظر د تورې تېره سیوري لاندې

زما ماشومه مینه لاس په دعا خوب وړې ده

دلته (نظر) او (مینه) داسې کلمې او ماناوې دي چې هغه په ذهن پورې اړه لري او عیني تصویر نه جوړوي، خو کله چې له (نظر) سره د (تورې) او (ماشومه) کلمې یوځای کېږي خبره له ذهنیت نه عینیت ته راوځي، او سړي ته له عیني پلوه داسې یو تصویر وړاندې کوي چې یو کافر له تورې سره ولاړ دی او ماشوم په شنه جامه کې ویده دی او دی پرې د گوزار په حالت کې دی، دغسې یو عاطفي حالت د سړي پر ذهن اثر ښندي او سترگو سترگو ته یې کېږي. اوس که دا بیت انځورگر ته ورکړو په ډېره اسانۍ یې تصویر رسمولای شي.

دا بیتونه هم وگورئ:

پاولي دې پرې چې په تتر کې دي اتن واچوي
د غنم وږي په غزا کې څو شملو اخیستي

xxx

د چنار څانگې له ښارو سره موسکېږي لږ ورو
سترې اروا مې شینکې ډډ ته دا ستا خوب وږي ده

xxx

په مزاری تندي دې خال د کابل وځلېده
که خړ طالب په تېره غاښي د شیبې ختلی

xxx

تېو د غنم لو ته د مرغیو سیل رانغی
تتر کې د پاولیو انقلاب کړي غځوني

د ذهني انځور په باب به دا لاندې بیت وگورو:

د سبا زېږی د شپو له زندۍ خلاص کړه
د سپېدو په گلاب توی د رڼا جام کړه

دلته د (سبا زېږی) او (د شپو زندۍ) ذهني انځور جوړوي او عیني
تصویر کښل یې مشکل دي، د سپېدو گلاب او د ((رڼا جام)) د ذهني او
عیني تصویر یو ترکیب دی.

د مینې هڼگامه دزمانې پر ټنډه لیکي
په تورو کې گلونه ږدي زخمونه د کوټرو

لومړی نیم بیټی ذهني تصویر او دویم عیني تصویر جوړوي.

د بشپړو بیتونو ترڅنګ د ازمون په شاعرۍ کې زیات شمېر داسې
ژبني ترکیبونه راغلي چې ډېر ښکلي شاعرانه مفاهیم، عیني او ذهني

تصویرونه جوړوي لکه (د رڼا فصل، د اوبښکو کفن، د زړه شپېلۍ، د ځنیو سینگار، د وړمو وزرونه، د اور په ذهن، د عطرونو څلۍ، د گودر تال، زما په ژبه د جانان د نامه توري شنه دي، د شفق جام، د سهار پگړۍ، د کوتر و فکر، سندریزه فضا، د دیدن فصل، د سهار اوبښکه، د شراب په ځم کې) او داسې نور... که په ټولیز ډول د ازمون د شاعرۍ ارزونه کوو نو ویلای شو چې د ده شاعري تر ډېره بریده د پښتو د اوسنۍ شاعرۍ پر معیارونو برابره ختلاۍ شي. که د ازمون د عمر په انډول د هغه د شاعرۍ ارزونه وکړو، نو بیا خو دی ډېر پرمختللی دی. د ده شاعري د جولې او مانا له مخې ډېره پخه نه ده، ځکه چې ازمون تراوسه پورې ډېر ځوان دی، له ده نه د نور فکري یا جولیز نوښت هیله کېدی شي. د ازمون د اوسنۍ شاعرۍ له مخې سپری ویلای شي چې د ده راتلونکې شاعري به په اټکلیز ډول تر دې اوسنۍ شاعرۍ د څرنگوالي له مخې خوږه او پخه وي.

کله چې څوک د یو شاعر د شعر په باب گږپېړي او یا یې لولي نو د هغه خپل تصویر ورته تر سترگو شي او دې سره سره د هغه ځاني شخصیت. څرنگه چې ازمون له ډېرو کلونو راپدېخوا زما د فرهنگي سفر نږدې ملگری دی او د فرهنگي ژوند ډېر رازونه یې ماته معلوم دي، نو دلته لازمه بولم چې د هغه د شخصیت او فرهنگي هڅو په باب هم یو څو څرگندونې وکړم:

لال پاچا ازمون ته خدای (ج) ښه روغتیا او ښه ځواني په برخه کړې ده او دې سره سره سرشاره ادبي استعداد هم لري.

د ده طبیعي استعداد او کسبي زده کړې د دې سبب شوي چې د ده د فرهنگي شخصیت په تبارز کې مثبت رول ولوبوي.

د نورمال اقتصاد او د یو روښنفکره پلار شتوالي په فرهنگي چارو کې د ده مټ نور هم پیاوړی کړی دی.

زه چې له څوارلسو کلونو راهیسې له ازمون سره فرهنگي ملگرتیا لرم، نو دا راته ښه څرگنده شوې ده چې د ده فرهنگي پلار ښاغلي (وطنخېل صاحب) پر خپل فرهنگي زوی ازمون باندې د کورنيو ستونزو، اقتصادي رېږو او د ژوند د نورو ورځنيو چارو د مشکلاتو د بار جال نه دی خور کړی، بلکې دې ډول اکثره ستونزو ته یې خپله اوږه ورکړې ده. دې کار د ازمون په فرهنگي وده کې ډېر رول لرلای دی، په حقیقت کې ازمون په هغو فرهنگي اشخاصو کې راځي چې د وجود زیات ځواک یې فرهنگي کار ته متوجه دی. داسې هم نه ده چې دی د خپل ورځيني ژوند له چارو نه یاغي دی او په خپله د ژوند چارې پرمخ نه شي وړلای، بلکې اوس دی له رواني پلوه په دې ډاډه دی چې شاته یو مستحکم ډاډ ځای او ملاتړ لري، نو کومې بریاوې چې دی په فرهنگي ډگر کې ترلاسه کوي په حقیقت کې دا د هغه ملاتړ برکت دی چې دی یې لري.

څرنگه چې ازمون په کورني ژوند کې له سختو رواني، اقتصادي او نورو کړکېچونو سره نه دی مخامخ شوی، نو ځکه خو د اروا پوهنې له مخې هغه یو عقده یي انسان نه دی، د هغه شخصیت له صمیمیت نه جوړ شوی دی. کله چې دی له هر چا سره مخامخ شي ان که لومړۍ کتنه یې هم وي نو د ((گپ شپ)) محفل پیل شي، دی په خپل صمیمیت کې کله دومره ډوب وي چې ځینې وخت خپل احساسات هم نه شي کابو کولای.

له فکري او د حافظې د ذهني ځواک له پلوه د هغه قوت زیات دی ځکه خو د پوهنځي په ټولو سمسترونو کې له پيله تر پایه اول نمره بریالی شوی دی.

د غیرت او زړورتوب له کبله هم د یاد وړ صفتونه لري. هغه په خپله ټاکلې فرهنگي او ملي لاره کې د خطرونو پروا نه لري او نه لکه د ځینو نورو په شان ((د مضر احتیاط)) په لومو کې گیر دی.

هغه د خپل کلتور ډېر وړ ارزښتونه ساتلي او پاللي دي او لایې پالي. مېلمه پالنه، ښه چلند او له ټاکلو فرهنگي، اداري، او سیاسي اشخاصو سره ژر پېژندنه د هغه د شخصیت نورې ځانگړنې دي.

هغه تر زیاته حده د نورو پر وړاندې له کینې او لنډ فکری نه پاک دی، خو د نورو د کینې او تنگنظری گوزار ته هم خپل فرهنگي برخلیک نه پرېږدي.

له دې پرته ازمون یو هڅاند او تپاند شخص هم دی او د استاد زیار په اصطلاح ((بیړندویه ژوند لوبښی او ژوند دود لري)) د هغه اکثره فرهنگي کارونه په مندو او هلو ځلو کې ترسره شوي، له همدې کبله خو تر ننه پورې د ده په زیار هڅو او نوبت تر پنځوسو پورې لویې او وړې مشاعرې او ادبي غونډې جوړې شوي دي. دغه راز ده تراوسه پورې د ځوانو شاعرانو (تر خپل عمر کښته) همزولي او ان د عمر په انډول تر ځان نه څه نا څه مشرانو شاعرانو او لیکوالانو په روزنه، پالنه او هڅونه کې زیاتې هلې ځلې کړي او د ده دې هلو ځلو ټاکلې نتیجې هم ورکړي دي. همدغو هلو ځلو او فرهنگي خدمتونو د ده د شخصیت په وده او تبارز کې کارنده رول ولوباوه، نو ځکه خو په ځینو ځایونو کې د ((ځینو اشخاصو)) له خوا د ده پر وړاندې یو ډول ښکاره او پتو عقدو او کینو د څرگندېدو څرکونه

ولیدل شول، خو ازمون بیا هم خپلو هلو ځلو ته دوام ورکړ او ورکوي یې. په نتیجه کې ده د خپل کار او هلو ځلو فرهنګي ثمره ټولنې ته وړاندې کړه چې په لاندې ډول یې یادونه کېږي:

۱- د ملنګ جان خوږې نغمې، له نویو زیاتونو سره، کابل، ۱۳۷۰ کال

چاپ

۲- د سین غاړې گلونه، د لغمان د ولسي شاعر محمد نور شعري ټولګه، پېښور ۱۳۷۲.

۳- پګړۍ کې کم نه یې له کاکله ګله، د نارنج گل په ویاړ ګډ شعري غورچاڼ، اوډنه او سریزه ۱۳۷۴، ننگرهار، جلالکوټ.

۴- په څله کې ګلابونه، د ننگرهار د یوولسو ځوانو شاعرانو شعري غورچاڼ، اوډنه او سریزه، پېښور ۱۳۷۷ کال چاپ.

۵- کابل د وینو او لمبو په سین کې، ګډ شعري غونډ، اوډنه، پېښور ۱۳۷۳ کال چاپ.

۶- پر هرونه دي چې خاندې، لومړۍ شعري ټولګه، پېښور ۱۳۷۲.

۷- بر ګودر، د ننگرهار د ولسي شاعر ټوکل شعري ټولګه، راټولونه او سریزه، ۱۳۷۷ کال پېښور.

۸- د شګې گل، د ننگرهار د ولسي شاعر سید کمال شعري ټولګه، راټولونه اوس ریزه. ۱۳۷۷ پېښور.

۹- قلم او قیام، د لغمان د ولسي شاعر عبدالرحمن الینګاري شعري ټولګه، راټولونه او سریزه.

۱۰- نمجنې سترګې، د لغمان د ولسي شاعر بسم الله ګلکاریوال شعري ټولګه، راټولونه او سریزه. ۱۳۷۷ پېښور.

۱۱- سندريزې کيسې، د لغمان د ولسي شاعر شيخ احمدخان شعري ټولگه، راټولونه او سرريزه. ۱۳۷۷ پېښور.

۱۲- منگولې، د لغمان د ولسي شاعر سيد باووجان شعري ټولگه، راټولونه او سرريزه. ۱۳۷۷ پېښور.

له دې پرته يې په ولسي ادبياتو کې نورې گڼ شمېر علمي او ادبي پروژې هم ترلاس لاندې دي، چې په راتلونکي کې به يې د خپلې ژبې او ادب مينوالو ته وړاندې کړي.

د پښتو ولسي ادبياتو په برخه کې د ده هڅې ځکه د زياتې ستاينې وړ دي چې ولسي ادب زموږ د ادبياتو يوه درنه برخه جوړوي. د حالاتو او وخت په تېرېدو سره کېدې شي د ولسي ادب يوه برخه د خلکو له ذهنونو څخه ووځي او يا د زمانې تر گردونو لاندې شي، نو دا د دغسې هڅاندو ليکوالو کار دی چې د خپل ادب غوره پانگې له احتمالي مرگ او خطرونو څخه وژغوري. زه ځوان، هڅاند او نوښتگر ليکوال او شاعر لال پاچا ازمون ته په فرهنگي چارو کې نور هم همداسې برياليتوبونه غواړم او خپلو خبرو ته د ده په دې لاندې بيت د پای ټکی ږدم.

اغزي به پاڅي خلاصوي به د وړمو وزرونه
د اور په ذهن نڅوي به د عطرونو څلي

په ټوله فرهنگي مينه

اسماعيل يون

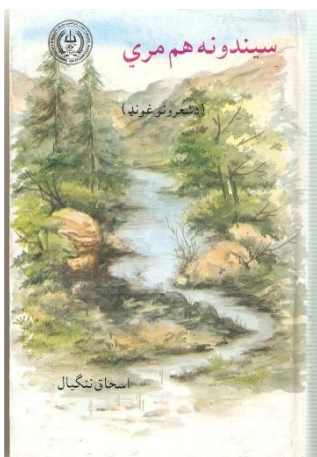
۱۳۷۷- وړۍ - ۲۴

جلال کوت

یادون

((سیندونه هم مري))

د تېرو دوو لسیزو په بهیر کې د پښتو شاعرۍ د څو مطرح څېرو له جملې څخه یو هم خدای بښلی اسحق ننگیال و. ده د ځوانۍ په شېبو (

پنځوسمو کلونو په بهیر) کې شاعري پیل کړې وه، خو د ژوند تر پایه پورې له هېڅ شي سره دومره خواخوږی او نږدې پاتې نه شو لکه له خپلې شاعرۍ سره. شعر په حقیقت کې د هغه د ټکلي روح او روان د ټکورولو اغېزمنه وسیله وه. ننگیال لږ تر لږه د خپلې څلېرویشتم کلنې شاعرۍ په بهیر کې د شاعرۍ دومره پخې تجربې ترلاسه کړې او بیا یې د همدې تجربو له

کبله دومره ښکلي شعرونه وزېږول چې په پښتو شاعرۍ کې د ښکلو غميو حیثیت لري او کولای شي د ننگیال نوم زموږ د ولس په ذهن کې تر ډېر وخته ژوندی وساتي. شاعر هم د بل هر انسان په شان په ټولنیزو، سیاسي، فکري او نورو مسایلو او چارو کې د بریو ترڅنګ له یو لږ ښوېدونو، تېروتنو، هیلو او نهیلو سره مخامخېږي. کله چې پر ننگیال او ده پر شاعرۍ خبرې کېږي، نو ځینو ته ضرور د هغه د شاعرۍ ترڅنګ،

د هغه د ټولنیز، سیاسي او اخلاقي شخصیت انځور هم تر سترگو کېږي. د هنرمند د پېژندنې لپاره خو تر ټولو غوره لاره داده چې د هغه خپل هنر وکتل شي. د هنرمند تخلیق او زېږونه پخپله د هغه د ظاهري او تر زیاتې کچې د باطني شخصیت هنداره ده. نو کله چې د ننگیال پر شخصیت خبرې کېږي، مجبور یو د هغه د شعر نړۍ وگورو او هغه کلمه یوه یوه تر سترگو او فکره تېره کړو چې د ننگیال له ضمیره یې سرچینه اخیستې او بیا د شعر پر بنسټ په خپلو اوبسکو مینځلې او د مینې د نړۍ د ابدیت غېږې ته یې سپارلې ده. دا خبره د منلو وړ ده شاعر تر هغه پورې چې د فکري بلوغ پړاو ته رسېږي، د فکر ستنې به یې یو او بل فکري لور ته کېږي. تر هغه پورې چې شاعر خپله ذهني او فکري شتمني بشپړوي تر هغه وخت پورې یې د فکري بسویدنو اټکل کېدی شي.

ننگیال د خپلې ځوانۍ په درشل کې پر شاعرۍ پیل وکړ او دا هغه مهال و چې نور نو ټول هېواد د ((عقیدې د بحران او د معنویت د سقوط)) پر لور روان و. گڼو فکرونو د بېلابېلو شعارونو تر پردې لاندې د هېواد د ځوان پښت د ذهنونو د خپلونې هڅه کوله. شعارونه یې خواږه وو، خو وروستي عملونه یې ترخه...

د ننگیال د ذهن یوه برخه هم د یو سیاسي فکر د جال په کړۍ کې گیر شوه، خو دې فکر لا د شاعرۍ پر بې تکلفې ښکلا خپل سیوری نه وغوړولی چې د ناورین لومړی پړاو پیل شو. بیا د ناورین د پاسه بل ناورین او غمیزه راغلل چې نه یوازې زموږ د هېواد او ولس د هر ډول شتمنۍ ستنې یې ولړزولې، بلکې له گڼ شمېر متفکرو مغزونو څخه یې هم لاره ورکه کړه.

دې پړاو دېر زیات دوام وموند او ننگیال هم په داسې یو جغرافیایي او مسلکي چاپېریال کې ژوند تېراوه چې هلته د یو داسې فکر واکمني وه چې د ننگیال د اصلي شاعرۍ له سپېڅلي روح سره یې تگلوری په ټکر کې و. ننگیال په دې کلونو کې لکه د نورو گڼو لیکوالو او د فکر د خاوندانو په څېر په داسې یو جال کې راگیر و، چې تر دې دمه یې لا نه پوره سترگې رڼې شوې وې او نه یې د شعر د بڼاپېړۍ وزرونو خپلواک پروازونه کولای شول. په دې پړاو کې د ننگیال فکري بلوغ هم د خپل پوخوالي پړاو ته رسېدلی نه و، نو ځکه خو یې د هغه وخت په نظمونو (نه په شعرونو) کې یو لړ فکري ښویدنې لیدل کېږي، خو پر همدې وخت بیا هم دده په شاعرۍ کې د فکري او انساني بغاوت او د عاطفي سیند د څپو یو پټ شور پروت و او داسې اټکلېده چې یوه ورځ به دده ددې فکري تېروتنې پر ځای دده د فکر او ضمیر هغه دننۍ نړۍ راڅرگنده او د خپل شعر ناوې به پرې سینگار کړي.

کله چې شاعر د فکري او شعري بلوغ پر لوري بریمن گامونه اخلي، نو تپل شوی، تصنعی او ناشعوري اندود یې هم ورو ورو له منځه ځي. کله چې لږ نوره رڼایي هم راغله او په کابل کې د یو زیات شمېر لیکوالو سترگې رڼې شوې، نو هر چا د خپل هېوادني اند اصلي جوهر میندلو ته هڅه وکړه. ننگیال چې په پټ ضمیر کې یې همدا راز پټ و، له ځینو نورو څخه په دې لار کې څو گامه دمخه شو. جرئت او رښتینولي یې ددې مرغلرې د ځلونې او خپلونې لپاره امېل کړل. تر ۱۳۶۲-۱۳۶۴ کلونو وروسته وختونو کې په کابل کې د مقاومت د ادبیاتو او د شعر د شعري جوهر د پیاوړتیا لپاره په څرگند ډول هڅې پیل شوې. په همدې کلونو کې په څرگند ډول د شعر او شعار ترمنځ پوله ډاگیزه شوه. د ادبي مبارزې په

دې تاوده ډگر کې د هېواد د پیاوړي کره کتونکي او کیسه لیکونکي زرين انځور او بیا د تکړه کره کتونکي لطيف بهاند او نور زیار او هڅې د یادونې او ستاینې وړ دي. دوی یو زیات شمېر هغه ځوان شاعران چې په شاعرۍ کې یې د ((شعاریت)) پر ځای د ((شعریت)) جوهر پیاوړی برېښېده او یا په کې د شاعرۍ تومنه څرگندېدل، دېته راوبلل چې له شعارونو څخه خپله لاره بېله کړي. ننگیال یو له هغو ځوانو شاعرانو څخه و، چې تر ټولو لومړی له همدې پیل شوي بهیر سره یوځای شو. دا د شعر د پوځوالي پر لوري د ننگیال د برېښنو هڅو د پیل کلونه دي. دې بهیر تر ۱۳۷۱ ال کال پورې خپل عمر ته دوام ورکړ.

په همدې واټن کې د ننگیال شاعري، دومره خوږه، سپېڅلې او عاطفي شوه، چې د هغه محبوبیت یې د هېواد د یو ستر عاطفي شاعر تر بریده ورساوه. ننگیال د همدې کلونو په بهیر کې د خپلو شعرونو څلور مجموعې (ډالۍ، سپېره ډاگونه او غورځېدلي بزغلي، هغه شېبې هغه کلونه او څاڅکي څاڅکي)) چاپ کړل. څرنګه چې دده شعر ورځ پر ورځ د خوږوالي او کره والي پړاوونه وهل، نو په (۷۰) کلونو کې دی د خپلو شعرونو له ځینو چاپي مجموعو په ځانګړي ډول (ډالۍ او سپېره ډاگونه او غورځېدلي بزغلي) څخه څه ناڅه پنښمان و او هغه یې ((شعرونه)) نه ګڼل. د ده شاعرۍ د پرمختګ بهیر دومره ګړندی و، چې د خپلې د مخنۍ شاعرۍ زیاتو شعرونو ته به یې خنډل، سره له دې چې دده په شاعرۍ کې د شعر اصلي تومنه او جوهر له پیله ښکاره کېده، خو وروسته وروسته یې د خوږو کلمو یو زرين شال ور په سر کړ. کله چې د ۱۳۷۱ ال کال د غويي میاشتې پر ۸ نېټه په کابل کې د اسلامي انقلاب (!) په نوم یو ستر ستمي ناورین او غمیزه پر افغانانو ور وتپل شول او د هېواد ټول نظام ګډ وډ شو،

د ننگیال ژوند او ان دده فرهنگي کارونه هم له سختو ستونزو سره مخامخ شول. د سرو گوليو په باران کې يې ايله دومره وکړای شول چې خپله کورنۍ تر لغمانه پورې ورسوي، د کور شته يې ټول تیت و پرک شول او څو ځله په يوه ښار کې له يوه ځايه بل ځای ته مهاجر شو. د کور دکاليو په کيسه کې خو نه و، خو د کتابتون د چور او تالان له غمه يې له سترگو لمبې پورته کېدلې او همدا يې ويل: ((ياره پيرجانه افسوس چې دا کتابونه يې راڅخه نه وای وړي)). د کتابونو غم لا نه و سوړ شوی چې د يوې درنې گولۍ گوزار هم ورته ور ورسېد؛ د توپ يوه گولۍ يې څنگ ته ولگېده او څو ټوټو يې د بدن ځينې برخې غلبېل کړې. له ناروغۍ لا پوره ښه شوی نه و، چې بېرته يې د ليکوالو په ټولنه کې خپلې دندې ته ځان ورساوه. شپه او ورځ به همالته په ټولنه کې و. د ليکوالو انجمن يې هم کور و او هم د دندې ځای. څو مياشتې لا وتې نه وې چې کوم چا ورته کوم پنجشېری ولمساوه. تياره ماښام و، ډيوه يې لا لگولې نه وه، چې د وره له ټک ټک پرته دا شخص له خپلو نورو ملگرو سره يوځای په کوټه ور ننوت. خدای^ج خبر هغه په کوم فکر کې ډوب و، چې يو ناڅاپه يې پر دوی سترگې ولگېدې. ده لا هغو ته د ناستې او ست هيله لرله چې يو گوزار دده ترمخه داسې راوړسېد، چې دده يو غوړ يې هم د څه وخت لپاره بې حسه کړ او دا يې ورته وويل چې: ((ما چرم کن استم، سبا تا يي وقت اين اتاقه ايلسه می کنی، ديگر ده اينجا نيينم ات، ای اتاق را ما برای چرم کنی کار دارم)). څو ورځې د هغه په سترگو کې له اوبنکو او په څېره کې يې له يوې سترې نهيلۍ پرته بل څه نه ليدل کېدل او داسې يو حالت ته په هيله و چې بيا په دې هېواد کې د يو ملي فکر د حکومت وزرې خپرې شي او د يو سوله ييز ژوند وړانگې هره خوا رڼا کړي. کال دوه لا وتي نه وو چې د طالبانو

اسلامي غورځنگ پر کابل سپين بيرغونه ورپول. سهار د وخته، چې لا ډېر خلک د کابل پر فتحې خبر نه وو، زموږ د کور ور يې ټک ټک کړ او په بهرني ډول يې وويل: ((پيرجانه راوخه، طالبانو کابل نيولای او سقاوي ختمه شوه)). هغه د يو سپين سباوون په هيله و، خو شاعر لکه چې ازلي بدمرغه وي. ننگيال بيا خپلې دندې ته لاړ، خو دا ځل دا دنده بل ډول وه؛ نوي نظام د ليکوالو د ټولني پخواني تشکيل ته بدلون ورکړ، خو ننگيال بيا هم په همدې تشکيل کې پاتې شو. دا تشکيل د دولت لوړ مقام ته د منظوري لپاره ولېږل شو. تر هغه وخته چې د ننگيال د مقرري امر راته، په دې کې يوولس مياشتې تېرې شوې، خو په دې يوولسو مياشتو کې ننگيال هره ورځ د پخوا په څېر خپله دنده پرمخ وړله، يو ځل بيا يې شپې په همغه ټولنه کې شوې چې ده ته ترې د وتلو امر شوی و. ننگيال دنده سرته رسوله خو بې معاشه او بې امتيازه. گڼ شمېر ځوان ليکوال او شاعران به ترې راتا وو، خو يو وخت يې اقتصادي حالت دومره ويجاړ شو چې د چا خبره د پولۍ ټک ته کېناست. څو ځله يې دا خبره زما تر غوږ تېره کړه: ((ياره پيرجانه د ماشومانو غمه مې که نه وای ما په نېره هم شپې سبا کولې، خو له کابله نه وتلم، کابل خو زما د دردونو، غمونو، برياوو او ماتو کور دی، زه دا کله يوازې پرېږدم. خو افسوس چې د ماشومانو غم دی)). بيا به يې يو سوړ اسويلی وکېښ او يوه ترخه موسکا به يې پر شونډو تېره کړه. نور يې د دندې د ساتلو لپاره پيسې او مالي لگښت نه درلود، چې دی پرې خپله دنده وساتي. لغمان ته راغی او بيا يې د پېښور مخه ونيوله. په پېښور کې هم تر ډېرو انتظارونو او کړاوونو وروسته ورته د بي بي سي د روزنيزې ډرامې د ليکوال په توگه دنده وسپارل شوه. د کلداری معاش مزه يې لا ځکلې نه وه، چې د مرگ پرښتو يې روح پخپلو

وزرونو کې د ابدیت پر لوري یووړ او بیا د بي بي سي راډیو له لارې داسې یو خبر خپور شو: ((په خواشینۍ سره مو خبر ترلاسه کړی چې د هېواد نامتو شاعر اسحق ننگیال نن په پېښور کې د ۴۲ کلونو په عمر د زړه د درېدو له کبله په حق ورسېد)). ددې خبر په اورېدو سره د هېواد ټولو فرهنګیانو که په داخل کې وو او که په بهر کې داسې یو دردونکی ټکان وخوړ، چې د ټولو زړونو ته یې د غم لمبې ورسولې. دا د ننگیال د سرگردانه ژوند په باب څو یادونې وې چې دلته یې لنډیز راوړل شو. سره له دې چې ننگیال د ژوند په اوږدو کې له ډول ډول کړاوونو سره مخامخ شوی، خو د تېرو شپږو کلونو کړاوونو هغه دومره ځورولی او ټکلی دی چې نور په هېڅ وخت کې هغه دومره روحي، رواني، سیاسي، اقتصادي او نور فشارونه نه دي زغملي. د یو لیکوال په اند: ((غوره ادبیات د اختناق په حالت کې رامنځته کېږي)) او شاعر یا لیکوال د اختناق په مقابل کې له ادبیاتو څخه د یو روحي او رواني غبرګون په توګه کار اخلي.

هر څومره چې دا فشار او اختناق پیاوړی وي، عکس العمل یې هم هماغسې وي. د ننگیال د تېرو شپږو کلونو شاعري د همدغو ډول ډول ظلمونو او اختناق زېږنده ده، نو ځکه پکې سوز او درد دده تر پخوانیو شعرونو څه زیات دی.

د غم او درد په دې تېرو څو کلونو کې د ننگیال د شعر بڼاپېړۍ لا پسې سینګار شوې ده. دده د فکري تگلوري لیکې او ستنې محکمې شوي او شاعر د شعر د پوخوالي، فکري ثبات او د بشپړو انساني ارزښتونو په پېژندنه او ځلونه کې بریالی شوی دی. په حقیقت کې د ننگیال د وروستیو کلونو شعرونه د هغه د بڼکلي او اوچتې شاعرۍ رنگین او مانیز ګلابونه دي. (بڼکاري ته) دده یو بڼکلی عاطفي او انساني شعر دی چې ده

د ۱۳۶۵ ال کال د غبرگولي د میاشتې پر لومړۍ نېټه لیکلی دی. دې شعر نه یوازې په هېوادنۍ کچه زیات منښت پیدا کړ او ډېر اغېز یې وشینده، بلکې د شمالي کوریا په هېواد کې د ځوانانو د یو نړیوال فیستوال په ترڅ کې چې د افغاني سندرو غاړو له خوا د موسیقۍ په څپو کې په سندريزه بڼه ولوستل شو، نو د ټولو اورېدونکو او مینوالو د منښت وړ وگرځېد او دې شعر هلته لومړی مقام وگټه، خو د ننگیال د شعري بهیر د پرمختګ په وجه د مړینې په نږدې وختونو کې هغه دا شعر ((پوره شعر)) نه گانه او ویل یې چې د ((شعاریت)) نښې په کې لیدل کېږي. ننگیال د تېرو اوو اتو کلونو په موده کې ښه ډېر شعرونه ولیکل، خو د ځانګړو مجموعو او یا مجموعې د چاپ امکانات ورته برابر نه شول. له دې کبله د هغه د وروستیو کلونو شاعري د شعر د زیاتو مینوالو او لوستونکو له لیده لرې پاتې شوه. ځکه نو کله چې به کوم لیکوال او یا کره کتونکي دده د شاعرۍ په باب ناسم نظر ورکاوه، نو دی به ډېر په قهرېده او ویل به یې: ((دی نو زما له اوسنۍ شاعرۍ څخه څه خبر دی هغه خو ټوله له ما سره په کتابچو کې پرته ده...)).

د ده یوه ستره هیله همدا وه چې د خپلو شعرونو ټولې مجموعې چاپ او په خپلو سترگو وویني. د ننگیال په ژوند خو د هغه هیله پوره نه شوه، خو دادی د هغه تر مړینې وروسته، په جرمني کې د افغان فرهنگیانو او فرهنگپالو په مالي مرسته د هغه دا ارمان پوره شو. ما چې کله د هغه د ناچاپه شعري مجموعو د چاپ پر کار پیل وکړ، نو ننگیال مې یوه شپه په خوب کې ولید، خوله یې له خندا شنه وه او همداسې په خوشالی یې راته وویل: ((پیرجان! زما مجموعې چاپېږي؟ آ؟ بېشکه والله...)) ما ورته ویل هو ستا ټول شعرونه چاپېږي. په هغه شپه له خوبه راویښ شوم، تر سهاره

خوب رانغی، لاتین مې ولگاوه او د ننگیال په چورت کې لارم - یو ځل مې د هغه ټولې خاطرې تر نظر تېرې شوې.

کله چې مې د هغه د شعرونو توري لوستل، نو په هر توري، هر شعر او د شعر په هره پاڼه کې راته د ننگیال تصویر تر سترگو سترگو کېده. زه ددې شعرونو تر پایه په دې پوه نه شوم، چې زه په کوم حالت کې یم، لکه یو څوک چې په خلا کې روان وي.

د ننگیال د وروستیو کلونو، فکري او عاطفي شخصیت کټ مټ د هغه د اوسنیو شعرونو له مانیزې او عاطفي خوا سره منطبق و. هره پاڼه کې ننگیال و، په هر توري کې ننگیال و، دا هغه ننگیال نه و چې د خپلې شاعرۍ په پیل کې او یا تر هغه وروسته د څو کلونو په شاعرۍ کې ځلېده. دلته یو بېل ننگیال و. هغه د خپلې مینې او عاطفي پر سپین آس سور او د بناپېریو ښار ته روان و او لکه له هغه ځایه یې د خپل ستي او تپي ولس د درملونې لپاره د ښکلاوو ټکورونه راوړل. ما هره شېبه له ننگیال سره خبرې کولې او دومره خبرې چې د هغه په ژوند به مې ورسره نه وي کړې او کېدې شي لوستونکي هم زما پر برخلیک اخته شي.

خو ددې سوچونو او فکرونو په منځ کې خوشاله په دې وم، چې د هغه د ټولو ناچاپه شعرونو غټ جونگ چاپېږي. کله چې دا مجموعه چاپ شوه، نو زه به یې د الینگار د ښکلې شاعرانه درې د بسرام په کلي کې د ننگیال پر قبر کېدم او مبارکي به ورته ورکړم. د هغه روح به څومره خوشاله شي او هغه ارمان چې دده پر ژوند پوره نه شو، وروسته تر مرگه به پوره شي. په همدې هیله مې د هغه شعري مجموعې چې په کور کې وې ترلاسه کړې. هغه یوه شعري مجموعه چې کاپي یې ده سره په کور کې وه انځور صاحب ته هم لېږلې وه، هغه هم ترلاسه شوه. دا شعرونه چې ما وکتل زما په نظر

کم ښکاره شول ځکه ننګیال چې به کوم شعر ولیکه نو د نورو شاعرانو په شان به یې خپلو ملګرو ته ضرور اوراوه.

حفيظ الله گردش، صديق الله بدر، نورمحمد لاهو او عبدالغفور لېوال ته مو د ننګیال صاحب د هغو شعرونو په باب چې په دې مجموعو کې نه وو او په ځینو اخبارونو کې په متفرقه ډول چاپ شوي وو، وویل موږ ټولو په اخبارونو او نورو خپرونو کې د ننګیال صاحب هغه شعرونه پیدا کړل چې په تیت و پرک ډول چاپ شوي وو او په دې مجموعو کې نه وو راغلي، بیا هم ماته د خپل اټکل له مخې دا شعرونه پوره نه برېښېدل. د کتاب د تورو لوستل بشپړېدو ته نږدې شوي وو، چې یوځل بیا په لغمان کې د ننګیال صاحب کور ته لاړم. د هغه مشر زوی (ارش) ته مې د ننګیال صاحب د یو داسې عکس یادونه وکړه، چې تراوسه په خپرونو کې چاپ شوی نه وي او هم مې ورته وویل چې د ننګیال صاحب کتابونه او پاڼې یو ځل بیا وگوري، گوندې څه شعرونه یې ترلاسه شي. هغه ماته وویل: ((موږ څو ځله د خپل پلار کتابونه او یادښتونه واپړول راواړول، څه چې وو هغه مو تاسو ته درکړل خو موږ به یوځل بیا هم ټول کور وگورو)). په پېښور کې د مجموعې کار د بشپړېدو په وروستیو شېبو کې و، چې د ننګیال صاحب زوی (ارش) په ډېرې بیړې له لغمان نه ځان راورساره او د ننګیال د شعرونو یوه بله کتابچه یې هم راوړه. ما چې د ننګیال صاحب دا شعرونه وکتل، دومره خوشاله شوم چې د ټولو سترپاوو بار مې یو ځل له اوږو لرې شو. بیا مې دا ټولې کتابچې له اخبارونو او خپرونو او په متفرقه ډول راټول شوي شعرونه سره پرتله کړې، تکراري شعرونه مې ترې لرې کړل، دغه راز مې دده له دوو چاپ شویو شعري مجموعو (هغه شېبې هغه کلونه او څاڅکي څاڅکي) څخه یو شمېر شعرونه ورسره یوځای کړل. اوس تر زیاته بریده

پر دې باوري يم چې د ننگيال نور شعرونه به نه وي پاتې. ده له خپل ناوډلي (نامنظم) ژوند دود سره سره د خپلو شعرونو د ثبت انتظام ته ډېره پاملرنه کړې وه. له دې څخه دا څرگندېږي چې ننگيال تر خپل ځاني ژونده هم له شعر سره ډېره مينه درلوده، ځکه چې هغه د خپل ژوند د نېټې مېړنۍ نه و، خو د بېکلي شعري شتمنۍ څښتن و. ده انځور صاحب ته د يو ليک په ترڅ کې ليکلي وو: ((څو شعرونه مې له ((سپنتا)) سپين ږيري سره پاتې شول او له ماسره يې اوس کوم نقل نه شته، هغه غوښتل څه پرې وليکي خو حالاتو وخت ورنه کړ، که چېرې مې بيا وموندل نو در وبه يې لېږم)). له ((سپين ږيري)) څخه يې مقصد (ښاغلي سليمان لايق) دی چې ننگيال ورسره د شاعرۍ ښه ملگرتيا لرله. دا چې دا شعرونه به پياوړي شاعر سليمان لايق سره وي او که نه؟ زه خبر نه يم. د ننگيال صاحب د شعرونو د کتابچو او د شعرونو د نېټه ليک له تسلسل نه داسې ښکاري چې د ننگيال صاحب نور شعرونه به نه وي پاتې. دا ليک هغه انځور صاحب ته له کابل نه د ۱۳۷۱ل کال د زمري پر ۱۲ نېټه ليکلی و. تر هغه وروسته د څو کلونو په ترڅ کې هغه خپل شعرونه له سره په نويو کتابچو کې ليکلي وو او د هغو شعرونو بل نقل هم ورسره موجود و، چې انځور صاحب ته يې لېږلي وو، نو کله چې انځور صاحب ته د لېږلو شعرونو نقل وروسته ترتيب شوی نو دغه راز به ښاغلي سليمان لايق ته ورکړل شوي شعرونه هم بيا له سره په کتابچو کې ليکل شوي وي. بيا هم که ښاغلي لايق سره دا شعرونه موجود وي او هغه ددې مجموعې له شعرونو سره پرتله کړي او کوم چې په دې مجموعه کې راغلي نه وي، ترچاپ وروسته د هغو د خوندي کولو هڅه وشي، نو دا به پښتو ادب ته يو ډېر گټور کار وي.

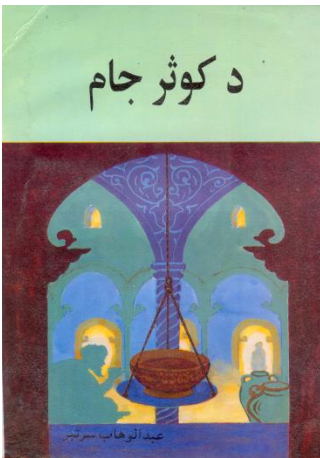
د ننگیال دا مجموعه (سیندونه هم مري) د هغه د (نېږې په مالت کې، نه جام نه خادر، دا جل دا برسات، سیندونه هم مري، ځینې متفرقه شعرونو او د چاپ شویو دوو مجموعو هغه شېبې هغه کلونه او څاڅکي څاڅکي) له څو شعرونو څخه جوړه ده. ددې مجموعې چاپ د پښتو شعر په ځانگړي ډول ازاد شعر په برخه کې یوه ډېره په زړه پورې، درنه او ارزښتمنه ډالۍ ده. خو له دې درنې ډالۍ سره سره به مو دا ارمان تل په زړه کې پاتې وي چې: ((کاشکې ننگیال ژوندی وای چې داسې نورې ښکلې او ارزښتمنې ډالۍ یې خپلې ژبې ته وړاندې کړی وای)). ننگیال ته دعاگانې.

په مینه او درناوي
محمد اسمعیل یون
۱۳۷۷ کال - لیندۍ
پېښور - پښتونخوا

له ((خیري گربوانه)) تر ((کوثر جامه)) د اوبنکو او اسوبلیو منزل

تل مې له ځانه دا پوښتنه کوم
طوواف به کله له وطنه کوم
زما کعبه زما جنت وطن دی
لمونځ به یې کله په لمنه کوم.

کله چې پر افغانستان دا تېر شلکلن ناورین خور شو او بیا یې بېل

بېل بشپړتيايي پړاوونه وو، نو په هر
پړاو کې د هېواد زیاته علمي پانگه تباہ
شوه، د ((مغزونو فرار)) پیل او د وخت
په تېرېدو سره په هېواد کې یو
فرهنگي تشیال (خلا) رامنځته شو.
شاعران او لیکوال چې د ټولني ذهني
مخکښان دي، هېواد پرې سور تنور
شو، زیات شمېر یې نورو هېوادونو ته
مهاجر شول.

جرمني هم یو له هغو هېوادونو څخه دی، چې گڼ شمېر افغان
لیکوالو او شاعرانو ته یې پناه ورکړې ده. داسې اټکل کېده چې دا

افغان لیکوال به هم د وخت په تېرېدو سره د همغو ټولنو په ژوند لوښي کې حل شي او خپل رنگ او اند به بايلي.

خو شاعران او لیکوال د غم پر ورغ پیدا وي، خدای پاک که له یوې خوا د ژوند د سختو ازمېښتونو په بتیو کې ازمويلي وي، نو له بلې خوا یې پرې د مینې او عاطفې خوږ او نرم باران ورولی وي، زړونو کې یې د مینې خزانه او یوه بهانده چینه وي چې هېڅ وچېدا نه لري. بل ستر نعمت دا دی چې خدای (ج) شاعر د خپل ټاټوبي، ولس او هېواد له مینې سره داسې روږدی کړی وي، چې هر مهال او هر ځای کې چې اوسي، د خپلې مینې لمنه یې نیولې وي. ځکه نو افغان لیکوال او شاعران که پردي وطن ته هم لاړل، خو پردي نه شول.

دوی اوس هم د گلو په بستر کې پر لمبو ژوند تېروي، جسم یې هلته خو اند او روح یې دلته دی. اوس پر هره میاشت د لویديخمېشتو افغان لیکوالو، شاعرانو او فرهنګپالو له خوا په بېلابېلو برخو کې دومره علمي، ادبي او تاریخي کتابونه چاپېږي، چې په هېواد کې تر حکومتي سطحې څو ځله زیات دي. یوازې همدا جرمني به د بېلګې په توګه راوړو.

اوس په جرمني کې ګڼ شمېر افغان لیکوال او فرهنګپال د افغاني فرهنګ د خدمت لپاره هلې ځلې کوي. په جرمني کې ((د پښتني فرهنګ د ودې او پراختیا)) ټولنه چې ښاغلی خلیل الرحمن رسولي، جمال الرحمن او ډاکټر خوشال روهي یې مخکښ هڅندویان دي، نور ګڼ شمېر لیکوال او فرهنګیان یې سره راټول کړي، ځینې مهم آثار یې چاپ کړي او چاپوي یې. ((د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه)) چې د هېواد تکره لیکوال زرین انځور یې مشر دی - د شېرولي شېر،

استاد محب، شېرین گردیوال او نورو گڼ شمېر لیکوالو هڅې یې سره یوځای کړې. مهم آثار یې چاپ کړي او چاپوي یې. د ډاکټر یحی وردگ په مشرۍ ((د افغانستان معلوماتي مرکز)) د افغانستان په اړه افغانانو او نورو ته په زړه پورې معلوماتي آثار وړاندې کوي. ښاغلی امام الدین ساپی په پېښور کې ((د پښتو څېړنو مرکز)) پرانیستی او هېواد ته د سترو فرهنگي خدمتونو جوگه دی. ښاغلی کبیر ستوري د خپلو سیاسي هڅو ترڅنګ یو لړ فرهنگي خدمتونه هم تر سره کړي او تر سره کوي یې. عبدالقادر ودان د کمپیوټري خدمتونو له لارې د هېواد ملي ژبه له تخنیک او علمي چارو سره غاړه غړۍ کړې. محمداجان یار، مبارز څاپي او ځینو نورو لیکوالو د خپلو او نورو شعري مجموعو د چاپ له کبله خپله فرهنگي مینه په زبات رسولې. ښاغلی محمد اعظم عبیدی د ((اسمایی)) په شان د یوې ښکلې مجلې د چاپ له کبله خپله هېوادنۍ او فرهنگي مینه په ډاگه کړې. ښاغلي رمضان، اجمل روهي او نورو افغان ځوانانو په خپلو مندو تړو له هېواد سره خپله مینه زبات کړې او داسې نورې ډېرې بېلګې چې دلته یې د ټولو راوړل د دې لیکنې اړتیا نه بولو.

ښاغلی عبدالوهاب سرتېر هم د دغه مهاجر فرهنگي بهیر یو بلبل دی. سرتېر په دې موده کې گڼ شمېر شعرونه لیکلي، چې زیات شمېر یې تر هېواده بهر په افغاني خپرونو کې خپاره شوي دي. ((خیرې گربوان)) د هغه د شعرونو لومړۍ ټولگه ده چې د همدې کال په پیل کې په پېښور کې چاپ شوه او دا دی د همدې کال په پای کې ((د کوثر جام)) په نوم د هغه د شعرونو دویمه ټولگه چاپېږي.

سرتېر یو رند، بې پروا، سرزوری او مستانه شاعر دی، هغه تل د حالاتو پر وړاندې ودرېدلی او په خپل کلام کې یې هغه څه انځور کړي چې ده لیدلي، حس کړي او درک کړي دي، د وخت واکمن ده ته گواښېدلي او دی د شعر په وسله سمبال هغو ته. ده له هرې شپې او هرې تیاري سره ډغره وهلې او دا یې له خپلې مینې سره لوره کړې ده:

زما ډغري چې له شپې سره دي وجه داده
میینې زما را اچولی دی قسم غاړه کې.

سرتېر په رښتیا هم یو سرتېری انسان دی، هغه د ژوند زیاته موده له حالاتو سره مخالف پاتې شوی، هر وخت یې د یو مست لېوني په شان د زمانې گړېوان نیولی او د نورو خلکو په څېر دومره هوښیار نه دی، چې پر هر وخت له وختونو سره غاړه غړۍ شي. هغه څوک چې سرتېر له نږدې نه پېژني، هغه ته څرگنده ده، چې دی یو سرغندوی انسان دی؛ د تنگو او سختو شرایطو پر وړاندې د بغاوت جذبه یې ډېره پیاوړې ده. له همدې کبله خو بېلابېلو رنگونو بدل نه کړ او د هر زورواک او بې باک پر وړاندې د خپل مسوولیت تر بریده ودرېد. ده په هېوادنۍ کچه د وخت هر گوداگی د خپل قلم په تېره ژبه وغنده او د هغه د منفي شخصیت څرنگوالی یې خلکو ته څرگند کړ؛ له تېرو گوداگیو رانیولې تر دې دمه پورې:

یو د اخوند بل د چودري گوداگی
که داسې ونه کړي خو مري گوداگی
رښه پناه ورکړه ملت ته زموږ
مرض نیولی دی ساري گوداگی

قانون او سوله په توپونو ولي
غواړي له زړه نا کراري گوداگی
خالقه خدایه ته خو وینې دا ټول
زموږ خو سترگې نه لري گوداگی
د ځان او خپل بادار په گټه بولي
دا گدوډي او خودسري گوداگی...

عبدالوهاب سرتېر د جگړې زیاته موده په خپل هېواد کې پاتې شوی، د کرکې، کینې، اور، وینو او ټولو ناخوالو تپونه یې هم لیدلي او هم حس کړي، نو ځکه خو د جگړې د اورنیو شېبو د پای ته رسېدو هیله من دی. هغه مینه او عاطفه د انسان د ذهني ستړیا د له منځه وړو یوه اساسي وسیله او دمه ځای گڼي. د مینې غېږه داسې یو لامل گڼي، چې په هغه سره د بشر د ژوند دوا تضمینېږي، دېرې روانې غوټې پرې اوارېږي او بیا په دې مینه کې ژوند کول او پر هغې کړېدل یو خوند او لذت گڼي:

ساقی جام را جام د مینې
کره نظر او پام د مینې
چې ترلی پورې ژوند دی
دی لازم دوام د مینې
ساقی بیا سرتېر اخیستی
نن له تالهام د مینې...

xxx

یمه لېوال مصیرانه د مینې
زړه چې زما دی خزانه د مینې
له محتسبه گیله نه ده پکار
چې شوه دښمنه زمانه د مینې
کړاو په مینه کې په خپله کیف دی
په اور چې سوزي پروانه د مینې
په چا به ښه په چا به بده لگي
خو ماسر کړې ترانه د مینې
له ما سرتېر سره یو زړه دی منم
چې له پخوا دی نذارنه د مینې.

سرتېر پر ۱۹۹۳م کال د هېواد له غېږې لري؛ جرمني ته مساپر شو، دغه پردیس ژوند له هېواد او خپلو خلکو سره د هغه د مینې سوز او ولوله لا پسې زیات کړل. ده په همدې څو کلونو کې زیات شمېر شعرونه او نظمونه ولیکل، چې زیاته برخه یې د هېواد او ولس مینې او درد نیولې ده. په دې ټولگه (د کوثر جام) کې داسې شعرونه او نظمونه راغلي چې له خپل ولس او هېواد سره د شاعر رښتینې، بې تکلفه سپېڅلې او رڼه مینه په ډاگه څرگندوي. هغه هېڅ شي هم، دومره ځورولی نه دی لکه له خپل هېواد څخه لرېوالي. کله کله ځینو ته داسې فکر پیدا کېږي ((چې څه دوی خو ښه دي، ځانونه یې د اور او وینو له څپو څخه ایستلي او د گلونو دیار ته یې پناه ور وړې ده))، خو په حقیقت کې ډېر کم خلک پوهېږي، چې شاعر او لیکوال دننه پر زړه داغلی وي؛ که په ظاهره هر څومره روغ رمټ ښکاري، خو زړه

نیمه پېړۍ یون / د کتابونو په وړمو کې

او روح یې تکلې وي. سرتېر هم له همدغو پر زړه داغلو شاعرانو څخه دی، چې یوه شېبه یې هم خپل هېواد له یاده وتلی نه دی. هغه وايي: ما چې په المان کې څه گتلي هغه یوازې همدا یو څو شعرونه دي او بس:

دا یو څو ساده شعرونه یې حاصل دي
ما سرتېر چې په المان کې گته کړې

هغه پر اروپا مین نه دی، خو مجبوریت او قسمت پسي اخیستی،
دی د خپل وطن اغزي د نورو په گلانو نه بدلوي:

سرتېر مین په اروپا نه یمه
څو ورځې ژوند مې په قسمت دلته دی

xxx

خلکو زما یې له المان سره څه
سرتېر وطن لرم افغان یم ځمه

xxx

زما د خپل وطن اغزي ښکلي دي
د جرمني او د فرنگ له گلو

xxx

وطنه ډېر هره خوا وگرځېدم
بله خوږه نه وه له تا نه غېږه

له دې درد سره کله کله بیا یو بل داسې درد هم مل شي، چې په زوره دې یو څوک مجبوروي، چې ولولې دې راوپارېږي او غبرگون وښيي، دا درد د ملي ژبې او هېواد گډ درد دی:

مخاطب چې په پښتو ژبه غلیم کړم
اورېدو د خپلې ژبې مې حلیم کړم
خپل وطن زما د مینې مدرسه ده
زه سرتېر پکې سبق وایم تعلیم کړم.

((د کوثر جام)) شعري ټولگه کې داسې نور ښکلي غزلونه او نظمونه شته چې لوستونکي به یې په خوند ولولي. شاعر د خپل اند مرغله د تخیل په وزرونو وړې، ((د کوثر په جام)) کې یې غوټه کړې، پرېولې یې ده او بیا یې د الفاظو جامه ور اغوستې، ده هغه څه په دې جام کې میندلي، لیدلي او نور یې لا هم په لټه کې دی، چې ده ته د یوې ښکلې محبوبې حیثیت لري او نور څوک پرې نه پوهېږي.

خلک په دې حقیقت پوه نه دي لا
کوم چې لټه د دلبر په جام کې
د لوړو څوکو او اسمان په لوري
کومه الوزم سفر په جام کې

نړۍ او ژوند چې دواړه ښکلي گوري
سرتېر لمبلي د کوثر په جام کې.

لکه څنگه چې دمخه مو وویل، سرتېر داسې یو انسان دی چې د حالاتو او واکمنو هېڅ ډول پروا یې نه ده کړې، د بغاوت او بې پروایۍ یو ځانگړی ژوند لوبی او ژوند دود لري او د اوډلي (منظم) ژوند ډېر جوگه نه دی، همداسې یې په شاعرۍ کې هم د ځینو کره کتونکو د شعري حدودو او پولو پروا ساتلې نه ده. هغه له ۳۶ کلونو راهیسې شعرونه لیکي او د دې مودې په شاعرۍ کې هم د خپل زړه پر لاره تللی دی. زه چې دا لیکنه کوم، نو ټول عمر مې ۳۱ کلونو ته رسېږي، یانې د سرتېر شاعري زما له عمر څخه ۵ کاله مشره ده. زه نه غواړم د هغه د شاعرۍ د جولیز اړخ څه شننه وکړم او یا هم پرې نیوکه! خو دومره وایم کېدی شي لکه څنگه چې په سیاسي او ټولنیزه برخه کې د سرتېر، حالاتو او د وخت د واکمنو ترمنځ د نظر اختلاف و، دغسې دده د شعرونو پر جولیز اړخ د ځینو کره کتونکو له خوا نیوکې وشي. خو څنگه چې سرتېر په خپله یو بې تکلفه انسان دی او له هر ډول تصنع او ځان بنودنې څخه لرې دی، همداسې یې شعرونه او نظمونه هم بې تکلفه دي.

د ده کلام ساده، روان او ټولو ته د پوهېدو وړ دی، هر څوک یې په لومړي ځل لوستلو او اورېدلو پر مانا پوهېږي، په ځانگړي ډول هغه وخت چې سرتېر صاحب یې په خپله اوروې. د ده د کلام مانا په آني ډول د لوستونکي ذهن ته پرېوزي او ژر ترې خوند اخیستلای شي. ځینې شعر پوهان فکر کوي، هغه شعرونه چې مانیز بار یې دروند او یا څرگند وي، هغې ونې ته ورته دي چې ژر رسېږي، ژر مېوه کوي، خو ژر بېرته له منځه ځي. مانا دا چې ونه دومره مېوه نیسي، چې یا د هغې شاخونه ماتوي او یا یې ژر زروي، خو هغه شعرونه چې د مانا له

وزن سره یې د لباس یانې الفاظو ظرفیت، ښکلا او قوت برابر وي هغه ونې ته ورته دي چې د خپل ځواک په اندازه مېوه نیسي او ډېر عمر کوي. هر کله چې پر الفاظو باندې مانیز بار زیات شي، نو د مانا هغه برخه چې باید پته او په پرده کې وساتل شي، د الفاظو د لباس له یوې څنډې څخه ځان څرگندوي، همدغه ځای کې تر ((شعریته)) د ((شعاریت)) تله درنېږي.

د سرتېر صاحب په یو شمېر غزلونو کې د شعر شعریت ته ښه پاملرنه شوې، د شعر د هنري اړخ او مانا تول یې برابر دی لکه دا غزل:

تورې مې لږې د خپگان گرځي په غرونو د زړه
لکه باران مې را اورېږي په داغونو د زړه
د مایوسۍ د ماتو او ښکو له کاروانه سره
اوږي مې خاورې په ناکامو ارمانونو د زړه
یو څو بې وسه اسوبلي به مې خواخوږي کړي خپل
که مې خبر چېرته یاران شول په رازونو د زړه...

خو په ځینو نورو نظمونو کې بیا د مانا بار یو څه دروند شوی دی، خبره نېغ په نېغه او ډانگ پېیلی ډول بیان شوې ده. زه خپلې خبرې نور نه اوږدوم او د سرتېر صاحب د ((ورانگې)) په نوم د یو غزل په څو بیتونو خپلې خبرې پای ته رسوم.

د لمر له سترگو راوړېږي وړانگې
د شپې رگو کې چې بهېږي وړانگې

لکه چې پای د انتظار وي زموږ
لمر غزونې کړي وينې پېړي وړانگې
په موږ کې گوري تلوسه د مينې
چې مو څېرو ته هوس پېړي وړانگې
زما سر تېر تورتېم لوتلو خلکو
په تاسو تولو مې لور پېړي وړانگې...

دا هم درانه لوستونکي او دا هم د کوثر جام.

په مينه او درناوي

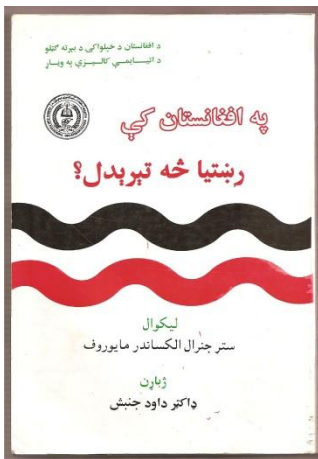
محمد اسمعيل يون

۲۰-۱۱-۱۳۷۷

پېښور - پښتونخوا

د واقعیتونو یوه هنداره

دا خبره رښتیا ده چې تر جگړې وروسته له جنایاتو نه پرده پورته کېږي، په افغانستان کې د شوروي د ټولو ځواکونو د لوی پوځي سلاکار ستر جنرال الکساندر مایوروف دا اثر (په افغانستان کې رښتیا څه تېرېدل؟) هم د افغان او روس د جگړې د واقعیتونو، رښتیاوو، دردوونکو او زړه بوږنونکو پېښو یوه هنداره ده.

په دې اثر کې دا خبره څرگندېږي، چې څنگه یوه لوی لښکر په ډېر غرور، تکبر او ښکېلاکگر اند سره زموږ پر هېواد یرغل وکړ او بیا دومره نتلی، کمزوری او

ذلیل شو، چې د خپل ځان د راتلولو وس یې هم پیدا نه کړ. مایوروف د ځینو نورو روسي لیکوالو خلاف په دې اثر کې پر افغانستان، د شوروي یرغل له بنسټیزو موخو پرده پورته کوي او هم د هغو روس پلوه افغان چارواکو او سیاسي شخصیتونو څېرې برېښوي چې له شورویانو سره یو ځای یې د خپل هېواد په وړاندې، ویجاړۍ او عامه وژنه کې برخه اخیستې ده.

شوروي ځواکونو څه غوښتل؟ د څه لپاره راغلل؟ څه یې وکړل؟ او څه پرې وشول؟ دې ټولو پوښتنو ته په دې کتاب کې ځواب ویل شوی دی.

نیمه پېړۍ یون / د کتابونو په وړمو کې

لیکوال اعتراف کوي، چې د شوروي یرغل موخه دا وه چې افغانستان د شوروي اتحاد شپاړلسم جمهوریت کړي او روسان د هند سمندر گرمو اوبو ته ځان ورورسوي، خو د افغانانو سپېڅلي جهاد او ملي مبارزې دا هر څه په سیند لاهو کړل. لیکوال د جگړې پایله داسې ارزوي: ((د افغانستان جگړه د شوروي اتحاد له خوا ترسره شوې وروستی جگړه ده. دا له هغو وروستیو ځان وژونکو ماینو څخه یوه را وختله چې یو لوی دولت پرې والوت او درې وړې شو...))

په ټولیز ډول دا کتاب د شوروي یرغل او دهغه پر وړاندې د افغانانو د مبارزې د څرنگوالي او څومره والي په باب د لومړي لاس اسنادو یوه غوره سرچینه گڼل کېدی شي.

ژباړن ته یې د نورو زیاتو بریو هیله کوو.

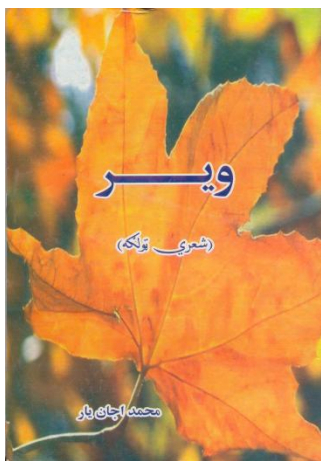
په فرهنگي مینه

محمد اسمعیل یون

۱۳۷۸ کال پېښور، پښتونخوا

د لویدیځمېشتي فرهنگي بهیر یو ((یار))

د هېواد احصایې د مرکزي ادارې د یوې شمېرنې له مخې په تېرو دوو لسيزو کې د افغانستان په دولتي ادارو کې تر (۵۰) زرو تنو څخه زیاتو

هغو کسانو کار کړی چې تر څوارلسم ټولګي څخه یې لوړې زده کړې ترسره کړې وې. خو د همدې دوو لسيزو په بهیر کې د ډول ډول سیاسي سیلابونو او رنګارنګ غمیزو له امله تر هېواد دننه کدریزه اډانه درې وړې او وپاشل شوه.

د بېلابېلو فني، پوهنیزو او فرهنگي څانګو کدرونه، کارپوهان او متخصصین هېواد پرېښودلو ته اړ او په بېلابېلو

هېوادونو کې مېشته شول. داسې انګېرل کېدله او اټکېدله چې دا ټول کدرونه او د هغوی بل پښت به د همغو استوګنو ټولنو په اندود او ژوندود کې رنګ شي، خپله ملي او هېوادنۍ څانګړنه به وبایلې، د بې هویتۍ په دریاب کې به ډوب شي او بیا به خپل هېواد ته مخ هم راونه ګرځوي. د دې ډول بهر مېشتو افغانانو دویم او په تېره بیا درېیم پښت په باب دا پورتنۍ اندېښنه او انګېرنه کېدی شي، عملي شي، خو د اوسني پښت په باب دا اټکل او انګېرنه درست ونه ختل. اکثره افغانان په تېره بیا لیکوال، فرهنگیان، فرهنگپال او په یوه نومونه د پوهې او

قلم خاوندان له یوې لړې دمې او ساه ایستو وروسته یو ځل بیا د خپل هېواد په مینه رامات شول. سره له دې چې دوی له فزیکي پلوه له خپل هېواده لرې دي، خو له اروایي او ذهني پلوه یې ځان له خپل هېواد او خلکو څخه لرې کړی نه دی. تر یوې ټاکلې وقفې (ځنډ) وروسته دوی یو ځل بیا مینه، تخیل، ولوله او ملي اند سره یوځای کړل او د فرهنګي مبارزې ډګر یې تود کړ. اوس به هېڅ داسې اوونۍ او ان ورځ نه وي چې د هېواد په ملي ژبه یوه خپرونه یا کتاب چاپ نه شي. نننۍ فرهنګي بهیر په تېره بیا خپرنۍ برخه چې په کوم ګړندي ډول روان دي، دا زموږ په تېر فرهنګي او خپرنیز تاریخ کې ساری نه لري.

ښاغلی محمداجان ((پار)) هم د همدغه بهر مېشتي فرهنګي او خپرنیز بهیر یو هڅانده غړی او یار دی چې تراوسه یې په خپل مټ د خپل اند و اند (فکر او خیال) درې ثمرې (کوکارې) شعري ټولګه، (سره ډولۍ) د لنډو کیسو مجموعه او (د کونړ تاترې) خپرنیز اثر زموږ رنځېدلې افغاني ټولنې ته ډالۍ کړي او دا دی (ویر) یې د شعرونو دویمه ټولګه ده چې د ادب مینوالو ته یې وړاندې کوي. دا چې د (پار) برخلیک له (کوکارو) او (ویر) سره تړلی دا څه ناڅاپي خبره نه ده، بلکې دا د هغې سلکلنې غمیزې زېږنده او پایله ده چې زموږ ټوله ټولنه کړوي، پر اور یې اړوي او دادی اوس یې لا عمر درېیمې لسيزې ته هم اوږدېږي.

شاعر د ټولنې د یو ذهني ساتندوی او پالندوی په توګه کله چې د خپلې ټولنې جنازه په خپلو سترګو وویني او مړی یې دده پر وړاندې پروت وي، نو پرته له چغو، کوکارو او ویرونو نور څه کولای شي؟ خپله خو شاعر له ویر، فریاد او چغو پرته څه نه شي کولای، خو دده چغې،

فريادونه او کوکارې بيا کرار کرار مرو ارواوو او ویدو ذهنونو ته ساه ورکوي او له خوبه يې راويښوي.

د همدغې تودوخې په پایله کې د ټولنې غړي خوځون ته چمتو کېږي بيا ټولنه حرکت کوي او خپل ژوند خوندي کوي. یار صاحب هم د خپلې ټولنې د هغه سوي لوي بلبل په شان دی چې بڼ او چمن يې چا ترې تروړلای، مروړلای او سپړلای دی او دی يې ترې فراري کړی دی. سره له دې چې دی ډېرو ښو چمنونو او بڼونو ته تللی، خو پرديو گلونو ته يې تپې نه راځي، ځکه چې د ده د روحي او جسمي ژوند ترمنځ واټن رامنځته شوی دی. د هغه په روح کې خپل طبيعت او طبيعي منظرو داسې غزونې کړي چې د چا مصنوعي ښکلا او لاس جوړي چمنونه يې ذهن نه شي خړوبولای. څوک چې د یار صاحب دا شعري ټولگه ولولي نو له يو داسې کونړي پښتون افغان سره به مخامخ شي، چې اوس هم د کونړ په (وته پور) کې مېشته دی او د کونړ په غرو رغونو کې گرځي راگرځي.

ده په خپل کلام کې له هېڅ ډول تکلف او تصنع څخه کار نه دی اخیستی، بلکې څه يې چې زړه غوښتي هغه يې په ساده او صميمي ډول مطرح کړي دي. صميميت او ساده گي د کلام د ښکلا يوه برخه ده، که په ظرافت سره وپېيل شي نو کلام به ډېر ښکلی کړي.

يار صاحب د يو رښتيني انسان په توگه ځان د تکلف او تصنع په زولنو نه دی تړلی، بلکې خپله خبره او موخه يې نېغه بيان کړې ده. ساده بيان سره له دې چې د يو شمېر کره کتونکو نه خوښېږي، هغوی يې د کلام هنري جوهر ته زيان رسوونکی بولي او وايي چې د هنري کلام عمر را لنډوي، خو د ساده کلام گټه داده چې د عام و خاص د

پوهې وړ وي، په سملاسي ډول د لوستونکي او اورېدونکي مانيزه او ښکلاييزه تنده خړوبوي او هغوی يې د مانيزې مرغلرې د پيدا کولو لپاره فکري هڅې او پلټنې ته نه اړ وزي، د يار صاحب کلام په ساده رنگ کې يو ښکلی ارمان رانغښتی، د ده د کلام مرکزي ټکی هېواد پالنه، ملت پالنه او له هغو سره مينه ده. که ده ژرلي نو هم د همدغه ارمان لپاره يې ژرلي او که کله خندېدلی هم دی، نو هم د همدغې هيلې ځلا خندولی دی. هغه څوک چې د يار صاحب له دې ملي او هېوادني ارمان سره گډ درد ولري، نو هغه دده له کلام څخه ډېر خوند اخيستلای شي.

سندرې په ژړا شوې چې سازونه لېوني شول
مطرب شو لاس تر زني چې تارونه لېوني شول
دا ډېره موده چوپ دي په دې کلي کې سازونه
تپې شولې سرسامې مجلسونه لېوني شول
کړې وړې ځوانۍ تر خاورو لاندې شولې غلې
خالونه ځوانيمرگ شول وربلونه لېوني شول...

يار صاحب د هغې اوږدې غميزې انځور باسي، چې زموږ ټول ولس يې نهيلی کړی، خو چاته يې لا تراوسه د خلاصون څرک نه لگي.

د زلفو تورې شپې اخيستی يم سبانه راځي
توره تياره ده پر وطن باندې رنه راځي
لارې سرې شوې دي چلېرې پرې تل سرې جنازې
ساندو وچ کړي ستوني، هېچاته خندانه راځي
وينو کې وزېږېده لوی شو او تباه شو نسل

رحم پر دې غریب ولس باندي د چانه راځي
وطن تالا شو خیر کرې (یاره) نور به کېږي لاڅه
پر سیند لاهو شولو عزت چاته حیا نه راځي.

کله چې پر شاعر د ژوند د ارمانونو د پوره کولو ټولې لارې بندې شي،
نو یوازینی لاره چې پاتې کېږي، هغه الهي ځواک ته پناه وروړل دي.
شاعر هم خپل وروستی دمه ځای او تمځای همدغه الهي دربار گڼلی او
د خپل هېواد د ښېرازۍ، ښکلا او سوکالی هیله ورڅخه لري:

ای د ټولو ربه دا وطن راته بیا ښکلی کړه
لمر د نوي ژوند زموږ اسمان کې راختلی کړه
لږه شان موسکا خو هم زموږ پر شونډو راوله
هغه د پښتون شان او شوکت راته ښاغلی کړه
یو ځل خو زموږه دغه ستر ارمان ترسره کړه
دا کنډواله ملک راته ناڅاپه غوړېدلی کړه
تللي غرځنی درسره غرونو ته بیا راوله
هر غدار زموږه په نړۍ کې شرمېدلی کړه
ټول په خندا راوله چې مینه محبت وکړي
بس دی هر غماز د (یار) له کلي نه نور غلی کړه.

یار صاحب سره له دې چې د پښتو ادب د اوسني پېر د نورو شاعرانو
په شان حالاتو سخت ځپلی او اسکیرلی دی او دې دردونې او ځپنې له
(کوکارو) نه تر (ویره) رارسولی، خو د دې ویر له څپاندو څپو سره سره
بیا هم د زړه په تل کې یوه پټه شان مثبتة هیله لري او په دې امید دی
چې تیارې به لارې شي او زموږ پر مالت به بیا سحر وځلېږي، د شاعر

دغه لور او پټ ارمان د سپرې په ذهن او زړه کې د راتلونکي سوکالی
هیلې راتوکوي او پر ژوند مو باوري کوي.

زموږه پر مالت به بیا سحر راوخېږي
سپوږمۍ به پر کنډو لوړ مازیگر راوخېږي
منگيه دا زما تنده خو ستا په زړه کې لامبي
کتار به هم د پېغلو په گودر راوخېږي
دا تللي قافلې به بیا وطن ته راستنې شي
د دې ورپځو تورتېم کې به لمر راوخېږي
خندا به د هر چا پر وچو شونډو راخوره شي
گلونه به په دښتو سمه او غر راوخېږي
په شوخو شانو سترگو کې به ماتې تلوسې شي
د (یار) زخمي سینې نه به خنجر راوخېږي.

زه د یار صاحب په پورتنی هیله من شعر پورې خپلې هیلې تړم، په
داسې حال کې چې دده په (ویر) کې ځان شریک گڼم، کلام ته یې له
مثبت لید لوري گورم او د هر ډول کره کتنې غشي پرې نه را وروم، دا
هم د یار صاحب نوې شعري ټولگه او دا هم تاسې درانه لوستونکي.

په ډېره زیاته فرهنگي مینه

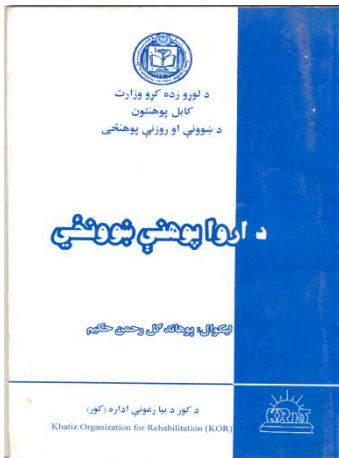
محمد اسمعیل یون

پېښور-پښتونخوا

د اروا پوهنې ښوونځي

د پوهنیزو اثارو خپرول، د یوې ژبې او ملت د ودې او پرمختګ لپاره

دېر مهم دي. هغه وخت چې پر کابل پوهنتون د جګړې ناتار نه و خور شوی، نو ګڼ شمېر درسي او مرستندوی درسي کتابونه، مجلې او نور پوهنیز کتابونه یې خپرول. دغو اثارو پر خپل وخت د پوهنتون د محصلینو درسي ستونزې خړوبولې او د استادانو د پوهنیزو تجربو او معلوماتو په زیاتون کې یې کارنده رول درلود. د جګړې له

کبله د کتابونو او پوهنیزو اثارو خپرول پر تپه ودرېدل. د پوهاند صاحب گل رحمن حکیم دا علمي اثر هم لږ تر لږه د اتو کلونو په بهیر کې د چاپ جوګه نه شو.

دا اثر چې د ارواپوهنې بېلابېل ښوونځي راپېژني او پر یو شمېر نورو، اروایي مسایلو بحث کوي، د کابل پوهنتون په ښوونې او روزنې پوهنځي کې د یو درسي کتاب په بڼه تدریسېده، چاپ یې د نوموړي پوهنځي محصلینو ته خورا مهم و. د دغې اړتیا له کبله ما له پوهاند صاحب گل رحمن حکیم سره د دغه اثر د چاپ په باب خبرې وکړې. استاد د دې کتاب یوه لاسکښلې نسخه ماته راکړه. ما د هېواد ځوان لیکوال او

نیمه پېړۍ یون / د کتابونو په وړمو کې

شاعر ښاغلي صدیق الله بدر ته د خطاطۍ لپاره ورکړه. بدر صاحب په ډېره مینه په وړیا ډول دا کتاب خطاطي کړ. د چاپ لپاره مې د هېواد له ډېر تکړه لیکوال او روغتیا پال ښاغلي ډاکټر محمد فرید بزگر څخه چې د علمي کتابونو له خپرولو سره ډېره زیاته مینه لري او تراوسه یې پخپله هم گڼ شمېر طبي، ادبي او نور پوهنیز کتابونه چاپ کړي دي، هیله وکړه، ښاغلي ډاکټر فرید بزگر زموږ هیله پوره کړه او دا پوهنیز کتاب یې پخپل لگښت چاپ کړ.

زه د کابل پوهنتون د ښوونې او روزنې پوهنځي محصلینو او پوهاند صاحب گل رحمن حکیم ته د دغه کتاب د چاپ له امله مبارکي وایم او له ښاغلي صدیق الله بدر او گران ډاکټر فرید بزگر څخه ډېره مننه کوم چې دا کتاب یې د چاپ جوگه کړ.

په مینه او درناوي

د پوهنیزو او ادبي کتابونو د خپراوي او د هېواد د فرهنګي بډاینې

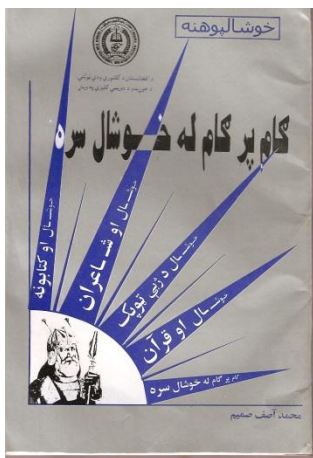
لېوال

پوهنیار محمد اسمعیل یون

۱۳۷۸- لم- ۱۸

ګام پر ګام له خوشال سره

لوی څښتن تعالی (ج) دوه لوی ستر نعموتونه پر پښتو ژبه او ادب لورولي دي؛ یو پښتو لنډۍ دي، چې د هر ډول اند او انځور د وړاندې

کولو او جوړولو ځواک لري اود نړۍ هېڅ شعر ورسره د پرتلنې او مقابلي وړتیا نه لري؛ که دنړۍ د هرې ژبې شعري جوله له پښتو لنډۍ سره وتلل شي، د لنډۍ د جذابیت ځواک، د افادې قوت او د انځورونې رنگینې به ترې درنه شي. دویم نعمت خوشال بابا دی چې لوی څښتن پښتو ژبې او پښتو ادب ته په نصیب کړی دی. لوی خان د پوهې او هنر داسې یو

کان دی، چې د اند او هنر له غميو ډک دی. په نړۍ کې گڼ شمېر لیکوال او شاعران تېر شوي، چې سیمه ییزې او ژبنۍ پولې یې ږنگې کړې، نړیوال شهرت او د انسانیت ستر مقام ته رسېدلي دي، خو د خوشال لورټیا یوازې د شاعر او لیکوال تر بریده نه ده. لوی خان د ذهني ځواک یوه برخه شاعرۍ ته ځانگړې شوې ده او نوره یې د ژوند نورو برخو ته.

ویکتور هوگو او بلزاک د فرانسې لوی لیکوال وو، خو یوازې لیکوال وو، نه قومي مشران وو، نه سیاستوال او نه جرنیلان. شکسپیر د نړۍ

نامتو لیکوال و، خو یوازې لیکوال اوبس، پوشکین د روسیې او نړۍ نامتو شاعر تېر شوی، شخصیت یې یوازې د همدې شاعرۍ په شا او خوا کې مطرح کېږي، خو زموږ د پښتنو خان بیا داسې نه دی، خان نه یوازې شاعر او لیکوال و، بلکې ټولنپوه و، ژبپوه و، رنځپوه و، ارواپوه و، جگړن و، صوفي و، فلسفي و، ښکاري و، نقاد و، گرځندوی و، سیاستپوه او سیاستوال و، روزنپوه و، ملتپال او ملت رغاند و، تاریخپوه و، خو ((څه نه وو، چې نه و)) د خان ذهني ځواک هم پر همدغو خواو وپشل شوی و، کله چې سړی د بابا هر اثر لولي نو فکر کوي، چې ده به په بله برخه کې څه نه وي لیکلي. د ساري په توګه کله چې سړی (دستارنامه) لولي، نو فکر کوي چې خان یو سیاستپوه دی، کله چې (طب نامه) لولي یو رنځپوه او طبیب خوشال مو تر سترګو کېږي او کله چې (بازنامه) لولي نو فکر کوي چې خوشال له ښکار پرته بل هېڅ کار نه دی کړی، لکه چې خپله وايي: ((که د ښکار په چارو اخته نه وای، نو د دنیا هومره علمونه به زما وو)) کله چې د یو شخص ذهني ځواک تر شلو نه پر زیاتو بېلابېلو ډګرونو ووپشل شي او بیا په هره برخه کې د یوه غوره نظر او مقام خاوند وي، سړي ته پته لګي چې ددې شخص ټولیز ذهني ځواک څومره دی. نو که موږ هم د لوی خان په باب قضاوت کوو او یا یې له چا سره پرتله کوو، نو د خان ټوله ذهني قوه باید په پام کې ونیسو. یو ایرانی لیکوال او کره کتونکی دې ټکي ته متوجه شوی او ددې حقیقت جام یې پر سر را اړولای دی. دا لیکوال وايي: ((فردوسي چې په حماسي، سعدي چې په عرفاني او حافظ چې په غنایي برخه کې سره یو ځای شي، نو یو خوشال خټک ځنې جوړېږي)).

راورتي انگرېز د خوشال بابا د اثارو شمېر ۲۵۰ ټوکه (عنوانه) ښودلی دی. کله چې څوک د خوشال بابا ذهني شتمنۍ ته گوري، نو ددې اثارو پر شمېر پوره باوري کېږي. له نن څخه اټکل درې نیم سوه کاله او ان تر هغه را وروسته به د نړۍ په يوه هېواد کې هم داسې کومه بېلگه پيدا نه شي، چې د ورځني ژوند له سختو بوختياوو سره سره يې د ژوند په بېلابېلو ډگرونو کې د څومره والي او څرنگوالي له پلوه دومره اثار ليکلي وي.

د خان نبوغ او د ذهني شتمنۍ رنګارنگي له دې څخه هم څرګندېږي، چې د ده د اند و ژوند په باب تر اوسه پورې افغاني او بهرنيو ليکوالو تر يو زر عنوانه پورې بېلابېلې ليکنې کړي، خو بيا هم د خان د هنر په درياب کې داسې مرغلرې پاتې چې د ډېرو نظر لا ورته نه دی رسېدلای، نو ځکه خو لا د خان اند وژوند او هنري نړۍ نورې څېړنې او پلټنې ته اړتيا لري.

استاد محمد اصف صميم هغه افغان ليکوال دی، چې هم خوشالپوه دی، هم خوشال مين، ډېر کلونه کېږي، چې د بابا د اثارو پر څېړنه او شننه بوخت دی. اوسنی اثر هم دده د ډېرو کلونو د ژورو څېړنو او پلټنو پايله او ثمره ده. استاد صميم په دې اثر کې هغه څه راټول کړي، چې تر دې دمه لا د خوشالپوهانو لاس ورته نه و رسېدلای. (ګام پر ګام له خوشال سره) ددې اثر لومړۍ برخه ده، چې په خورا زيار او هڅه ترتيب شوې او داسې تاريخي او ډون يې ورکړې چې د بابا د ژوند سترو پېښو يوه رڼه هنداره گڼل کېږي. ددې برخې اهميت په دې کې هم دی چې په خپله د لوی خان له اثارو څخه په کې زياته گټه اخيستل شوې او

خان هم د زمانې د یو ستر اندیال (مفکر) په توګه د خپل ژوند پېښې لکه د یو تاریخپوه په توګه ثبت کړي دي.

استاد صمیم د بابا د فکر او هنر همغه لارې څارلي او د هغه د ژوند هره پېښه یې ورڅخه رابهر کړې ده. (خوشال او قران) د دې اثر بله غوره برخه ده چې په خوشالپوهنه کې یو بل څپرکی ګڼل کېږي. د بابا له قران لوستنې او گروهمنتیا څخه څرګندېږي، چې نه یوازې د قران د مطالعې خاوند و، بلکې پر قران باندې د یو گروهمن شخص په توګه د عملي ژوند په ډګر کې هم د الهي لارښوونو پر پلي کولو بریالی شوی و. (د خوشال د ژبې ټوپک) د اثر بله په زړه پورې برخه ده، چې د خوشال ستروالی اوزرورتوب ورڅخه ښه ترا څرګندېږي. خوشال د خپلې ژبې د ټوپک خوله لومړۍ ځانته برابره کړې ده، نو هغه څوک چې د دومره اخلاقي او فکري جرئت خاوند وي، چې تر هر چا دمخه پر خپل ځان نیوکه او ګوزار وکړي، پر ستروالي یې باید څه شک ونه شي.

(خوشال کتابونه او شاعران) هم د دې اثر په زړه پورې برخې دي او څېړنه یې په کار وه. په دې برخه کې د بابا د خپل وخت فرهنګي چاپېریال، د لیکوال او کتابونو څومره والی او څرنگوالی په ښه توګه څرګندېږي، د بابا د لوستنې ساحه هم ورڅخه ښکارېږي، پر هغو فکري واکمني هم او له هغو څخه د جذب ځواک هم، که په ټولیز ډول د استاد صمیم دا زیار وارزول شي نو په خوشالپوهنه کې یو ډېر ګټور او ځیرمن کار ګڼل کېږي، نه یوازې په خوشالپوهنه کې یوه نوې زیاتونه ده او د بابا د مینوالو او لېوالو لپاره د لوستنې یوه نوې لاره ده، بلکې د مسلکي لوستونکو یانې د ژبو او ادبیاتو پوهنځیو د محصلینو لپاره هم یو ګټور اثر

دی او کېدی شي د خوشالپېژندنې مضمون د یو مرستندوی کتاب په توګه ور څخه ګټه واخلي.

موږ استاد محمد اصف صمیم ته ددې ګټور کتاب د لیکلو او چاپ له امله مبارکي وایو، مننه ورڅخه کوو، ستاینه یې کوو او د لوی خدای (ج) له درباره ورته نورې فرهنگي بریاوې غواړو.

په فرهنگي مینه

اسمعیل یون

۱۳۷۸ لمریز کال

پېښور، پښتونخوا

((لاهو)) شاعر

له نن نه پنځه ویشته کاله دمخه لوی څښتن(ج) د کابل د لندر په سیمه کې د رڼا یو ستایونکی او پالونکی گل (نورمحمد) وټوکوه، ورو ورو یې په رنگونو او ښکلاوو کې داسې رنگ کړ چې یو وخت یې ځانته پام کېده، نو بیا د مینې، عاطفې، ښایست او رنگونو په سیند کې ((لاهو)) شوی و. دی د مینې اوبو دومره وړی و چې بیا ترې نه ده خپله ځان را ایستلای شو او نه هم چا لاس ورکولای شو. ((نورمحمد)) د مینې او رڼاگانو، اهوونو، اوسپلو، غمونو او دردونو په یو ځای شوي سیند کې دومره غوټې ووهلې چې د دې سیند له تله یې د ښکلو گړنیو مرغلو (شعرونو) ټولگه راجوړه کړه.

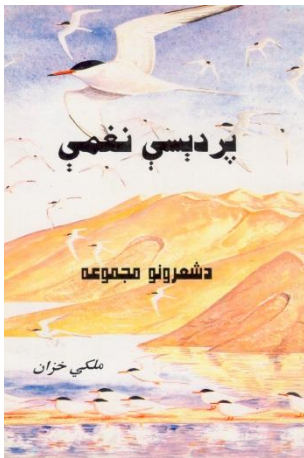
اوس چې د نور په سیند کې د لاهو شوي ((لاهو)) شعرونه لولو، نو د همدې رڼا، ښکلا، اه درد، فریاد او د خپل سوي لوي چاپېریال انځورونه مو په سترگو او ذهن کې راټوکېږي. خدای(ج) پر لاهو ډېر مهربانه شوی، چې له نازک احساس او خوږمن زړه سره یې ورته د شعر ښاپېړۍ هم په نصیب کړې ده. که د یو بشپړ عاطفي انسان (شاعر) د احساس غمونه د شعر الهه په خپلو وزرونو کم نه کړي، نو خدای خبر

چې د هغه زړه به څومره حرکت وکړای شي؟ ((لاهو)) د یوه عاطفي موجود په توګه د ټولني هر درد او غم دومره ځورولی چې له نا چارې یې شعر ته پناه وروړې ده. د ټولني هر دردوونکي او خوشالوونکي انځور چې د ده په شعرونو کې گورو، نو هغه یو ځل د ده ذهن او زړه ته لاره کړې، هغه یې د خپل ذهن او زړه په پردو کې تاو کړی، د احساس په اوبسکو یې وینځلی او بیا یې موږ ته په انځوریز ډول وړاندې کړی دی. ((بلال په وینوکې)) د ده د انځوریزې شاعرۍ لومړۍ ټولګه ده. دوه نورې شعري ټولګې یې هم د چاپ انتظار باسي. زه د لوی خدای (ج) له دربار نه هیله لرم، چې ((نورمحمد)) دې نور هم د شعر او ښکلاوو په سمندر کې ((لاهو)) وي او د ښکلو مرغلرو د را ایستلو او ځلولو جوګه دې وي، خو داسې نه چې یو وخت د ژوند د مستۍ په سیند کې دومره ډوب شي، چې د ټولني غمونه هېر کړي او د خوښۍ په څپو کې یې هر څه له یاده ووځي.

د شاعر لاهو د لابي په هیله
اسمعيل يون

پردېس ژوند او ((پردېسي نغمې))

په تېره لسيزه (۱۳۶۰-۱۳۷۰ کلونو) کې په کابل کې د شعر او

شاعری بهیر ښه په څپو و. ښاغلی ملکي خزان هم د دې بهیر یو فعال غړی و. دی سره له دې چې یو پوځي سړی و، خو ادبي ذوق او ولوله پرې دومره غالب وو، چې له سختو عسکري دندو سره سره یې هرې ادبي غونډې او مشاعرې ته ځان رسوه. همدغې مینې او لېوالتیا د ده ذهن له اغزن پوځي چاپېریال څخه رابهر کړ او

د شعر په ورېښمین تال یې وزنگوه. ملکي خزان په تېره لسيزه کې ښایسته ډېر شعرونه او نظموونه ولیکل، چې گڼ شمېر یې د هېواد د هغه مهال په خپرونو کې خپاره شوي، خو د ځانگړې شعري ټولگې د چاپ مجال ورته ور نه کړ شو. د روانې لسيزې (۱۳۷۰-۱۳۷۹ کلونو) په بهیر کې چې د کابل ښار او د هېواد د سیاسي او پوځي نظام ښه واړول شوه، نو ملکي خزان هم لکه د ځینو نورو په شان لومړی پېښور، بیا د پاکستان نورو ښارونو او بیا ایران ته مهاجر شو. ملکي خزان د تېرې

لسیزی د ژوند معکوس دا ځل د قلم او مسلک د روزۍ پر ځای، د لاس مزدوری ته کېناست. سره له دې چې د هغه پر ژوند خزان راغلی و او د هیلو ډېر گلونه یې ورته مروړولي وو، خو د ده پر اند او همت د دې خزان زور ونه رسېده؛ هغه په هجرت کې هم قلم له گوتو ونه غورځاوه او بنایسته ډېر شعرونه او نظموونه یې ولیکل. ((پردېسې نغمې)) د ده د همدغې نږدې یوې لسیزی پردېس ژوند شعرونه دي، چې د ده د مهاجر ژوند د ناخوالو انځورونه په کې شوې ده. که چا ملکي خزان له نږدې نه لیدلی وي، نو ډېره ښه به ورته څرگنده وي، چې هغه د سپېڅلو ولولو یوه څپه ده. سپېڅلي خلک خپله ولوله او جذبه نېغ په نېغه بیانوي، نه د وېرې پروا لري او نه د خطر.

ملکي خزان هم په خپل دې کلام کې خپل احساسات نېغ په نېغه بیان کړي او خپل زړه یې ښه تش کړی دی. د شعر کره کتونکو د گواښونو او اخطارونو پروا یې هم نه ده کړې، خو د خپل زړه غوټه یې ښه اواره کړې ده. د یو شاعر روحي بار د کمولو او رواني ستړیا د له منځه وړلو لپاره ښه لاره داده، چې شاعر خپل زړه کې غوټه نه پرېږدي او وایي چې د خپل اند ناوې باید د گلوبیونو په پاڼو کې تاوه کړي او د تخیل رنگین شال ور په سر کړي، په تولید ډول د استاد الفت په وینا ((شاعران له قید و بنده بې پروا دي.)) ملکي خزان هم داسې یو شاعر دی، چې د خپل اند په ازادۍ کې له قیده و بنده بې پروا دی. زه دا شعري ټولگه د هجرت په ستونزمن او اغزن چاپېریال کې د ملکي خزان

نیمه پېړۍ یون / د کتابونو په وړمو کې

د همت او بریا غټه نښه گڼم. دانش خپرندویې ټولنې ته چې تل یې د چاپ په برخه کې د کموسو او بېوسو لیکوالو او شاعرانو لاسنیوی کړی، د دې شعري ټولگې د چاپ له امله شاباسي ورکوم او خپله شاعر ته یې زیاته زیاته مبارکي وایم. خدای دې وکړي، چې هېڅکله هم د خزان صاحب پر شعرونو خزان رانه شي او پر شعري یون یې تل پسرلی وي پسرلی.

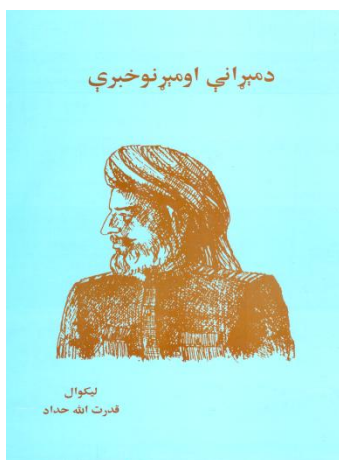
په فرهنگي مینه

اسمعیل یون

پېښور ۱۳۷۹ ل کال د غبرگولي ۳۰مه

ددې اثر لیکوال او خپرندوی په باب څو خبرې

ښاغلی قدرت الله حداد په اوسنیو څو لسيزو کې د افغانستان د ملي مبارزې د فرهنگي او ليکني ډگر يوه نوميالی څېره ده. حداد صاحب د

ځوانۍ له شېبو نه بيا تر دې دمه قلم له گوتو نه دی لرې کړی او د گڼو ليکنو او ځانگړو اثارو په خپرولو سره يې خپله ملي، هېوادنۍ او فرهنگي مينه په زبات رسولې ده. د ده په هره ليکنه د ملي اند و ارمان دښمنانو خپل تندي تریو کړی او دوستانو ورین کړی دی. د هېواد او خاورې شعوري دښمنانو او د

هغو پلویانو وخت پر وخت د حداد صاحب پر ليکنو نیوکې کړي او هڅه يې کړې چې هغه په افغاني ټولنه کې په ((فاشیستي)) هڅو تورن کړي. د ملتپالو افغانانو د مخالفینو یو مهارت په دې کې دی چې دوی تل هڅه کوي په تبلیغاتي فعالیتونو کې له تعرضي چلند نه کار واخلي. هر کله چې یو افغان د خپلې ملي ژبې، ملي حقوقو او د خاورې د بشپړتیا او د ملت د سرلوړۍ خبره پورته کړې ده، نو دوی ژر تر ژره پرې د نشنلیست او فاشیست، ژبپال او ملتپال تور پورې کړی دی. ملتپالنه او ژبپالنه يې

زموږ په ټولنه کې په ځانگړي ډول د پښتنو لپاره یو جرم گنلی او انگرېلی دی. په داسې حال کې چې دوی په خپله د بل چا د ژبې په غوڅولو او زبېښلو د فاشیزم د وروستي پړاو پلي کوونکي دي. دې ډول کسانو په خپل تعرضي تبلیغ سره یو زیات شمېر پښتانه روڼ اندي له دې کبله چې څوک ورته نشنلیست او یا فاشیست ونه وایي له خپلې ملي لارې او تگلارې اړولي او د زیات احتیاط سیوري ته یې خوبولي دي. خو داسې روڼ اندي پښتانه هم شته چې زموږ د ملي ژبې او ملي ارمان د دښمنانو د یرغلیزو هڅو د دفاع ځواک هم لري او د متقابل گوزار قوت هم. ښاغلی حداد صاحب د همدغه ډول روڼ اندو پښتنو لیکوالو له جملې څخه دی.

ده په تېرو دريو لسيزو کې د نورو د ژبني او کينه بيز يرغل پر وړاندې هم دفاع کړې او هم يې د خپل قلم څوکه ښه تېره کړې ده. ځکه خو حداد صاحب لکه د یو شمېر نورو پښتنو لیکوالو په څېر افغان ضد ډلو تپلو او اشخاصو ته د سترگو اغزی دی.

(د مېړانې او مېړنو خبرې) د حداد صاحب یو بل مېړنی جرئت دی چې د خپل ملي ارمان لپاره یې ترسره کړ. په دې کتاب کې داسې مسایل راغلي چې مړاوو ارواوو ته ځواک وربښي او د سپري ملي ولوله او جذبې پیاوړې کوي. له تاریخي پلوه هم داسې نوي مسایل په کې راسپړل شوي چې تراوسه پورې یې لا ډېرو لیکوالو او مورخینو ته څرک نه و لگېدلای. په ځانگړي ډول د ازاد خان سلېمانخېل او سر خاني خان

الکوزي په باب معلومات او د هغو د مبارزو په باب څرگندونې ډېرې زیاتې په زړه پورې دي. کله چې سړی دا لیکنې لولي خپل ملت سره د سړي مینه زیاتېږي او پر خپلو نیکونو او د هغو پر کړنو یې د باور روحیه پیاوړې کېږي. دا فکر سړي ته پیدا کېږي چې زموږ څومره نور اتلان به د تاریخ د پېښو په گردونو کې پټ وي، کاشکې زموږ د تورې او قلم، د واک او ځواک انډول برابر وای، بیا به نو زمانې زموږ د اتلانو پر څېرو د هېرېدا گردونه نه وو خپاره شوي.

د حداد صاحب دې کور ودان وي، د تاریخ تیاره گوتونو ته ننوت او په خپل ژورلید او لرلید یې په لعلونو سترگې ولگېدلې او هغه یې له ایرو نه ځلا ته راوايستل. (د مېړانې او مېړنو خبرې) کې د مېړنتوب او سړیتوب نورې ډېرې خبرې هم شته، چې د هر مېړني او نیم مېړني لپاره یې لوستل ډېر گټور دي. د کتاب پارکي په بیا بیا لوستلو ارزې.

کله چې د مېړنو خبرې کېږي نو طبعاً مېړني د سړي ذهن کې انځورېږي، هو همداسې یو بل مېړنی هم د ستاینې او یادونې وړ دی. ښاغلی اقبال پښتونیار یادوم چې مینې، ولولې او جذبې یې دی له خپل هېواد، ولس او ملي ژبې سره د مینې د سرتېرۍ او سرغندویۍ پورې ته رسولی دی.

ښاغلی پښتونیار د هغو افغانانو له جملې څخه دی چې دا ډېر کلونه کېږي غرب ته تللی خو غربي شوی نه دی. همغه پښتون دی او همغه پښتونیار. ده نه یوازې له روحي او فکري پلوه له خپل هېواد او خلکو

سره خپله مینه پاللې، بلکې په عملي ډول یې هم دخپل ولس د تپونو په درملونه کې ونډه اخیستې ده. د شوروي-افغان د جگړې په کلونو کې پښتونیار ډېرې هلې ځلې کړي چې د افغانانو غږ د نړیوالو غوږونو ته ورسوي. په دې ترڅ کې ده د ملگرو ملتونو د بشر د حقوقو له ځانگړي استازي ارمکورا سره ډېر منډې ترې کړي او هغه ته یې د افغانستان د خلکو د ژوند رښتیني انځور وړاندې کړی دی. پښتونیار نه یوازې د افغانانو د سیاسي غمونو په درملونه کې تر خپله وسه ونډه اخیستې، بلکې د خپلو هېوادوالو د فزیکي تپونو د درملونې لپاره یې هم د خپلو خولو محصول رالېږلی دی. ښاغلی پښتونیار له ۱۹۸۹م کال راهیسې په کندهار، ننگرهار، میدان وردگو، غزني ولایتونو، کوټې، پېښور او د پېښور اسلام اباد د لارې په اوږدو کې د افغان مهاجرو په کمپونو کې یو زیات شمېر مهاجرو ته دارو درمل رسولي او له یو شمېر بېوزلو افغانانو سره یې مالي مرستې کړي دي.

د دغو ملي، اسلامي او انساني هڅو ترڅنګ پښتونیار له څو کلونو راهیسې په یو لړ فرهنگي هڅو هم لاس پورې کړی دی، له یو شمېر فرهنگیانو سره یې مالي مرستې کړي او د ځینو فرهنگي اثارو خپراوي ته یې په یوازې ځان ملاتړلې ده. د دې اثر خپراوي هم د ده د فرهنگي هڅو یوه بېلگه ده. په نږدې وختونو کې به یې نورې بېلگې هم ووينو. لنډه دا چې پښتونیار د یو ملي هېوادني ارمان او د پښتونولۍ یو سر

غندوی او سوی لوی پټنگ دی او په دې لاره کې یې د عملي او نظري قربانۍ ثبوت وړاندې کړی دی.

په ټولیز ډول د حداد صاحب او پښتونیار صاحب په باب دا ویلای شو چې دوی دواړه د یوه ملي ارمان او فکر خاوندان، لارویان او هڅوندویان دي. د همدغې مینې مزي یو بل سره داسې تړلي چې یو په امریکا کې او بل په جرمني کې اوسي، خو د زړونو مینې او ولولې یې دا واټن له منځه وړی دی او دا دی د یوه فکر او د بل ملي ولوله په دې کتاب کې سره راټول شوي او لوستونکو ته وړاندې کېږي. زه د همدې ملي لارې یو درېیم لاروی او لېوال په داسې حال کې چې د دې کتاب په لیکلو او خپرولو کې د دواړو هڅې ستایم، د نورو ملي او فرهنگي خدمتونو په لار کې ورته لازيات بریالیتوب غواړم.

په ټوله افغاني او فرهنگي مینه

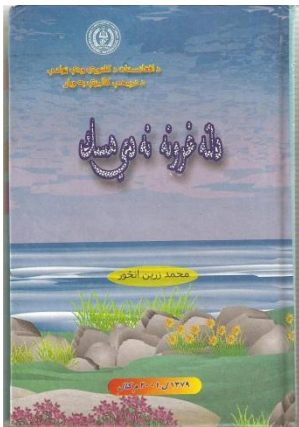
اسمعيل يون

۱۳۷۹ ل کال

پېښور-پښتونخوا

زرین انځور او دده د لنډو کیسو دا انځوریزه ټولګه

اته کاله کېږي چې د هېواد پیاوړی لیکوال محمد زرین انځور له هجرت نه د یو بل مهاجرت لمن نیولې (له پېښور نه اروپا ته تللی

دی). اصلاً خو هغه پر ۱۳۶۹ل کال مهاجرت ته اړ شوی او تر پېښوره یې خان رارسولی و، خو پېښور له فرهنگي پلوه دومره افغاني ځانګړنې لري، چې سپری په کې نه پردی کېږي. نو ځکه انځور صاحب د کابل په شان په پېښور کې هم خپلو فرهنگي هڅو ته دوام ورکړ او پر لنډ تنګ وخت یې څلور

عنوانه اثار خپاره کړل. کله چې یې د اوږده سفر لمن ونيوه، د قاف تر غرونو واوښت او جرمني ته ورسېد، نو ښایسته ډېره موده؛ کابو پنځه کاله دده په فرهنگي کار کې خنډ او ځنډ پېښ شو. په دې موده کې دده زیاتې تخليقي او کره کتنیزې لیکنې خپرې نه شوې، نو ځکه خو زموږ له هېواد مېشتې فرهنگي چاپېریال سره داسې اندېښنې او فکرونه پیدا شول، چې خدای (ج) مه کره گنې لويديز

کلتور د جاذبې دومره ځواک لري، چې د انځور غوندې یوه پنځه ادبي سته یې هم په ځان کې دل او حل کړه(۱)

په دې موده کې دده ذهني او فزیکي واک و ځواک، فرهنگي مینې او ولولې د لویدیز فرهنگ له خوږو تودو سره یوه سترې او نا اندوله مبارزه وکړه، خو په پای کې څرگنده شوه چې انځور د خپل فکري، فرهنگي بلوغ او ملي ولولې له کبله د نورو تر فرهنگي یرغل او اغېز لاندې رانغی، بلکې هلته لا زیات خپلې ټولنې ته د فرهنگي خدمت جوگه شو. تر ټولو غوره فرهنگي خدمت یې په جرمني کې د یو شمېر نورو افغان لیکوالو، فرهنگیانو او فرهنگپالو په مرسته د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې جوړول و، دا کتاب د همدې فرهنگي ټولنې (۲۵) مه مېوه ده، چې خپلې ټولنې ته یې ډالۍ کوي. ((زمور د کلي پانې)) تر داستاني ټولگې څخه وروسته دا د انځور صاحب د کیسو بله ټولگه ده چې درنو لوستونکو ته وړاندې کېږي. ددې ټولگې په خپرېدو سره لیکوال له خپلې ټولنې سره نور هم خپل ذهني او رواني پیوستون څرگند کړ. هغه که له جسمي پلوه له خپلې ټولنې څخه ډېر لرې دی، خو ذهن او روان یې د خپلې ټولنې غمونه او دردونه شمېږي.

په دې لنډو کیسو کې که لیکوال له یوې خوا په زیاته کچه د خپلې ټولنې انځورونه باسي، له بل پلوه د لیکوال ذهني، فزیکي او کیسه ییز چاپېریال او نړۍ لید هم په کې پراخ شوی دی.

د اکثرو کیسو لپاره داسې پېښې ټاکل شوي او یا پر داسې پېښو کیسې لیکل شوي، چې هغه زموږ په ټولنه کې ډېر ځله پېښې شوې دي. ددې کیسو پېښې په حقیقت کې د هغو گڼو او بېلابېلو پېښو نچوړ او بېلگې دي، چې زموږ ټولنه یې خپلې او اسکېرلې ده. که چېرې زموږ کوم هېوادوال ددې ټولگې کومه کیسه ولولي، نو هغې ته ورته ډېرې نورې پېښې به یې په ذهن کې تداعي شي او ان په خپله به هم ځان په هغه پېښه کې د یوه پوره او نیمه ښکېل، ځپل شوي او استعمال شوي کرکټر په توگه احساس کړي، د یو لیکوال مهارت هم، په همدې کې دی چې د هغه د اثر په هنداره کې د ټولنې هر وگړی په یوه نه یو ډول خپل ځان وویښي. که یو بهرنی شخص دا کیسې لولي نو بیا هم زموږ د ټولنې له څو لسیزو ستونزمن او ترخه ژوند څخه یو عیني او ټولیز تصور اخیستلای شي.

په لویدیزه ټولنه کې د لیکوال مېشتېدنې هغه ددې وړ کړی چې د دوو سره لرې، متفاوتو او ان متضادو کلتوري ټولنو کلتوري قضاوتونو او پر انساني ژوند د هغو اغېزو ته متوجه شي.

هغه د ((گلونه گودرونه)) په کیسه کې د یوې پېښې په باب د دوو متضادو کلتورونو د چلند تصویر او تصور وړاندې کوي، چې څنگه د یوې ټولنې خلک په یوه کلتوري چاپېریال یوې پېښې ته د کرکې په سترگه گوري خو په بل کلتوري چاپېریال کې بیا تر هغې څخه څو ځله سخته پېښه د خوشالی په جشن نمانځي.

((گلونه گودرونه کیسه)) کې احمدخان د حیات خان د یوې جزیي تېروتنې له کبله خپله توره د هغه په وینو سره کړه، خو په دې یې هم د احساساتو لمبې غلې نه شوې او بیا یې همدا په وینو سره توره د خپلې مېرمنې (مینو) په وینو هم سره کړه او خپل زوی ((منور)) یې بې موره کړ. یو وخت منور لوی شو، ډاکتر شو، لویدیزه ټولنه کې د کار او برخې خاوند شو، ډاکتر منور احمدي یوه ورغ یوې داسې خوښۍ غوندې ته بلل شوی و چې ((د کاترین)) د واده په ویاړ جوړه شوې وه، کاترین د ډاکتر احمدي همکاره وه او په یوه طبي موسسه کې یې سره کار کاوه، دا د کاترین درېیم واده و، دا ځلې یې له یو شتمن سره واده کړی و.

د واده د محفل په منځ کې یو څوک جام په لاس درېدلی و، چې ددې واده له امله کاترین او د هغې نوي مېړه ته مبارکي ووايي. دا د کاترین لومړنی مېړه و. دی د کاترین د درېیم مېړه دوست هم و او دواړو په گډه دې واده ته رابللی و.

ډاکتر منور احمدي هم همدې واده ته رابلل شوی و، خو لکه ډاکتر منور احمدي ته چې د واده په څوړ، شرنګ او وړمو کې هغه د خپل کور پخوانۍ پېښه وریاده شوه، د خپل پلار د تورې گوزارونه او د خپلې بې گناه مور چغې او فریادونه، نو د خوښۍ له غوندې څخه ووت. دا تقریباً د سره ورته پېښو په باب د دوو متضادو ټولنو کلتوري چلند څرگندوي، چې لیکوال په ډېر مهارت سره د هغو ژور او روڼ تصویر وړاندې کړی دی.

((دلته غرونه نه دي هسک)) کې هم همداسې د دوو ټولنو د ارزښتونو پرتلنه شوې او لیکوال په کې د یوې وروسته پاتې ساتل شوې او یوې پرمختللي ټولني د انساني او کلتوري ارزښتونو ارزونه او تلنه کړې ده. که څوک له لويديز ژوندانه سره هېڅ اشنا هم نه وي او یوازې دا لنډه کیسه ولولي او په هغې کې د ((بساغلي فيشر)) د ژوند وروستي برخليک ته نظر وکړي، نو ټوله غربي ټولنه او د هغې انساني ارزښتونه د همدې یوې کیسې له مخې ارزولای شي. ((دلته غرونه نه دي هسک)) کیسه په ټوليز ډول په ښکلې بڼه د یوې لويې ټولني د ژوندانه د ژورې انځورنې له کبله یو ادبي شهکار گڼل کېدی شي.

((هدوکي)) لنډه کیسه د جگړه ییز مهال او تر هغه وروسته پېر د یوه جنګیالي انځورنه کوي، چې حالاتو پرې په پای کې د خپل پلار هدوکي هم وپلورل او په دې ډول د یوې ټولني ماضي او حال د جگړې تر ستوني تېر شول.

((عريضه)) لنډه کیسه هم زموږ د شل کلني غميزې د یوې اساسي برخې داسې یو دردوونکی، خو روښانه تصویر باسي چې څوک په کې په رښتینې مینه د گروهمني جگړې په نامه د خاورو تل ته ورسېدل، لکه د (صابرې ترور زامن) او ځینې نور بیا پاریس او نورو ځایونو ته ورسېدل، لکه (یماجان).

په ((ډول د کلي سندربول او غلا)) لنډو کیسو کې هم د گروهې په نامه د نغمو او سندرو پر ستوني د یو تېر شوي کینه ییز ناتار او

یرغل انځور ایستل شوی او د یو یرغل شوي او تالا شوي کلتور
انځورنه گڼل کېږي.

د دې ټولگې زیاتره لنډې کیسې ددې وړ دي چې ډېرې خبرې
پرې وشي، خو دا چې خپله دا ټولگه د درنو لوستونکو مخې ته
پرته ده، نو زه نه غواړم چې خپلې خبرې تر دې اوږدې کړم، باور
لرم چې د دې مجموعې زیاتره لنډې کیسې به د لوستونکو په ذهن
کې تر ډېره وخته پاتې شي او هغه به ښکلې او ښې وارزوي.
قدرمن لیکوال ته یې د لا زیاتو بریاوو او نورو فرهنگي هڅو هیله
کوو.

په مینه او درناوي

محمد اسمعیل یون

۱۳۷۹ لمریز کال - سلواغه

پېښور

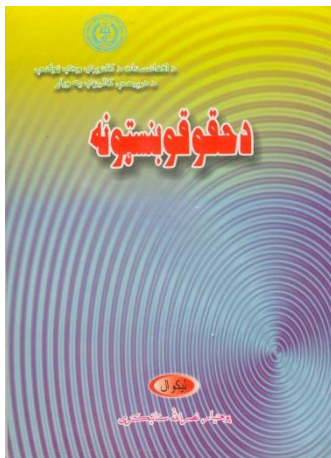
((د حقوقو بنسټونه)):

د استاد ستانیکزي یوه ګټوره پوهنیزه هڅه

لکه څنګه چې څرګنده ده د اوږدې جګړې له امله کابل پوهنتون او د هېواد نورو پوهنیزو مرکزونو ته ډېر زیات زیان اړول شوی، زیات شمېر پوهنیز کتابونه یا سیزل شوي او یا لوټ شوي دي. ددغه پوهنیز تشیال

(خلا) د ډکولو لپاره د نورو زیاتو پوهنیزو کتابونو چاپ او خپراوي ته ډېره اړتیا ده.

له نېکه مرغه یو شمېر افغانان په تېره بیا فرهنگیان او فرهنگپال که تر هېواد دننه دي که بهر، ددغه پوهنیز تشیال د ډکولو لپاره هاند و هڅه کوي. د افغانستان د کلتوري ودې ټولنه چې په جرمني کې د یو شمېر افغان

لیکوالو او فرهنگیانو له خوا جوړه شوې او یو شمېر غړي یې د همدغه کابل پوهنتون فارغان او استادان دي، په ټینګه پتېلې چې هېواد ته وړ فرهنگي او پوهنیز خدمتونه وکړي. دې ټولنې تراوسه پورې په لسګونو، پوهنیز، تاریخي او ادبي آثار خپاره کړي دي او دا لړۍ لا دوام لري. کابل پوهنتون سره ددې فرهنگي ټولنې د یادونې وړ مرسته دا وه چې د کابل

پوهنتون علمي مجلې د لومړۍ گڼې تر خپراوي وروسته یې تر دې دمه ددې مجلې چاپ لگښت ته اوږه ورکړې ده. ددې کتاب (د حقوقو بنسټونه) خپراوي ددې ټولنې بله ډالۍ ده چې د کابل او د هېواد د نورو پوهنتونو محصلینو ته یې وړاندې کوي.

څو میاشتي وړاندې د کابل پوهنتون د حقوقو پوهنځي رئیس ښاغلي ملا محمد فاروق جلالزي صاحب او استاد نصرالله ستانیکزي د حقوقو پوهنځي د محصلینو د یوې مهمې اړتیا په توگه ددې کتاب د چاپ هیله څرگنده کړه. ما د دوی هیله په جرمني کې د افغانستان د کلتوري ودې ټولنې ته د لیک له لارې ولېږله او دا دی تر څو میاشتي ځنډ وروسته دا اثر چاپ شو.

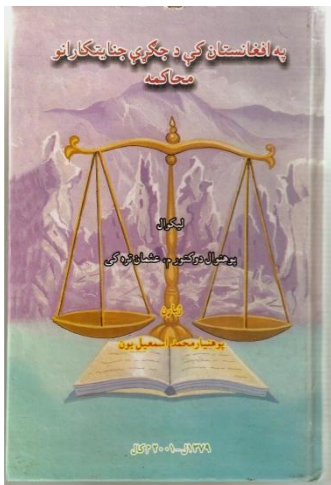
موږ هیله من یو، ټول افغانان د خپل هېواد د فرهنګي رغونې او بډاینې لپاره همدا شان یو بل ته لاسونه سره ورکړي. یو ځل بیا د خپل هېواد تالا شوې فرهنګي شتمنۍ راټولې او د خپل هېواد فرهنګ د بډاینې لپاره گټور گامونه پورته کړي. زه د کابل پوهنتون د کډرونو په استازولۍ د افغانستان کلتوري ودې ټولنې څخه مننه کوم، کور ودانۍ ورته وایم او قدرمن استاد پوهنیار نصر الله ستانیکزي ته د کتاب د چاپ له امله مبارکي ورکوم.

په فرهنګي مینه

پوهنیار محمد اسمعیل یون

د جنګي جنايتکارانو محاکمه يوه ملي اړتيا ده

کله چې په افغانستان کې د ۱۳۵۷ ال کال د ثور پر اوومه نېټه سياسي بې ثباتي پيل شوه، نو ورسره ((عقیده يي بحران او دمعنويت سقوط))

هم رامنځته شول، دټولني ټولې خواوې په لړزېدو شوې. د ۱۳۵۸ ال کال د مرغومي پر شپږمه نېټه د بهرني يرغل په پيل سره، د هېواد کورني کرکېچ نړيواله بڼه ونيوه او نور پراخ اړخونه يې پيدا کړل. لنډه دا چې ټول هېواد پر داسې يور سور تنور او اورنۍ بتۍ بدل شو، چې افغانان په کې لکه د نينې وريټېدل او نورو يې ننداره کوله.

تراوسه پورې چې بشر او په ځانګړي ډول د بشري ټولنې هر ځانګړي ملت څومره جګړې او زيانونه زغملې، د څومره والي، پېچلتيا او څرنگوالي له پلوه د افغانانو له درنې غميزې سره د پرتلې وړ نه دي. ددې غميزې او ستر ناورين له امله زموږ اولس خپله زياته مادي او مانيزه شتمني بايلوده، ان داچې پر هغو ارزښتونو يې هم ډول ډول

سیوري خواره شول چې دوی یې د دومره قربانیو په بیه گټلو ته حاضر شوي وو. دا زیانونه کولای شو په لنډیز سره دلته یاد کړو:

■ اقتصادي: د ۲۲ کلنې جگړې په ترڅ کې په هېواد کې تر (۲۰۰۰) څخه زیاتې لویې او وړې فابریکې، کارځایونه، کارخونې، لاسي صنعتي دستگاوي او نور توليدي وسایل له منځه وړل شوي دي.

■ ښوونیز: د ټول هېواد په کچه (۳۵۰۰) بېلابېل ښوونځي تباہ شوي او د لس ملیونه افغانانو د لوستوالېدو مخه نیول شوې ده. پوهنیز: د لوړو زده کړو څوارلس موسسې، پوهنتونونه، پوهنځي او د ښوونکو د روزنې موسسې یا په نسبي او یا بشپړ ډول زیانمن شوي دي. د ټول هېواد په کچه تر (۵۰) زرو زیات لوړ زده کړي افغانان د هېواد او مسلک پرېښودلو ته اړ شوي دي.

■ وگړنیز: یو نیم ملیون افغانان شهیدان شوي، یونیم ملیون معیوب او معلول شوي او شپږ ملیونه مهاجرت ته اړ شوي، یانې تر (۱۵) ملیونه اټکلي نفوس څخه (۹) ملیونه په ښکاره ډول له خپلې ټولنې بېل شوي دي. هغه پاتې هم تر هېواد دننه تلل شوي او خپل شوي دي.

■ ټولنیز: د همدغو ناتارونو له کبله د ټولني اډانه ښورول شوې، هڅه شوې چې د افغاني ټولني د ټولنيز نظام د گډوډۍ له

لارې د واک د طبیعي او اصلي سرچینو پر ځای نوې او مصنوعي سرچینې د ټولني لارښوونه وکړې او په دې ډول سياسي-ټولنيز بحران لاپسې سخت کړې، ځکه نو د اقلیت او اکثریت پر بنسټ په هېواد کې د سياسي واک وپشلو شعارونه زیات شوي دي.

■ څپر نيز: په څپرني برخه کې د (۱۵) لويو چاپخونو په گډون د هېواد ټول چاپي امکانات له منځه وړل شوي. تر (۲۰) ملیونه زیات کتابونه، لوټ او سپزل شوي دي.

■ تاريخي: د هېواد ملي موزيم، د اردو موزيم، د هډې موزيم او نور سيمه ييز موزيمونه لوټ شوي او سپزل شوي دي. د ملي موزيم ديولک تاريخي اثارو له جملې څخه په سلو کې اويا قيمتي اثار غلا شوي دي.

■ کلتوري: د هېواد اصیل افغاني فرهنگ د مسخه کولو لپاره ((سره، شنه او سپين)) شعارونه راولېږل شول، ټوله افغاني ټولنه پرې مسمومه شوه، اوسنی هېواد مېشتی او بهر مېشتی ځوان پښت په ډېره مشکله پر دې پوهېږي، چې: ((زه څوک يم او دکوم توک يم)) د يو هېواد او قوم رغنده فکري توکي؛ هېواد پالنه، ژبپالنه او دينپالنه د اقتصادي ټيکاو د نشتوالي او نورو ستونزو له کبله ډېره ځلا او غورېدا نه لري.

■ پوځي: د تېرو دوو سوو کلونو به بهير کې په هېواد کې له خپلو گڼو تجربو سره يوه مسلکي اردو رامنځته شوې وه، ددې

اردو جوړښت او اډانه هم له خپلو ټولو وسایطو سره له منځه ولاړه او نور داسې زیانونه رامنځته شول، چې د یوې واحدې ټولنې د روغې ستې لپاره ناسور تپ گنل کېږي.

خو راځو دېته چې دا ټول کارونه په خپله وشول او که چا وکړل او یا چا دچا په واسطه تر سره کړل؟ پرته له دې چې ددې یا هغې ډلې او یا ددغه او یا هغه شخص نوم واخیستل شي، هرڅوک چې په دې پورتنیو زیانونو کې په یو نه یو ډول شریک وي، خپلو خلکو، هېواد او انساني وجدان ته ملامت دي او باید محاکمه شي.

لکه څرنگه چې څرگنده ده، په هره ټولنه کې ددې ډول اشخاصو دسزا او محاکمې لپاره ځانگړي اصول وي، زموږ ټولنه هم غواړي د ټولې انساني ټولنې د یوه هډ په توگه له دغو اصولو څخه گټه پورته کړي او جنایتکاران محاکمه کړي، خو په خواشینۍ سره باید ووايو، چې زموږ ولس د یو داسې ستر ایديالوژیک جنګ قرباني شو، چې زحمت یې موږ ولید او راحت یې نورو...

زموږ په هېواد کې ددې ۲۳ کلنې غمیزې په پیل کې داسې هیله کېده چې د هېواد دا جنایتکاران به هېڅکله هم له محاکمې نه خلاص نه شي، خو کله چې جگړه پراخېده او بهرنی یرغلگر پر شا تمبول کېدل، دسیاسي لوبو لیدلوری هم ورسره بدلېده، بیا داسې وخت راغی، چې نویو ارزښتونو د پخوانیو ارزښتونو ځای وپنو او په پای کې په وجدان او ژوند گټلې هیله د سیاست د بازار ښکار شوه.

د روس پلوي او روسپالي ببرک کارمل په واکمنۍ کې د یو زنداني د خولې خبره ده، چې موږ زندانیانو ته یې (۹۳) ډوله سزاګانې راکولې او موږ یې پرې کړولو، موږ ته یې ((د امپریالیزم ګوډاګیان)) ویل، خو یو وخت بیا داسې راغی، چې همغو ((امپریالیزم دېمنو)) د امپریالیزم غېږې ته پناه یوړه.

زموږ ولس ته د خواشینۍ خبره دا ده چې روس پلویو کمونیستو ډلو لویډیخ ته پناه یوړه او یو شمېر جهادي ډلو بیا دروس غېږې ته ځان ګوزار کړ.

ښاغلی سلطان علي کشتمند چې لس کاله د کارمل د روس پلوي کمونیست حکومت صدراعظم و، د امپریالیزم (انګلستان) غېږې ته پناه یوړه او ښاغلي رباني او ښاغلي احمد شاه مسعود چې د ځینو د ادعا او ګومانونو له مخې یې لس کاله د روسانو پر ضد جګړه کړې وه، د کمونېزم مور (روسیې) له ګرېوانه سر راو کښه. دا بېلګې ډېرې زیاتې دي، له دې دوو بېلګو څخه ښکاري، چې د افغانستان د شل کلنې غمیزې اکثرې سیاسي ډلو او د هغوی مشرانو هېڅ ډول سیاسي اخلاق او سپېڅلی بشري وجدان نه درلود او که درلودلای یې نو داسې نه کېدل. د هېواد ملي مبارز استاد پوهنوال محمد عثمان روستار تره - کې د هغو ملیونو افغانانو یوه بېلګه او استازی دی، چې د سیاسي جنایت قرباني شوی او زیات کلونه یې د سره ښکېلاک سور زندان ګاللی دی. هغه د یو ژور او څېرم لیکوال او سیاستپوه په توګه داسې وخت او حالاتو کې خپل ګټور اثر (په افغانستان کې د جګړې جنایتکارانو

محاکمه) ولیکه، چې نږدې ده د افغانستان جگړې او بدمرغيو د جنایتکارانو موضوع دنړۍ له ذهنه او زموږ د اوسني پښت له یاده ووځي. استاد تره کي د خپل دې اثر په لیکلو سره خپل ملي، هېوادني او انساني رسالت ترسره کړ او دا ستره موضوع یې له هېرېدو څخه وژغورله. استاد خپل اثر د پوهنیزو اصولو له مخې په دومره سره سینه لیکلی، چې هېچاته په کې د کینې له مخې گوته نه ده نیول شوې، بلکې ده د جنایت څرنگوالی تشریح کړی دی. هغه څوک چې د جنایتونو د تشریح په دې هنداره کې خپل ځان او څېره دیو عامل په توګه وویني، طبعاً به جنایتکار وي او دخپل ولس پر وړاندې مسئول. په دې کتاب کې د ناپېلتوب اصول په ټینګه مراعت شوي، دملي او نړیوالو اصولو او معیارونو له مخې جنایتونه ډلبندي شوي او د جگړې حقوق او د بشر حقوق تشریح شوي دي. هر چا چې دا حقوق تر پښو لاندې کړي وي، هغه جنایتکار گڼل کېږي.

ددې کتاب بله ښېګڼه داده، چې د جنایتکارانو د نیونې اویوې ملي او یا نړیوالې محکمې ته د هغوی د سپارنې په باب هم لارې چارې په کې په گوته شوي دي.

که چېرې ددې کتاب پر محتویاتو عمل وشي، پوره باور دی چې جنایتکاران به د خپل عمل سزا وویني، که چېرې دا جنایتکاران محاکمه نه شي، نو ددې مانا به دا وي چې زموږ په ټولنه کې د نورو جنایتونو لپاره هم لاره خلاصه ده، ځکه چې راتلونکي جنایتکاران به د خپل ژوند برخلیک له تېرو هغو سره یو شان وګڼي او که چېرې

نیمه پېړۍ یون / د کتابونو په وړمو کې

محاکمه شي، نو گټه به یې دا وي چې د راتلونکو جنایتونو مخه به ونیول شي او هغه غصه او عقده چې د ملت په زړه کې ددې جنایتکارانو له لاسه پیدا شوې، هغه به هم اوره شي، ټولنه به د نظم او سالم ژوند خواته روانه شي او د سوکاله ژوند هیله او ډاډینه به یې پیاوړې شي.

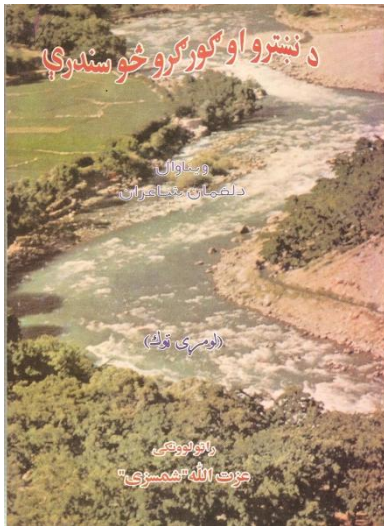
زه د هېواد تکړه ملي مبارز، څېرم لیکوال او سیاستپوه ښاغلي استاد پوهنوال محمد عثمان روستار تره کي ته ددې ارزښتمن کتاب د چاپ له امله مبارکي وایم او د نورو بریالیتوبونو هیله یې کوم. ښاغلي محمد حیدر اقبال پښتونیار هم د زیاتې مننې او ستاینې وړ بولم، چې ددې کتاب د پښتو او دري دواړو متنونو چاپ لگښت ته یې اوږه ورکړه او خپل ملي او فرهنګي رسالت یې یو ځل بیا په زبات ورساوه.

په فرهنګي مینه او درناوي

پوهنیار محمداسمعیل یون

لغمان او اوسنی فرهنګي بهیر

کله چې مور د پښتو ولسي شاعرۍ او په تېره بیا معاصرې شاعرۍ ته گورو، نو د لغمان ونډه مو په کې ډېره زیاته سترگو سترگو ته کېږي،

په ولسي شاعرۍ کې له شيخ احمد خان ، ملا عبدالحنان، محمدنور، حياخان، الينگاري، پتان، حيران، عاشق الله فرياد، عسکرچالاک، مختار، بسم الله گلکاريوال، عارف گاديوان، غمخور، بسم الله چلمتيوال او نورو په سلگونو ولسي شاعرانو له ادبي مرغلرو

رانيولی، بيا د بڼايسته گل تر لوڅو نظمي توتو پورې ټول هغه څه دي، چې د کلونو په اوږدو کې يې د لغمان د خلکو زړونه او ذهنونه خړوب کړي او کله چې بيا له دې خوندورې اوبې تکلفه شاعرۍ سره د لغمان د ولسي سندرغاړو، گلکي استاد، ملاکي استاد، پايڼده محمد، شا گل، روژه گل، عزيزالله، نصرالله، اشرف او نورو د سندرو شور هم ملگري

شوی، نو نه یوازې یې د لغمان ولسي شاعري څلولې، بلکې د ټول لغمان نوم یې هم ښه څلولی او روښانه کړی دی. د لغمان د طبیعي ښکلا شاعرانه او ښکلاییز چاپېریال تر څنګ ښایي دلغمان د ولسي شاعرۍ او موسیقۍ پاڅنه بنسټ او ګډ امتزاج علت به وي، چې د لغمان په زیاترو او یاکه ووايو د ټولو اوسېدونکو په ذهن او خیال کې دشاعرۍ تومنه پرته ده.

په ټول لغمان کې به داسې ډېر کم څوک پیدا شي، چې د هغه دې د شاعرانو څوویتونه له یاده نه وي زده او داسې خلک خو په لسگونو زره دي چې یو ځل یې د شعر لمن نیولې، تر یوه ځایه یې ورسره مزل کړی دی. که دا تېر درې ویشتم کلنه غمیزه نه وای راغلې او دلغمان ولسي شاعرۍ او ولسي موسیقۍ همداسې غاړه غړۍ تر دې دمه رارسېدلې وای، نو پوره باور دی، چې نن به د لغمان شاعري نوره هم ښه شوې وه. که له ولسي شاعرۍ راتېر شو، نو د پښتو په معاصره شاعرۍ کې هم لغمان ونډه ډېره پخه او درنه ده، د پښتو د معاصرې شاعرۍ له پنځو ستورو یو ستوری (استاد الفت) د لغمان پر اسمان ځلېدلی، له غلام حسن خان ساپي، استاد گل پاچا الفت، سعید افغاني، منان ملګري رانیولې بیا داوسني پړاو تر کاوون تو پاني، اسحق ننگیال، شهسوار سنگروال، عزیز تحریک او په سلگونو نورو ټولو د پښتو لمن ډکه کړې اوبښه په مینه او اخلاص یې ورته خدمت کړی دی.

د خېرنې او پلتنې په ډگر کې که موږ یوازې د سرمحقق زلمي هېوادمل خدمتونه یاد کړو، نو خوله مو پرې ډکېږي او د ویاړ وزونو مو پرې غوړېږي او کله چې بیا د چاپ او خپرونې خبره کوو، نو هلته خوبیا هم لغمان یو زمري خپرنډوی (اسدسای) لري، چې تر اوسه یې په لسگونو، نه په سلگونو عنوانه کتابونه خپاره کړي او که خدای کول یو وخت به یې شمېر زرگونو ټوکو ته هم ورسېږي.

د تمثیل په هنر کې بیا (ممنون مقصودي) یو بل نوښت وکړ او د کونډې زوی په سریال کې د مرکزي رول په لوبولو سره یې په تمثیلي ډگر کې هم د لغمان تله درنه کړه. که په هنري ډگر کې د لغمانانو د ونډې په باب هر څومره وغږېږو او ډېر څه هم ولیکو بیا به هم کم وي. اوس زما د قلم څوکه دې خبرې ډېره نیولې، چې زه خپله لغمانی یم او موږ بیا دهغو سپاهیانو په شان نه یو چې خپل ځان خپله ستایي، خو که زه د گران هېواد د بلې سیمې وای نو بیا خو به مې زموږ د پېښوریانو ورونو په اصطلاح د لغمان خلکو د هنري خدمت حق ادا کړی وای، خو اوس یوازې غواړم په لغمان کې د تاندادبي بهیر او ددې تذکرې په اړه څو لنډې څرگندونې وکړم:

څلور کاله د مخه له ډېر اغزن سیاسي او ذهني چاپېریال سره سره د لغمان یو شمېر ځوانو لیکوالو او شاعرانو وپتېيله چې په لغمان کې یو ازاد او خوځنده ادبي غورځنگ پیل کړي، دوی که هر څومره هڅه وکړه، چې د ټول لغمان په کچه د یو ادبي خوځون هسته جوړه کړي، خو

دهغه وخت د لغمان او په تېره بیا د کابل فرهنگي چارواکو ددې کار مخه ونيوله او ډېر سخت مخالفت يې وښود، وروسته بیا همدا ليکوال اړ شول چې د يوې ولسوالۍ له کچې خپل ادبي تحریک راپیل کړي، په دې کار کې دوی بريالي شول، هماغه و چې د ((الينگار فرهنگي يون)) په نامه يې يوه فرهنگي ټولنه جوړه کړه، په پیل کې واکمنو هم په دوی پسې دومره سر و نه گراوه او د فعاليت اجازه يې ورکړه، الينگار فرهنگي يون په ډېره لږه موده کې وکړای شول د خپلو غړو شمېر يو سلو شلو تنو ته ورسوي. د يوه کال په بهير کې يې تر لسو زياتې فرهنگي، ادبي غونډې، مشاعرې او څو سپورتي لوبې جوړې کړې، د الينگار ولسوالۍ په کچه يو مناسب کتابتون جوړ شو، چې له پېښور او نورو بېلابېلو سيمو څخه ورسره يو زيات شمېر ليکوالو د کتابونو مرسته وکړه، په سيمه کې د کتاب لوستلو يو نوی پړاو پیل شو، دې ادبي تحریک ولسي او اصلاحي بڼه ونيوه او ډېر خلک يې لېوال او مينه وال شول، خو بل کال لا د ډېره شوی نه و، چې د واکمنو د صبر کاسه نسکوره شوه او پر الينگار فرهنگي يون يې يرغل وکړ، کتابتون يې لوت کړ او د الينگار فرهنگي يون د مشرتابه پر نيولو يې پیل وکړ، د مشرتابه جرگې دوه غړي ښاغلی سيدحبيب شاه ملتمل (پاچا صيب) او عمر وفا يې لاس تړلي بوتلل، لومړی يې ننگرهار، بيا يې کابل ته انتقال اود استخباراتو په اووم رياست کې يې بنديان کړل، د مشرتابه بل فعال غړی (روښان) پېښور ته پر اوښتو بريالی شو او نورو غړو يې درې مياشتې جېل وگاله او بيا

خوشې شول، تر هغه وروسته په لغمان کې فرهنگي کار یو څه ټکنی شو، خو بیا هم شخصي هڅې روانې وې، خو کله چې لغمان کې ملا خیرالدین حقیال (یاد دې یې په خیر وي) د لغمان د اطلاعاتو او کلتور د رئیس په توګه وټاکل شو، نو سره له دې چې د واکمنو ذهنونه بیا هم د پخوا په شان وو، خو ده په شخصي او خصوصي توګه د لیکوالو هڅولو او فرهنگي خدمت ته ملا وتړله، دا ځل د لغمان په کچه یو داسې ادبي انجمن جوړ شو، چې د واکمن نظام تر پالیسي دننه یې کار کاوه. خو بیا هم د ځوانو استعدادونو د غورږېدو لپاره یوه ګټوره هڅه وه، دوی غوښتل چې د لغمان لپاره (دلغمان) په نوم یوه مجله چاپ کړي، خو ترپایه بریالي نه شول.

ښاغلي عزت الله شمسزي د لغمان د همدغه ادبي بهیر یوه مېوه ده، سره له دې چې ده لا د عمر ډېر پسرلي نه دي تېر کړي، خو د فرهنگي زیار او کار تجربه یې ډېره پنځه ده، ده درې څلورکاله د مخه هوډ کړی و، چې د لغمان د هغو ځوانو شاعرانو یوه تذکره چاپ کړي، چې تر اوسه یې د ځانګړې مجموعې په توګه شعرونه نه وي خپاره شوي، ځکه نو په دې تذکره کې له یو دوو استثنايي بېلګو (ارشاد صیب او هاشمي صیب) پرته ټول هغه شاعران راټول شوي، چې تر اوسه یې د شعرونو ځانګړې مجموعه نه ده چاپ شوې.

هسې خو په لغمان کې شاعران تر شمېره وتي او د ټولو د شعرونو چاپ هم په یوه تذکره کې ناشوني خبره ده، نو ځکه خو شمسزي

صیب ددې شاعرانو لپاره یو برید وټاکه، مانا دا چې ولسي شاعر نه وي، عمر یې ډېر لوړ نه وي او ځانگړې شعري مجموعه یې نه وي چاپ شوي. د لغمان د پخوانیو او ځوانو ولسي شاعرانو لپاره بنیایي نورې تذکرې په پام کې نیول شوي وي، خو د شاغلي شمسزي ددې برید دننه بیا هم ډېر شاعران پاتې شوي دي، چې د یوې بلې ځانگړې تذکرې د خپراوي غوښتنه کوي، زه هیله من یم چې دی د بلې تذکرې لپاره هم ملا وتړي او هغه شاعران چې له دې تذکرې پاتې وي، هغه په بله کې خوندي کړي.

کله چې شمسزي صیب ددې تذکرې په ترتیب او لیکلو پیل کړی و، نو هماغه وخت مور ددې تذکرې د چاپ لگښت د راټولولو په فکر کې وو، په پای کې مور په دې بریالي شو، له دغو ښاغلو سره چې ددې تذکرې د چاپ لگښت یې برابر کړی خپلې اړیکې ټینګ کړو، دوی ته مو ددې تذکرې د چاپ د لگښت یادونه وکړه او دوی په ورین تندي ومنله، نو ځکه زه لومړی د ځان او بیا ددې تذکرې د شاعرانو په استازولۍ له دغو ښاغلو څخه د زړه له کومي مننه کوم، چې ددې گډې شعري ټولگې د چاپ لگښت یې برابر کړ.

لکه څنګه چې مو ددې تذکرې د برېد په اړه څرگنده کړه، نو د شعرونو په اړه یې هم دا ټکي د یادونې وړ دي: ددې تذکرې ټول شعرونه دومره لوړ هم نه دي، چې سپری ورته د (خو) گوته ونه نیسي او دومره کمزوري هم نه دي چې هېڅ په چاپ نه اړزي.

د ځینو شاعرانو داسې شعرونه هم په کې راغلي چې د پښتو د اوسنۍ شاعرۍ ښې پخې بېلگې او په اصطلاح لور معیاري شعرونه دي، خو ځینو شعرونو کې بیا ځینې کمزوري ټکي او نیمگړتیاوې تر سترگو کېږي او داطبیعي خبره ده، ځکه چې دې شاعرانو ته لا ډېر مزله پاتې دی او دا یې لومړنۍ تجربې دي، د بېلگو له راورول څخه ځکه ډډه کوم چې تذکره خپله ستاسو په لاس کې ده.

په ټولیز ډول دې تذکره کې د منځنۍ کچې او معیار شعرونه ډېر زیات دي.

ښاغلي شمسزې صیب پر داسې وخت ددې تذکرې چاپ او خپراوي ته ملا وتړله چې نور گڼ شمېر فرهنگي بوختیاوې هم ورترغاړې شوي دي، خو له دې سره سره بیا هم پر دې بریالی شو، چې دهر شاعر پر ژوند لیک سرېږه دهغه د شعرونو پر څرنگوالي هم یو څه رڼا واچوي. زه ښاغلي شمسزې او په دې تذکره کې ټولو راغلیو شاعرانو ته ددې تذکرې د چاپ له امله مبارکي وایم، پښتو ادب او تذکره لیکنه کې یې یوه گټوره زیاتونه بولم.

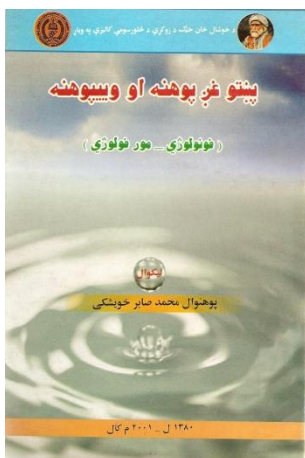
په فرهنگي مینه

اسمعیل یون

۱۳۸۰ ال کال، پېښور-پښتونخوا

پښتو غږ پوهنه او وییپوهنه

استاد پوهنوال محمدصابر خویشکي د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو خانگي یو پخوانی او تجربه کار استاد او له ۲۵ کلونو

راهیسي په پښتو خانگه کې پر تدریس بوخت دی. استاد خویشکي د خپل تدریس په بهیر کې زیات وخت پښتو فونولوژي- مورفولوژي (غږ پوهنه او وییپوهنه) او (صرف) او (نحو) تدریس کړي دي. ده نه یوازې په پښتو خانگه، بلکه د کابل پوهنتون د نورو پوهنځیو په ځینو خانگو کې چې پښتو په کې د یو مضمون په توگه تدریسېږي، اوږده موده تدریس کړی او د

پښتو تدریس ښه پخه تجربه ورسره مل ده. دا کتاب یې هم د پوهنوالی علمي رتبې ته تیسس او هم د همدغه ۲۵ کلن تدریس او گڼو تجربو نچور دی، چې پښتانه او نا پښتانه محصلین ترې ښه گټه اخیستلای شي.

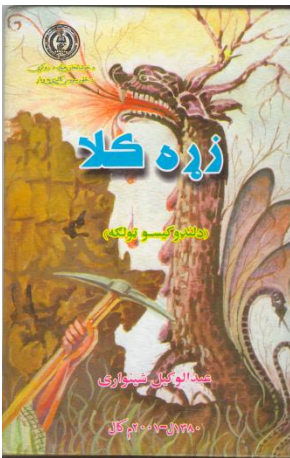
په دې کتاب کې پښتو غږونه، د هغو شکلونه، وییونه، وییکی، تاري، د نوم گردان اړخونه، د نومونو وېش، ضمیرونه، قیدونه، فعلونه، د جنس او زمانې له مخې د فعل حالتونه، لنډه دا چې د (غږ) او (کلمې) ټولې خواوې په ښه مفصله توگه خپرل شوي دي.

د اثر د پښتو (صرف) په برخه کې یو بل منظم، سستماتیک او گټور کتاب دی، چې په ډېروه روانه او پسته ژبه لیکل شوی او هر چاته ترې گټه اخیستنه شونې ده. هیله ده استاد پوهنوال محمد صابر خویشکی د پښتو گرامر دا لړۍ د جمله پوهنې (نحو) تر برخې پورې ورسوي او د پښتو گرامرونو په لړۍ کې یوه بله غوره زیاتونه وکړي.

په فرهنگي مینه
پوهنیار محمد اسمعیل یون
۱۳۸۰ ل کال

په ((زره کلا)) کې یو عالم خبرې

په اوسني پښتو ادبي بهیر کې ښاغلی وکیل شینواری د هغو لیکوالو له جملې څخه دی چې قلم یې ځواکمن او فکر یې پوخ خو شهرت یې

کم دی، د دې کار یو لامل شاید دا وي چې د ده ذهني دایره له ځاني کچې څخه یوې ملي او انساني کچې ته پراخه شوې ده.

د همدغه ملي، هېوادني او فرهنگي ارمان د پالنې او ځلوني لپاره یې له فرهنگي بلهاری نه نیولې تر مالي قربانۍ پورې ټولو ته اوږه ورکړې، پېښور مېشتو او هېواد مېشتو لیکوالو د ستونزو کمولو او د

هغو د اثارو د خپرولو لپاره یې مالي مرستې کړې، د هیلې مجلې د پرله پسې (۲۳) مې گڼې چاپ لگښت یې ورکړی، په بهر کې یې افغاني فرهنگي ټولنو د خوځون، پیوستون او د کار د اغېزې لپاره هلې ځلې کړې او د یو شمېر نورو خپرنیزو فرهنگي کارونو په هڅونه کې یې ونډه اخیستې ده. خو تر ټولو ستر او غوره فرهنگي خدمت چې شینواری صاحب د هغه پر تر سره کولو بریالی شوی، هغه د کال غوره ادبي، سیاسي، تاریخي او ټولنیزو دريو عنوانو غوره پښتو کتابونو ته د جایزو

ورکول دي، دا کالنی جایزې (د استاد الفت، استاد حبیبی او استاد شېرزاد یعقوبی) په نومونو دي، چې د افغانستان د کلتوري ودې ټولني له خوا هر کال ورکول کېږي. د دې مانیزو جایزو مادي ملاتړ د همدې له خوا برابرېږي، هرې جایزې سره به (۱۲) ملیونه افغانۍ یا (لس زره کلدارې) ملې وي. د استاد الفت په اند په یوه ټولنه کې د یو انډیال (مفکر) په انډول د فکر پالونکي او روزونکي مرتبه ځکه لوړه ده چې فکر پالونکی د ټولني نور وگړي هم روزي او ټولني ته یې وړاندې کوي. د وکیل شینواري دا روزنیز او هڅندوی کار له دې کبله هم د زیاتي ستاینې وړ دی چې هغه نه کوم لوی پانگوال دی، نه هم کوم سوداگر، یو عادي بهر مېشتی افغان دی چې د خپل تندي د خولو په محصول، خپل ملي فرهنگ پالي او غوړوي یې. په داسې یو اقتصادي دريځ کې د داسې یوه غوره فرهنگي خدمت ترسره کول خپله پر اقتصادي لېوالتیا باندې د لیکوال د فرهنگي مینې او جذبې غلبه او واکمني څرگندوي. دلته یو شمېر لیکوالو سره دا وپره وي، چې لیکوال یو ځل له خپل چاپېریال څخه لرې او پردی شو، بیا نو بېخي پردی شو او راخپلول یې دېر گران دي، خو زموږ یو زیات شمېر لیکوالو لکه عبدالملک بېکسیار، زرین انځور، لطیف جان بابي او په لسگونو نورو دا ثابتې کړه، هغه څوک چې د ملتپالنې او ژبپالنې په خم کې رنگېدلي وي که هغه د دنیا هر گوټ او هرې ټولني ته لاړ شي، د بلې ټولني رنگ او خوند یې د زړه او ذهن چاپېریال، مینه او ولوله نه شي بدلولای.

وکیل شینواری هم د خپل ذهني بلوغ په داسې یو پړاو کې بهر مېشتی شو، چې پردي کلتور او د هغو مصنوعي ښکلا او ځلا یې پر هېوادنۍ مینې او ولولې د بدلون اغېز شیندلای نه شو. ځکه نو همغه هنرمن او همغه وکیل شینواری چې و همغه پاتې شو.

(زړه کلا) د ده د لنډو کیسو لومړنۍ ټولگه ده چې زموږ د ټولنې د بېلابېلو اړخونو په تېره بیا د شلکلنې جگړې او د هغې د بدمرغیو ژوره انځورنه په کې شوې ده.

دا چې د دې لنډو کیسو یو شمېر کرکټرونه رواني ناروغان دي دا هم څه ناڅاپي خبره نه ده، دا هم په ژور او رواني ډول د هغې رنځورې ټولنې تصویر دی، چې په څه کم دونیم لسيز ژوند کې له هر ډول ناروغیو سره مخ شوې، وگړي یې د مختلفو گروهو په ځېل کې راټاله شوي او یو د بل مرگ ته روزل شوي دي.

لیکوال په ډېر مهارت سره په دې بریالی شوی، چې په (زړه کلا) کې د خپلې ټولنې او خپل هېواد او پر هغو د تېر شوي ناتار تصویر وړاندې کړي. په دې لیکنه کې لیکوال څرگندوي چې کله په ټولنه کې د هغې وگړي پر بېلابېلو متضادو افکارو ووېشل شي، لومړی ذهني او بیا فزیکي تکر رامنځته کېږي او ټولنه له گډوډۍ سره مخامخېږي او د هغې د ارزښتونو د له منځه تلو سبب کېږي. په (زړه کلا) کې هم د کلي د خلکو او ان د یوې کورنۍ د غړو ذهني اختلاف د دې سبب شو چې ټوله کلا ونړوي او بیا د یو بل پر ضد مورچلونه جوړ کړي، پلار د زوی او زوی د

پلار پر ضد ودرېږي. په (بدې) لنډه کیسه کې لیکوال د (احساس) او (مجبوریت) ترمنځ د مقابلې انځور وړاندې کړی او دا بڼې چې که په ټولنه کې د مجبوریت عامل ختم شي، نو د ټولنیزې ناروغۍ او فساد مخه نیول کېدی شي. دی په دې کیسه کې د کیسې د مرکزي کرکټر د احساس وروستی مقاومت څرگندوي چې له خپل مجبوریت سره سره یې د بدو په مقابل کې څرگندوي، خو هغه ته هم په گران قیمت پرېوزي.

په (زړه کلا) کې د راغلو لنډو کیسو یوه ښېگڼه دا هم ده چې اکثره لنډې کیسې یې مثبت پیغامونه لري، لیکوال د پېښو کټ مټ بیان پسې نه دی تللی، بلکې پېښې یې داسې غځولي چې لوستونکی ترې د ژوند لپاره یو مثبت پیغام ترلاسه کړي. د لیکوال اساسي رسالت او د یوه ادبي اثر ښېگڼه هم په دغه ځای کې ده چې لیکوال په دې بریالی شي چې هم د پېښې انځور وکارې او هم داسې یوه پایله د لوستونکو مخې ته کېږدي چې هغو ته د خلاصون او ژغور لاره وروښيي.

وکیل شینواری په (باران او بنیادمان) لنډه کیسه کې لوستونکي ته دا څرگندوي، چې د یوې ټولني خلک په ډله ییز ډول پر ټولني باندې د یوه راخوږ شوي غم او ناتار درملنې ته ورودانگي، نو د خلاصون لاره یې شته او که نه یو د یو هیلې او بل د بلې هیلې ته ناست وي، د عمل پر ځای پر خبرو بوخت وي نو د ټولو مخ به د ژوند او کور پر ځای د هدیرې پر لوري شي. په (ماران او بنیادمان) کیسه کې همدا مفهوم

وړاندې شوی، هلته مارانو د کلي باغ کې ځای نیولی او هر کلیوال چې باغ ته ورځي بېرته ترې ژوندی نه شي راوتلای، نو ځکه خو په پای کې د ټولو کلیوالو هدیرې ته مخه شوه.

په (کلي او موټر) کې هم همدا شان یو ستر ټولنیز او هېوادنی ارمان نغښتل شوی او د ټولني د پرمختیا او هوساینې لپاره یې لاره په گوته کړې ده، په دې لنډه کیسه کې موټر د یو هېواد، موټروان د یو لارښود یا مشر او سورلي د خلکو لپاره سمبول ټاکل شوي. د لارې او سرکونو ویجاړي د هېواد ناوړه سیاسي حالات گڼل کېږي، چې که چېرې موټر زور وي، لارې هم خرابې وي او موټروان هم نوی او تنبل وي او بیا لا دا چې د یوه زاړه موټر لپاره څو نوي او بې تجربې موټر چلوونکي راټول شوي وي او هر یو د موټروانۍ دعوه کوي نو خدای خبر که سورلي تر خپله ځایه ورسوي. له دې کیسې نه داسې پیغام ترلاسه کېږي چې که پر یو هېواد جگړه تېره شوې وي او هېواد خپل شوی وي، نو د هغه لپاره یو انډیال (مفکر) او مدبر لارښود ته اړتیا ده چې خپل هېواد له اغزن سیاسي چاپېریال او ناخوالو څخه راوباسي.

(تړلې غوټه) او د (ډولۍ) د جگړه ییز مهال د پېښو دردوونکي انځورونه وړاندې کوي.

په دې لنډو کیسو کې ځینې داسې لنډې کیسې هم شته چې هغه د انسانانو (وگړو) رواني حالت څرگندوي لکه (خوب، پښېمان، څېرې او اندېښنې). په دې کیسو کې لوستونکي د کیسو د کرکتر د رواني حالت

تل ته ورننوزي او له هغه څخه یوه ټولیزه نتیجه او پیغام ترلاسه کوي. په پښتو ادب کې داسې لنډې کیسې چې د انسان روحي حالت انځورنې ته زیاتې ځانگړې شوې وي، ډېرې نه دي. د دې ټولگې یوه ښېگڼه دا هم ده چې دا برخه هم په کې رانغښتل شوې ده.

ددې ټولگې پر هره لنډه کیسه ډېرې خبرې کېدی شي، د گڼو ښکلاوو ترڅنګ به ځینې نیمگړتیاوې هم ولري، خو پر هر اړخ به یې درانه لوستونکي او کره کتونکي تر چاپ وروسته خپله قضاوت وکړي او وبه یې ارزوي، خو زه د دې کیسو د یو لوستونکي او د ادب د یوه مینوال په توګه د ژبني بیان، د فکر د پوځوالي او د مثبتو پیغامونو له پلوه دا ټولګه یوه بریمنه او شتمنه مجموعه بولم، لیکوال ته یې مبارکي وایم او د نورو بریو هیله یې کوم.

په ټوله فرهنگي مینه

پوهنیار محمد اسمعیل یون

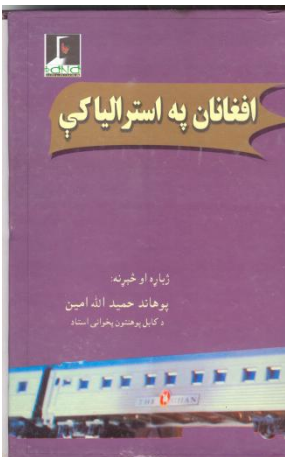
۱۳۸۰ ال کال

پېښور - پښتونخوا

((افغانان په استرالیا کې)):

زموږ د تاریخ یوه بله پاڼه

افغانانو د تاریخ په اوږدو کې له ویاړه ډکه ډېرې کارنامې کړي، خو دا کارنامې لکه څنګه چې دې هغسې د لیک په دایره کې نه دي راغلي او

له خپل شان او کیف سره سمې نه دي ځلول شوي. نه یوازې تر هېواده بهر د افغانانو د اتلولیو د تاریخ ډېر ګوټونه ناڅرګند پاتې، بلکې په کور دننه کې هم داسې سترې تاریخي پېښې او تاریخي شخصیتونه شته چې پوره او کره څرګندتیا او ځلا یې لا اوس هم ډېر کار او زیار غواړي. له نېکه مرغه په دې تېرې یوې یوې

نیمې لسیزې کې د افغانانو د تاریخ په تېره بیا معاصر تاریخ په باب ګڼ شمېر اثار چاپ شوي، دې اثارو کې د بهرنیو افغانپوهانو او خپله د افغان لیکوالو دواړو اثار شامل دي، چې د افغانستان د تاریخ ډېر تیاره ګوټونه یې روښانه کړي دي. دا دی ((افغانان په استرالیا کې)) تاریخي اثر ددې

لړۍ یوه بله مهمه کړۍ ده، چې د هېواد پیاوړي لیکوال استاد پوهاند حمیدالله امین لیکلی دی.

دا تاریخي اثر لکه څنګه چې له نامه څخه یې ښکاري په استرالیا کې د افغانانو ژوند، مهاجرتونو، کار، فعالیت او تجارت ته مختص شوی دی. په دې کتاب کې استرالیا ته د افغانانو د لومړي مهاجرت، د لارې د ستونزو، هلته د مېشته کېدنې، په استرالیا کې د دوی پر وړاندې د تبعیضي چلند، د افغانانو د کار، فعالیت، تجارت او په مجموعي ډول د افغانانو د کارنامو په باب هر اړخیز معلومات وړاندې شوي.

لیکوال په ډېر دقت سره د هغو بهرنیو لیکوالو اثار چې په استرالیا کې د افغانانو په باب لیکل شوي، له نظره تېر کړي او خپله یې هم د معلوماتو د راټولولو لپاره استرالیا مېشتو پخوانیو او اوسنیو افغانانو ته د لومړي لاس اخیځ په توګه مراجعه کړې او کره معلومات یې ترې راټول کړي دي. د استرالیا بېلابېلو سیمو ته چې کوم ځای کې د افغانانو د ژوند څرک لګېدلی یا ترې د کورونو او مسجدونو په څېر ژوند نښې پاتې، ورغلی او په تصویري او نقشه ییز ډول یې دا اسناد په کتاب کې خوندي کړي دي. ددې کتاب له لوستو څخه سړی دا نتیجه اخیستلای شي، لکه څنګه چې افغانان په جنگ، توره او مېړنتوب کې مشهور دي، تر هغه زیات په زغم، تحمل، فرهنگ جوړونه او تمدن جوړونه کې ښه استعداد لري، خو د افغانانو د استعداد دې اړخ ته لیکوالو خصوصاً بهرنیو لیکوالو ډېره پاملرنه، نه ده کړې. له نېکه مرغه چې په دې اثر کې

نیمه پېړۍ یون / د کتابونو په وړمو کې

پر دې اړخ باندې هم زیاته رڼا اچول شوې. لیکوال په استرالیا کې د افغانانو په باب لیکي: ((دوی د پینځو کلونو لپاره د استرالیا په لویې وچې کې د ترانسپورتي نظام بشپړ کنترول په لاس درلود، ځکه نو د نولسمې پېړۍ په دویمه نیمايي او د شلمې پېړۍ په لومړیو شلو کلونو کې په استرالیا کې د تجارت او اقتصاد وده او همدا شان د استرالیا په مرکزي برخو کې د علمي څېړنو پرمختګ ټول د دوی د زیار او هاند نتیجه ده.))

لیکوال زیاتوي:

((اوس د استرالیا حکومت هغه جوماتونه چې دوی (افغانانو) جوړ کړي وو، د دوی یو شمېر کلي او حتی هديرې د هېواد د تاریخي اثارو په توګه پېژني او د هغو ساتنه کوي، ځینې پارکونه، سړکونه او حتی د غرونو څوکې د دوی په نومونو یادېږي او هغو اورګاډو چې په جنوبي استرالیا کې د دایلاید له ښار څخه په شمالي استرالیا کې د Alice Springs ښار ته په پخوا وختونو کې تګ راتګ کاوه او د افغانانو په نوم یادېده، یو ځل بیا یې (Ghan Express) په نامه چې هماغه تاریخي نوم دی په فعالیت پیل کړی دی.))

((افغانان په استرالیا کې)) اثر پر یوې پیلیزې او سرریزې سربېره یوولس څپرکي لري، چې ((اوبښان په استرالیا کې)) پر موضوع پیل او د ((افغانانو کلتوري انحلال)) پر موضوع پای ته رسېږي. لیکوال د هرې موضوع په باب مستند شواهد، تصویرونه او اسناد وړاندې کوي او

لوستونکو ته د افغانانو د ژوندانه په هکله یو روښانه تصویر وړاندې کوي.

د کتاب اوچتې معیاري ژبې او کسه ییز بیان د اثر خوږلني نوره هم زیاته کړې ده او لوستونکی تر پایه له ځانه سره ساتي.

زه قدرمن استاد پوهاند حمیدالله امین ته د دغه خورا مهم کتاب د لیکلو او چاپ له امله مبارکي وایم او رڼا علمي مرکز ته کورودانی وایم، چې دا قیمتي اثر یې چاپ کړ او درنو لوستونکیو ته هم ددې مهم کتاب د چاپ مبارکي وایم او د لوستو بلنه ورکوم.

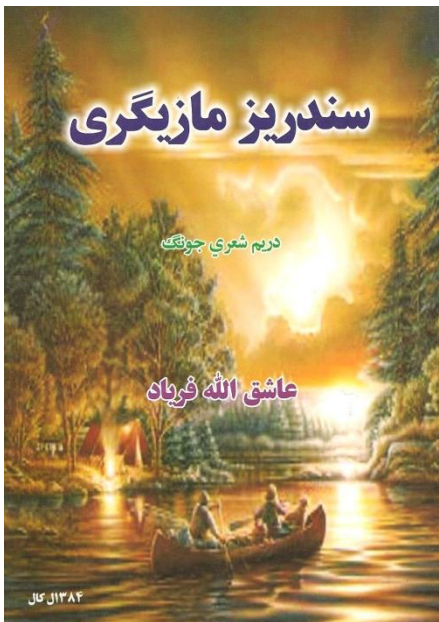
په مینه او درنښت

اسمعیل یون

جلال اباد

د فریاد سوي فریادونه

کله چې څوک د افغانستان په تېره بیا ختیځې سیمې او په هغې کې بیا د لغمان ولسي شاعرۍ ته نظر کوي، نو فریاد ورته د یوې نامتو او یادې څېرې په توګه په نظر ورځي.

د فریاد شعر له نږدې درې نیمو لسیزو راهیسې د محلي او وطني سندرغاړو له خولې زمزمه کېږي او خپله سندریزه فضا پرې گرموي. په ختیځو سیمو، د افغانستان په نورو ډېرو برخو، ان په لرې پښتونخوا کې به داسې خلک کم وي، چې هغه دې موسیقي په تېره بیا ولسي موسیقي اوري او د فریاد له نامه سره دې آشنا نه وي. دا

څېرې ددې ښکارندويي کوي، چې دفریاد شعرونه د موسیقي په ټول پوره او کره دي او د ولس ذهن یې منلو او هضمولو ته تیار دی. د ولسي شاعرۍ یوه غټه ښېګڼه همدا ده، چې د ولس له ذهني کچې سره سم حرکت کوي، د هغوی شوق، ذوق، انګېرنې او خوښونې په

کې منعکس کېږي او د مانا بار یې دومره دروند نه وي، چې د چا پر ذهن بار شي.

ولسي شعر ته ځکه ولسي وايي، چې دولس په ژبه ویل کېږي اولیکل کېږي، د هر لغت له لغوي او اصطلاحي مانا سره د ولس ذهن روږدی وي، د وزن او اهنګ له پلوه هم ولسي شعر هماغه اهنګ تعقیبوي چې د ولسي ژبې له اصلي سکېنېت او رغېنېت څخه راټوکېدلی وي. ولسي شعر ځکه د ولس خوښ وي، چې د تصنع او تکلف بار یې نه وي زغملی لکه څنګه چې په خپله بې تکلفه او بې ریا ژوند کوي، دغسې یې هنري پنځونې هم بې ریا او بې تکلفه وي.

کله چې موږ د فریاد صیب شاعري مطالعه کوو، نودده شاعری کې هم د رېښتینولۍ او ناتکلفۍ دا عنصر له ورايه معلومېږي، فریاد په خپله شاعری کې هېڅ وخت داسې نه دي کړي چې کلمې واړوي راواړوي، مفهوم په کې ورک را ورک کړي، تصنعي وزن او اهنګ جوړ کړي او د خلکو په اصطلاح ځان داسې وښيي چې وګورئ زما شعر دومره ژور او دقیق دی، چې له ډېرې مانا یې څوک پر مانا نه پوهېږي، زموږ په اوسني روان شعري بهیر کې یو شمېر شاعران د مانا د فقر پر رنځ اخته دي، بیا نو کوښښ کوي پر کلمو باندې د فشاري او تحميلي اهنګ له تپلو اود کلمو د نامناسب ادلون بدلون له لارې خپل معنوي فقر پټ کړي او بیا داسې تظاهر کوي، چې گنې زما شعر خو دومره ژور دی چې هر څوک یې پر مانا نه پوهېږي، حقیقت دا وي چې په دا ډول تکلفي او تصنعي شعرونو کې چې اصلاً د احساس جوهر نه وي، نو څوک به یې پر مانا څنګه پوه شي.

له نیکه مرغه چې د فریاد شعرونو ته د تکلف او تصنع ناروغۍ لاره نه ده پیدا کړې، دده شعر چې سپری لولي نو په یو ځایي ډول یې یوه پوره مانا ذهن ته وړانتقالېږي او چې یې د (بخت زمینې) په شان نامتو سندرغاړې، په سندرو کې وایي نو سپری ترې لا پوره مانا او خوند اخیستلای شي.

زه د فریاد ددې ټولګې د شعرونو په سریزه کې له هماغه پیله په ولسي ادب او له هغه سره په تړاو کې دده پر شعرونو وغږېدم او هغه خوند چې تل ماترې اخیستی دی مجبور یې کړم دا پورته کړنې ولیکم، دا خبره مې له یاده ووتله چې ووايم اوس زما مخې ته دده د غزلونو یوه ټولګه پرته ده، څرنگه چې دده غزلې هم ډېرې د سندرغاړو له خوا له موسیقۍ سره ګډې ویل شويدي، نو کوم رنگ او خوند چې دده په شعرونو کې شته او ما ورڅخه یادونه وکړه، غزل یې هم له هماغو صفاتو یا تر هغه زیات خوندور دی، نو ځکه مې دا یادونه ضروري وبلله چې که ما یې دغه ټولګه لوستلې هم نه وای د نورو ټولګو له مخې مې لیکنه پرې کولای شوه، ځکه دلته زما موخه دده ټوله شاعري ده.

فریاد چې څه شعرونه لیکلي که هغه عشقي بڼه لري یا حماسي او یا یې هم هېوادني مسایل بیان کړي، نو په ټولو کې دی په خپله د یوه کرکتر په توګه صادق او رښتینی دی، ځینې ادبپوهان په دې نظر دی، چې هر هنري اثر په تېره بیا ادبي اثر خپله د لیکوال د ذهني او عيني ژوند یوه تابلوه ده. بریالي لیکوال همغه دي، چې خپل ټاکلی روح، درد او احساس اود ژوند واقعي حالت د الفاظو د اعجاز په زور خپل هنري اثر ته وړانتقال کړي، دا چې فریاد ترکومه حده په دې کې بریالی دی چې د الفاظو ډېرې ښکلې تابلوګانې لوستونکو ته وړاندې کړي، په دې

برخه کې به په خپله لوستونکي قضاوت وکړي، خود خبره ډېره
څرگنده ده، چې فریاد هر څه لیکلي د صداقت او درد له مخې یې
لیکلي دي، وگورئ د (لور) په نامه یوه غزل یې، دده د فردي ژوند یو
رښتینی انځور وړاندې کوي:

راته یادېږي ډېره ډېره نازولې لورې
تانه مې زار کړې په زر واره زمانېکې لورې
دا ستا په یاد زه په پردي وطن کې شپې تېروم
د پسرلي بڼکې وږمه یې زما بڼکې لورې
دلته په دې وطن کې هر څه هر څه ډېر دي مگر
چوپه چوپتیا ده ته به شوخه گرځېدلې لورې
هر څه به هېر کړم خوستا اوښکې مې شوې داغ د زرگي
چې د راتلو په وخت کې تاراته ژرلې لورې.
همدارنگه دده هغه بل شعر چې (مور) یانې د ژوند تر ټولو مقدس
موجود ته یې لیکلی دی، هم له ډېر زیات سوز او درد نه ډک دی:

چې ظالمانو ځورولې مورې
په دې حال مانه وای لیدلې مورې
مقام دې لور دی تر اسمانه رسي
ای دردېدلې ځورېدلې مورې
ستا له زخمي زخمي تېره لوگی
په کړاوو کې لوبېدلې مورې
څوک به دې وپوښتي چې څه تېر شوي
له خپل تقدیره ژرېدلې مورې.

د فریاد غزلونه نه یوازې د موسیقۍ د اهنگونو په تول پوره او کره دي او سندرغاړو ته تیار دیو کمپوز شوي شعر بڼه لري، لکه څنگه چې مو یادونه وکړه له ځانگړي فردي او اجتماعي سوز او درده هم ډک دي، وگورئ دا غزل یې:

ما د ځان په ویر کې دواړه سترگې سرې کړې
په ژړا ژړا مې دا سوې نارې کړې
مومنانو که په داد مې ورسپړئ
ظالمانو مې له تنه غوښې پرې کړې
نه مې خپل شته، نه مې دوست چې مې پکار شي
رقيبانو ځکه ټوکې مسخرې کړې
په زرگي مې د هجران تورې تیارې شوې
تا چې زلفې پر سپین مخ خور وړې کړې
د گلونو په دیدار مشغول او مست وم
هره خوامې د گلونو نندارې کړې
تور بانه لکه خنجر په زړه رانیخ شو
زړه زخمي شو تورو وینو فوارې کړې
خاص د مینې تقدس او احترام و
چې ما ځان باندې قبولې غرغړې کړې
مفلسي او بېکسي دي دواړه ورک شي
گنې یار به په ما کله دا نخرې کړې
ای فریاد عاشق الله سزا دي همدا ده
چې بې رحمه بې وفا ته دي اسرې کړې.

بله بېلگه یې هم وړاندې کوو:

زه د یار په درد و غم کې لېونی شوم
کور او کلی رانه پاتې سارانۍ شوم
محبت دې په ماهسې چارې وکړې
د مجنون غوندې د خلکو خندنی شوم
رانبکاره شه په مکېز او په نخرو کې
د بېلتون له لاسه سوی سپېلنی شوم...
همداسې تر پایه...

په دې شعري ټولگه کې د فریاد د شاعرۍ د دېرش کلن بهیر متفرقه شعرونه راغلي دي، البته تر دې دمخه هم د فریاد د شعرونو دوه ټولگې چاپ شوي دي. خو دده د ټولې شاعرۍ پرمختیایي بهیر ته چې موږ وگورو، شعري پرمختیایي بهیر یې لکه د سمندرگیو د اوبو د بهیر په شان آرام آرام روان دی، داسې نه دی لکه د سیلاب د اوبو په څېر چې یو ناڅاپه راپیدا شي، چټک سرعت سره بېرته ختم شي. دده په شاعرۍ کې دده فطري ذکاوت او شاعرانه طبیعت ډېر موثر ښکاري، هغه شاعري چې ورو خو متداوم پرمختگ کوي، عمر یې هم زیات وي نظر هغې شاعرۍ ته چې یو دم وده وکړي.

فریاد نه یوازې یو شاعر دی، بلکې یو ټولنیز، سیاسي او فرهنګیالی شخصیت هم دی، لیکوال دی او اديب، د رزم او بزم د دواړو مجلسونو لېوال او گډونوال دی. سندریز محفلونه یې تر هرچا زیات خوښه پېرې، لکه څنګه چې د شعر پر صور او خیال پوهېږي، دغسې د موسیقۍ په سُر او تال هم ډېر ښه پوهېږي، روزنیزه خوا یې هم ډېره غښتلې ده او تر اوسه یې په سلګونو ځوان شاعران او لیکوال روزلي او تشویق کړي

نیمه پېړۍ یون / د کتابونو په وړمو کې

دي، ملتپالنه يې تر هرچا زياته خوښېږي او پښتو پالنه کې خو دومره زړور دی چې ډېر امتيازونه يې د پښتنو له سره قربان کړي دي. پر ځان متکي او باوري شخص دی، د ژوند هرې ناخوالي ته يې اوږه ورکړې او ورکوي يې او د ژوندانه مايوسۍ ته يې ځان نه دې تسليم کړی، زه نور د درنو لوستونکو وخت نه نيسم، د هوډمن ژوند او پر ځان باوري شاعر فرياد صيب ته دده د درېيمې شعري ټولگې د چاپ له امله د زړه له کومي مبارکي او د نورو هنري پنځونو په هيله يې يم.

په مينه

اسماعيل يون

کابل

۲۲/۱۱/۱۳۸۴

افغانستان د مکیاویلي په سیاسي فورمولونو کې

سیاسي او ټولنیزې چارې د سیاسي هغو په شان نه دي، چې د ریاضي او کیمیاوي فورمولونو په واسطه حل او اوارې شي، د سیاسي او اجتماعي پېښو په ډلبندۍ او پایلو کې وخت او شېبې، ځای او ځایګی،

احساسات او عواطف، ضوابط او روابط، استثناات او واقعات او نور ډېر مسایل خپل خپل اغېز لري، خوساینسي مضامین او مسایل بیا د خپلو ټاکلو علمي فورمولونو تابع دي، چې پورتنی یاد شوي مسایل په کې اساسي نقش نه لري، خو هغه ټولنیزې پېښې چې په متواتر ډول د تجربو له لابر اتوار راوتلې وي، د یو لړ اجتماعي فورمولونو تابع

ګرځي، متلونه او ځینې ولسي اصطلاحګانې، چې د ولسي او ټولنیز ژوند لپاره د پرله پسې تجربو نچور دی، د اجتماعي ستونزو، لانجو او مسایلو د حل او ثبات لپاره غوره اجتماعي فورمولونه دي. سیاسي مسایل، پېښې او کړکېچونه، چې د ټولنیز ژوند یوه اساسي برخه ده، هم د پرله پسې تکرار او ورته والي له مخې مشخصو فورمولونو ته

ورداخلېږي. سیاستوال د سیاسي پېښو له ورته والي څخه د خپلو سیاسي موخو د ترلاسه کولو لپاره د یوې تجربې په توګه په آني ډول ګټه پورته کوي؛ د پېښو تحلیل، شننې، شالید او مخ لید ته دومره زیات فکر نه کوي، خو سیاستپوهان بیا د پېښو تل ته ورننوزي، ژور فکر کوي او په پای کې د ګڼو سیاسي پېښو له ورته والي څخه د راتلونکو پېښو او لانجو د حل لپاره یو سیاسي فورمول جوړوي. ددې سیاسي پېښو د فورمول ځانګړتیا دا وي چې نه یوازې په یوه واحده ټولنه کې د تطبیق وړ وي، بلکې د نورو ټولنو سیاستوال هم ترې ګټه پورته کولای شي. سیاستپوهان د مقدوني سکندر د بریالیتوب راز په دې کې ګڼي، چې د ارستو په شان د یو ژور فکري سیاستپوه افکار یې تر شا پراته وو، سکندر د ارستو له سیاسي فورمولونه څخه په ګټې اخیستنې، د نړۍ پر فتحې بریالی شوی و، د هر هېواد د نیولو او ایلولو لپاره د لویې بریتانیا د سیاستپوهانو سیاسي فورمول همغه و، چې: ((تفرقه واچوه، حکومت وکړه او یا هم ((بېل یې کړه ایل یې کړه)) د نړۍ هر بریالی سیاستوال چې ګورئ، د بریالیتوب راز یې په همدې کې دی چې د سترو سیاستپوهانو سیاسي تیورۍ یې عملي کړي دي. نیکولو مکیاویلي د نړۍ د ډېرو سترو سیاستپوهانو په جمله کې هغه سیاستپوه دی، چې نوم یې تر هر چا زیات ځلېدلی او د نړۍ پر سیاسي چاپېریال خور دی.

مکیاویلي د ۱۴۶۹م کال د مې میاشتې پر درېیمه نېټه په فلورینس کې زېږېدلی او د ۱۵۲۷م کال د جون پر ۲۲مې یې د ۵۸ کلونو په عمر له نړۍ څخه سترګې پټې کړي دي، د عمر ډېر کلونه یې په دربار کې په سیاسي چارو، سیاسي مطالعې او درباري لانجو کې تېر کړي دي،

همدې عواملو دی په سیاسي چارو کې د پوره تجربې او ذکاوت خاوند کې. کله چې یې د درباري غوره مالانو په وجه خپله دنده له لاسه ورکړه، نو لازيات سياسي تفکر او ژورتيا ته متوجه شو او په نتیجه کې یې مهم اثر ((تولوک)) رامنځته کړ، چې نژدې د ۴۸۰ کلونو په بهیر کې یې د نړۍ پر سیاسي فضا فکري واکمني وکړه او کوي یې. دا کتاب د مکياويلي د پرله پسې مطالعې او تجربې یو داسې نچور او غورچاڼ دی، چې د متن هر پراگراف، هره جمله، هره کلمه او هر توری یې په ډېر دقت لیکل شوی دی. کله چې سړی دا کتاب لولي، نو هېڅ جمله او هېڅ ترکیب ورته زیات نه ښکاري، چې سړی فکر وکړي دا یو زیاتي ترکیب دی او باید نه وای په کې راغلی، داسې لکه د ریاضي د عددنو او فورمولونو په شان چې هر عدد ځانته خپل خپل ځای ډکوي او له حذف سره یې مطلوبه نتیجه له منځه ځي.

ددې کتاب د لیکلو یو هدف دا و، چې د ایتالیا د هغه وخت واکمن له سیاسي تېروتنو وژغوري او په ایتالیا کې د یوه مضبوط نظام د جوړولو لارې - چارې په ګوته کړي، خو په دې کتاب کې شل شوي او افاده شوي سیاسي مسایل دومره ژور، دقیق او پراخ وو، چې نه یوازې د یوې واحدې ټولنې د واکمنو لپاره ښې لارښوونې وې، بلکې په ټوله نړۍ کې یې د سیاسي ستونزو، کړکېچونو او ناروغیو د اواری اودرملنې لپاره د ښو کاري نسخو کار هم ورکړ، په همدې وجه دا اثر د نړۍ په یو زیات شمېر سیاسي کړیو کې مشهور شو، ان تر دې چې یو زیات شمېر سیاستوالو او سیاستپوهانو په سیاسي چارو کې یو شمېر ناعاطفي او جابرانه مسایلو ته د جواز په پلمه ناسم او د ولسواکۍ خلاف بللی دی، خو بیا هم هغه سیاستوال چې سیاست، اخلاق او

عواطف سره بېلوي او سیاست یوازې د گټو د تر لاسه کولو وسیله گڼي او د اخلاقي ایډیالونو تابع یې نه گڼي، دا کتاب یو مهم تیوریک اثر گڼي، ددې اثر یوه لویه ځانگړنه دا ده چې تیوري اونظریات یې د زمان او مکان تابع نه دي؛ دا اثر چې د هرې ټولنې یو سیاسي وگړی په ځیر سره لولي، نو دخپلې ټولنې د گڼو پېښو او گڼو سیاسي کرکټرونو انځورونه به په کې وگوري، سړی فکر کوي چې دا پېښې اودا کرکټرونه د دوی په ټولنه کې تېر شوي او ده په خپلو سترگو لیدلي دي. مور چې کله د خپلې ټولنې سیاسي پېښې گورو او بیا په هغو کې بېلابېل کرکټرونه مطالعه کوو او بیا دا کتاب گورو، نو فکر کوو لکه مکیاویلي چې دا کتاب د افغاني ټولنې لپاره لیکلی وي، مکیاویلي چې د مختلفو واکمنو کوم مختلف خصوصیتونه په گوته کړي او له هغو څخه راتوکېدلو پایلو ته یې اشاره کړې، د هغو هره بېلگه مور په خپله ټولنه کې موندلای شو، مکیاویلي وايي: ((ناورین به د ډېر لږ وخت لپاره د خلکو په ذهنونو کې پاتې شي او ډېر کوچنی بلل کېږي، خوکه ممکن ژر تر ژره خپلو شویو خلکو ته مرستې ور ورسوي، دا مرستې به تر ډېره د خلکو په ذهن کې پاتې شي او له امله به یې د واکمن نوم په ډېر درنښت یادېږي)).

د پورتنۍ جملې د عملي تطبیق بېلگه مور په خپله ټولنه کې گورو، په کابل کې مختلفو تنظیمونو ډېره مرگ ژوبله وکړه او پر خلکو یې یو ستر ناورین خور کړ، د همدې ناورین په نتیجه کې دوی د زیاتې شتمنۍ څښتنان شول، کله چې ناورین پای ته ورسېد، همدا ناورینوال اوس پر هغو خلکو د خپلې شتمنۍ په زور حکومت کوي او په پارلماني ټاکنو کې یې هم د همغې نامشروع شتمنۍ په زور تر ټولو زیاتې رایې

راخپلې کړې دي. مکياويلي وايي: ((سخاوت او زړه سوی واکمن د حقارت او کرکې خواته راکاږي)) دلته له ((سخاوت)) څخه د مکياويلي مقصد هغه سخاوت دی، چې واکمن یې یا له خپله جبهه او یا هم د بېت المال له کڅوړې کوي، چې دا ډول سخاوت په پای کې واکمن له فقر سره مخامخوي او کله چې یو واکمن د فقر مرحلې ته ورسېد، په سخاوت بلد ولس بیا له فقیر واکمن څخه ملاتړ نه کوي. مکياويلي د یو واکمن لپاره تر حده زیات زړه سوی هم مضر بولي او وايي له هغه واکمن څخه چې خلک دوېرې احساس ونه کړي، د هغه ملاتړ نه کوي. همدا نظر خوشال بابا هم ورکړی او وايي: ((حاکم چې قهر او مار چې زهر ونه لري)) مانا دا چې خپل جوهر او خصوصیت نه لري.

مکياويلي هغه واکمن بريالي گڼي، چې په بېلابېلو لارو له خلکو پانگه راټوله او بېرته یې خلکو ته خپرات کړي. دا ډول سخاوت دوراني حرکت لري، چې تمامی یې نه شته، ځکه نو واکمن ټول عمر د خلکو په زړونو کې محبوب پاتې کېږي، موږ په خپله ټولنه کې دا ډول ډېرې بېلگې لرو، چې د خلکو د شتمنۍ لوټوونکي او بېرته پر خلکو د هغې د یوې برخې مصرفوونکي ته خلک (ځوانمرد) او (ډوډۍ مار) وايي او له ځانگړي درناوي څخه برخمن وي.

مکياويلي د دې پوښتنې په ځواب کې چې خلک باید له واکمن څخه وېره ولري او که له هغه سره مینه؟ وايي چې وېره تر مینې غوره ده. دده په نظر له واکمن څخه وېره په ټولنه کې د سولې او ثبات سبب گرځي، عامه شتمني په کې خوندي کېږي او له واکمن سره مینه یو اختیاري کار دی، چې ورو ورو انارشی او گډوډۍ ته لار اواري، له واکمن څخه د وېرې او له هغه سره د مینې بېلگې موږ په خپله ټولنه

نیمه پېړۍ یون / د کتابونو په وړمو کې

کې لرو، د امیر عبدالرحمن خان او سردار محمد داوود خان شخصیتونه او حکومتونه هغه بېلگې دي، چې خلکو ترې وېره احساسوله، ځکه نو پر دې وخت عامه نظم ټینګ و، داسې حکومتونه او واکمن چې خپل پرستیژ یې له لاسه ورکړی و او خلکو ترې ویره نه احساسوله، ورو ورو په انارشی بدل شوي دي، مکیاویلي وايي: ((څوک چې د نویو قوانینو او اصلاحاتو د پلي کولو مشري پر غاړه اخلي، په حقیقت کې د هغو خلکو دښمني پر غاړه اخلي، چې په تېرو قوانینو کې سوکاله وو)).

کله چې په افغانستان کې د هر نوي متمدن قانون د تطبیق لپاره هڅه شوې ده، نو دودیزوالو یې د ځاني گټو له امله مخالفت کړی دی، او غوره بېلگه یې د غازي امان الله خان اصلاحات وو، چې ارتجاعی ځواکونو یې مخالفت وکړ.

مکیاویلي وايي: ((د بخت په زور حکومت ته رسېدل اسان دي خو د واکمنۍ ټینګول یې سخت کار دی)).

د استاد کاندید اکاډیمیسن محمد صدیق روهي په وینا ((افغانستان د استثنا تو هېواد دی، دلته د سیاسي پېښو وړاندوینې نه کېږي، یانې ځینې سیاسي پېښې او شخصیتونه په کې په استثنایي ډول رامنځته کېږي، چې د خلکو سیاسي برخلیک ټاکي)).

که موږ خپله ټولنه د مکیاویلي او استاد روهي په پورتنیو فورمولونو کې واچوو، نو له پوره واقعیت سره به مخ شو، په افغانستان کې د سقاو زوی واک ته رسېدل، ځکه یوه استثنایي پېښه گڼل کېدی شي، چې دا سې خلک هېڅ ډول تگلاره او فکر نه لري، نو څنگه واک ته رسېدلای شي؟ دغه راز که په امریکې کې د سپتمبر د یوولسمې نېټې پېښه نه

وای رامنځته شوې، کېدی شي په افغانستان کې د لنډ مهالي، منځمهالي او انتخابي حکومت په نامه اوسني سياسي اصلاحات اصلاً هېڅ رامنځته شوي نه وای. د بخت په زور واک ته رسېدلي خلک په رښتیا هم تر هغه پورې په واک کې وي، چې بخت ورسره ملگری وي، ځکه دا ډول خلک تر واک د مخه او وروسته دواک د نیولو او ساتلو لپاره کوم دقیق پلان او ستراتیژي نه لري. مکیاویلي د وینو څښونکو او هغو واکمنو په باب، چې د برچې پر زور حکومت کوي وايي: ((څوک چې تل وینې تویوي، تل دې ځان لپاره توره ولري، ځکه ولس پر ده او دی پر ولس باور نه کوي)).

موږ په افغانستان کې د داسې واکمنو بېلگې هم لیدلي، چې ټول عمر یې د خپلې واکمنۍ لپاره تر ځان د تورو دېوالونه تاو کړي او هر کله چې دا دېوالونه له منځه تللي، نو واکمني او واکمنان هم له منځه تللي دي.

مکیاویلي سیاستوالو ته وړاندیز کوي او وایي چې باید د خپل حکومت بنسټ ټینګ جوړ کړي، دی د یو مستحکم حکومت لپاره ښه قانون او ښې لښکرې اساسي عناصر بولي، دی اجیرې او مرستندويې لښکرې د یوه حکومت او واکمن لپاره بې گټې گڼي، د مکیاویلي په نظر ((اجیرې او مرستندويې لښکرې د دښمن پر وړاندې بې زړه وي، بې نظمه وي، د جنگ پر وخت میدان پرېږدي او د سولې پر مهال خزانه لوتوي))، موږ په خپل هېواد کې مرستندويې (رابل سل شوې او راغلي لښکرې) اجیرې ملېشې او نورې ډول ډول لښکرې ولیدې، چې نه هېواد او نه هم هغه واکمن ته په گټه تمامې شوې چې رابللي یې وې، بېرک کارمل پر شوروي لښکرو ډډه ولگوله، خو یو وخت داسې راغی

چې همدې شوروي لښکرو په پای کې له واکه څنډې ته کړ، ډاکټر نجیب الله د شمال پر بېلابېلو ملېشو ډډه ولگوله، خو په پای کې پر هغه برخلیک اخته شو.

مکیاویلي واکمنو ته توصیه کوي چې: ((د ولس شتمنی ته لاس ونه غځوي، ځکه خلک د پلار مړینه هېروي خو له پلاره وریاتې شتمني یې له زړونو نه وزي)).

د پورتنۍ خبرې عملي بېلگې هم موږ په خپل هېواد کې ولیدې، په افغانستان کې ډېر مرگونه او ظلمونه وشول، زیاتره عامه زیانونه او ظلمونه د خلکو له یاده ووتل، خو د نور محمد ترکي د (۷) او (۸) گڼه فرمانونه، چې د خلکو د شخصي ځمکو د وپش او ولور په باب صادر شوي وو او دواړه د خلکو په شخصي ملکیت او ژوندانه کې د مداخلې ستر عاملونه گڼل کېدل، تر اوسه پورې د خلکو له یاده نه دي وتلي او آن یو شمېر سیاستپوهان یې په افغانستان کې د بحران د اوږدېدو ستر لاملونه گڼي.

د مکیاویلي دا کتاب (ټولواک) د سیاسي او ټولنیزو پېښو د شننې او تحلیل په باب ډېرې ژورې او پخې خبرې لري، چې هره یوه یې د کاني کرښه گڼل کېږي، د کتاب د ټولو خبرو تحلیل او بحث پر ځای به ښه دا وي چې خپله د کتاب اصل ته وروگرځو.

په ټولیز ډول دومره ویلای شم لکه څنگه چې د حسابي معاملاتو د حل لپاره د ریاضي فورمولونو ته اړتیا ده، دغسې ددې کتاب محتویات د سیاسي ستونزو د شننې او حل لپاره د سیاسي فورمولو په توگه کار کوي، هر څوک چې په سیاسي چارو او معاملاتو کې گوتې وهي، نو ورته بویه چې دا کتاب یو ځل ضرور ولولي. ځوان او هڅاند لیکوال ښاغلي

داوود حبیبزي چې د هېواد د سياسي او ټولنيزو پېښو د شنې اودهغو په باب د يوه غوره او دقيق دريځ نيونې ښه لېوال او مينه وال دی، په افغانستان کې د سياستپوهنې د علمي اثارو کمښت ته متوجه شوی اود همدې تشې د ډکولو په نېټ يې دا خورا مهم اثر له انگرېزي ژبې څخه پښتو ته ژباړلی دی. دا اثر په خورا معياري او کره پښتو ژباړل شوی او سپری يې له لوستلو څخه ډېر خوند اخلي، زه په داسې حال کې چې د ښاغلي داوود حبیبزي دا کار ستايم او دا په پښتو کې د ژباړل شويو اثارو په جمله کې له ژبني پلوه يو ښه پوره او کره اثر گڼم، د کتاب د چاپ له امله ده او ميوند کلتوري ټولنې ته، چې دا کتاب يې خپورکړ، مبارکي وایم، دغه راز له حبیبزي څخه هيله من يم، چې د نورو دا ډول مهمو اثارو ژباړې ته هم ملا وتړي، که چېرې دا اثر د هېواد راتلونکي سياستوال ولولي او له گڼو سياسي ستونزو څخه د يوې په حل کې هم ورسره مرستندوی شي او ستونزه په عادلانه ډول حل کړي، نو حبیبزي صېب به يې په ثواب کې شريک وي، د همداسې هيلې د بري په هيله.

په درناوي

اسماعيل يون

کابل پوهنتون

د ۱۳۸۵ ل کال د لړم ۱۰ مه

((یوه شپه دوه خوبونه)) او د هغو

تعبیرونه

په هره ټولنه کې چې اختناق خور شي، نو د ټولنې د نورو خواوو تر څنګ یې هنر او ادبیات هم خپل رنگ بدلوي، عموماً د اختناق د دورې ادبیات د همغه اختناق تصویر انځوروي.

دا ادبیات زیاتره، د خوند، خوښۍ او خوشالی لپاره نه وي، بلکې د اکثر و همغو ډول، ډول بدرنگیو انعکاسوونکی وي، چې د همدې ستم له امله راټوکېدلې وي.

((یوه شپه او دوه خوبونه)) هم په افغانستان کې د اختناق د دورې د یوه مشخص پېر یا بهیر انځور دی، چې شاعر یې د خوب په بڼه انځوروي.

شاعر خپل کلی د خپلې ټولنې د حال او ماضي ژوندانه د یو سمبول په توګه کارولی او په هغه کې یې د ژوند دوه بېلابېل پړاوونه او رنگونه (تر اختناق دمخه پړاو، تر اختناق وروسته مرحله) سره پرتله کړي دي، شاعر یا لیکوال په کلي کې دواړه حالتونه انځور کړي دي او دا یې مجسم کړي، چې پخواني حالت تر اوسني هغه په هر ډول ښکلی او سوکال و.

د لیکوال په نظر په پخواني حالت کې د کلي یا ټولني مانيز او نور مادي ارزښتونه خوندي وو، د مشر او کشر، خان او ملا او نورو دريځونه او صلاحیتونه مشخص وو، د همدغو صلاحیتونو د مناسب وېش له امله د کلي د متوازن پرمختگ او هوساينې چارې سمبالېدې، خو کله چې د يوه اختناق او بهرني فشار په نتيجه کې په کلي کې کشر د مشر، ملا د خان او بې مخه د مخور ځای ونيو، نو په کلي کې گډوډي رامنځته شوه، د لیکوال هدف له کلي څخه خپل هېواد دی، خو ده خپل کلی د خپل هېواد لپاره د يوه سمبول په توگه کارولی دی.

د خوب ددې کيسې په لړ کې بېلابېل کرکټرونه د سړي ذهن کې ژوندي کېږي، چې اکثره يې منفي رنگ لري او ددې علت هم طبيعي دی، دا ځکه چې د اختناق لوبغاړي طبعاً بدرنگ کرکټرونه دي، د کيسې د شخصیتونو د بيان لپاره ولسي يا بزگري ژبه کارول شوې او داسې بزگري ترمینالوژي يا اصطلاحات کارېدلي، چې که چاکليوالي ژوند نه وي تېر کړی يا يې بزگري نه وي کړې او يا هم له بزگرانو او کروندگرو سره نږدې پاتې شوی نه وي، پر مانا يې په اسانۍ سره نه شي پوهېدلای. ((يوه شپه دوه خوبونه)) ليکنه دخپل هنري او کيسه ييز ارزښت ترڅنگ دا ارزښت هم لري، چې ښه لويه بزگري پانگه ((ژبني اصطلاحات)) يې په کې خوندي کړې ده.

د شکل له پلوه اساساً دا ازاد نظم دی، چې داستاني بڼه لري، خو که په ليکنۍ بڼې سره يې سم ليکلای وای، نو کېدی شول هغه بندښت او ماتوالی چې اوس د ځينو مسرو په لوستنه کې رامنځته کېږي، له منځه تللای وای.

پر لیکنې ناسموالي سر بېره ځینو ځایونو کې وزني تېروتنې هم لري، چې شاعر کېدی شي، په خپل زړه همداسې پرې ایښي وي اوداسې یې گنلې وي، چې پر خپلې لیکنې وزني قید تحمیل نه کړي.

ښاغلي لیکوال او شاعر محمد حسن حسام د دا ډول نویو لیکنو چې پخوانۍ بېلگې یې ډېرې نه دي لیدل شوي، خپله تجربه لري، تر دې دمخه یې (زه کابل یم) (سپینې وینې) او (سر خلاصې لیکونه) کې هم دا ډول تجربې کړي دي، خو په هر ترتیب نوې زمانه، نوي ادبي بهیرونه، په خپله نوې ادبي تجربې راتوکوي او ((یوه شپه دوه خوبونه)) هم له همدغو نویو تجربو څخه یوه تجربه ده. له ښاغلي لیکوال څخه یې زموږ هیله دا ده چې دا انفرادي تجربې نورې هم پسې وغځوي او لا یې پخې کړي.

زه نور د لوستونکو او د لیکنې تر منځ دېوال کېرم نه، ((یوه شپه دوه خوبونه)) لوستونکو ته پرېږدم، چې له خپلو تعبیرونو سره سم یې تعبیر کړي.

د اختناق د ښامارانو د له منځه تلو په هیله

اسمعیل یون

کابل - افغانستان

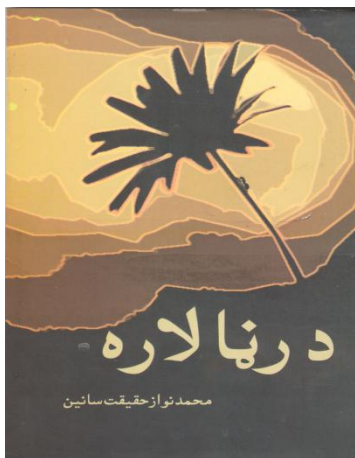
لومړی مکروریان

۱۳۸۵ ل کال، د کب میاشت

((حقیقت)) او د کوچنیانو ادبیات

لکه څنگه چې زموږ په ټولنه کې کوچنیان له خپلو ډېرو حقونو څخه محروم دي، دغسې له خپلو ادبیاتو څخه هم بې برخې دي. په پښتنو شاعرانو کې یوازې په شمار شاعرانو د کوچنیانو لپاره شاعري کړې ده، مرحوم محمد عثمان نژد او خدای بښلی غلام حضرت روغمن هغه کسان دي چې باید په دې برخه کې ترې په قدردانی سره یادونه وشي. د دوی شعرونه په پښتو تعلیمي کتابونو کې راغلي او زموږ د کوچنیانو پر

ذهنونو او عواطفو یې ښه تاثیر ښندلی دی. ښاغلی محمد نواز حقیقت په پښتو ادبیاتو کې بله هغه څېره ده چې خپل قلم یې تر هر بل کار زیات د کوچنیانو ادبیاتو ته وقف کړی، حقیقت صاحب تراوسه ((لس شعري ټولگې)) یوازې د کوچنیانو لپاره چمتو کړي، چې له هغو څخه یوازې دوه یې ((سپینه کوتره او د لمر

ترانې)) چاپ شوي او نورې یې لا د چاپ انتظار باسي.

زموږ نرواکه او پلارواکه ټولنه کې ((ښځینه شاعري)) او د ((کوچنیانو لپاره)) شاعري کمه ده. د ((ښځینه شاعري)) د کمښت وجه شاید اقتصادي او علمي شاته پاتېوالی، مذهبي او کلتوري بندیزونه او له هغو

څخه ناسم تعبیرونه وي، خو دا چې د کوچنیانو لپاره ولې کم ادبیات رامنځته شوي، په دې برخه کې څه کلتوري او مذهبي بندیزونه او ناسم تعبیرونه نه وو، خو کېدی شي د ټولني عام شاته پاتېوالی او د تعلیم د کچې تیتوالی یې غټ عامل وي. خو خیر عوامل چې هر څه وي، وي به، خو اوس مور عملاً د کوچنیانو لپاره د ځانگړو ادبیاتو په برخه کې ډېر غریب یو.

کله چې سړی په لومړي ځل د کوچنیانو لپاره له ادبیاتو او یا هم شاعری سره مخامخېږي، نو دا خبره ورته ساده او بسیطه ښکاري او داسې فکر کوي، چې تر ټولو ساده او اسانه لیکوالي یا شاعري همدا د کوچنیانو لپاره ده، ځکه چې نه زیاتو تصویرونو، نه نادرو تشبېهاتو او استعاراتو ته په کې اړتیا شته او نه هم نورې سپېڅلتیا ته، خو که کله عملاً د کوچنیانو لپاره پر شاعری پیل وکړي، نو ورته معلومېږي، چې څومره سخت کار دی. واقعیت دادی چې څوک د کوچنیانو لپاره شاعري کوي که هغه خپله یو ځل ځان د کوچني په رول او کرکتر کې وانه چوي، ځان په تخیلي او فکري لحاظ د کوچنیتوب مرحلې ته ونه رسوي، شاعري به یې د کوچنیانو تر کچې پورته وي، خو هغو ته به خوند ور نه کړي.

د کوچنیانو لپاره شاعري د خپل کوچنیتوب د تجربو په رڼا کې کېدلای شي، شفاف، خواږه، بې تکلفه عواطف او نا سیاسي تفکر هم د کوچنیانو د ادبیاتو په رامنځته کولو کې ښه رول لري.

ښاغلی محمد نواز حقیقت که څه هم اساساً یو سیاسي سړی او لیکوال دی، خو د ماشومانو لپاره په شاعری کې یې خپل سیاسي دریځ یوې خواته پرې ایښی او یا هم ډېر کم ترې څرگند شوی دی. ماشومان

معمولاً له هغو شیانو سره ډېره علاقه لري چې دوی یې مجسمولای، لمسولای او تشخیصولای شي او عملاً یې په ورځیني ژوند کې گوري، حقیقت صیب دغه پدیدې ډېرې ښې درک کړي او هغه یې بیا په خپلو نظمونو او شعرونو کې دوی ته تعریف کړي دي. لکه پېشو، هلیکوپتر، طوطي، بلبله، تلیفون، ښکاري سپی، بیزو، مېړۍ، غوا او نور...

دې ډول مسایلو سره ماشومان په طبیعي او فطري ډول مینه او علاقه لري، نو که ددې شیانو په تعریف کې اخلاقي، روزنیز او ښوونیز عناصر ځای شي، ماشومان یې بې فشاره او په نامستقیم ډول هضموي او د هغوی په وده کې اساسي رول لري. د ښوونې او روزنې د پوهانو په اند بې فشاره زده کړه د ماشومانو لپاره تر ټولو ښه زده کړه ده. ښاغلی حقیقت د کوچنیانو لپاره په خپله کړې شاعرۍ کې په دې بریالی شوی چې یو زیات شمېر روزنیز، اخلاقي، وطني، ټولنیز او نور ژوندني مسایل په خپلو نظمونو او شعرونو کې ځای کړي او کوچنیان پرې وپوهوي.

د کوچنیانو لپاره شعرونه باید زیاتره په تعلیمي کتابونو کې ځای شي، په دې ډول ترې کوچنیان ښه گټه اخیستلای شي. زه نه غواړم چې پر دې ټولگې خپله لیکنه نوره وغځوم، غواړم د کوچنیانو لپاره د حقیقت صیب دا یو نظم د بېلگې په توگه راوړم، چې د تلیفون پر تعریف سربېره د هغه څومره نورې گټې بیانوي. نور نظموونه یې هم همدا گټې لري:

د تلیفون خبرې

ورور مې وکړو تلیفون

ویلې څنگ مو دی ژوندون

ما ویل شکر خیر خیرت دی

ته به کله شې راستون
خپل دیدن دې راوړه ماته
درپسې یم ځیگر خون
ده ویل زه په خیر درځمه
چې رخصت شي پوهنتون
وکړې ما خپله خبرې
بڼې خوږې بڼې خوندوړې
ورور مې شو له ما خوشال
ورکړ ما د کور احوال
ماته وویل زما ورور
کړه سلام په پلار او مور
تلیفون یوه بڼه اله ده
د خبرو وسیله ده
لندوي اوږدې مزلي
چې زنگ راغی وایه بلی.

د گلالیو افغان ماشومانو د نېکمرغه راتلونکي په هیله

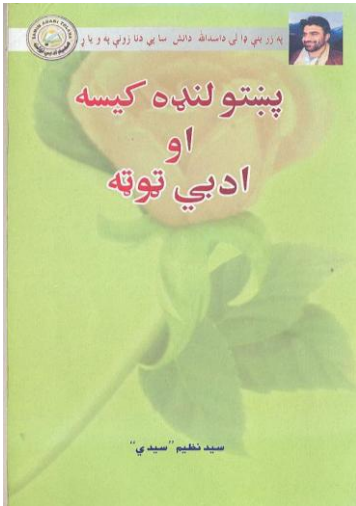
په مینه

محمد اسمعیل یون

کابل، ۱/۶/۱۳۸۶

ترپایلیک پورته هڅه

د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په وروستي سمستر کې د مونوگراف یا (پایلیک) په نامه یو مضمون په درسي نصاب کې شامل دی. محصلین د لیسانس دورې په پای کې، مکلف دي یوه رساله یا کتابگوټی ولیکي .

دا کتابگوټی پر یوه مشخصه موضوع د یوه ټاکلي لارښود استاد تر نظر لاندې بشپړېږي، چې مونوگراف ورته وایي. د پایلیک یا مونوگراف د لیکلو مخونو شمېر معمولاً تر دېرش مخونو کم نه وي. له هغه وخته چې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځی تاسیس شوی دی، نژدې او یا کاله کېږي، د دې نژدې اوو لسيزو په

بهیر کې په زرگونو عنوانه مونوگرافونه لیکل شوي دي . د پښتو څانگې د محصلینو له خوا د منظمو لیکل شویو پایلیکونو شمېر هم نژدې پنځوسو عنوانونو ته رسېږي . یو وخت ما په پښتو څانگه او د کابل پوهنتون په عامه کتابتون کې د خوندي شویو مونوگرافونو لتون کاوه، هلته مې ولیدل چې یو زیات شمېر مونوگرافونه داسې

وو، چې په خورا زیار او زحمت لیکل شوي وو او لازمه وه، چې چاپ شي او گټه یې ټول ولس ته ورسېږي؛ خوداسې مونوگرافونه په کې هم وو، چې نه یوازې په چاپ نه ارزېدل؛ بلکې د مونوگراف لیکنې پر معیارونو هم برابر نه وو او ځینې یې پر تکراري موضوعگانو لیکل شوي وو.

د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پنځوسمې کالیزې په ویاړ، ما د نوموړي پوهنځي د پښتو کتابونو او مونوگرافونو یو کتابښود ترتیب او چاپ کړ، له دې کار څخه زما هدف داو، چې د ژبو او ادبیاتو پوهنځي کړی کار او شتمني راټوله او خوندي کړم او بل محصلینو ته د ادب پوهنځي د ماضي د مطالعې لپاره یو کتاب په لاس ورکړم او بل هدف مې داو، چې که په راتلونکي کې نور مونوگرافونه لیکل کېږي؛ نو پر زړو او تکراري موضوعگانو ونه لیکل شي، سره له دې چې اوس هم پر یو شمېر سولېدلو او کلیشه یي موضوعگانو مونوگراف لیکل کېږي؛ خو زیاتره پایلیکونه له دودیزې بڼې راوتلي او نوې موضوعگانې یې څېړلي دي .

((پښتو لنډه کیسه او ادبي ټوټه)) د همدغو مونوگرافونو له جملې څخه دی، چې دودیزه بڼه نه لري او پر یوې وړې موضوع یانې د کوم شخص د تعریف پر محور نه راڅرخي او یوه داسې عامه موضوع، چې ارزونه او شننه یې زموږ ځوان لیکوال پښت ته ډېره ضروري او گټوره ده څېړل شوې ده . ((ادبي ټوټه)) زموږ په ادبي ټولنه کې یوه هغه موضوع ده، چې تر اوسه یې پر تعریف او فورم د ادیبوهانو ترمنځ پوره توافق نه شته، ځینې یې یو ادبي فورم گڼي او ځینې یې له فورم څخه منکردي او ان وایي له چا څخه، چې لنډه

کیسه خرابه شي او یا هم شعر ترې بې وزنه او کم وزنه شي؛ نو د ادبي توتي نوم پرې کېږدي؛ نو د داسې موضوعگانو شننه او سپړنه د ادبیاتو نویو لارویانو ته ډېر څه سپینوي .

ښاغلی سیدنظیم (سیدي) پر لنډې کیسې هم هر اړخیزه رڼا اچولې، له تاریخچې او تعریفه نیولې بیا د هغې رغنده توکونه ټول یې تشریح کړي او شنلي دي . د ده دا کار ځوانو لیکوالو ته سمه او رڼه لاره په گوته کوي.

د دې پایلیک بله غوره ښېگڼه دا ده، چې د لنډو کیسو او ادبي توتو دواړو بېلگې یې راوړي او تحلیل کړي یې دي .

د دې مونوگراف بله ځانگړنه داده، چې تر اوسه پورې د پښتو لنډو کیسو کوم اثار چاپ او یا هم لیکوال ته یې پته لگېدلې ده، د لیکوالو په گډون یې د هغو نومښود هم وړاندې کړی دی، دا کار له ځوانو لیکوالو سره مرسته کوي، چې د پښتو لنډو کیسو له عمومي زېرمې خبرشي او په دې اړه یو عام جاج ترلاسه کړي . د لنډې کیسې رغنده عناصر یې، لکه : اډانه څېره یا کرکټر، تلوسه، زمان او مکان (چاپېریال) ډيالوگ، لیدلوری او نور په ساده او روانه ژبه تشریح کړي دي .

د دې اثر عمومي ښېگڼه داده، چې لیکوال ټول پرخپلې ټاکلې موضوع راڅرخېدلی، له موضوع څخه لرې شوی نه دی، د لنډې کیسې او ادبي توتي بېلگې یې راوړي او تحلیل کړي دي. له موضوع تېښته د لیکوال کمزوري ده او دا کمزوري په دې اثر کې نه شته، لیکوال په خپل شوق خپل اثربشپړ کړی او دې پسې نه دی

گرځېدلی، چې یوازې د پایلیک دېرش مخه پوره کړي او خپل کار بشپړ وگڼي .

لیکوال دومره زیار ایستلی، چې خپل کړی کار یې د پایلیک تر دودیزه بریده اوړي او د یو ښه تحلیلي او څېړنیز اثر ښه خپلوي . کاشکې پښتو څانگه، خپلې ټولنې ته نور زیات داسې ګلالي او فرهنگيالي فارغان وړاندې کړي، چې خپلې ټولنې ته ترخپل ټاکلي معیار او بریده زیات کار وکړي او خپل هېواد ته زیات ثمر وړاندې کړي .

زه د ښاغلي سیدنظیم سیدي دا پایلیک په پښتو لیکل شویو پایلیکونو کې یو غوره پایلیک ګڼم او ان د پایلیک تر معیاره یې لوړ ارزوم او د لوی رب (ج) له درباره ورته د نورو بریمنو فرهنگي هڅو غوښتنه کوم .

کور یې ودان او ژوند یې سوکال

پوهنمل محمداسمعيل يون

**Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library**